
HUWELIJK OF GEREGISTREERD PARTNERSCHAP?

Een evaluatie van de Wet openstelling huwelijk en de Wet
geregistreerd partnerschap
in opdracht van het Ministerie van Justitie

Molengraaff Instituut
Rechtsgeleerdheid

Universiteit Utrecht

Disciplinegroep Sociologie
Faculteit *Sociale Wetenschappen*

UNIVERSITEIT UTRECHT
MOLENGRAAFF INSTITUUT VOOR PRIVAATRECHT
EN
DISCIPLINEGROEP SOCIOLOGIE

EVALUATIE VAN DE WET OPENSTELLING
HUWELIJK EN DE WET GEREgistREERD
PARTNERSCHAP

Prof. Katharina Boele-Woelki

Dr. Ian Curry-Sumner

Dr. Miranda Jansen

Dr. Wendy Schrama

NOVEMBER 2006

Voorwoord

Het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie heeft op 15 november 2005 aan het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht van de faculteit Rechtsgeleerdheid, Economie en Bestuurs- en Organisationswetenschappen van de Universiteit Utrecht opdracht gegeven de Wet openstelling huwelijk en de Wet geregistreerd partnerschap te evalueren. Het voorliggende rapport is opgesteld in uitvoering van deze opdracht.

Het onderzoek bestaat uit een juridisch en een sociologisch gedeelte. Hoewel het Utrechtse onderzoeksteam verantwoordelijk is voor het gehele evaluatierapport zijn drie onderzoekers hoofverantwoordelijk voor de volgende onderdelen. Dr. *Wendy Schrama*, universitair docent familierecht, heeft de totstandkoming en doelstellingen van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk (Deel I) alsook het nationaal juridisch perspectief (Deel II) voor haar rekening genomen. Het internationaal juridisch perspectief (Deel III) werd geschreven door dr. *Ian Curry-Sumner*, universitair docent internationaal privaatrecht en rechtsvergelijking, en het sociologisch onderzoek (Deel IV) werd uitgevoerd door dr. *Miranda Jansen*, universitair docent sociologie, verbonden aan de faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. De samenwerking van onderzoekers afkomstig uit verschillende disciplines verliep voorspoedig en werd als bijzonder waardevol ervaren. Juist op het terrein van familierelaties blijkt dat deze multidisciplinaire benadering tot vruchtbare resultaten leidt.

Het onderzoeksteam is dank verschuldigd aan de ambtenaren van de burgerlijke stand en aan de notarissen die onze vragenlijsten hebben beantwoord en aan de advocaten die tijd vrijmaakten voor een interview. Zowel de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken alsook de Bestuursacademie Maarssen hebben een helpende hand geboden bij de oproep onder ambtenaren van de burgerlijke stand om medewerking te verlenen aan het onderzoek. De studenten rechtsgeleerdheid, *Lauri ten Hove* en *Pia Lokin*, hebben de gegevens nauwkeurig verwerkt. Wat de verzameling van de sociologische gegevens betreft gaat onze dank uit naar het Centraal Bureau voor de Statistiek almede naar al die personen die de schriftelijke enquêtes hebben beantwoord en medewerking hebben verleend aan de verdiepende interviews. *Fenella Fleischmann*, studentassistente bij de faculteit Sociale Wetenschappen, heeft hier haar sporen verdiend. De gemeenten Amsterdam, Eindhoven, Heemskerk, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Utrecht en Zwolle hebben onder inachtneming van de Wet Bescherming Persoonsgegevens de adressen verstrekt.

Ten slotte spreken de onderzoekers hun dank uit aan de leden van de door het WODC ingestelde begeleidingscommissie bestaande uit *Jan Jansen Verplanke* (Dienst Burgerzaken Den Haag), mr. drs. *Jeanette Kok* (Ministerie van Justitie), mr. *Carla Smeets* (advocaat te Rotterdam), prof. dr. *Wouter Ultee*, voorzitter, (Radbout Universiteit Nijmegen), mr. drs. *Yonetta Visser* (WODC) en dr. *Kees Waaldijk* (Universiteit Leiden). Zij hebben ten aanzien van de opzet en de uitvoering van het onderzoek vele praktische suggesties gedaan en het ontwerp-rapport van kritisch en constructief commentaar voorzien.

Het onderzoek werd afgesloten op 1 juli 2006.

Utrecht, 1 november 2006

Prof. dr. Katharina Boele-Woelki

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	i
Inhoudsopgave	iii
Lijst met afkortingen	xv

INLEIDING

1. Aanleiding voor het onderzoek	1
2. De doelstellingen van het onderzoek	1
3. Opzet en methodiek van het onderzoek	2

DEEL I

TOTSTANDKOMING EN DOELSTELLINGEN VAN DE WETGEVING

1. Inleiding	3
2. Het geregistreerd partnerschap	3
2.1 Algemene achtergrond en de Commissie Kortmann I	3
2.2 Discussiepunten in de jaren 1992-1998	5
3. Het opengestelde huwelijk	6
3.1 Aanloop tot de openstelling: 1990-1997	6
3.2 Het rapport van de Commissie Kortmann II	8
3.3 De reactie van de wetgever op het rapport	9
4. De verhouding tussen het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk	9
5. Samenvatting	10

DEEL II

HET NATIONAAL JURIDISCH PERSPECTIEF

Algemeen	11
----------------	----

Deel II.A Het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk naar geldend recht

1. Verantwoording van opzet en methodiek	12
2. Grond- en mensenrechtelijke dimensie	12
3. Algemene juridische aspecten	13
4. Het aangaan en omzetten	13
4.1 Het aangaan	13
4.2 Het omzetten	16
5. De rechtsgevolgen	17
5.1 Overzicht	17
5.2 Relatievermogensrecht	18
5.3 Rechten en plichten ten opzichte van kinderen	20
5.3.1 Afstamming	20
5.3.2 Adoptie	22
5.3.3 Gezag	24
5.3.4 Kinderalimentatie	26

5.4	Erfrecht	27
5.5	Enkele andere rechtsgevolgen in het kort	28
6.	De beëindiging	28
6.1	Overeenkomsten tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk	28
6.2	Het verschil: De beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst	29
6.3	De flitsscheiding	31
6.4	Procesrecht terzake van de beëindiging	31
6.5	Rechtsgevolgen van de beëindiging	32
7.	Samenvatting	34
7.1	Het aangaan van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk	34
7.2	De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk en omgekeerd	34
7.3	De rechtsgevolgen van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk	34
7.4	De beëindiging van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk	35

Deel II.B Het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk in de praktijk

1.	Inleiding	37
2.	Opzet en methodiek	37
3.	Resultaten vragenlijsten notariaat	38
3.1	Respondenten	38
3.2	Ervaring	39
3.3	Gesignaleerde knelpunten	41
3.3.1	Problematiek in verband met erkenning in het buitenland	44
3.3.2	Kinderen	44
3.3.3	Andere knelpunten	45
3.3.4	Geen knelpunten	45
3.4	Advisering	46
3.4.1	Inleiding	46
3.4.2	Knelpunten die in de advisering worden betrokken	46
3.4.3	Methode van advisering	48
3.4.4	Advies in bepaalde situaties	48
3.5	Kennis bij partners	50
3.6	Mening van de notaris	51
3.6.1	Over het geregistreerd partnerschap	51
3.6.2	Over de flitsscheiding	52
3.6.3	Over de toekomstige inrichting van het recht	52
4.	Resultaten vragenlijsten ambtenaren van de burgerlijke stand	53
4.1	Respondenten	53
4.2	Ervaring	53
4.3	Gesignaleerde knelpunten	55
4.3.1	Problematiek in verband met erkenning in het buitenland	57
4.3.2	Kinderen	57
4.3.3	Andere knelpunten	57
4.3.4	Geen knelpunten	58
4.4	Voorlichting en advisering	58
4.4.1	Inleiding	58
4.4.2	Knelpunten die in de voorlichting en advisering worden betrokken	59
4.4.3	Methode van advisering	62
4.4.4	Voorlichting en advisering in bepaalde situaties	62

4.5	Kennis bij partners	64
4.6	Mening van de ambtenaar van de burgerlijke stand	65
4.6.1	Over het geregistreerd partnerschap	65
4.6.2	Over het opengestelde huwelijk	66
4.6.3	Over de flitsscheiding	66
4.6.4	Over de toekomstige inrichting van het recht	66
5.	Resultaten van de interviews met advocaten	67
5.1	Opzet en methodiek	67
5.2	Resultaten	67
5.2.1	Het geregistreerd partnerschap	67
5.2.2	Het huwelijk voor paren van gelijk geslacht	69
5.2.3	De flitsscheiding	69
5.2.4	De toekomstige inrichting van het recht	70
6.	Samenvatting	71
6.1	Inleiding	71
6.2	Het geregistreerd partnerschap	71
6.2.1	Knelpunten	71
6.2.2	Waardering	73
6.3	Het huwelijk voor paren van gelijk geslacht	73
6.3.1	Knelpunten	73
6.3.2	Waardering	74
6.4	De flitsscheiding	74
6.4.1	Knelpunten	74
6.4.2	Waardering	76
6.5	De omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap	76
6.6	De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk	77
6.7	Advisering	78
6.8	Kennisniveau van de partners	79

Deel II.C Evaluatie van de wetgeving vanuit nationaal juridisch perspectief

1.	Inleiding	80
2.	Verschillen en knelpunten	80
2.1	Het aangaan van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk	80
2.2	De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk en omgekeerd	80
2.3	De rechtsgevolgen van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk	80
2.4	De beëindiging van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk	82
3.	Het geregistreerd partnerschap: aanpassing gewenst	82
4.	Het huwelijk	86
5.	Samenvatting	86

DEEL III HET INTERNATIONAAL JURIDISCH PERSPECTIEF

Algemeen	87
----------------	----

Deel III.A Inleiding

1. Opzet	88
2. Verantwoording van de methodiek	88

Deel III.B Buitenlands materieel recht

1. Andorra	89
1.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	89
1.2 Aangaan	89
1.3 Rechtsgevolgen	89
1.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	89
1.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	90
1.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	90
1.4 Beëindiging	90
2. België	91
2.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	91
2.2 Aangaan	92
2.3 Rechtsgevolgen	92
2.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	92
2.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	92
2.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	93
2.4 Beëindiging	93
2.5 Het opengestelde huwelijk	93
3. Denemarken	94
3.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	94
3.2 Aangaan	95
3.3 Rechtsgevolgen	96
3.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	96
3.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	96
3.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	96
3.4 Beëindiging	97
4. Duitsland	97
4.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	97
4.2 Aangaan	98
4.3 Rechtsgevolgen	98
4.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	98
4.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	98
4.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	99
4.4 Beëindiging	100

5. Finland	100
5.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	100
5.2 Aangaan	101
5.3 Rechtsgevolgen	102
5.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	102
5.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	102
5.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	102
5.4 Beëindiging	102
6. Frankrijk	103
6.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	103
6.2 Aangaan	103
6.3 Rechtsgevolgen	104
6.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	104
6.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	104
6.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	105
6.4 Beëindiging	105
7. IJsland	106
7.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	106
7.2 Aangaan	107
7.3 Rechtsgevolgen	107
7.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	107
7.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	108
7.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	108
7.4 Beëindiging	108
8. Luxemburg	109
8.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	109
8.2 Aangaan	109
8.3 Rechtsgevolgen	110
8.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	110
8.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	111
8.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	111
8.4 Beëindiging	111
9. Noorwegen	111
9.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	111
9.2 Aangaan	112
9.3 Rechtsgevolgen	113
9.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	113
9.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	113
9.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	113
9.4 Beëindiging	113
10. Slovenië	114
10.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	114
10.2 Aangaan	114
10.3 Rechtsgevolgen	115
10.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	115
10.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	115
10.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	116
10.4 Beëindiging	116

11. Spanje	116
11.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	116
11.2 Aangaan	117
11.3 Rechtsgevolgen	118
11.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	118
11.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	118
11.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	119
11.4 Beëindiging	119
11.5 Het opengestelde huwelijk	120
12. Verenigd Koninkrijk: Engeland, Schotland en Noord Ierland	120
12.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	120
12.2 Aangaan	121
12.3 Rechtsgevolgen	121
12.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	121
12.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	122
12.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	122
12.4 Beëindiging	122
13. Zweden	123
13.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	123
13.2 Aangaan	124
13.3 Rechtsgevolgen	124
13.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	124
13.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	125
13.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	125
13.4 Beëindiging	125
14. Zwitserland	125
14.1 Bron en ontstaansgeschiedenis	125
14.2 Aangaan	126
14.3 Rechtsgevolgen	127
14.3.1 Familie- en erfrechtelijke gevolgen	127
14.3.2 Vermogenrechtelijke gevolgen	127
14.3.3 Publiekrechtelijke gevolgen	128
14.4 Beëindiging	128
15. Vergelijking	128
15.1 Aangaan	129
15.2 Beëindiging	132
15.3 Rechtsgevolgen	134
15.4 Samenvatting	135

Deel III.C Buitenlands internationaal privaatrecht

1. Inleiding	136
1.1 Opzet	136
1.2 Het Europeese beeld	137
2. Australië	139
2.1 Nationaal materieel recht	139
2.2 Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	139
2.3 Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	139
2.4 Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)	140

3.	België	140
3.1	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	140
3.1.1	Belgische erkenningsregels	140
3.1.2	Belgische conflictenregels	140
3.2	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	141
3.3	Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)	141
4.	Canada	141
4.1	Nationaal materieel recht	141
4.2	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	142
4.3	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	142
4.4	Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)	142
5.	Duitsland	143
5.1	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	143
5.2	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	143
5.3	Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)	143
5.3.1	Argumenten voor analoge toepassing van de conflictregels inzake het huwelijk	144
5.3.2	Argumenten voor directe of analoge toepassing van de conflictregel inzake <i>Lebenspartnerschaft</i>	144
6.	Frankrijk	144
6.1	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	144
6.2	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk en verschillend geslacht)	145
6.2.1	Analoge toepassing van de Franse IPR regels inzake het huwelijk	145
6.2.2	Onderscheid tussen verschillende vormen van geregistreerd partnerschap	145
6.2.3	Analoge toepassing van de Franse IPR regels inzake het contract	145
7.	India	146
7.1	Nationaal materieel recht	146
7.2	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	146
7.2.1	Als één of beide partners de Indiase nationaliteit bezitten	146
7.2.2	Als geen van de partners de Indiase nationaliteit bezit	147
7.3	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk en verschillend geslacht)	148
8.	Italië	148
8.1	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	148
8.2	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk en verschillend geslacht)	148
9.	Spanje	149
9.1	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	149
9.2	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk en verschillend geslacht)	149
10.	Verenigd Koninkrijk: Engeland, Schotland en Noord Ierland	150
10.1	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	150
10.2	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	150
10.3	Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)	151
11.	Verenigde Staten van Amerika	151
11.1	Nationaal materieel recht	151
11.2	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	151
11.2.1	Geen erkenning of onwaarschijnlijk	152
11.2.2	Erkenning mogelijk als <i>civil union</i>	152
11.2.3	Erkenning als huwelijk	153
11.3	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	153
11.3.1	Geen erkenning	153

11.3.2	Erkenning als <i>civil union of domestic partnership</i>	153
11.3.3	Erkenning als huwelijk	154
11.4	Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)	154
12.	Zuid-Afrika	155
13.	Zweden	155
13.1	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	155
13.2	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	155
13.3	Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)	155
14.	Zwitserland	156
14.1	Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)	156
14.2	Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	156
14.3	Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)	156
15.	Vergelijking	157

Deel III.D Gesignaleerde knelpunten uit het nationaal juridisch perspectief in het licht van het internationaal juridisch perspectief

Algemeen	159
----------------	-----

**DEEL IV
HET SOCIOLOGISCH PERSPECTIEF**

Algemeen	161
----------------	-----

Deel IV.A Het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk: een demografisch overzicht

1.	Inleiding	162
2.	Het geregistreerd partnerschap	162
3.	De verhouding tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk	163
4.	De openstelling van het huwelijk	167
5.	Conclusie	168

Deel IV.B Huwelijk of geregistreerd partnerschap? Resultaten enquête

1.	Opzet en methodiek	169
1.1	Inleiding	169
1.2	Steekproef	169
1.3	De vragenlijsten	170
2.	Resultaten	172
2.1	Het aangaan van een formele relatievorm en de keuze voor de vorm	172
2.2	Rituelen	185
2.3	Informatiebronnen en kennis over relatievormen	187
2.4	Problemen en knelpunten	190
2.5	De flitsscheiding	194
2.5.1	Inleiding	194
2.5.2	Huwelijk en flitsscheiding	194
2.5.3	Verloop van de flitsscheiding	194
2.5.4	Redenen om te kiezen voor de flitsscheiding	194
2.5.5	Het opstellen van het convenant	196

2.5.6 Knelpunten bij het opstellen van de overeenkomst	197
2.5.7 Eerlijk verdeeld?	198
2.5.8 Potentiële en ervaren problemen van de flitsscheiding	198
2.5.9 Mening over flitsscheiding	198
2.5.10 Positieve kanten van de flitsscheiding	199
3. Conclusie	200

Deel IV.C..... Huwelijk of geregistreerd partnerschap? Resultaten verdiepende interviews

1. Inleiding	201
2. Resultaten	201
2.1 De verbintenis en de keuze voor de vorm	201
Gehuwd met partner verschillend geslacht	201
Gehuwd met partner gelijk geslacht	202
Geregistreerd partnerschap met partner verschillend geslacht	203
Geregistreerd partnerschap met partner gelijk geslacht	203
2.2 Informatie en instanties	204
Gehuwd met partner verschillend geslacht	204
Gehuwd met partner gelijk geslacht	205
Geregistreerd partnerschap met partner verschillend geslacht	205
Geregistreerd partnerschap met partner gelijk geslacht	206
2.3 Ervaringen	206
2.3.1 Ervaringen voor en tijdens de sluiting	206
2.3.2 Ervaringen na de sluiting	208
2.4 Meningen over de toekomst van het huwelijk en het geregistreerd partnerschap	210
2.4.1 Gehuwd met partner verschillend geslacht	210
2.4.2 Gehuwd met partner gelijk geslacht	210
2.4.3 Geregistreerd partnerschap met partner verschillend geslacht	211
2.4.4 Geregistreerd partnerschap met partner gelijk geslacht	211
2.5 De flitsscheiding	212
2.5.1 Waarom de keuze voor de flitsscheiding?	212
2.5.2 De procedure	212
2.5.3 Ervaringen en mening	213
3. Samenvatting	214

Deel IV.D Samenvatting van het sociologisch perspectief

Algemeen	215
----------------	-----

CONCLUSIES

1. Doelstellingen	217
2. De onderzoeksvragen	217
3. Opzet	217
4. Onderzoekresultaten	218
4.1 Wat waren de overwegingen van de wetgever?	218
4.2 Wat zijn de rechten en plichten?	218
4.3 Wie kiest ervoor?	220
4.4 Welke knelpunten spelen een rol bij het geregistreerd partnerschap en het huwelijk?	221
4.4.1 Knelpunten vanuit het Nederlandse recht en de Nederlandse maatschappij	221
4.4.2 Knelpunten ten aanzien van Nederlandse formele relaties in het buitenland	223
5. Aanpassingen en aanbevelingen	224
5.1 Omzetting van geregistreerd partnerschap in huwelijk	225
5.1.1 Ceremonie	225
5.1.2 Woonplaatsgemeente vereiste	225
5.2 Rechtsgevolgen	226
5.2.1 Afstamming en gezag	226
5.2.2 Interlandelijk adoptie door echtparen van gelijk geslacht	227
5.2.3 Interlandelijk adoptie door geregistreeerde paren	227
5.2.4 Nietigverklaring van een geregistreerd partnerschap	227
5.2.5 Toestemmingsvereiste bij erkenning	228
5.2.6 Aanverwantschap	228
5.3 Beëindiging	228
5.3.1 Beëindiging met of zonder rechterlijke tussenkomst	228
5.3.2 Alimentatie	229
5.3.3 Executoriale titel	229
5.3.4 Nevenvoorzieningen terzake van kinderen.....	230
5.3.5 Scheiding van tafel en bed	230
5.3.6 Omzetting van een huwelijk naar een geregistreerd partnerschap en de daaropvolgende beëindiging van het geregistreerd partnerschap (flitsscheiding) ...	230
5.4 Overige aanpassingen	231
6. De rol van het huwelijk en het geregistreerd partnerschap	231
6.1 Inleiding	231
6.2 Juridische argumenten	232
6.3 Socio-juridische argumenten	233
6.3.1 Onomstreden instituut	233
6.3.2 Keuze of niet?	233
6.3.3 Alles-in-één pakket	233
6.3.4 Internationale aspecten	234
6.4 Sociologische argumenten	235
6.4.1 Traditie en symbolische waarde	235
6.4.2 Gebruik	235
6.5 Samenvatting van de argumenten	236
7. Instandhouden of afschaffen van het huwelijk	238

8. Instandhouden of afschaffen van het geregistreerd partnerschap	238
8.1 Gevolgen van het afschaffen van het geregistreerd partnerschap	238
8.2 Gevolgen van het instandhouden van het geregistreerd partnerschap	239
8.3 De belangen gewaardeerd	239
8.3.1 Aanpassing van de wetgeving	239
8.3.2 Geen aanpassing van de wetgeving	240
8.3.3 Tenslotte	240
9. Slotbeschouwing	241
Nederlandse samenvatting	243
English summary	249

BIJLAGEN

I. Begeleidingcommissie	255
II. Lijst van figuren en tabellen	256
III. Onderzoeksmethode van Deel II.B	258
IV. Vragenlijst voor notarissen	260
V. Vragenlijst voor ambtenaren van de burgerlijke stand	272
VI. Vragenlijst voor gehuwden	283
VII. Vragenlijst voor geregistreeerde partners	291
VIII. Vragenlijst voor flitsscheiders	299
IX. Topiclijst	309
X. Literatuurlijst	311

Lijst met afkortingen

AA	Ars Aequi
AB	Administratiefrechtelijke Beslissingen
A-G	Advocaat-Generaal
AOW	Algemene Ouderdomswet
AWGB	Algemene Wet Gelijke Behandeling
AWRB	Algemene Wet Rijksbelastingen
BNB	Beslissingen in Belastingzaken
BW	Burgerlijk Wetboek
BWIPR	Belgisch Wetboek van Internationaal Privaatrecht
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CGB	Commissie Gelijke Behandeling
CRvB	Centrale Raad van Beroep
ECHR, Series A	Publications of the European Court of Human Rights. Judgments and Decisions
ECRM	Europese Commissie voor de Rechten van de Mens
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
E.K.	Eerste Kamer
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden
FJR	Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht
Gw	Grondwet
HR	Hoge Raad
HvJ	Hof van Justitie van de EG
Wet IB	Wet op de inkomstenbelasting
JBN	Juridische Berichten voor het Notariaat
KB	Koninklijk Besluit
KG	Kort Geding
KNB	Koninklijke Notariële Broederschap/Beroepsorganisatie
Ktg.	Ktg.
m.nt.	met noot
MvT	Memorie van Toelichting
NIDI	Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJB	Nederlands Juristenblad
NJCM-Bulletin	Bulletin van het Nederlands Comité voor de Mensenrechten
NTBR	Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht
p.	pagina's
PACS	<i>pacte civil de solidarité</i>
Pres.	President
PRG.	Praktijkids
Rb.	Rechtbank
RJ&D ECHR	Reports of Judgements and Decisions of the European Court of Human Rights
RM Themis	Rechtsgeleerd Magazijn Themis
RN	Nemesis, Actualiteitenkatern, Rechtspraak
Rv	Wetboek van burgerlijke Rechtsvordering
RvdW	Rechtspraak van de Week
Sr	Wetboek van Strafrecht
Stb.	Staatsblad
Stc.	Staatscourant
Sv	Wetboek van Strafvordering
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Wobka	Wet Opneming Buitenlandse Pleegkinderen ter Adoptie
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie
ZWIPR	Zwitsers Wetboek van Internationaal Privaatrecht

INLEIDING

INLEIDING

1. Aanleiding voor het onderzoek

De afgelopen jaren is het Nederlandse familierecht ingrijpend veranderd met de invoering van het geregistreerd partnerschap in 1998 voor paren van gelijk en verschillend geslacht en de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht in 2001. De minister van Justitie heeft in 2001 toegezegd de Wet openstelling huwelijk te evalueren waarbij met name dient te worden ingegaan op de relatie van het opengestelde huwelijk tot het geregistreerd partnerschap. Daaraan wordt met dit onderzoek gevolg gegeven middels een opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC).

Tot 1998 kende het Nederlandse recht als geformaliseerde relatievorm alleen het huwelijk voor paren van verschillend geslacht. In de praktijk kwam naast het huwelijk ook het ongehuwd samenleven veel voor. In 1998 werd het relatierecht ingrijpend gewijzigd door de inwerkingtreding van de Wet tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met opneming daarin van bepalingen voor het geregistreerd partnerschap. Aan deze wet ligt een aantal rechtsontwikkelingen ten grondslag, waaronder een belangwekkende uitspraak van de Hoge Raad (HR 19 oktober 1990, NJ 1992, 129) en het advies van de Commissie Kortmann I (Leefvormen, Den Haag 1991). Daarnaast hebben organisaties die de belangen van homoseksuelen behartigen een rol gespeeld. De redengeving van de wetgever voor de invoering van het geregistreerd partnerschap was primair gelegen in de invoering van een rechtsinstituut voor paren van gelijk geslacht. Immers, deze groep kon tot die tijd op geen enkele publieke erkenning van hun relatie rekenen. Toch werd besloten om het geregistreerd partnerschap ook voor paren van verschillend geslacht open te stellen, omdat verwacht werd dat daaraan een bepaalde behoefte bestond. In 2001 werd het huwelijk alsnog open gesteld voor paren van gelijk geslacht, maar de wetgever besloot om het geregistreerd partnerschap voorhands te handhaven, nu onder paren van verschillend geslacht behoefte bestond aan dit instituut.

2. De doelstellingen van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om naar aanleiding van de invoering van het geregistreerd partnerschap en de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht inzicht te verkrijgen in het functioneren van het huidige relatierecht. Daarbij gaat het in de eerste plaats om de vraag of zich knelpunten voordoen die aan het goed functioneren van de wetgeving in de weg staan. In de tweede plaats is van belang welke rol het geregistreerd partnerschap naast het opengestelde huwelijk vervult.

De onderzoeksvragen laten zich als volgt omschrijven:

- (1) Wat waren de overwegingen van de wetgever en welke achtergronden speelden een rol bij de beslissing om het geregistreerd partnerschap mogelijk te maken en bij de beslissing om het huwelijk open te stellen voor gelijkgeslachtelijke paren?
- (2) Wat zijn de rechten en plichten verbonden aan het geregistreerd partnerschap en het huwelijk?
- (3) Wie kiezen voor het geregistreerd partnerschap en het huwelijk en waarom?
- (4) Welke knelpunten spelen een rol bij het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk? Hierbij worden onder meer de internationale aspecten aan de orde gesteld: in hoeverre kent men in het buitenland (een vorm van) het geregistreerd partnerschap en welke rechten/plichten zijn daaraan verbonden? In hoeverre kent men in het buitenland het opengestelde huwelijk en welke rechten/plichten zijn daaraan verbonden? Wordt een Nederlands geregistreerd partnerschap, ook van gelijkgeslachtelijke paren, in het

buitenland erkend? Wordt een Nederlands huwelijk tussen een paar van gelijk geslacht in het buitenland erkend?

3. Opzet en methodiek van het onderzoek

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is een nationaal juridisch, een internationaal juridisch en een sociologisch perspectief vereist. Bij het nationaal juridisch perspectief wordt in Deel II een analyse gemaakt van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk en van de verschillen en overeenkomsten tussen beide instituten. Daarbij wordt aandacht besteed aan de vraag of de wetgeving voldoet aan de doeleinden die daaraan door de wetgever ten grondslag zijn gelegd, waarbij in Deel II.A het formeel juridisch perspectief doorslaggevend is. De methode van onderzoek die hierbij gehanteerd wordt, is een literatuurstudie van de relevante wetgeving, jurisprudentie en literatuur. In Deel II.B staat de vraag centraal welke knelpunten zich in de praktijk mogelijk voordoen bij de uitvoering van de wetgeving. Hierbij wordt gebruik gemaakt van enquêtes onder notarissen en ambtenaren van de burgerlijke stand en van interviews met advocaten met een familiepraktijk.

Het internationaal juridisch gedeelte (Deel III) rust op twee pijlers. In de eerste plaats komt aan de orde in hoeverre in een veertiental buitenlandse rechtsstelsels relatievormen als het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk bestaan (Deel III.B). Daarbij wordt onder meer ingegaan op de vraag naar de voorwaarden voor het aangaan van deze relatievormen, voor welke groep personen deze open staan, welke rechtsgevolgen eraan verbonden zijn en hoe beëindiging van de relatie plaats vindt. In de tweede plaats wordt aandacht besteed aan het internationaal privaatrecht van een dertiental rechtsstelsels om de vraag te beantwoorden wat de juridische status is in de betreffende landen van een in Nederland aangegaan geregistreerd partnerschap of gelijkgeslachtelijk huwelijk (Deel III.C). De methode van onderzoek die hierbij wordt aangewend, betreft een literatuurstudie van wetgeving, jurisprudentie en literatuur.

Opmerking verdient dat het Nederlands internationaal privaatrecht inzake het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk slechts in beperkte mate aan de orde komt, namelijk alleen bij de vraag wie in Nederland een geregistreerd partnerschap of gelijkgeslachtelijk huwelijk mogen sluiten. De vraag naar het toe te passen recht blijft buiten beschouwing, evenals de kwestie inzake de erkenning in Nederland van een buitenlands geregistreerd partnerschap of gelijkgeslachtelijk huwelijk.

Het sociologische gedeelte is erop gericht te onderzoeken welke personen om welke redenen voor een bepaalde relatievorm kiezen (Deel IV). Dit inzicht is noodzakelijk om de verhouding tussen het opengestelde huwelijk en het geregistreerd partnerschap goed te kunnen duiden. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een grootschalige representatieve dataverzameling onder personen die na 2001 een geregistreerd partnerschap of een huwelijk zijn aangegaan (Deel IV.B). Vervolgens zijn diepte-interviews afgenomen bij enkele personen afkomstig uit deze groepen (Deel IV.C). Ten slotte volgt een samenvatting van de conclusies van deze delen (Deel IV.D). Deze drie perspectieven vormen de basis van een evaluatie, die uitmonden in de conclusies.

DEEL I

TOTSTANDKOMING EN DOELSTELLINGEN VAN DE WETGEVING

INLEIDING

1. Aanleiding voor het onderzoek

De afgelopen jaren is het Nederlandse familierecht ingrijpend veranderd met de invoering van het geregistreerd partnerschap in 1998 voor paren van gelijk en verschillend geslacht en de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht in 2001. De minister van Justitie heeft in 2001 toegezegd de Wet openstelling huwelijk te evalueren waarbij met name dient te worden ingegaan op de relatie van het opengestelde huwelijk tot het geregistreerd partnerschap. Daaraan wordt met dit onderzoek gevolg gegeven middels een opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC).

Tot 1998 kende het Nederlandse recht als geformaliseerde relatievorm alleen het huwelijk voor paren van verschillend geslacht. In de praktijk kwam naast het huwelijk ook het ongehuwd samenleven veel voor. In 1998 werd het relatierecht ingrijpend gewijzigd door de inwerkingtreding van de Wet tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met opneming daarin van bepalingen voor het geregistreerd partnerschap. Aan deze wet ligt een aantal rechtsontwikkelingen ten grondslag, waaronder een belangwekkende uitspraak van de Hoge Raad (HR 19 oktober 1990, *NJ* 1992, 129) en het advies van de Commissie Kortmann I (Leefvormen, Den Haag 1991). Daarnaast hebben organisaties die de belangen van homoseksuelen behartigen een rol gespeeld. De redengeving van de wetgever voor de invoering van het geregistreerd partnerschap was primair gelegen in de invoering van een rechtsinstituut voor paren van gelijk geslacht. Immers, deze groep kon tot die tijd op geen enkele publieke erkenning van hun relatie rekenen. Toch werd besloten om het geregistreerd partnerschap ook voor paren van verschillend geslacht open te stellen, omdat verwacht werd dat daaraan een bepaalde behoefte bestond. In 2001 werd het huwelijk alsnog open gesteld voor paren van gelijk geslacht, maar de wetgever besloot om het geregistreerd partnerschap voorshands te handhaven, nu onder paren van verschillend geslacht behoefte bestond aan dit instituut.

2. De doelstellingen van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om naar aanleiding van de invoering van het geregistreerd partnerschap en de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht inzicht te verkrijgen in het functioneren van het huidige relatierecht. Daarbij gaat het in de eerste plaats om de vraag of zich knelpunten voordoen die aan het goed functioneren van de wetgeving in de weg staan. In de tweede plaats is van belang welke rol het geregistreerd partnerschap naast het opengestelde huwelijk vervult.

De onderzoeksvragen laten zich als volgt omschrijven:

- (1) Wat waren de overwegingen van de wetgever en welke achtergronden speelden een rol bij de beslissing om het geregistreerd partnerschap mogelijk te maken en bij de beslissing om het huwelijk open te stellen voor gelijkgeslachtelijke paren?
- (2) Wat zijn de rechten en plichten verbonden aan het geregistreerd partnerschap en het huwelijk?
- (3) Wie kiezen voor het geregistreerd partnerschap en het huwelijk en waarom?
- (4) Welke knelpunten spelen een rol bij het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk? Hierbij worden onder meer de internationale aspecten aan de orde gesteld: in hoeverre kent men in het buitenland (een vorm van) het geregistreerd partnerschap en welke rechten/plichten zijn daaraan verbonden? In hoeverre kent men in het buitenland het opengestelde huwelijk en welke rechten/plichten zijn daaraan verbonden? Wordt een Nederlands geregistreerd partnerschap, ook van gelijkgeslachtelijke paren, in het

buitenland erkend? Wordt een Nederlands huwelijk tussen een paar van gelijk geslacht in het buitenland erkend?

3. Opzet en methodiek van het onderzoek

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is een nationaal juridisch, een internationaal juridisch en een sociologisch perspectief vereist. Bij het nationaal juridisch perspectief wordt in Deel II een analyse gemaakt van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk en van de verschillen en overeenkomsten tussen beide instituten. Daarbij wordt aandacht besteed aan de vraag of de wetgeving voldoet aan de doeleinden die daaraan door de wetgever ten grondslag zijn gelegd, waarbij in Deel II.A het formeel juridisch perspectief doorslaggevend is. De methode van onderzoek die hierbij gehanteerd wordt, is een literatuurstudie van de relevante wetgeving, jurisprudentie en literatuur. In Deel II.B staat de vraag centraal welke knelpunten zich in de praktijk mogelijk voordoen bij de uitvoering van de wetgeving. Hierbij wordt gebruik gemaakt van enquêtes onder notarissen en ambtenaren van de burgerlijke stand en van interviews met advocaten met een familiepraktijk.

Het internationaal juridisch gedeelte (Deel III) rust op twee pijlers. In de eerste plaats komt aan de orde in hoeverre in een veertiental buitenlandse rechtsstelsels relatievormen als het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk bestaan (Deel III.B). Daarbij wordt onder meer ingegaan op de vraag naar de voorwaarden voor het aangaan van deze relatievormen, voor welke groep personen deze open staan, welke rechtsgevolgen eraan verbonden zijn en hoe beëindiging van de relatie plaats vindt. In de tweede plaats wordt aandacht besteed aan het internationaal privaatrecht van een dertiental rechtsstelsels om de vraag te beantwoorden wat de juridische status is in de betreffende landen van een in Nederland aangegaan geregistreerd partnerschap of gelijkgeslachtelijk huwelijk (Deel III.C). De methode van onderzoek die hierbij wordt aangewend, betreft een literatuurstudie van wetgeving, jurisprudentie en literatuur.

Opmerking verdient dat het Nederlands internationaal privaatrecht inzake het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk slechts in beperkte mate aan de orde komt, namelijk alleen bij de vraag wie in Nederland een geregistreerd partnerschap of gelijkgeslachtelijk huwelijk mogen sluiten. De vraag naar het toe te passen recht blijft buiten beschouwing, evenals de kwestie inzake de erkenning in Nederland van een buitenlands geregistreerd partnerschap of gelijkgeslachtelijk huwelijk.

Het sociologische gedeelte is erop gericht te onderzoeken welke personen om welke redenen voor een bepaalde relatievorm kiezen (Deel IV). Dit inzicht is noodzakelijk om de verhouding tussen het opengestelde huwelijk en het geregistreerd partnerschap goed te kunnen duiden. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een grootschalige representatieve dataverzameling onder personen die na 2001 een geregistreerd partnerschap of een huwelijk zijn aangegaan (Deel IV.B). Vervolgens zijn diepte-interviews afgenomen bij enkele personen afkomstig uit deze groepen (Deel IV.C). Ten slotte volgt een samenvatting van de conclusies van deze delen (Deel IV.D). Deze drie perspectieven vormen de basis van een evaluatie, die uitmonden in de conclusies.

DEEL I

TOTSTANDKOMING EN DOELSTELLINGEN VAN DE WETGEVING

DEEL I

TOTSTANDKOMING EN DOELSTELLINGEN VAN DE WETGEVING

1. Inleiding

Om na te gaan of de wetgeving voldoet aan de doeleinden die de wetgever daaraan ten grondslag heeft gelegd, is het van belang om eerst vast te stellen welke doeleinden dat zijn. Daartoe wordt de wetgevingsgeschiedenis van het geregistreerd partnerschap¹ en van het opengestelde huwelijk onderzocht.² Ook wordt aandacht besteed aan de verhouding tussen het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk. In Deel I wordt aldus de eerste onderzoeksvraag gedeeltelijk beantwoord.

2. Het geregistreerd partnerschap

2.1 Algemene achtergrond en de Commissie Kortmann I

De totstandkoming van het geregistreerd partnerschap moet worden gezien tegen de achtergrond van een aantal algemene maatschappelijke ontwikkelingen. Het stijgende aandeel buitenhuwelijkse kinderen³ en het toegenomen echtscheidingcijfer⁴ hebben grote invloed (gehad) op de positie van het huwelijk.⁵ Ook de maatschappelijke en juridische ontwikkelingen inzake het ongehuwd samenleven hebben (indirect) een rol gespeeld.⁶ Vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw is in toenemende mate op veel rechtsgebieden de betekenis van het ongehuwd samenleven van paren van gelijk en verschillend geslacht erkend.⁷

Daarnaast werd homoseksualiteit op toenemende schaal geaccepteerd. In 1971 werd de strafbaarstelling van 'ontuchtige handelingen' tussen een meerderjarige en een instemmende minderjarige van hetzelfde geslacht ouder dan zestien jaar geschrapt uit artikel 248bis Wetboek van Strafrecht.⁸ Een andere indicatie van de toegenomen tolerantie was de toewijzing van het verzoek van de Nederlandse Vereniging voor Homofielen COC in 1971 tot het verkrijgen van koninklijke goedkeuring, nadat dit eerder verschillende keren was geweigerd.⁹ In 1980 werd aan art. 1 van de Grondwet toegevoegd dat discriminatie 'op welke grond dan ook' niet is toegestaan, waaronder ook discriminatie wegens seksuele geaardheid valt. Vervolgens werd in 1992

¹ Wet 5 juli 1997, *Stb.* 1997, nr. 324, Wet van 5 juli 1997 tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met opneming daarin van bepalingen voor het geregistreerd partnerschap. Daarnaast is van belang: Wet van 17 december 1997 tot aanpassing van wetgeving aan de invoering van het geregistreerd partnerschap in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (Aanpassingswet geregistreerd partnerschap).

² Wet van 21 december 2000, *Stb.* 2001, nr. 9, Wet van 21 december 2000 tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht (Wet openstelling huwelijk).

³ In 1981 werd circa 5 procent van alle in dat jaar levend geboren kinderen buiten het huwelijk geboren; in 2005 bedroeg dat percentage bijna 35 procent: CBS (2005).

⁴ In 1971 bedroeg het echtscheidingcijfer volgens het CBS 12,4 procent; in 2004 circa 32 procent.

⁵ SCHRAMA (1999) p. 315-327 en SCHRAMA (2004) p. 11-42.

⁶ Van 200.000 ongehuwd samenwonende paren in 1985 tot bijna 750.000 paren in 2005. Zie SCHRAMA (2004) p. 13 en 14 en CBS (2005).

⁷ SCHRAMA (2004) p. 126-166, p. 198-226.

⁸ Seksuele handelingen tussen twee personen van verschillend geslacht waren toegestaan indien beide partners minimaal 16 jaar oud waren.

⁹ In 1961, 1967 en 1970 werden de verzoeken afgewezen op de grond dat het COC de Nederlandse rechtsorde zou aantasten. Zie SENAËVE en COENE, (1998) p. 185-188 en KB 24 juni 1970, AB 1970, 453.

discriminatie wegens hetero- of homoseksuele gerichtheid in de uitoefening van een ambt, beroep of bedrijf strafbaar gesteld.¹⁰

Een derde ontwikkeling heeft zich voorgedaan in de nationale en internationale jurisprudentie. Op het nationale vlak bepaalde de Hoge Raad in 1990 in een *obiter dictum* dat het ongerechtvaardigd kan zijn om bepaalde rechtsgevolgen wel aan het huwelijk te verbinden, maar niet aan het duurzaam samenleven van twee personen van gelijk geslacht.¹¹ Dat laatste werd evenwel beschouwd als een taak die doorgaans door de wetgever vervuld moet worden en niet door de rechterlijke macht. Deze uitspraak heeft een belangrijke impuls gegeven aan wetgevende activiteiten ten aanzien van de rechtspositie van paren van gelijk geslacht en illustreert het toenemend belang dat in dat verband aan het gelijkheidsbeginsel werd toegekend.¹²

Op internationaal vlak zijn de ontwikkelingen terzake van art. 8 EVRM van belang, dat het recht op privé- en familielevens waarborgt. Deze bepaling is in de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens gaandeweg steeds ruimer uitgelegd en de bescherming van dit artikel strekt zich op grond daarvan ook uit tot *de facto* gezinsleven.¹³ Aldus heeft het artikel ook betrekking op familielevens dat niet gebaseerd is op een huwelijk, al bestaat er tot op heden bij het Hof grote terughoudendheid om *family life* tussen partners van gelijk geslacht aan te nemen.

Mede naar aanleiding van deze sociale en juridische ontwikkelingen rees bij de Nederlandse wetgever de vraag hoe niet-huwelijkse relatievormen in het recht ingebed konden worden.¹⁴ De Commissie voor de toetsing van wetgevingsprojecten, de Commissie Kortmann I, kreeg in 1990 de opdracht te onderzoeken in hoeverre partners van gelijk geslacht in het licht van gelijke behandeling een mogelijkheid zouden moeten krijgen tot publieke erkenning voor hun duurzame lotsverbondenheid.¹⁵

Eind 1991 bracht de Commissie het rapport 'Leefvormen' uit aan het kabinet Lubbers III.¹⁶ In het rapport werd een voorstel gedaan voor een wettelijke regeling van een publiekrechtelijke registratievorm voor de groep mensen die niet konden of wilden huwen. Voorgesteld werd om een registratiemodel met twee varianten in te voeren: een vrijwillige registratie in de gemeentelijke basisadministratie (de 'lichte registratie') en een registratie bij de burgerlijke stand (de 'zware registratie'). Aan de lichte registratie in de GBA zouden met name publiekrechtelijke gevolgen verbonden worden (bijvoorbeeld in de sociale zekerheid) en een korte onderhoudsverplichting na het einde van de registratie. Bovendien zou er een dusdanig pakket van voor- en nadelen gelden, dat het voor een grote groep mensen voordelig zou zijn om zich te laten registreren in de GBA. De registratie bij de burgerlijke stand was bedoeld voor personen die uitdrukking wilden geven aan hun duurzame lotsverbondenheid, maar die niet konden of wilden trouwen. Daarbij dacht men aan partners van gelijk geslacht, personen voor wie te nauwe bloedverwantschap een

¹⁰ Art. 429quater van het Wetboek van Strafrecht. Vgl. ook de artikelen 137c tot en met 137f Wetboek van Strafrecht en de Algemene Wet Gelijke Behandeling waar discriminatie op grond van hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat eveneens verboden is.

¹¹ HR 19 oktober 1990, NJ 1992, 129, m.nt. EAAL en EAA.

¹² *Handelingen TK* 18, 1 november 1990, pp. 907-908 met verwijzing naar dit arrest.

¹³ Zie bijvoorbeeld *Marckx t. België*, 13 juni 1979, Series A, nr. 31, NJ 1980, 462 m.nt. EAAL; *Keegan t. Ierland*, 26 mei 1994, Series A, nr. 290, NJ 1995, 247 en *Kroon en anderen t. Nederland*, 27 oktober 1994, Series A, nr. 297-C, NJ 1995, 248 m.nt. JdB en *X, Y en Z t. Groot-Brittannië*, 22 april 1997, ECHR reports, 1997-II/35, p. 619 e.v., NJ 1998, 235 m.nt. JdB.

¹⁴ De visies van de diverse fracties komen aan de orde in *Handelingen TK* 16, 30 oktober 1990, pp. 814, 820, 822, 826 en 828. De reactie van de minister van Justitie: *Handelingen TK* 18, 1 november 1990, pp. 907-908.

¹⁵ *Handelingen TK* 18, 1 november 1990, p. 908.

¹⁶ *Leefvormen*, Den Haag 1991, kritisch besproken door WAALDIJK (1992b) p. 43-49.

huwelijksbeletsel vormde en aan personen die wel zouden kunnen huwen, maar dat niet wensten. De rechtsgevolgen van een dergelijke registratie moesten afgestemd worden op het gegeven dat zij wel en wec met elkaar wensten te delen en zouden zoveel mogelijk moeten aansluiten bij de regeling van het huwelijk, tenzij er goede redenen waren om daarvan af te wijken. Wat betreft de juridische relatie tussen ouders en kinderen overwoog de Commissie dat de discussie zich nog onvoldoende in een bepaalde richting had ontwikkeld om af te wijken van de bestaande situatie. Aldus adviseerde zij om uitsluitend een familierechtelijke betrekking tot stand te laten komen tussen een kind en geregistreerde partners tussen wie geen huwelijksbeletselen bestonden.¹⁷

2.2 *Discussiepunten in de jaren 1992-1998*

Het rapport van de Commissie Kortmann I werd redelijk positief ontvangen door het kabinet Lubbers III en stond aan de wieg van het geregistreerd partnerschap in zijn huidige vorm.¹⁸ Het voorstel voor een registratie in de gemeentelijke basisadministratie werd evenwel niet overgenomen. Het Instituut voor Onderzoek naar Overheidsuitgaven (IOO) had dit idee namelijk onderzocht en concludeerde dat de invoering enerzijds grote kosten¹⁹ mee zou brengen en anderzijds dat het de uitvoering, handhaafbaarheid en fraudebestrijding niet in voldoende mate ten goede zou komen.²⁰

De registratie bij de burgerlijke stand kon de goedkeuring van het kabinet wegdragen en in juni 1994 werd een wetsvoorstel ingediend, dat in grote lijnen gelijk was aan het voorstel van de Commissie. Zo zou 'registratie van een samenleving'²¹ plaatsvinden bij de burgerlijke stand, stond deze optie slechts open voor twee personen die niet reeds gehuwd waren en werd voor wat betreft de rechtsgevolgen aangesloten bij die van het huwelijk, tenzij er goede redenen waren om daarvan af te wijken. In twee opzichten wek het kabinet in het wetsvoorstel af van het rapport. De kring van personen die voor registratie in aanmerking kwam, werd beperkt tot personen die niet met elkaar konden huwen: paren van gelijk geslacht en personen tussen wie een huwelijksbeletsel bestond op grond van te nauwe bloedverwantschap. Ten tweede zou registratie geen afstammingsgevolgen hebben. Wel zou de bescherming van feitelijk gezinsleven, los van registratie, verbeterd moeten worden. In augustus 1994 trad het paarse kabinet Kok I aan waarvan het christelijke CDA geen deel uitmaakte. De belangrijke notitie *Leefvormen*²² werd gepubliceerd waarin de grote lijnen voor de ontwikkeling van het familierecht gepresenteerd werden. In deze notitie werd de uitsluiting van registratie van paren van verschillend geslacht ongedaan gemaakt²³ en werden anderzijds te nauwe bloedverwanten van registratie uitgesloten.

Het introduceren van het geregistreerd partnerschap voor partners van *verschillend* geslacht mocht niet op onverdeelde steun van het parlement rekenen. Ook in de literatuur heeft deze keuze kritiek uitgelokt.²⁴ In het parlementair debat zijn twee argumenten voor deze beslissing

¹⁷ Dit is een afwijking van de regel dat in beginsel dezelfde rechtsgevolgen van toepassing zijn als aan het huwelijk verbonden zijn, die slechts summier gemotiveerd wordt. De Commissie onthoudt zich van inhoudelijk commentaar.

¹⁸ *Kamerstukken II* 1991-1992, 22 700, nr. 1 en 1992-1993, nr. 3. Vgl. ook het gematigd positieve standpunt van het COC: *Kamerstukken II* 1993-1994, 23 761, nr. 3, p. 3-4.

¹⁹ Geschat op circa 1 miljard gulden.

²⁰ IOO, Budgettaire consequenties van leefvormen, Een budgettaire verkenning van het advies van de Commissie voor de Toetsing van Wetgevingsprojecten, Onderzoeksreeks 45, Den Haag 1993.

²¹ Pas in een later stadium is gekozen voor de term geregistreerd partnerschap.

²² *Kamerstukken II* 1994-1995, 22 700, nr. 5.

²³ Nota van wijziging, *Kamerstukken II* 1994-1995, 23 761, nr. 5.

²⁴ Zie bijv. BOELE-WOELKI en SCHRAMA (2000) p. 70; DE BOER (1998) pp. 3-4; HOEVENAARS (1997) p. 227; KOPPEN en LEKKERKERKER (1992) p. 774; VAN MOURIK (1997) pp. 225-226; CURRY-SUMNER (2005a) pp. 305-307.

aangevoerd. Enerzijds zouden mensen die niet willen huwen de gelegenheid moeten krijgen om hun lotsverbondenheid publiekelijk tot uitdrukking te brengen²⁵ en anderzijds zouden homoseksuelen gelijk behandeld moeten worden aan heteroseksuelen.²⁶ De gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht lijkt in deze van groter gewicht geweest te zijn dan het introduceren van een alternatief voor degenen die niet willen huwen. Door de openstelling kwam de gelijkwaardigheid van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk tot uitdrukking, zoals de staatssecretaris het verwoordde.²⁷ In een later stadium werd ontkend dat rechtsgelijkheid het doorslaggevend motief voor de openstelling vormde en werd de nadruk gelegd op het bieden van een alternatief aan de paren van verschillend geslacht.²⁸ Verwacht werd echter dat het aantal heteroseksuele partners dat interesse had, beperkt zou zijn. Opmerking verdient verder dat het geregistreerd partnerschap aanvankelijk bedoeld was om de relatie tussen partners te regelen en niet de relatie tot kinderen die mogelijk zouden opgroeien in een geregistreerd partnerschap. De gedachte die hieraan ten grondslag lag was dat het geregistreerd partnerschap niet bedoeld was voor paren met kinderen.

In de Tweede Kamer stuitte de openstelling, met uitzondering van de christelijke fracties, niet op ernstige bezwaren. De christelijke fracties uitten bedenkingen in verband met de waarborgen in het belang van het kind.²⁹ Er ontstond immers van rechtswege geen afstammingsrelatie tussen de mannelijke geregistreerde partner en een kind geboren binnen een geregistreerd partnerschap. Dit aspect woog voor het kabinet onvoldoende zwaar om de plannen te wijzigen, met als argument dat een familierechtelijke band ook via erkenning of gerechtelijke vaststelling van het vaderschap tot stand gebracht kan worden. In de Eerste Kamer wekte de openstelling daarentegen ook buiten de christelijk geïnspireerde fracties verzet. Rechtsgelijkheid als argument voor de openstelling was hier volgens de fractieleden niet op zijn plaats.³⁰ De staatssecretaris hield evenwel voet bij stuk³¹ en op 1 januari 1998 trad de Wet geregistreerd partnerschap in werking.

3. Het opengestelde huwelijk

3.1 Aanloop tot de openstelling: 1990-1997

Met de invoering van het geregistreerd partnerschap was de discussie over de positie van paren van gelijk geslacht niet geëindigd. Deze discussie had eerder al een belangrijke impuls gekregen door de in §2.1 aangehaalde beslissing van de Hoge Raad uit 1990.³² Boek 1 BW kende geen expliciet huwelijksbeletsel dat zich verzette tegen een huwelijk van paren van gelijk geslacht. Desalniettemin had het huwelijk volgens de toen heersende leer een exclusief heteroseksueel karakter en stond het niet open voor paren van gelijk geslacht.³³ Daarbij speelde een rol dat uit de tekst van het BW afgeleid kon worden dat de wetgever een beeld voor ogen had van het huwelijk

²⁵ *Handelingen TK* 38, 12 december 1996, p. 3148.

²⁶ *Handelingen TK* 40, 18 december 1996, p. 3289 en *Kamerstukken II* 1995-1996, 23 761, nr. 7, p. 11.

²⁷ *Handelingen TK* 38 12 december 1996, pp. 3148-3149 en *Handelingen EK* 36, 1 juli 1997, pp. 1957 en 1962.

²⁸ *Kamerstukken II*, 1995-1996, 23 761, nr. 7, p. 5.

²⁹ *Handelingen EK* 36, 1 juli 1997, pp. 1941 en 1959. Zie uitbreider: SENAËVE en COENE (1998) pp. 194-195.

³⁰ Visie CDA, zie: *Handelingen EK* 36, 1 juli 1997, pp. 1941-1942 en 1960; PvdA en VVD waren geen voorstander van openstelling voor homoseksuelen paren, doch voor hen was het niet van doorslaggevend belang. Zie: *Handelingen EK* 36, 1 juli 1997, pp. 1944 en 1961. D66: vóór openstelling voor paren van verschillend geslacht, omdat het de gelijk(waardig)heid benadrukt. Zie: *Handelingen EK* 36, 1 juli 1997, p. 1943.

³¹ *Handelingen EK* 36, 1 juli 1997, p. 1957.

³² HR 19 oktober 1990, NJ 1992, 129, m.nt. EAAL en EAA.

³³ Zie Hof 's-Gravenhage 18 juni 1981, NJ 1983, 94 waarin toch een huwelijk voltrokken bleek te zijn tussen twee mannen.

als een verbintenis tussen een man en een vrouw.³⁴ De vraag die in deze zaak bij de Hoge Raad centraal stond, was of de wet een huwelijksverbod voor een paar van gelijk geslacht kende en of dit in strijd was met (boven-) wettelijke discriminatieverboden. Het ging in concreto om een weigering van de ambtenaar van de burgerlijke stand mee te werken aan de aangifte van een huwelijk van twee vrouwen. In de daarop volgende procedure werd bij de rechtbank en het hof tevergeefs getracht om medewerking van de ambtenaar af te dwingen.³⁵ In cassatie werd primair betoogd dat Boek 1 BW een huwelijk tussen paren van gelijk geslacht niet uitsluit en subsidiair dat de onmogelijkheid om te huwen in strijd is met verdragen.³⁶ De Hoge Raad oordeelde dat een huwelijk alleen gesloten kan worden door een man en een vrouw.³⁷ Het beroep op de verdragen werd afgewezen, aangezien het daar gehanteerde begrip slechts ziet op het traditionele huwelijk tussen een man en een vrouw.³⁸ In een *obiter dictum* bepaalde de Hoge Raad wel dat het ongerechtvaardigd kan zijn om bepaalde rechtsgevolgen wel aan het huwelijk te verbinden, maar niet aan het duurzaam samenleven van twee personen van gelijk geslacht.

Bij de behandeling van het wetsvoorstel over het geregistreerd partnerschap was vervolgens aan orde of het huwelijk opengesteld zou moeten worden voor paren van gelijke kunne.³⁹ Deze kwestie heeft een heftig parlementair debat uitgelokt.⁴⁰ Het kabinet bleek hier geen voorstander van, omdat het niet wenste te tornen aan het karakter van het huwelijk.⁴¹ Een meerderheid van de fracties in de Tweede Kamer was echter van mening dat het geregistreerd partnerschap vanuit het oogpunt van gelijke behandeling niet ver genoeg ging.⁴² De kamerleden Van der Burg en Dittrich dienden in 1996 een motie in tot openstelling van het huwelijk die met een ruime meerderheid van 81 tegen 60 aanvaard werd.⁴³ Desalniettemin oordeelde de staatssecretaris dat openstelling op dat moment een stap te ver zou gaan, omdat er nationaal en internationaal weinig draagvlak voor bestond. Dit zou, naar zij vreesde, een tegendraadse beweging in de omliggende landen in beweging kunnen zetten. Bovendien was met het geregistreerd partnerschap aan de vereisten van het gelijkheidsbeginsel voldaan. Naar aanleiding van de eerder genoemde motie werd echter op 28 mei 1996 wel een niet-ambtelijke commissie benoemd, de Commissie Openstelling Burgerlijk Huwelijk, ook de Commissie Kortmann II, genoemd.

³⁴ Bijvoorbeeld de artikelen 1:9, 1:31, 1:34 oud, 1:80 en 1:199 BW en *Kamerstukken II* 1995-1996, 23 761, nr. 6, p. 14.

³⁵ Rb. Rotterdam, 5 december 1988 en Hof Den Haag, 2 juni 1989, *NJ* 1989, 871. Zie ook CURRY-SUMNER (2005a) pp. 118-119.

³⁶ Art. 8, 12 en 14 EVRM en art. 23 en 26 IVBPR.

³⁷ HR 19 oktober 1990, *NJ* 1992, 129, m.nt. EAAL en EAA, waarover kritisch: WAALDIJK (1991) pp. 47-56. Dat oordeel werd gegrond op een wetshistorische interpretatie waaraan sterk gewijzigde maatschappelijke ontwikkelingen niets kunnen veranderen. Voor de betekenis van art. 1 Grondwet in dit kader: WAALDIJK (1992a) pp. 66-70.

³⁸ EHRM, 17 oktober 1986, *Rees t. Groot-Brittannië*, Series A, Vol. 106, nr. 49, *NJ* 1987, 945 m.nt. EAA en EHRM, 27 september 1990, *Cossey t. Groot-Brittannië*, Series A, Vol. 184, nr. 18, *NJ* 1995, 678, m.nt. EAA onder EHRM 25 maart 1992, Series A, nr. 232-C, *NJ* 1995, 679.

³⁹ De Koninklijke Notariële Broederschap deed deze suggestie in een schriftelijke reactie op het kabinetsstandpunt: *Kamerstukken II* 1993-1994, 23 761, nr. 4, p. 3.

⁴⁰ Vgl. NUYTINCK (1996) p. 125.

⁴¹ Zie bijvoorbeeld *Kamerstukken II* 1993-1994, 23 761, nr. 3, p. 3.

⁴² De fracties van PvdA, D66, VVD en GroenLinks.

⁴³ *Kamerstukken II* 1995-1996, 22 700, nr. 18. Veel eerder al werd dit idee geopperd door de D66-fractie. Zie: *Handelingen TK* 18, 1 november 1990, p. 926.

3.2 *Het rapport van de Commissie Kortmann II*

In oktober 1997 bracht de Commissie rapport uit, hetgeen de discussie over de openstelling weer deed oplaaien.⁴⁴ Voorop werd gesteld dat, wat er uiteindelijk ook besloten mocht worden, het onwenselijk zou zijn, indien teveel rechtsvormen van tweerelaties zouden ontstaan die onderling te weinig van elkaar verschilden. Een keuze zou moeten worden gemaakt tussen openstelling van het huwelijk onder afschaffing van het geregistreerd partnerschap of handhaving van het huwelijk voor personen van verschillend geslacht en het geregistreerd partnerschap. Zijdelings werd opgemerkt dat de afschaffing van het huwelijk niet voor de hand zou liggen, nu dat waarschijnlijk op grote maatschappelijke bezwaren zou stuiten en omdat het recht om te huwen in verdragen gegarandeerd is.

De Commissie adviseerde om van rechtswege geen familierechtelijke betrekkingen aan het huwelijk van twee personen van gelijk geslacht te verbinden, nu dat een te grote abstractie zou betekenen van de presumptie in het recht dat afstamming gebaseerd is op het bestaan van bloedverwantschap.⁴⁵ De bescherming van kinderen geboren binnen relaties van twee partners van hetzelfde geslacht zou inhoud moeten krijgen door het gezamenlijk gezag dat ook rechtsgevolgen zou moeten krijgen in andere rechtsgebieden als naam- en erfrecht. Het gezamenlijk gezag zou van rechtswege moeten intreden bij de geboorte van een kind binnen een geregistreerd partnerschap. Daarnaast zou bescherming kunnen plaatsvinden door adoptie mogelijk te maken voor paren van gelijk geslacht ten aanzien van kinderen in Nederland.

Over de openstelling van het huwelijk was de Commissie verdeeld: vijf leden waren vóór en drie leden waren ertegen. Er bestond verschil van inzicht over de betekenis van het gelijkheidsbeginsel, de (maatschappelijke) betekenis van het huwelijk en over de implicaties van openstelling op het internationale vlak. De meerderheid liet de balans doorslaan in het voordeel van het gelijkheidsbeginsel. Deze leden benadrukten dat het huwelijk historisch gezien een flexibel instituut is, dat in staat is geweest maatschappelijke veranderingen te verwerken. Van consensus op maatschappelijk niveau was weliswaar geen sprake, maar de tegenstanders van openstelling zouden zich kunnen herkennen in het kerkelijk huwelijksrecht. De uitsluiting van de paren van gelijk geslacht zou zwaarder wegen, omdat zij in de uitoefening van hun grondrechten worden beperkt. Bovendien zou de openstelling van het huwelijk een symbolische betekenis hebben. De internationale perspectieven waren weliswaar niet rooskleurig, maar paren van gelijk geslacht zouden dat bewust aanvaarden. Verder werd dit argument gerelativeerd, omdat het evenzeer zou gelden voor het geregistreerd partnerschap en bij het ongeregeld laten van dergelijke relaties. Ten slotte zou openstelling op den duur tot een positieve opstelling terzake van erkenning in het buitenland kunnen leiden.

De minderheid meende dat aan de vereisten van het gelijkheidsbeginsel voldaan was met het geregistreerd partnerschap. Paren van gelijk en verschillend geslacht waren niet onder de noemer 'gelijke gevallen' te brengen, omdat ze qua voortplanting ongelijk zijn, terwijl voortplanting historisch gezien een wezenlijk kenmerk van het huwelijk is.⁴⁶ Het huwelijk was daarmee een regeling van intergenerationele, verticale drie-relaties, namelijk die tussen mannen, vrouwen en hun afstammelingen. De internationale aspecten pleitten evenmin voor openstelling, omdat openstelling tot hinkende rechtsverhoudingen zou leiden, die bij het geregistreerd partnerschap minder zwaarwegend zijn, aangezien een aantal landen een soortgelijke regeling kent of

⁴⁴ Rapport van de Commissie inzake openstelling van het burgerlijk huwelijk voor twee personen van hetzelfde geslacht, Den Haag, oktober 1997.

⁴⁵ Kritisch hierover: VAN VLIET (1998) p. 13.

⁴⁶ Vgl. VAN VLIET (1998) p. 20-21.

voorbereid. Het begrip huwelijk werd overal, ondanks de erkenning van andere leefvormen, nog steeds traditioneel geïnterpreteerd en het zou weinig gelukkig zijn om als relatief kleine gemeenschap als Nederland uit de pas te lopen.

De maatschappelijke controverse werd al met al aardig weerspiegeld in de verdeeldheid binnen de Commissie.

3.3 De reactie van de wetgever op het rapport

In het kabinet Kok I leek de balans ten nadele van de openstelling van het huwelijk uit te vallen en voelde men weinig voor de visie dat het gelijkheidsbeginsel noopte tot openstelling van het huwelijk.⁴⁷ Het kabinet overwoog wel om intralandelijke adoptie van kinderen in Nederland door paren van gelijk geslacht mogelijk te maken. Afgezien van een geplande evaluatie van de Wet geregistreerd partnerschap na drie jaar, leek daarmee het einde van de rechtsontwikkeling voorlopig bereikt, al was een meerderheid in de Tweede Kamer het daar bij motie niet mee eens.⁴⁸

Na de verkiezingen in mei 1998 bleek dit anders uit te pakken, daar het tweede paarse kabinet in het regeerakkoord opnam dat in het belang van de gelijke behandeling van homoseksuele en lesbische paren vóór 1 januari 1999 wetsvoorstellen ingediend zou worden om huwelijkssluiting en adoptie van kinderen in Nederland mogelijk te maken voor paren van gelijk geslacht. De Raad van State heeft over beide voorstellen negatief advies uitgebracht.⁴⁹ Op 1 april 2001 is de Wet openstelling huwelijk in werking getreden.⁵⁰

4. De verhouding tussen het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk

Toen het huwelijk in 2001 alsnog werd opengesteld voor paren van gelijk geslacht, ontviel daarmee de primaire grondslag aan het geregistreerd partnerschap. Immers, gelijkheid voor paren van gelijk geslacht was daarmee in de visie van de wetgever, in een aantal opzichten grotendeels bereikt. Toch werd het geregistreerd partnerschap niet afgeschaft. Het advies van de Raad van State werd aldus op dit punt genegeerd.⁵¹ Besloten werd om op basis van een evaluatie na een aantal jaren te bezien welke betekenis dit instituut zou krijgen. De instandhouding werd door de staatssecretaris van Justitie gegrond op het argument dat onder heteroparen behoefte bestond aan het geregistreerd partnerschap, gelet op de 4.433 heteroparen die in de periode van drie jaar (1998-2001) een geregistreerd partnerschap waren aangegaan. In dat kader werd het zogenaamde Quick Scan-onderzoek aangehaald dat eind 1998 is uitgevoerd, waaruit die behoefte ook zou blijken.⁵² De staatssecretaris meende dat het geregistreerd partnerschap een gat zou vullen tussen enerzijds het huwelijk en anderzijds het ongehuwd en ongeregistreerd samenleven. Naar het idee van de staatssecretaris bood het geregistreerd partnerschap aan betrokkenen de duidelijkheid en

⁴⁷ Het COC ontving het advies bijzonder positief: persbericht Amsterdam, 27 oktober 1997.

⁴⁸ *Kamerstukken II* 1997-1998, 22 700, nr. 23 en nr. 26. Aanvankelijk werd een evaluatietermijn van drie jaar voorgesteld, die gedurende het parlementair debat inzake de openstelling van het huwelijk tot vijf jaar werd verlengd. Vervolgens is in een later stadium besloten het geregistreerd partnerschap vijf jaar na inwerkingtreding van de wet tot openstelling van het huwelijk te evalueren.

⁴⁹ *Kamerstukken II* 1998-1999, 26 672, nr. B.

⁵⁰ *Sib.* 2001, nr. 9.

⁵¹ *Kamerstukken II* 1998-1999, 26 672, nr. B en ook het rapport van de Commissie Kortmann II.

⁵² SCHERF (1999). Dit onderzoek had betrekking op 51 man-vrouw paren, 51 man-man paren en 51 vrouw-vrouw paren, die allen een geregistreerd partnerschap waren aangegaan.

rechtszekerheid die zij zochten. Daarom werd voorgesteld dit instituut voorshands te handhaven.⁵³ De meeste politieke partijen bleken zich te kunnen vinden in dit standpunt.⁵⁴

5. Samenvatting

De analyse van de parlementaire geschiedenis maakt duidelijk dat de wetgever aan de Wet geregistreerd partnerschap twee onderscheiden doelstellingen ten grondslag heeft gelegd. Primair is het geregistreerd partnerschap ingevoerd om op het terrein van het relatierecht gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht te realiseren. Ook paren van gelijk geslacht moesten in de gelegenheid worden gesteld publiekelijke erkenning aan hun relatie te geven, waaraan bovendien grotendeels dezelfde rechtsgevolgen verbonden moesten zijn, om niet opnieuw een ongerechtvaardigd onderscheid in het leven te roepen.⁵⁵ In eerste instantie leek het geregistreerd partnerschap in dit opzicht voldoende. Om te onderstrepen dat niet opnieuw een ongerechtvaardigd onderscheid werd gemaakt, is in het parlementair debat van regeringszijde een verband gelegd met partners van verschillend geslacht. Als ook zij in de gelegenheid werden gesteld om een geregistreerd partnerschap aan te gaan, zou de gedachte aan een nieuw ongerechtvaardigd onderscheid minder snel opkomen. Hier komt de tweede officiële doelstelling van de Wet geregistreerd partnerschap aan de orde: onder paren van verschillend geslacht zou behoefte kunnen bestaan aan een dergelijk instituut, dat weliswaar veel gelijkenis met het huwelijk vertoonde, maar er anderzijds toch duidelijk van te onderscheiden was. In een later stadium werd ontkennd dat rechtsgelijkheid het doorslaggevend motief voor de openstelling voor paren van verschillend geslacht vormde en werd de nadruk gelegd op het bieden van een alternatief aan de paren van verschillend geslacht.⁵⁶ Verwacht werd echter dat het aantal heteroseksuele partners dat interesse had, beperkt zou zijn.

Na de openstelling van het huwelijk werd de (voorlopige) instandhouding van het geregistreerd partnerschap door de staatssecretaris van Justitie gegrond op het argument dat onder heteroparen behoefte is aan het geregistreerd partnerschap.

De doelstelling van de Wet openstelling huwelijk betreft eveneens de gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht. De introductie van een gelijkwaardig instituut als het geregistreerd partnerschap was in de visie van de wetgever niet voldoende om aan de vereisten van het gelijkheidsbeginsel recht te doen: noodzakelijk was dat precies hetzelfde instituut voor paren van gelijk geslacht wordt opengesteld als voor paren van verschillend geslacht bestaat.

⁵³ *Kamerstukken I* 2000-2001, 26 672, nr. 92a, p. 9.

⁵⁴ Alleen GroenLinks betreurde het dat het verschil in rechten en plichten tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap zo gering is, dat de keuze voor de burger beperkt blijft: *Kamerstukken I* 2000-2001, 26 672 nr. 92a, p. 6-7.

⁵⁵ Zie bijvoorbeeld *Kamerstukken II* 23 761, nr. 3, p. 2 en nr. 11, p. 6.

⁵⁶ *Kamerstukken II* 1995-1996, 23 761, nr. 7, p. 5.

DEEL II

HET NATIONAAL JURIDISCH PERSPECTIEF

DEEL II

HET NATIONAAL JURIDISCH PERSPECTIEF

Algemeen

In dit nationaal juridisch deel staat het materiële Nederlandse recht inzake het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk centraal. De vraag wordt beantwoord in hoeverre het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk voldoen aan de doelstellingen die de wetgever aan deze wetgeving ten grondslag heeft gelegd. Daarbij is van belang te onderzoeken welke knelpunten zich mogelijk bij een of beide relatievormen voordoen. Dit impliceert dat twee uiteenlopende invalshoeken noodzakelijk zijn: enerzijds een evaluatie van het recht zoals dat blijkt uit de regelgeving (*law in the books*) en anderzijds een onderzoek naar het recht zoals dat in de praktijk functioneert (*law in action*).

Als eerste komt hierna in Deel II.A de *law in the books* aan de orde. Hier wordt inzicht gegeven in de wettelijke regelingen op basis van een analyse van de verschillen en overeenkomsten in de rechtsregels die voor beide relatievormen gelden en wordt beoordeeld wat de knelpunten zijn. De wettelijke regelingen in en buiten Boek 1 BW, de jurisprudentie en literatuur dienaangaande zijn hierbij de bronnen. Hiermee worden onderzoeksvragen 2 en 4 gedeeltelijk beantwoord.

In Deel II.B gaat het om het functioneren van het recht in de praktijk (*law in action*). Aan de hand van een onderzoek onder de bij de uitvoering van de wetgeving betrokken beroepsgroepen (notariaat, ambtenaren van de burgerlijke stand en advocatuur) wordt nagegaan of zich bij de uitvoering van de wetgeving in de praktijk knelpunten voordoen. Daarmee wordt onderzoeksvraag 4 beantwoord. Ten slotte worden in Deel II.C beide invalshoeken gecombineerd, hetgeen resulteert in de beantwoording van de onderzoeksvragen op het nationaal juridisch vlak.

II.A Het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk naar geldend recht

1. Verantwoording van opzet en methodiek

In dit hoofdstuk wordt een analyse gemaakt van het Nederlandse recht inzake het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk. Deze analyse wordt uitgevoerd aan de hand van een literatuurstudie. De volgende bronnen zijn daarbij van belang: (1) de Wet geregistreerd partnerschap; (2) de Wet openstelling huwelijk; (3) aanverwante wetgeving binnen en buiten Boek 1 BW, waaronder wetgeving terzake van het huwelijks(vermogens)recht, afstamming en gezag en het publiekrecht; (4) jurisprudentie en literatuur over het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk.

Hierna wordt in §2 eerst aandacht besteed aan twee relevante grond- en mensenrechtelijke aspecten. Daarna komt de juridische regeling van beide relatievormen aan de orde, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen algemene aspecten (§3), het aangaan van de relatievorm (§4), de rechtsgevolgen (§5) en de beëindiging en de rechtsgevolgen van de beëindiging van de relatievorm (§6). In §7 volgt een samenvatting.

2. Grond- en mensenrechtelijke dimensie

Alvorens in te gaan op de specifieke wetgeving omtrent het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk wordt kort aandacht besteed aan twee grondwettelijke c.q. mensenrechtelijke rechten die van betekenis zijn voor de positionering van relatievormen in een bredere juridische context. Dat is in de eerste plaats het gelijkheidsbeginsel, dat in art. 1 Grondwet is neergelegd, maar waarbij vanwege het constitutionele toetsingsverbod de artikelen 14 EVRM (jo. art. 8 EVRM) en art. 26 IVBPR een belangrijke rol spelen.⁵⁷ De relevantie van het gelijkheidsbeginsel is, afgezien van het feit dat het ten grondslag ligt aan zowel het geregistreerd partnerschap als aan de openstelling van het huwelijk, gelegen in de mogelijkheid dat het huwelijk en het geregistreerd partnerschap onder omstandigheden wellicht vergelijkbaar zijn. Het gelijkheidsbeginsel impliceert dan dat een ongelijke behandeling slechts toegestaan is, indien daarvoor voldoende rechtvaardiging bestaat. Een analyse van de jurisprudentie leert dat de rechterlijke macht regelmatig dient te oordelen over de vraag of een onderscheid tussen relatievormen in een bepaalde wet in strijd komt met het gelijkheidsbeginsel.⁵⁸ Evenwel is tot op heden met betrekking tot het materiële recht geen jurisprudentie gewezen over verschillen tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk.⁵⁹ Ook in de literatuur wordt op dit vraagstuk nauwelijks ingegaan. Het feit dat gepubliceerde jurisprudentie op dit punt ontbreekt, impliceert niet zonder meer dat de wetgeving op alle punten voldoet aan de normen die uit het gelijkheidsbeginsel voortvloeien. Twijfelachtig is ons inziens bijvoorbeeld of het ontbreken van de vaderschapspresumptie voor geregistreerde partners van verschillend geslacht de toets der kritiek van het gelijkheidsbeginsel kan doorstaan. Deze twijfel wordt versterkt wanneer wordt bedacht dat ingevolge art. 8 EVRM inzake *family life* aan het kind en aan de biologische vader met *family life* het recht toekomt om de biologische en feitelijke banden ook in rechte erkenning te geven door juridische afstamming te vestigen (Zie Deel II.C.2.1 (pp. 85-87)).

⁵⁷ Nederland kent een verbod op constitutionele toetsing (art. 120 Gw). Het is de rechter aldus verboden om een wet in formele zin te toetsen aan de grondwettelijke bepalingen, hetgeen betekent dat vaak wordt teruggegrepen op verdragsrechtelijke equivalenten uit het EVRM en het IVBPR, die rechtstreekse werking hebben.

⁵⁸ SCHRAMA (2004) p. 244.

⁵⁹ SCHRAMA (2004) p. 244.

Naast het gelijkheidsbeginsel van art. 1 kent de Grondwet in art. 10 lid 1 het recht op respect voor relativiteit.⁶⁰ Procedures waarin een beroep op deze grondwettelijke bescherming van de relativiteit is gedaan, ontbreken. Waarschijnlijk speelt het constitutionele toetsingsverbod ook hierbij gedeeltelijk een verklarende rol. Daarnaast zijn de grenzen die uit artikel 10 lid 1 Gw voortvloeien ruim en krijgen zij pas betekenis wanneer de relativiteit in ernstige mate zou worden aangetast. Het huidige relatierecht, waarin weliswaar verschillen bestaan tussen de relativiteitsvormen, biedt burgers in de verhouding tot de Staat evenwel voldoende vrijheid. Betoogd kan worden dat wetgeving waarin twee vergelijkbare, maar op een of meer cruciale punten niet-identieke instituten als het geregistreerd partnerschap en het huwelijk, waarin een overgang van de ene naar de andere relativiteitsvorm onmogelijk is of zeer ernstig bemoeilijkt wordt, in strijd komt met art. 10 lid 1 Gw. Dit is evenwel uiterst onzeker (zie Conclusies, §7).

3. Algemene juridische aspecten

Het geregistreerd partnerschap en het huwelijk zijn beide geregeld in Boek 1 BW, maar in verschillende wettelijke bepalingen en titels. Van belang is dat de regeling van het geregistreerd partnerschap in de loop der jaren verder tot ontwikkeling is gekomen, zodat verschillende wetswijzigingen op bepaalde onderdelen na 1998 tot wijzigingen van het geregistreerd partnerschap hebben geleid, onder meer voor wat betreft het gezag over kinderen.

Boek 1 BW regelt in titel 1.5 eerst het aangaan van het huwelijk, vervolgens in titel 1.5a BW het geregistreerd partnerschap, en daarna volgt het relativiteitsrecht in de titels 1.6, 1.7 en 1.8 BW. Titels 1.9 en 1.10 BW hebben betrekking op de ontbinding van het huwelijk. Afgezet tegen de circa 140 bepalingen voor het huwelijk in Boek 1 BW is de regeling van het geregistreerd partnerschap in Boek 1 BW met slechts zeven artikelen (art. 1:80a-1:80g BW) summier. De verklaring hiervoor is dat de regeling van het geregistreerd partnerschap een verwijzingskarakter heeft. Op veel plaatsen is volstaan met het van overeenkomstige toepassing verklaren van de bepalingen inzake het huwelijk op het geregistreerd partnerschap. Dat geldt bijvoorbeeld voor de formaliteiten om een geregistreerd partnerschap aan te gaan, de huwelijks- c.q. partnerschapsbeletsel en de procedure voor het aangaan van een geregistreerd partnerschap, maar ook voor de stuiting en nietigverklaring, de rechten en plichten van partners, het relativiteitsrecht en de beëindiging van de relatie. Buiten Boek 1 BW is de gelijke behandeling van het geregistreerd partnerschap aan het huwelijk tot stand gebracht door een aanpassingswet, waarin talrijke schakelbepalingen in het privaats- en publiekrecht zijn opgenomen.⁶¹

4. Het aangaan of omzetten

4.1 Het aangaan

De vereisten voor het aangaan van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk stemmen in grote lijnen overeen. Art. 1:80a BW bepaalt dat een groot aantal regelingen die voor het huwelijk gelden van overeenkomstige toepassing zijn op het aangaan van een geregistreerd partnerschap. Tot 2001 bestond een verschil tussen beide relativiteitsvormen, in die zin dat een geregistreerd partnerschap tot die tijd slechts aangegaan kon worden door een persoon met de Nederlandse nationaliteit en door degene met een geldige verblijfstitel.⁶² Hierbij speelde de vrees mee dat een te ruimhartige toegang tot het geregistreerd partnerschap zou resulteren in schijnregistraties en

⁶⁰ SCHRAMA (2004) pp. 233-234.

⁶¹ Wet van 17 december 1997 tot aanpassing van wetgeving aan de invoering van het geregistreerd partnerschap in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (Aanpassingswet geregistreerd partnerschap).

⁶² Art. 1:80a leden 1 en 2 BW (oud).

registratietoerisme.⁶³ Dit onderscheid behoort inmiddels tot het verleden. De aanbeveling van de Commissie Kortmann II is gevolgd om de regeling van het schijnhuwelijk ook op het geregistreerd partnerschap van toepassing te doen zijn.⁶⁴ Nu bepaalt de wet, net als bij het huwelijk,⁶⁵ dat een geregistreerd partnerschap kan worden gestuit indien het oogmerk van een of beide aanstaande partners niet gericht is op de vervulling van de wettelijke plichten van het geregistreerd partnerschap, maar op toelating tot Nederland.⁶⁶ Vereist blijft wel, net als bij het huwelijk, dat een van de partners de Nederlandse nationaliteit heeft of in Nederland woonplaats heeft.⁶⁷ Het is voldoende indien aan één van deze voorwaarden is voldaan. Ook op dit punt bestaat overeenstemming met de regeling voor het huwelijk.⁶⁸

Het aangaan van een geregistreerd partnerschap geschiedt bij akte van registratie opgemaakt door een ambtenaar van de burgerlijke stand.⁶⁹ Bevoegd is de ambtenaar van de burgerlijke stand van de woonplaats van een der partners, maar de partners kunnen ervoor kiezen hun geregistreerd partnerschap in een andere gemeente aan te gaan.⁷⁰ Het opmaken van de akte is dus een constitutief vereiste voor de totstandkoming van een geregistreerd partnerschap. Het aangaan van een huwelijk vindt daarentegen plaats doordat de aanstaande echtgenoten ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand en getuigen een verklaring afleggen.⁷¹ Vervolgens wordt hiervan in de registers een akte opgemaakt door de ambtenaar.

De partners dienen in beginsel minimaal twee weken van te voren aangifte te doen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand van hun voornemen een geregistreerd partnerschap c.q. huwelijk aan te gaan.⁷² Voor het geregistreerd partnerschap en huwelijk geldt het monogamievereiste: er kan dus slechts met één persoon tegelijkertijd een geregistreerd partnerschap dan wel huwelijk gesloten zijn.⁷³ Art. 1:80a lid 6 BW bepaalt dat de volgende voorwaarden, die voor een huwelijkssluiting gelden, ook van toepassing zijn op het aangaan van een geregistreerd partnerschap:

- (1) De geestelijke vermogens van een van de partners mogen niet zodanig gestoord zijn, dat de partner niet in staat is zijn wil te bepalen of de betekenis van zijn verklaring te begrijpen;⁷⁴
- (2) Er mag geen bloedverwantschap in opgaande en dalende lijn bestaan, noch tweedegraads bloedverwantschap in de zijlijn;⁷⁵

⁶³ *Kamerstukken II* 1996-1997, 23 761, nr. 3, p. 5; nr. 7, p. 15; nr. 11, p. 22-26. Zie ook CURRY-SUMNER (2005a) pp. 123-124.

⁶⁴ *Kamerstukken II* 1999-2000, 26 862, nr. 3, p. 5. Wet van 13 december 2000 tot wijziging van de regeling in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het naamrecht, de voorkoming van schijnhuwelijken en het tijdstip van de totstandkoming van de scheiding van tafel en bed alsmede van enige andere wetten, *Stb.* 2001, nr. 11.

⁶⁵ Art. 1:50 BW.

⁶⁶ Art. 1:80a lid 5 BW.

⁶⁷ Art. 1:80a lid 4 BW. Zie CURRY-SUMNER (2005a) p. 124.

⁶⁸ Art. 1:43 lid 1 BW.

⁶⁹ Art. 1:80a lid 3 BW.

⁷⁰ Art. 1:80a lid 4 BW. Hebben beide partners waarvan tenminste één de Nederlandse nationaliteit heeft, geen woonplaats in Nederland, dan is de ambtenaar van de burgerlijke stand in Den Haag bevoegd, maar staat een keuze voor een andere gemeente open.

⁷¹ Art. 1:67 BW. Zie ASSER-DE BOER (2002) nr. 160.

⁷² Art. 1:80 lid 6 en 1:62 BW.

⁷³ Art. 1:80a leden 1 en 2 BW, art. 1:33 BW en 1:42 BW.

⁷⁴ Art. 1:32 BW. Zie bijv. Rb. Haarlem 12 juli 2005 LJN: AU0322 inzake de nietigverklaring van een geregistreerd partnerschap wegens gestoorde geestvermogens van een van de partners.

⁷⁵ Dat wil zeggen: tussen ((over)groot-)ouders en ((achter-)klein)kinderen en tussen zussen en broers en broers en zussen mag geen huwelijk c.q. geregistreerd partnerschap gesloten worden. De minister van Justitie kan om

- (3) In beginsel geldt een minimumleeftijd van 18 jaar;⁷⁶
- (4) Er dient toestemming van de ouders (c.q. rechter) te zijn voor een voorgenomen huwelijksluiting van een persoon jonger dan 18 jaar.⁷⁷
- (5) Er dient toestemming van de kantonrechter c.q. curator te zijn voor een voorgenomen huwelijksluiting van een persoon die onder curatele is gesteld.⁷⁸

De bepalingen over de formaliteiten,⁷⁹ de stuiting,⁸⁰ de nietigverklaring,⁸¹ de voltrekking en de ceremonie⁸² en het bewijs van een geregistreerd partnerschap stemmen grotendeels overeen met de rechtsregels die gelden voor een huwelijksluiting.⁸³ Dat betekent onder meer dat de ambtenaar van de burgerlijke stand op verzoek de plechtigheid bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap op dezelfde wijze dient in te kleden als de voltrekking van een huwelijk, inclusief de uitwisseling van een jawoord.⁸⁴ De uitwisseling van een bepaalde gebonden en mondeling afgelegde verklaring is evenwel niet verplicht. Bij de ceremonie voor het aangaan van een geregistreerd partnerschap wordt de inhoud van de verklaring aan de partners zelf overgelaten,⁸⁵ terwijl bij de voltrekking van een huwelijk een wettelijk vastgestelde verklaring moet worden afgelegd door de aanstaande echtgenoten. De aanwezigheid van getuigen is in beide gevallen verplicht.⁸⁶ Ook terzake van godsdienstige plechtigheden geldt een afwijkende regeling voor het geregistreerd partnerschap. Anders dan bij het huwelijk mogen godsdienstige plechtigheden aan de burgerlijke plechtigheid vooraf gaan (art. 1:80a lid 6 jo. art. 1:68 BW).⁸⁷

Een aspect dat hier nog aan de orde gesteld moet worden in verband met het aangaan van een huwelijk door een paar van gelijk geslacht, betreft de rechtspositie van ambtenaren van de burgerlijke stand. Vanaf de invoering van de wet in 2001 is discussie ontstaan over de vraag hoe de positie van ambtenaren met gewetensbezwaren zich verhoudt tot hun taak en de mogelijkheden om in iedere gemeente te kunnen huwen.⁸⁸ Diverse keren zijn Kamervragen

gewichtige redenen toestemming verlenen voor de registratie van een partnerschap tussen adoptiefbroers en -zussen. Zie art. 1:80a lid 7 BW jo. art. 1:41 lid 2 BW.

⁷⁶ Op dit punt bestond een uitzondering op de overeenkomstige toepassing van art. 1:31 lid 2 BW op het geregistreerd partnerschap, dat bepaalt dat het leeftijdsvereiste geen beletsel vormt indien beide partners zestien jaar of ouder zijn en de vrouw een verklaring van een arts overlegt dat zij zwanger is. De reden daarvoor is dat er geen afstamming van rechtswege ontstaat met de vader. Zie *Kamerstukken II* 1995-1996, 23 761, nr. 7, p. 16 en VAN WAMELEN (1998) p. 33 heeft hierbij kanttekeningen geplaatst. Deze uitzondering is inmiddels geschrapt.

⁷⁷ Art. 1:35-36 BW.

⁷⁸ Art. 1:37 BW en art. 1:38 BW.

⁷⁹ Art. 1:80a lid 4 resp. art. 1:43-49a BW.

⁸⁰ Art. 1:80a lid 5 en lid 7 BW resp. 1:50-57 BW.

⁸¹ Art. 1:80a lid 7 BW resp. 1:69-77 BW.

⁸² Art. 1:80a lid 6 BW resp. 1:58-68 BW.

⁸³ Enkele uitzonderingen op de overeenkomstige toepasselijkheid zijn inmiddels geschrapt, zoals die ten aanzien van art. 1:44 lid 1 onder k (verklaring van een korpschef inzake rechtmatig verblijf in Nederland). Terzake van de nietigheid van een geregistreerd partnerschap is art. 1:74 BW (nietigverklaring kan niet worden toegewezen wanneer de vrouw op de dag van het indienen van het verzoek zwanger is) nu wel toepasselijk op een geregistreerd partnerschap. Er bestaat nog wel een aantal uitzonderingen op de overeenkomstige toepassing van een aantal huwelijksvoorschriften: art. 1:49a BW (verklaring van huwelijksbevoegdheid bij een huwelijk buiten Nederland) is niet van toepassing op een geregistreerd partnerschap). Ook de regeling van het bewijs van bezit van staat (art. 1:80 BW) van een kind geldt alleen voor het huwelijk.

⁸⁴ *Kamerstukken II* 1996-1997, 23 761, nr. 11, p. 9.

⁸⁵ Art. 1:67 BW is niet van overeenkomstige toepassing verklaard op het geregistreerd partnerschap.

⁸⁶ Art. 1:80a lid 6 jo. art. 1:63 BW.

⁸⁷ Vgl. in dit kader: LOONSTEIN (2005) p. 126-128 inzake art. 449 Sr en CURRY-SUMNER (2005a) p. 127.

⁸⁸ *Kamerstukken II* 2000-2001, 26 672, nr. 12, Brief van de staatssecretaris van Justitie aan de Tweede Kamer van 14 november 2000; Rb. Leeuwarden 24 juni 2003, LJN: AH8543. Vgl. de uitspraak van de Commissie Gelijke Behandeling 2002, 25.

gesteld aan de minister van Binnenlandse Zaken.⁸⁹ In het Regeerakkoord van 16 mei 2003 van het kabinet Balkende II is hieromtrent opgenomen dat bij serieuze gewetensbezwaren van een ambtenaar in onderling overleg een andere ambtenaar van de burgerlijke stand het huwelijk voltrekt, mits in iedere gemeente de voltrekking van een dergelijk huwelijk mogelijk is. Op 13 april 2006 is een motie ingediend door enkele kamerleden waarin de regering wordt verzocht om een richtlijn op te stellen waardoor nieuw aan te stellen buitengewoon ambtenaren verplicht zijn de Nederlandse wet uit te voeren.⁹⁰ De minister heeft hierop gereageerd en ontraadt de motie, mede gelet op hetgeen hierover in het Regeerakkoord is bepaald.⁹¹

4.2 *Het omzetten*

De wet voorziet uitdrukkelijk in de mogelijkheid om een huwelijk in een geregistreerd partnerschap om te zetten⁹² en een geregistreerd partnerschap in een huwelijk.⁹³ Een huwelijk wordt omgezet in een geregistreerd partnerschap op basis van een verklaring van echtgenoten voor de ambtenaar van de burgerlijke stand dat zij hun huwelijk omgezet wensen te zien in een geregistreerd partnerschap. De echtgenoten dienen in persoon te verschijnen voor de ambtenaar van de woonplaats van een van de echtgenoten.⁹⁴ Anders dan bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk, kunnen de echtgenoten niet opteren voor een omzetting in een andere gemeente (art. 1:77a BW).⁹⁵ De wet voorziet niet in de mogelijkheid dat bij de omzetting getuigen aanwezig zijn.⁹⁶ De ambtenaar maakt een akte van omzetting op die ingeschreven dient te worden in de registers van de burgerlijke stand. Op het moment van de inschrijving eindigt het huwelijk en vangt het geregistreerd partnerschap aan. De omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap vormt de basis voor de zogenoemde flits scheiding, waarop in § 6.3 nader wordt ingegaan.

De omzetting heeft geen gevolgen voor de familierechtelijke betrekkingen ten opzichte van kinderen die vóór de omzetting zijn geboren.⁹⁷ Kinderen die geboren worden na de omzetting van een huwelijk van een paar van verschillend geslacht in een geregistreerd partnerschap dienen door de mannelijke partner erkend te worden, alvorens een familierechtelijke betrekking tussen hen ontstaat. De regeling van het gezag over kinderen wijzigt niet door de omzetting. De omzetting heeft in beginsel evenmin gevolgen voor de vermogensrechtelijke positie van de partners. Waren echtgenoten gehuwd in een wettelijke gemeenschap van goederen, dan zijn ze na omzetting geregistreerd in een wettelijke gemeenschap van goederen.⁹⁸

Voor een omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk geldt dezelfde regeling.⁹⁹ Kinderen geboren vóór de omzetting van een geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht dienen erkend te worden door de mannelijke partner, alvorens een

⁸⁹ *Kamerstukken II* 1997-1998, nr. 699, *Kamerstukken II* 2000-2001, nr. 113, *Kamerstukken II* 2001-2001, nr. 1428, *Kamerstukken II* 2003-2004, nr. 2147, *Kamerstukken II* 2004-2005, nr. 1142 en *Kamerstukken II* 2005-2006, nr. 255.

⁹⁰ *Kamerstukken II* 2005-2006, 27 017, nr. 17.

⁹¹ *Kamerstukken II* 2005-2006, 27 017, nr. 28.

⁹² Art. 1:77a BW.

⁹³ Art. 1:80g BW.

⁹⁴ Of indien de echtgenoten (waarvan tenminste één de Nederlandse nationaliteit heeft) buiten Nederland woonplaats hebben, de ambtenaar van de burgerlijke stand in Den Haag.

⁹⁵ Voor het geregistreerd partnerschap: art. 1:80a lid 4 BW; voor het huwelijk: art. 1:43 lid 2 BW. Zie voor de knelpunten die hiermee in de praktijk worden ervaren Deel II.B.4.3 (pp. 55-58).

⁹⁶ Zie voor de knelpunten die hiermee in de praktijk worden ervaren Deel II.B.4.3 (pp.55-58).

⁹⁷ Art. 1:77a lid 3 BW.

⁹⁸ *Kamerstukken II* 1998-1999, 26 672, nr. 3, p. 8 en 9. Zie GIBBELS en KAMERLING (2002) p. 23 e.v. die wijzen op de problemen die dit binnen het notariaat oplevert.

⁹⁹ Art. 1:80g BW.

familierechtelijke betrekking tussen vader en kind ontstaat. Het huwelijk wettigt de reeds geboren kinderen namelijk niet. Kinderen geboren na de omzetting hebben wel van rechtswege de echtgenoot als juridische vader. Door de omzetting verandert het gezag over kinderen niet.¹⁰⁰

In de Tweede Kamer is een wetsvoorstel ingediend waarmee onder andere de afschaffing beoogd wordt van de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap.¹⁰¹ De mogelijkheid om een geregistreerd partnerschap in een huwelijk om te zetten, wordt in het wetsvoorstel gehandhaafd.¹⁰²

5. De rechtsgevolgen

5.1 Overzicht

Het geregistreerd partnerschap en het huwelijk hebben verstrekkende rechtsgevolgen op alle terreinen van het recht waar de relatievorm van burgers relevant is. Inmiddels zijn de rechtsgevolgen van beide formele relatievormen grotendeels gelijk.¹⁰³ De belangrijkste uitzonderingen betreffen het afstammingsrecht en diverse internationale aspecten. Het vaderschapsvermoeden in het afstammingsrecht geldt wel voor de mannelijke echtgenoot, maar niet voor de mannelijke geregistreerde partner van een vrouw. Daarnaast doet zich op het internationale vlak een aantal verschillen voor tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap die afzonderlijke behandeling vinden in Deel III.C.1.

In de onderstaande opsomming wordt een aantal belangrijke rechtsgevolgen van het geregistreerd partnerschap¹⁰⁴ en het huwelijk kort genoemd.¹⁰⁵

- De voltrekking van een geregistreerd partnerschap of een huwelijk leidt tot een wijziging in de burgerlijke staat;¹⁰⁶
- Geregistreerde partners en echtgenoten mogen elkaars naam voeren.¹⁰⁷
- Er ontstaat aanverwantschap tussen de bloedverwanten van de ene geregistreerde partner of echtgenoot en de ander.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Is een kind geboren gedurende het geregistreerd partnerschap, dan oefenen de moeder en de partner (de vader die het kind niet erkend heeft) van rechtswege gezamenlijk gezag uit over het kind op basis van art. 1:253sa BW. De omzetting brengt hier geen verandering in. Is een erkend kind geboren vóór het aangaan van het geregistreerd partnerschap, maar is voorafgaand aan het geregistreerd partnerschap geen gezamenlijk gezag aangetekend in het register, dan krijgen de ouders van rechtswege gezamenlijk gezag over het kind door het aangaan van het geregistreerd partnerschap. Aangenomen kan worden dat de gezagsregeling van het geregistreerd partnerschap op basis van art. 1:253aa jo. 151 lid 1 BW net als bij het huwelijk ook op erkende voorkinderen ziet. Zie verder §5.3.3. Ook in dit geval verandert de omzetting niets aan het gezag.

¹⁰¹ *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 2, p. 1 en nr. 3, p. 8-9. Zie verder §6.3.

¹⁰² *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 3, p. 8. Er is, aldus de minister van Justitie, namelijk gebleken dat er behoefte bestaat om een geregistreerd partnerschap in een huwelijk om te zetten. Sommigen zien het geregistreerd partnerschap als een proefperiode voorafgaand aan het huwelijk. Nu er ook geen reden is om deze omzettingmogelijkheid te schrappen, wordt deze gehandhaafd.

¹⁰³ Zie ook BOELE-WOELKI en SCHRAMA (2005) p. 320-360.

¹⁰⁴ Wet van 17 december 1997 tot aanpassing van wetgeving aan de invoering van het geregistreerd partnerschap in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (Aanpassingswet geregistreerd partnerschap).

¹⁰⁵ Zie WAALDIJK (2000) p. 132-175. Overigens is op dit punt niet gestreefd naar volledigheid, daar dit het bestek van dit onderzoek te buiten zou gaan.

¹⁰⁶ *Kamerstukken II* 1996-1997, 23 761, nr. 11. p. 3.

¹⁰⁷ Art. 1:9 BW, maar niet dragen.

- Geregistreerde partners en echtgenoten zijn gehouden tot wederzijdse (financiële) hulp en bijstand.¹⁰⁹
- De geregistreerde partner c.q. echtgenoot heeft in het erfrecht een beschermde positie.¹¹⁰
- Het geregistreerd partnerschap c.q. huwelijk heeft rechtsgevolgen op het vlak van gezag over minderjarige kinderen.¹¹¹
- Het aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk op minderjarige leeftijd leidt tot het verkrijgen van meerderjarigheid.¹¹²
- Een geregistreerde partner of echtgenoot kan ondercuratelestelling van zijn partner verzoeken en wordt onder bepaalde voorwaarden bij voorkeur tot diens curator benoemd.¹¹³
- Het geregistreerd partnerschap c.q. huwelijk vormt tussen de partners onderling een grond voor verlenging van de algemeen civielrechtelijke verjaringstermijn.¹¹⁴
- De geregistreerde partner c.q. echtgenoot is van rechtswege medehuuder van de woning die gehuurd wordt door de partner-huurder.¹¹⁵
- Het geregistreerd partnerschap of huwelijk heeft veel en belangrijke rechtsgevolgen in het publiekrecht, waaronder in de inkomstenbelasting, de successiebelasting, de sociale zekerheid, het pensioenrecht en het straf(proces-)recht.

Hierna wordt op de belangrijkste aspecten nader ingegaan, waarbij met name aandacht wordt besteed aan de verschillen. In §5.2 staat het relatievermogensrecht centraal, in §5.3 wordt de relatie tussen ouders en kinderen aan een onderzoek onderworpen, in §5.4 komt het erfrecht aan de orde en ten slotte komen in §5.5 enkele andere rechtsgevolgen kort aan bod.

5.2 *Relatievermogensrecht*

Voor geregistreerde partners en echtgenoten geldt dezelfde uitgebreide wettelijke regeling van de vermogensrechtelijke betrekkingen tussen partners onderling en die met derden uit de titels 6, 7 en 8 van Boek 1 BW.¹¹⁶ Daarin zijn hun wederzijdse rechten, plichten en bevoegdheden neergelegd, zowel tijdens als na afloop van de relatie. De rechten en plichten van partners tijdens hun geregistreerd partnerschap c.q. huwelijk zijn neergelegd in titel 1.6 BW.¹¹⁷ Geregistreerde

¹⁰⁸ Art. 1:3 lid 2 BW. Aanvankelijk voorzag het wetsvoorstel hier niet in, maar later is dit met het oog op gelijke behandeling aangepast. Zie *Kamerstukken II* 1996-1997, 23 761, nr. 11, p. 5. Art. 3 lid 3 is ten onrechte niet aangepast, maar aangenomen mag worden dat ook de ontbinding van een geregistreerd partnerschap de aanverwantschap niet doet eindigen, ook al is dit niet gerepareerd in Reparatiewet II (Wet van 22 december 2005, *Stb.* 2006, nr. 24 houdenden herstel van wetstechnische gebreken en leemten alsmede aanbrenging van andere wijzigingen van ondergeschikte aard in diverse wetsbepalingen op het terrein van het Ministerie van Justitie).

¹⁰⁹ Art. 1:81 BW. Op alimentatie na beëindiging van het geregistreerd partnerschap c.q. huwelijk wordt ingegaan in §6.5.

¹¹⁰ Art. 4:879a BW. Dat houdt onder meer in dat de langstlevende versterferfgenaam is. Zie hierna onder §5.4.

¹¹¹ Art. 1:253aa en 253sa BW.

¹¹² Art. 1:233 BW, maar daarvoor is wel vereist dat het Openbaar Ministerie op grond van gewichtige redenen dispensatie verleent van het meerderjarigheidsvereiste.

¹¹³ Art. 1:379 BW; art. 1:383 lid 3 BW. Hetzelfde geldt voor onderbewindstelling en mentorschap voor meerderjarigen, art. 1:432 lid 1 en 1:435 lid 4 BW resp. art. 1:451 lid 1 en 452 lid 4 BW.

¹¹⁴ Art. 3:321 lid 1 sub g jo. 3:320 BW. Dat heeft tot gevolg dat een verjaringstermijn pas afloopt zes maanden na de beëindiging van het geregistreerd partnerschap.

¹¹⁵ Art. 7:266 BW.

¹¹⁶ Art. 1:80b verklaart de titels 1.6, 1.7 en 1.8 BW van overeenkomstige toepassing op het geregistreerd partnerschap.

¹¹⁷ Deze titel is herzien in 2001 (Wet van 31 mei 2001 tot wijziging van de titels 6 en 8 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (rechten en plichten van echtgenoten), *Stb.* 2001, nr. 275), hetgeen er onder meer toe heeft geleid dat de verplichting tot samenwoning uit art. 1:83 BW (oud) is geschrapt.

partners en echtgenoten zijn elkaar getrouwheid, hulp en bijstand verschuldigd en dienen elkaar het nodige te verschaffen (art. 1:81 BW).¹¹⁸ Ze zijn ex art. 1:82 BW jegens elkaar gehouden tot verzorging en opvoeding van de tot hun gezin behorende minderjarige kinderen. Daarnaast geldt de draag- en fourneerplicht van art. 1:84 BW voor kosten van de huishouding. Deze kosten komen primair ten laste van het gemeenschappelijke inkomen en naar evenredigheid ten laste van de eigen inkomens van de echtgenoten; daarna moeten de vermogens worden aangesproken. De partners zijn verplicht om ter voldoening van de kosten van de huishouding het nodige geld te fourneren. In de verhouding tot derden zijn de artikelen 1:85 en 86 BW relevant, die bepalen dat beide partners jegens schuldeisers voor het geheel aansprakelijk zijn voor de gewone kosten van de huishouding, tenzij de rechtbank een van hen van deze verplichting heeft ontheven. Belangrijk is dat de handelingsbevoegdheid van partners voor bepaalde categorieën rechtshandelingen beperkt is, onder meer indien deze een ernstige aantasting van het woonmilieu of de financiële positie van de partners zouden kunnen betekenen. Deze rechtshandelingen vereisen voorafgaande toestemming van de andere partner (art. 1:88 BW). Ontbreekt die toestemming, dan kan de rechtshandeling door de andere echtgenoot worden vernietigd (art. 1:89 BW). De regeling van de rechten en plichten van echtgenoten geldt, ongeacht het gekozen huwelijksgoederenregime en is deels van dwingend recht. Naar thans geldend recht is iedere partner bestuursbevoegd over zijn goederen en de goederen die van zijn zijde in de gemeenschap zijn gevallen.

Titel 7 van Boek 1 BW bevat de puur vermogensrechtelijke regelingen van geregistreerd partnerschap en huwelijk. Indien partners geen partnerschaps- c.q. huwelijksvoorwaarden zijn overeengekomen, geldt de wettelijke gemeenschap van goederen. Onder dit stelsel is iedere partner/echtgenoot gerechtigd tot het geheel van de gemeenschap, waartoe ook voorhuwelijks vermogen en verkrijgingen krachtens het erf- of schenkingsrecht behoren, tenzij de erflater of schenker daaraan een uitsluitingsclausule heeft verbonden.¹¹⁹ Na ontbinding van de gemeenschap (bijvoorbeeld door echtscheiding) heeft iedere echtgenoot of geregistreerde partner een gelijk aandeel in de ontbonden gemeenschap.¹²⁰

De wetgever is voornemens het huwelijksvermogensrecht aan te passen. Voorgesteld is de wettelijke gemeenschap van goederen te vervangen door een beperktere gemeenschap van goederen, waarbij hetgeen wordt verkregen uit een nalatenschap of schenking niet meer tot de gemeenschap gaat behoren.¹²¹ Titel 1.8 BW handelt over partnerschaps- en huwelijksvoorwaarden en verrekenbedingen.¹²² Geregistreerde partners en echtgenoten hebben de vrijheid af te wijken van de wettelijke inrichting van hun vermogensrechtelijke betrekkingen.

Samengevat heeft een geregistreerd partnerschap of een huwelijk, ongeacht of dit door een paar van gelijk of verschillend geslacht wordt aangaan, verstreckende implicaties voor de vermogensrechtelijke verhoudingen tussen partners onderling en in verhouding tot derden. Dit pakket vermogensrechtelijke gevolgen is uitsluitend aan de formele relatievormen verbonden.

¹¹⁸ Zie ASSER-DE BOER (2002) nr. 197-219.

¹¹⁹ Art. 1:94 BW.

¹²⁰ Art. 1:100 BW.

¹²¹ De derde tranche inzake herziening van het wettelijk vermogensregime, wetsvoorstel 28 867, in 2003 ingediend bij de Tweede Kamer: *Kamerstukken II* 2002-2003, 28 867 nr. 1-12. Zie BOELE-WOELKI (2000) en vgl. de notitie huwelijksvermogensrecht van het ministerie van Justitie in BOELE-WOELKI (2001) p. 7 e.v. Ook de regeling van het bestuur wordt gewijzigd, zie Art. 1:97 van wetsvoorstel 28 867.

¹²² De tweede tranche van de herziening: wet van 14 maart 2002, *Stb.* 2002, nr. 152 tot wijziging van titel 8 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (voorheen wetsvoorstel 27 554).

5.3 *Rechten en plichten ten opzichte van kinderen*

5.3.1 AFSTAMMING

Voordat wordt ingegaan op het afstammingsrecht, dient het belang van de juridisch ouderschap uiteengezet te worden. Veel rechtsgevolgen zijn direct (maar niet altijd exclusief) verbonden aan het bestaan van een juridische band tussen ouder en kind. De erfrechtelijke positie bij het overlijden van een ouder,¹²³ de onderhoudsrechtelijke positie van het kind,¹²⁴ de regeling van het ouderlijk gezag,¹²⁵ het omgangsrecht en het naamrecht¹²⁶ zijn direct afhankelijk van het bestaan van een familierechtelijke betrekking¹²⁷ tussen ouder en kind.¹²⁸ Ook buiten het familierecht heeft het bestaan van een familierechtelijke betrekking grote gevolgen, onder meer in het nationaliteitsrecht, de successie- en schenkingsbelasting, het sociale zekerheidsrecht en het straf(proces)recht. Een tweede algemene kanttekening is dat het geregistreerd partnerschap aanvankelijk op geen enkele wijze rechtsgevolgen in de verhouding van partners tot kinderen had. Hierin is gaandeweg verandering in gekomen (zie §5.3.3).

Wat betreft de vraag wie de juridische ouder is van een kind dient een onderscheid gemaakt te worden tussen een geregistreerd partnerschap of huwelijk van een paar van verschillend geslacht en van een paar van gelijk geslacht. Voor beide situaties gelden eigen regelingen en knelpunten. Eén rechtsregel geldt voor alle gevallen: de relatie tussen moeder en kind is niet afhankelijk van de relatievorm van de ouders: of het nu om een gehuwde, geregistreerde of ongehuwde, al dan niet samenlevende, vrouw gaat, moeder is de vrouw uit wie het kind wordt geboren of die het kind geadopteerd heeft.¹²⁹ Dit geldt evenzeer in het geval de eicel niet afkomstig is van de vrouw die het kind baart.¹³⁰

Voor de paren van verschillend geslacht geldt een uitermate belangrijk verschil tussen enerzijds kinderen die geboren worden binnen een geregistreerd partnerschap en anderzijds kinderen geboren binnen een huwelijk. Op het streven van de wetgever om het geregistreerd partnerschap en het huwelijk zoveel mogelijk gelijk te stellen, is namelijk een belangrijke uitzondering aanvaard in het afstammingsrecht tussen vader en kind.¹³¹ De echtgenoot van de moeder van een kind dat tijdens het huwelijk wordt geboren, wordt vermoed de vader van het kind te zijn.¹³² Hij is de juridisch vader totdat het vaderschap op geldige wijze wordt ontkend.¹³³ Deze vaderschapspresumptie geldt niet voor geboortes binnen een geregistreerd partnerschap.¹³⁴ Voor de juridische relatie tussen vader en kind is de relatievorm van de vader met de moeder derhalve van groot belang. Om een afstammingsrechtelijke betrekking met het kind te creëren, dient de mannelijke geregistreerde partner het kind voor of na de geboorte te erkennen.¹³⁵ Erkenning is in beginsel op ieder moment mogelijk en ongeacht of een geregistreerd partnerschap bestaat tussen

¹²³ Art. 4:10 lid 3 jo. 4:10 lid 1 en art. 4:63 lid 2 BW.

¹²⁴ Art. 1:392 lid 1 sub a BW; 1:394 BW.

¹²⁵ Zie hierna §5.3.3.

¹²⁶ Art. 1:5 BW.

¹²⁷ Een familierechtelijke betrekking is het equivalent van een juridische afstammingsband.

¹²⁸ Art. 1:3 lid 2 BW.

¹²⁹ Art. 1:198 BW.

¹³⁰ Vgl. *Kamerstukken II* 24 649, nr. 3, p. 7. ASSER-DE BOER (2002) nr. 695.

¹³¹ Zie uitgebreider over het afstammingsrecht en de ingrijpende wijzigingen die zich het afgelopen decennium hebben voorgedaan: ASSER-DE BOER (2002) nr. 689-701.

¹³² Art. 1:199 sub a BW.

¹³³ Art. 1:200 BW.

¹³⁴ Kritisch: BOELE-WOELKI en SCHRAMA (2000) p. 70; VAN MOURIK (1997) p. 398.

¹³⁵ Art. 1:199 sub c BW.

de man en de moeder. Zo kan een kind dat is geboren voor een geregistreerd partnerschap is aangegaan, tijdens het geregistreerd partnerschap door de mannelijke partner worden erkend. Erkent de man het kind niet, dan ontstaat geen juridisch vaderschap. In geval de man weigert het kind te erkennen, kan een verzoek ingediend worden door de moeder of het kind tot gerechtelijke vaststelling van het vaderschap.¹³⁶

Voor de kinderen die geboren worden binnen een geregistreerd partnerschap of een huwelijk van een paar van gelijk geslacht, ligt de situatie anders. De *pater-est* regel is in geen van beide gevallen van toepassing en de vrouwelijke partner van de moeder van een kind kan dat kind niet erkennen.¹³⁷ Ook voor de mannelijke partner van de vader van een kind ontbreken beide mogelijkheden. Erkenning is voorbehouden aan de mannelijke partner van de juridische moeder van het kind; alleen hij kan op deze wijze juridisch ouder worden.¹³⁸ Het is dus onmogelijk om een afstammingsrechtelijke band te doen ontstaan door erkenning door de ‘duo-moeder’ of ‘duo-vader’. Dit is niet meer zo vanzelfsprekend als voorheen, hetgeen blijkt uit de motie die in de Tweede Kamer is aanvaard bij de behandeling van de wetsvoorstellen tot openstelling van het huwelijk en invoering van adoptie door personen van hetzelfde geslacht. Daarin werd aan de regering verzocht de mogelijkheid te onderzoeken om zoveel mogelijk afstammingsrechtelijke gelijkstelling te bevorderen van kinderen die binnen een relatie van twee vrouwen geboren worden, waaronder de mogelijkheid van erkenning.¹³⁹ In 2003 bracht de minister van Justitie in reactie daarop als standpunt naar voren dat een afstammingsrechtelijke gelijkstelling van paren van gelijk geslacht, bijvoorbeeld door erkenning of door ouderschap van rechtswege, zich te ver verwijderd van het uitgangspunt dat juridisch ouderschap samenvalt met biologisch ouderschap, het onvoldoende rekening houdt met het feit dat er een derde betrokkene kan zijn en het bovendien internationaal uit de pas loopt.¹⁴⁰ De minister zoekt de oplossing in de richting van de versoepeling van de voorwaarden voor adoptie door paren van gelijk geslacht, waarover de volgende paragraaf handelt. In de literatuur wordt erop gewezen dat de positie van kinderen die binnen een geregistreerd partnerschap of huwelijk van een paar van gelijk geslacht opgroeien, versterkt zou moeten worden, al bestaat (nog) geen overeenstemming over de wijze waarop dit het beste vorm zou kunnen krijgen.¹⁴¹

Een klein verschil in het afstammingsrecht betreft nog het feit dat een gehuwde man niet het kind van een andere vrouw dan zijn echtgenote kan erkennen (art. 1:204 lid 1 sub e BW), tenzij de rechter heeft vastgesteld dat aan bepaalde voorwaarden is voldaan. Een mannelijke geregistreerde partner kan het kind van een andere vrouw dan zijn geregistreerde partner wel erkennen zonder rechterlijke tussenkomst.¹⁴² Ook een echtgenoot of mannelijke geregistreerde

¹³⁶ Art. 1:207 e.v. BW. Zie ASSER-DE BOER (2002) nr. 738-749.

¹³⁷ De tekst van de artikelen 1:203-206 BW verbiedt erkenning door een vrouw strikt genomen niet, maar in de rechtspraak en heersende leer wordt aangenomen dat een vrouw niet kan erkennen: Hof Leeuwarden 22 januari 1992, RN 1992, nr. 290; ASSER-DE BOER (2002) nr. 715; VLAARDINGERBROEK (2005) p. 200. Erkenning leidt bovendien alleen voor een man die erkend heeft tot het ontstaan van een afstammingsrechtelijke band ex art. 1:199 sub c BW.

¹³⁸ Wellicht ten overvloede: een man die niet de partner van de moeder is, kan het kind wel erkennen.

¹³⁹ *Kamerstukken II* 1999-2000, 26 672 en 26 673, nr. 9. Zie VONK (2004) p. 103-117; VONK (2003) p. 122-128.

¹⁴⁰ *Kamerstukken II* 2003-2004, 26 672 en 26 673, nr. 14, p. 3-5 en *Kamerstukken II* 2004-2005, 26 672 en 26 673, nr. 15. De minister kondigde wel aan dat naar verwachting in 2006 een beeld gevormd kan worden of verdergaande wetgeving wenselijk is.

¹⁴¹ Onder meer: CURRY-SUMNER en VONK (2006) p. 39-44; HENSTRA (2002); DE HONDT en HOLTRUST (1996) p. 754; VONK (2004) p. 103-117; VONK (2003) p. 122-128; WAALDIJK (2000) p. 177-179.

¹⁴² In verband met draagmoederschapsconstructies kan het onder omstandigheden van belang zijn dat de wensouders niet met elkaar gehuwd zijn. De wensvader kan dan het kind van de draagmoeder erkennen.

partner die gehuwd is c.q. een geregistreerd partnerschap heeft met een andere man, kan een kind dat buiten die relatie wordt geboren vrijelijk erkennen.

5.3.2 ADOPTIE

De adoptiewetgeving is de laatste jaren ingrijpend gewijzigd. Het oorspronkelijke karakter als kinderbeschermingsmaatregel is steeds meer, maar niet geheel, vervangen door adoptie als middel om gezinsvorming mogelijk te maken.¹⁴³ In 1998 werd de voorwaarde dat alleen een echtpaar kon adopteren, verlaten en werd eenpersoonsadoptie geïntroduceerd.¹⁴⁴ Vanaf 1 april 2001 is ook aan een paar van gelijk geslacht de mogelijkheid gegeven tot een gezamenlijke intralandelijke¹⁴⁵ adoptie en tot eenpersoonsadoptie van het kind van de ene partner door de ander (partneradoptie).¹⁴⁶ Een in Nederland geadopteerd kind kan derhalve twee juridische ouders van hetzelfde geslacht hebben.¹⁴⁷ Het kind dient op het moment van de adoptie gewone verblijfplaats in Nederland te hebben.¹⁴⁸ De relatievorm speelt in dit opzicht voor adopties binnen de Nederlandse grenzen geen rol meer: of men nu verbonden is door een huwelijk, een geregistreerd partnerschap of samenwoont, doet niet terzake, zolang aan de voor alle groepen gelijke vereisten voor adoptie, neergelegd in art. 1:227-228 BW is voldaan.¹⁴⁹ Sterk versimpeld geldt op grond hiervan onder meer de eis dat de adoptanten minimaal drie jaar direct voorafgaand aan het adoptieverzoek met elkaar hebben samengeleefd, dat adoptie in het kennelijk belang van het kind is en het kind niets meer te verwachten heeft van de ouder als ouder, een verzorgingstermijn van het kind variërend van een tot drie jaar en de eis dat de ouder(s) de adoptie niet tegenspreekt. Voor partneradopties van een kind geboren binnen een relatie van twee vrouwen geldt geen verzorgingstermijn en is adoptie eenvoudiger, omdat in de regel geen andere juridische ouder aanwezig is.¹⁵⁰ In 2004 vonden 296 intralandelijke adopties plaats. In 220 van deze adopties betrof het een partneradoptie, waarvan in totaal 130 door de vrouwelijke partner van de moeder.¹⁵¹ Het aantal kinderen dat, anders dan voor partneradoptie, in Nederland beschikbaar is voor intralandelijke adopties, is met gemiddeld 46 kinderen per jaar, gering.¹⁵²

Momenteel is een wetsvoorstel aanhangig bij de Tweede Kamer waarin onder meer wordt voorgesteld om adoptie door duo-moeders te vereenvoudigen.¹⁵³ Op deze wijze wordt onder meer beoogd om bij partneradopties door duo-moeders een zoveel mogelijk aan erkenning gelijkwaardige situatie te creëren. De Raad van State is kritisch over de gekozen route van

¹⁴³ ASSER-DE BOER (2002) nr. 760; PITLO en VAN DER BURGHT (2002) nr. 700.

¹⁴⁴ Wet van 24 december 1997, *Stb.* 1997, nr. 772, Wet van 24 december 1997 tot herziening van het afstammingsrecht alsmede van de regeling van adoptie.

¹⁴⁵ Met intralandelijke adoptie wordt bedoeld een adoptie die zich binnen de Nederlandse grenzen afspeelt en waar het adoptiekind gewoon verblijf in Nederland heeft. Met interlandelijke adoptie wordt aangegeven dat het om een adoptie met internationale aspecten gaat; het kind is afkomstig uit het buitenland.

¹⁴⁶ Wet van 21 december 2000, *Stb.* 2001, nr. 10, Wet adoptie door personen van hetzelfde geslacht. Zie verder hierover VAN VLIET (2000) p. 41-50; VLAARDINGERBROEK (2000) p. 198-202; WILLEMS (2000) p. 226-229.

¹⁴⁷ Zie over adoptie door paren van gelijk geslacht CURRY-SUMNER en VONK (2006) p. 39-44.

¹⁴⁸ Bij een in het buitenland verblijvend kind geldt de Wobka.

¹⁴⁹ ASSER-DE BOER (2002) nr. 761-779.

¹⁵⁰ Art. 1:228 sub f BW.

¹⁵¹ CURRY-SUMNER en VONK (2006) p. 40.

¹⁵² CURRY-SUMNER en VONK (2006) p. 40.

¹⁵³ *Kamerstukken II* 2005-2006, 30 551, nr. 2. Voorgesteld wordt onder meer om de samenleeftermijn van drie jaar af te schaffen bij partneradopties van een kind dat binnen de relatie wordt geboren en worden de voorwaarden voor toewijzing van een adoptieverzoek versoepeld indien het kind met kunstmatige bevruchting door een anonieme donor is verwekt. Bij eenouderadoptie wordt voorgesteld de verzorgingstermijn te verkorten tot een jaar.

versoepeling van het adoptierecht en adviseert om een aan de erkenning gelijkwaardige regeling te overwegen, waarin rekening wordt gehouden met de positie van de bekende biologische ouder.¹⁵⁴

Afgezien van de partneradopties is de overgrote meerderheid van adopties door Nederlanders interlandelijk en daarvoor geldt de Wet opneming buitenlandse pleegkinderen ter adoptie (Wobka).¹⁵⁵ Deze wet vereist beginseltoestemming van de minister van Justitie voor de adoptie, die slechts wordt gegeven indien het gaat om adoptie door een echtpaar van verschillend geslacht of om eenpersoonsadoptie.¹⁵⁶ Indien beide partners van een gelijkgeslachtelijk paar in een familierechtelijke betrekking tot het geadopteerde kind willen komen te staan, dan dient eenpersoonsadoptie gevolgd te worden door partneradoptie door de andere partner. Op grond van een onderzoek uit 1997 meende de minister van Justitie dat de internationale verhoudingen geen aanleiding gaven om interlandelijke adoptie door een paar van gelijk geslacht mogelijk te maken.¹⁵⁷ De Staatscommissie voor Internationaal Privaatrecht heeft in december 2001 op het discriminerende karakter van de huidige regeling gewezen.¹⁵⁸

Recent is het vereiste van art. 1 Wobka dat alleen een echtpaar van verschillend geslacht kan adopteren opnieuw ter discussie gesteld in het parlement.¹⁵⁹ Minister Donner heeft inmiddels een wetsvoorstel ingediend waarin deze bepaling zo wordt aangepast dat ook gehuwde paren van hetzelfde geslacht gezamenlijk een kind afkomstig uit het buitenland kunnen adopteren.¹⁶⁰ Dit betekent een breuk met de eerdere opvatting van de minister om de Wobka ongewijzigd te laten, totdat er tenminste één land van herkomst is dat mee wil werken aan een dergelijk adoptie.¹⁶¹ De Raad van State adviseert deze aanpassing niet door te voeren, vanwege het feit dat er geen kinderen uit het buitenland ter beschikking worden gesteld voor adoptie door paren van gelijk geslacht.¹⁶² Uit de literatuur blijkt overigens dat dit argument achterhaald is, nu adoptie door paren van gelijk geslacht vanuit bepaalde staten in de Verenigde Staten mogelijk is.¹⁶³

Gezamenlijke interlandelijke adoptie door geregistreerde paren is niet mogelijk, ongeacht of het gaat om partners van gelijk of verschillend geslacht. Een geregistreerde partner kan wel alleen een kind adopteren. Waarom gezamenlijke interlandelijke adoptie voor geregistreerde paren niet mogelijk wordt gemaakt, blijkt niet uit de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel. Op dit punt blijft aldus een verschil bestaan tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk. Naar huidig recht kan een gezamenlijke interlandelijke adoptie alleen door een echtpaar van verschillend geslacht plaatsvinden, maar in het eerder besproken wetsvoorstel wordt gezamenlijke interlandelijke adoptie door gehuwde paren van gelijk geslacht geïntroduceerd.

¹⁵⁴ *Kamerstukken II* 2005-2006, 30 551, nr. 4, p. 2-3.

¹⁵⁵ In de periode 1995-2004 zijn er in totaal 463 Nederlandse kinderen geadopteerd: CURRY-SUMNER en VONK (2006) p. 40-41.

¹⁵⁶ PITLO en VAN DER BURGH (2002) nr. 720.

¹⁵⁷ *Kamerstukken II* 1998-1999, 26 673, nr. 3, p. 3 en *Kamerstukken II* 1996-1997, 22 700, nr. 22.

¹⁵⁸ Het advies van december 2001 is te raadplegen op de website van het ministerie van Justitie http://www.justitie.nl/themas/wetgeving/rapporten_en_notas/privaatrecht/Staatscommissie_IPR.asp.

¹⁵⁹ Zie de motie van kamerlid Van der Laan van 18 december 2003, *Kamerstukken II* 2003-2004, 28 457, nr. 12.

¹⁶⁰ *Kamerstukken II* 2005-2006, 30 551, nr. 2, art. 3.

¹⁶¹ Brief van 13 december 2004, *Kamerstukken II* 2003-2004, 28 457, nr. 22, p. 6 en nr. 23, p. 1; Brief van 3 januari 2005, kenmerk 5328140/04/DJJ; Brief van 21 februari 2005, *Kamerstukken II* 2003-2004, 28 457, nr. 20, p. 8.

¹⁶² *Kamerstukken II* 2005-2006, 30 551, nr. 4, p. 1-2. Zie voor het verslag van de Vaste Commissie voor Justitie 30551, nr. 5.

¹⁶³ CURRY-SUMNER en VONK (2006) p. 42-44.

Een laatste opmerking betreft kunstmatige voortplanting. Op dit vlak gelden geen wettelijke beperkingen naar relatievorm.¹⁶⁴

5.3.3 GEZAG

Gezag is te onderscheiden van juridisch ouderschap. Juridisch ouderschap ten aanzien van een kind omvat in de regel het gezag over dat kind, maar ook personen die niet de juridisch ouder van een kind zijn, kunnen het gezag uitoefenen. Gezag heeft betrekking op de minderjarige als persoon, op zijn vermogen en zijn vertegenwoordiging in burgerlijke handelingen. Gezag houdt in het recht en de plicht tot het verzorgen en opvoeden van een kind.¹⁶⁵ Juridisch ouderschap heeft naast het gezag belangrijke andere gevolgen die niet aan het gezag zijn verbonden, waaronder erfrechtelijke gevolgen (zie 5.3.1).

Het onderwerp gezag is gecompliceerd vanwege het grote aantal situaties waarvoor een aparte regeling geldt.¹⁶⁶ Bovendien erodeert het wettelijke systeem in toenemende mate onder invloed van wijzigingen in de wetgeving en de rechtspraak. Belangrijk is dat gezag verschillende grondslagen kan hebben. De belangrijkste grondslag is het juridisch ouderschap, maar daarnaast kan ook sociaal ouderschap de basis zijn voor gezag. Dat betekent dat een onderscheid gemaakt moet worden tussen gevallen waarin beide geregistreerde partners c.q. echtgenoten de juridische ouders van het kind zijn, en de gevallen waarin slechts één van hen (in de praktijk meestal de moeder) de ouder is.

In het eerste geval oefenen de ouders gedurende hun geregistreerd partnerschap c.q. huwelijk het ouderlijk gezag¹⁶⁷ van rechtswege samen uit over hun kinderen.¹⁶⁸ Deze mogelijkheid is voor het geregistreerd partnerschap in 2002 ingevoerd, tegelijk met de introductie van art. 1:253sa BW dat gezamenlijk gezag voor geregistreerde of gehuwde paren van gelijk geslacht mogelijk maakt. Vanuit het belang van het kind bezien zou het niet gerechtvaardigd zijn om de ouder en de niet-ouder bij een geboorte binnen een geregistreerd partnerschap wel van rechtswege het gezamenlijk gezag toe te kennen (art. 1:253sa BW), maar geen gezamenlijk gezag toe te kennen aan juridische ouders indien hun kind geboren wordt binnen een geregistreerd partnerschap.¹⁶⁹ Hiermee werd aldus een belangrijks stap gezet waarmee het geregistreerd partnerschap wel rechtsgevolgen in de verhouding tot kinderen kreeg.

Voor een geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht geldt dat, nu de vaderschapspresumptie niet van toepassing is, de mannelijke partner het kind vóór de geboorte erkend dient te hebben, wil van rechtswege gezamenlijk gezag op grond van juridisch ouderschap intreden bij de geboorte ex art. 1:253aa BW. Heeft de mannelijke partner het kind niet erkend,

¹⁶⁴ Wet van 20 juni 2002, *Stb.* 2002, nr. 338 (Embryowet). Zie *Kamerstukken II* 2000-2001, 27 423 nr. 3, p. 7. Vgl. evenwel Commissie Gelijke Behandeling 2000, nr. 4.

¹⁶⁵ Art. 1:245 lid 4 jo. 1:247 BW.

¹⁶⁶ Zie NUYTINCK (2002) p. 190-191. Vgl. kritisch DOEK (2000) p. 217-226.

¹⁶⁷ Art. 1:245 lid 2 BW.

¹⁶⁸ Art. 1:251 lid 1 BW (huwelijk) en 1:253aa BW (geregistreerd partnerschap). Dit geldt voor kinderen geboren tijdens het huwelijk/geregistreerd partnerschap, maar ook ten aanzien van voorkinderen die voor het huwelijk of geregistreerd partnerschap zijn erkend: *Kamerstukken II* 1992-1993, 23 012, nr. 3, p. 7 en p. 23. Zie: VONK (2006) p. 457-459. In de jurisprudentie wordt een enkele keer een andere beslissing gegeven: zie Rb. Rotterdam 11 oktober 2005 LJN: AU4409.

¹⁶⁹ Wet van 4 oktober 2001 tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het gezamenlijk gezag van rechtswege bij geboorte tijdens een geregistreerd partnerschap, *Stb.* 2001, nr. 468, inwerking getreden op 1-1-2002. *Kamerstukken II* 1999-2000, 27 047, nr. 3, p. 1 en 4.

dan ontstaat bij geboorte binnen een geregistreerd partnerschap van rechtswege gezamenlijk gezag met de moeder op basis van art. 1:253sa BW.¹⁷⁰

Gaat het om een paar van gelijk geslacht, dan kan op basis van art. 1:251 of 1:253aa BW geen gezamenlijk gezag van rechtswege ontstaan, nu het kind in de meeste gevallen niet in een familierechtelijke betrekking tot beide partners staat.¹⁷¹

Is van dubbel juridisch ouderschap geen sprake, dan kan onder bepaalde voorwaarden het gezag toch gezamenlijk van rechtswege worden uitgeoefend, maar dan op basis van art. 1:253sa BW. In dit artikel is bepaald dat het gezamenlijk gezag van rechtswege ontstaat bij de geboorte *tijdens* een geregistreerd partnerschap of een huwelijk van een ouder en diens geregistreerde partner c.q. echtgenoot die niet de ouder van het kind is. Daarop bestaat een uitzondering indien het kind tevens in een familierechtelijke betrekking tot de andere ouder staat. In dat geval ontstaat geen gezamenlijk gezag van rechtswege. Deze mogelijkheid stemt in hoofdlijnen overeen met de aanbevelingen gedaan door de Commissie Kortmann II.¹⁷² Op dit punt geldt voor geregistreerde partners en echtgenoten dezelfde regeling. Het belang van het kind is gediend bij bescherming door het van rechtswege ontstaan van gezamenlijk gezag. In de praktijk is deze voorziening relevant voor twee vrouwelijke partners die binnen hun huwelijk c.q. geregistreerd partnerschap een kind krijgen, bijvoorbeeld via een donor, en voor geregistreerde partners van verschillend geslacht waarvan de man het kind (nog) niet heeft erkend (zie hiervoor). In deze situaties gelden dezelfde bepalingen als voor het gezamenlijk ouderlijk gezag.¹⁷³ Een naamskeuze voor de geslachtsnaam van de partner die niet de ouder is, behoort tot de mogelijkheden, mits een keuze hiervoor is gedaan bij de aangifte van de geboorte van het kind (art. 1:253sa lid 3 BW). De suggestie van de Commissie Kortmann II om ook voor mannelijke paren een regeling te treffen waarbij het gezamenlijk gezag kan worden uitgeoefend zonder tussenkomst van de rechter, is door de regering afgewezen.¹⁷⁴

Staat het kind dat geboren is tijdens een huwelijk of geregistreerd partnerschap van een ouder en een niet-ouder tot een andere ouder in een familierechtelijke betrekking, een situatie die in de praktijk niet vaak voorkomt, dan kunnen de geregistreerde partners c.q. echtgenoten niet van rechtswege het gezamenlijk gezag uitoefenen. Wel is het mogelijk dat de ouder en de niet-ouder samen een verzoek indienen bij de rechter om gezamenlijk het gezag uit te mogen oefenen (art. 1:253t BW).¹⁷⁵ Rechterlijke tussenkomst is op dit punt vereist, opdat de rechter de belangen van de beide juridische ouders, de sociale ouder en het kind kan afwegen.¹⁷⁶ Deze regeling is niet gekoppeld aan het bestaan van een specifieke relatievorm tussen degenen die het gezamenlijk

¹⁷⁰ Mits het kind geen andere juridische vader heeft.

¹⁷¹ Indien het kind geadopteerd is, kan het wel een juridisch kind van beide partners zijn.

¹⁷² Het gezamenlijke gezag zou naar de opvatting van de Commissie van rechtswege moeten intreden, indien het kind gedurende een geregistreerd partnerschap geboren wordt. Daaraan is in een later stadium gehoor gegeven doordat na de inwerkingtreding van art. 1:253t BW alsnog de art. 1:253aa en sa BW zijn ingevoegd: *Kamerstukken II 1999-2000*, 27 047, nr. 3, p. 2-3.

¹⁷³ Art. 1:253sa lid 2 BW en art. 1:245 lid 5 BW.

¹⁷⁴ *Kamerstukken II 1999-2000*, 27 047, nr. 3, p. 3.

¹⁷⁵ Wet van 30 oktober 1997, *Stb.* 1997, nr. 506. Voor een bespreking van het wetsvoorstel 23 714: VAN WAMELEN (1997) p. 264 e.v.

¹⁷⁶ Hof Arnhem 31 januari 2006, LjN: AV3008 over een geval waarin een beslissing om gezamenlijk gezag ex art. 253 t BW toe te kennen aan de biologische en sociale moeder wordt bestreden door de biologische vaders. Zie ook Rb. Zutphen, 13 juli 2005, LjN: AT9822 waar tussen dezelfde ouders een kort geding aanhangig is gemaakt om te bepalen waar de kinderen na scheiding hun hoofdverblijfplaats hebben en voor de vaststelling van een omgangsregeling voor de duomoeder.

gezag willen gaan uitoefenen.¹⁷⁷ Wel is overwogen om gezamenlijk gezag verder aan te kleden met erfrechtelijke en nationaliteitsrechtelijke gevolgen, maar het betreffende wetsvoorstel ligt al zes jaar bij de Tweede Kamer.¹⁷⁸

Een verschil tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft het feit dat art. 1:77 lid 2 onder a BW niet van overeenkomstige toepassing is op het geregistreerd partnerschap (art. 1:80 lid 7 BW). Nietigverklaring van een geregistreerd partnerschap leidt er aldus toe dat de moeder van rechtswege alleen met het gezag is belast op grond van art. 1:253b BW, omdat art. 1:253aa BW niet langer van toepassing is. De gehuwde vader houdt, ondanks de nietigverklaring van zijn huwelijk, wel het gezamenlijk gezag met de moeder (art. 1:77 leden 1 en 2 sub a jo. 1:251 lid 2 BW). In de literatuur is gepleit voor analogische toepassing van art. 1:77 lid 2 onder a BW.¹⁷⁹ Bij de Tweede Kamer is een wetsvoorstel aanhangig waarmee dit probleem wordt geredresseerd.¹⁸⁰

5.3.4 KINDERALIMENTATIE

De verplichting bij te dragen aan het levensonderhoud van een kind kan verschillende grondslagen hebben. De belangrijkste basis is het juridisch ouderschap. Degene die in een familierechtelijke betrekking tot het kind staat, is onderhoudsplichtig jegens dat kind.¹⁸¹ De moeder is dus altijd onderhoudsplichtig jegens haar kind.

Daarnaast kan een onderhoudsverplichting jegens het kind gegrond worden op sociaal ouderschap. Daarbij zijn twee varianten te onderscheiden. Enerzijds is de nieuwe partner die met een juridische ouder van het kind een geregistreerd partnerschap of huwelijk aangaat, op grond van dat geregistreerd partnerschap of huwelijk onderhoudsplichtig, maar alleen gedurende het bestaan van het geregistreerd partnerschap of huwelijk.¹⁸² Anderzijds kan een sociale ouder die het gezamenlijk gezag met een ouder uitoefent ex art. 1:253t BW op die basis onderhoudsplichtig zijn.¹⁸³ Deze verplichting houdt het midden tussen die van een juridische ouder en van een stiefouder, in die zin dat de verplichting duurt zolang het gezamenlijk gezag stand houdt, verlengd met een periode die gelijk is aan de duur van het gezamenlijk gezag, tot ten hoogste het 21^e levensjaar van het kind.

Ten slotte bestaat een derde grondslag voor onderhoud voor een kind met alleen een moeder, namelijk het biologisch ouderschap van de vader, maar alleen indien hij de verwekker van het kind is. De verwekker van een kind (*i.e.* degene die het kind met de moeder op natuurlijke wijze heeft doen ontstaan) is, als ware hij ouder, verplicht bij te dragen in het onderhoud van een

¹⁷⁷ Op gezamenlijk gezag zijn de regels over ouderlijk gezag van overeenkomstige toepassing: Art. 1:245 lid 5 BW en art. 1:253v BW.

¹⁷⁸ *Kamerstukken II* 1994-1995, 22 700, nr. 5, p. 5 en *Kamerstukken II* 1997-1998, 22 700, nr. 23.

¹⁷⁹ Vgl. NUYTINCK (2004) p. 81; CURRY-SUMNER (2005a) p. 153.

¹⁸⁰ *Kamerstukken II* 2004-2005, 29 353, nr. 8, p. 1 en 2, Wijziging van enige bepalingen van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het geregistreerd partnerschap, de geslachtsnaam en het verkrijgen van gezamenlijk gezag.

¹⁸¹ Art. 1:392 lid 1 sub a BW.

¹⁸² Art. 1:392 lid 1 sub c jo. 395 BW. Voorheen was een geregistreerd partner overigens niet onderhoudsplichtig. Art. 1:392 BW gold niet rechtstreeks voor de geregistreerde partner. Dat was merkwaardig, daar de grondslag voor de onderhoudsplicht voor stiefouders ligt in het ontstaan van aanverwantschap tussen de echtgenoot en de bloedverwanten (art. 1:3 lid 2 BW). Ook een geregistreerd partnerschap doet aanverwantschap ontstaan. Zie ook: *Kamerstukken II* 1993-1994, 23 761, nr. 3, p. 3 en *Kamerstukken II* 23 761, nr. 11, p. 10. Kritisch: NEDERLANDSE GEZINSRAAD (1996) p. 29.

¹⁸³ Art. 1:253w BW.

kind.¹⁸⁴ Dit geldt ook voor de man die als levensgezel van de moeder heeft ingestemd met een daad die verwekking tot gevolg kan hebben gehad.¹⁸⁵

Bij een geregistreerd partnerschap tussen een paar van verschillend geslacht is de man niet van rechtswege de vader van het kind dat tijdens het geregistreerd partnerschap wordt geboren. Daarmee is hij, anders dan de echtgenoot van de moeder, die rechtens vermoed wordt de vader te zijn, niet onderhoudsplichtig op basis van art. 1:392 lid 1 sub a BW. De onderhoudsplicht zou wel gegrond kunnen worden op art. 1:394 BW, dat de aansprakelijkheid van de verwekker voor het levensonderhoud van het kind regelt. Daarnaast is de man op basis van zijn geregistreerd partnerschap verplicht als stiefouder in het onderhoud te voorzien (art. 1:395 BW), zo lang het geregistreerd partnerschap duurt.

Gaat het om een paar van gelijk geslacht, waarbij één ouder in een familierechtelijke betrekking tot het kind staat, dan kan een onderhoudsplicht bestaan op grond van het geregistreerd partnerschap of het huwelijk (art. 1:395 BW). Ook denkbaar is een onderhoudsplicht op basis van gezamenlijke gezagsuitoefening op basis van art. 1:253t BW. Er bestaan evenwel kleine, maar significante verschillen ten opzichte van de onderhoudsplicht van een juridisch en biologisch ouder. Het belangrijkste is dat de onderhoudsplicht van een juridisch of biologisch ouder geheel los staat van het bestaan van een bepaalde relatievorm tussen de ouder en de niet-ouder. Bij het sociaal ouderschap is het bestaan van de plicht direct verbonden aan het geregistreerd partnerschap of huwelijk, dan wel het voortbestaan van het gezamenlijk gezag.

5.4 *Erfrecht*

Geregistreerde partners en echtgenoten zijn ab-intestaatserfgenamen, net als kinderen, ouders, zusters/broers en grootouders.¹⁸⁶ Dit betekent dat zij van rechtswege erfgenaam zijn in het geval hun overleden partner geen testament heeft opgemaakt. Heeft de langstlevende partner wel een testament opgesteld waarin aan diens geregistreerde partner of echtgenoot geen rechten op de nalatenschap worden toegekend, dan blijft de partner met lege handen achter. Legitimarisch zijn namelijk slechts de kinderen.¹⁸⁷ Het nieuwe erfrecht heeft de positie van de langstlevende echtgenoot en geregistreerde partner versterkt ten koste van die van de kinderen door de invoering van de zogenoemde wettelijke verdeling van de nalatenschap (art. 4:13 e.v. BW).¹⁸⁸ Deze verdeling houdt in dat de echtgenoot c.q. geregistreerde partner¹⁸⁹ van rechtswege de goederen van de nalatenschap verkrijgt en dat de kinderen slechts een uitgestelde geldvordering verkrijgen op de langstlevende partner. De erfflater kan bij testament afwijken van de wettelijke verdeling, maar in dat geval kan de echtgenoot c.q. geregistreerde partner aanspraak maken op een wettelijk verzorgingsrecht.¹⁹⁰ De langstlevende heeft op grond hiervan jegens de (andere) erfgenamen het recht het gebruik van de woning en de inboedel gedurende zes maanden na het overlijden voort te zetten. Ook zijn de erfgenamen onder omstandigheden, wanneer dit noodzakelijk is voor de verzorging van de langstlevende partner, verplicht mee te werken aan de vestiging van een vruchtgebruik op de woning, de inboedel of andere goederen.¹⁹¹ Deze bepalingen zijn van dwingend recht.¹⁹²

¹⁸⁴ Art. 1:394. De donor is dus, hoewel een biologisch ouder, niet onderhoudsplichtig.

¹⁸⁵ Art. 1:394.

¹⁸⁶ Art. 4:10 lid 1 sub a jo. 4:8 BW.

¹⁸⁷ Art. 4:63 lid 2 BW.

¹⁸⁸ ASSER en PERRICK (2002) nr. 60 e.v.

¹⁸⁹ Art. 4:8 lid 1 BW.

¹⁹⁰ Art. 4:28-4:30 BW.

¹⁹¹ Art. 4:29-4:30 BW.

¹⁹² Art. 4:41 BW.

5.5 *Enkele andere rechtsgevolgen in het kort*

Ook buiten het familierecht is in het privaatrecht van belang of van een geregistreerd partnerschap of huwelijk sprake is. In dit opzicht is het geregistreerd partnerschap in vrijwel alle rechtsgebieden gelijkgesteld aan het huwelijk.¹⁹³ Van belang zijn onder meer het medehuuderschap van rechtswege¹⁹⁴ en de bijzondere positie in de meerderjarigenbescherming.¹⁹⁵

In het publiekrecht zijn evenzeer vergaande rechtsgevolgen verbonden aan het geregistreerd partnerschap en het huwelijk.¹⁹⁶ Ook hier heeft een gelijkstelling plaatsgevonden. Zo zijn beide groepen voor de successie-, schenkingsbelasting en de inkomstenbelasting aan dezelfde rechtsregels onderworpen.¹⁹⁷ In het sociaal zekerheidsrecht is het geregistreerd partnerschap evenzeer gelijkgesteld met het huwelijk,¹⁹⁸ net als in het straf(proces)recht.¹⁹⁹ Daarbuiten heeft het geregistreerd partnerschap dezelfde rechtsgevolgen in bijvoorbeeld de Rijkswet op het Nederlanderschap,²⁰⁰ het pensioenrecht²⁰¹ en in veel andere wet- en regelgeving waar het huwelijk rechtsgevolgen in het leven roept.²⁰²

6. De beëindiging

6.1 *Overeenkomsten tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk*

Zowel een geregistreerd partnerschap²⁰³ als een huwelijk²⁰⁴ wordt beëindigd door:

- (1) Het overlijden van een van de partners/echtgenoten;
- (2) Vermissing van een van de partners/echtgenoten en daaropvolgend huwelijk of nieuw geregistreerd partnerschap van de langstlevende in overeenstemming met afdeling 2 van titel 18 Boek 1 BW;
- (3) Door ontbinding door de rechter op verzoek van één geregistreerde partner of van een of beide echtgenoten;
- (4) Door omzetting van een geregistreerd partnerschap c.q. huwelijk in een huwelijk c.q. geregistreerd partnerschap.²⁰⁵

¹⁹³ WAALDIJK (2000) p. 153-159.

¹⁹⁴ Art. 7:266 BW.

¹⁹⁵ Art. 1:379 BW; art. 1:383 lid 3 BW. Hetzelfde geldt voor onderbewindstelling en mentorschap voor meerderjarigen, art. 1:432 lid 1 en 1:435 lid 4 BW resp. art. 1:451 lid 1 en 452 lid 4 BW.

¹⁹⁶ BOELE-WOELKI en SCHRAMA (2005) pp. 352-359; WAALDIJK (2000) p. 153-159 159-163 waarin onder meer wordt gewezen op verschillen tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap in verband met het Koninklijk Huis.

¹⁹⁷ Art. 2 lid 6 AWRB en art. 2 lid 5 Invorderingswet.

¹⁹⁸ Bijstandswet, Ziektewet, Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering etc. Zie ter illustratie op het terrein van de AOW: CRvB, 9 september 2005 LJN: AU2906 en CRvB, 19 maart 2004 LJN: AO6221

¹⁹⁹ Art. 90octies Sr bepaalt dat het geregistreerd partnerschap aan het huwelijk gelijkgesteld is in het strafrecht. In het strafprocesrecht heeft de aanpassing per relevante bepaling plaatsgevonden. Zie bijv. art. 217 Sv.

²⁰⁰ Art. 1 lid 2 RN.

²⁰¹ Zie bijvoorbeeld art. 1 lid 2 Pensioen- en spaarfondsenwet. Overigens is de pensioenwetgeving niet in alle opzichten gelijk voor geregistreerd partnerschap en huwelijk. Zie *Kamerstukken II* 1998-1999, 26 674, nr. 3, p. 18; Wet van 25 mei 2000 tot wijziging van de Pensioen- en spaarfondsenwet met betrekking tot de medezeggenschap en de gelijkstelling in pensioenregelingen van geregistreerde partners met gehuwden, *Stb.* 2000, nr. 256. Zie ook SUMNER (2002) p. 36 en WAALDIJK (2000) p. 158-159.

²⁰² Vgl. de eerder aangehaalde Aanpassingswet geregistreerd partnerschap, waaruit blijkt in hoeveel wetten en regelingen aanpassing noodzakelijk was. Een opsomming van al deze rechtsgevolgen gaat het bestek van dit rapport te buiten.

²⁰³ Art. 1:80c sub d jo. art. 1:80e BW.

²⁰⁴ Art. 1:149 sub c BW jo. 1:151 BW.

²⁰⁵ Art. 1:149 sub e BW resp. art. 1:80c sub e BW.

De eerste twee manieren worden hierna buiten beschouwing gelaten, terwijl in § 4.2 reeds aandacht is besteed aan de omzetting. Rechterlijke ontbinding van het geregistreerd partnerschap of huwelijk vindt plaats op de grond dat sprake is van duurzame ontwrichting. De rechter toetst dit niet; voldoende is dat een van de partners beweert (en blijft beweren) dat van duurzame ontwrichting van het geregistreerd partnerschap of huwelijk sprake is.²⁰⁶ Een verschil tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk is dat bij een geregistreerd partnerschap alleen rechterlijke tussenkomst kan worden gevraagd door één partner; bij het huwelijk kan het ook om een gemeenschappelijk verzoek gaan.²⁰⁷ Het idee hierachter is dat een geregistreerd partnerschap, anders dan een huwelijk, bij wederzijdse overeenstemming over de beëindiging, kan worden beëindigd zonder rechterlijke tussenkomst.

Op de ontbinding van een geregistreerd partnerschap is een aantal bepalingen uit het echtscheidingsrecht van overeenkomstige toepassing verklaard (zie § 6.4 voor verschillen in het procesrecht). De bepalingen inzake de verevening van pensioenen, het alimentatierecht, de schadevergoedingsplicht bij benadeling van de gemeenschap en het gebruik van de gemeenschappelijke woning gelden daarmee ook voor geregistreerde partners.²⁰⁸ De ontbinding komt tot stand door inschrijving van de rechterlijke uitspraak in de registers van de burgerlijke stand binnen zes maanden na de dag waarop de beschikking in kracht van gewijsde is gegaan.²⁰⁹ Indien dezelfde partners besluiten te huwen of een nieuw geregistreerd partnerschap met elkaar aan te gaan, herleven alle gevolgen van het geregistreerd partnerschap c.q. huwelijk van rechtswege alsof er geen beëindiging heeft plaatsgehad.²¹⁰

6.2 *Het verschil: De beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst*

Uitsluitend aan het geregistreerd partnerschap voorbehouden is de beëindiging met wederzijds goedvinden van de partners. In dat geval schrijft de ambtenaar van de burgerlijke stand een verklaring van beide partners in de registers in waaruit blijkt dat de partners een overeenkomst gesloten hebben omtrent beëindiging van het geregistreerd partnerschap.²¹¹ Anders dan voor het huwelijk is rechterlijke tussenkomst voor deze wijze van beëindiging niet vereist.

De partners dienen een verklaring op te stellen die ondertekend wordt door een notaris of een advocaat en door beide partners. Uit deze beëindigingsverklaring moet blijken dat en op welk tijdstip de partners omtrent de beëindiging een beëindigingsovereenkomst gesloten hebben, maar de inhoud van de overeenkomst hoeft niet in de akte opgenomen te worden. Op straffe van nietigheid dient in de beëindigingsovereenkomst duurzame ontwrichting als grond tot beëindiging opgenomen te worden en dient vermeld te worden dat de partners hun geregistreerd partnerschap willen beëindigen. Voor het overige dient de beëindigingsovereenkomst een regeling te bevatten omtrent alimentatie, omtrent het (voorlopig) gebruik van de gemeenschappelijke woning, de verdeling van de goederen en de verevening dan wel verrekening van pensioenrechten.²¹² Onderwerpen die de kinderen betreffen, worden niet genoemd in de wet. Het ontbreken van concrete afspraken over één van deze onderwerpen staat echter niet in de weg aan de geldigheid van de overeenkomst.²¹³ Een groot aantal regelingen uit het echtscheidingsrecht

²⁰⁶ ASSER-DE BOER (2002) nr. 603-605.

²⁰⁷ Art. 1:154 BW.

²⁰⁸ Art. 1:80e lid 1 BW.

²⁰⁹ Art. 1:80e lid 2 BW jo. art. 1:163 lid 3 BW.

²¹⁰ Art. 1:166 BW (huwelijk) en art. 1:80f BW (geregistreerd partnerschap).

²¹¹ Art. 1:80c sub c en d BW.

²¹² Art. 1:80d lid 1 BW. Zie KRAAN (2001) p. 976-977 over de rol van de notaris bij het opstellen van het contract.

²¹³ *Kamerstukken II* 1995-1996, 23 761, nr. 8, p. 9.

is van overeenkomstige toepassing verklaard, zoals de bepalingen inzake de verevening van pensioenrechten, inzake de benadeling van de gemeenschap en een enkele alimentatiebepaling.

Het geregistreerd partnerschap eindigt pas wanneer de beëindigingsverklaring van de partners ingeschreven is in de registers. Art. 1:80d lid 3 BW bepaalt dat de beëindigingsverklaring van de partners slechts ingeschreven kan worden, indien zij de ambtenaar van de burgerlijke stand heeft bereikt binnen drie maanden na het sluiten van de overeenkomst.²¹⁴ Na drie maanden moet een nieuwe overeenkomst opgesteld worden, wil men tot een beëindiging van het geregistreerd partnerschap komen.²¹⁵ In de praktijk zal dat veelal neerkomen op een wijziging van de datum in de overeenkomst. Bij een echtscheiding geldt een termijn van zes maanden, omdat er rekening gehouden moet worden met het ongebruikt verstrijken van de beroepstermijn.²¹⁶

De wetgever heeft de onderscheiden regelingen voor geregistreerd partnerschap en huwelijk op het punt van de beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst gebaseerd op het ontbreken van rechtsgevolgen van het geregistreerd partnerschap voor de relatie tussen vader en kind. In de parlementaire geschiedenis wordt erop gewezen dat daardoor de bescherming van het kind bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap geen rol speelt, hetgeen een eenvoudige procedure zou rechtvaardigen.²¹⁷ Oorspronkelijk was deze redenering misschien verdedigbaar, maar nu de wetgever zelf inmiddels ook uit gaat van de idee dat binnen een geregistreerd partnerschap kinderen kunnen opgroeien en het geregistreerd partnerschap onder omstandigheden gevolgen heeft voor het gezag, lijkt deze argumentatie niet meer verdedigbaar.²¹⁸ Ten slotte nog een enkele opmerking over de scheiding van tafel en bed.²¹⁹ Deze mogelijkheid staat niet open voor geregistreerde partners, maar wel voor echtgenoten. De regering meende dat onder geregistreerde partners geen behoefte zou bestaan aan deze mogelijkheid, die vooral tegemoet komt aan geloofsovertuigingen op het punt van echtscheiding.²²⁰ Na scheiding van tafel en bed kan ontbinding van het huwelijk volgen na een periode van in beginsel drie jaar.²²¹

In het kader van de beëindiging van een geregistreerd partnerschap is het interessant te wijzen op een uitspraak van de notariskamer van het Hof Amsterdam eind 2005. Het betrof een klacht van een geregistreerd paar van verschillend geslacht over het juridisch onvoldoende afhandelen van de beëindiging van het geregistreerd partnerschap door de notaris. Hoewel de klagers in het ongelijk worden gesteld, vloeit uit de beslissing van de notariskamer wel voort dat een notaris, behoudens bijzondere omstandigheden, in een persoonlijk onderhoud cliënten die hun geregistreerd partnerschap wensen te beëindigen, dient te informeren over de gevolgen die

²¹⁴ Aanvankelijk was eveneens art. 1:163 lid 3 BW van toepassing verklaard. Dit artikel bepaalt dat de beschikking waarbij echtscheiding uitgesproken is haar kracht verliest, indien een verzoek tot inschrijving van de beschikking niet gedaan is binnen uiterlijk zes maanden na de dag waarop de beschikking in kracht van gewijsde is gegaan, hetgeen daarmee in strijd is. Zie *Kamerstukken II 1996-1997*, 25 407, nr. 3, p. 5. Zie ook HOEVENAARS (1997) p. 230.

²¹⁵ Oorspronkelijk bepaalde art. 1:80c sub c BW dat het geregistreerd partnerschap eindigde door overlegging van de verklaring aan de ambtenaar van de burgerlijke stand. Dit is pas bij de aanpassingswet gewijzigd. Vgl. *Kamerstukken II 1993-1994*, 23 761, nr. 1-2, p. 3 en nr. 3, p. 10 en *Kamerstukken II 1996-1997*, 23 761, nr. 11, p. 11.

²¹⁶ *Kamerstukken II 1995-1996*, 23 761 nr. 8, p. 9 en *Kamerstukken II 1996-1997*, 23 761, nr. 11, p. 11.

²¹⁷ *Kamerstukken II 1993-1994*, 23 761, nr. 3, p. 10.

²¹⁸ Nu het initiatiefwetsvoorstel van het kamerlid Luchtenveld inzake de beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap niet door de Eerste Kamer is aanvaard, wordt hier verder niet op ingegaan. *Kamerstukken II 2005-2006*, 29 676 nr. 1-35.

²¹⁹ Art. 1:169 e.v. BW.

²²⁰ *Kamerstukken II 1993-1994*, 23 761, nr. 3, p. 9. ASSER-DE BOER (2002) nr. 688.

²²¹ Art. 1:179 BW.

daaraan verbonden zijn. In een dergelijk persoonlijk onderhoud dient de notaris tevens te beoordelen of de cliënten werkelijk uitsluitend behoefte hebben aan een akte die alleen de formele beëindiging van het geregistreerd partnerschap inhoudt, of dat zij een uitgebreidere regeling behoeven. Op dit punt dient informatie aan het paar te worden gegeven.²²²

Ook in de literatuur wordt betoogd dat tuchtrechtelijke sancties bij het onjuist afhandelen van de beëindiging van een geregistreerd partnerschap op basis van wederzijds goedvinden tot de mogelijkheden behoren.²²³

6.3 *De flitsscheiding*

Het feit dat de ontbinding van een huwelijk door echtscheiding altijd rechterlijke tussenkomst vereist, terwijl dit voor het geregistreerd partnerschap niet het geval is, heeft ertoe geleid dat echtgenoten in toenemende mate kiezen voor de alternatieve route van de flitsscheiding.²²⁴ Eerst wordt het huwelijk omgezet in een geregistreerd partnerschap op basis van art. 1:77a BW. Daartoe hoeft geen grondslag (zoals duurzame ontwrichting) aangevoerd te worden. Vervolgens wordt het geregistreerd partnerschap ontbonden door inschrijving van een verklaring omtrent een overeenkomst van beide partners inhoudende dat het geregistreerd partnerschap duurzaam ontwricht is en dat zij het wensen te beëindigen.²²⁵ De beëindigingsverklaring dient door een advocaat of notaris mede ondertekend te worden. De flitsscheiding heeft in de doctrine kritiek uitgelokt.²²⁶ In het eerder aangehaalde wetsvoorstel van de minister van Justitie wordt voorgesteld de mogelijkheid van omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap af te schaffen. Daartoe voert de minister aan: 1. moeilijkheden in verband met de erkenning van de huwelijksontbinding in het buitenland, m.n. in Duitsland.; 2. bij de ontbinding van een geregistreerd partnerschap kunnen geen voorzieningen worden gevraagd die de kinderen betreffen en een aantal bepalingen inzake alimentatie tussen ex-echtgenoten is niet van overeenkomstige toepassing verklaard, hetgeen ertoe zou kunnen leiden dat een ongelimiteerde alimentatieplicht geldt; 3. een executoriale titel ontbreekt, indien geen notariële akte is opgemaakt. Afschaffing zou tevens recht doen aan zijn visie dat het huwelijk slechts door de rechter ontbonden mag worden.²²⁷ De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk wordt bewust in stand gelaten, omdat daaraan behoefte zou bestaan.²²⁸

6.4 *Procesrecht terzake van de beëindiging*

Het burgerlijk procesrecht voor de beëindiging van een geregistreerd partnerschap en van een huwelijk is grotendeels gelijk, althans voor wat betreft de ontbinding door de rechter.²²⁹ In afwijking van de normale dagvaardingsprocedure kent het Wetboek van Rechtsvordering een speciale afdeling die handelt over de rechtspleging in scheidingszaken.²³⁰ Dit is een

²²² Notariskamer Hof Amsterdam 17 november 2005, LJN: AU6548.

²²³ WORTMANN (2002) p. 169. Vgl. WAALDIJK (2000) p. 171.

²²⁴ Zie Deel IV.A.

²²⁵ Art. 1:80c sub c jo. 80d BW.

²²⁶ HEIDA (2003) p. 112-115; REINHARTZ (2002) p. 155-166; SUMNER (2003) p. 15-23; SUMNER (2004) p. 231-237; WORTMANN (2002) p. 165-172.

²²⁷ *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 2, p. 1 en nr. 3, p. 8. Zie ook *Kamerstukken II* 2003-2004, 29 520, nr. 1-9. Bij het initiatiefwetsvoorstel van kamerlid Luchtenveld inzake beëindiging huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst en vormgeving voortgezet ouderschap dat recent door de Eerste Kamer is afgewezen, werd de omzettingroute van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap afgeschaft. Art. Fa, *Kamerstukken II* 2005-2006, 29 676 nr. 35.

²²⁸ *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 2; *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 3, p. 8. Zie ook *Kamerstukken II* 2003-2004, 29 520, nr. 1, p. 8-9.

²²⁹ Art. 828 jo. art. 815 e.v. Rv.

²³⁰ Art. 815 e.v. BW jo. art. 261 e.v. Rv.

verzoekschriftprocedure, die zich ten opzichte van de dagvaardingsprocedure kenmerkt door een minder strakke structuur en meer mogelijkheden om rekening te houden met het affectieve karakter van de relatie.

Beide partijen kunnen de rechter om voorlopige voorzieningen vragen voor de duur van de procedure (art. 821 e.v. Rv) en/of nevenvoorzieningen naast het verzoek tot ontbinding (art. 827 Rv). Het kan gaan om een voorziening voor het gebruik van de woning en de inboedel, alimentatie, een voorziening inzake de verdeling van gemeenschappelijk vermogen en de toewijzing van de woning op lange termijn.

Er is een belangrijk verschil tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk waar het de relatie tot kinderen betreft. Wordt een huwelijk ontbonden door echtscheiding, dan kan de rechter een voorziening geven voor gezag, omgang, informatie en alimentatie terzake van kinderen. Bij een geregistreerd partnerschap bestaat deze mogelijkheid niet, hoewel onder omstandigheden wel gezamenlijk gezag kan ontstaan over een kind dat tijdens een geregistreerd partnerschap geboren wordt.²³¹ In het wetsvoorstel van de minister van Justitie wordt aangekondigd om op dit punt een wijziging door te voeren, zodat het geregistreerd partnerschap op één lijn wordt gesteld met het huwelijk.²³²

Een laatste punt betreft het ontbreken van een executoriale titel in geval een geregistreerd partnerschap wordt beëindigd met wederzijds goedvinden, indien de beëindigingsovereenkomst wordt opgesteld door een advocaat. Een dergelijke titel is vereist voor de tenuitvoerlegging van hetgeen in de overeenkomst is neergelegd, bijvoorbeeld afspraken omtrent alimentatie of de verdeling van vermogen. Dat betekent dat indien niet wordt nagekomen (een van de) partners alsnog een executoriale titel moet verkrijgen bij de rechter, hetgeen extra tijd en geld kost. Bij de ontbinding van een geregistreerd partnerschap of huwelijk door de rechter in Nederland vormen de grossen van de beschikking een executoriale titel op grond waarvan tenuitvoerlegging mogelijk is (art. 430 Rv). Ook een beëindigingsovereenkomst die in een notariële akte is neergelegd, levert een executoriale titel op (art. 430 Rv).

6.5 Rechtsgevolgen van de beëindiging

De rechtsgevolgen van de beëindiging van een geregistreerd partnerschap en huwelijk zijn op hoofdlijnen gelijk. De precieze gevolgen zijn afhankelijk van het rechtsgebied in kwestie. Voor veel publiekrechtelijke regelingen wordt de kwalificatie van een gehuwd of geregistreerd paar na verloop van tijd (veelal na afloop van het kalenderjaar) beëindigd. Voor de interne vermogensrechtelijke verhouding gelden de rechtsgevolgen uit Boek 1 BW: een eventuele gemeenschap van goederen moet worden verdeeld²³³ en bezien moet worden wie (voorlopig) in de woning blijft. Ook voor de verdeling van het pensioen dient een regeling te worden getroffen. De partners hebben veel vrijheid om onderling tot overeenstemming te komen; lukt dit niet dan gelden de wettelijke regels en kan de rechter desgewenst een voorziening treffen.²³⁴ Daarnaast dient, indien er kinderen zijn, bepaald te worden bij wie ze hun hoofdverblijf zullen hebben en hoe de omgangsregeling eruit komt te zien. Vanaf het moment dat het geregistreerd partnerschap

²³¹ Art. 828 Rv bepaalt namelijk op dit punt dat op de ontbinding van een geregistreerd partnerschap titel 6.2 Rv van overeenkomstige toepassing zijn, met uitzondering van bepalingen terzake van minderjarigen. Zie Rb. Leeuwarden 12 november 2003, LJN: AN8913; Rb. Maastricht 8 januari 2004, LJN: AO3414; Rb. Den Haag 27 oktober 2005, LJN: AU7046 (flitsscheiding); Rb. Den Haag 6 maart 2006, LJN: AY5653.

²³² *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 2, p. 2 en p. 6 en nr. 3, p. 13 en p. 19; *Kamerstukken II* 2003-2004, 29 520, nr. 1, p. 9.

²³³ Art. 1:99 BW.

²³⁴ Zoals vermeld in §6.4 gelden hierbij enkele verschillen tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk.

c.q. huwelijk geëindigd is, kunnen de partners met elkaar (of met een ander) huwen of een geregistreerd partnerschap aangaan. Ze mogen in beginsel elkaars naam blijven gebruiken.²³⁵

Wat betreft partneralimentatie doen zich wel verschillen voor tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap, afhankelijk van de wijze van beëindiging van het geregistreerd partnerschap. Geen verschil bestaat namelijk tussen de ontbinding door de rechter van een geregistreerd partnerschap en huwelijk. In beide gevallen geldt dat de rechter de behoeftige partner die niet voldoende inkomsten tot zijn levensonderhoud ter beschikking heeft of kan hebben, een recht op alimentatie jegens de draagkrachtige partner toe kan kennen.²³⁶ Het Burgerlijk Wetboek bepaalt nadrukkelijk dat deze alimentatieplicht na twaalf jaar van rechtswege eindigt.²³⁷

Het verschil manifesteert zich bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden. De wetgever heeft op dit punt bepaald dat de beëindigingsovereenkomst een regeling dient te bevatten van de eventuele alimentatieverplichting voor de behoeftige partner, doch dat het ontbreken van een regeling niet leidt tot nietigheid van de overeenkomst. Art. 1:157 BW is niet van overeenkomstige toepassing verklaard, maar dit impliceert niet dat in geval van behoeftigheid en draagkracht geen recht op alimentatie bestaat.²³⁸

Wat geldt rechtens indien geen alimentatieverplichting in de beëindigingsovereenkomst is opgenomen? Op dit punt bestaat in de literatuur geen eenstemmigheid.²³⁹ Aangenomen wordt aan de ene kant dat nu de wet partijen verplicht het levensonderhoud onder ogen te zien, ervan uit mag worden gegaan dat indien een regeling omtrent de alimentatie ontbreekt, een nihilbeding is overeengekomen. Het is de taak van de advocaat of notaris erop toe te zien dat duidelijk wordt of partijen een nihilbeding zijn aangegaan of niets geregeld hebben.²⁴⁰ Andere auteurs denken daar anders over.²⁴¹

Indien wel afspraken zijn opgenomen over de hoogte van de alimentatie, maar niet over de duur, geldt geen beperking in de tijd, nu art. 1:157 lid 4 e.v. BW niet van overeenkomstige toepassing is verklaard. Aangenomen wordt dat wijziging van deze afspraak alleen mogelijk is in geval van strijdigheid met de redelijkheid en billijkheid (art. 1:401 lid 2 BW). Indien in de overeenkomst expliciet is opgenomen dat de partners elkaar geen alimentatie verschuldigd zijn, wordt aangenomen dat dit ook ziet op de termijn.²⁴² In wetsvoorstel 30 145 wordt voorgesteld om art. 1:157 leden 4 en 6 en art. 158 BW van overeenkomstige toepassing te verklaren op een geregistreerd partnerschap dat beëindigd wordt met wederzijds goedvinden, om op deze wijze te voorkomen dat een onbeperkte alimentatieplicht zou gelden indien geen duurbepanking in de beëindigingsovereenkomst is opgenomen.²⁴³ Waarom art. 157 lid 5 inzake de mogelijkheid de rechter te verzoeken om ook na 12 jaar een recht op alimentatie toe te kennen, niet van

²³⁵ Art. 1:9 BW.

²³⁶ Art. 1:80^e lid 1 jo. art. 1:157 lid 1 BW.

²³⁷ Art. 1:80^e lid 1 jo. art. 1:157 lid 4 BW. Een uitzondering op deze limiteringsregel is onder omstandigheden denkbaar.

²³⁸ ASSER-DE BOER (2002) nr. 688d.

²³⁹ WAALDIJK (2000) p. 168.

²⁴⁰ ASSER-DE BOER (2002) nr. 688d; WAALDIJK (2000) p. 169.

²⁴¹ HEIDA (2000) p. 43 en WORTMANN (2002) p. 167 (indien niets is overeengekomen, kan aan de rechter worden verzocht alimentatie vast te stellen).

²⁴² ASSER-DE BOER (2002) nr. 688d; WORTMANN (2002) p. 167

²⁴³ Uit *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 3, p. 13 blijkt dat de artikelen 157 en 158 BW (en dus niet art. 157 leden 4 en 6) alsnog van overeenkomstige toepassing worden verklaard, om het ongewenste effect van een in tijdsduur onbeperkte alimentatieplicht te voorkomen.

overeenkomstige toepassing wordt verklaard, wordt in het wetsvoorstel niet gemotiveerd.²⁴⁴ Aangezien art. 1:158 BW art. 157 leden 4 tot en met 6 BW van overeenkomstige toepassing verklaart voor het geval dat in de overeenkomst geen termijn is opgenomen, lijkt de verlengingsmogelijkheid van art. 157 lid 5 BW wel van toepassing te zijn.

7. Samenvatting

In Deel II.A zijn de wettelijke regelingen inzake het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk aan de orde gekomen, waarbij het aangaan, de omzetting, de rechtsgevolgen en de beëindiging van deze relatievormen onderzocht zijn. Daaruit blijkt dat beide formele relatievormen verstrekkende gevolgen hebben op veel rechtsgebieden. Hiermee zijn het belangrijke ordeningsinstrumenten voor de wetgever.

Wat betreft de verschillen en overeenkomsten tussen beide relatievormen geldt dat de wettelijke regeling van het geregistreerd partnerschap gemodelleerd is naar het huwelijksmodel. Daarmee bestaan zeer veel belangrijke overeenkomsten tussen beide instituten, zowel wat betreft het aangaan en de omzetting, als de rechtsgevolgen en de beëindiging. De belangrijkste verschillen worden hierna weergegeven. Daarbij wordt ook kort ingegaan op verschillen tussen het directe aangaan van een huwelijk en de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk.

7.1 *Het aangaan van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk:*²⁴⁵

- Bij de ceremonie voor het aangaan van een geregistreerd partnerschap wordt de inhoud van de verklaring aan de partners zelf overgelaten,²⁴⁶ terwijl bij de voltrekking van een huwelijk een wettelijk vastgestelde verklaring moet worden afgelegd door de aanstaande echtgenoten.
- Het huwelijk wordt gesloten door de verklaring van de echtgenoten; een geregistreerd partnerschap komt tot stand door de akte van registratie.
- Anders dan bij het huwelijk mogen godsdienstige plechtigheden bij een geregistreerd partnerschap aan de burgerlijke plechtigheid vooraf gaan (art. 1:80a lid 6 jo. art. 1:68 BW).

7.2 *De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk en omgekeerd:*

- Anders dan bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk, kunnen geregistreerde partners c.q. echtgenoten niet opteren voor een omzetting in een andere gemeente dan de woongemeente van een van hen (art. 1:77a en 1:80g BW).²⁴⁷
- Geen wettelijke bepaling inzake de (verplichte) aanwezigheid van getuigen bij een omzetting; geen openbare plechtigheid, geen verplichte uitwisseling van een 'jawoord' (art. 1:77a en 1:80g BW).²⁴⁸

7.3 *De rechtsgevolgen van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk:*

- Het afstammingsrecht. Hierbij moet een onderscheid worden gemaakt tussen paren van verschillend en gelijk geslacht. Alleen bij geboorte binnen een huwelijk van verschillend geslacht staat het kind direct tot beide ouders in een familierechtelijke betrekking. Bij geboorte binnen een geregistreerd partnerschap van verschillend geslacht geldt de vaderschapspresumptie niet, zodat de mannelijke geregistreerde partner het kind dient te

²⁴⁴ *Kamerstukken II* 2003-2004, 29 520, nr. 1, p. 9 en *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 2, p. 2.

²⁴⁵ Zie verder voetnoot 83 supra.

²⁴⁶ Art. 1:67 BW is niet van overeenkomstige toepassing verklaard op het geregistreerd partnerschap, omdat het geregistreerd partnerschap niet tot stand komt door de verklaring van de partners, zoals bij het huwelijk wel het geval is.

²⁴⁷ Voor het directe aangaan van een geregistreerd partnerschap: art. 1:80a lid 4 BW; voor het huwelijk: art. 1:43 lid 2 BW. Zie voor de knelpunten die hiermee in de praktijk worden ervaren Deel II.B.4.3 (pp. 55-58).

²⁴⁸ Vgl. de art. 1:63, 1:67 BW.

erkennen. Indien geen erkenning plaatsvindt, heeft dit verstrekkende gevolgen voor de rechtspositie van het kind en de man (onder meer op het terrein van het naamrecht, omgang, erfrecht, nationaliteitsrecht, publiekrecht).

- Voor paren van gelijk geslacht geldt geen ouderschapspresumptie, ongeacht of zij gehuwd zijn of een geregistreerd partnerschap hebben gesloten. Slechts de moeder komt direct in een familierechtelijke betrekking tot het kind te staan. De partner kan het kind niet erkennen. Adoptie is vereist om juridisch ouder te worden, waaraan voorwaarden, termijnen en kosten zijn verbonden, terwijl rechterlijke tussenkomst altijd noodzakelijk is. Bovendien gelden beperkingen voor adopties van kinderen afkomstig uit het buitenland: dan dient eerst een eenpersoonsadoptie plaats te vinden, waarna in een later stadium partneradoptie kan plaatsvinden. In wetsvoorstel 30 551 wordt voorgesteld om het adoptierecht te versoepelen, maar een (aan) erkenning (gelijkwaardige) regeling wordt door de regering momenteel niet overwogen. In dat zelfde wetsvoorstel wordt voorgesteld om adoptie van kinderen uit het buitenland voor echtparen van gelijk geslacht mogelijk te maken.
- Verschillen in de internationale sfeer, die in Deel III aan de orde worden gesteld.
- Een aantal andere uitzonderingen:²⁴⁹
 - ◆ Het verschil in de mogelijkheden van een gehuwde en geregistreerde man om een kind te erkennen van een vrouw die niet zijn formele partner is.
 - ◆ Interlandelijke adoptie is niet mogelijk door een geregistreerd paar, maar wel door echtgenoten van verschillend geslacht.
 - ◆ De expliciete bepaling dat aanverwantschap niet eindigt na ontbinding van het geregistreerd partnerschap ontbreekt, terwijl die voor het huwelijk wel bestaat.
 - ◆ De regeling van het bezit van staat van een kind dat tijdens een huwelijk is geboren (art. 1:80 BW), geldt niet voor het geregistreerd partnerschap (voortvloeiend uit het ontbreken van afstammingsrechtelijke gevolgen bij het geregistreerd partnerschap).
 - ◆ De regeling van de gevolgen van een nietigverklaring van een huwelijk voor de rechtspositie ten opzichte van kinderen is niet van toepassing op nietigverklaring van een geregistreerd partnerschap met als gevolg dat de vader die gehuwd geweest is wel gezag houdt met de moeder en de mannelijke geregistreerde partner niet. Dit verschil wordt rechtgetrokken, indien wetsvoorstel 29 353 wet wordt.

7.4 De beëindiging van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk:²⁵⁰

- Beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst is wel mogelijk bij een geregistreerd partnerschap en niet bij een huwelijk.²⁵¹
- Het alimentatierecht bij de regeling van de beëindiging van het geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden wijkt af van de wettelijke regeling van een rechterlijke ontbinding van een geregistreerd partnerschap of huwelijk. Op dit punt is de regering voornemens om de huwelijkse regeling van de limitering van alimentatie van overeenkomstige toepassing te verklaren (wetsvoorstel 30 145).

²⁴⁹ Die hier niet limitatief worden genoemd. Op het terrein van het pensioenrecht bestaat bijvoorbeeld nog verschil.

²⁵⁰ Er is nog een aantal kleine verschillen, onder meer de termijn waarbinnen de beëindigingsverklaring dan wel echtscheidingsbeschikking ingeschreven dient te worden in de registers van de burgerlijke stand (zie §6.2) en verder bestaat de mogelijkheid om een gezamenlijk verzoek tot echtscheiding in te dienen, terwijl dit bij het geregistreerd partnerschap alleen een eenzijdig verzoek kan zijn. Beide verschillen kunnen worden verklaard door het verschil in beëindigingswijze.

²⁵¹ Op de flitsseiding wordt hier niet verder ingegaan. De verschillen die gelden voor de ontbinding van een geregistreerd partnerschap op basis van wederzijds goedvinden, gelden hier ook.

- Het ontbreken van een executoriale titel bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden wanneer de beëindigingsovereenkomst door een advocaat is ondertekend (en niet is neergelegd in een notariële akte).
- Het procesrecht is verschillend waar het de positie (ten opzichte) van kinderen betreft. Het is bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap door de rechter niet mogelijk om een voorlopige of nevenvoorziening te verzoeken met betrekking tot kinderen. Hier wordt verandering in gebracht indien wetsvoorstel 30 145 dat aanhangig is bij de Tweede Kamer, wordt aanvaard.
- Scheiding van tafel en bed is niet mogelijk bij een geregistreerd partnerschap en wel bij een huwelijk.

De vraag in hoeverre hiermee aan het streven van de wetgever is voldaan om paren van gelijk geslacht gelijk te behandelen en in hoeverre hiermee een alternatief voor het huwelijk wordt geboden aan partners van verschillend geslacht komt aan de orde in Deel II.C.

II.B Het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk in de praktijk

1. Inleiding

In dit gedeelte staat het functioneren van de Wet openstelling huwelijk en het geregistreerd partnerschap in de praktijk centraal, de *law in action*. De doelstelling is om, voor zover mogelijk binnen de opzet van dit onderzoek, na te gaan of de wetgeving in de praktijk functioneert. Onderzocht wordt of zich in de praktijk knelpunten voordoen bij de beroepsgroepen die zich met de uitvoering van deze wetgeving bezighouden.

Een belangrijke opmerking vooraf: dit deel voldoet nadrukkelijk niet aan de eisen die aan een sociologisch onderzoek worden gesteld. Het onderzoek naar de toepassing van de regels in de praktijk vormt een nadere inkleuring van het recht zoals dat in de praktijk functioneert. Er is niet naar gestreefd om een representatieve steekproef te trekken binnen de doelgroepen, al is wel getracht om binnen de beperkingen van de opdracht voor het onderzoek een zo goed mogelijke weergave van de werkelijkheid te geven.

2. Opzet en methodiek

Het onderzoek naar het functioneren van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk is als volgt opgezet. In de eerste plaats zijn onder een groot aantal notarissen en ambtenaren van de burgerlijke stand²⁵² vragenlijsten verspreid (zie bijlage III voor aantallen en werkwijze). Deze beroepsgroepen zijn betrokken bij de uitvoering van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk, waarbij iedere beroepsgroep zijn eigen taken heeft.

Het notariaat vervult twee belangrijke functies bij de uitvoering van de wetgeving: enerzijds het adviseren van cliënten en anderzijds het opstellen van notariële aktes. Wat dat eerste punt betreft, adviseert de notaris cliënten, afhankelijk van hun informatiebehoefte, over de diverse keuzemogelijkheden en de verschillen en overeenkomsten tussen deze opties. In de tweede plaats maakt de notaris aktes op, zoals een akte van partnerschaps- of huwelijksvoorwaarden, of een beëindigingsovereenkomst ten behoeve van de beëindiging van een geregistreerd partnerschap of een omgezet huwelijk. Gelet op de taken van de notaris speelt hij met name een rol bij het totstandkomen van formele relaties en bij de beëindiging van het geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden. Hoewel geen gegevens beschikbaar zijn van het percentage paren dat voor inlichtingen en advies naar de notaris gaat, is aannemelijk dat een groot deel van de paren bij het aangaan van de relatie niet naar de notaris gaat.²⁵³ Dat betekent dat de notaris te maken krijgt met een selecte groep paren. Zijn ervaring is dan ook tot op zekere hoogte gekleurd door de selectie van de groep die bij hem komt.

Ambtenaren van de burgerlijke stand hebben met betrekking tot de uitvoering van de wetgeving grotendeels een andere functie. Zij treden namens de Staat op om bepaalde constitutieve handelingen te verrichten en daarvan een goede registratie bij te houden. De tussenkomst van de ambtenaar is een vereiste om bepaalde aktes op te laten maken. Ambtenaren van de burgerlijke stand maken aktes op van aangifte van een geregistreerd partnerschap en van een huwelijk, aktes van registratie van een partnerschap, huwelijksaktes en aktes van omzetting van een geregistreerd

²⁵² Ambtenaren van de burgerlijke stand worden hierna ook aangeduid als ‘ambtenaren’.

²⁵³ VAN MOURIK en BURGERHART (2005) p. 1027-1039, waaruit blijkt dat van de geregistreerde partners en echtgenoten die in 2003 zijn geregistreerd c.q. gehuwd 25 procent partnerschaps- c.q. huwelijksvoorwaarden heeft laten opstellen door de notaris.

partnerschap in een huwelijk en andersom. Ook schrijven zij beëindigingsverklaringen van geregistreerde partners en echtscheidingsbeschikkingen in. Tot hun taken behoort het om aan paren voorlichting te geven over de aktes die worden opgemaakt. Gelet op het feit dat tussenkomst van de ambtenaar van de burgerlijke stand een constitutief vereiste is voor de totstandkoming of het tenietgaan van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk, komen alle paren, die hun relatie willen formaliseren bij de ambtenaar van de burgerlijke stand.

Deze twee beroepsgroepen zijn benaderd met het verzoek om mee te werken aan de evaluatie van de wetgeving, waarbij nadrukkelijk het belang is aangegeven van het inzicht in het functioneren van de wetgeving in de praktijk. In de vragenlijsten is een aantal gesloten en open vragen gesteld (zie bijlagen IV en V, waarin de vragenlijsten zijn opgenomen) met betrekking tot de ervaring van de respondenten met de wetgeving, mogelijke knelpunten en de daadwerkelijke voorlichting en advisering aan paren die bij hen komen. De nadruk ligt in de vragenlijsten op de knelpunten, nu het doel van dit evaluatieonderzoek is om na te gaan of zich knelpunten voordoen die in de weg staan aan het (volledig) realiseren van de doelstellingen van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk. De resultaten van deze vragenlijsten zijn verwerkt en geanalyseerd en worden hierna gepresenteerd in §3 en §4.

In de tweede plaats zijn, ter verdieping van het beeld dat ontstaat op basis van de vragenlijsten, interviews afgenomen met vijf advocaten met een familierechtelijke praktijk over hun ervaring met het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk (zie bijlage III voor de gegevens van deze advocaten). Daarbij is specifiek aandacht besteed aan de knelpunten zoals die naar voren komen uit de geretourneerde vragenlijsten van notarissen en ambtenaren. De taak van de advocaat is te onderscheiden van die van notarissen en ambtenaren van de burgerlijke stand: advocaten treden op als belangenbehartiger en adviseur, vaak van een van de partners en meestal in conflictueuze situaties. Advocaten stellen wel contracten op, maar kunnen geen notariële aktes opmaken, nu alleen de notaris daartoe de wettelijke bevoegdheid heeft. Evenmin kunnen zij aktes opmaken waarvoor de tussenkomst van de ambtenaar een constitutieve voorwaarde is. Advocaten hebben, gelet op hun taken, met name ervaring met de *beëindiging* van relaties. De resultaten uit de interviews met de advocaten worden weergegeven in §5.

3. Resultaten vragenlijsten notariaat

3.1 Respondenten

Onder 500 notariskantoren op een totaal van ruim 900 kantoren waarvan de KNB adresgegevens heeft, zijn individuele vragenlijsten verspreid (zie voor de precieze werkwijze bijlage III). Voor zover mogelijk zijn notariskantoren geselecteerd die gevestigd zijn in dezelfde gemeenten als die betrokken zijn bij de sociologische steekproef onder de paren (Deel IV.B). De vragenlijsten zijn bedoeld om individueel door één notaris ingevuld te worden. Na een reminder met nogmaals een oproep aan het onderzoek deel te nemen, gevolgd door het aanwenden van alternatieven om notarissen te vinden die bereid waren aan het onderzoek deel te nemen, zijn uiteindelijk 74 vragenlijsten geretourneerd. Dat is een bijzonder lage respons van minder dan 15 procent. Dit aantal ligt onder het beoogde aantal van 100 notarissen. De tijdsinvestering bleek voor een deel van de aangezochte notarissen te groot te zijn.

De 74 geretourneerde vragenlijsten zijn afkomstig uit het hele land. Notariskantoren uit grote en kleine gemeenten zijn vertegenwoordigd. Notariskantoren uit Utrecht, Amsterdam, Maastricht en Nijmegen hebben vragenlijsten ingestuurd; deze notarissen zijn gevestigd in gemeenten waaruit de paren geselecteerd zijn die aan het sociologisch onderzoek uit Deel IV.B deelnemen. Zowel kleine kantoren bestaande uit maximaal 2 notarissen (14 keer) als grote kantoren (met als

maximum 25 notarissen) hebben deelgenomen aan het onderzoek. De verhouding tussen kandidaat-notarissen en notarissen betreft 35 tegenover 39. Ter verhoging van de leesbaarheid wordt hierna uitsluitend gesproken over notarissen. Van de notarissen die een vragenlijst teruggestuurd hebben, volgden 51 notarissen in de afgelopen vijf jaar (sinds de inwerkingtreding van de Wet openstelling huwelijk) een relevante cursus. 23 notarissen deden dat niet. De gevolgde cursussen betreffen postacademisch onderwijs (PAO), cursussen van de KNB en Netwerk Notarissen, van Kluwer, Vermande en de FBN.²⁵⁴

3.2 Ervaring

In hoeverre hebben de betrokken notarissen ervaring met het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk, en de omzetting van het ene naar het andere instituut? Gevraagd is naar de advisering aan cliënten die in de afgelopen vijf jaar naar de betrokken notaris zijn gegaan voor advies en/of het opmaken van een bepaalde akte. Of de ingevulde vragenlijsten ook daadwerkelijk tot deze periode beperkt zijn gebleven, is niet te bepalen.

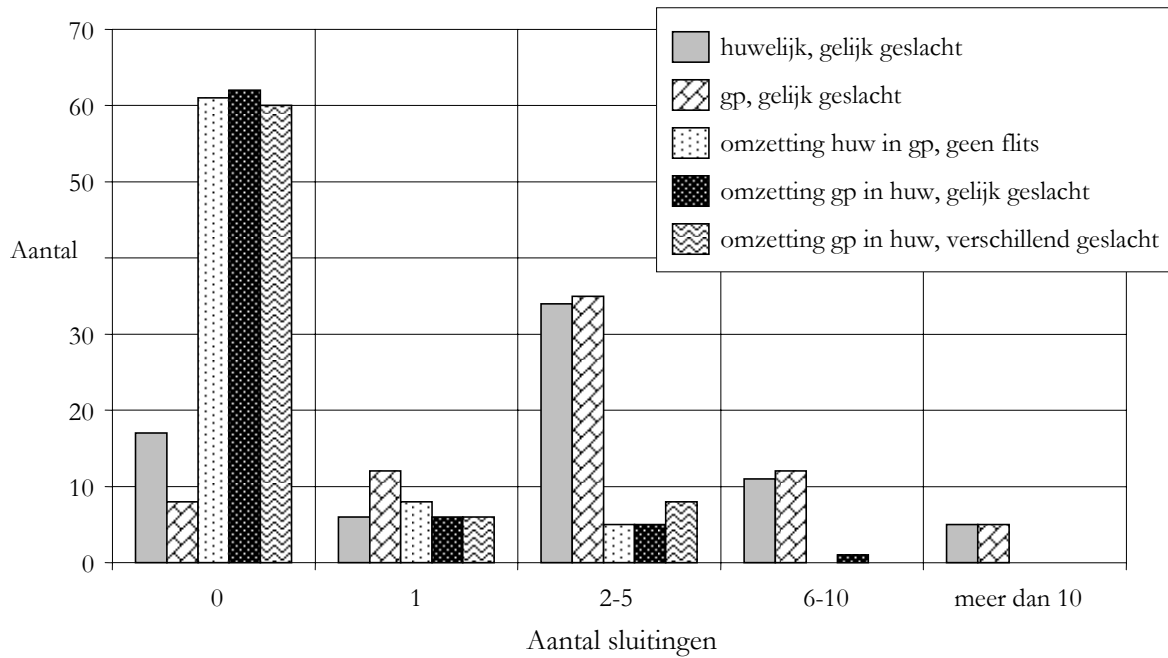
In de vraagstelling is een onderscheid gemaakt tussen zeven verschillende categorieën, waarvoor deels aparte rechtsregels gelden. In figuur 1 zijn de data opgenomen voor huwelijk en geregistreerd partnerschap voor gelijk geslacht, omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap niet zijnde een flitsscheiding – zowel voor verschillend als gelijk geslacht²⁵⁵ - en omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk voor paren van gelijk en verschillend geslacht.²⁵⁶ In figuur 2 is, vanwege de grote verschillen in aantallen, apart de ervaring van respondenten met het geregistreerd partnerschap voor paren van verschillend geslacht opgenomen en in figuur 3 wordt de ervaring van de respondenten met flitsscheidingen gepresenteerd. In de vragenlijsten is geen onderscheid gemaakt tussen flitsscheidingen van paren van verschillend en gelijk geslacht.

²⁵⁴ FBN Belastingadviseurs (Fiscaal Bureau voor het Notariaat).

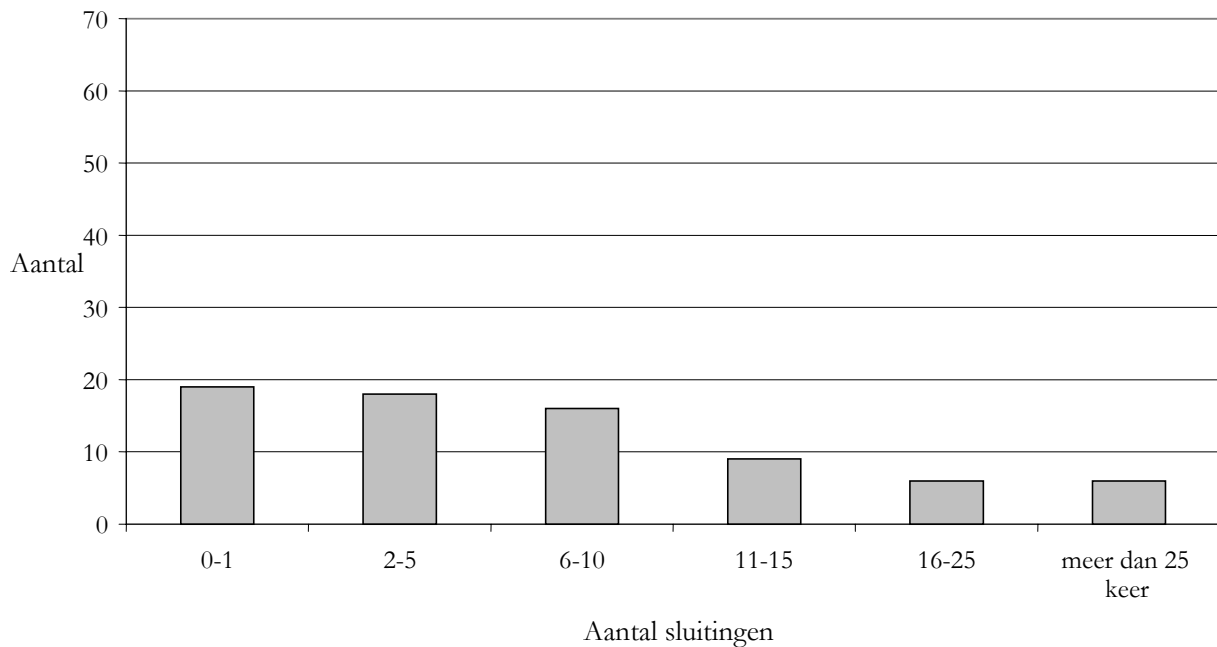
²⁵⁵ Verwacht werd namelijk dat er onder de betrokken beroepsgroepen slechts zeer beperkte ervaring is met deze omzetting, zodat het niet zinvol zou zijn hier een nadere onderverdeling te maken. Deze verwachting blijkt in overeenstemming met de resultaten.

²⁵⁶ Dit wordt in verband met de leesbaarheid in de figuren aangeduid als ‘sluitingen’, hoewel dit strikt genomen niet correct is.

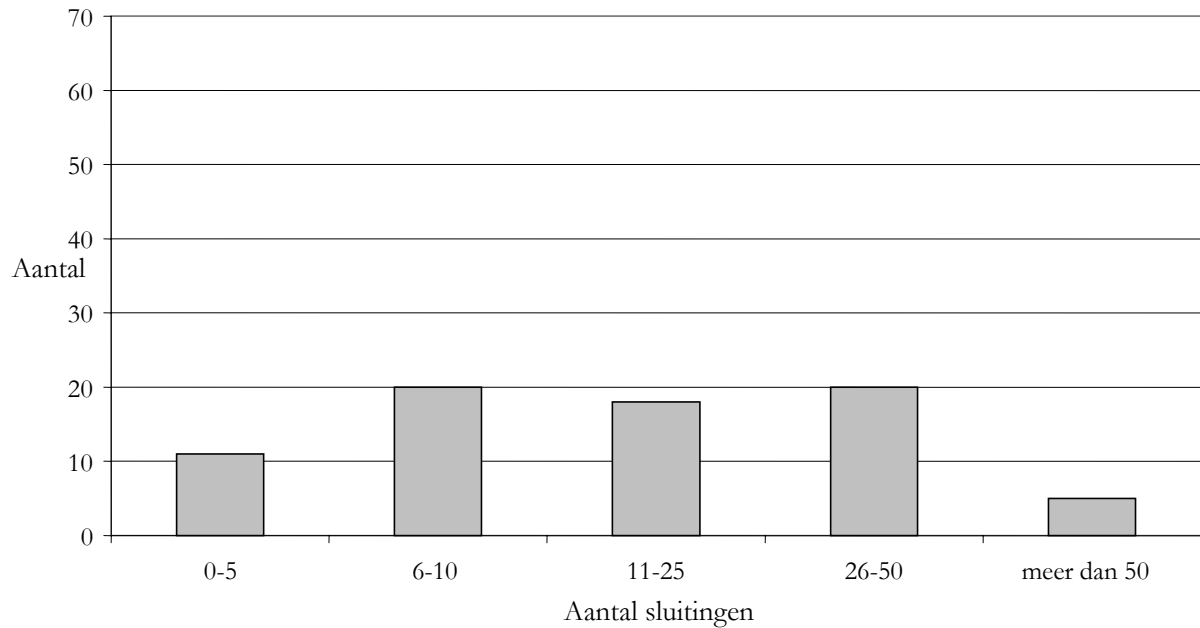
Figuur 1: Ervaring van notarissen

Figuur 2: Ervaring van notarissen met geregistreerd partnerschap verschillend geslacht

Figuur 3: Ervaring van notarissen met flitscheiding

Uit de figuren 1, 2 en 3 blijkt dat de notarissen relatief het meeste ervaring hebben met advisering aan flitsseiders en aan cliënten van verschillend geslacht die een geregistreerd partnerschap aangaan. Zo zijn 37 van de 74 respondenten meer dan 5 keer betrokken geweest bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap tussen een paar van verschillend geslacht en hebben 43 respondenten meer dan 10 keer geadviseerd bij een flitscheiding. Dat met deze categorieën het meeste ervaring bestaat, ligt in de lijn der verwachting, mede gelet op de absolute aantallen, vermeld in Deel IV.A. Bovendien is tussenkomst van een notaris (of advocaat) wettelijk voorgeschreven voor de beëindiging van een geregistreerd partnerschap op basis van wederzijds goedvinden. Het adviseren bij het aangaan van een huwelijk of geregistreerd partnerschap aan partners van gelijk geslacht neemt hiermee vergeleken slechts een bescheiden plaats in. Toch is bijna de helft van de respondenten 2 tot 5 keer betrokken geweest bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap of een huwelijk door een paar van gelijk geslacht. Met de advisering aan een paar van gelijk geslacht dat voornemens is een huwelijk aan te gaan, hebben 18 respondenten geen ervaring. Bij het geregistreerd partnerschap van een paar van gelijk geslacht, bedraagt dat aantal 8.

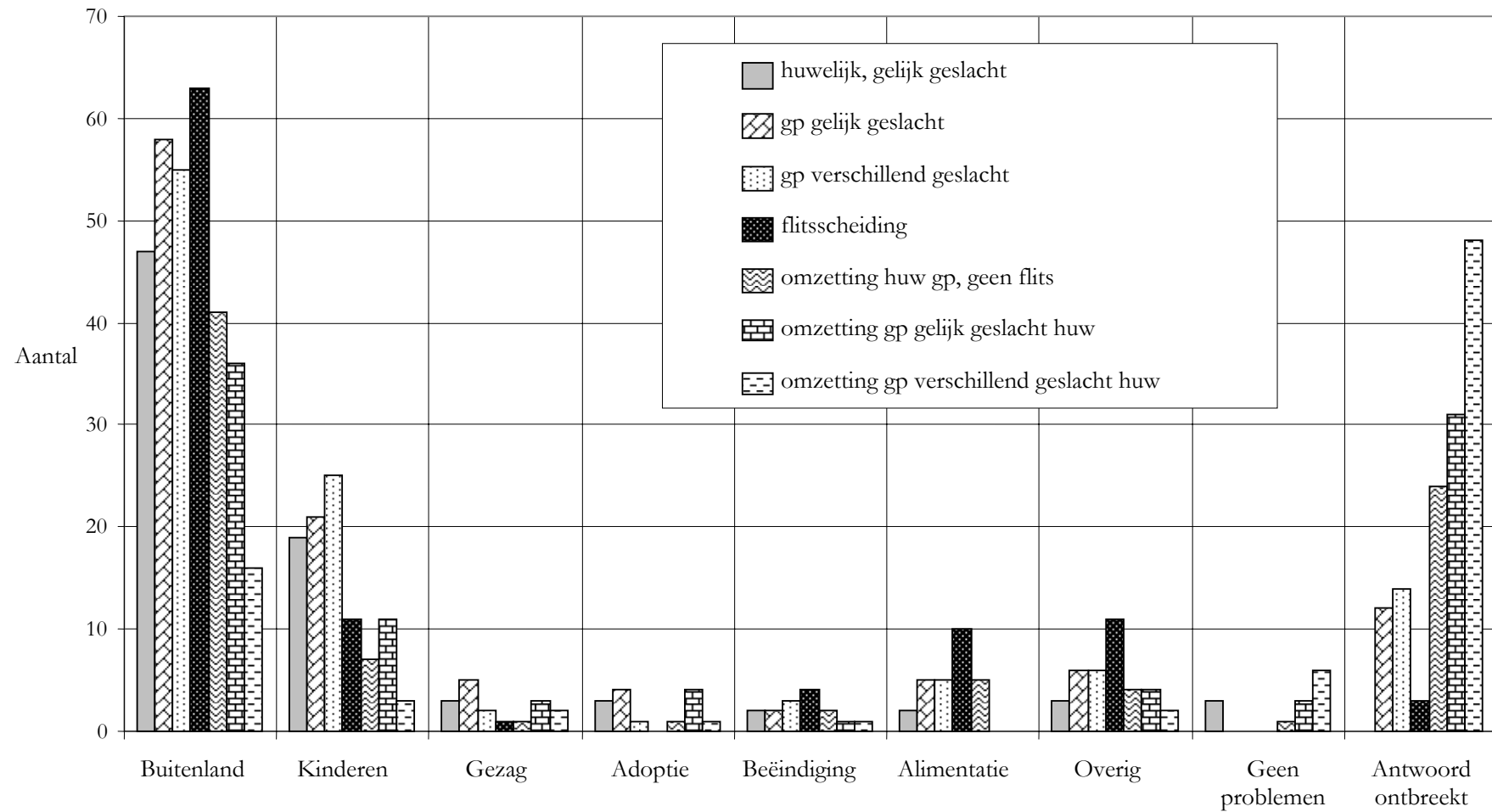
Veruit de grootste groep respondenten (minimaal 60 notarissen) heeft geen enkele ervaring met de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk of van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap, niet zijnde een flitscheiding.

3.3 *Gesignaleerde knelpunten*

Welke knelpunten worden door de ondervraagde notarissen gesignaleerd voor cliënten die een bepaalde beslissing omtrent hun relatie willen nemen? Daarbij is in de onderstaande grafiek een onderscheid gemaakt tussen de door de notarissen genoemde mogelijkheden: buitenland, kinderen, gezag, adoptie, beëindigingsproblemen, zoals het ontbreken van een executoriale titel, alimentatie en overige knelpunten. Een aantal notarissen heeft geen knelpunten gesignaleerd bij bepaalde relatievormen en een aantal respondenten heeft de vraag niet beantwoord. In onderstaande figuur 4 zijn deze data weergegeven.

Vooraf wordt nog opgemerkt dat het feit dat er met de flitscheiding en het geregistreerd partnerschap tussen partners van verschillend geslacht veel ervaring is en met de andere categorieën minder, impliceert dat de optie 'geen antwoord' bij de signalering van knelpunten en de advisering veelal hoger is bij de categorieën waarmee weinig ervaring is. De resultaten die hier worden gepresenteerd, moeten dan ook met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Immers, deze zijn gebaseerd op de antwoorden van (minder dan) 10 respondenten die concrete ervaring hebben en de antwoorden van een aantal respondenten die geen ervaring hebben met de betreffende categorieën.

Figuur 4: Door notarissen gesignaleerde knelpunten

3.3.1 PROBLEMATIEK IN VERBAND MET ERKENNING IN HET BUITENLAND

Figuur 4 laat zien dat de problematiek in verband met de erkenning van (de beëindiging of omzetting van) een Nederlandse formele relatie in het buitenland door de grootste groep respondenten wordt genoemd als een knelpunt (zie Deel III.C). Dat geldt voor alle zeven categorieën. Dit springt het meest in het oog voor de flitsscheiding, waar 85 procent van de ondervraagde notarissen aangeeft de erkenning in het buitenland als een probleem te beschouwen. Ook bij gehuwde paren van gelijk geslacht worden door veel notarissen problemen in verband met het buitenland verwacht. Bij het geregistreerd partnerschap van partners van verschillend geslacht, waarmee praktisch alle notarissen ervaring hebben, noemen minder respondenten problemen in verband met het buitenland dan bij het geregistreerd partnerschap van gelijk geslacht.

De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk door een paar van verschillend geslacht telt het minste aantal respondenten dat hier knelpunten in verband met het buitenland signaleert. De variatie tussen de antwoorden voor de verschillende categorieën wordt mogelijk veroorzaakt door de geringe ervaring van een groot aantal notarissen met een aantal categorieën, hetgeen zich deels manifesteert door hoge scores bij de optie ‘antwoord ontbreekt’.

3.3.2 KINDEREN

Knelpunten ten aanzien van kinderen kunnen vanuit materieelrechtelijk perspectief bezien betrekking hebben op het afstammingsrecht, gezag en adoptie (zie Deel II.A.5.3). Denkbaar is dat sommige respondenten kwesties in verband met gezag en adoptie onder deze noemer hebben gebracht, terwijl andere respondenten deze aspecten afzonderlijk noemen (zie hierna).

Bij de rechten en plichten ten aanzien van kinderen blijkt uit figuur 4 dat het geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht relatief het hoogste scoort. Veel respondenten noemen hier knelpunten. In deze relatievorm groeien naar verwachting relatief veel kinderen op,²⁵⁷ zodat dit knelpunt hier vermoedelijk vaker een rol zal spelen. Uit Deel II.A.5.3.1 is naar voren gekomen dat de vaderschapspresumptie niet geldt voor de mannelijke geregistreeerde partner van de moeder van het kind. Het ontbreken van een ouderschapsband tussen de mannelijke partner en het kind heeft op veel rechtsgebieden gevolgen. Het ligt in de lijn der verwachting dat de knelpunten die respondenten bij geregistreeerde partners van verschillend geslacht constateren met name betrekking hebben op het ontbreken van het vaderschapsvermoeden. Problemen terzake van gezamenlijk gezag doen zich bij een geregistreeerd partnerschap van verschillend geslacht vanuit materieelrechtelijk perspectief niet voor, omdat de geregistreeerde partners in beginsel van rechtswege gezamenlijk gezag uitoefenen over het kind, ongeacht of de mannelijke partner het kind heeft erkend (zie Deel II.A.5.3.3).

Bij de flitsscheiding speelt het ontbreken van de vaderschapspresumptie vanuit materieelrechtelijk perspectief geen rol, omdat de partners gehuwd zijn geweest. Derhalve is de echtgenoot de juridisch vader van het kind dat tijdens het huwelijk is geboren. De gezamenlijke gezagsuitoefening blijft in stand. Voor de flitsscheiding wordt door weinig respondenten een knelpunt terzake van de kinderen aangegeven.

²⁵⁷ Het CBS heeft geen cijfers gepubliceerd met betrekking tot kinderen die zijn uitgesplitst naar geboorte binnen een geregistreeerd partnerschap. De verwachting dat relatief veel kinderen binnen een geregistreeerd partnerschap van verschillend geslacht opgroeien, wordt ondersteund door het sociologisch onderzoek onder partners. Zie Deel IV.B.2.1, Figuur 19 (p. 184).

De andere categorie waar naar verwachting relatief vaker kinderen bij betrokken zijn, de omzetting van een geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht in een huwelijk, wordt in dit verband door relatief weinig respondenten genoemd. Niet duidelijk is of dit wordt veroorzaakt doordat notarissen hier daadwerkelijk geen problemen verwachten, of doordat er slechts zeer beperkte ervaring met dergelijke omzettingen is. Vanuit materieelrechtelijk perspectief is van belang dat het kind dat tijdens of voor het geregistreerd partnerschap is geboren door een huwelijksluiting niet automatisch in een afstammingsrechtelijke betrekking tot de echtgenoot komt te staan. Erkenning dient plaats te vinden. In de regeling van het gezag treden door de omzetting geen veranderingen op (zie Deel II.A.4.2).

Voor paren van gelijk geslacht worden ook problemen met kinderen gesignaleerd, al is het wat minder vaak dan bij het geregistreerd partnerschap van verschillend geslacht. De rechtspositie van kinderen en sociale ouders in een formele relatievorm tussen partners van gelijk geslacht is naar huidig recht niet gemakkelijk goed te regelen (zie Deel II.A.5.3.2). Door een relatief gering aantal notarissen worden knelpunten in verband met gezag en adoptie genoemd, met name bij relaties tussen paren van gelijk geslacht. De problemen waarop de respondenten doelen, zijn mogelijk dat adoptie aan veel voorwaarden en beperkingen is gebonden, terwijl gezamenlijk gezag bij een paar van gelijk geslacht niet in alle gevallen van rechtswege ontstaat.

3.3.3 ANDERE KNELPUNTEN

Voor de meeste categorieën wordt door een enkele notaris op problemen in verband met de beëindiging gewezen en bij de flitsscheiding op het ontbreken van een executoriale titel (zie Deel II.A.6.4). Niet gespecificeerd wordt welke beëindigingsproblemen worden bedoeld en of deze specifiek betrekking hebben op een van de besproken categorieën, of dat het meer algemene problemen zijn die zich ook bij de ontbinding van een huwelijk tussen een paar van verschillend geslacht voordoen.

Alimentatie wordt men name bij de flitsscheiding door een tiental respondenten als een knelpunt gezien. Het feit dat de wettelijke regeling van de alimentatie niet geldt bij deze beëindigingswijze, leidt tot problemen, indien hiervoor in het beëindigingsovereenkomst geen adequate regeling is opgenomen (zie Deel II.A.6.5).

Onder het kopje ‘overig’ worden voor de verschillende categorieën door een beperkt aantal respondenten uiteenlopende problemen genoemd: het erfrecht (vermoedelijk in een internationale context), de onderhoudsverplichting van de niet-ouder jegens het kind, het vermogensregime, de onbekendheid met het wettelijk regime van het geregistreerd partnerschap, mogelijke problemen in verband met de afschaffing van het geregistreerd partnerschap en pensioenproblemen. Het lijkt erop dat sommige knelpunten van meer algemene aard zijn en dat deze zich in beginsel bij iedere beëindiging van een formele relatie kunnen voordoen. Dit lijkt onder meer te gelden voor het vermogensregime en de pensioenproblematiek.

3.3.4 GEEN KNELPUNTEN

Het aantal respondenten dat geen enkel knelpunt ziet, is voor de meeste categorieën gering en voor sommige relatievormen zelfs nul. Het is opmerkelijk dat een aantal notarissen geen enkel knelpunt signaleert bij het huwelijk tussen een paar van gelijk geslacht, daar de erkenningsproblematiek in het buitenland een latent aanwezig probleem is (zie verder §6).

3.4 *Advisering*

3.4.1 INLEIDING

In deze paragraaf komt een aantal aspecten van de wijze waarop de notaris in de praktijk adviseert aan de orde. In de eerste plaats is geïnventariseerd aan welke knelpunten die door de respondenten gesignaleerd zijn, in de advisering aan cliënten expliciet aandacht wordt besteed. In de tweede plaats is onderzocht op welke wijze de advisering plaats vindt: mondeling, met brochures of op een andere wijze. In de derde plaats is nagegaan of in bepaalde situaties een voorkeur bestaat voor een bepaald inhoudelijk advies boven andere mogelijke adviezen. Adviseert een notaris bijvoorbeeld aanstaande geregistreerde partners om een huwelijk aan te gaan?

3.4.2 KNELPUNTEN DIE IN DE ADVISERING WORDEN BETROKKEN

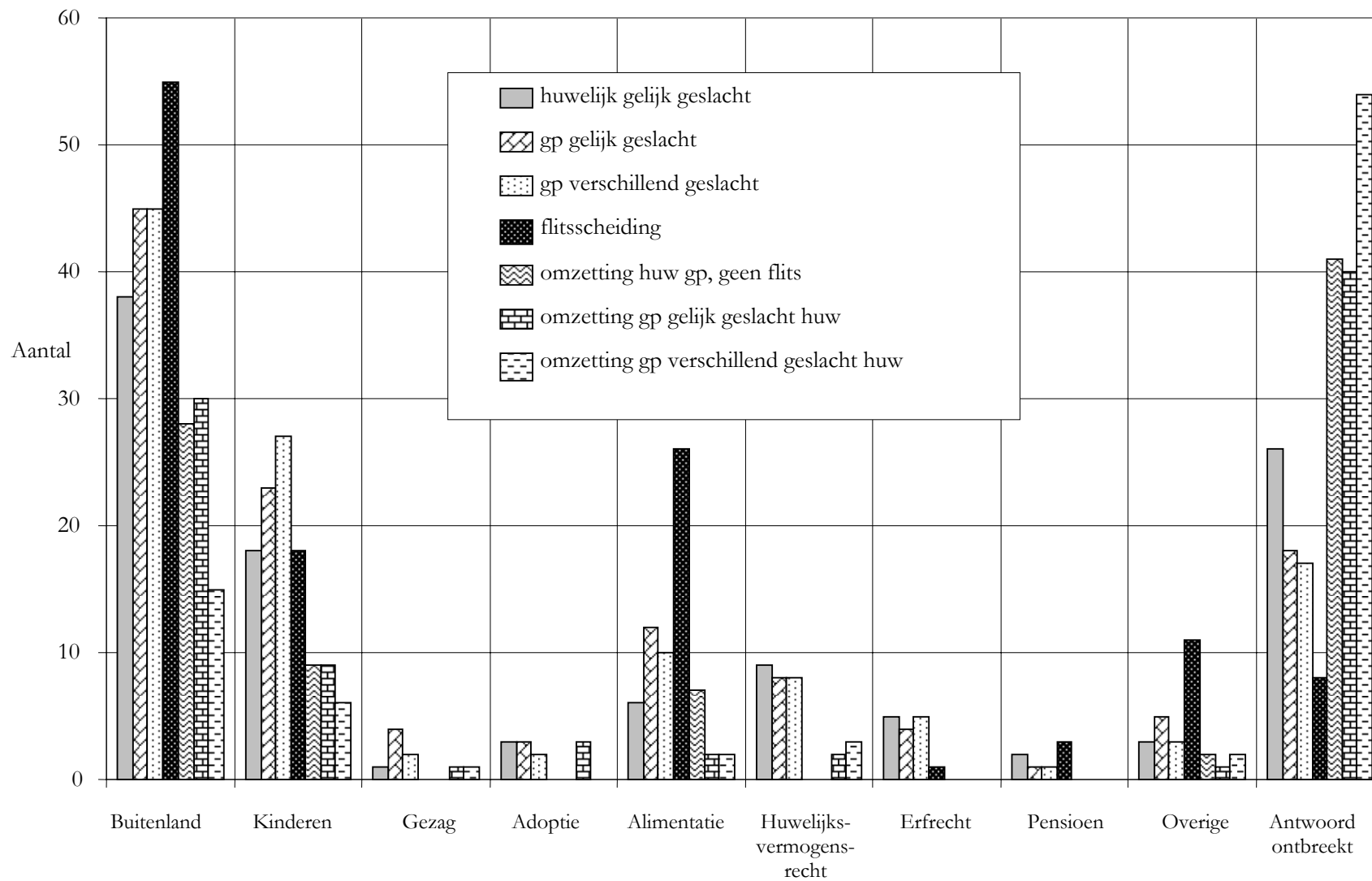
Aan de respondenten is de vraag voorgelegd welke knelpunten in de advisering expliciet onder de aandacht van cliënten worden gebracht, waarbij wederom de indeling in de zeven verschillende categorieën is gemaakt. De respondenten konden meerdere antwoorden geven. In figuur 5 zijn de antwoorden hierop te vinden.

Uit figuur 5 blijkt dat een groot aantal notarissen hun cliënten expliciet wijst op de problemen die zich voor kunnen doen in verband met de (niet-)erkenning van de (beëindiging of omzetting van de) relatie in het buitenland. Met name bij de flitsscheiding is dit aantal hoog. Voor de categorieën waarvoor het aantal lager is, ontbreekt vaak een antwoord. Aandacht verdient dat het aantal notarissen dat op dit punt voorlichting geeft, voor bijna alle categorieën lager ligt dan het aantal notarissen dat hier een knelpunt signaleert. Niet inzichtelijk is hoe dit verschil verklaard kan worden. Denkbaar is dat alleen geadviseerd wordt wanneer er concrete aanknopingspunten met het buitenland zijn.

Problemen die zich in relatie tot kinderen kunnen voordoen, worden door de ondervraagde notarissen het meeste onder de aandacht gebracht van (aanstaande) geregistreerde partners van verschillend en gelijk geslacht, gehuwden van gelijk geslacht en flitsscheiders. Bij de andere categorieën ligt dit aantal lager. In die gevallen wijzigt de rechtspositie tot de kinderen niet door deze omzettingen. Op gezag en adoptie wordt in de advisering slechts in beperkte mate ingegaan. Alimentatie is een onderwerp dat regelmatig naar voren wordt gebracht door de respondenten, vooral bij flitsscheiders, maar het wordt minder vaak als knelpunt gesignaleerd (vgl. figuren 4 en 5). Een mogelijke verklaring is dat goede advisering voorkomt dat alimentatiekwesties een probleem worden, bijvoorbeeld omdat een beperking van de alimentatieplicht wordt opgenomen in de beëindigingsovereenkomst. Ook over problemen in verband met het huwelijksvermogensrecht, het erfrecht en pensioenrechten wordt geadviseerd, al is het in beperkte mate.

Onder het kopje ‘overig’ wordt voor de verschillende categorieën een aantal problemen genoemd. Naast de reeds besproken onderwerpen (zie §3.3) wordt gewezen op problemen in verband met verzekeringen, verrekenbedingen, fiscale gevolgen, gevolgen van hertrouwen, beëindigingsproblemen en het ontbreken van waarborgen die een rechterlijke ontbindingsprocedure biedt. Een deel van deze knelpunten (verzekeringen, verrekenbedingen, fiscale gevolgen, huwelijksvermogensrecht) zijn niet specifiek aan het huwelijk voor paren van gelijk geslacht of het geregistreerd partnerschap verbonden. Deze onderwerpen zijn van algemene aard en doen zich naar verwachting ook voor bij de ontbinding van een huwelijk van een paar van verschillend geslacht.

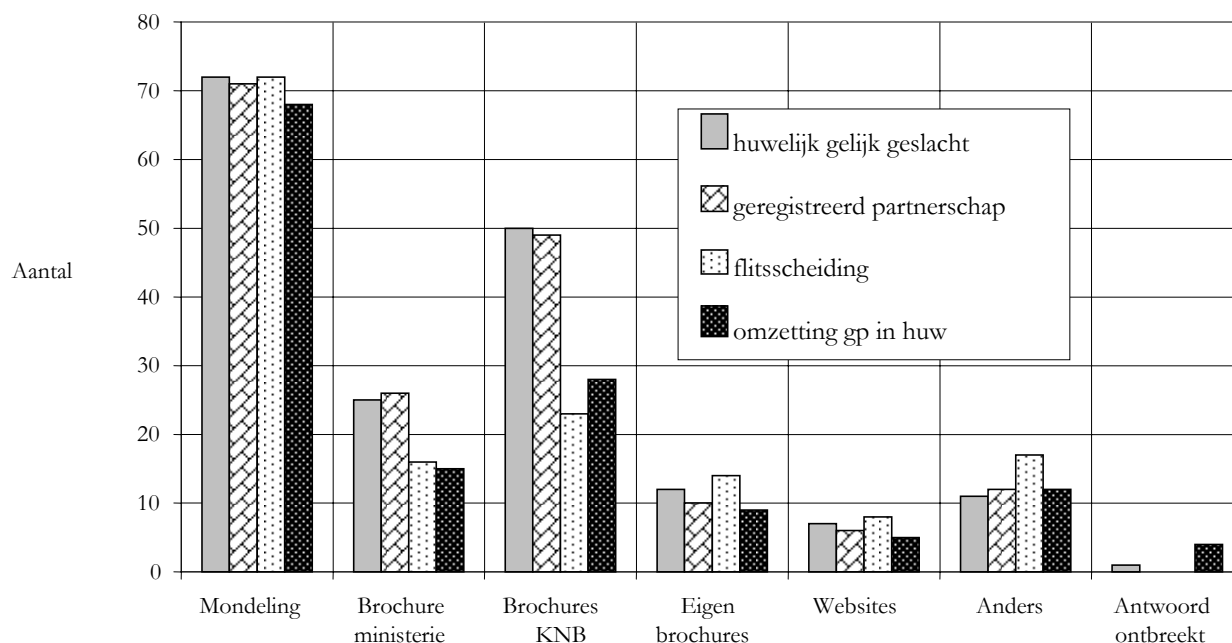
Figuur 5: Advisering door notarissen

3.4.3 METHODE VAN ADVISERING

In het kader van de advisering is gevraagd op welke wijze de notarissen hun cliënten adviseren. Zoals uit figuur 6 blijkt, worden door veel respondenten meerdere methodes van advisering gecombineerd. Praktisch alle notarissen geven mondeling advies, dat vaak gecombineerd wordt met het verschaffen van een brochure. Dit betreft in het merendeel van de gevallen een brochure van de KNB. Ook folders van het ministerie van Justitie worden regelmatig gebruikt en, in mindere mate, eigen brochures.

Figuur 6: Methode van advisering door notarissen

3.4.4 ADVIES IN BEPAALDE SITUATIES

Vervolgens is aan de notarissen een aantal open vragen voorgelegd die betrekking hebben op de inhoud van hun advies in bepaalde situaties. Adviseert de notaris partners in bepaalde gevallen om een andere keuze qua relatievorm te maken, mede gelet op voor- en nadelen van relatievormen? Wordt dit advies opgevolgd? En doet zich op deze punten naar het idee van de respondenten een verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht? De resultaten hiervan worden hierna per onderwerp gepresenteerd.

Advies aan partners die een geregistreerd partnerschap willen om te huwen?

Bij de vraag of respondenten cliënten die voornemens zijn een geregistreerd partnerschap aan te gaan, adviseren om in plaats daarvan een huwelijk aan te gaan, is de advisering sterk afhankelijk van de omstandigheden van het geval. Van de 73 respondenten geven 11 notarissen slechts informatie en geen advies. Circa 20 notarissen geven dit advies niet vanwege het feit dat de (emotionele) keuze van partners gerespecteerd dient te worden. Een klein deel van de notarissen geeft een dergelijk advies wel (11), waarbij 4 keer wordt gewezen op de volgens de notarissen betere wettelijke regeling van het huwelijk. De meeste notarissen geven dit advies indien zich bepaalde omstandigheden voordoen: bij aanwezigheid van kinderen (14 keer), concrete banden met het buitenland (12 keer), indien de partners geen goed beeld hebben van het geregistreerd partnerschap en zij dus eigenlijk niet weten waarvoor ze kiezen (7 keer), en afhankelijk van het doel van het geregistreerd partnerschap (4 keer).

Veelal wordt aan paren van gelijk en verschillend geslacht hetzelfde advies gegeven, al wordt opgemerkt dat een paar van gelijk geslacht vaak geen kinderen heeft, hetgeen de advisering kan beïnvloeden. Ook wordt aangegeven dat een geregistreerd paar van gelijk geslacht in het buitenland minder grote problemen zou hebben dan een geregistreerd paar van verschillend geslacht en dat juist bij een paar van verschillend geslacht een huwelijk beter zou zijn vanwege problemen in het buitenland en kinderen.²⁵⁸

De grootste groep notarissen (29) beantwoordt de vraag naar het opvolgen van hun advies niet of vermeldt dat zij slechts informatie en geen advies geven. 26 notarissen geven aan dat hun advies vaak wordt opgevolgd (vaak tot altijd) en 16 dat hun advies nooit tot soms wordt opgevolgd door cliënten. Er doet zich op dit punt volgens het merendeel van de notarissen geen verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht.

Advies aan partners die willen huwen om een geregistreerd partnerschap aan te gaan?

Vervolgens is de vraag gesteld of de notaris cliënten die voornemens zijn een huwelijk te sluiten, aanraadt om in plaats daarvan een geregistreerd partnerschap aan te gaan. De meeste notarissen beantwoordden deze vraag (71). Van hen geven 8 notarissen aan dat zij wel informatie geven, maar geen advies. 6 notarissen geven dit advies wel, maar lichtten deze keuze in de vragenlijsten niet toe. De grootste groep notarissen (54) geeft dit advies niet, deels vanwege de mogelijke knelpunten in verband met het buitenland, in verband met kinderen of omdat het geregistreerd partnerschap geen voordelen heeft ten opzichte van het huwelijk. Het merendeel van de notarissen geeft op dit punt hetzelfde advies aan paren van gelijk en verschillend geslacht. Of het advies (of nu wel of niet een geregistreerd partnerschap wordt geadviseerd) wordt opgevolgd, is moeilijk te bepalen, nu 55 notarissen deze vraag niet hebben beantwoord.

Advies aan flitsscheiders om te opteren voor rechterlijke ontbinding?

Gevraagd is ook of de notaris partners, die voornemens zijn te flitsscheiden, een rechterlijke ontbinding aanraadt en waarom wel of niet. De achtergrond van deze vraag is of de knelpunten die onder meer in de internationale sfeer bestaan (mogelijke niet-erkenning in het buitenland) zo zwaar wegen dat zij opwegen tegen mogelijke voordelen, of andersom. Vastgesteld kan worden dat van de 63 notarissen die deze vraag beantwoord hebben, een groot aantal een rechterlijke ontbinding adviseert, maar dat de omstandigheden van het geval daarbij beslissend zijn. Feiten die leiden tot een advies om voor een rechterlijke ontbinding te kiezen in plaats van voor een flitsscheiding, zijn: aanwezigheid van kinderen, een concrete band met het buitenland, waardoor de erkenningsproblematiek daadwerkelijk een rol gaat spelen en onenigheid tussen de partners, bijvoorbeeld over alimentatiekwesties.²⁵⁹ Ook wordt een aantal keren een bevestigend antwoord gegeven zonder toelichting.

Een kleinere groep geeft een dergelijk advies in beginsel niet. Als redenen worden genoemd dat de rechterlijke ontbinding duurder en langzamer is, dat partners zelf geen rechterlijke interventie wensen of dat rechterlijke tussenkomst overbodig is wanneer partners het onderling eens zijn. Daarnaast geven 6 notarissen wel informatie, maar geen advies. Daarna werd de vraag gesteld of partners van verschillend en gelijk geslacht hetzelfde advies (wel of geen rechterlijke ontbinding) krijgen en wat de redenen zijn om dat wel of niet te doen. 69 notarissen geven een zelfde advies, omdat de knelpunten hetzelfde zijn. 5 respondenten geven een ander advies, waarbij genoemd wordt dat er minder problemen in het buitenland zouden zijn voor paren van verschillend geslacht.

²⁵⁸ Zie Deel III.C.

²⁵⁹ Respondenten gaven vaak meer dan één reden aan.

Op de vraag of het advies door cliënten wordt opgevolgd, wordt door 33 van de 51 notarissen die deze vraag beantwoordden, aangegeven dat hun advies in de regel wordt opgevolgd (tussen vaak en altijd), 15 van hen geven aan dat dit zelden tot soms gebeurt en van een enkeling worden de adviezen niet gevolgd. Op dit punt wordt weinig verschil tussen paren van gelijk en verschillend geslacht gerapporteerd.

Advies aan partners die een rechterlijke ontbinding willen om te flitscheiden?

Ook werd aan de notarissen de spiegelbeeldige situatie voorgelegd: adviseert de notaris een paar dat bij hen komt om hun huwelijk via een rechterlijke procedure te ontbinden om via de flitsroute te scheiden? Van de 70 notarissen die deze vraag beantwoordden, geeft een tiental respondenten slechts informatie, maar geen advies.

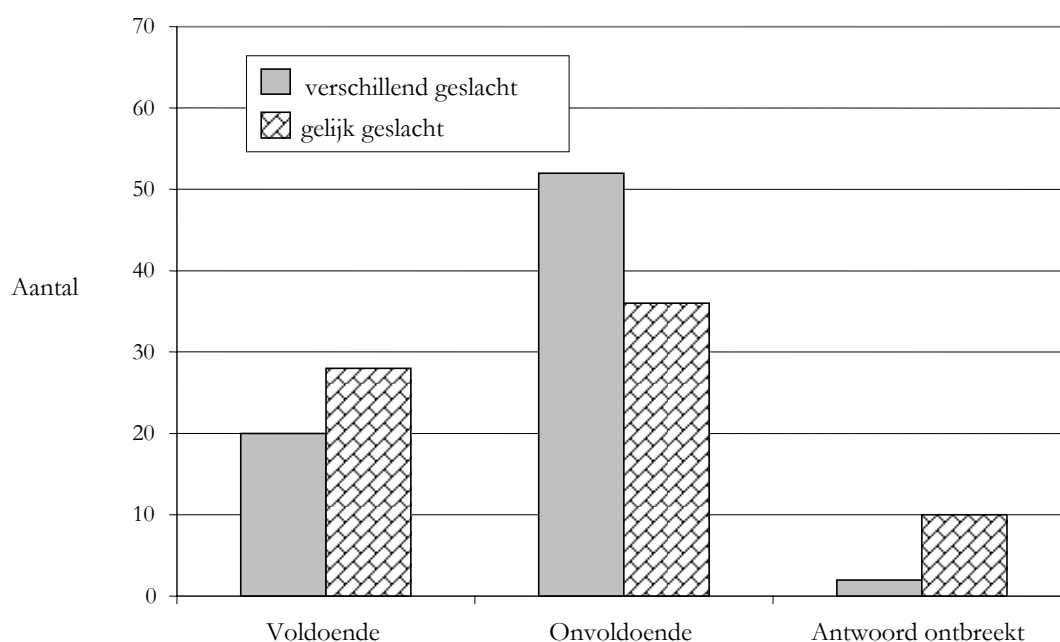
Ook de antwoorden op deze open vraag zijn moeilijk te kwantificeren, omdat de advisering door notarissen afhankelijk is van de omstandigheden van het geval. Bovendien licht een aantal respondenten hun antwoord niet of nauwelijks toe. Factoren die hierbij van belang zijn, zijn de aanwezigheid van kinderen, de vraag of tussen de partners onenigheid bestaat over de afwikkeling van de relatie, en of er concrete aanknopingspunten met het buitenland bestaan. Ook moeilijke vermogensrechtelijke kwesties zijn een relevante factor. In deze gevallen is de kans groot, dat de notaris de flits scheiding niet aanraadt. Ook wordt, los van voorgaande argumenten, naar voren gebracht dat het flits scheiden onzorgvuldiger geschiedt en te weinig tijds winst oplevert, vergeleken met een rechterlijke ontbindingsprocedure.

Indien geen van deze factoren zich voordoet, geeft een klein aantal notarissen (circa 8) het advies om voor een flits scheiding te kiezen, waarbij de lagere kosten en de snelheid van de flits route een rol spelen. De grootste groep geeft hetzelfde advies (wel of juist geen flits scheiding) aan paren van gelijk en verschillend geslacht. Van de 40 notarissen die de vraag beantwoordden of hun advies succesvol was, geven er 32 aan dat dit vaak tot altijd wordt opgevolgd en 7 soms tot zelden. Er wordt op dit punt slechts door een klein aantal notarissen een verschil tussen paren van gelijk en verschillend geslacht gesignaleerd.

3.5 Kennis bij partners

Aan de notarissen werd de vraag voorgelegd in hoeverre aanstaande geregistreerde partners van verschillend geslacht zich, naar het idee van de notaris, voldoende bewust zijn van de verschillen en overeenkomsten tussen de juridische regeling van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk en met name van de gevolgen voor het juridisch vaderschap van een kind dat tijdens een geregistreerd partnerschap wordt geboren. Daarbij werd ook gevraagd naar de onderwerpen waarop (het ontbreken van) kennis in het bijzonder betrekking had. Dezelfde vraag werd gesteld over kennis bij geregistreerde partners van gelijk geslacht, met dien verstande dat daar niet is gevraagd naar het ontbreken van het vaderschapsvermoeden, daar een dergelijk verschil tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk voor partners van gelijk geslacht niet direct relevant is. Zij kunnen immers niet beide via het afstammingsrecht juridisch ouder van het kind worden.

Figuur 7: Kennis aanstaande geregistreerde partners gepercipieerd door notarissen

Uit figuur 7 blijkt dat de ondervraagde notarissen in meerderheid van mening zijn dat partners zich niet voldoende bewust zijn van de verschillen en overeenkomsten.²⁶⁰ Dat geldt voor paren van gelijk en verschillend geslacht, maar beduidend sterker voor paren van verschillend geslacht. Dit wordt in de vragenlijsten ook expliciet door een tiental notarissen vermeld. Overigens geven tien notarissen geen antwoord op de vraag voor paren van gelijk geslacht. Een minderheid meent dat het kennisniveau wel voldoende is.

De onderwerpen waarop de kennis of het ontbreken daarvan betrekking hebben zijn bij paren van verschillend en gelijk geslacht (al is het niet in dezelfde mate) de juridische problemen terzake van het buitenland en de gevolgen in de verhouding tot kinderen, en dan voornamelijk het juridisch vaderschap.

3.6 Mening van de notaris

De antwoorden op de vraag wat de notaris zelf als knelpunten ervaart in de huidige wetgeving en de algemene vraag naar opmerkingen over het wettelijk stelsel, zijn onder te verdelen in drie categorieën: 1. opmerkingen over het geregistreerd partnerschap; 2. opmerkingen over de flitsscheiding; 3. algemene opmerking over de toekomstige inrichting van het recht. De antwoorden die hierna worden gegeven, zijn afkomstig van ongeveer de helft van de respondenten. Het is overigens niet mogelijk om de antwoorden te kwantificeren, maar nu het om het globale beeld gaat, is dit ook niet noodzakelijk.

3.6.1 OVER HET GEREGISTREERD PARTNERSCHAP

Verscheidene notarissen merken op dat het geregistreerd partnerschap voor verwarring zorgt, dat bij partners onbekend is wat het geregistreerd partnerschap inhoudt en dat partners soms in de onjuiste veronderstelling verkeren dat het geregistreerd partnerschap een samenlevingscontract is.

²⁶⁰ De notarissen specificeren niet of dit voor of na voorlichting door de notaris is. Vgl. de data voor de ambtenaren, waarbij veelal werd genoemd dat de paren na voorlichting wel op de hoogte waren.

De gevolgen in het buitenland worden door notarissen als een knelpunt gezien, net als de juridische regeling ten aanzien van kinderen die geboren worden binnen een geregistreerd partnerschap tussen partners van verschillend geslacht.

Over de regeling van de alimentatie wordt opgemerkt dat deze ten onrechte afwijkt van de huwelijkse alimentatieregeling. In dit verband wordt als knelpunt gezien dat de notaris bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap minder ervaring heeft dan een advocaat bij de berekening van de hoogte van de alimentatie. In meer algemene zin wordt geantwoord dat het geregistreerd partnerschap niets toevoegt, nu het huwelijk is opengesteld voor paren van gelijk geslacht. Een aantal respondenten is dan ook voor afschaffing van het geregistreerd partnerschap.

3.6.2 OVER DE FLITSSCHEIDING

De problemen die gesignaleerd worden, hebben betrekking op diverse aspecten. In de eerste plaats wijst een aantal notarissen op de problemen van de erkenning van de flitsscheiding in het buitenland. Er bestaat verschil van inzicht over de vraag of de flitsscheiding een geschikt instrument is voor scheiding. Aan de ene kant staan de notarissen die wijzen op het gevaar van een flitsscheiding indien partners het niet (echt) eens zijn, kinderen hebben of waar sprake is van alimentatieverplichtingen. De belangen van de kinderen worden niet getoetst, en het gevaar bestaat dat één van de partners benadeeld wordt. Opgemerkt wordt dat de flitsscheiding een hype is, maar dat partners zich beter bewust moeten worden van de gevolgen ervan. De flitsscheiding wordt ook een 'onding' genoemd en de besparing van tijd en geld wordt in twijfel getrokken, omdat het omslachtig is en daardoor meer werk oplevert. Daartegenover staat de opvatting dat de flitsscheiding voorziet in een behoefte om snel en goedkoop te scheiden. Sommige notarissen zijn van mening dat de flitsscheiding gehandhaafd dient te worden en wijzen erop dat de nadelen van niet-erkenning in het buitenland niet als groot worden ervaren. Daarnaast wordt door meerdere notarissen gewezen op het feit dat gemeenten verschillende administratieve regels hanteren voor de flitsscheiding.

3.6.3 OVER DE TOEKOMSTIGE INRICHTING VAN HET RECHT

Op dit punt lopen de meningen uiteen. Een opvatting die een aantal keren naar voren wordt gebracht, is dat er teveel relativismen zijn en teveel keuzemogelijkheden. Partners zijn niet goed op de hoogte van de relativismen en van juridische regelingen, te meer daar er sinds 1998 zo veel gewijzigd is in de wetgeving, dat partners geen overzicht meer hebben. De burger heeft diensgevolge het overzicht verloren. Er bestaan te weinig verschillen tussen de relativismen, terwijl er vraag is naar een 'licht huwelijk'. Aan de andere kant wordt opgemerkt dat er teveel, te ingewikkelde verschillen tussen de verschillende mogelijkheden zijn. Er zou maar één relativismen moeten zijn voor een ieder, ongeacht sekseverschillen. Met enige regelmaat valt de mening te beluisteren dat het geregistreerd partnerschap moet worden afgeschaft, hoewel aan de andere kant ook het idee wordt geopperd om het geregistreerd partnerschap te behouden, juist vanwege de toegenomen keuzemogelijkheden. Overwogen zou kunnen worden het open te stellen voor een grotere kring personen, zoals broer en zus.

Een aantal respondenten pleit voor de introductie van de beëindiging van het huwelijk zonder rechterlijke tussenkomst. De suggestie wordt gedaan om kinderen geboren binnen een geregistreerd partnerschap van verschillend geslacht in dezelfde rechtspositie te brengen als kinderen geboren binnen een huwelijk tussen een paar van verschillend geslacht. Ten slotte wordt nog opgemerkt dat de mogelijkheden voor adoptie door twee mannen naar huidig recht te beperkt zijn.

4. Resultaten vragenlijsten ambtenaren van de burgerlijke stand

4.1 *Respondenten*

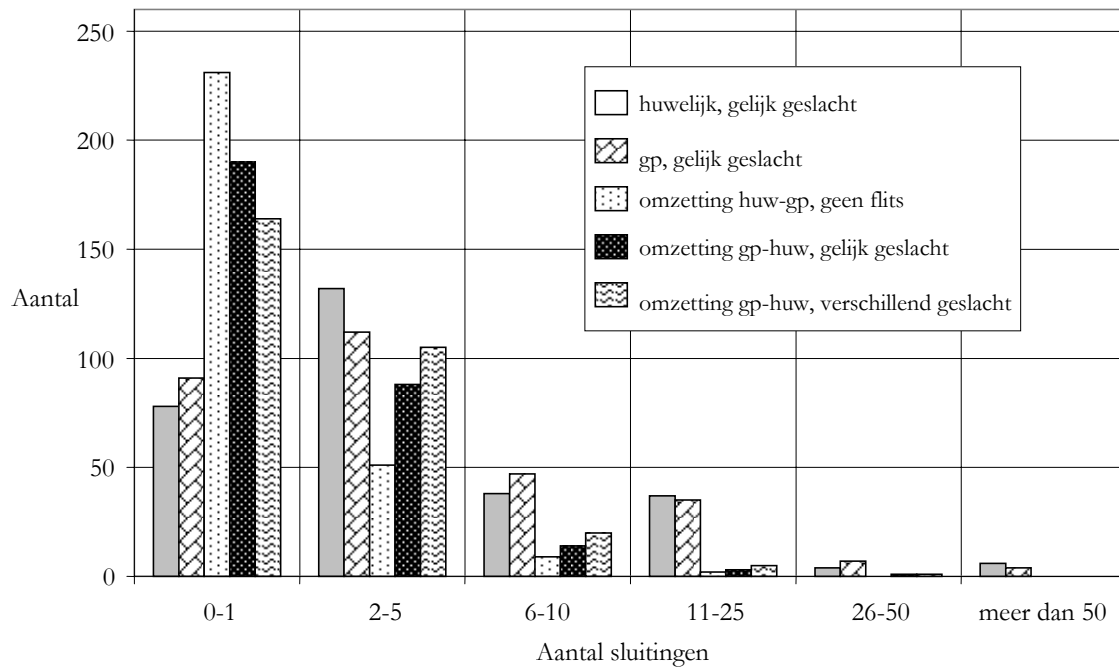
Op verschillende manieren is getracht om het beoogde aantal van 100 ambtenaren van de burgerlijke stand te realiseren (zie voor details bijlage III). In de eerste plaats zijn via de Bestuursacademie Maarssen, een opleidingsinstituut voor ambtenaren van de burgerlijke stand, circa 700 cursisten uit de cursusjaren 2004-2005 en 2005-2006 digitaal benaderd met het verzoek om mee te doen aan het onderzoek. In Nieuwsbrief 2006, nr. 4 van de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB) is aandacht aan het onderzoek besteed en zijn gemeenten en ambtenaren opgeroepen medewerking aan het onderzoek te verlenen. Dit heeft zeker bijgedragen aan de respons. Daarnaast zijn alle 458 gemeenten afzonderlijk benaderd met een persoonlijke brief en drie vragenlijsten per gemeente. In totaal zijn door 300 ambtenaren van de burgerlijke stand vragenlijsten geretourneerd, waarmee het beoogde aantal zeer ruim wordt overschreden. Hiermee is de steekproef onder de ambtenaren groter dan onder de notarissen. De vragenlijsten zijn afkomstig uit het hele land en van ambtenaren werkzaam in grote (Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Leiden, Maastricht), middelgrote en kleine gemeenten. In totaal zijn de lijsten afkomstig uit ongeveer 190 gemeenten.

Van de 300 respondenten hebben 132 ambtenaren de afgelopen vijf jaar een relevante cursus gevolgd en 168 niet. Bij onder meer de Bestuursacademie, de NVVB en Segment zijn cursussen gevolgd, waaronder de AABZ (Administratief Ambtenaar Burgerlijke Zaken), BABZ (Bestuursambtenaar Burgerzaken), HBDO-BZ, (Hogere Bestuursdienstopleiding, Burgerzaken), en de (aanvullings-)cursus Burgerlijke Stand.

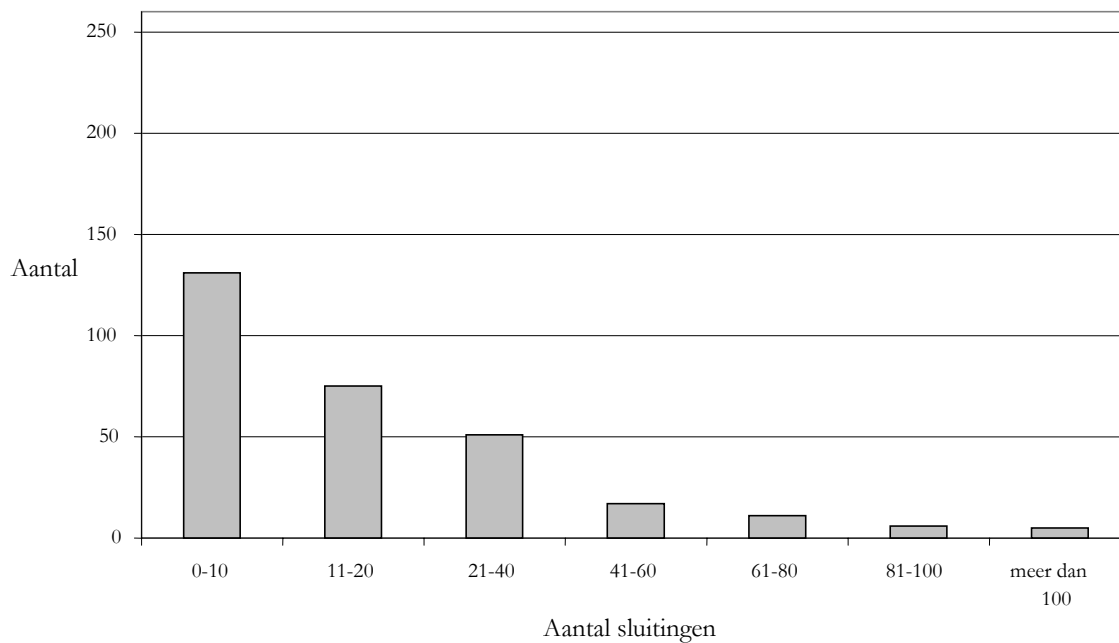
4.2 *Ervaring*

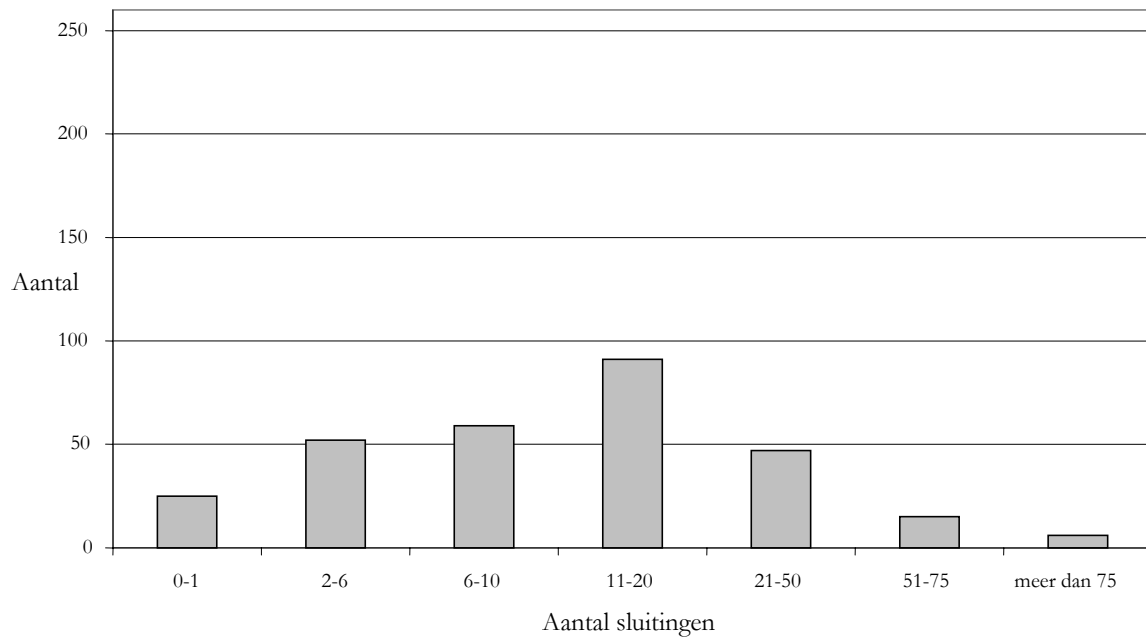
Ook aan de ambtenaren is de vraag voorgelegd in hoeverre zij in de afgelopen vijf jaar betrokken zijn geweest bij de sluiting, omzetting of beëindiging van een geregistreerd partnerschap of huwelijk. Zoals reeds opgemerkt bij het notariaat, is niet controleerbaar of de beantwoording in de vragenlijsten ook daadwerkelijk tot deze periode beperkt is gebleven. In figuur 8 zijn de gegevens opgenomen voor huwelijk en geregistreerd partnerschap voor partners van gelijk geslacht, omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap, niet zijnde een flitsscheiding, en omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk voor paren van gelijk of verschillend geslacht. Figuren 9 en 10 geven de ervaring weer van respondenten met het geregistreerd partnerschap voor paren van verschillend geslacht en met de flitsscheiding.

Figuur 8: Ervaring van ambtenaren

Figuur 9: Ervaring van ambtenaren met geregistreerd partnerschap verschillend geslacht

Figuur 10: Ervaring van ambtenaren met flitscheiding

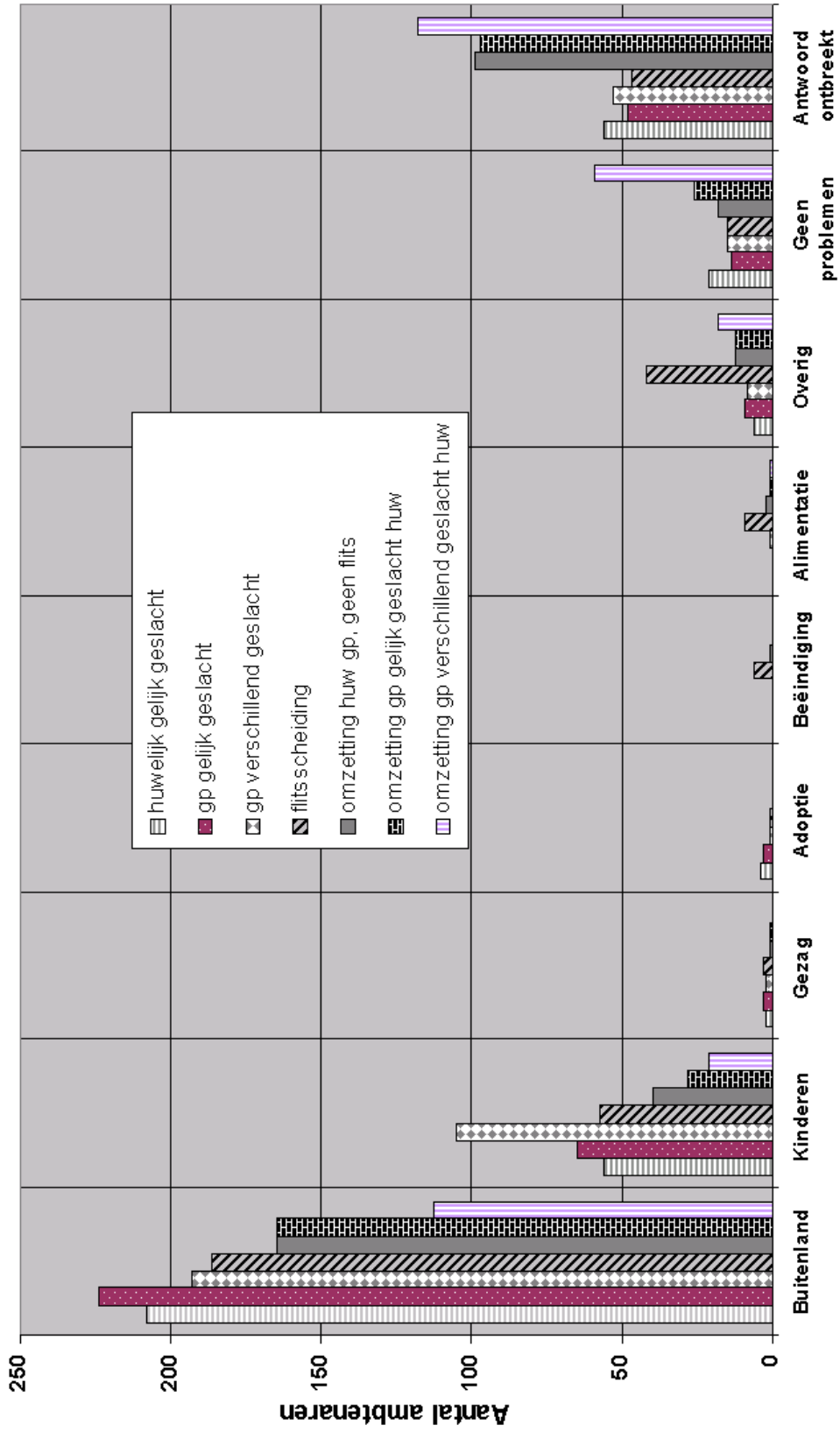
Uit figuren 8, 9 en 10 blijkt dat de ambtenaren relatief de meeste ervaring hebben met het aangaan van een geregistreerd partnerschap tussen een paar van verschillend geslacht (165 ambtenaren zijn daarbij minimaal 10 keer betrokken geweest) en met de flitscheiding (159 ambtenaren hebben ten minste 11 keer ervaring met een flitscheiding). De betrokkenheid van de ambtenaar bij het aangaan van een huwelijk of geregistreerd partnerschap bij partners van gelijk geslacht is minder groot, maar op dit punt bestaat toch ook de nodige ervaring. Ruim 200 ambtenaren zijn minimaal 2 keer bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap van gelijk geslacht betrokken geweest. Dat geldt ook voor het huwelijk van een paar van gelijk geslacht.

De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk komt relatief minder voor bij de ondervraagde ambtenaren. Toch zijn circa 130 ambtenaren minimaal twee keer betrokken geweest bij de omzetting van een geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht in een huwelijk. Voor een paar van gelijk geslacht bedraagt dat aantal 105. Er is onder de ambtenaren weinig ervaring met de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap, niet zijnde een flitscheiding. Op dit punt moeten de resultaten dan ook met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

4.3 *Gesignaleerde knelpunten*

Door de ambtenaren wordt een aantal knelpunten voor cliënten gesignaleerd: buitenland, kinderen, gezag, adoptie, beëindigingsproblemen, alimentatie en overige knelpunten. Een aanzienlijk deel van de respondenten heeft de vraag bij een of meerdere categorieën niet beantwoord, met name bij de omzettingen. Vermoedelijk is dit in verband te brengen met de beperkte ervaring. De resultaten worden gepresenteerd in figuur 11.

Gesignaleerde knelpunten

4.3.1 PROBLEMATIEK IN VERBAND MET ERKENNING IN HET BUITENLAND

Uit figuur 11 blijkt dat de meeste ambtenaren de erkenning van de (beëindiging of omzetting van de) relatievorm in het buitenland aanmerken als knelpunt voor alle categorieën. Dit geldt met name voor de categorieën huwelijk en geregistreerd partnerschap voor paren van gelijk geslacht. De flitsscheiding wordt in dit verband minder genoemd, net als het geregistreerd partnerschap van partners van verschillend geslacht. Dit is enigszins opmerkelijk, nu met deze twee laatste categorieën veel ervaring bestaat en de problematiek in verband met erkenning in het buitenland hier niet minder zwaarwegend is dan bij de relatievormen tussen partners van gelijk geslacht.²⁶¹

4.3.2 KINDEREN

De rechtspositie ten aanzien van kinderen wordt met name bij het geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht als potentieel problematisch beschouwd. In mindere mate geldt dit ook voor het huwelijk en geregistreerd partnerschap van partners van gelijk geslacht en voor de flitsscheiding. Gezag en adoptie worden maar door heel weinig ambtenaren als knelpunt gezien.

4.3.3 ANDERE KNELPUNTEN

Voor de flitsscheiding merkt een klein deel van de respondenten het ontbreken van een executoriale titel²⁶² en alimentatiekwesties²⁶³ als problematisch aan. Dit punt speelt bij de andere categorieën geen rol van betekenis. Onder het kopje ‘overig’ wordt gesignaleerd dat aanstaande partners zich niet bewust zijn van de verstreckende gevolgen van het geregistreerd partnerschap. Ook bestaat bij een enkele ambtenaar de vrees dat bij afschaffing van het geregistreerd partnerschap problemen ontstaan voor reeds geregistreerde partners. Bij de flitsscheiding wordt genoemd dat bij niet-nakoming van de afspraken in het convenant, toch een gang naar de rechter noodzakelijk is. Daarnaast wordt gesignaleerd dat het een te snelle manier van scheiden is, die leidt tot overhaaste scheidingen en dat er weinig waarborgen voor de ‘zwakke’ partner zijn.

Verder worden door enkele ambtenaren problemen gerapporteerd inzake het erfrecht en het pensioen (overigens zonder dat deze gespecificeerd worden) en wordt vrij vaak (circa 25 keer) genoemd dat zich problemen voordoen ten aanzien van het vermogensregime. Partners vergeten bij scheiding bijvoorbeeld een aantal onderwerpen te regelen of laten na om bij het aangaan van een huwelijk of geregistreerd partnerschap huwelijkse voorwaarden te maken. Hierbij past de kanttekening dat deze problemen (erf- en pensioenproblematiek, vermogensrechtelijke afwikkeling) vermoedelijk een meer algemene strekking hebben. Het zijn onderwerpen die verbonden zijn met de beëindiging van een formele relatie, en die dus evenzeer een rol spelen bij de beëindiging van een huwelijk tussen een paar van verschillend geslacht. Dat geldt niet voor problemen die in verband staan met de niet-erkenning in het buitenland of die specifiek verbonden zijn aan de beëindiging via wederzijds goedvinden (bijvoorbeeld het ongeregeld laten van onderwerpen in een beëindigingsovereenkomst of alimentatiekwesties).

²⁶¹ Zie verder Deel III.C.

²⁶² Zie II.A.6.4 (pp. 31-32).

²⁶³ Zie II.A.6.5 (pp. 32-33).

Interessant zijn de volgende praktische punten die genoemd worden door de respondenten:

- Een omzettingsakte van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk is in het buitenland niet bekend. Tot welke problemen dit precies leidt, is niet bekend, maar naar verwachting moeten extra administratieve handelingen verricht worden, waaraan mogelijk extra kosten verbonden zijn.
- Een internationale huwelijksakte/uitreksel is niet verkrijgbaar bij een geregistreerd partnerschap van gelijk en verschillend geslacht en bij een in een huwelijk omgezet geregistreerd partnerschap. Dit leidt tot praktische moeilijkheden. Dit punt wordt relatief vaak genoemd, maar de aard en omvang van de problematiek zijn niet duidelijk. Ook hier valt te verwachten dat extra handelingen zijn vereist, waarmee mogelijk extra kosten gepaard gaan.²⁶⁴
- Een latere omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk of andersom kan alleen plaatsvinden in de woonplaats van een van de partners ten tijde van de omzetting en niet, zoals bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk, in een gemeente naar keuze.²⁶⁵
- Bij de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk ontbreekt een feestelijke en plechtige aankleding.²⁶⁶ Dit punt wordt relatief vaak genoemd. De omzetting vindt plaats zonder getuigen en wordt daardoor als minder ceremonieel en feestelijk ervaren. Art. 1:77a BW inzake de omzetting maakt, in tegenstelling tot art. 1:63 BW, geen melding van de verplichte aanwezigheid van getuigen bij de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk. Anders dan bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk is in de wet geen openbare plechtigheid voorgeschreven (art. 1:77a BW) en is geen aan art. 1:67 BW inzake het jawoord gelijkwaardige regeling van toepassing. In hoeverre ruimte overblijft om toch een rol aan ‘niet-wettelijke getuigen’ toe te kennen, en een bepaald ceremonieel karakter aan de uitwisseling van de instemming van de partners met de omzetting te geven, is onduidelijk.

4.3.4 GEEN KNELPUNTEN

Bijna 20 ambtenaren zien bij geen van de categorieën een knelpunt. Dit is opmerkelijk, gelet op het feit dat de erkenningsproblematiek in het buitenland potentieel altijd een knelpunt kan vormen,²⁶⁷ terwijl voor geregistreerde partners van verschillend geslacht de vaderschapspresumptie niet geldt. Voor paren van gelijk geslacht is de rechtspositie ten aanzien van kinderen moeilijk goed te regelen.

Voor de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk bij een paar van verschillend geslacht ligt het aantal respondenten dat geen enkel knelpunt constateert, aanmerkelijk hoger dan 20. Dit ligt wel in de lijn der verwachting, nu zich op dit punt weinig problemen voordoen, afgezien van de praktische punten die reeds genoemd zijn.

4.4 *Voorlichting en advisering*

4.4.1 INLEIDING

In deze paragraaf wordt informatie gegeven over de knelpunten die expliciet in de voorlichting aan partners onder de aandacht worden gebracht (§4.4.2), de methode van voorlichting en de vraag of aan partners een document ter ondertekening wordt voorgelegd over de voorlichting die

²⁶⁴ Zie ook III.C.1.1 (p. 136).

²⁶⁵ Zie II.A.4.2 (pp. 16-17).

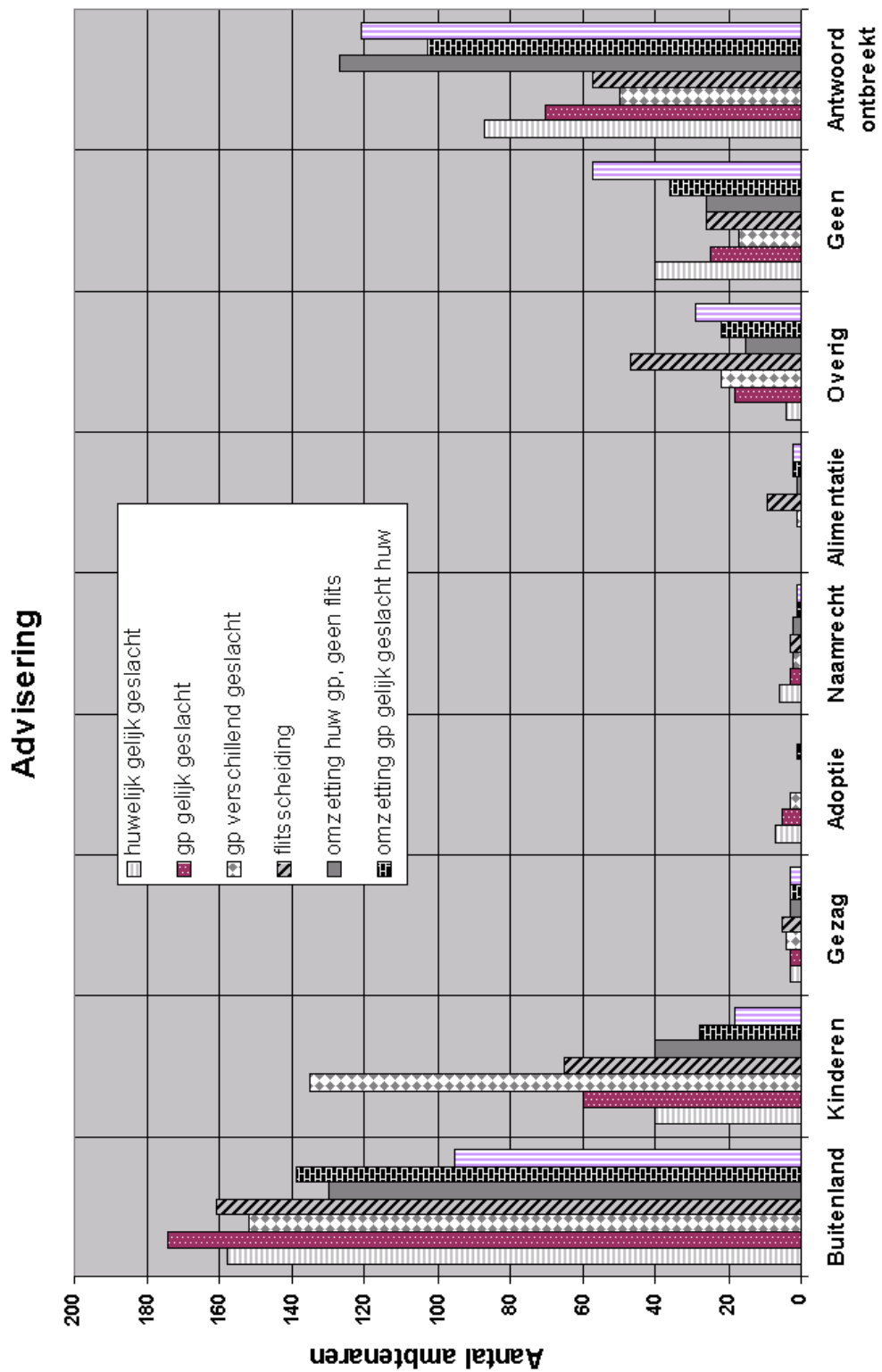
²⁶⁶ Zie II.A.4.2 (pp. 16-17).

²⁶⁷ Zie verder Deel III.C.

zij hebben gekregen van de ambtenaar (§4.4.3) en ten slotte over de advisering in bepaalde situaties (§4.4.4).

4.4.2 KNELPUNTEN DIE IN DE VOORLICHTING EN ADVISERING WORDEN BETROKKEN

In figuur 12 is weergegeven of en op welke knelpunten de ambtenaren expliciet voorlichting of advies geven aan paren die bij hen komen. Bij de interpretatie van de resultaten is van belang dat een aanzienlijk aantal ambtenaren geen antwoord geeft voor bepaalde categorieën. Dit is vooral het geval bij de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk en andersom en, zij het in minder sterke mate, bij de voltrekking van een huwelijk tussen een paar van gelijk geslacht. Op deze punten hebben de ambtenaren ook het minste ervaring (zie figuren 8, 9 en 10).

Figuur 1

Uit figuur 12 blijkt dat partners door het merendeel van de ondervraagde ambtenaren op de potentiële erkenningsproblemen met het buitenland worden gewezen. Aandacht verdient dat het aantal ambtenaren dat op dit punt voorlichting geeft voor alle categorieën lager ligt dan het aantal ambtenaren dat hier een knelpunt signaleert. Niet inzichtelijk is hoe dit verschil verklaard kan worden. Denkbaar is dat ambtenaren de voorlichting op dit punt met name geven wanneer er concrete aanknopingspunten met het buitenland zijn.

In overeenstemming met de gesignaleerde knelpunten (figuur 11) worden vooral aanstaande geregistreerde partners van verschillend geslacht voorgelicht over problemen in verband met kinderen. Opmerkelijk is in dit verband dat ruim 100 ambtenaren de rechtspositie (ten opzichte) van kinderen als een knelpunt bestempelen (figuur 11), terwijl 135 ambtenaren hierover informatie geven. Ook bij de flitsscheiding wordt door meer ambtenaren voorlichting gegeven dan het aantal ambtenaren dat hier een knelpunt signaleert. Bij de andere categorieën ligt dit aantal min of meer gelijk of iets lager.

In mindere mate worden aan aanstaande geregistreerde partners van gelijk geslacht en flitsscheiders inlichtingen verstrekt over de rechtspositie (terzake) van kinderen en dat geldt nog sterker voor de andere categorieën. Gezag en adoptie worden nauwelijks genoemd als aspecten die in de voorlichting expliciet aan de orde worden gesteld. Een deel van de ambtenaren heeft deze kwesties misschien onder het algemene item ‘kinderen’ geschaard.

Naam- en alimentatierecht komen evenzeer weinig aan de orde. Dit laatste onderwerp is voornamelijk relevant bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden, of dit nu een flitsscheiding of een ontbinding van een niet door omzetting ontstaan geregistreerd partnerschap betreft. Ambtenaren raden partners aan om de alimentatie goed te regelen, eventueel onder verwijzing naar een advocaat of notaris. De voorlichting op het terrein van het naamrecht ziet deels op de naam van kinderen. In dat geval wordt gewezen op het feit dat een naamskeuze pas mogelijk is indien de man het kind erkent. Daarnaast wordt door een deel van de ambtenaren gewezen op het feit dat een verklaring van naamgebruik²⁶⁸ mogelijk is en dat het naamgebruik dan bij voorkeur ook in het paspoort moet worden opgenomen in verband met het buitenland.²⁶⁹

Het item ‘overig’ bestaat voor de zeven categorieën uit verschillende onderwerpen waarover inlichtingen worden gegeven. Deze stemmen overeen met de problemen genoemd in §4.3. Zo wordt relatief vaak genoemd dat wordt doorverwezen naar een notaris of advocaat om huwelijkse of partnerschapsvoorwaarden op te stellen en wordt expliciet gewezen op de tekortkomingen van de wettelijke regeling van het geregistreerd partnerschap. Ook wordt voorlichting gegeven over het feit dat nakoming van afspraken vastgelegd in een convenant bij flitsscheiding²⁷⁰ een probleem kan opleveren. Door een aantal ambtenaren wordt gewezen op de snelheid van de flitsscheiding, die ertoe kan leiden dat bepaalde onderwerpen over het hoofd worden gezien en dat rechterlijke tussenkomst in dit verband voordelen heeft. Ten slotte wordt voorgelicht over

²⁶⁸ Dit is een verklaring die bij (de aangifte van) een geregistreerd partnerschap of huwelijk kan worden ingevuld en ondertekend, waarin de betrokkene aangeeft welke geslachtsnaam hij na sluiting van het geregistreerd partnerschap of huwelijk wenst te voeren.

²⁶⁹ Het naamrecht is niet als afzonderlijk knelpunt opgenomen in figuur 11, maar valt daar onder het kopje ‘overig’ en ‘kinderen’.

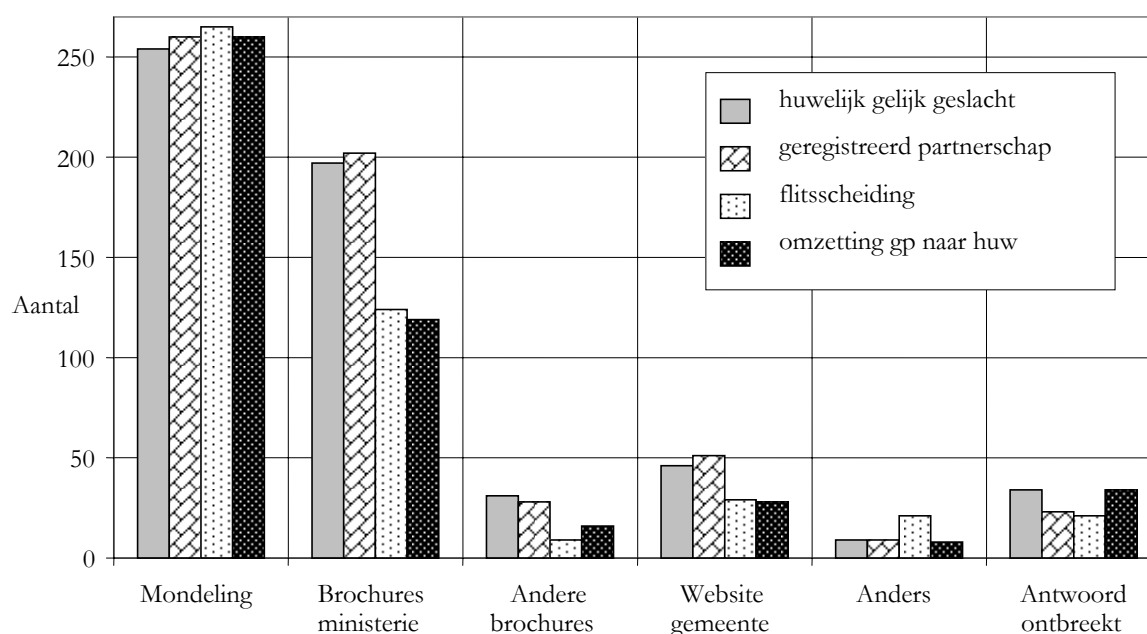
²⁷⁰ Bedoeld is vermoedelijk in meer algemene zin de beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden.

het ontbreken van een internationale huwelijksakte bij een omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk.

4.4.3 METHODE VAN VOORLICHTING EN ADVISERING

Wat betreft de wijze van advisering wordt vooral een combinatie gekozen van mondelinge toelichting en brochures van het ministerie van Justitie, zoals blijkt uit figuur 13. Ook gemeentelijke websites en andere brochures worden gebruikt.

Figuur 13: Methode van advisering door ambtenaren

Ook is aan de ambtenaren de vraag gesteld of zij partners een document laten ondertekenen over de voorlichtende functie die de ambtenaar heeft vervuld. Deze vraag is ingegeven door het feit dat in een bepaalde gemeente ter voorkoming van conflicten bij de voorlichting omtrent de flitsscheiding aan partners een document wordt voorgelegd bestemd om door hen ondertekend te worden. Daarop werd geen enkele keer een bevestigend antwoord gegeven, zodat de conclusie gerechtvaardigd is dat dit een grote uitzondering betreft, en geen gangbare praktijk.

4.4.4 VOORLICHTING EN ADVISERING IN BEPAALDE SITUATIES

Vervolgens is aan de ambtenaren een aantal open vragen gesteld die betrekking hebben op de inhoud van hun advies en voorlichting in bepaalde situaties. Deze vragen zijn vergelijkbaar met de vragen voorgelegd aan het notariaat, met dien verstande dat niet gevraagd is of aan partners die voor een rechterlijke ontbinding kiezen geadviseerd wordt een flitsscheiding te kiezen. Immers, deze groep paren komt niet met de ambtenaar voor de burgerlijke stand in aanraking, maar met een advocaat of notaris.

Advies aan partners die een geregistreerd partnerschap willen om te huwen?

De vraag of ambtenaren een paar dat voornemens is een geregistreerd partnerschap aan te gaan, adviseren om in plaats daarvan een huwelijk te sluiten, is door 285 respondenten beantwoord. 94 van hen geven aan dat zij wel informatie geven, maar geen advies. 85 respondenten geven dit advies niet. Daarbij wordt vermeld dat betutteling ongewenst is, dat het een persoonlijke keuze is, dat partners weten waarvoor ze kiezen en dat het de eigen verantwoordelijkheid van partners is.

Ook de privacy van partners wordt als reden genoemd. Een geregistreerd partnerschap kan bovendien altijd worden omgezet in een huwelijk.

Meer dan 100 ambtenaren geven wel het advies om te huwen, waarbij door een aantal wordt gewezen op het karakter van het geregistreerd partnerschap als tussenfase, waarbij partners later, wanneer ze geld voor een bruiloft hebben, alsnog huwen. Verder wijst een aantal ambtenaren erop dat de gevolgen van een huwelijk en geregistreerd partnerschap gelijk of zelfs beter geregeld zijn, dat het huwelijk beter geaccepteerd is en dat partners zich vaak niet bewust zijn van de wettelijke regeling van het geregistreerd partnerschap. Ook het feit dat er geen getuigen zijn bij een omzetting in een huwelijk telt mee bij een dergelijk advies. De aanwezigheid van kinderen vormt voor 61 respondenten een reden om dit advies te geven en 35 keer vormt het buitenland aanleiding voor een dergelijk advies.

In 1 op de 4 gevallen wordt niet hetzelfde advies²⁷¹ gegeven aan een paar van gelijk geslacht. Hierbij speelt een rol, aldus een aantal van deze ambtenaren, dat problemen terzake van de rechtspositie van kinderen een minder grote rol spelen, omdat er veelal geen kinderen opgroeien binnen die relaties. Wel wordt uitgebreider voorgelicht over adoptie. Een enkeling licht bij een paar van gelijk geslacht uitgebreider voor over de internationale aspecten. Opgemerkt wordt paren van gelijk geslacht beter geïnformeerd lijken te zijn dan paren van verschillend geslacht.

170 respondenten lieten de vraag naar het succes van hun advies onbeantwoord. 26 ambtenaren geven aan dat hun advies vaak wordt opgevolgd en 54 soms tot zelden. 51 respondenten vulden in dat hun advies niet succesvol is. Er doen zich geen grote verschillen voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht. Er wordt wel gemeld dat bij een paar van gelijk geslacht vaker sprake is van een definitieve keuze, dat paren van verschillend geslacht eerder huwen in verband met kinderen, dat paren van verschillend geslacht vaker bewuster kiezen voor het geregistreerd partnerschap en dat paren van gelijk geslacht vaak beter geïnformeerd zijn.

Advies aan partners die een huwelijk willen om een geregistreerd partnerschap aan te gaan?

Indien een paar bij de ambtenaar komt om een huwelijk aan te geven, geeft slechts 1 van de 272 respondenten wel eens het advies om een geregistreerd partnerschap aan te gaan. 40 van de respondenten geven voorlichting, maar geen advies. 232 ambtenaren geven dit advies niet, vanwege de rechtspositie van kinderen, problemen met het buitenland, of omdat het huwelijk beter geregeld is dan het geregistreerd partnerschap. Daarnaast worden als redenen genoemd: de kerkelijke achtergrond van de gemeente, dat er geen aanleiding is een dergelijk advies te geven, dat het de eigen keuze van de partners is, en dat het geregistreerd partnerschap mogelijk wordt afgeschaft.

Niet alle ambtenaren geven hetzelfde advies en informatie aan een paar van gelijk geslacht, maar veruit de grootste groep wel. Redenen voor een andere voorlichting c.q. advies zijn dat het afstammingsrecht niet van toepassing is bij een paar van gelijk geslacht, dat partners van gelijk geslacht in de regel goed geïnformeerd zijn en bewuster kiezen, en dat bij een paar van gelijk geslacht een geregistreerd partnerschap mogelijk beter is, in verband met een grotere kans op erkenning in het buitenland.

De meeste ambtenaren beantwoordden de vraag of hun advies (wel of geen geregistreerd partnerschap) is opgevolgd niet en degenen die het wel invulden, geven aan dat het zelden wordt

²⁷¹ Ook hier ziet de term advies zowel op het advies te huwen als op het advies niet te huwen.

opgevolgd. Er doet zich geen noemenswaardig verschil voor tussen paren van verschillend geslacht en paren van gelijk geslacht.

Advies aan flitsscheiders om te opteren voor rechterlijke ontbinding?

Gevraagd is ook of de ambtenaar partners die voornemens zijn voor een flitsscheiding te kiezen, adviseert om te opteren voor een rechterlijke ontbinding en waarom wel of niet. Een tiental ambtenaren beantwoordt deze vraag niet. Ongeveer 50 ambtenaren geven aan dat zij alleen voorlichten en niet adviseren. Voor het overige hangt de concrete advisering en voorlichting af van de omstandigheden van het geval, zodat deze vraag moeilijk kwantificeerbaar is. Circa 100 ambtenaren geven dit advies niet, met name omdat het een keuze van de partners zelf is en omdat de partners (geacht worden) goed voorgelicht te zijn. Een aantal ambtenaren geeft dit advies wel, soms zonder nadere redengeving in de enquête (21 keer), vanwege de aanwezigheid van kinderen (68 keer), vanwege concrete verbondenheid met het buitenland, zoals een niet-Nederlandse nationaliteit (54 keer), bij onenigheid tussen de partners (8 keer) of bij alimentatiekwesties (4 keer). Een aantal respondenten heeft meerdere redenen aangegeven. Een zeer ruime meerderheid geeft hetzelfde advies bij een paar van gelijk geslacht.

Van de 120 ambtenaren die de vraag beantwoordden of hun advies succesvol was, geven 26 respondenten aan dat dit vaak tot altijd wordt opgevolgd, en bij 33 ambtenaren is dit soms tot zelden. Bij de andere helft wordt het advies niet opgevolgd. Op dit punt doet zich naar het inzicht van de respondenten geen groot verschil voor tussen paren van verschillend en gelijk geslacht.

4.5 Kennis bij partners

Op de vraag of aanstaande geregistreerde partners van verschillend geslacht zich naar het idee van de ambtenaren voldoende bewust zijn van de verschillen en overeenkomsten tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk en met name van de gevolgen voor het juridisch vaderschap van een kind dat tijdens een geregistreerd partnerschap wordt geboren, wordt uiteenlopend gedacht (zie figuur 14). Aan de ene kant staan de ambtenaren die van mening zijn dat na voorlichting door de ambtenaar de partners voldoende op de hoogte zijn (120 ambtenaren). Daar tegenover staan 152 ambtenaren die van mening zijn dat het kennisniveau onvoldoende is. 28 respondenten hebben de vraag niet beantwoord.

Voor geregistreerde partners van gelijk geslacht, zo blijkt uit figuur 14, zijn 175 ambtenaren van mening dat voldoende kennis aanwezig is van de verschillen en 87 menen van niet. 40 ambtenaren geven geen antwoord. Relatief vaak wordt opgemerkt dat partners van gelijk geslacht beter geïnformeerd zijn dan partners van verschillend geslacht en dat zij bewuster een keuze maken.

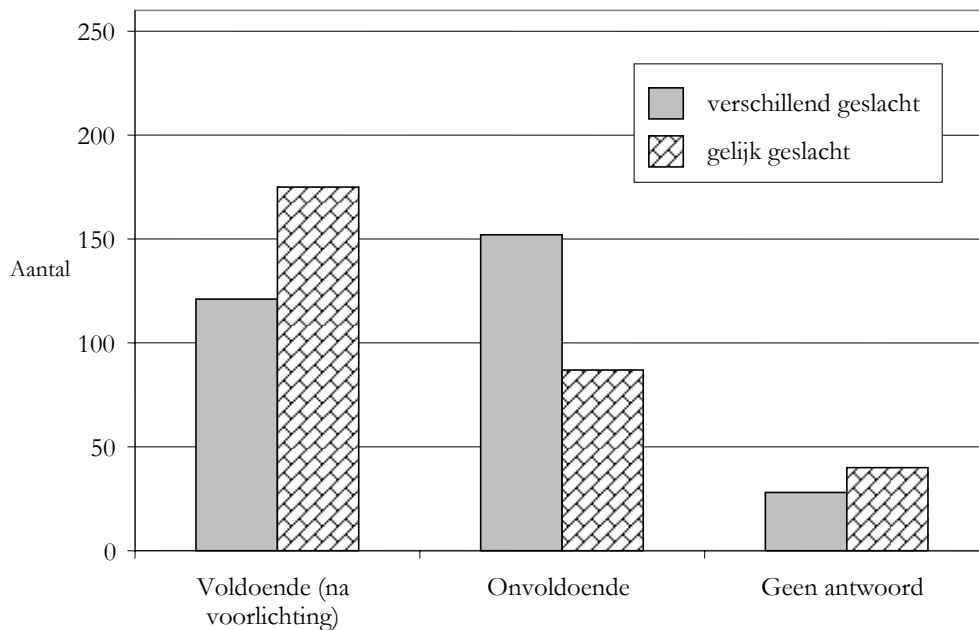
Voldoende kennis bestaat volgens een aantal ambtenaren bij partners van verschillend geslacht inzake het verschil in het afstammingsrecht bij geboorte binnen een geregistreerd partnerschap en een huwelijk; het verschil met een huwelijk in internationaal verband; pensioenregelingen en de mogelijkheid tot omzetting in een huwelijk. Volgens andere ambtenaren bestaat juist een gebrek aan kennis inzake de afstammingsrechtelijke gevolgen van het geregistreerd partnerschap (81 keer), het verschil in de gezagsregeling (16 keer)²⁷² en de problemen in het buitenland (11 keer). Een enkele keer wordt genoemd dat partners het geregistreerd partnerschap zien als een samenlevingscontract of een voorportaal voor het huwelijk met minder verstrekkende gevolgen.

²⁷² Niet duidelijk is welk inhoudelijk verschil hier wordt bedoeld, nu bij geboorte binnen een geregistreerd partnerschap en huwelijk in de regel gezamenlijk gezag van rechtswege ontstaat. Zie II.A.5.3.3 (pp. 24-26).

Andere punten waarop onvoldoende duidelijkheid bestaat onder geregistreerde partners zijn de naamskeuze voor het kind na erkenning, de omzettingmogelijkheid naar een huwelijk, en het ontbreken bij een geregistreerd partnerschap van een internationale huwelijksakte.

Bij de ambtenaren die menen dat paren van gelijk geslacht niet goed op de hoogte zijn, wordt gewezen op de rechtspositie ten aanzien van kinderen en in mindere mate op mogelijke internationale problemen. Gebrek aan kennis doet zich volgens een enkele ambtenaar voor bij pensioenregelingen, waarbij men denkt dat het geregistreerd partnerschap vrijblijvender is.

Figuur 14: Kennis bij partners gepercipieerd door ambtenaren

4.6 Mening van de ambtenaar van de burgerlijke stand

De antwoorden op de vraag wat de ambtenaar zelf als knelpunten ervaart van de huidige wetgeving zijn onder te verdelen in vier categorieën:

- (1) opmerkingen over het geregistreerd partnerschap;
- (2) opmerkingen over het opengestelde huwelijk;
- (3) opmerkingen over de flitsscheiding;
- (4) algemene opmerking over de toekomstige inrichting van het recht.

Van de ondervraagde ambtenaren geven 51 respondenten aan zelf geen knelpunten te zien. Circa 125 respondenten hebben de vraag niet beantwoord. De andere 125 ambtenaren hebben wel een of meerdere knelpunten genoemd. De antwoorden zijn niet representatief, maar geven wel een beeld.

4.6.1 OVER HET GEREGISTREERD PARTNERSCHAP

Het geregistreerd partnerschap zou moeten worden afgeschaft volgens een aantal ambtenaren. De rechtspositie van een kind geboren binnen een geregistreerd partnerschap tussen partners van verschillend geslacht is slecht, nu het kind eerst erkend dient te worden voordat het in een familierechtelijke betrekking tot de vader staat. Daarnaast biedt het geregistreerd partnerschap niets meer dan een huwelijk en is het in dat opzicht overbodig. Ook wordt gewezen op de problemen in het buitenland in verband met de erkenning van het geregistreerd partnerschap.

Partners denken dat een geregistreerd partnerschap hetzelfde is als een samenlevingscontract. Het geregistreerd partnerschap wordt alleen voor de flitsscheiding gebruikt, maar dat is niet voldoende voor instandhouding van het geregistreerd partnerschap. Een ander meent dat het geregistreerd partnerschap vaak gesloten wordt vanwege financiële redenen en de aankoop van een huis. Een enkeling spreekt in dit verband van misbruik van de wetgeving voor financiële, privaatrechtelijke doeleinden.

Drie knelpunten van de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk komen herhaaldelijk terug in de antwoorden van de respondenten: 1. er wordt bij de omzetting in een huwelijk geen huwelijksakte of trouwboekje afgegeven; 2. de omzetting zelf is geen ‘echte huwelijksvoltrekking’ met getuigen en een ceremonie; 3. het omzetten van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk moet plaatsvinden in de woongemeente van een van de partners.²⁷³

4.6.2 OVER HET OPENGESTELDE HUWELIJK

Ook op dit punt wordt naar voren gebracht dat het buitenland problemen oplevert in verband met de erkenning van het huwelijk tussen een paar van gelijk geslacht. Een beperkt aantal keren worden mogelijke gewetensbezwaren van ambtenaren genoemd om een huwelijk van een paar van gelijk geslacht te voltrekken.²⁷⁴

4.6.3 OVER DE FLITSSCHEIDING

De flitsscheiding zou zijn langste tijd gehad hebben als het aan een aantal ambtenaren lag. In dit verband wordt gewezen op het niet goed doordenken en doorzien van de gevolgen van een flitsscheiding door partners. Het gaat te gemakkelijk en te snel en partners zijn vaak onvoldoende op de hoogte van de gevolgen van een flitsscheiding, met name van de problemen in het buitenland. Een van de respondenten merkt op: ‘Bij een flitsscheiding moet ik vaak optreden in een spanningsveld met veel emoties, meer als een maatschappelijk werker.’ Dat is voor de betrokkene onder meer reden om voor afschaffing te pleiten. Opgemerkt wordt dat advocaten en notarissen soms geen sluitend covenant maken, waardoor op sommige punten onduidelijkheid en onenigheid ontstaat.

Rechterlijke tussenkomst zou de belangen van partners meer recht doen en problemen voorkomen. Een andere ambtenaar uit twijfels ten aanzien van de flitsscheiding, omdat de ene partner soms wel een flitsscheiding wil en de ander dan onder druk staat om toe te stemmen. Een andere reden om voor afschaffing van de flitsscheiding te pleiten, is dat de waarde van het huwelijk afneemt, hetgeen wordt gezien als een negatieve ontwikkeling. Toch wordt ook gewezen op het voordelen van de flitsscheiding in verband met de snelheid.

4.6.4 OVER DE TOEKOMSTIGE INRICHTING VAN HET RECHT

Op dit punt bestaan verschillende meningen naast elkaar. Aan de ene kant wordt gewezen op de grote onoverzichtelijkheid van de wettelijke regelingen voor partners. In dat kader wordt meermaals gepleit voor het afschaffen van het geregistreerd partnerschap onder instandhouding van het huwelijk. Een vereenvoudigde vorm van ontbinding van het huwelijk is daarbij wenselijk. Het begrip deregulering komt niet erg uit de verf met de huidige regelgeving. Aan de andere kant is het (tegelijk) mooi dat de keuzevrijheid voor partners zo groot is. Dat wordt positief gewaardeerd. Bovendien, zo wordt geconstateerd, zijn partners beter geïnformeerd door Internet.

²⁷³ Anders dan bij het aangaan van een huwelijk, waar de aanstaande echtgenoten een andere ‘trouwgemeente’ kunnen kiezen. Art. 1:43 lid 2 BW.

²⁷⁴ Zie ook II.A.4.1 (pp. 13-16).

Een andere positief aspect dat wordt genoemd is de gelijke behandeling van paren van verschillend en gelijk geslacht die door de wijzingen van het recht bereikt zijn.

5. Resultaten van de interviews met advocaten

5.1 *Opzet en methodiek*

Naast het onderzoek naar de uitvoering van de wetgeving in het notariaat en de ambtenaren van de burgerlijke stand is het onderzoek aangevuld met interviews onder vijf advocaten. Op deze wijze is informatie verkregen over de werking van het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk in de advocatuur. Bovendien is het aldus mogelijk om informatie afkomstig uit de vragenlijsten van de ambtenaren en de notarissen op sommige punten te verdiepen.

Met vijf advocaten met een familierechtpraktijk is in april 2006 een interview gehouden. De advocaten zijn geselecteerd vanwege hun (internationale) praktijk op het terrein van het familierecht. Voor zover dat gelet op het zeer geringe aantal interviews mogelijk was, heeft de selectie plaatsgevonden uit advocaten door het land heen. Ook is ernaar gestreefd om advocaten uit grote steden (Amsterdam, Utrecht, Eindhoven) en middelgrote gemeenten (Breda, Drachten) te interviewen.²⁷⁵ Twee interviews zijn in persoon afgenomen, de andere drie telefonisch. Gemiddeld duurden de interviews een uur. Gevraagd is naar de ervaringen van de advocaten met het geregistreerd partnerschap en het huwelijk voor paren van gelijk geslacht, de flitsscheiding en hun mening over mogelijke knelpunten van de huidige wetgeving.

5.2 *Resultaten*

Voor een goed begrip van de resultaten in dit gedeelte is het van belang de taak van de advocaat voor ogen te houden. Advocaten krijgen in de regel pas te maken met paren die een huwelijk of geregistreerd partnerschap zijn aangegaan op het moment dat er een conflict ontstaat en veelal het einde van de relatie in zicht is gekomen. Daarnaast kan beëindiging van de relatie door overlijden leiden tot conflicten tussen de langstlevende partner en familieleden. De taak van de advocaat is dan ook duidelijk een andere dan die van de notaris en de ambtenaar van de burgerlijke stand, die ook en voornamelijk betrokken zijn bij het aangaan van deze relaties. Wel krijgt de advocaat te maken met degenen die hun huwelijk willen laten flitsscheiden of, minder vaak, een geregistreerd partnerschap willen beëindigen. In dit opzicht is de taak vergelijkbaar met die van de notaris.

Hierna worden de resultaten per onderwerp weergegeven, waarbij aan de orde komen: het geregistreerd partnerschap, het opengestelde huwelijk, de flitsscheiding en de opvattingen van de advocaten over de ideale inrichting van het relatierecht.

5.2.1 HET GEREGEREERD PARTNERSCHAP

Drie advocaten hebben weinig concrete ervaring met partners die voor het geregistreerd partnerschap (anders dan een flitsscheiding) hebben gekozen. Twee advocaten wel. Alle advocaten noemen een aantal nadelen of problemen die verbonden zijn aan het geregistreerd partnerschap.

Nadelen van het geregistreerd partnerschap

In de eerste plaats worden de erkenningsproblemen in het buitenland als een nadeel van het geregistreerd partnerschap aangemerkt (zie hierna). Verder is één advocaat van mening dat het

²⁷⁵ Zie bijlage III voor gegevens van de advocaten.

geregistreerd partnerschap gemakkelijker leidt tot ‘gebruik’ van de regelgeving voor doeleinden waarvoor het niet is bedoeld. Het komt voor dat een geregistreerd partnerschap wordt aangegaan om fiscale doeleinden, bijvoorbeeld de belastingvrije verschuiving van vermogen door een geregistreerd partnerschap in gemeenschap van goederen, waarna later alsnog gescheiden wordt. Ook komt een enkele keer voor dat een geregistreerd partnerschap wordt aangegaan door een ‘zwakke’ en een sterke partner, bijvoorbeeld een oude dame en degene die haar verzorgt. Gelet op het feit dat het geregistreerd partnerschap geen traditie heeft en relatief nieuw is, is minder duidelijk wat het inhoudt. In deze gevallen zou daarentegen niet snel een huwelijk worden gesloten, omdat daar de emotionele drempel te hoog is. Overigens is dit in de opvatting van de betreffende advocaat niet voldoende grondslag om het geregistreerd partnerschap af te schaffen.

Geen van de advocaten heeft concrete ervaringen met cliënten die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan en vervolgens op erkenningsproblemen in het buitenland zijn gestuit. Dit wordt door een van hen verklaard doordat deze personen in het buitenland gevestigd zijn en niet meer bij een Nederlandse advocaat terecht komen. Het impliceert dus niet dat de problematiek niet speelt. Bovendien kan een deel van de problemen voorkomen worden door goed maatwerkadvies, maar de indruk bestaat dat dit vaak niet wordt gegeven.

De grootste problemen bij het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk in het buitenland zijn, volgens een van de advocaten, van erfrechtelijke aard. Indien het geregistreerd partnerschap, en datzelfde geldt voor een huwelijk tussen een paar van gelijk geslacht, niet wordt erkend in het buitenland, betekent dit dat vermogen dat in het buitenland gelegen is, niet zonder meer vererft overeenkomstig de bedoeling van de partners. In dat geval is maatwerkadvies nodig door een advocaat met kennis van het internationaal privaatrecht. Er dient een extra testament in het buitenland opgesteld te worden. Zelfs dan is niet zeker dat de gewenste vererving van het vermogen kan plaatsvinden, omdat dit afhankelijk is van de vraag of dat buitenlandse recht een legitieme portie kent. *Estate planning* is van het grootste belang in dit soort situaties. Ook doet zich een probleem voor op het punt van alimentatie. Indien het geregistreerd partnerschap of huwelijk niet wordt erkend, loopt ook het recht op alimentatie spaak.

Geen toegevoegde waarde van het geregistreerd partnerschap

Drie advocaten zijn van mening dat het geregistreerd partnerschap overbodig is, nu het op grote lijnen vergelijkbaar is met het huwelijk. Er zijn geen voordelen aan het geregistreerd partnerschap verbonden. Het doel van de wet is bereikt door de openstelling van het huwelijk. De openstelling van het huwelijk had direct plaats moeten vinden, aangezien het discriminerend was om een nieuw onderscheid tussen paren van verschillend en gelijk geslacht in te voeren.

Dit scheidt verwarring naar de burgers toe, omdat de indruk wordt gewekt dat sprake is van pluraliteit van familievormen. Het feit dat er op enkele punten belangrijke verschillen bestaan, zoals het feit dat de mannelijke geregistreerde partner niet van rechtswege de vader is van een kind dat tijdens een geregistreerd partnerschap is geboren, is een belangrijk nadeel. Bij cliënten bestaat vaak grote onduidelijkheid over wat de inhoud is van het geregistreerd partnerschap. Men begrijpt niet dat het juridisch gezien praktisch hetzelfde is als een huwelijk. Een advocaat voegt hier nog aan toe dat dit des te sterker geldt, nu het huwelijk de afgelopen decennia een grote betekenisverandering heeft ondergaan en niet meer het traditionele rechtsinstituut van voorheen is.

Eén advocaat meent dat herziening van het relatierecht plaats dient te vinden in een breder kader, waarbij ook de positie van ongehuwd samenwonenden betrokken zou moeten worden en één advocaat spreekt zich op dit punt niet expliciet uit.

5.2.2 HET HUWELIJK VOOR PAREN VAN GELIJK GESLACHT

Op dit punt heeft geen van de geïnterviewde advocaten concrete ervaring met cliënten van gelijk geslacht die een huwelijk hebben gesloten waarmee in een later stadium problemen (in verband met het buitenland) ontstaan. Ook hiervoor geldt dat dit niet betekent dat die problemen er niet zijn, maar ze komen in ieder geval niet (gemakkelijk) terecht bij Nederlandse advocaten. De hiervoor gesignaleerde knelpunten in verband met het buitenland gelden ook voor het huwelijk tussen paren van gelijk geslacht.

5.2.3 DE FLITSSCHEIDING

Alle advocaten hebben concrete ervaring met de flitsscheiding. Er bestaat op een aantal punten geen eenstemmigheid tussen de geïnterviewden. Vier van de vijf advocaten verlenen inmiddels geen medewerking meer aan cliënten die hun huwelijk willen beëindigen via de flitsroute.²⁷⁶ Cliënten die bij hen komen met het verzoek hun huwelijk te laten ontbinden via de route van de flitsscheiding, worden uitgebreid voorgelicht over de nadelen van de flitsscheiding, namelijk de potentiële problemen die in het buitenland kunnen ontstaan met de erkenning van deze manier van ontbinden van een huwelijk. De meeste cliënten volgen dit advies op, maar soms gaan cliënten vervolgens naar een notaris voor hun flitsscheiding.

Een van de advocaten werkt alleen mee aan een flitsscheiding onder strikte voorwaarden: indien de echtgenoten geen kinderen hebben, zich geen ingewikkelde vermogensrechtelijke kwesties voordoen en beide partners eigen inkomsten hebben, en er geen aanwijzing is dat het paar naar het buitenland gaat. Onder deze omstandigheden vindt de betrokken advocaat een flitsscheiding niet problematisch, mits wordt uitgelegd dat de partners toch in problemen kunnen komen als ze ooit naar het buitenland willen gaan.

Tijd en geld

Op het punt van de zogenoemde voordelen van de flitsscheiding, namelijk dat het sneller en goedkoper zou zijn, lopen de opvattingen van de advocaten licht uiteen. Vier van de vijf advocaten menen dat deze voordelen van de flitsscheiding sterk gerelativeerd moeten worden. Een ontbinding van een huwelijk op gemeenschappelijk verzoek bij de rechter kan ook op een termijn van twee tot drie weken worden bereikt, al is dit afhankelijk van de doorlooptijd bij de betrokken rechtbank. Eén advocaat wijst op een doorlooptijd van vier maanden in het betrokken arrondissement voordat de rechterlijke ontbinding op gemeenschappelijk verzoek in de registers wordt ingeschreven, hetgeen toch meer tijd in beslag neemt dan een flitsscheiding.

Wat de kosten betreft, wordt vastgesteld dat een echtscheidingsconvenant in beide situaties vereist is, zodat de kosten die daaraan verbonden zijn, en dat is de grootste kostenpost bij een echtscheiding, gelijk zijn. Een ontbinding via een notaris is overigens wel goedkoper, omdat de notaris standaardbedragen rekent en de advocaat per uur afrekent. Wat wel verschilt tussen de flits- en de ‘gewone’ route, zijn de griffiekosten, die 196 euro bedragen. Als dit wordt afgezet tegen de nadelen, weegt dit kleine financiële voordeel daar niet tegen op. Overigens geldt de flitsscheiding ook in toevoegingszaken als een rechterlijke ontbinding en ontvangt een advocaat dus dezelfde bijdrage, ongeacht de ontbindingswijze.

Bezwaren van de flitsscheiding

Vier advocaten hebben ervaring met slechte echtscheidingsconvenanten. Eén advocaat heeft deze ervaring niet. In die plaats van vestiging verwijst de notaris door naar de advocaat om een goed convenant op te stellen. Drie factoren worden genoemd als verklaring voor de slechte kwaliteit

²⁷⁶ Geen van de advocaten heeft ervaring met een paar dat hun geregistreerd partnerschap wilde ontbinden.

van convenanten. Door twee advocaten wordt gewezen op het risico dat partners om de tafel gaan zitten en zelf een echtscheidingsconvenant in elkaar knutselen (al dan niet op basis van www.flitsscheiding.nl), met veelal desastreuze gevolgen. Deze (internet)scheidingen zijn een bron van potentiële problemen, omdat de betrokken partners geen inzicht hebben in de complexe problematiek rondom een scheiding.

Een tweede verklaring die door vier advocaten wordt genoemd, is dat het notariaat niet berekend is op deze nieuwe taak. De uitvoering van de werkzaamheden in het kader van een flitsscheiding in het notariaat verloopt met enige regelmaat niet zonder problemen. Dit komt doordat notarissen te weinig kennis hebben van alimentatieberekeningen, omdat dit voorheen niet tot hun taken behoorde. Ook de kennis van het internationaal privaatrecht inzake het erfrecht en het huwelijksvermogensrecht schiet soms tekort. De reparatie hiervan is vaak lastig en leidt tot kostbare procedures.

Een derde factor die door één advocaat wordt genoemd is dat de belangenbehartiging van beide echtgenoten niet (goed) plaatsvindt. Zo wordt regelmatig geen goede regeling getroffen voor de alimentatie, of wordt het vermogen zo verdeeld, dat een van de partners in de knel komt. In dit opzicht is goedkoop duurkoop, omdat de rekening uiteindelijk wordt betaald door een van de echtgenoten. Dit geldt zowel voor convenanten waar een notaris als waar een advocaat bij betrokken is geweest.

Alle advocaten wijzen op de problemen die de (niet-)erkenning van de flitsscheiding in het buitenland kan opleveren, hetgeen zo zwaarwegend is, dat de advocaten in beginsel geen meewerking meer verlenen aan een flitsscheiding. Door een onjuiste dan wel onvolledige aanpassing van de wetgeving bestaat op sommige punten een ongelijke regeling voor de ontbinding op gemeenschappelijk verzoek bij de rechtbank van het huwelijk en beëindiging van het geregistreerd partnerschap, bijvoorbeeld op het punt van alimentatie. Dat is weliswaar reparabel in een goed convenant, maar dat moet dan wel gebeuren. Een bijkomstig nadeel verbonden aan de flitsscheiding is dat bij een ‘gewone echtscheiding’ slechts één uittreksel van de huwelijksakte is vereist om de ontbinding van het huwelijk aan te tonen, op te vragen bij de gemeente waar het huwelijk is voltrokken. Bij een flitsscheiding zijn eigenlijk twee aktes vereist, die afhankelijk van de omstandigheden van het geval, soms bij twee verschillende gemeentes moeten worden opgevraagd.

Hoewel paren in het algemeen wel min of meer op de hoogte zijn van het feit dat een kind geboren binnen een geregistreerd partnerschap erkend moet worden, gebeurt dit niet altijd. Later ontstaan dan problemen.

5.2.4 DE TOEKOMSTIGE INRICHTING VAN HET RECHT

Vier advocaten zijn voor afschaffing van het geregistreerd partnerschap. Drie geïnterviewden zijn voor afschaffing van de flitsscheiding. Invoering van een behoorlijk geregelde administratieve echtscheiding is volgens vier advocaten onder bepaalde voorwaarden een goede zaak. Voorwaarde is dat er een deskundige aan te pas komt, maar de vereisten waaraan deze deskundige moet voldoen, zijn omstrepen. Moet dit per se een bemiddelaar zijn? Aan welke kwaliteitseisen moet voldaan zijn? Dient de betrokken instantie aan het tuchtrecht te zijn onderworpen? Wel wordt de toegevoegde waarde van de administratieve echtscheiding in twijfel getrokken, omdat er in feite weinig verschil bestaat met de rechterlijke ontbinding op gemeenschappelijk verzoek. In dit verband wordt door een van de advocaten opgemerkt dat de rechterlijke toets toch een stok achter de deur is om een echtscheidingsconvenant goed in elkaar te zetten. Deze mening wordt door een andere advocaat bestreden.

Een belangrijk punt is, volgens een van de advocaten, dat de positie van het kind zorgvuldig wordt meegenomen in het echtscheidingsproces. Het kind moet daarbij worden betrokken en zou idealiter een bijzondere curator krijgen die zijn belangen behartigt. Deze visie wordt door een andere advocaat bestreden.

Twee advocaten menen dat er meer reële keuzemogelijkheden in het relatierecht ingevoerd zouden moeten worden. Twee advocaten menen dat het huwelijk op eenvoudigere, minder traditionele wijze aangeaan zou moeten kunnen worden. Ten slotte doet één van de geïnterviewden nog de suggestie om van jongs af aan in de opleiding van mensen aandacht te besteden aan relaties en de problemen die daaraan verbonden kunnen zijn.

6. Samenvatting

6.1 *Inleiding*

Het onderzoek zoals beschreven in Deel II.B is uitgevoerd om vast te stellen of zich in de praktijk knelpunten voordoen. Waar in de voorgaande paragrafen de resultaten zijn weergegeven per beroepsgroep en per vraag, worden de gegevens hier op een andere wijze geordend, namelijk op basis van relatievorm. Hiermee wordt een beter beeld gecreëerd van de verschillende fases per relatievorm (aangaan, bestaan en beëindigen) en wordt duidelijk of zich uiteenlopende knelpunten voordoen bij de verschillende categorieën. Bij de vergelijking van de resultaten van de vragenlijsten en de interviews dient wel in het oog gehouden te worden dat enerzijds uiteenlopende technieken gebruikt zijn (schriftelijke vragenlijsten en persoonlijke interviews) en anderzijds dat de aantallen respondenten zeer uiteenlopen (300 ambtenaren, 74 notarissen en 5 advocaten).²⁷⁷ Daar komt bij dat de drie beroepsgroepen verschillende functies uitoefenen.²⁷⁸

Eerst komt het geregistreerd partnerschap aan de orde, vervolgens het huwelijk voor paren van gelijk geslacht, de flitsscheiding, de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap en ten slotte de omzetting van een geregistreerd partnerschap. Daarbij wordt, voor zover zinvol, een vergelijking gemaakt tussen paren van verschillend en gelijk geslacht.

6.2 *Het geregistreerd partnerschap*

6.2.1 KNELPUNTEN

Een groot aantal notarissen en ambtenaren hebben tenminste (enige) ervaring met het aangaan van een geregistreerd partnerschap. Daarbij bestaat aanzienlijk meer ervaring met geregistreerde partnerschappen van paren van verschillend geslacht dan van paren van gelijk geslacht. De knelpunten die in beide beroepsgroepen voor het geregistreerd partnerschap worden signaleerd, zijn vergelijkbaar. De meest genoemde punten zijn problemen in verband met de mogelijke niet-erkenning in het buitenland en problemen in verband met de kinderen, inclusief gezag en adoptie.²⁷⁹

Binnen het notariaat worden voor het geregistreerd partnerschap van verschillend en gelijk geslacht vergelijkbare antwoorden gegeven, al wordt de niet-erkenningproblematiek voor paren

²⁷⁷ Op basis van een zeer grove schatting bedraagt het aantal notarissen circa 1400 en het aantal ambtenaren van de burgerlijke stand tenminste 1000, maar waarschijnlijk aanzienlijk meer. Dat betekent dat de 300 ambtenaren een grotere steekproef vormen dan de 74 notarissen.

²⁷⁸ Zie II.B.1 (p. 37).

²⁷⁹ Gezag en adoptie worden door weinig respondenten als knelpunt aangemerkt. Zie II.A.5.3 (pp. 20-26) en verder Deel III.C.

van verschillend geslacht iets minder vaak genoemd en de problematiek met betrekking tot kinderen juist wat vaker bij paren van verschillend geslacht. Op hoofdlijnen worden dezelfde punten bij de advisering onder de aandacht van geregistreerde partners van verschillend en gelijk geslacht gebracht, waarbij overigens iets minder vaak advies wordt gegeven dan dat een knelpunt wordt gesignaleerd (vgl. figuur 4 met 5).

Bij de ambtenaren tekent zich daarentegen duidelijk een verschil af tussen paren van verschillend en gelijk geslacht. De problematiek in verband met de niet-erkenning in het buitenland wordt veel vaker genoemd bij een geregistreerd partnerschap van gelijk geslacht dan bij een paar van verschillend geslacht. Omgekeerd wordt de problematiek ten aanzien van kinderen veel vaker genoemd bij een paar van verschillend geslacht dan bij een paar van gelijk geslacht. De onderwerpen waaraan in de voorlichting expliciet aandacht wordt besteed, zijn hiermee in overeenstemming, al is enigszins opvallend dat 30 ambtenaren in hun voorlichting wel specifiek aandacht besteden aan de rechtspositie ten opzichte van kinderen, maar dit punt niet als problematisch zien. Wellicht voorkomt een goede voorlichting knelpunten.

Het is overigens opmerkelijk dat een niet te verwaarlozen deel van de notarissen en de ambtenaren geen knelpunt ziet in de potentiële niet-erkenning van het geregistreerd partnerschap in het buitenland. Bijzonder is daarbij dat de niet-erkenning bij paren van verschillend geslacht minder vaak als een probleem wordt aangemerkt dan bij paren van gelijk geslacht. Gelet op hetgeen besproken wordt in Deel III is dit opvallend, nu de onduidelijkheden juist voor paren van verschillend geslacht op dit terrein aanzienlijk zijn en ook niet zonder meer gesteld kan worden dat de erkenningsproblematiek voor deze categorie minder groot is dan voor paren van gelijk geslacht.

Wat betreft problemen in verband met kinderen kan enerzijds gedacht worden aan het ontbreken van een vaderschapspresumptie voor geregistreerde partners van verschillend geslacht, terwijl partners van gelijk geslacht aangewezen zijn op adoptie om beiden in een afstammingsrechtelijke betrekking tot het kind te komen staan. Aan adoptie zijn voorwaarden en beperkingen verbonden. Terzake van gezag kan op basis van Deel II.A.5.3.3 verwacht worden dat zich in de regel geen problemen voordoen, omdat in de meeste gevallen bij geboorte binnen een geregistreerd partnerschap gezamenlijk gezag van rechtswege ontstaat. Daarbij is niet relevant of de andere partner in een familierechtelijke betrekking tot het kind staat, tenzij het kind tot een andere ouder in een familierechtelijke betrekking staat. Dit laatste is met name relevant voor paren van gelijk geslacht. Terzijde wordt opgemerkt dat cijfers over het aantal niet-erkende kinderen dat binnen een geregistreerd partnerschap ontbreken.

Knelpunten inzake beëindiging en alimentatie worden,²⁸⁰ gerelateerd aan de omvang van de totale ondervraagde beroepsgroep, vaker door notarissen genoemd. Dit kan mogelijk gedeeltelijk verklaard worden door de verschillen in functie van het notariaat en de ambtenaren van de burgerlijke stand. Verwacht kan bijvoorbeeld worden dat notarissen specifiek ervaring hebben met de regeling van alimentatie in beëindigingsovereenkomsten, waardoor ze dit punt vaker signaleren. Geen enkele notaris ziet geen enkel probleem bij het geregistreerd partnerschap, terwijl een vijftiental ambtenaren bij het geregistreerd partnerschap geen knelpunten signaleert.

Als deze resultaten naast de gegevens van de interviews met de advocaten worden gelegd, blijkt dat de erkenningsproblematiek in het buitenland ook door de advocaten expliciet als zodanig wordt aangemerkt. Het knelpunt ten aanzien van kinderen komt in de interviews minder duidelijk

²⁸⁰ Zie II.A.6.4 (pp. 31-32) en II.A.6.5 (pp. 32-33).

naar voren, hetgeen vermoedelijk te verklaren is doordat de advocaat pas betrokken raakt bij de advisering aan geregistreerde partners wanneer bij het einde van de relatie een conflictueuze situatie ontstaat. Alimentatie wordt ook door de advocaten als knelpunt gesignaleerd.

6.2.2 WAARDERING

Waar terzake van de knelpunten veelal dezelfde problemen worden gesignaleerd onder de betrokken beroepsgroepen, bestaat geen *communis opinio* onder en tussen de beroepsgroepen over de toegevoegde betekenis van het geregistreerd partnerschap na de openstelling van het huwelijk en het gewicht dat toekomt aan de knelpunten. Aan de ene kant wordt de toegenomen keuzevrijheid toegejuicht en ziet een aantal beroepsbeoefenaars geen problemen die zo zwaar wegen, dat dit zou moeten leiden tot de afschaffing van het geregistreerd partnerschap. Een ruime meerderheid van de respondenten uit de drie groepen²⁸¹ benadrukt echter dat onder burgers verwarring en onduidelijkheid bestaan over de verschillende keuzemogelijkheden. Bovendien is van een daadwerkelijk pluraal relatievormenstelsel geen sprake. De keuzemogelijkheden worden illusoir genoemd, nu het geregistreerd partnerschap en het huwelijk te veel op elkaar lijken. Bovendien is met de openstelling van het huwelijk gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht gerealiseerd, zodat ook om die reden instandhouding van het geregistreerd partnerschap niet nodig is. Het geregistreerd partnerschap voegt te weinig toe om te kunnen compenseren voor de knelpunten. Van de betrokkenen uit alle beroepsgroepen die hun mening hebben gegeven, is het grootste deel voor afschaffing van het geregistreerd partnerschap.

6.3 *Het huwelijk voor paren van gelijk geslacht*

6.3.1 KNELPUNTEN

De meeste notarissen en ambtenaren van de burgerlijke stand hebben ervaring met een huwelijk van een paar van gelijk geslacht. Bij het notariaat ontlopen de getallen voor een huwelijk van een paar van gelijk geslacht en een geregistreerd partnerschap van een paar van gelijk geslacht elkaar nauwelijks. Bij de ambtenaren doet zich wat meer variatie voor, maar zijn de grote lijnen evenzeer onderling vergelijkbaar.

De knelpunten die door beide groepen het meeste genoemd worden zijn erkenningsproblemen in het buitenland en problemen in verband met kinderen. Opvallend is wel, dat wanneer een vergelijking wordt gemaakt tussen een huwelijk van een paar van gelijk geslacht en een geregistreerd partnerschap van een paar van gelijk geslacht, zich verschillen aftekenen wat betreft de buitenlandproblematiek. Bij zowel notarissen als ambtenaren wordt de erkenningsproblematiek bij het geregistreerd partnerschap vaker genoemd dan bij het huwelijk.²⁸² Niet inzichtelijk is wat aan dit verschil ten grondslag ligt.²⁸³ Het is overigens ook bij de antwoorden terzake van het huwelijk opmerkelijk dat een niet te verwaarlozen deel van de notarissen en de ambtenaren geen knelpunt opmerkt met betrekking tot de niet-erkenning van het huwelijk in het buitenland, nu deze problematiek altijd een rol kán gaan spelen.²⁸⁴

Ook geven notarissen en ambtenaren aan dat de problematiek inzake kinderen (gezag en adoptie daarbij gerekend) vaker een rol speelt bij een geregistreerd partnerschap van een paar van gelijk geslacht dan bij een huwelijk van een paar van gelijk geslacht. Naar huidig materieel Nederlands

²⁸¹ Althans van degenen die op deze vraag een antwoord gegeven hebben.

²⁸² Terwijl dit niet (geheel) verklaard kan worden door een verschil in respons op deze vraag.

²⁸³ Zie III.D (pp. 159-160)

²⁸⁴ Uit Deel III.C komt naar voren dat een aanzienlijke kans bestaat dat erkenning van een huwelijk van een paar van gelijk geslacht niet plaatsvindt.

recht bestaat op dit punt voor paren van gelijk geslacht evenwel geen verschil tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk, ook al bestaat wel het voornemen om interlandelijke adoptie mogelijk te maken voor gehuwde paren van gelijk geslacht (en niet voor geregistreerde paren). Problematisch kan zijn, zowel voor echtparen als geregistreerde partners van gelijk geslacht, dat het niet eenvoudig is om de relatie tussen (sociale) ouders en kind juridisch goed vorm te geven. Erkenning van een kind door de partner van de ouder van gelijk geslacht is immers niet mogelijk. Om juridisch ouderschap te creëren staat alleen de moeizame weg van (partner-)adoptie open. Gezamenlijk gezag kan wel van rechtswege worden verkregen, indien er geen andere juridische ouder is, maar dit is qua rechtsgevolgen niet op één lijn te stellen met een juridische afstammingsband.

Knelpunten inzake de beëindiging en alimentatie worden slechts weinig genoemd. Zij worden relatief en absoluut vaker door de notarissen genoemd dan door de ambtenaren. Bij het huwelijk wordt door beide beroepsgroepen vaker aangegeven dat zich in het geheel geen knelpunten voordoen dan bij het geregistreerd partnerschap tussen partners van gelijk geslacht. De geïnterviewde advocaten hebben weinig tot geen ervaring met het opengestelde huwelijk, zodat een vergelijking op dit punt niet zinvol is.

6.3.2 WAARDERING

Over de openstelling van het huwelijk wordt door de meeste betrokkenen uit de drie beroepsgroepen geen duidelijk standpunt ingenomen. Wel blijkt regelmatig op indirecte wijze dat het streven naar gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht en de openstelling van het huwelijk positief gewaardeerd worden. Een enkele respondent merkt op dat het huwelijk direct opengesteld had moeten worden.

6.4 *De flitsscheiding*

6.4.1 KNELPUNTEN

Veruit het grootste deel van de notarissen en ambtenaren heeft ervaring met de flitsscheiding; een aanzienlijk deel, met name bij de ambtenaren, heeft zelfs veel ervaring. Aangezien geen onderscheid is gemaakt tussen de ontbinding van een huwelijk partners van gelijk en verschillend geslacht, is niet inzichtelijk welk deel betrekking heeft op paren van gelijk en op paren van verschillend geslacht. Gelet op de relatief korte periode waarin het huwelijk voor paren van gelijk geslacht is opengesteld en in acht genomen dat de meeste huwelijken worden gesloten tussen paren van verschillend geslacht, is aannemelijk dat het grootste deel van de flitsscheidingen waarbij de beroepsgroepen betrokken zijn geweest, een ontbinding van een huwelijk tussen paren van verschillend geslacht betreft. Over de ontbinding van een geregistreerd partnerschap anders dan de flitsscheiding zijn in dit onderzoek geen vragen opgenomen, maar hetgeen wordt opgemerkt voor de beëindiging van het omgezette geregistreerd partnerschap, geldt ook voor een beëindiging van een niet omgezet geregistreerd partnerschap.

Wat de knelpunten betreft, geeft het grootste deel van de notarissen en de ambtenaren aan dat zich terzake van de erkenning in het buitenland problemen voordoen. Bij het notariaat geeft 89 procent van de notarissen die deze vraag beantwoordden dit aan; bij de ambtenaren betreft dit 'slechts' 73 procent van degenen die de vraag beantwoordden. Dit is toch enigszins opmerkelijk daar de flitsscheiding de afgelopen jaren veel aandacht heeft gekregen in de literatuur, waarbij de erkenningsproblematiek een prominente rol speelt. Bovendien heeft een groot deel van de beroepsgroepen een cursus gedaan (51 notarissen en 132 ambtenaren), zodat ook daar kennis verkregen kan zijn. Verwacht zou dan ook worden dat een groter aantal respondenten hier problemen signaleert. Mogelijk ligt hier een andere interpretatie van de vraag aan ten grondslag,

in die zin dat een aantal respondenten alleen een probleem met het buitenland signaleert, indien in een concreet geval daadwerkelijk sprake is van een reeds bestaande band met het buitenland. Toch past ook in dat geval de opmerking dat de erkenningsproblematiek in het buitenland in iedere fase een rol kan spelen, dus ook bij een verhuizing ná de flitsscheiding of een nieuw huwelijk of geregistreerd partnerschap met een partner met een niet-Nederlandse nationaliteit.

De rechtspositie ten opzichte van kinderen wordt slechts door 15 procent van de notarissen²⁸⁵ als problematisch aangemerkt bij een flitsscheiding, terwijl dat bij de ambtenaren ongeveer 22 procent is.²⁸⁶ Het is niet duidelijk welke knelpunten men op het oog heeft. Wellicht ziet dit op het gegeven dat bij deze wijze van ontbinden het belang van het kind niet zelfstandig wordt beoordeeld, hetgeen door een enkele respondent wordt opgemerkt. De belangen van het kind worden niet afzonderlijk beoordeeld, ook niet door een van de betrokken beroepsgroepen. In de praktijk bestaat misschien het idee dat als ouders het eens zijn, deze overeenstemming in het belang van het kind is. Afzonderlijk beoordeling van de belangen van het kind is dan als het ware overbodig. Deze redenering wordt overigens expliciet door één van de advocaten genoemd. Andere knelpunten in verband met de kinderen die specifiek aan de flitsscheiding zijn verbonden, komen niet naar voren uit Deel II.A, behalve dan dat in de wet niet is voorgeschreven dat de partners afspraken over de kinderen (verblijf, omgang, alimentatie) in de beëindigingsovereenkomst moeten opnemen.²⁸⁷ Dit is niet zonder meer een knelpunt, aangezien verwacht mag worden dat een notaris of advocaat in de regel zal adviseren om hieromtrent afspraken op te nemen. Op belangrijke punten wijzigt de relatie tussen ouders en kinderen in beginsel niet door de flitsscheiding. De afstammingsbanden blijven intact, de partners oefenen ook na scheiding gezamenlijk gezag uit, de onderhoudsverplichtingen blijven bestaan, de erfrechtelijke positie wordt niet aangetast, etc. De relatie verandert wel met betrekking tot het verblijf van en omgang met het kind. Misschien hebben de door de notarissen en ambtenaren gesignaleerde knelpunten hierop betrekking, maar dit blijkt niet uit de vragenlijsten.

Gelet op het feit dat een flitsscheiding via dezelfde wettelijke regeling verloopt als de beëindiging van een niet omgezet geregistreerd partnerschap zijn deze bevindingen ook relevant voor een gewone beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden.

Een door de notarissen genoemd knelpunt, dat in mindere mate ook door een deel van de ambtenaren als probleem wordt gesignaleerd, betreft alimentatie tussen de (ex-) partners. Dit aspect geldt evenzeer voor een gewone beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden. De regeling van het alimentatierecht voor ex-echtgenoten is niet helemaal van overeenkomstige toepassing verklaard op het geregistreerd partnerschap dat beëindigd wordt op basis van wederzijds goedvinden.²⁸⁸ De belangrijke regeling van art. 1:157 BW is niet van overeenkomstige toepassing verklaard, zodat onder meer de wettelijke beperking van de alimentatieduur tot 12 jaar niet van toepassing is. Dit impliceert dat advocaten en notarissen hier een regeling over moeten opnemen in de beëindigingsovereenkomst.

Een ander punt dat uit de interviews met de advocaten en de antwoorden van het notariaat naar voren komt, is dat alimentatieberekeningen lastig zijn, met name voor het notariaat. De suggestie wordt gedaan om hieraan in de opleiding van notarissen meer aandacht aan te besteden. Zijdelings hiermee verwant is dat de kwaliteit van de beëindigingsovereenkomst in meer

²⁸⁵ Van de notarissen die de vraag beantwoord hebben.

²⁸⁶ Van de ambtenaren die de vraag beantwoord hebben.

²⁸⁷ Zie II.A.6.2 (pp. 29-30).

²⁸⁸ Zie II.A.6.5 (pp. 35-36).

algemene zin volgens een kleine groep notarissen en ambtenaren te wensen over laat. Het probleem komt ook expliciet naar voren uit de interviews met de advocaten. Hieruit blijkt dat binnen de advocatuur en met name binnen het notariaat niet altijd de vereiste expertise aanwezig is. Het maken van een goede beëindigingsovereenkomst is niet eenvoudig en vergt de nodige opleiding en ervaring. Deze les is van belang voor de huidige discussie over de invoering van een echtscheiding zonder rechterlijke tussenkomst.

Een laatste knelpunt dat aan de beëindiging van een geregistreerd partnerschap zonder rechterlijke tussenkomst is verbonden, en door een beperkt aantal notarissen en ambtenaren als zodanig wordt gekwalificeerd, is het feit dat een executoriale titel ontbreekt indien de beëindigingsovereenkomst niet in de vorm van een notariële akte is gegoten.²⁸⁹

6.4.2 WAARDERING

Onder de drie beroepsgroepen bestaat geen eenstemmigheid over de waardering van de flitsscheiding. De voor- en nadelen worden uiteenlopend gewaardeerd. De niet-erkenning in het buitenland wordt door een grote groep respondenten (maar zeker niet de hele groep) als problematisch gezien. In toenemende mate weigeren notarissen en advocaten mee te werken aan een flitsscheiding, mede in verband met mogelijke aansprakelijkheidsstelling. Voor een goed geregelde administratieve scheiding bestaat meer steun, maar een belangrijk punt is dat de betrokken instanties en functionarissen voldoende expertise moeten hebben om goede overeenkomsten op te stellen.

6.5 *De omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap*

Met de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap anders dan in het kader van een flitsscheiding hebben de notarissen en de ambtenaren weinig ervaring, al is de ervaring van de ambtenaren iets groter. Ook de advocaten hebben hier nauwelijks ervaring mee. Aantekening verdient dat de betrokken professionals vaak niet voldoende informatie tot hun beschikking hebben om met enige mate van zekerheid vast te kunnen stellen of een paar opteert voor een omzetting van hun huwelijk in een geregistreerd partnerschap of dat dit de eerste stap op weg naar een flitsscheiding is. Gelet op de geringe ervaring is geen onderscheid tussen paren van verschillend en gelijk geslacht gemaakt.

Ook hier wordt de (niet-)erkenning in het buitenland door de notarissen en ambtenaren het meest gesignaleerd als probleem.²⁹⁰ Opmerkelijk is dat de rechtspositie van kinderen regelmatig als een knelpunt wordt aangemerkt, terwijl hier vanuit materieelrechtelijk oogpunt geen bijzondere problemen spelen. Door de omzetting wordt de rechtspositie ten opzichte van de kinderen van de voormalig-echtgenoten niet gewijzigd.²⁹¹ De afstammingsrechtelijke banden blijven ongewijzigd, het gezamenlijk gezag loopt door en de onderhoudsverplichtingen blijven bestaan. Voor kinderen die geboren worden na omzetting van het huwelijk geldt de vaderschapspresumptie niet. Dit zou als problematisch ervaren kunnen worden. Daarnaast kan een mannelijke geregistreerde partner een kind van een andere vrouw dan zijn geregistreerde partner erkennen, terwijl een gehuwde man dit alleen kan na toestemming van de rechter.²⁹² Niet inzichtelijk is welke problemen door de omzetting op deze punten worden bedoeld. De omzetting zodanig heeft immers geen gevolgen voor de beëindiging of alimentatie.²⁹³

²⁸⁹ Zie II.A.6.4 (pp. 31-32).

²⁹⁰ Zie III.D (pp. 159-160).

²⁹¹ Zie II.A.4.2 (pp. 16-17).

²⁹² Zie II.A.5.3.1 (pp. 20-21).

²⁹³ Zie II.A.4.2 (pp. 16-17).

De notarissen signaleren vaker problemen in verband met de beëindiging en alimentatie dan de ambtenaren, waaraan vermoedelijk het verschil in taken ten grondslag ligt. Een kleine groep respondenten ziet geen bijzondere knelpunten bij de omzetting. De advisering heeft met name betrekking op de problemen in het buitenland en de kinderen, en bij de notarissen ook op alimentatiekwesities. Aangezien uit de vragenlijsten en interviews niet voldoende informatie is af te leiden over de (positieve) waardering van de omzettingmogelijkheid, wordt dit aspect buiten beschouwing gelaten.

6.6 De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk

In dit onderdeel worden de resultaten uit de interviews met de advocaten buiten beschouwing gelaten, nu zij nauwelijks ervaring hebben met deze omzetting.²⁹⁴ Met de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk bestaat onder ambtenaren meer ervaring dan onder notarissen, maar onder beide groepen is de ervaring niet groot. Dat geldt zowel voor paren van verschillend als voor paren van gelijk geslacht. Wellicht kan het verschil tussen de beroepsgroepen verklaard worden door het verschil in taken tussen de ambtenaren en het notariaat. Alle omzettingen komen per definitie bij een ambtenaar terecht, terwijl advisering door een notaris een optie is, waarvan maar door een deel van de paren gebruik gemaakt wordt. Er lijkt bij de ambtenaren iets meer ervaring te zijn met de omzetting van een geregistreerd partnerschap van verschillend geslacht, terwijl bij de notarissen weinig verschillen bestaan.

Wat de knelpunten betreft ziet circa de helft van de notarissen en de ambtenaren de niet-erkenning van de omzetting van een geregistreerd partnerschap van een paar van gelijk geslacht in het buitenland als problematisch. Voor paren van verschillend geslacht is dat lager. Opmerkelijk is dat het verschil tussen beide groepen paren niet groter is op dit punt. Niet duidelijk is welke problemen een paar van verschillend geslacht ervaart dat hun geregistreerd partnerschap in een huwelijk heeft omgezet,²⁹⁵ afgezien van een aantal praktische knelpunten, zoals het ontbreken van een internationale huwelijksakte, het feit dat de omzetting niet kan plaatsvinden in een gemeente naar keuze en dat de omzettingsovereenkomst niet zo ceremonieel is. Voor paren van gelijk geslacht is de problematiek inzake niet-erkenning in het buitenland wel groot, niet vanwege de omzetting op zichzelf, maar vanwege de grote kans op niet-erkenning van het huwelijk (zie Deel III.C).

De rechtspositie ten opzichte van kinderen wordt door beide beroepsgroepen voor getrouwde paren van gelijk geslacht vaker als knelpunt beschouwd dan voor getrouwde paren van verschillend geslacht. Dit ligt in de lijn der verwachting, gelet op het feit dat (sociale) ouders van gelijk geslacht minder eenvoudig goede juridische banden in het leven kunnen roepen.²⁹⁶ Evenwel is dit aspect niet zozeer aan de omzetting als zodanig verbonden, maar aan het huwelijk of geregistreerd partnerschap van een paar van gelijk geslacht. Wel dient aangetekend te worden dat het ontbreken van de vaderschapspresumptie bij een geregistreerd partnerschap van verschillend geslacht niet wordt 'geheeld' door een opvolgend huwelijk van de partners. Een voorhuwelijks kind dient dus erkend te worden om afstammingsbanden te creëren. Kinderen die geboren worden na de omzetting van een geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht, zijn wel direct het juridisch kind van beide partners. In dergelijke gevallen kan de afstammingsrechtelijke situatie derhalve uiteenlopen voor kinderen geboren tijdens het geregistreerd partnerschap en het huwelijk.

²⁹⁴ Aangezien uit de vragenlijsten en interviews niet voldoende informatie is af te leiden over de (positieve) waardering van de omzettingmogelijkheid, wordt dit buiten beschouwing gelaten.

²⁹⁵ Zie Deel III.C.

²⁹⁶ Zie II.A.5.3 (pp. 20-26)

Gezag wordt door een beperkt aantal notarissen als knelpunt gezien bij paren van gelijk en verschillend geslacht. Niet inzichtelijk is wat daarbij het knelpunt is dat specifiek aan de omzetting is verbonden, daar in beginsel het verschil tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk voor de gezagsregeling niet van belang is.²⁹⁷ Adoptie wordt tenslotte door een klein aantal notarissen als een knelpunt genoemd bij paren van gelijk geslacht, waarbij dit betrekking kan hebben op de onmogelijkheid van gezamenlijke adoptie van kinderen uit het buitenland en de voorwaarden en beperkingen die voor partneradoptie bestaan.²⁹⁸

Een aantal notarissen en een relatief groter aantal ambtenaren constateren geen enkel knelpunt bij de omzetting. Bij een paar van verschillend geslacht is dit verklaarbaar, daar de omzetting op zichzelf niet tot problemen leidt. Bij een paar van gelijk geslacht speelt evenwel altijd de mogelijke niet-erkenning in het buitenland.

De advisering door de notarissen en ambtenaren stemt in grote lijnen overeen met de knelpunten die worden gesignaleerd, al wordt de niet-erkenningproblematiek minder vaak expliciet onder de aandacht van paren gebracht dan de signalering als knelpunt.²⁹⁹ Dit is enigszins merkwaardig.

6.7 Advisering

Welke voorlichting en advies geven notarissen en ambtenaren in bepaalde situaties? Grof geschetst geldt dat aan partners wordt geadviseerd om, afhankelijk van de omstandigheden van het geval, voor de minst risicovolle route te kiezen. Dat betekent dat een paar dat een geregistreerd partnerschap wenst aan te gaan, regelmatig wordt gewezen op de voordelen van het huwelijk. Ook al wordt door een groot aantal beroepsbeoefenaren benadrukt dat het een eigen keuze is van partners die gerespecteerd moet worden, toch geven meer respondenten aan dat zij, afhankelijk van de omstandigheden van het geval, wel adviseren om een huwelijk aan te gaan in verband met de betere rechtspositie van kinderen en het buitenland (bij paren van verschillend geslacht). Ook speelt een rol dat aanstaande partners geen goed beeld van het geregistreerd partnerschap hebben en dat een aantal respondenten het huwelijk als een beter geregeld instituut ziet.

Een paar dat een flitsscheiding wenst, wordt afhankelijk van de concrete omstandigheden van het geval, door een groot deel van de respondenten geadviseerd voor een rechterlijke ontbinding te opteren. Aan de andere kant geeft een kleiner deel van de respondenten een dergelijk advies niet, bijvoorbeeld omdat het de eigen keuze van de partners is of omdat een flitsscheiding als goedkoper en sneller wordt aangemerkt.

Slechts bij hoge uitzondering wordt aan een paar dat een huwelijk wil sluiten geadviseerd om voor een geregistreerd partnerschap te kiezen. Dit vindt alleen onder bijzondere omstandigheden plaats.

Relevante factoren bij het geven van voorlichting en advies zijn de aanwezigheid van kinderen en een band met het buitenland, zoals een niet-Nederlandse nationaliteit van een van de partners. Bij de beëindiging van een relatie is daarnaast nog relevant of de partners (on)enigheid over de afwikkeling van de relatie hebben, of zich moeilijke vermogensrechtelijke kwesties voordoen en of sprake is van problemen in verband met alimentatie.

²⁹⁷ Zie II.A.5.3.3 (pp. 23-25)

²⁹⁸ Zie II.A.5.3.2 (pp. 22-23).

²⁹⁹ Met uitzondering van advisering inzake de kinderen door notarissen aan paren van verschillend geslacht en gezag en alimentatie door ambtenaren aan beide groepen paren.

6.8 Kennisniveau van de partners

De notarissen zijn in meerderheid van mening dat aanstaande geregistreerde partners van verschillend en gelijk geslacht niet voldoende kennis hebben van het geregistreerd partnerschap en het (opengestelde) huwelijk. De meeste ambtenaren zijn van mening dat aanstaande geregistreerde paren van gelijk geslacht wel voldoende op de hoogte zijn, maar de meeste aanstaande paren van verschillend geslacht niet. Bij beide beroepsgroepen wordt het kennisniveau van geregistreerde partners van verschillend geslacht substantieel lager ingeschaald dan dat van geregistreerde partners van gelijk geslacht. Relatief vaak wordt expliciet opgemerkt dat partners van gelijk geslacht beter geïnformeerd zijn dan partners van verschillend geslacht en dat zij bewuster een keuze maken.

Onderwerpen waarop een (gebrek aan) kennis bestaat, zijn de problemen met niet-erkenning in het buitenland en de verschillen in de vaderschapsregeling tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk, hetgeen met name speelt bij paren van verschillend geslacht. Door de ambtenaren wordt ook genoemd dat partners geen goed beeld hebben van de verstrekkende rechten en plichten van het geregistreerd partnerschap, dat regelmatig als een soort samenlevingscontract wordt gezien.

II.C Evaluatie van de wetgeving vanuit nationaal juridisch perspectief

1. Inleiding

Het doel van dit deel van het onderzoek is om de vraag te beantwoorden of de doeleinden die de wetgever nastreefde met de invoering van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk zijn bereikt. In dit deel wordt een analyse gemaakt vanuit het nationaal juridische kader waar *the law in the books* en *the law in action* samenkomen. Op basis van Deel II.A en Deel II.B wordt vastgesteld of zich formeel juridische of praktische knelpunten voordoen die afbreuk doen aan de doeleinden van de wetgeving. Deze doelstellingen zijn enerzijds de gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht en anderzijds het aanbieden van een instituut dat vergelijkbaar is met het huwelijk voor paren van verschillend geslacht die (nog) niet willen huwen.

2. Verschillen en knelpunten

In deze paragraaf wordt onderzocht of de verschillen in de wettelijke regelingen van geregistreerd partnerschap en huwelijk die in Deel II.A beschreven zijn, in de praktijk als een knelpunt worden aangemerkt door de notarissen, ambtenaren van de burgerlijke stand en advocaten.³⁰⁰ Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen het aangaan en de omzetting, de rechtsgevolgen en de beëindiging van de relatie.

2.1 *Het aangaan van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk*

- Bij de ceremonie voor het aangaan van een geregistreerd partnerschap wordt de inhoud van de verklaring aan de partners zelf overgelaten, terwijl bij de voltrekking van een huwelijk een wettelijk vastgestelde verklaring moet worden afgelegd door de aanstaande echtgenoten.
- Het huwelijk wordt gesloten door de verklaring van de echtgenoten; een geregistreerd partnerschap komt tot stand door de akte van registratie.
- Anders dan bij het huwelijk mogen godsdienstige plechtigheden bij een geregistreerd partnerschap aan de burgerlijke plechtigheid vooraf gaan.

Op deze punten worden door de ondervraagde beroepsgroepen geen knelpunten in de praktijk gesignaleerd.

2.2 *De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk en omgekeerd*

- Anders dan bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk, kunnen geregistreerde partners c.q. echtgenoten niet opteren voor een omzetting in een andere gemeente dan de woongemeente van een van hen.
- Geen wettelijke bepaling inzake de (verplichte) aanwezigheid van getuigen bij een omzetting; geen openbare plechtigheid, geen verplichte uitwisseling van een ‘jawoord’.

Uit het onderzoek onder de ambtenaren van de burgerlijke stand komt naar voren dat deze verschillen als knelpunt worden ervaren. Daarnaast is ook het ontbreken van een internationale huwelijksakte bij een geregistreerd partnerschap of een in een huwelijk omgezet geregistreerd partnerschap een punt dat praktische problemen kan oproepen. Dit komt naar voren uit het onderzoek onder de beroepsgroepen en blijkt niet uit Deel II.A.

2.3 *De rechtsgevolgen van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk*

- Bij geboorte binnen een geregistreerd partnerschap van verschillend geslacht geldt de vaderschapspresumptie niet, zodat de mannelijke geregistreerde partner het kind dient te

³⁰⁰ Zie II.A.7 (pp. 33-35).

erkennen. Indien geen erkenning plaatsvindt, heeft dit verstrekende gevolgen voor de rechtspositie van het kind en de man (onder meer op het terrein van het naamrecht, omgang, erfrecht, nationaliteitsrecht, publiekrecht). Dit punt wordt door een aanzienlijk deel van de betrokken beroepsbeoefenaren als problematisch aangemerkt (25 van de 74 notarissen en ruim 100 van de 300 ambtenaren van de burgerlijke stand).³⁰¹

- Voor paren van gelijk geslacht geldt geen ouderschapspresumptie, ongeacht of zij gehuwd zijn of een geregistreerd partnerschap hebben gesloten. Slechts de moeder komt direct in een familierechtelijke betrekking tot het kind te staan. De partner kan het kind niet erkennen. Adoptie is vereist om juridisch ouder te worden, waaraan voorwaarden, termijnen en kosten zijn verbonden, terwijl rechterlijke tussenkomst altijd noodzakelijk is. Bovendien gelden beperkingen voor adopties van kinderen afkomstig uit het buitenland: dan dient eerst een eenpersoonsadoptie plaats te vinden, waarna in een later stadium partneradoptie kan plaatsvinden. Een deel van de betrokken beroepsgroepen merkt de rechtspositie van (sociale) ouders en kind als problematisch aan (circa 20 van de 74 notarissen en circa 60 van de 300 ambtenaren).³⁰²
- Verschillen in de internationale sfeer tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk, die in Deel III aan de orde worden gesteld. Op dit punt bestaat onder de beroepsgroepen de opvatting dat dit een serieus probleem is: 47 van de 74 notarissen en 208 van de 300 ambtenaren signaleren deze problemen voor een huwelijk van een paar van gelijk geslacht. Voor een geregistreerd paar van gelijk geslacht bedragen deze getallen 58 en 225 en voor een geregistreerd paar van verschillend geslacht is dit 55 en 193.
- Een aantal andere uitzonderingen:³⁰³
 - ◆ Het verschil in de mogelijkheden van een gehuwde en geregistreerde man om een kind te erkennen van een vrouw die niet zijn formele partner is.
 - ◆ Interlandelijke adoptie is niet mogelijk door een geregistreerd paar, maar wel door echtgenoten van verschillend geslacht.
 - ◆ De expliciete bepaling dat aanverwantschap niet eindigt na ontbinding van het geregistreerd partnerschap ontbreekt, terwijl die voor het huwelijk wel bestaat.
 - ◆ De regeling van het bezit van staat van een kind dat tijdens een huwelijk is geboren (art. 1:80 BW), geldt niet voor het geregistreerd partnerschap (voortvloeiend uit het ontbreken van afstammingsrechtelijke gevolgen bij het geregistreerd partnerschap).
 - ◆ De regeling van de gevolgen van een nietigverklaring van een huwelijk voor de rechtspositie ten opzichte van kinderen is niet van toepassing op nietigverklaring van een geregistreerd partnerschap met als gevolg dat de vader die gehuwd geweest is wel gezag houdt met de moeder en de mannelijke geregistreerde partner niet.

Voor deze vijf punten geldt dat de ondervraagde beroepsbeoefenaren hier geen knelpunten in de praktijk hebben genoemd.

Een knelpunt in verband met de rechtsgevolgen van geregistreerd partnerschap en huwelijk is volgens de beroepsgroepen dat aanstaande geregistreerde partners van met name verschillend geslacht onvoldoende op de hoogte zijn van de juridische verschillen tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk.

³⁰¹ Problemen inzake gezag en adoptie zijn hier niet meegerekend.

³⁰² Een klein aantal notarissen en ambtenaren signaleert ook problemen in verband met gezag en adoptie.

³⁰³ Die hier niet limitatief worden genoemd. Op het terrein van het pensioenrecht bestaat bijvoorbeeld nog verschil.

2.4 De beëindiging van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk

- Beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst is wel mogelijk bij een geregistreerd partnerschap en niet bij een huwelijk. Als zodanig wordt dit verschil niet als knelpunt genoemd door de beroepsgroepen, maar wel worden door de beroepsgroepen voor- en nadelen van de beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst en de flitsscheiding gesignaleerd.
- Het alimentatierecht bij de regeling van de beëindiging van het geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden wijkt af van de wettelijke regeling van een rechterlijke ontbinding van een geregistreerd partnerschap of huwelijk. Een klein deel van de ondervraagde beroepsgroepen geeft aan dat hier sprake is van een knelpunt. Bovendien bestaat weinig ervaring met alimentatieberekeningen door het notariaat, hetgeen problematisch kan zijn.
- Het ontbreken van een executoriale titel bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden wanneer de beëindigingsovereenkomst door een advocaat is ondertekend (en niet is neergelegd in een notariële akte). Dit punt wordt door een klein deel van de notarissen en ambtenaren van de burgerlijke stand genoemd als knelpunt.
- Het procesrecht is verschillend waar het de positie (ten opzichte) van kinderen betreft. Het is bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap door de rechter niet mogelijk om een voorlopige of nevenvoorziening te verzoeken met betrekking tot kinderen. Op dit punt zijn door de beroepsgroepen geen knelpunten geconstateerd, maar uit de jurisprudentie blijkt dat dit punt zich met enige regelmaat voordoet (zie Deel.IIA.6.5).
- Scheiding van tafel en bed is niet mogelijk bij een geregistreerd partnerschap en wel bij een huwelijk. Op dit punt zijn door de beroepsgroepen geen knelpunten geconstateerd.

Aldus blijkt dat een aantal verschillen in de wettelijke regelingen van geregistreerd partnerschap en huwelijk voor het geregistreerd partnerschap in de praktijk door de beroepsgroepen als knelpunten wordt aangemerkt. De problemen in verband met de niet-erkenning van een formele relatie in het buitenland en de problemen in verband met de rechtpositie van kinderen, met name in een geregistreerd partnerschap van een verschillend geslacht, springen hierbij als meest genoemde punten in het oog. Daarnaast is de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk voor verbetering vatbaar en zou een internationale huwelijksakte bij een geregistreerd partnerschap of een in een huwelijk omgezet geregistreerd partnerschap praktische problemen kunnen verminderen. Ook zou getracht kunnen worden de kennis van aanstaande geregistreerde paren over de wetgeving te verbeteren.

3. Het geregistreerd partnerschap: aanpassing gewenst

Los van de vraag welke verschillen in de praktijk door de beroepsgroepen als knelpunt worden aangemerkt, rijst de vraag of de wetgeving voldoet aan het gelijkheidsbeginsel. Het streven van de wetgever was om vanwege het gelijkheidsbeginsel het geregistreerd partnerschap in te richten naar het huwelijksmodel. Uit het gelijkheidsbeginsel vloeit voort dat gelijke gevallen gelijk behandeld moeten worden; hierbij geldt geen beperking op basis van bepaalde discriminatiegronden. Iedere vorm van ongelijke behandeling van gelijke behandeling kan in strijd komen met het gelijkheidsbeginsel. Het gelijkheidsbeginsel is neergelegd in art. 1 Grw en in verdragen.³⁰⁴

De vraag rijst welke beoordelingsmaatstaf aangelegd moet worden om te bepalen of het geregistreerd partnerschap en het huwelijk gelijke gevallen betreffen. Gaat het uitsluitend om de juridische inrichting van de relaties, of zijn ook andere aspecten relevant, zoals het feit dat het huwelijk een instituut is met een lange geschiedenis dat een bepaalde symbolische betekenis heeft,

³⁰⁴ Zie II.A.2 (pp. 12-13).

terwijl dat bij het geregistreerd partnerschap niet het geval is? Uit Deel II.A.2 blijkt dat tot op heden geen jurisprudentie is geweest waarin het gelijkheidsbeginsel als beoordelingsmaatstaf is aangelegd bij de beoordeling van verschillen tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk. Ook in de literatuur is dit vraagstuk tot op heden niet aan de orde gesteld. Hetgeen hierna wordt vermeld, moet derhalve met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Gesteld dat aangenomen mag worden dat bij de toetsing uitsluitend een formeel juridische maatstaf bepalend is,³⁰⁵ dan moet de vraag worden beantwoord of een bepaald verschil in wetgeving een ongerechtvaardigd verschil zou kunnen zijn, derhalve een verschil waarvoor geen rechtvaardigheidsgrond is. Of zich een rechtvaardigingsgrond voordoet die een onderscheiden behandeling kan rechtvaardigen, wordt beïnvloed door de ontwikkeling van het geregistreerd partnerschap. Waar oorspronkelijk mogelijk goede redenen waren die een verschillende regeling van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk konden dragen, kan dit nu anders zijn. Dit geldt met name voor de rechtsverhouding tot kinderen. Aanvankelijk was het geregistreerd partnerschap bedoeld als een instituut om te voldoen aan het gelijkheidsbeginsel, zodat ook paren van gelijk geslacht publiekelijk erkenning voor hun relatie konden krijgen. In dat beeld paste het idee van de wetgever dat het geregistreerd partnerschap geen rechtsgevolgen zou hebben in de relatie tussen kinderen en geregistreerde partners. Nu is het geregistreerd partnerschap, mede door de openstelling van het huwelijk, een instituut dat ook in relatief grote mate door paren van verschillend geslacht wordt gekozen, waarbinnen kinderen opgroeien en waaraan gezamenlijk gezag van rechtswege is verbonden (zie Deel IV.A en IV.B). De wetgeving inzake het geregistreerd partnerschap is niet in alle opzichten meegegaan met deze ontwikkeling. Zo zijn de gevolgen van een nietigverklaring van een huwelijk niet van overeenkomstige toepassing op het geregistreerd partnerschap en kunnen geen nevenvoorzieningen terzake van kinderen gevraagd worden. Gegeven deze ontwikkeling rijst de vraag: welke grond voor onderscheid is, gelet op de huidige wetgeving, juridisch houdbaar? Het gaat derhalve om een *ex nunc*-toetsing, waarbij de huidige stand van zaken doorslaggevend is.

Het is niet mogelijk om deze vraag in zijn algemeenheid te beantwoorden, omdat het afhankelijk is van het verschil in kwestie of wellicht een grond voor onderscheid gevonden kan worden. De ratio van de uiteenlopende regelgeving dient achterhaald te worden om vast te stellen of zich een rechtvaardigheidsgrond voor dit verschil voordoet.³⁰⁶ Een aantal verschillen wordt hierna nader onderzocht.

Het belangrijkste onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk is dat de mannelijke geregistreerde partner van de moeder van een kind niet van rechtswege vermoed wordt de juridisch vader van het kind te zijn. Dit onderscheid met een kind dat binnen een huwelijk wordt geboren en waar de mannelijke echtgenoot wel van rechtswege als juridisch vader wordt aangemerkt van het kind dat tijdens het huwelijk wordt geboren, lijkt niet te voldoen aan het gelijkheidsbeginsel.

Het gaat hier om de vraag welke betekenis *de iure* mag worden afgeleid uit het feit dat een paar van verschillend geslacht er samen voor kiest een kind te krijgen binnen een formele relatievorm.³⁰⁷ De vraag die beantwoord moet worden is of dit gegeven voldoende

³⁰⁵ Hetzelfde heeft te gelden indien het onderscheid in symbolische betekenis van het huwelijk en het geregistreerd partnerschap niet relevant is terzake van een bepaald verschil.

³⁰⁶ GERARDS (2002) pp. 33-35.

³⁰⁷ Opmerking verdient dat hier geen rol speelt of symbolische en historische aspecten van het huwelijk wellicht tot het oordeel moeten leiden dat van gelijke gevallen geen sprake is.

rechtvaardiging oplevert om in het normaaltypische geval het vaderschapsvermoeden te rechtvaardigen.³⁰⁸ Het vaderschapsvermoeden is, naar huidige maatstaven beoordeeld, gebaseerd op de presumptie dat diegene die met de moeder van het kind gehuwd is, in het normaaltypische geval de biologische vader van het kind is en dat degene in het dagelijkse leven ook een belangrijke rol zal (en moet) vervullen als verzorger en opvoeder van het kind dat binnen die formele relatie wordt geboren. De vraag die nu beantwoord moet worden is of zich in dit opzicht een verschil voordoet tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap. Deze vraag is vooralsnog niet eenvoudig te beantwoorden, omdat er weinig informatie beschikbaar is om een normaaltypisch geregistreerd partnerschap te duiden. Het geregistreerd partnerschap bestaat nog te kort en er is nog te weinig sociaal-wetenschappelijk onderzoek gedaan naar deze relatievorm. Uit het sociologisch onderzoek uitgevoerd in Deel IV.B blijkt dat meer dan de helft van de ondervraagde paren van verschillend geslacht kinderen heeft op het moment van ondervraging. Niet onderzocht is in hoeverre deze mannelijke partners de biologische vader van het kind zijn en in hoeverre zij in het dagelijkse leven een belangrijke rol in het leven van het kind vervullen. Toch lijkt de veronderstelling dat dit in veel gevallen zo zal zijn, verdedigbaar.

Daarnaast zijn er belangrijke aanwijzingen dat de wetgever er zelf vanuit gaat dat de geregistreerde partner in de regel een belangrijke rol in het leven van het kind zal vervullen. Het geregistreerd partnerschap heeft na de invoering in 1998 alsnog gevolgen gekregen voor het gezamenlijk gezag over minderjarige kinderen. Geregistreerde partners kunnen van rechtswege bij de geboorte van een kind binnen een geregistreerd partnerschap samen het ouderlijk gezag uitoefenen.³⁰⁹ Bovendien is de wet ook aangepast in de zin dat een onderhoudsverplichting tussen de mannelijke geregistreerde partner en het kind is geïntroduceerd.³¹⁰ Dat betekent dat de eerste stappen zijn gezet naar een goede rechtsbescherming voor het kind dat geboren wordt binnen een geregistreerd partnerschap. Deze ontwikkeling moet worden voortgezet, omdat het ontbreken van een familierechtelijke betrekking tussen vader en kind verstrekende, negatieve gevolgen heeft op vele rechtsgebieden, in onder meer het naamrecht, omgangsrecht, erfrecht, het nationaliteitsrecht en het publiekrecht. Niet inzichtelijk is welke grond voldoende rechtvaardiging oplevert voor dit belangrijke onderscheid, zeker niet vanuit het perspectief van het kind bezien. Het feit dat erkenning door de mannelijke geregistreerde partner mogelijk is, vormt, gelet op het feit dat deze argumentatie ook voor het huwelijk geldt, niet langer voldoende grond voor een onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk.³¹¹ Strijdigheid van de wetgeving op dit punt met het gelijkheidsbeginsel is aldus aannemelijk, zowel vanuit het perspectief van het kind als vanuit dat van de mannelijke geregistreerde partner. Het recht op eerbiediging van *family life* (art. 8 EVRM) van het kind met de biologische vader die gezinsleven heeft met het kind, houdt overigens geen verplichting van de Staat in om een vaderschapspresumptie in te voeren voor mannelijke geregistreerde partners. In combinatie met het gelijkheidsbeginsel van art. 14 EVRM rust op de Staat waarschijnlijk wél de verplichting tot gelijke behandeling van kinderen geboren binnen een huwelijk van een paar van verschillend geslacht en kinderen geboren binnen een geregistreerd partnerschap van een paar van

³⁰⁸ Zie voor een uiteenzetting van dit toetsingsmodel: SCHRAMA (2004) pp. 541-544.

³⁰⁹ Zie daarnaast het voornemen om het ook mogelijk te maken een verzoek tot nevenvoorzieningen ten aanzien van kinderen in te dienen bij ontbinding van een geregistreerd partnerschap, tot uitdrukking gebracht in *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 2 en 3.

³¹⁰ Wet van 21 december 2000, *Stb.* 2001, nr. 9 (Wet openstelling huwelijk).

³¹¹ Uit de data verzameld voor het sociologisch onderzoek blijkt dat er 138 mannelijke respondenten zijn die een geregistreerd partnerschap met een vrouw zijn aangegaan. Van hen hebben er 84 kinderen. Voor het eerste kind hebben 77 van hen de vraag ingevuld. 68 mannen uit deze groep geven aan dat zij hun eerste kind hebben erkend en 7 mannen hebben dat niet gedaan. Deze gegevens zijn niet representatief, maar hieruit blijkt dat bij deze groep een kleine tien procent hun eerste kind niet heeft erkend.

verschillend geslacht. In hoeverre het Europese Hof voor de Rechten van de Mens deze benadering onderschrijft, is onzeker.³¹²

Bij geregistreerde partners van gelijk geslacht rijst evenzeer de vraag wat uit het gelijkheidsbeginsel voortvloeit in de relatie tot kinderen die binnen de relatie geboren worden en/of opgroeien.³¹³ Duidelijk is dat de situatie hier ingewikkelder is, omdat er altijd een derde bij betrokken is. In de literatuur wordt gepleit voor versterking van de rechtspositie van (sociale) ouders en kinderen ten opzichte van elkaar. Over de wijze waarop dit vorm moet krijgen, bestaat geen eenstemmigheid. De wetgever zoekt de oplossing met name in versoepeling van het adoptierecht, in de literatuur wordt ook op andere opties gewezen. Hoewel duidelijk is dat aanpassing op dit punt wenselijk is, is onduidelijk of nu reeds kan worden aangenomen dat sprake is van strijdigheid met fundamentele rechten, indien op dit punt een onderscheid gemaakt wordt. Het feit dat er altijd een derde betrokken is, rechtvaardigt (bepaalde) verschillen. Dit punt verdient in ieder geval serieuze aandacht van de wetgever.

Voor beide groepen, geregistreerde partners van verschillend en gelijk geslacht, geldt dat aanpassing van de wet gewenst is waar het gaat om de mogelijkheid binnen het procesrecht om bij de rechterlijke ontbinding van een geregistreerd partnerschap voorzieningen terzake van de kinderen te kunnen vragen, bijvoorbeeld inzake gezag en omgang. Op dit punt bestaan plannen tot aanpassing.³¹⁴

De vraag rijst of onderscheid tussen geregistreerd partnerschap enerzijds en huwelijk anderzijds voor wat betreft de beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst in strijd komt met het gelijkheidsbeginsel. Vastgesteld is immers dat de enige reden waarop de wetgever dit onderscheid gebaseerd heeft, de veronderstelling was dat binnen het geregistreerd partnerschap geen kinderen opgroeien. Nu dit door latere ontwikkelingen onder druk is komen te staan, rijst de vraag of het onderscheid in stand kan blijven. Op dit punt wordt verder niet ingegaan.

Ook op andere onderdelen dient de wetgeving, beoordeeld vanuit het gelijkheidsbeginsel, te worden aangepast. Het is niet inzichtelijk waarom geregistreerde partners en flitsscheiders die met onderling goedvinden hun relatie beëindigen aan een ander alimentatierecht onderworpen zouden moeten worden. Ook hier bestaan reeds plannen tot aanpassing van de wetgeving.³¹⁵

Ten slotte kan de vraag gesteld worden of de wetgeving vanwege een aantal verschillen die bestaan tussen omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk (en andersom) en een directe keuze voor een huwelijk, in strijd komt met art. 10 lid 1 Gw. Het recht op respect voor relativiteitsvrijheid kent evenwel ruime grenzen; niet snel zal sprake zijn van een schending.³¹⁶ Het feit dat partners die opteren voor de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk geen vrije keuze hebben voor wat betreft de gemeente waarin zij de omzetting willen laten plaatsvinden en dat de wet een openbare plechtigheid waarbij in aanwezigheid van getuigen een jawoord wordt uitgewisseld, niet voorschrijft, resulteert mogelijk in een ander karakter van de omzettingsplechtigheid, waardoor het feestelijke, symbolische karakter in het geding kan komen.

³¹² FORDER en VERBEKE (2005) p. 559-563.

³¹³ Opgemerkt kan wel worden dat het Europese Hof van de Rechten van de Mens hier de nodige vrijheid aan de staten laat, zodat op die grond niet snel sprake is van schending van art. 8 EVRM.

³¹⁴ Zie II.A.6.2 (pp. 29-30).

³¹⁵ Zie II.A.6.5 (pp. 32-33).

³¹⁶ Zie II.A.2 (pp. 12-13).

Dit is waarschijnlijk niet zwaarwegend genoeg om een schending van art. 10 lid 1 Gw aan te nemen.

4. Het huwelijk

De vraag of de doelstelling van de Wet openstelling huwelijk is verwezenlijkt, is eenvoudiger te beantwoorden. Het doel dat aan de wet ten grondslag is gelegd is om voor paren van gelijk geslacht daadwerkelijk gelijke behandeling te realiseren op het terrein van het relatierecht. Op basis van de bestudering van de wetgeving in Deel II.A blijkt dat voor de onderzochte punten in beginsel exact dezelfde regelingen voor gehuwde paren van gelijk en verschillend geslacht gelden. Dat geldt voor het aangaan van het huwelijk, de rechtsgevolgen en de beëindiging. Daarop bestaat een belangrijke uitzondering ten aanzien van de rechtsgevolgen van het huwelijk voor het juridisch ouderschap. Bij een huwelijk tussen een paar van verschillend geslacht wordt de echtgenoot van de moeder van rechtswege juridisch ouder van een kind geboren tijdens het huwelijk. Een vergelijkbare regel geldt niet voor paren van gelijk geslacht. Ook op dit punt rijst de vraag of het gelijkheidsbeginsel van toepassing is, nu, net als bij het geregistreerd partnerschap, belangrijke verschillen bestaan tussen paren van verschillend en gelijk geslacht. Bij de laatste groep is altijd een derde persoon betrokken bij de geboorte van een kind, terwijl dit bij paren van verschillend geslacht in de regel niet het geval is. Aannemelijk is dat deze kwestie dan ook niet binnen de reikwijdte van het gelijkheidsbeginsel valt. Dat neemt evenwel niet weg dat het aanbeveling verdient om de rechtspositie van deze groep kinderen te versterken, mede gelet op het feit dat art. 8 EVRM hierbij van belang is. Op welke wijze dit vorm zou kunnen krijgen, is onderwerp van onderzoek en valt verder buiten de reikwijdte van dit onderzoek.

De Wet openstelling huwelijk heeft op het merendeel van de onderzochte punten niet tot grote problemen geleid: van knelpunten op basis van een analyse van de wetgeving, jurisprudentie en literatuur blijkt in beginsel niet. Er is één belangrijke uitzondering. De vraag kan gesteld worden of het vanuit het gelijkheidsbeginsel beoordeeld, is toegestaan om een gehuwd paar van gelijk geslacht niet de mogelijkheid te geven tot interlandelijke adoptie, terwijl een gehuwd paar van verschillend geslacht wel die mogelijkheid heeft. Het argument dat er geen landen zijn waar adoptie door een paar van gelijk geslacht mogelijk is, is achterhaald. Gelet op het wetsvoorstel waarbij de Wobka wordt aangepast, zodat ook gehuwde paren van gelijk geslacht samen een kind uit het buitenland kunnen adopteren, is op dit punt verbetering in zicht.

5. Samenvatting

Geconcludeerd kan aldus worden, dat zich bepaalde verschillen voordoen tussen de wetgeving inzake het geregistreerd partnerschap enerzijds en anderzijds de wetgeving inzake het huwelijk. Voor het huwelijk tussen partners worden geen knelpunten gesignaleerd, behalve de rechtspositie tussen sociale ouder en kind en erkenningsproblemen in het buitenland. Een aantal verschillen tussen het geregistreerd partnerschap en huwelijk blijkt door de notarissen, ambtenaren en advocaten als problematisch aangemerkt te worden voor wat betreft het geregistreerd partnerschap. Een aantal andere verschillen in de wetgeving is in de praktijk niet als zodanig gekwalificeerd. Daarnaast blijkt een punt van aandacht dat de kennis van aanstaande geregistreerde partners, met name van verschillend geslacht, inzake de wetgeving op dit punt voor verbetering vatbaar is. Vanuit het perspectief van het gelijkheidsbeginsel beoordeeld zijn bepaalde verschillen in de wetgeving voor beide relatievormen mogelijk niet langer verdedigbaar. Dit geldt in ieder geval voor het verschil inzake het afstammingsrecht voor mannelijke geregistreerde partners. Een complex vraagstuk is hoe de rechtspositie van (sociale) ouders ten opzichte van kinderen die binnen een relatie van een paar van gelijk geslacht opgroeien, het beste vorm kan krijgen. In de conclusies wordt nader ingegaan op de wijze waarop aanpassing van het recht kan plaatsvinden om een aantal knelpunten te verminderen.

DEEL III

HET INTERNATIONAAL JURIDISCH PERSPECTIEF

DEEL III

HET INTERNATIONAAL JURIDISCH PERSPECTIEF

Algemeen

De oorsprong van het instituut geregistreerd partnerschap is gelegen in het buitenland. De ontwikkelingen aldaar zijn van invloed geweest op de invoering van het registratiesysteem in Nederland. In 1989 gold Denemarken nog als het enige land ter wereld dat een vorm van geregistreerd partnerschap kende. Invoering van het geregistreerd partnerschap werd daar noodzakelijk geacht om twee personen van hetzelfde geslacht die een stel vormden dezelfde rechten als echtgenoten te geven. Inmiddels zijn er meer dan veertig rechtstelsels die een vorm van geregistreerd partnerschap hebben ingevoerd.¹ In sommige landen is het geregistreerd partnerschap tevens opengesteld voor mensen van verschillend geslacht. In een aantal landen kunnen aan- en bloedverwanten hun partnerschap laten registreren, terwijl dit in andere landen niet mogelijk is. Hoewel er veel verschillen zijn op dit gebied, zijn er ontegenzeggelijk ook overeenkomsten.

Sinds 2001 hebben enkele landen het burgerlijk huwelijk opengesteld voor paren van hetzelfde geslacht. Medio 2006 zijn er vier landen, namelijk Nederland, België, Spanje en Canada, en Massachussets, Verenigde Staten van Amerika, die het huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht toelaten.

¹ Namelijk, in de EU: **België**, **Denemarken**, **Duitsland**, **Finland**, **Frankrijk**, **Groenland**, **Luxemburg**, **Nederland**, **Slovenië**, elf regio's van **Spanje** (Andalucië, Aragon, Asturias, Balearen Eilanden, Baskenland, Canarische Eilanden, Catalonië, Extremadura, Madrid, Navarre en Valencia), **Tsjechië**, alle drie landen van het **Verenigd Koninkrijk** (Engeland & Wales, Schotland en Noord Ierland) en **Zweden**. In Europa (maar buiten de EU): **Andorra**, **IJsland**, **Noorwegen** en **Zwitserland** (pas per 1 juli 2007). Buiten Europa: twee provincies van **Argentinië** (Buenos Aires Stad en Río Negro Provincie), één staat in **Australië** (Tasmanië), één regio in **Brazilië** (Rio Grande do Sol), drie provincies in **Canada** (Alberta, Manitoba, Nova Scotia en Quebec), **Nieuw Zeeland** en zes staten in de **Verenigde Staten** (Californië, Connecticut, Hawaï, Maine, New Jersey en Vermont). Zie verder CURRY-SUMNER (2005a) p. 347-363 en 537-547.

III.A Inleiding

1. Opzet

In dit hoofdstuk wordt het buitenlandse recht inzake het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk uiteengezet. Er is behoefte aan een inventarisatie van de nieuwe relatievormen die paren in het buitenland kunnen aangaan. De vraag hoe het registratiesysteem in een ander land er uitziet wordt in Deel III.B behandeld (het aangaan, de rechtsgevolgen en de beëindiging van de relatievorm). Een andere vraag is hoe het buitenland omgaat met paren die in Nederland geregistreerd of gehuwd zijn. Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van het buitenlands internationaal privaatrecht. Dit komt aan de order in Deel III.C. De vraag hoe in Nederland wordt omgegaan met buitenlandse vormen van het geregistreerd partnerschap c.q. het opengestelde huwelijk, wordt niet behandeld. Aan het eind van elk onderdeel worden de verschillende regelingen kort met elkaar vergeleken (Deel III.B.15 en Deel III.C.15).

2. Verantwoording van de methodiek

Gelet op het korte tijdsbestek waarbinnen dit onderzoek plaats heeft gevonden, is het niet mogelijk om alle landen en staten ter wereld die een vorm van geregistreerd partnerschap hebben ingevoerd te onderzoeken. Er zijn derhalve keuzes gemaakt. In Deel III.B komen alle Europese rechtstelsels in alfabetische volgorde aan bod.²

In Deel III.C is voor de bespreking van de erkenning van Nederlandse relatievormen in het buitenland een selectie gemaakt van die landen die verschillende materieelrechtelijke oplossingen aandragen. Dit zijn binnen Europa:

- (1) Landen die het huwelijk hebben opengesteld voor mensen van gelijk geslacht (**België, Spanje**);
- (2) Landen die het geregistreerd partnerschap hebben beperkt tot paren van gelijk geslacht (**Duitsland, Verenigd Koninkrijk, Zweden, Zwitserland**³);
- (3) Landen die het geregistreerd partnerschap ook opengesteld hebben voor paren van verschillend geslacht (**België, Frankrijk, Spanje**); en
- (4) Landen die geen vorm van geregistreerd partnerschap kennen (**Italië**).

Dezelfde criteria zijn eveneens toegepast op de keuze van jurisdicties buiten Europa. Dit heeft geleid tot onderzoek naar de situatie in **Australië, Canada, India, Verenigde Staten van Amerika** en **Zuid-Afrika**. Met deze keuze is ook aandacht besteed aan een geografische verdeling van de onderzochte stelsels.

Voor zover mogelijk, is dit deel van het rapport geschreven aan de hand van primaire bronnen, waarbij gebruik is gemaakt van wetgeving, jurisprudentie en doctrine uit de desbetreffende landen, en, waar nodig, vertalingen van wetgeving. Daarnaast is aan deskundigen uit een aantal landen gevraagd om deze informatie aan te vullen, toe te lichten of in een breder kader te zetten. De gebruikte vertalingen en persoonlijke contacten zijn aan het begin van elk onderdeel vermeld.

² Onder Europa worden verstaan alle verdragstaten van de Raad van Europa: <http://www.coe.int>.

³ De keuze voor Zwitserland geeft inzicht in de houding van een niet-EU lidstaat ten opzichte van het Nederlandse geregistreerd partnerschap en gelijkgeslachtelijk huwelijk.

III.B Buitenlands materieel recht

1. Andorra⁴

1.1 Bron en ontstaansgeschiedenis

Op 21 februari 2005 heeft Andorra een vorm van “geregistreerd partnerschap” ingevoerd.⁵ De wet, die beoogt een geregistreerde samenlevingsvorm te creëren voor paren van zowel hetzelfde als verschillend geslacht, werd ingevoerd om discriminatie te voorkomen. Volgens artikel 6 van de Andorrese grondwet is discriminatie verboden op grond van ras, geboorte, geslacht, afkomst, religie, mening, of welke andere grond van persoonlijke dan wel maatschappelijke aard dan ook. Mede in het licht van deze bepalingen, alsmede de resolutie van de Raad van Europa van 7 mei 1988 om overeenkomsten tussen samenwonenden te erkennen, heeft de Andorrese regering de *Llei qualificada de les unions estables de parella* vastgesteld.⁶ Er zijn op dit moment geen statistieken omtrent het aantal *unions estables de parella* beschikbaar.

1.2 Aangaan

Volgens artikel 2 van de wet betreffende *unions estables de parella*, mogen twee volwassenen een partnerschap registreren ongeacht hun geslacht. Voorwaarde is dat de partners noch gehuwd, noch verbonden zijn door een andere *union estable de parella*.⁷ Deze relatievorm staat niet open voor bloedverwanten in de rechte lijn en zijlijn.⁸ Twee mensen die van deze mogelijkheid tot registratie gebruik willen maken, moeten hun intentie kenbaar maken ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand van de woonplaats van één van hen. Bij hun intentieverklaring moeten de partners ook een overeenkomst overhandigen waarin aangegeven wordt welke vermogensrechtelijke afspraken zij hebben gemaakt.⁹

Zes maanden na deze intentieverklaring, komt de *union estable de parella* tot stand en vindt inschrijving in de registers van de burgerlijke stand plaats.¹⁰ Eén der partners moet ofwel de Andorrese nationaliteit bezitten ofwel hoofdverblijfplaats in Andorra hebben.¹¹

1.3 Rechtsgevolgen

1.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Volgens artikel 7 van de *Llei 4/2005* mogen partners die een *union estable de parella* zijn aangegaan een kind adopteren, met dien verstande dat rekening moet worden gehouden met de *Llei qualificada de l'adopció i de les altres formes de protecció del menor desemparat, de 21 de març del 1996*. Dientengevolge mogen slechts paren van verschillend geslacht adopteren.¹² Verder heeft een *union estable de parella* geen gevolgen voor de ouder-kind relatie. Het afstamingsrecht en het recht betreffende het ouderlijk gezag zijn ongewijzigd gebleven.

In Andorra dragen, net als in Spanje, personen twee geslachtsnamen, te weten één van de vader en één van de moeder. Het aangaan van een huwelijk of een *union estable de parella* heeft geen

⁴ De informatie is afkomstig van mevrouw NADIA ALEIX TUGAS, familierechtadvocaat te Andorra la Vella. De vertaling van de wetten komt voor rekening van XAVI MARTI AUDI.

⁵ *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

⁶ Vrij vertaald als Wet inzake duurzame partnerschapsrelaties.

⁷ Artikel 2, lid 2, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

⁸ Tot de vierde graad: Artikel 2, lid 1, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

⁹ Artikel 5, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

¹⁰ Artikel 4, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

¹¹ Artikel 1, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

¹² Artikel 2, lid 1, *Llei qualificada de l'adopció i de les altres formes de protecció del menor desemparat, de 21 de març del 1996*.

invloed op de geslachtsnaam van de partners. Indien één van de partners overleden is, wordt de positie van de partners gelijkgesteld aan die van echtgenoten.¹⁵ De partner wordt, net als de echtgenoot, als erfgenaam tot de nalatenschap geroepen na de kinderen van de overledene, diens ouders en broers of zusters.

1.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

De rechten en plichten van partners van een *union estable de parella* zijn vergelijkbaar met de rechten en plichten van echtgenoten. Paren zijn dus verplicht elkaar het nodige te verschaffen¹⁴ en met elkaar samen te wonen.¹⁵ Aangezien Andorra als stelsel van huwelijksvermogensrecht de scheiding van goederen kent, heeft de registratie van een *union estable de parella* geen invloed op de vermogensrechtelijke positie van de partners.

1.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Hoewel de gevolgen voor het vreemdelingenrecht vrijwel gelijk zijn als bij een huwelijk,¹⁶ moet een persoon die gebruik wil maken van het recht op gezinshereniging op grond van een *union estable de parella* volgens *llei qualificada d'immigració, de 14 de maig del 2002*, eerst vijf jaar geregistreerd zijn geweest.¹⁷ In tegenstelling tot het huwelijk heeft de registratie geen invloed op een procedure tot verkrijging van de Andorrese nationaliteit.¹⁸ Artikel 14 van de wet inzake de overdracht van onroerend goed, stelt partners in een *union estable de parella* gelijk aan echtgenoten. Dit betekent dat de ene partner geen overdrachtsbelasting hoeft te betalen als zij/hij onroerend goed overdraagt aan haar/zijn partner. Dezelfde formule wordt gehanteerd bij het arbeidsrecht, voor zover dat positieve rechtsgevolgen verbindt aan de huwelijkse status.¹⁹ Andorra kent geen successiebelasting.

1.4 **Beëindiging**

Volgens artikel 17 van de *Llei 4/2005* wordt een *union estable de parella* beëindigd:

- (1) door het overlijden van één der partners;²⁰
- (2) wanneer één van de partners in het huwelijk treedt;²¹
- (3) door het afleggen van een gezamenlijke verklaring.²² Deze gezamenlijke verklaring dient te worden geregistreerd in de registers van de burgerlijke stand. Als datum van beëindiging wordt vermeld de datum van de inschrijving van de verklaring in de registers;²³
- (4) door éézijdige verklaring van één van de partners.²⁴ In dit geval dient de ene partner de andere partner schriftelijk te informeren over zijn of haar beslissing. Tegelijkertijd dient de initiatiefnemer een kopie van de verklaring naar de ambtenaar van de burgerlijke stand te sturen. De relatie wordt geacht te zijn beëindigd drie dagen nadat de andere partij de

¹⁵ Artikel 20, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

¹⁴ Artikel 5, lid 2, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

¹⁵ Artikel 10, lid 1, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

¹⁶ Artikel 13, aanhef, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

¹⁷ Artikel 13, para. a, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

¹⁸ Volgens de Wet op de Andorrese nationaliteit mag een echtgenoot die twee achtereenvolgende jaren getrouwd is met iemand die de Andorrese nationaliteit bezit een naturalisatieprocedure beginnen ter verkrijging van de Andorrese nationaliteit. Artikel 10, *Llei qualificada de la nacionalitat*. Zie verder: http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Foreigners_and_citizens/Nationality.

¹⁹ Artikel 15, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

²⁰ Artikel 17, lid 1, sub c, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

²¹ Artikel 17, lid 1, sub d, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

²² Artikel 17, lid 1, sub a, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

²³ Artikel 17, lid 2, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

²⁴ Artikel 17, lid 1, sub b, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

verklaring heeft ontvangen.²⁵

2. België

2.1 *Bron en ontstaansgeschiedenis*

Op 1 januari 2000 heeft België de zogenaamde wettelijke samenwoning of *cohabitation légale* geïntroduceerd. Hoewel het aantal wettelijke samenwonenden in het peiljaar 2005 niet bekend is, zijn wel cijfers beschikbaar over het aantal registraties sinds 2000.

Tabel 1: Aantal nieuwe wettelijke samenwoningen en huwelijken sinds 2000

	Totaal aantal nieuwe wettelijke samenwoningen	Totaal aantal huwelijken
2000	5.144	45.123
2001	21.427	42.110
2002	8.958	40.434
2003	11.263	41.777
2004	18.498	43.326

Twee wetsvoorstellen betreffende de invoering van een wettelijke samenlevingsvorm werden in respectievelijk 1993 en 1994 ingediend in de Kamer van Vertegenwoordigers. Beide voorstellen waren duidelijk beïnvloed door de op hetzelfde tijdstip in Frankrijk voorgestelde wetten aangaande de *contrat d'union civile*.²⁶ De verschillende politieke partijen konden geen compromis bereiken totdat er een doorbraak kwam in 1997. De Christelijke Volkspartij en de Socialistische Partij lanceerden hun voorstel op het gebied van onder andere een wettelijke regeling omtrent de niet-huwelijkse samenleving. Op 9 juli 1997 heeft de regering een wetsvoorstel ingediend dat uiteindelijk wet is geworden. De wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning, die op 1 januari 2000 in werking is getreden, heeft direct na de bepalingen inzake het huwelijksvermogensrecht vijf nieuwe artikelen ingevoerd onder Titel Vbis, Boek III, Belgisch Burgerlijk Wetboek.²⁷ Om duidelijk te maken dat deze wet, in tegenstelling tot het huwelijk, geen verandering in de burgerlijke staat in het leven beoogt te roepen,²⁸ maar slechts een mogelijkheid is om de financiële en vermogensrechtelijke aspecten van de relatie te regelen, is de wet ingevoerd in Boek III (vermogensrecht) en niet in Boek I (personen- en familierecht). De wet heeft minder verstrekkende gevolgen dan de wetsvoorstellen uit 1993 en 1994.²⁹

2.2 *Aangaan*

Een wettelijke samenwoning kan slechts tussen twee personen worden aangegaan,³⁰ ongeacht hun geslacht of seksuele geaardheid.³¹ Voorts mogen de partners niet gehuwd zijn, noch verbonden zijn door een andere wettelijke samenwoning.³² Hoewel aanstaande echtgenoten de mogelijkheid hebben om voor hun achttiende verjaardag te trouwen,³³ is de wetgever niet zo ruimhartig

²⁵ Artikel 17, lid 3, *Llei 4/2005, del 21 de febrer, qualificada de les unions estables de parella*.

²⁶ SENAËVE en COENE (1998) p. 125.

²⁷ Artikelen 1475-1479, Belgisch BW.

²⁸ *Kamer van Vertegenwoordigers*, 1995-1996, nr. 170/8, p. 62 (DUQUESNE) and p. 63 (WILLEMS).

²⁹ SENAËVE (2003a) Deel 3, p. 28 *et seq.*, §1510-1 *et seq.*

³⁰ Artikel 1475, lid 1, Belgisch BW.

³¹ Artikel 1475, lid 1, Belgisch BW. Hoewel geslacht of seksuele gerichtheid niet in de wet staan, waren volgens SENAËVE deze voorwaarden zo overduidelijk dat de wetgever geen noodzaak zag om dit expliciet te regelen: SENAËVE (2003b) p. 50.

³² Artikel 1475, lid 2, sub 1, Belgisch BW.

³³ Via een bijzondere procedure bij de jeugdrechtbank: Artikel 145, lid 1, Belgisch BW.

geweest voor personen die een wettelijke samenwoning willen aangaan. Zij moeten de leeftijd van achttien jaar hebben bereikt.³⁴ Anders dan bij het huwelijk, mogen ook verwanten een wettelijke samenwoning registreren. Voor het aangaan van een wettelijke samenwoning is een gemeenschappelijke woonplaats van de partners in België vereist.³⁵ Aanstaaende partners dienen de vereiste documenten aan de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente van hun gemeenschappelijke woonplaats te overhandigen.³⁶ Vervolgens gaat de ambtenaar van de burgerlijke stand controleren of beide partners voldoen aan de wettelijke bepalingen. Afhankelijk van deze toets wordt de wettelijke samenwoning wel of niet geregistreerd.³⁷

2.3 Rechtsgevolgen

2.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Door plaatsing van het instituut van de wettelijke samenwoning in Boek III (vermogensrecht) en niet in Boek I (personen- en familierecht) van het Belgisch Burgerlijk Wetboek heeft de Belgische wetgever een duidelijk signaal afgegeven: het instituut doet geen familierechtelijke gevolgen ontstaan.³⁸ Het sluiten van een wettelijke samenwoning heeft dus geen gevolg voor de ouder-kind relatie: het recht inzake afstamming, ouderlijk gezag en adoptie blijft ongewijzigd.

Hoewel het huwelijk *an sich* geen direct gevolg heeft voor de geslachtsnaam van de echtgenoten, is het algemeen maatschappelijk aanvaard dat een echtgeno(o)t(e) het recht heeft om de geslachtsnaam van haar of zijn echtgeno(o)t(e) te gebruiken.³⁹ Voor een wettelijke samenwoning is dit echter niet het geval. De wettelijke samenwoning heeft evenmin erfrechtelijke gevolgen. De wettelijke partner van de overledene wordt niet beschermd door de wet. Als de overledene sterft zonder testament heeft de wettelijke partner geen recht op een deel van de nalatenschap.⁴⁰

2.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Hoewel de wettelijke samenwoning in Boek III van het Belgische Burgerlijk Wetboek opgenomen is, gelden voor dit instituut andere regels dan ingeval van een huwelijk. Artikel 213 Belgisch BW inzake de samenwonings- en bijstandsplicht van gehuwden, is niet van overeenkomstige toepassing op wettelijke samenwonenden. Partners van een wettelijke samenwoning hebben wel de plicht om naar evenredigheid bij te dragen in de lasten van het samenleven.⁴¹ Bovendien is er sprake van hoofdelijk aansprakelijkheid voor iedere schuld die door één der wettelijke samenwonenden wordt aangaan ten behoeve van het samenleven alsmede voor de kinderen die door hen worden opgevoed. De partner is echter, net zoals een echtgenoot, niet aansprakelijk voor schulden die, gelet op de bestaansmiddelen van de samenwonenden, buitensporig zijn.⁴² In tegenstelling tot het huwelijk dat een beperkte wettelijke gemeenschap van goederen kent,⁴³ ontstaat voor wettelijke samenwoners van rechtswege geen gemeenschap van goederen.⁴⁴

³⁴ SENAËVE (2003) Deel 3, p. 32-33, §1516-1517.

³⁵ Artikel 59, lid 2, Belgisch Wetboek van Internationaal Privaatrecht.

³⁶ Artikel 1476, lid 1, Belgisch BW.

³⁷ CURRY-SUMNER (2005a) p. 46.

³⁸ Zie bijvoorbeeld, CURRY-SUMNER (2005a) p. 47-48.

³⁹ PINTENS (1981) p. 39.

⁴⁰ Artikel 745-bis, lid 1, Belgisch BW is niet van toepassing op wettelijke samenwonenden.

⁴¹ Artikel 1477, lid 3, Belgisch BW.

⁴² Artikel 1477, lid 4, Belgisch BW. Over de vraag of artikel 1477, lid 3, Belgisch BW van toepassing is wanneer de partners niet meer samenwonen, zie CURRY-SUMNER (2005a) p. 58.

⁴³ Artikelen 1395 e.v., Belgisch BW.

⁴⁴ Artikel 1478, lid 1, Belgisch BW. Indien een partner echter niet kan bewijzen dat hij of zij de eigenaar van bepaalde goederen is dan zullen deze goederen worden verdeeld met behulp van de regeling van mede-eigenaarschap volgens artikel 577, lid 2, Belgisch BW.

2.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Registratie van een wettelijke samenwoning heeft geen gevolg voor de rechtpositie van de partners in het sociale zekerheidsrecht; partners worden ook na registratie beschouwd als alleenstaande. De registratie kan echter indirecte gevolgen hebben, bijvoorbeeld bij de bepaling van de “feitelijke familie”.⁴⁵ Registratie van een wettelijke samenwoning heeft wél effect op het gebied van het belastingrecht. Sinds 1 januari 2005 is, met de inwerkingtreding van de Wet van 10 augustus 2001 op de inkomstenbelasting, artikel 1 lid 2 van de Belgische Wet op de inkomstenbelastingen 1992 gewijzigd, waardoor wettelijke samenwonenden gelijk worden gesteld aan echtgenoten.⁴⁶ Ook met betrekking tot de heffing van successiebelasting is volledige gelijkstelling met echtgenoten nu een feit.⁴⁷ In tegenstelling tot het huwelijk, heeft een wettelijke samenwoning echter geen gevolgen voor de vreemdelingenrechtelijke status.⁴⁸ Een wettelijke samenwoning heeft ook geen gevolgen voor de nationaliteit van de partners. Hetzelfde geldt voor de procedure waarbij een persoon de Belgische nationaliteit verkrijgt.⁴⁹

2.4 *Beëindiging*

Er zijn verscheidene mogelijkheden om een wettelijke samenwoning in België te beëindigen. In tegenstelling tot het huwelijk, kan een wettelijke samenwoning niet beëindigd worden door een rechter. Volgens artikel 1476, lid 2 wordt een wettelijke samenwoning beëindigd:

- (1) door het overlijden van één der partners;⁵⁰
- (2) wanneer één van de partners in het huwelijk treedt;⁵¹
- (3) door het afleggen van een gezamenlijke verklaring door beide partners. Deze verklaring moet schriftelijk zijn, door beide partners ondertekend en overhandigd aan de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente van de woonplaats van (een van) beide partners;⁵² of
- (4) door het afleggen van een eenzijdige verklaring. Deze verklaring moet worden overhandigd aan de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente van de woonplaats van beide partners, of indien de partners geen woonplaats hebben in dezelfde gemeente, aan de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente van de partner die de verklaring aflegt.⁵³

2.5 *Het opengestelde huwelijk*

Al vóór de invoering van de wettelijke samenwoning werd gediscussieerd over de vraag of het huwelijk opengesteld had moeten worden voor paren van hetzelfde geslacht.⁵⁴ Op 14 maart 2002 kwam de federale regering met een eigen wetsvoorstel om het huwelijk open te stellen voor paren van hetzelfde geslacht.⁵⁵ Het wetsvoorstel werd in januari 2003 door het Parlement

⁴⁵ SENA EVE (2000) p. 451.

⁴⁶ Artikel 2, lid 2, Wet van 10 augustus 2001.

⁴⁷ Besluit van 16 mei 2002 van het Brussels Gewest, *Belg. Staatsblad*, 31 mei 2002, Besluit van 1 december 2000 van het Vlaams Parlement, *Belg. Staatsblad*, 11 januari 2001 en Besluit van het Waals Parlement, *Belg. Staatsblad*, 29 november 2001.

⁴⁸ Volgens artikel 16, lid 1, sub 1, Wetboek van de Belgische Nationaliteit heeft een echtgenoot het recht op een bijzondere procedure de Belgische nationaliteit te verkrijgen.

⁴⁹ Wetboek van de Belgische nationaliteit werd niet aangepast door de invoering van de wettelijke samenwoning.

⁵⁰ Artikel 1476, lid 2, sub 1, Belgisch BW.

⁵¹ Artikel 1476, lid 2, sub 2, Belgisch BW.

⁵² Artikel 1476, lid 2, sub 3, Belgisch BW.

⁵³ Artikel 1476, lid 2, sub 4, Belgisch BW.

⁵⁴ *Kamer van Vertegenwoordigers*, 1996-1997, nr. 932/1; 1998-1999, nr. 2208/1 (G. VERSNICK); 1999-2000, nr. 692/1 (G. VERSNICK); 1999-2000, nr. 485/1 (F. VAN DEN EYNDE); 1999-2000, nr. 861/1 (K. GRUAWLES) en 2000-2001, nr. 1011/1 (P. VANELTHOVEN).

⁵⁵ *Kamer van Vertegenwoordigers*, 2001-2002, nr. 1692/1. Zie ook SENA EVE (2002) p. 50.

goedgekeurd.⁵⁶ België is vanaf 1 juni 2003 het tweede land ter wereld, na Nederland, dat paren van hetzelfde geslacht het recht toekent om te trouwen.⁵⁷ Hoewel het aangaan en de beëindiging van het huwelijk hetzelfde zijn voor paren van gelijk en verschillend geslacht, zijn sommige rechtsgevolgen van het huwelijk niet van toepassing bij paren van gelijk geslacht. Het gaat voornamelijk om rechten en plichten ten aanzien van kinderen. Het vermoeden van vaderschap geldt alleen voor echtgenoten van verschillend geslacht.⁵⁸

3. Denemarken⁵⁹

3.1 *Bron en ontstaansgeschiedenis*

Denemarken beet het spits af door als eerste land ter wereld personen van hetzelfde geslacht juridische erkenning van hun relatie te bieden door middel van registratie. In 1984 heeft de Deense Nationale Vereniging voor homoseksuelen en lesbiennes een wet voorgesteld inzake het geregistreerd partnerschap.⁶⁰ Mede op basis van dit voorstel heeft de regering in 1984 een commissie opgericht teneinde een onderzoek te laten verrichten naar de problemen die homoseksuelen ervaren doordat zij geen mogelijkheid hebben om te trouwen. Dit rapport heeft geleid tot een wetsvoorstel dat goedgekeurd werd door het Deense Parlement. Op 1 oktober 1989 trad de *Lov nr. 372 af 07-06-1989* tot invoering van het geregistreerd partnerschap in werking.

⁵⁶ *Kamer van Vertegenwoordigers*, 2002-2003, nr. 2165/3.

⁵⁷ Wet van 13 februari 2003 tot openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht en tot wijziging van een aantal bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, *Belgisch Staatsblad*, 28 februari 2003.

⁵⁸ Afstamming: Artikel 315, Belgisch BW; Adoptie: Artikel 343, Belgisch BW. Desalniettemin, is op 1 december 2005 een wetsontwerp ingediend tot wijziging van een aantal bepalingen van het BW, teneinde de adoptie door personen van hetzelfde geslacht mogelijk te maken: *Kamer van Vertegenwoordigers*, 2005-2006, nr. 664/1. Op 20 april 2006, heeft de Belgische Senaat besloten om het wetsvoorstel niet te wijzigen: *Senaat*, 2005-2006, nr. 3-1460/8. Op 18 mei is deze wet gepubliceerd in het Belgische Staatsblad: Wet van 18 mei 2006 tot wijziging van een aantal bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, teneinde de adoptie door personen van hetzelfde geslacht mogelijk te maken.

⁵⁹ Voor vertalingen werd gebruik gemaakt van de Deense wet in BOELE-WOELKI en FUCHS (2003) p. 215-217.

⁶⁰ Zie LUND-ANDERSEN (2001) p. 423-424.

Tabel 2: Cumulatief aantal geregistreerde partnerschappen sinds 1990⁶¹

	Cumulatief aantal geregistreerde partnerschappen op 1 januari:		Totaal
	<i>Twee mannen</i>	<i>Twee vrouwen</i>	
1990	518	122	640
1991	1102	333	1435
1992	1400	491	1891
1993	1602	626	2228
1994	1777	704	2481
1995	1898	862	2760
1996	2050	961	3011
1997	2194	1107	3301
1998	2275	1266	3541
1999	2384	1449	3833
2000	2556	1636	4192
2001	2722	1822	4544
2002	2895	2061	4956
2003	3024	2238	5262
2004	3147	2430	5577
2005	3235	2718	5953
2006	3374	2998	6372

3.2 Aangaan

De Deense wet van 1989 bepaalt dat twee volwassen mensen van hetzelfde geslacht hun partnerschap kunnen laten registreren.⁶² De partners mogen niet gehuwd zijn, noch verbonden zijn door een ander geregistreerd partnerschap. De voorwaarde dat beide partners of één van hen vaste woonplaats in Denemarken had(den) én de Deense nationaliteit bezat(en),⁶³ is inmiddels gewijzigd. Sinds 1999 hoeft slechts één van de partners Deens te zijn en haar of zijn gewone verblijfplaats in Denemarken te hebben,⁶⁴ of moeten beide partners voorafgaande aan de registratie van hun partnerschap twee jaar in Denemarken hebben gewoond.⁶⁵ Alle overige voorwaarden en formaliteiten, bijvoorbeeld inzake verboden relaties tussen aan- en bloedverwanten, komen overeen met de voorwaarden die voor het aangaan van een huwelijk gelden.⁶⁶

⁶¹ Statistieken zijn te vinden op www.dst.dk.

⁶² §1, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*. De minimum leeftijd om te registreren of trouwen is achttien.

⁶³ §2, stk 2, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*.

⁶⁴ Volgens §2, stk 3, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*, gewijzigd door *Lov nr. 360 af 02-06-1999*, zijn onderdanen uit Noorwegen, Zweden, IJsland gelijkgesteld met Deense onderdanen in de zin van deze wet. Door Ministerieel Besluit nr. 929/2001 zijn onderdanen uit Nederland gelijkgesteld met Deense onderdanen in de zin van deze wet, en Finse onderdanen door Ministerieel Besluit nr. 198/2002.

⁶⁵ §2, stk 2, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*, gewijzigd door *Lov nr. 360 af 02-06-1999*.

⁶⁶ §2, stk 1, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*. Deel 1, lid 12, 13(1), 13(2)(1) van de Deense Wet op het Huwelijk (Aangaan en Beëindiging) zijn van toepassing bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap.

Toekomstige geregistreerde partners kunnen echter, in tegenstelling tot aanstaande echtgenoten, hun relatie niet in de kerk laten voltrekken.⁶⁷ Vele homoseksuelen leden van de Deense kerk hebben over dit verschil bezwaren geuit. In 1995 besloot de Deense kerk om een commissie in te stellen teneinde te onderzoeken of paren van gelijk geslacht een kerkelijke inzegening zouden kunnen krijgen. De commissie publiceerde haar bevindingen in mei 1997. Zij was de mening toegedaan dat homoseksualiteit en geregistreerde partnerschappen niet in strijd zijn met de doctrine van de Deense christelijke kerk.⁶⁸ Individuele priesters mogen zelf beslissen of zij een homoseksuele relatie willen inzegenen. Deze inzegening heeft geen enkele juridische gevolgen.

3.3 *Rechtsgevolgen*

3.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Vrijwel alle gevolgen die verbonden zijn aan de status van het huwelijk zijn van overeenkomstige toepassing op geregistreerde partners.⁶⁹ De enige verschillen tussen het huwelijk en het geregistreerd partnerschap betreffen de afstamming, kunstmatige inseminatie⁷⁰ en adoptie.⁷¹ Hoewel sinds 1999 een geregistreerde partner het kind van zijn of haar partner mag adopteren,⁷² tenzij het kind uit het buitenland geadopteerd is, is het nog niet mogelijk voor twee personen van hetzelfde geslacht gezamenlijk een kind te adopteren.⁷³ Een geregistreerd partnerschap heeft geen gevolgen voor de afstamming van het kind, ook al is het tijdens een geregistreerd partnerschap geboren.⁷⁴ Echtgenoten en geregistreerde partners mogen een verzoek indienen om elkaars geslachtsnaam te kunnen gebruiken.⁷⁵ Zowel de echtgeno(o)t(e) als de geregistreerde partner wordt als erfgenaam tot de nalatenschap genoemd in geval van overlijden.⁷⁶

3.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn op het gebied van het vermogensrecht gelijkgesteld met gehuwden.⁷⁷ Als wettelijk stelsel van huwelijks- en partnervermogensrecht kent Denemarken een stelsel van uitgestelde gemeenschap.⁷⁸ Geregistreerde partners zijn aan elkaar hulp en bijstand verschuldigd.⁷⁹ Bovendien moeten beide partners naar draagkracht bijdragen aan de kosten van het huishouden.⁸⁰ Daarentegen is iedere echtgenoot en geregistreerde partner verantwoordelijk voor zijn of haar eigen schulden aangegaan voor en tijdens het huwelijk.⁸¹

3.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn op het gebied van het publiekrecht gelijkgesteld met gehuwde

⁶⁷ Zie verder LUND-ANDERSEN (2001) p. 423-424.

⁶⁸ LUND-ANDERSEN (2003) p. 22.

⁶⁹ §3, stk 2, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*.

⁷⁰ Nieuwe wetgeving heeft kunstmatige inseminatie mogelijk gemaakt voor lesbische stellen en alleenstaande vrouwen: *Lov nr. 535 af 08-06-2006, Lov om ændring af lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.*

⁷¹ §4, stk 1, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*.

⁷² *Lov nr. 360 af 02-06-1999*.

⁷³ Zie verder LUND-ANDERSEN (2001) p. 420-421.

⁷⁴ Er is een heftige discussie gevoerd met betrekking tot het verrichten van kunstmatige inseminatie aan vrouwen in lesbische relaties, voor verdere informatie zie LUND-ANDERSEN (2003) p. 19-21.

⁷⁵ §4, *Lov nr. 193 af 29-04-1981* (Wet op de namen).

⁷⁶ §2, *Lov nr. 727 af 14-08-2001* (*Arveloven/Erfrechtwet*).

⁷⁷ §3, stk 1, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*.

⁷⁸ §15, *Ægteskabsloven 2*, *Lov nr. 56 af 18-03-1925* (Huwelijkswet). Zie verder BRAAT, ODERKERK en STEENHOFF (1999) p. 3-35.

⁷⁹ BROBERG (1996) p. 152.

⁸⁰ NIELSEN (1990) p. 301.

⁸¹ §25, *Ægteskabsloven 2*, *Lov nr. 56 af 18-03-1925* (Huwelijkswet).

paren.⁸² Om de Deense nationaliteit te kunnen verkrijgen moet een persoon tenminste zeven jaar in Denemarken hebben gewoond. Men kan zeven jaar in Denemarken hebben gewoond op grond van een huwelijk of geregistreerd partnerschap. Bijgevolg heeft een huwelijk of geregistreerd partnerschap op indirecte wijze invloed op de verkrijging van de Deense nationaliteit.⁸³ Voor wat betreft immigratie worden echtgenoten en geregistreerde partners gelijk behandeld.⁸⁴ Zowel het belasting- als het sociale zekerheidssysteem is grotendeels gebaseerd op de inkomsten van individuen en niet op basis van het gezin. Voor zover aansluiting wordt gezocht bij het gezin, wordt geen verschil gemaakt tussen echtgenoten en geregistreerde partners.⁸⁵ Echtgenoten en geregistreerde partners worden ten opzichte van alleenstaanden en niet-gehuwde en niet-geregistreerde samenwonenden (die korter dan twee jaar samenwonen), op dezelfde wijze bevoordeeld bij de heffing van de successiebelasting.⁸⁶

3.4 *Beëindiging*

Ook met betrekking tot de beëindiging van de relatie, zijn er geen verschillen tussen het huwelijk en het geregistreerd partnerschap.⁸⁷ Dit betekent dat men in Denemarken een geregistreerd partnerschap administratief kan beëindigen.⁸⁸ De *Statsamtet* is bevoegd om de beëindiging uit te spreken indien beide partijen het eens zijn over de beëindiging van hun relatie.⁸⁹ Als één der partijen zich verzet, mogen partijen zich tot de rechter wenden.⁹⁰

4. Duitsland

4.1 *Bron en ontstaansgeschiedenis*

Eén van de doelen die de in 1998 aangetreden rood-groene regering zich stelde was om de wettelijke ongelijkheid tussen paren van hetzelfde geslacht en verschillend geslacht op te heffen. Dit doel werd ook in het regeerakkoord tussen de twee regeringspartijen opgenomen.⁹¹ Hoewel de regering in 1999 een wetsvoorstel ingediend heeft met de titel *Gesetz zur Beendigung der Diskriminierung gleichgeschlechtlicher Gemeinschaften: Lebenspartnerschaften*, is er nooit sprake geweest van een totale gelijkstelling met het huwelijk.⁹² Zoals verwacht, werd een procedure aangespannen voor het *Bundesverfassungsgericht* door drie deelstaten, Beieren, Saksen en Thüringen, die ernstige twijfels hadden of de voorgestelde wet wel in overstemming zou zijn met de grondwettelijke bescherming van het huwelijk.⁹³ Het *Bundesverfassungsgericht* heeft echter bepaald dat de *Lebenspartnerschaftsgesetz* niet in strijd is met artikel 6 van de Duitse Grondwet. Mede daarom heeft de wetgever in 2005 de resterende discriminatie tussen het huwelijk en de *Lebenspartnerschaft* gedeeltelijk afgeschaft (zie verder paragraaf 3.1).⁹⁴ Tijdens de invoering van de *eingetragene Lebenspartnerschaft* werd ook gediscussieerd over de term “registeren”. In het Duits wordt het woord “eintragen” gebruikt in plaats van het woord “registeren”.⁹⁵ De Duitse regering heeft

⁸² §3, stk 1, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*.

⁸³ Zie BAATRUP (2005) p. 67-78, 73.

⁸⁴ §9, *Bekendtgørelse af udlændingeloven*, *Lov nr. 826 af 24-08-2005* (Vreemdelingenwet)

⁸⁵ NIELSEN (1990) p. 302.

⁸⁶ BAATRUP (2005) p. 67-78, 71.

⁸⁷ §5, stk 1, *Lov nr. 372 af 07-06-1989*.

⁸⁸ Voor verdere informatie over de Deense administratieve echtscheiding (en dus administratief beëindiging van een geregistreerd partnerschap), zie JEPPESEN DE BOER (2005).

⁸⁹ §42, *Ægteskabsloven 2*, *Lov nr. 56 af 18-03-1925*.

⁹⁰ Voor verder informatie met betrekking tot de Deense echtscheidingsprocedure zie LUND-ANDERSEN (2003).

⁹¹ THORN (2003) p. 85.

⁹² De reden hiervoor lag voornamelijk in artikel 6, *Grundgesetz* (Grondwet), waarin de Staat de plicht heeft om het huwelijk en de familie te bevorderen.

⁹³ *Bundesverfassungsgericht*, 17 juli 2002, *Neue Juristische Wochenschrift*, 2002, p. 2543. Zie verder BRAUN (2003) p. 21.

⁹⁴ Zie verder WELLENHOFER (2005) p. 705.

⁹⁵ Zie, bijvoorbeeld, §54, *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), §3, *Grundbuchordnung* (GBO), §141, *Gesetz über die*

ervoor gekozen om de standaard Duitse term te gebruiken.

Het *Bundeszentralamt für Statistik* heeft tot nu toe nog geen officiële en volledige cijfers verzameld, omdat de “Gesetz über die Statistik der Bevölkerungsbewegung und die Fortschreibung des Bevölkerungsstandes” na invoering van de *eingetragene Lebenspartnerschaft* niet werd gewijzigd. De *eingetragene Lebenspartnerschaften* worden derhalve niet in de statistiek inzake de “natürliche Bevölkerungsbewegung einschließlich der Todesursachenstatistik (§ 1 BevStatG)” vermeld. Alleen de *Lesben- und Schwulenverband in Deutschland* beschikt over gegevens, die echter niet volledig zijn. Zie onderstaande tabel.

Tabel 3: Aantal ingetragene Lebenspartnerschaft sinds 2001⁹⁶

Deelstaten	Peildatum	Aantal		Totaal
		M	V	
Baden-Württemberg	01.07.2004	776	352	1.128
Beieren	31.12.2004	984	420	1.404
Berlijn	30.06.2005	1508	510	2.018
Brandenburg	31.12.2004	140	89	229
Bremen	31.12.2004	187	123	187
Hamburg	31.12.2004	?	?	926
Hessen	31.05.2004	?	?	1.141
Mecklenburg-Voor-Pommeren	31.12.2004	54	47	123
Nedersaksen	Geen gegevens	-	-	-
Noord-Rijnland-Westfalen	31.12.2004	2.372	1.116	3.488
Rijnland-Palts	31.12.2004	333	154	487
Saarland	30.09.2004	91	54	144
Saksen	31.12.2004	170	64	234
Saksen-Anhalt	30.06.2005	?	?	174
Sleeswijk-Holstein	31.12.2004	310	227	537
Thüringen	31.12.2004	62	30	92
<i>Totaal</i>				<i>12.312</i>

4.2 Aangaan

Net als in Scandinavië, is de Duitse *eingetragene Lebenspartnerschaft* uitsluitend opengesteld voor twee meerderjarige personen van hetzelfde geslacht.⁹⁷ Om een *eingetragene Lebenspartnerschaft* te kunnen aangaan, moeten beide partners voor een bevoegde autoriteit hun wederzijdse intentie verklaren dat zij elkaar als *eingetragene Lebenspartner* willen nemen.⁹⁸ In tegenstelling tot vele landen, zijn er in Duitsland geen vereisten gesteld wat betreft de woonplaats of de nationaliteit van de toekomstige partners. In theorie zouden twee Italianen naar Duitsland op vakantie kunnen gaan en hun *eingetragene Lebenspartnerschaft* daar kunnen laten registreren.⁹⁹ Een *eingetragene Lebenspartnerschaft* kan slechts worden aangegaan wanneer de aanstaande partners niet reeds gehuwd zijn of een

Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (FGG) en §11, Personenstandsgesetz (PStG).

⁹⁶ De statistieken zijn te vinden op: <http://typo3.lsvd.de/233.0.html>. Volgens EGGEN (2003) p. 36, zijn in het eerste jaar na invoering van de *Lebenspartnerschaftsgesetz* 6.400 relaties geregistreerd.

⁹⁷ §1 para. 1, *Lebenspartnerschaftsgesetz*. In tegenstelling tot het huwelijk is er geen uitzondering op de eis dat de aanstaande partners meerderjarig moeten zijn.

⁹⁸ De invulling van de bevoegde autoriteit wordt overgelaten aan de *Länder*. In het merendeel van de *Länder* treedt de ambtenaar van de burgerlijke stand op als bevoegde autoriteit, maar in Beieren wordt deze taak uitgeoefend bijvoorbeeld door een notaris: zie verder: THORN (2003) p. 88.

⁹⁹ Zie, THORN (2003) p. 162-163. Voor kritiek op deze regeling, zie: HAUSMANN (2000) p. 255.

eingetragene Lebenspartnerschaft aangegaan zijn.¹⁰⁰ Bovendien mogen aan- en bloedverwanten geen *eingetragene Lebenspartnerschaft* aangaan.¹⁰¹

4.3 Rechtsgevolgen

4.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Op dezelfde wijze als echtgenoten, hebben *eingetragene Lebenspartner* het recht, maar niet een plicht om elkaars geslachtsnaam als gemeenschappelijke naam, hun *Lebenspartnerschaftsname* te gebruiken. Met betrekking tot het erfrecht hebben *eingetragene Lebenspartner* min of meer dezelfde positie als gehuwden. De *eingetragene Lebenspartner* van de overledene heeft een wettelijk recht op de nalatenschap. Als er kinderen van de overledene zijn, dan erft de *Lebenspartner* een kwart van de nalatenschap. Leeft alleen een ouder, broer of zus van de overledene nog, dan erft de *Lebenspartner* de helft van de nalatenschap. In overige gevallen wordt de *Lebenspartner* tot de hele nalatenschap geroepen.¹⁰²

Het sluiten van een *eingetragene Lebenspartnerschaft* heeft geen afstammingsrechtelijk gevolg voor kinderen binnen de relatie. Indien één van de partners het gezag over een kind heeft, kan de andere partner deelnemen in de beslissingen (*kleines Sorgerecht*).¹⁰³ Al vóór de invoering van de *Lebenspartnerschaftsgesetz*, was éénouderadoptie toegestaan.¹⁰⁴ Stiefouderadoptie is voor *eingetragene Lebenspartner* echter pas sinds 2005 mogelijk.¹⁰⁵

4.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

In tegenstelling tot het huwelijk waar de *Zugewinnngemeinschaft* (uitsluiting van iedere gemeenschap van goederen met aanwasvereffening)¹⁰⁶ het wettelijk stelsel is, gold in Duitsland tot 2005 de scheiding van goederen als wettelijk vermogensrechtstelsel voor *Lebenspartner*, indien de partijen geen keuze voor een ander stelsel hadden gemaakt.¹⁰⁷ Bovendien hadden *Lebenspartner* niet de mogelijkheid om voor de *Zugewinnngemeinschaft* te kiezen, maar voor een vergelijkbaar model, namelijk de gemeenschap van verrekening (*Ausgleichsgemeinschaft*).¹⁰⁸ In 2005 is dit verschil opgeheven, waardoor de *Zugewinnngemeinschaft* als wettelijk stelsel voor zowel gehuwden als *Lebenspartner* geldt.¹⁰⁹

Naast het vermogensrecht is de *eingetragene Lebenspartnerschaft* bedoeld om tussen de partners een gemeenschap van solidariteit (*Solidargemeinschaft*) en gemeenschap van samenleven (*gemeinsame Lebensgestaltung*) te creëren.¹¹⁰ Daaruit volgt dat de partners aan elkaar hulp en bijstand

¹⁰⁰ §1 para 2, *Lebenspartnerschaftsgesetz*. Het probleem dat een *eingetragene Lebenspartnerschaft* geen beletsel vormde om een huwelijk aan te gaan is inmiddels opgelost door de wetgever: §1306, Duitse BW werd gewijzigd door *Gesetz zur Überarbeitung des Lebenspartnerschaftsrechts*, BGBl I 2004, 3396.

¹⁰¹ §1 para 2, *Lebenspartnerschaftsgesetz*.

¹⁰² §10, *Lebenspartnerschaftsgesetz*.

¹⁰³ §9, para. 1, *Lebenspartnerschaftsgesetz*. Zie verder, MARINTY en DETHLOFF (2005) p. 410. Dezelfde mogelijkheid bestaat ook voor gehuwde paren, waarvan één van de partners geen juridische band met het kind heeft: §1687 b, para. 1, Duitse BW. Deze bevoegdheid is beperkt tot beslissingen met betrekking tot het dagelijkse leven van het kind, in overeenstemming met de ouder. Zie verder MARINTY en DETHLOFF (2005) p. 395-398.

¹⁰⁴ §1741, para. 2, 1, Duits BW.

¹⁰⁵ §9, para. 7, *Lebenspartnerschaftsgesetz*.

¹⁰⁶ BRAAT, ODERKERK en STEENHOFF (1999) p. 38.

¹⁰⁷ §6 en §7, *Lebenspartnerschaftsgesetz*.

¹⁰⁸ Dit systeem is dus precies hetzelfde als de *Zugewinnngemeinschaft* voor echtgenoten, maar onder een ander naam: THORN (2003) p. 84-98, 93.

¹⁰⁹ §6, *Lebenspartnerschaftsgesetz*, gewijzigd door §1, lid 2, *Gesetz zur Überarbeitung des Lebenspartnerschaftsrechts vom 15. Dezember 2004*.

¹¹⁰ §2, *Lebenspartnerschaftsgesetz*.

verschuldigd zijn. Wat de schulden van de ene partner betreft, geldt het weerlegbare vermoeden dat het vermogen van de andere dan wel van beide partners door de schuldeiser kan worden aangesproken.¹¹¹

4.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Op het gebied van het immigratierecht, de sociale zekerheid en het belastingrecht zijn *eingetragene Lebenspartner* gelijkgesteld aan gehuwden.¹¹² Hetzelfde geldt in het nationaliteitsrecht.¹¹³ Met betrekking tot het heffen van successiebelasting zijn echtgenoten bevoordeeld ten opzichte van *eingetragene Lebenspartnes*. Echtgenoten hebben een vrijstelling van €307.000,¹¹⁴ welk bedrag onder bepaalde omstandigheden kan oplopen tot €563.000,¹¹⁵ terwijl *eingetragene Lebenspartner* slechts een vrijstelling hebben van €5.200.¹¹⁶

4.4 Beëindiging

Een *eingetragene Lebenspartnerschaft* kan op dezelfde wijze als een huwelijk worden beëindigd, namelijk ofwel door de dood van één der partners ofwel door een rechterlijke beslissing.¹¹⁷ In tegenstelling tot de meeste landen zijn de geldende regels met betrekking tot de beëindiging van een *eingetragene Lebenspartnerschaft* echter in sommige opzichten strenger dan de regels voor een echtscheiding.¹¹⁸ De relatie wordt namelijk door de rechter ontbonden als de partners verklaren dat hun relatie beëindigd is. Als zij deze verklaring gezamenlijk afleggen, moeten zij twaalf maanden wachten vanaf het moment dat zij de beëindiging verklaren totdat hun relatie officieel beëindigd wordt. Als één der partners deze verklaring aflegt, moet hij of zij zesendertig maanden wachten. Slechts in het geval dat de voortzetting van de *eingetragene Lebenspartnerschaft* onredelijk zwaar ingrijpende omstandigheden (*unzumutbare Härte*) voor de verzoeker zou creëren, kan deze periode verkort worden.¹¹⁹ De reikwijdte van “onredelijk zwaar ingrijpende omstandigheden” is echter beperkt tot geweld en grove schending van de rechten en plichten die tussen *eingetragene Lebenspartner* bestaan.¹²⁰

5. Finland¹²¹

5.1 Bron en ontstaansgeschiedenis

Hoewel de manier waarop uiteindelijk aan het geregistreerd partnerschap vorm en inhoud is gegeven wel vergelijkbaar is met het eindresultaat in de andere vier Noordse landen, verschillen de achtergronden wezenlijk. In tegenstelling tot de situatie in Zweden, waar de *Sambolag* (Wet op samenwoners)¹²² partners in niet-huwelijkse samenlevingsvormen al een bepaald beschermingsniveau gaf, ontbrak vergelijkbare wetgeving in Finland. Hoewel er in Finland bepalingen waren die bescherming gaven aan samenwonenden, waren deze wettelijke bepalingen in vele gevallen niet van toepassing op paren van hetzelfde geslacht.¹²³ Het Ministerie van Justitie

¹¹¹ §8, para. 1, *Lebenspartnerschaftsgesetz*.

¹¹² Zie bijvoorbeeld §27a, *Ausländergesetz*.

¹¹³ §9 para. 1, *Staatsangehörigkeitsgesetz* (Wet op de Nationaliteit).

¹¹⁴ §§15, en 16, lid 1, *Erbschaftssteuer- und Schenkungssteuergesetz* (Wet op de successie- en schenkingsbelasting).

¹¹⁵ §17, lid 1, *Erbschaftssteuer- und Schenkungssteuergesetz* (Wet op de successie- en schenkingsbelasting).

¹¹⁶ §16, lid 1, *Erbschaftssteuer- und Schenkungssteuergesetz* (Wet op de successie- en schenkingsbelasting).

¹¹⁷ §15, para. 1, *Lebenspartnerschaftsgesetz*.

¹¹⁸ THORN (2003) p. 96.

¹¹⁹ §15, para. 2, sub. 3, *Lebenspartnerschaftsgesetz*.

¹²⁰ KAISER (2002) p. 872.

¹²¹ Gebruik werd gemaakt van de vertalingen van wetgeving te vinden in: BOELE-WOELKI en FUCHS (2003) p. 227-230, en op <http://www.finlex.fi/en/>.

¹²² *Lag 2003:376*, vervanging voor *Lag 1987:232 om sambors gemensamma hem* (Wet op samenwoners met een gemeenschappelijke woning) en *Lag 1987:813 om homosexuella sambor* (Wet op homoseksuelen samenwoners).

¹²³ SAVOLAINEN (2003) p. 26.

heeft eind jaren negentig een commissie ingesteld om te adviseren over de opheffing van de wettelijke ongelijkheid tussen paren van hetzelfde geslacht en paren van verschillend geslacht in de wet. Deze commissie heeft in 1999 haar bevindingen gepubliceerd en een voorstel gedaan dat vergelijkbaar was met de regelingen in de andere Noordse landen. Op basis van dit rapport heeft de regering op 12 december 2000 een wetsvoorstel ingediend. Hoewel het debat heftig is verlopen, is het wetsvoorstel toch goedgekeurd op 28 september 2001.¹²⁴ De wet is vervolgens op 1 maart 2002 in werking getreden.

Tabel 4: Cumulatief aantal registraties sinds 2002¹²⁵

Jaar	Cumulatief aantal registraties		
	Twee mannen	Twee vrouwen	Totaal
2002	207	192	399
2003	271	275	546
2004	325	357	682

5.2 Aangaan

Twee mensen van hetzelfde geslacht die de leeftijd van achttien jaar hebben bereikt, mogen in Finland hun partnerschap registreren,¹²⁶ mits zij niet gehuwd zijn. Evenmin mogen de partners verbonden zijn door een ander geregistreerd partnerschap.¹²⁷ Op gelijke wijze als voor het huwelijk geldt, mogen aan- en bloedverwanten geen partnerschap registreren.¹²⁸ Aangezien Finland pas laat (in vergelijking met de andere Noordse landen) het geregistreerd partnerschap heeft ingevoerd, was een latere aanpassing van de woonplaats- of nationaliteitsvereisten, zoals in Denemarken, Noorwegen, IJsland en Zweden het geval is geweest, niet nodig.¹²⁹ Slechts één van de partners moet een gewone verblijfplaats in Finland hebben en de Finse nationaliteit bezitten om een partnerschap te kunnen registreren.¹³⁰ Dat geldt niet indien beide partners al voor tenminste twee jaar hun gewone verblijfplaats in Finland hebben.¹³¹

Net als de andere Noordse landen, heeft Finland ervoor gekozen om enig onderscheid te maken tussen het aangaan van een huwelijk en het aangaan van een geregistreerd partnerschap. Volgens de Finse wet vindt registratie van een partnerschap plaats, net zoals bij een huwelijk, ten overstaan van een rechter van de plaatselijke rechtbank of een ambtenaar van het bevolkingsregister (vergelijkbaar met de ambtenaar van de burgerlijke stand).¹³² Het partnerschap komt echter, in tegenstelling tot het huwelijk, alleen tot stand wanneer beide partners en de bevoegde ambtenaar of rechter het registratiedocument ondertekend hebben.¹³³ Kerkelijke voltrekkingen zijn nog niet mogelijk.¹³⁴

¹²⁴ Met 99 stemmen tegen 87: SAVOLAINEN (2003) p. 27.

¹²⁵ Statistieken zijn te raadplegen op <http://www.stat.fi/til/perh/tau.html>.

¹²⁶ Artikel 1, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001, gewijzigd door Laki rekisteröidystä parisubteesta annetun lain 13 ja 14 §:n muuttamisesta, nr. 1229/2001*.

¹²⁷ Artikel 2, para. 1.1, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹²⁸ Artikel 2, para. 1.2, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹²⁹ Artikel 10, para. 1.1, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹³⁰ Aan de Finse nationaliteit worden de Deense, Duitse, IJslandse, Nederlandse, Noorse en Zweedse nationaliteit gelijkgesteld: Regeringsbesluit, nr. 141/2002, 21 februari 2002.

¹³¹ Artikel 10, para. 1.2, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹³² Artikel 4, para. 1, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹³³ Artikel 5, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹³⁴ Met betrekking tot de voltrekking van een huwelijk in de kerk, Artikel 17, para. 1, *Avioliittolaki, nr. 234/1929* (Huwelijkswet). Met betrekking tot de (niet) voltrekking van een geregistreerd partnerschap in de kerk, zie JÄNTERÄ-JAREBORG en SÖRGJERD (2004) p. 587.

5.3 *Rechtsgevolgen*

5.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Finland heeft ervoor gekozen om de familie- en erfrechtelijke gevolgen van een geregistreerd partnerschap gelijk te stellen aan het huwelijk, tenzij anders wordt vermeld in de wet.¹³⁵ Dit betekent dat geregistreerde partners op het gebied van het erfrecht dezelfde positie innemen als echtgenoten. Het huwelijkse naamrecht is echter niet van toepassing op geregistreerde partners.¹³⁶ Op het gebied van adoptie en afstamming heeft de registratie van een partnerschap evenmin effect.¹³⁷ Geregistreerde partners kunnen echter wél gezamenlijk om de uitoefening van het gezag verzoeken.¹³⁸ Verder zijn personen, ongeacht of zij een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan en/of homoseksueel zijn, toegelaten tot éénpersoonsadoptie. In theorie zou het dus mogelijk zijn voor één van beide geregistreerde partners om een kind alleen te adopteren en vervolgens samen met de andere partner een verzoek in te dienen om gezamenlijk gezag te krijgen over het kind.¹³⁹

5.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn op het gebied van het vermogensrecht gelijkgesteld met gehuwden.¹⁴⁰ Net zoals in de overige Noordse landen, bevat het Finse wettelijk huwelijksvermogenrecht een stelsel van uitgestelde gemeenschap. Dit stelsel is ook automatisch van toepassing op geregistreerde partners, tenzij zij anders bepalen.¹⁴¹ Alle schulden komen slechts voor rekening van degene die de schuld aangaat, tenzij zij anders aangegaan zijn in het kader van het samenleven dan wel schulden zijn aangegaan ten voordele van de kinderen, die door hen opgevoed zijn. In die gevallen zijn de schulden hoofdelijk.¹⁴² Geregistreerde partners en echtgenoten zijn aan elkaar hulp en bijstand verschuldigd. Voorts moeten zij beiden naar draagkracht aan de kosten van het huishouden bijdragen.¹⁴³

5.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn op het gebied van het publiekrecht gelijkgesteld met gehuwden.¹⁴⁴ Zowel een huwelijk als een geregistreerd partnerschap hebben invloed op de naturalisatieprocedure indien een persoon de Finse nationaliteit wil verkrijgen.¹⁴⁵ Bovendien hebben echtgenoten en geregistreerde partners het recht op een verblijfsvergunning op grond van hun relatie.¹⁴⁶ Hoewel het Finse belastingrecht weinig situaties onderscheidt waarbij iemands gezinssituatie van invloed is, mogen voor wat betreft de successiebelasting echtgenoten en geregistreerde partners aanspraak maken op een even gunstige behandeling.¹⁴⁷

5.4 *Beëindiging*

Met betrekking tot de beëindiging van de relatie zijn er geen verschillen tussen het huwelijk en

¹³⁵ Artikel 8, para. 1, *Laki rekisteröidystä parisubteesta*, nr. 95/2001.

¹³⁶ Artikel 9, para. 2, *Laki rekisteröidystä parisubteesta*, nr. 95/2001, waarin staat dat de bepalingen van *Nimilaki*, nr. 694/1985 niet van toepassing zijn. De regering verklaart dit door de oude traditie op grond waarvan echtgenoten de geslachtsnaam van hun partners overnamen en hetgeen niet voor geregistreerde partners van belang is: Regeringswetsvoorstel, HE 200/2000 vp, Rapport, p. 20.

¹³⁷ Artikel 9, para. 1 (afstamming) en para. 2 (adoptie), *Laki rekisteröidystä parisubteesta*, nr. 95/2001.

¹³⁸ Zie *Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta* nr. 361/1983 (Wet op gezag en omgang).

¹³⁹ JÄNTERÄ-JAREBORG (2003) p. 153.

¹⁴⁰ Artikel 8, para. 1, *Laki rekisteröidystä parisubteesta*, nr. 95/2001.

¹⁴¹ Artikel 34, *Avoliittolaki*, nr. 234/1929 (Huwelijkswet).

¹⁴² Artikel 52, *Avoliittolaki*, nr. 234/1929 (Huwelijkswet).

¹⁴³ Artikel 46, para 1, *Avoliittolaki*, nr. 234/1929 (Huwelijkswet).

¹⁴⁴ Artikel 8, para. 1, *Laki rekisteröidystä parisubteesta*, nr. 95/2001.

¹⁴⁵ Artikel 22, *Kansalaisuuslaki*, nr. 259/2003 (Wet op de Finse Nationaliteit).

¹⁴⁶ Artikel 37, para. 1, j.o. 43, para. 3, *Ulkomaalaislaki* nr. 301/2004 (Vreemdelingenwet).

¹⁴⁷ Artikel 11, para. 3, *Perintö- ja lahjaverolaki*, nr. 318/1994 (Wet op successie- en schenkingsbelasting).

het geregistreerd partnerschap.¹⁴⁸ Een geregistreerd partnerschap wordt beëindigd hetzij door overlijden (of verklaring van overlijden) van één of beide partners, hetzij door een rechterlijke beslissing.¹⁴⁹ De gevolgen ten aanzien van de beëindiging stemmen overeen met de echtscheidingsgevolgen.¹⁵⁰

6. Frankrijk

6.1 Bron en ontstaansgeschiedenis

De voorgeschiedenis die tot de goedkeuring van de *Loi nr. 99-944 du 15 novembre 1999 relative au pacte civil de solidarité* (PACS) heeft geleid is lang en ingewikkeld. Gedurende de jaren negentig zijn vele wetsvoorstellen door verschillende partijen ingediend.¹⁵¹ In de zomer van 1998 heeft de regering een commissie ingesteld, onder voorzitterschap van twee leden van de *Assemblée Nationale*, namelijk BLOCHE en MICHEL, met op opdracht een rapport te schrijven over de problemen omtrent niet-huwelijkse relaties. Dit rapport heeft geleid tot een wetsvoorstel dat uiteindelijk als wet is aangenomen.¹⁵²

Tabel 5: Aantal PACS-registraties en beëindigingen sinds 1999¹⁵³

Jaar	Aantal registraties	Aantal beëindigingen
1999	6.139	7
2000	22.108	620
2001	19.410	1.859
2002	24.979	3.143
2003	20.858	5.229
2004	37.605	6.935
Totaal	131.099	17.793

6.2 Aangaan

Twee personen, ongeacht of zij van hetzelfde of van verschillend geslacht zijn, mogen een PACS sluiten.¹⁵⁴ Net zoals in het huwelijksrecht mogen aan- en bloedverwanten geen PACS aangaan.¹⁵⁵ Anders dan bijvoorbeeld in België, heeft de Franse wetgever besloten om de bepalingen inzake de PACS in Boek I van het Franse Burgerlijk Wetboek, de *Code civil*, te plaatsen. Deze keuze wijst erop dat het nieuwe instituut van invloed is op de persoonlijke status van de partners. Desalniettemin zijn er duidelijke verschillen in de regelgeving omtrent het huwelijk en de PACS. Ten aanzien van de vereisten omtrent de woonplaats van de aanstaande partners zijn er verschillen tussen het huwelijk enerzijds en de PACS anderzijds, waarbij de regels voor degenen die een PACS willen aangaan iets strenger zijn.¹⁵⁶ Hoewel een huwelijk of een PACS een beletsel

¹⁴⁸ Artikel 7, para. 2, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹⁴⁹ §7, para. 1, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹⁵⁰ §8, para. 2, *Laki rekisteröidystä parisubteesta, nr. 95/2001*.

¹⁵¹ *Contrat de partenariat civile* (CPC), *contrat d'union civile* (CUC), *contrat d'union sociale* (CUS), *contrat d'union civile et sociale* (CUCS) en *pacte d'intérêt commun* (PIC). Voor een uitgebreide beschrijving van de geschiedenis zie CURRY-SUMNER (2005a) p. 74-81.

¹⁵² BORILLO (2001) p. 475-492; LEVENEUR (1997) p. 513-515; MALAURIE (1997a) en (1997b); GAUDU (1998) p. 19-24; ROLAND (1998) p. 12-16; CABRILLAC (1999) p. 71-74; BEIGNIER (1999).

¹⁵³ Statistieken toegankelijk via www.ined.fr/population-en-chiffres/france/index.html.

¹⁵⁴ Artikel 515-1, Frans BW.

¹⁵⁵ Artikel 515-2, lid 1, Frans BW. Het *Conseil Constitutionnel* heeft bepaald dat deze bepaling dezelfde strekking heeft als het vergelijkbare artikel 161, Frans BW inzake het huwelijk. Het dient daarom dezelfde dekking te hebben als dit artikel: *Conseil Constitutionnel*, 9 november 1999, Uitspraak nr. 99-19, JO, 16 november 1999, §25 en 28.

¹⁵⁶ Artikel 515-3, Frans BW.

vormt om een PACS te sluiten, is het enkele feit dat iemand in een PACS met iemand verbonden is geen beletsel om een huwelijk aan te gaan.¹⁵⁷ Bovendien, terwijl een vrouw die een huwelijk wenst aan te gaan tot voor kort de leeftijd van vijftien jaar moet hebben bereikt en een man de leeftijd van achttien jaar,¹⁵⁸ dient iedereen die een PACS wil aangaan de leeftijd van achttien jaar bereikt te hebben.¹⁵⁹ De Franse wetgever heeft echter onlangs (5 april 2006) de leeftijd voor vrouwen om te trouwen verhoogd, waardoor er nu uniformiteit bestaat tussen het huwelijk enerzijds en de PACS anderzijds.¹⁶⁰

6.3 Rechtsgevolgen

6.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Hoewel de PACS in Boek I van het Franse BW opgenomen is, heeft het sluiten van een *pacte civil de solidarité* weinig gevolgen op het terrein van het personen- en familierecht. In tegenstelling tot het huwelijk¹⁶¹ heeft een PACS geen invloed op iemands recht zijn *nom transmis* of *nom d'usage* te wijzigen.¹⁶² Evenmin heeft een PACS gevolgen op het gebied van het erfrecht.

Ook in de ouder-kind relatie heeft het registreren van een PACS geen gevolg. Hoewel in een recente uitspraak gezamenlijk gezag werd toegekend aan een paar van gelijk geslacht,¹⁶³ heeft het Franse Ministerie van Justitie verklaard dat er sprake was van een uitzonderlijk geval.¹⁶⁴ Mogelijk komt hierin echter verandering, want in een recente uitspraak van 24 februari 2006 heeft het *Cour de Cassation* besloten om deze vorm van *homoparentaliteit* toe te staan. Het ging om twee vrouwen die in 1999 een PACS zijn aangegaan. Zij kregen twee kinderen in respectievelijk 1999 en 2002. De afstamming was slechts met één van de vrouwen vastgesteld en er was geen vader bekend. De vraag voor het *Cour de Cassation* was of de partners gezamenlijk het gezag mochten uitoefenen. De *Cour d'Appel* in Angers had het verzoek van de vrouwen toegewezen. Het *Cour de Cassation* heeft er vervolgens op gewezen dat wanneer slechts één persoon het gezag heeft, zij of hij het gezag deels of helemaal mag overdragen aan een andere persoon.¹⁶⁵ Omdat artikel 377, lid 1, Franse BW, niet bepaalt dat het overdragen van het gezag moet geschieden aan een persoon van een ander geslacht, heeft het *Cour de Cassation* het appel verworpen.¹⁶⁶

Het is in Frankrijk echter niet mogelijk voor twee mensen van hetzelfde geslacht om een kind te adopteren. Het is evenmin mogelijk voor een partner het kind van haar of zijn partner te adopteren. Bovendien kan iemands homoseksualiteit nog steeds een grond vormen om éénouderadoptie te weigeren.¹⁶⁷

6.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Het grootste verschil tussen de PACS en de andere vormen van geregistreerd partnerschap in sommige andere landen, zit in het feit dat de PACS een “open overeenkomst” is. De partners kiezen zelf welke vermogensrechtelijke gevolgen zij met hun relatie willen verbinden. Desalniettemin zijn sommige rechten en plichten van dwingende aard. De PACS heeft als doel de

¹⁵⁷ Zie verder §4: Beëindiging van de Franse PACS.

¹⁵⁸ Artikel 145, Frans BW.

¹⁵⁹ Artikel 515-1, Frans BW.

¹⁶⁰ *Loi n° 2006-399 du 4 avril 2006 art. 1 Journal Officiel du 5 avril 2006.*

¹⁶¹ Volgens traditie voert de vrouw altijd de achternaam van de man: RUBELLIN-DEVICHI (2001) p. 87, §246.

¹⁶² GRANET en LECUYER (2001).

¹⁶³ *Tribunal de Grande Instance Paris*, 7 juli 2004, *Le Monde*, 22 september 2004.

¹⁶⁴ FERRAND (2005) p. 424.

¹⁶⁵ Artikel 377, lid 1, Frans BW.

¹⁶⁶ Franse *Cour de Cassation*, 1e Chambre Civile, 24 februari 2006, zaak nr. 652, nr. 04-17.090.

¹⁶⁷ EHRM, *Fretté t. Frankrijk*, 26 februari 2002, nr. 36515/97.

vie commune van de partners te regelen (vergelijkbaar met de echtelijke *communaauté de vie*).¹⁶⁸ Hoewel partners in een PACS niet verplicht zijn om hulp en bijstand aan elkaar te verschaffen in de zin van artikel 212, Frans BW, zijn zij wel verplicht om wederkerige en materiële hulp te bieden.¹⁶⁹ Echtgenoten zijn ook verplicht volgens artikel 214, Frans BW, naar evenredigheid van hun mogelijkheden bij te dragen in de kosten van het huwelijk. Hoewel een expliciete verwijzing naar dit artikel voor partners in een PACS ontbreekt, hebben sommige auteurs bepleit dat artikel 515-4, Frans BW, dezelfde strekking heeft.¹⁷⁰

Wat betreft het partnersvermogensrecht wordt een onderscheid gemaakt tussen *meubles meublant* en andere goederen. Dit onderscheid leidt echter tot geen verschil in juridisch opzicht. Indien er geen partnerschapsvoorwaarden zijn gemaakt geldt het wettelijke regime dat, anders dan voor gehuwden, een *régime d'indivision* (een stelsel van ongescheiden vermogens) voorschrijft voor beide soorten vermogens.¹⁷¹

6.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Terwijl het sluiten van een PACS geen gevolgen heeft voor de nationaliteit van de desbetreffende personen, heeft het op andere gebieden van het publiekrecht wél gevolgen. Drie jaar nadat de relatie geregistreerd is, moeten partners die verbonden zijn door een PACS gezamenlijk belastingaangifte doen.¹⁷² Dit geldt voor alle soorten belastingen, behalve voor de vermogensbelasting, waarvoor partners in een PACS of een huwelijk vanaf de datum van de registratie van hun relatie gezamenlijk aangifte moeten doen.¹⁷³ Het bestaan van een PACS wordt ook in overweging genomen om de hoogte van de successiebelasting vast te stellen.¹⁷⁴

Op het gebied van de sociale zekerheid gelden sommige gevolgen van het huwelijk ook voor partners in een PACS, bijvoorbeeld de regelingen inzake vakantieverlof en overlijdensverlof,¹⁷⁵ maar slechts voor zover deze regelingen uitdrukkelijk zijn vermeld in de PACS wetgeving. Hoewel de PACS geen directe invloed heeft op het gebied van immigratie wordt het bestaan van een PACS gezien als een “*element d’appréciation*” voor het verkrijgen van een verblijfsvergunning.¹⁷⁶

6.4 Beëindiging

Rechterlijke ontbinding van een PACS is niet mogelijk. Een PACS kan alleen worden beëindigd door de partners zelf, hetzij gezamenlijk hetzij door één der partners. Als de partners kiezen om hun relatie gezamenlijk te beëindigen, moeten zij hun verklaring schriftelijk indienen bij de griffie van de rechtbank waar ten minste één van hen woont op het tijdstip van indiening van het

¹⁶⁸ Artikel 515-3, Frans BW.

¹⁶⁹ Artikel 515-4, Frans BW.

¹⁷⁰ RUBELLIN-DEVICHI (2001) p. 424, §1177 en CARBONNIER (2000) p. 739.

¹⁷¹ Voor verdere uitleg zie FULCHIRON (2001) p. 949-969; FLOUR (1999) p. 284; CURRY-SUMNER (2005a) p. 99-102.

¹⁷² Artikel 6, lid 1, sub 3, Franse *Code Général des Impôts*, toegevoegd door artikel 4, *Loi nr. 99-944 du 15 novembre 1999 relative au pacte civil de solidarité*. Daarentegen zijn echtgenoten verplicht om gezamenlijk belastingaangifte te doen vanaf de dag van hun huwelijksvoltrekking: artikel 6, lid, sub 2, Franse *Code Général des Impôts*.

¹⁷³ Artikel 885N, Franse *Code Général des Impôts*.

¹⁷⁴ Artikel 779-I, Franse *Code Général des Impôts* (gehuwde: vrijstelling voor de eerste €76.000) en artikel 779-III, lid 1, Franse *Code Général des Impôts* (PACS: vrijstelling voor de eerste €57.000. De vrijstelling geldt slechts indien de PACS tenminste twee jaar eerder werd geregistreerd: artikel 779-III, lid 2, Franse *Code Général des Impôts*). Voorts gelden er andere schalen van belastingheffing afhankelijk van de relatievorm: Artikel 777, tabel II, Franse *Code Général des Impôts* (gehuwden) en artikel 777-bis, lid 1, Frans *Code Général des Impôts* (PACS). In alle andere gevallen wordt successiebelasting geheven op grond van artikel 777, tabel III, Franse *Code Général des Impôts*.

¹⁷⁵ Artikel L-223-7, *in fine*, Franse *Code du Travail* en artikel L-226-1, lid 14, Franse *Code du Travail* (overlijdensverlof bestaat uit 2 dagen betaald verlof in het geval van het overlijden van de partner).

¹⁷⁶ Artikel 12, *Loi nr. 99-944 du 15 novembre 1999 relative au pacte civil de solidarité*.

verzoek.¹⁷⁷ Deze griffie registreert de verklaring en verstrekt een kopie aan de griffie van de rechtbank die het partnerschap heeft geregistreerd.¹⁷⁸ Een PACS kan ook beëindigd worden door het afleggen van een éézijdig verklaring. Mocht één van de partners voor deze ontbinding kiezen, dan moet de andere partner daarover worden ingelicht door middel van een deurwaardersbrief.¹⁷⁹ Tegelijkertijd stuurt de eisende partij een kopie van haar/zijn verklaring naar de griffie van de rechtbank die de originele PACS-overeenkomst gekregen heeft. Drie maanden nadat de éézijdige verklaring door de griffie in ontvangst is genomen, wordt de PACS beëindigd.¹⁸⁰

Een PACS wordt ook beëindigd indien één der partners in het huwelijk treedt, hetzij met dezelfde partner, hetzij met iemand anders. Anders dan in België, moet de partner die in het huwelijk wil treden, haar/zijn partner door toezending van een deurwaardersbrief informeren over haar/zijn intentie om te gaan trouwen.¹⁸¹

7. IJsland¹⁸²

7.1 *Bron en ontstaansgeschiedenis*

Vlak na de invoering van het geregistreerd partnerschap in andere Noordse landen, heeft IJsland een vergelijkbare wet ingevoerd. In 1992 heeft het IJslandse Parlement een resolutie aangenomen waarmee de regering werd gedwongen om een commissie in te stellen die belast werd met het onderzoeken van de juridische en sociale situatie van homoseksuelen.¹⁸³ De commissie, die in 1993 werd ingesteld, heeft haar rapport in 1994 gepubliceerd. Een meerderheid van de commissie adviseerde om een regeling naar Deens model in te voeren. In 1995 heeft de regering dienovereenkomstig een wetsvoorstel ingediend en in 1996 werd dit goedgekeurd. Reeds op 27 juni 1996 trad de wet in werking.¹⁸⁴ De IJslandse regeling, die niet al te veel aandacht gewekt heeft in internationale kringen, leunt op het al bekende Deense model. Anders dan in de andere Noordse landen, heeft het nieuwe instituut een andere naam gekregen, namelijk *bevestigde samenleving of stadfest samvist* in het IJslands, omdat de term *geregistreerd partnerschap* andere connotaties had.

¹⁷⁷ Artikel 515-7, lid, Frans BW.

¹⁷⁸ Artikel 515-7, lid 5, Frans BW.

¹⁷⁹ Artikel 515-7, lid 2, Frans BW.

¹⁸⁰ Artikel 515-7, lid 7, sub 2, Frans BW.

¹⁸¹ Artikel 515-7, lid 3, Frans BW. Zie verder, CURRY-SUMNER (2005a) p. 114-115.

¹⁸² Gebruik werd gemaakt van de vertalingen van wetgeving te vinden in: BOELE-WOELKI en FUCHS (2003) p. 224-226, en op <http://eng.felagsmalaraduneyti.is/legislation/>.

¹⁸³ Zie verder, FRIDRIKSDÓTTIR (2005) p. 121-136, 122.

¹⁸⁴ Artikel 9, *Lög um stadfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

Tabel 6: Aantal bevestigde samenlevingen en beëindigingen sinds 1996¹⁸⁵

Jaar	Aantal nieuwe samenlevingen	Aantal beëindigingen
1996	21	0
1997	12	0
1998	11	2
1999	11	1
2000	12	5
2001	13	4
2002	9	4
2003	13	3
2004	17	3
Totaal	119	22

7.2 Aangaan

De wet bepaalt dat twee mensen van hetzelfde geslacht hun samenleving kunnen laten bevestigen.¹⁸⁶ Hoewel bevestiging van een samenleving in 1996 slechts open stond wanneer beide partners of één van hen zijn vaste woonplaats in IJsland had(den) én de IJslandse nationaliteit bezat,¹⁸⁷ is deze voorwaarde inmiddels veranderd. Sinds 2000 hoeft slechts één van de partners de IJslandse nationaliteit te bezitten en beide partners moeten voorafgaande aan de registratie van hun partnerschap twee jaar in IJsland hebben gewoond.¹⁸⁸ Aanstaaende “bevestigde samenlevers” zijn beperkt tot een burgerlijke registratie, aangezien de wet niet in registratie van partnerschappen door kerken voorziet.¹⁸⁹ Alle andere voorwaarden en formaliteiten, bijvoorbeeld met betrekking tot aan- en bloedverwantschap, omtrent het aangaan van een bevestigde samenleving zijn hetzelfde als de voorwaarden die voor het aangaan van een huwelijk gelden.¹⁹⁰

7.3 Rechtsgevolgen

7.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Bijna alle gevolgen die verbonden zijn aan de status van het huwelijk zijn overeenkomstige van toepassing op bevestigde samenlevers.¹⁹¹ De enige verschillen tussen het huwelijk en de bevestigde samenleving betreffen afstamming, adoptie en inseminatie.¹⁹² Hoewel sinds 2000 een bevestigde samenlever het kind van haar/zijn partner mag adopteren,¹⁹³ is dit slechts toegestaan als het kind niet in het buitenland geadopteerd is.¹⁹⁴ Het naamrecht is van overeenkomstige

¹⁸⁵ Statistieken zijn te vinden op http://www.statice.is/?pageid=1176&src=/temp_en/mannfoldi/giftingar.asp.

¹⁸⁶ Artikel 1, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

¹⁸⁷ Artikel 2, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

¹⁸⁸ Artikel 2, para. 2, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996, toegevoegd door Artikel 1, *Lög um breytingu á lögum um staðfesta samvist*, nr. 52 17. maí 2000, zijn onderdanen uit Denemarken, Noorwegen en Zweden gelijkgesteld met IJslandse onderdanen in de zin van deze wet. Sinds 30 juni 2004, zijn Finse en Nederlandse onderdanen aan deze lijst toegevoegd: *Reglugerð um heimild finnskera og hollenskerá ríkisborgara til að stofna til staðfestrar samvistar á Íslandi*, nr. 681/2004.

¹⁸⁹ Zie verder THÓR BJÖRGVINSSON (1997) p. 226.

¹⁹⁰ Artikel 3, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996. Artikelen 21-26 van de IJslandse Wet op het Huwelijk zijn van toepassing bij het aangaan van een geregistreerde samenleving.

¹⁹¹ Artikel 5, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

¹⁹² Artikel 6, para. 1, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

¹⁹³ Artikel 6, para. 2, eerste zinsdeel, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996, toegevoegd door Artikel 2, *Lög um breytingu á lögum um staðfesta samvist*, nr. 52 17. maí 2000.

¹⁹⁴ Zie Artikel 6, para. 2, tweede zinsdeel, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996, toegevoegd door Artikel 2, *Lög um breytingu á lögum um staðfesta samvist*, nr. 52 17. maí 2000.

toepassing op bevestigde samenlevers. Dat brengt met zich mee dat onder bijzondere omstandigheden de ene partner de geslachtsnaam van de andere partner als een tussennaam mag gebruiken.¹⁹⁵ Een bevestigde samenlever wordt op gelijke wijze als een echtgenoot tot de nalatenschap geroepen, wanneer de andere partner overlijdt zonder testament.¹⁹⁶

7.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Bevestiging van een samenleving in IJsland heeft dezelfde gevolgen op vermogensrechtelijk gebied als het voltrekken van een huwelijk.¹⁹⁷ Het wettelijk stelsel van huwelijks- en partnervermogensrecht in IJsland bevat een stelsel van uitgestelde gemeenschap.¹⁹⁸ Volgens artikel 4, *Hjúskaparlög* (Huwelijkswet) is elke echtgenoot en dus elke bevestigde samenlever bevoegd tot het bestuur van zijn/haar eigen goederen en is hij of zij verantwoordelijk voor zijn/haar eigen schulden.¹⁹⁹ Echtgenoten en bevestigde samenlevers zijn elkaar trouw, hulp en bijstand verschuldigd.²⁰⁰

7.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Bevestiging van een samenleving in IJsland heeft dezelfde gevolgen in het publiekrecht als het voltrekken van een huwelijk.²⁰¹ Dit betekent dat echtgenoten en bevestigde samenlevers gezamenlijk belastingsaangifte moeten doen,²⁰² elkaars heffingskortingen kunnen gebruiken,²⁰³ dezelfde positie in het sociale zekerheidssysteem hebben en geen successierecht hoeven te betalen.²⁰⁴

Wanneer iemand de IJslandse nationaliteit wil verkrijgen, moet hij of zij gedurende tenminste zeven jaren onafgebroken in IJsland hebben gewoond.²⁰⁵ Voor een echtgenoot of bevestigde samenlever van een IJslandse onderdaan wordt deze periode evenwel verminderd tot een totale duur van drie jaar.²⁰⁶ Daarbij komt nog dat volgens artikel 13 van *Lög um útlendinga* (Vreemdelingenwet) nauwe familieleden (*Nánustu aðstandendur*) het recht hebben om in IJsland bij hun familielid te blijven. Onder nauwe familieleden vallen zowel echtgenoten als bevestigde samenlevers.²⁰⁷

7.4 *Beëindiging*

Met betrekking tot de beëindiging van de relatie bestaan er geen verschillen tussen het huwelijk en de bevestigde samenleving.²⁰⁸ Een bevestigde samenleving wordt beëindigd hetzij door het overlijden van één of beide partners, hetzij door een verklaring van nietigheid van de relatie, hetzij door een rechterlijke of administratieve beslissing.²⁰⁹ De gevolgen ten aanzien van de

¹⁹⁵ Artikel 7, *Lög um mannanöfn*, nr. 45 17. maí 1996 (Wet op de naam).

¹⁹⁶ Artikel 2, *Erfðalög* nr. 8 14. mars 1962 (Wet op het erfrecht). De wettelijke erfgenamen zijn in artikel 1 genoemd.

¹⁹⁷ Artikel 5, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

¹⁹⁸ Artikel 53, *Hjúskaparlög*, nr. 31 14. apríl 1993. Zie verder FRIDRIKSDÓTTIR (2005) p. 126.

¹⁹⁹ *Hjúskaparlög*, nr. 31 14. apríl 1993 (Huwelijkswet).

²⁰⁰ Artikel 2, *Hjúskaparlög*, nr. 31 14. apríl 1993.

²⁰¹ Artikel 5, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

²⁰² Artikel 116, *Lög um tekjuskatt og eignarskatt endurútg.*, nr. 90 7. maí 2003 (Wet op de Inkomstenbelasting en Vermogensbelasting).

²⁰³ Artikel 62, *Lög um tekjuskatt og eignarskatt endurútg.*, nr. 90 7. maí 2003.

²⁰⁴ Artikel 4, *Lög um erfðafjárskatt* nr. 83 25 maí 1984 (Wet op het successiebelasting).

²⁰⁵ Artikel 5a, para A, sub 1, *Lög um íslenskan ríkisborgararétt* nr. 100 23. desember 1952 (Rijkswet op de IJslandse nationaliteit), gewijzigd door *Lög um breyting á lögum um íslenskan ríkisborgararétt* nr. 62 12 júní 1998 en *Lög um útlendinga* nr. 96 15 maí 2002.

²⁰⁶ Artikel 5a, para A, sub 2, *ibid.*

²⁰⁷ Artikel 13, para 2, *Lög um útlendinga* nr. 96 15 maí 2002 (Vreemdelingenwet).

²⁰⁸ Artikel 7, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

²⁰⁹ Artikel 41, *Hjúskaparlög*, nr. 31 14. apríl 1993 laat de administratieve echtscheiding toe indien beide echtgenoten

beëindiging zijn dezelfde.²¹⁰

8. Luxemburg

8.1 Bron en ontstaansgeschiedenis

Reeds in het regeringsakkoord van 12 augustus 1999 werd aangekondigd dat er aandacht zou worden besteed aan de problematiek van de niet-huwelijkse samenleving.²¹¹ Op 6 mei 2002 werd een regeringswetsvoorstel ingediend bij de *Chambre des Députés* van het Luxemburgse Parlement. Het wetsvoorstel voorzag in het instellen van een instituut voor personen die niet willen of niet kunnen trouwen.²¹² Het wetsvoorstel diende drie principiële doeleinden, namelijk:

- (1) het opstellen van minimumregels met betrekking tot de onderlinge solidariteit tussen de partners;
- (2) het bieden van een sociale bescherming op het gebied van de sociale zekerheid; en
- (3) het wegnemen van de negatieve aspecten van het belastingsrecht.²¹³

Het wetsvoorstel heeft weinig aandacht in het buitenland gekregen, hetgeen mede in het licht van de geringe ophef die het binnen de eigen landsgrenzen heeft veroorzaakt is te verklaren. De *Conseil d'État* heeft in haar advies van 13 januari 2004 geadviseerd om het wetsvoorstel in het Luxemburgse Burgerlijk Wetboek op te nemen in plaats van een aparte wet uit te vaardigen.²¹⁴ Tot teleurstelling van de *Conseil d'État*,²¹⁵ werd deze aanbeveling echter niet opgevolgd door de *Chambre des Députés*.²¹⁶ Op 11 mei 2004 heeft de *Chambre des Députés* het wetsvoorstel goedgekeurd en op 8 juni 2004 heeft de *Conseil d'État* geen gebruik gemaakt van haar recht op een tweede grondwettelijke stemronde. Op 6 augustus 2004 werd de wet gepubliceerd in het Luxemburgse Staatsblad (*Mémorial A*). Op 1 november 2004, de eerste dag van de derde maand nadat de wet gepubliceerd werd, is de wet in werking getreden.²¹⁷ Medio 2006 zijn er geen cijfers beschikbaar over het aantal registraties.²¹⁸

8.2 Aangaan

Twee personen, ongeacht of zij van hetzelfde of van verschillend geslacht zijn, mogen een *partenariat* sluiten.²¹⁹ Net zoals in het huwelijksrecht,²²⁰ mogen aan- en bloedverwanten geen *partenariat* aangaan.²²¹ Hoewel een huwelijk of een *partenariat* een beletsel vormt om een *partenariat* te sluiten, is het enkele feit dat iemand in een *partenariat* verbonden is, geen beletsel om een huwelijk aan te gaan.²²² Ook op het gebied van woonplaatsvereisten zijn er verschillen tussen het huwelijk enerzijds en het *partenariat* anderzijds, waarbij de regels voor degenen die een *partenariat*

ervoor kiezen. Volgens artikel 5, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996 zijn alle bepalingen met betrekking tot de echtscheiding van overeenkomstige toepassing op bevestigde samenlevers.

²¹⁰ Artikel 8, *Lög um staðfesta samvist*, nr. 87 12. júní 1996.

²¹¹ http://www.gouvernement.lu/gouvernement/programme/programme_99/declaration_1999_fr.html.

²¹² *Chambre des Deputes*, 2001-2002, nr. 4946, 06-05-2002, Document J-2001-0-1451.

²¹³ *Chambre des Deputes*, 2001-2002, nr. 4946, 06-05-2002, Document J-2001-0-1451.

²¹⁴ *Conseil d'État*, 2003-2004, nr. 4946-3, 13-01-2004, Document J-2003-0-0283. Dit zou een nieuwe Titel Vibis “*De la cohabitation légale*” creëren in Boek I van het Burgerlijk Wetboek.

²¹⁵ *Conseil d'État*, 2003-2004, nr. 4946-6, 30-03-2004, Document J-2003-0-0605.

²¹⁶ *Chambre des Deputes*, 2003-2004, nr. 4946-5, 24-02-2004, Document J-2003-0-0444.

²¹⁷ *Memorial A* nr. 143 de 2004, *Loi du 9 juillet 2004 relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²¹⁸ Voor informatie kan contact worden opgenomen met de heer GERMAINE THILL van het bureau voor de Statistiek Luxemburg.

²¹⁹ Artikel 2, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²²⁰ Artikelen 161 t/m 163, 358, lid 2, Luxemburgs BW.

²²¹ Artikel 4, lid 3, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*. De mogelijkheid om toch te trouwen binnen deze verboden relaties, is niet van analoge toepassing bij het sluiten van een *partenariat*: Artikel 164, Luxemburgs BW.

²²² Artikel 13, aanhef, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*. Zie verder §4: Beëindiging van de *partenariat*.

willen sluiten aanmerkelijk strenger zijn.²²³ Er zijn nog andere duidelijke verschillen in de regelgeving met betrekking tot het huwelijk en het *partenariat*. Dit blijkt uit regels op grond waarvan een vrouw die een huwelijk wenst aan te gaan de leeftijd van zestien jaar moet hebben bereikt en een man achttien jaar,²²⁴ terwijl beide partners die een *partenariat* willen aangaan de leeftijd van achttien jaar bereikt dienen te hebben.²²⁵

De verklaring van partnerschap moet plaatsvinden ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeenschappelijke woon- of verblijfplaats van de partners. De verklaring moet een overeenkomst bevatten die hun vermogensrechtelijke relatie regelt.²²⁶

8.3 *Rechtsgevolgen*

8.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Het sluiten van een *partenariat* heeft geen enkel gevolg voor de partners op het gebied van het familierecht. Noch het huwelijk noch het *partenariat* hebben rechtstreekse gevolgen voor de *nom d'origine* in Luxemburg.²²⁷ Aan echtgenoten staat het, anders dan partners in een *partenariat*, vrij om de geslachtsnaam van hun partner te dragen, als *nom d'usage*.²²⁸

Ook voor de ouder-kind relatie heeft een *partenariat* geen gevolgen. Er zijn dus geen rechten, die gerelateerd zijn aan de afstamming, de adoptie of het ouderlijk gezag, verbonden aan het registeren van een *partenariat*.

8.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Net als de Franse PACS, is het *partenariat* een “open overeenkomst”, waarin de partners zelf kiezen welke gevolgen ze aan hun relatie willen verbinden. Desalniettemin zijn sommige rechten en plichten van dwingende aard en kan er derhalve niet van worden afgeweken. Het *partenariat* heeft als doel de *communaauté de vie* van de partners te regelen.²²⁹ Hoewel partners in een *partenariat* niet verplicht zijn om elkaar hulp en bijstand te verschaffen in de zin van artikel 212 Luxemburgs BW, zijn zij wel verplicht om elkander materiële hulp te bieden.²³⁰ Personen die een *partenariat* zijn aangegaan, zijn, net als echtgenoten, verplicht naar draagkracht bij te dragen in de kosten van de relatie.²³¹ Indien echtgenoten geen regeling treffen zijn zij gehuwd onder een stelsel van gemeenschap van goederen.²³² Aanstaande partners daarentegen worden, indien zij geen onderlinge afspraken hebben, geregistreerd onder een stelsel van scheiding van goederen.²³³

²²³ Artikel 4, lid 4, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*. Voor aanstaande geregistreerde partners moeten beide partners woonplaats op het grondgebied van Luxemburg hebben, terwijl voor een huwelijkssluiting in Luxemburg minder strenge regels gelden: Artikelen 164-169, Luxemburgs BW.

²²⁴ Artikel 144, Luxemburgs BW. Volgens Artikel 145, Luxemburgs BW mag hier van worden afgeweken als daar belangrijke redenen voor zijn.

²²⁵ Artikel 4, lid 1, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*. Er wordt naar artikelen 1123 en 1124, Luxemburgs BW verwezen, waarin staat dat personen meerderjarig moeten zijn om te contracteren.

²²⁶ Artikel 3, lid 1, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²²⁷ Of echtgenoten het recht hebben om hun naam te wijzigen wordt bepaald aan de hand van hun nationaal recht: COMMISSION INTERNATIONALE DE L'ETAT CIVIL (CIEC), *Loi applicable à la détermination du nom*, <http://perso.wanadoo.fr/ciec-sg/Documentation/AccueilDroitComp.htm>, p. 15.

²²⁸ *Ibid.*

²²⁹ Artikel 2, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²³⁰ Artikel 7, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²³¹ Huwelijk: Artikel 214 Luxemburgs BW; Partenariat: Article 7, lid 1, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²³² Artikel 1400 Luxemburgs BW.

²³³ Artikel 10, lid 1, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

8.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Met betrekking tot de sociale zekerheid- en het belastingsrecht,²³⁴ wordt er geen onderscheid gemaakt tussen het *partenariat* en het huwelijk. Ook met betrekking tot het heffen van successiebelasting zijn personen in een *partenariat* gelijkgesteld met gehuwden.²³⁵ Anders dan het huwelijk, heeft een *partenariat* echter geen invloed op het gebied van het vreemdelingen- en nationaliteitsrecht.

8.4 *Beëindiging*

Er bestaan verscheidene mogelijkheden om een *partenariat* in Luxemburg te beëindigen. In tegenstelling tot het huwelijk, mag een *partenariat* slechts door de ambtenaar van de burgerlijke stand beëindigd worden in plaats van door de rechter. Volgens artikel 13, *Loi relative aux effets légaux certains partenariats* wordt een *partenariat* beëindigd in de volgende gevallen:

- (1) door het overlijden van één der partners;²³⁶
- (2) wanneer één van de partners in het huwelijk treedt;²³⁷
- (3) door het afleggen van een gezamenlijke verklaring door beide partners. Dezelfde vereisten worden gesteld aan deze verklaring als aan de oorspronkelijke verklaring inzake het aangaan van de relatie.²³⁸ Dit betekent dat de verklaring persoonlijk door beide partners overhandigd dient te worden aan de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente van hun gemeenschappelijke woon- of verblijfplaats;²³⁹
- (4) door het afleggen van een eenzijdige verklaring. Deze verklaring moet worden overhandigd aan de ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente waar het oorspronkelijke document werd ingediend.²⁴⁰ Wanneer van deze mogelijkheid gebruik wordt gemaakt, moet de ene partner haar/zijn partner op de hoogte stellen van dit feit door middel van een deurwaardersbrief.²⁴¹

9. Noorwegen²⁴²

9.1 *Bron en ontstaansgeschiedenis*

Noorwegen was na Denemarken het tweede land ter wereld dat een registratievorm voor paren van hetzelfde geslacht ingevoerd heeft. Op 18 december 1992 werd een wetsvoorstel ingediend in het Noorse Parlement, de *Storting*. Van de 75 organisaties die om advies over het wetsvoorstel werden verzocht, heeft een meerderheid positief of neutraal gereageerd.²⁴³ Op 1 augustus 1993 werd de *Lov om registrert partnerskap* (Wet op het geregistreerd partnerschap) van kracht.²⁴⁴

²³⁴ Hoofdstuk II (artikelen 15-25bis), *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats* (sociale zekerheidsrecht) en Hoofdstuk III (artikelen 26-30), *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats* (belastingsrecht).

²³⁵ Artikel 27, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²³⁶ Artikel 13, lid 1, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²³⁷ Artikel 13, lid 1, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²³⁸ Artikel 13, lid 1, *in fine*, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²³⁹ Artikel 3, lid 1, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²⁴⁰ Artikel 13, lid 2, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*.

²⁴¹ Artikel 13, lid 2, tweede zin, *Loi relative aux effets légaux de certains partenariats*, jo. artikelen 155 e.v., Luxemburgse *Nouveau Code de Procédure Civil*.

²⁴² Gebruik werd gemaakt van de vertalingen van wetgeving te vinden in: BOELE-WOELKI en FUCHS (2003) p. 218-219, en op <http://www.ub.uio.no/ujur/ulov/english.html>.

²⁴³ LØDRUP (1996) p. 392.

²⁴⁴ *Lov om registrert partnerskap nr. 40 av 30-04-1993*.

Tabel 7: Aantal partnerschapregistraties sinds 1993²⁴⁵

Jaar	Aantal registraties		Totaal
	Twee mannen	Twee vrouwen	
1993	115	41	156
1994	86	47	133
1995	64	34	98
1996	80	47	127
1997	74	43	117
1998	71	44	115
1999	82	62	144
2000	78	76	154
2001	108	77	185
2002	105	78	183
2003	116	88	204
2004	107	85	192
<i>Totaal</i>	<i>1.086</i>	<i>722</i>	<i>1.808</i>

9.2 Aangaan

De doelstelling van de wet is om twee personen van hetzelfde geslacht de mogelijkheid te geven om hun relatie op gelijke wijze als het huwelijk te formaliseren. Vanuit het oogpunt van de wetgeving bestaat, in het algemeen, geen onderscheid tussen het huwelijk en het geregistreerd partnerschap.²⁴⁶ Er zijn echter enkele verschillen in de voorwaarden betreffende het aangaan van de relatie. Net zoals de andere Scandinavische wetgevers, stelde de Noorse wetgever aanvankelijk veel strengere woonplaatseisen voor het aangaan van het geregistreerd partnerschap dan voor het huwelijk. In 1993 mocht een partnerschap slechts worden gesloten indien tenminste één van beide partners woonplaats in Noorwegen had en één van hen de Noorse nationaliteit bezat.²⁴⁷ In 2000 volgde een wetwijziging waardoor deze regeling versoepeld werd. Sindsdien is naast het woonplaatsvereiste voor één der partners slechts vereist, dat één van de partners Noors is²⁴⁸ of dat één van de partners twee jaar vóór de registratie van het partnerschap in Noorwegen heeft gewoond.²⁴⁹ Anders dan in de overige vier Noordse landen, stelt Noorwegen de opmerkelijke eis dat de twee personen die een geregistreerd partnerschap willen aangaan homoseksueel zijn, en bijgevolg niet alleen dat zij van hetzelfde geslacht zijn.²⁵⁰ Alle andere formaliteiten, zoals met betrekking tot aan- en bloedverwantschap en leeftijd, zijn hetzelfde als voor het huwelijk.

De wet staat wel toe dat huwelijken worden aangegaan in een kerk, maar dit geldt niet voor geregistreerde partnerschappen. Ten opzichte van religieuze inzegeningen van inmiddels burgerlijk geregistreerde partnerschappen is de houding van de Noorse kerk bovendien strenger dan in de buurlanden. De Lutherse bisschoppen in Noorwegen zijn niet bereid geweest om de

²⁴⁵ Statistieken zijn te raadplegen op http://www.ssb.no/english/subjects/02/02/30/ekteskap_en/.

²⁴⁶ §3, stk 1, *Lov om registrert partnerskap nr. 40 av 30-04-1993*.

²⁴⁷ §2, stk 3, *Lov om registrert partnerskap nr. 40 av 30-04-1993*.

²⁴⁸ Volgens §2, stk 3.1, *Lov om registrert partnerskap nr. 40 av 30-04-1993*, gewijzigd door *Lov nr. 104 av 21-12-2000*, zijn onderdanen uit Denemarken, IJsland, Zweden gelijkgesteld met Noorse onderdanen in de zin van deze wet. Onderdanen uit Nederland en Finland zijn eraan toegevoegd sinds 1 juni 2002, *Forskiift nr. 415 av 30-04-2002*.

²⁴⁹ §2, stk 3.2, *Lov om registrert partnerskap nr. 40 av 30-04-1993*, gewijzigd door *Lov nr. 104 av 21-12-2000*.

²⁵⁰ §1, *Lov om registrert partnerskap nr. 40 av 30-04-1993*: “to homofile personer av samme kjønn kan la sitt partnerskap registrere, med de rettsvirkninger som følger av denne lov.”

keuze aan priesters over te laten.²⁵¹

9.3 *Rechtsgevolgen*

9.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Bijna alle gevolgen die verbonden zijn aan de status van het huwelijk zijn van overeenkomstige toepassing op personen die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan. De enige verschillen doen zich voor in de ouder-kind relatie. Hoewel sinds 2001 stiefouderadoptie is toegestaan voor geregistreerde partners in Noorwegen, mits het kind niet eerst geadopteerd is in het buitenland,²⁵² is gezamenlijke adoptie nog steeds verboden, evenals inseminatie.

Echtgenoten en geregistreerde partners mogen elkaars geslachtsnaam gebruiken.²⁵³ Alle erfrechtelijke gevolgen die betrekking hebben op echtgenoten zijn van overeenkomstige toepassing op geregistreerde partners. Dit betekent dat als één van de partners overlijdt zonder een testament te hebben gemaakt, de andere partner als wettelijk erfgenaam tot de nalatenschap wordt geroepen.²⁵⁴

9.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn op het gebied van het vermogensrecht gelijkgesteld met gehuwde paren.²⁵⁵ Het Noorse wettelijk stelsel inzake het huwelijks- en partnervermogensrecht kan als een stelsel van uitgestelde gemeenschap getypeerd worden.²⁵⁶ Bovendien heeft het aangaan van een huwelijk of de registratie van een partnerschap niet tot gevolg dat de andere partner bevoegdheden verkrijgt met betrekking tot het beheer van de goederen van zijn/haar partner.²⁵⁷ Zowel echtgenoten als geregistreerde partners hebben een wederzijdse onderhoudsplicht tijdens de relatie.²⁵⁸ Een ieder is verantwoordelijk voor zijn eigen schulden. Een echtgenoot of geregistreerde partner kan slechts bij hoge uitzondering schulden maken die ‘gevolgen’ hebben voor de ander.²⁵⁹

9.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn op het gebied van het publiekrecht gelijkgesteld met gehuwde paren.²⁶⁰ De procedure op grond waarvan de Noorse nationaliteit kan worden verkregen, wordt niet beïnvloed door de relatievorm.²⁶¹ Ten opzichte van het vreemdelingenrecht zijn echtgenoten en geregistreerde partners gelijk gesteld.²⁶²

9.4 *Beëindiging*

Met betrekking tot de beëindiging van de relatie zijn er geen verschillen tussen het huwelijk en

²⁵¹ SCHANKE (2004) p. 273-292.

²⁵² §4, tweede zin, *Lov om registrert partnerskap*, nr. 40 av 30-04-1993, gewijzigd door Lov nr. 36 av 15-06-2001. Deze voorwaarde geldt tenzij het land van herkomst de tweede adoptie zou erkennen: JÄNTERÄ-JAREBORG (2003) p. 152 *et seq.*

²⁵³ §4, para. 1.1, *Lov om personnavn (navneloven)*, nr. 19 av 07-06-2002 (Wet op de achternaam).

²⁵⁴ §6, *Arvelova* nr. 5 av 03-03-1972 (Wet op het erfrecht).

²⁵⁵ §3, *Lov om registrert partnerskap*, nr. 40 av 30-04-1993.

²⁵⁶ §31, *Ekteskapsloven*, nr. 41 av 04-07-1991 (Huwelijkswet). Er zijn wél bijzondere bepalingen die van toepassing zijn bij de beëindiging van een huwelijk of geregistreerd partnerschap inzake de echtelijke woning en roerende zaken: §§62, 67 en 74, *Ekteskapsloven*, nr. 41 av 04-07-1991. Zie verder ASLAND (2005) p. 159.

²⁵⁷ §31, *Ekteskapsloven*, nr. 41 av 04-07-1991.

²⁵⁸ §38, *Ekteskapsloven*, nr. 41 av 04-07-1991 (Huwelijkswet).

²⁵⁹ §40, *Ekteskapsloven*, nr. 41 av 04-07-1991 (Huwelijkswet).

²⁶⁰ §3, *Lov om registrert partnerskap*, nr. 40 av 30-04-1993.

²⁶¹ *Lov om norsk riksborgarrett*, nr. 3 av 08-12-1950 (Rijkswet op de Noorse nationaliteit).

²⁶² §9, *Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her*, nr. 64 av 24-06-88 (Vreemdelingenwet).

het geregistreerd partnerschap.²⁶³ Een geregistreerd partnerschap wordt dus beëindigd hetzij door overlijden van één van beide partners, hetzij door een rechterlijke of administratieve beslissing.²⁶⁴ Ook de gevolgen ten aanzien van de beëindiging zijn hetzelfde.²⁶⁵

10. Slovenië²⁶⁶

10.1 *Bron en ontstaansgeschiedenis*

Hoewel de eerste poging in Slovenië om een vorm van het geregistreerd partnerschap in te voeren al in 1998 het licht zag, duurde het tot 2000 voordat de regering aan de slag is gegaan. In dit jaar heeft de nieuwe regering besloten om een wetsvoorstel voor te bereiden. De uiteindelijke versie had als doel een vorm van geregistreerd partnerschap in te voeren.²⁶⁷ Het Scandinavische model fungeerde als voorbeeld. Dit wetsvoorstel van het Ministerie van Werk, Familie- en Sociale Zaken werd in april 2004 naar het parlement gestuurd,²⁶⁸ maar mede vanwege het feit dat er verkiezingen gepland waren voor 3 oktober 2004, heeft dit voorstel geen meerderheid in het parlement gekregen. De verkiezingen in oktober 2004 hebben geleid tot een rechtse regering. De invoering van een wettelijke regeling voor gelijkgeslachtelijke paren werd van de politieke agenda geschrapt. In januari 2005 hebben tien parlementsleden van de oppositie het oude wetsvoorstel wederom ingediend. De regering heeft toen aangekondigd dat zij bezig was met een nieuw voorstel. Uiteindelijk werd dit wetsvoorstel goedgekeurd op 23 juni 2005.²⁶⁹ Het trad op 23 juli 2006 in werking.²⁷⁰

10.2 *Aangaan*

Om een geregistreerd partnerschap aan te gaan, dienen beide partners de leeftijd van achttien jaar te hebben bereikt.²⁷¹ In tegenstelling tot het huwelijk,²⁷² kan er geen uitzondering gemaakt worden voor personen die de leeftijd van achttien jaar nog niet hebben bereikt. Registratie in Slovenië is slechts mogelijk voor twee mensen van hetzelfde geslacht²⁷³ en alleen indien geen van beide partners al getrouwd of geregistreerd is.²⁷⁴ Hoewel ten aanzien van aan- en bloedverwanten dezelfde beperkingen van toepassing zijn voor het aangaan van een huwelijk als voor het aangaan van een geregistreerd partnerschap, kan voor partnerschapsregistratie geen vrijstelling worden verleend door het Centrum voor Maatschappelijk Werk (*Center za socialno delo*).²⁷⁵ Een partnerschap kan slechts worden geregistreerd indien ten minste één van de aanstaande partners de Sloveense nationaliteit bezit.²⁷⁶ Een degelijke beperking geldt niet voor aanstaande echtgenoten.

²⁶³ §3, para 2, *Lov om registrert partnerskap*, nr. 40 av 30-04-1993.

²⁶⁴ De meeste scheidingen vinden wel plaats voor de administratieve autoriteiten: ASLAND (2005) p. 167.

²⁶⁵ §3, para 2, *Lov om registrert partnerskap*, nr. 40 av 30-04-1993.

²⁶⁶ De vertalingen en informatie zijn afkomstig van de heer ANŽE ARNO, jurist te Ljubljana.

²⁶⁷ Zie voor meer informatie, *Predloga zakona o partnerski skupnosti*.

²⁶⁸ *Predloga zakona o istospolni partnerski zvezi*, 22 april 2004, Številka 560-04/2003-2.

²⁶⁹ *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti* (ZRIPS), 22 juni 2005, Številka 001-22-52/05.

²⁷⁰ Artikel 39, *Zakon o registraciji istospolne partnerske skupnosti* (ZRIPS).

²⁷¹ Artikel 3, lid 1, *Zakon o registraciji istospolne skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁷² Artikel 23, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties).

²⁷³ Artikel 2, *Zakon o registraciji istospolne skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁷⁴ Artikel 3, lid 1, sub II, *Zakon o registraciji istospolne skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁷⁵ Artikel 23, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties).

²⁷⁶ Artikel 3, lid 2, *Zakon o registraciji istospolne skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

Ten minste dertig dagen vóór registratie van het partnerschap, moeten aanstaande partners hun intentie om zich te laten registeren aan de administratieve autoriteiten mededelen.²⁷⁷ Nadat deze autoriteiten alle formaliteiten gecontroleerd hebben, dienen aanstaande partners gezamenlijk hun intentie schriftelijk te verklaren.²⁷⁸

10.3 Rechtsgevolgen

10.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Het sluiten van een geregistreerd partnerschap heeft geen gevolg voor de ouder-kind relatie: het afstammingsrecht en het recht inzake ouderlijk gezag zijn ongewijzigd.²⁷⁹ In tegenstelling tot gehuwde paren beschikken geregistreerde partners niet over de mogelijkheid om gezamenlijk te adopteren.²⁸⁰ Echtgenoten moeten overeenkomen welke achternaam zij willen gebruiken.²⁸¹ Deze naam mag zowel de naam van één van de echtgenoten zijn of een combinatie van beide. Op dit moment zijn er voor geregistreerde partners geen bepalingen met betrekking tot het gebruik van de achternaam.

Een geregistreerde partner is beschermd op het gebied van het erfrecht op gelijke wijze als een echtgenoot.²⁸² Volgens artikel 22, lid 1, *Zakon o registraciji istospoine skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht), heeft de overlevende partner recht op een deel van de erfenis. Indien er kinderen zijn, hebben de overlevende partner en de kinderen het recht op de helft van de erfenis.²⁸³ Indien er geen kinderen zijn heeft de overlevende partner recht op de gehele erfenis.²⁸⁴

10.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn elkaar hulp en bijstand verplicht.²⁸⁵ Er is geen expliciete bepaling opgenomen die partners verplicht om samen te wonen.²⁸⁶ Ten opzichte van schulden worden echtgenoten en geregistreerde partners gelijk behandeld, hetgeen betekent dat zij hoofdelijk slechts verantwoordelijk zijn voor schulden die worden aangegaan ten aanzien van de familie of onderhoud van hun gemeenschappelijk vermogen.²⁸⁷ Geregistreerde partners zijn op het gebied van het vermogensrecht gelijkgesteld met gehuwde paren.²⁸⁸ Het Sloveense wettelijk stelsel inzake het huwelijks- en partnervermogensrecht kan als een stelsel van gemeenschap van goederen gecharacteriseerd worden.²⁸⁹

²⁷⁷ Artikel 6, lid 1, *Zakon o registraciji istospoine skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁷⁸ Artikel 6, lid 2, *Zakon o registraciji istospoine skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁷⁹ Met betrekking tot ouderlijk verantwoordelijkheid wordt men verwezen naar Artikel 4, lid 1, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties), waarin staat dat ouders verplicht zijn om voor hun kinderen te zorgen. Een dergelijke bepaling is niet opgenomen ten opzichte van kinderen die binnen een geregistreerd partnerschap opgroeien.

²⁸⁰ Artikelen 135 jo 138, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties).

²⁸¹ Artikel 15, *Zakon o osebnem imenu* (Wet op de persoonlijke naam).

²⁸² Artikel 11, *Zakon o dedovanju* (Wet op het erfrecht).

²⁸³ Artikel 22, lid 2, *Zakon o registraciji istospoine skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁸⁴ Artikel 22, lid 3, *Zakon o registraciji istospoine skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁸⁵ Artikel 8, lid 2, *Zakon o registraciji istospoine skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht), cf. Artikelen 13 jo 44, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties).

²⁸⁶ Dit in tegenstelling tot het huwelijk, waar volgens Artikel 35, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties) een huwelijk nietig wordt verklaard als echtgenoten geen intentie hadden om samen te wonen.

²⁸⁷ Echtgenoten: Artikel 56, lid 2, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties); Geregistreerde partners: Artikel 14, lid 2, *Zakon o registraciji istospoine skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁸⁸ Artikel 9, *Zakon o registraciji istospoine skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht).

²⁸⁹ Artikel 51, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties).

10.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Noch een huwelijk, noch een geregistreerd partnerschap heeft rechtsgevolgen voor de inkomstenbelasting in Slovenië. Met betrekking tot het sociale zekerheidssysteem zijn geregistreerde partners ten dele gelijkgesteld met echtgenoten.²⁹⁰ Op dit moment is het onzeker of geregistreerde partners op gelijke voet als echtgenoten aanspraak kunnen maken op vrijstelling van heffing van successiebelasting.²⁹¹ Hoewel een huwelijk rechtsgevolg heeft voor het verkrijgen van de Slovenese nationaliteit als ook belangrijke rol speelt in het immigratierecht, is het op dit moment onduidelijk of geregistreerde partners van deze gunstige bepalingen gebruik kunnen maken.²⁹²

10.4 *Beëindiging*

In tegenstelling tot het huwelijk dat door een rechter moet worden ontbonden,²⁹³ moet een geregistreerd partnerschap door dezelfde administratieve autoriteit worden ontbonden waar deze werd aangegaan.²⁹⁴

11. Spanje

11.1 *Bron en ontstaansgeschiedenis*

Sinds 1978 is Spanje een federale staat met een gedecentraliseerd regionaal regeringssysteem. Er zijn zeventien regio's,²⁹⁵ waarvan zes (namelijk **Aragon, Balearen, Catalonië, Galicië, Navarra en Baskenland**) hun eigen bevoegdheid (*fuero*) kennen om wetgeving in te voeren op het gebied van het privaatrecht, vooral op het gebied van het familierecht. Dit verschil in bevoegdheden heeft een duidelijke impact gehad op de uiteindelijke wetgeving inzake het geregistreerd partnerschap.

Elf van de zeventien regio's (namelijk **Andalucië, Aragon, Asturië, Balearen, Baskenland, Canarische Eilanden, Catalonië, Extremadura, Madrid, Navarra en Valencia**) hebben het "geregistreerd partnerschap" wettelijk geregeld. **Catalonië** liep in 1998 voorop.²⁹⁶ Ondanks kleine verschillen in terminologie en rechten en plichten lijken deze wetten veel op elkaar. Vier verschillende termen worden gebruikt om deze niet-huwelijkse geregistreerde relaties aan te

²⁹⁰ **Zorgverzekering:** Echtgenoten kunnen onder de zorgverzekering van hun echtgenoot worden gebracht: artikel 20, *Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenemu zavarovanju* (Wet op de gezondheidszorg en zorgverzekering). Geregistreerde partners mogen van deze bepaling geen gebruik maken. **Algemeen Sociale Zekerheid:** Om te bepalen wanneer iemand in aanmerking komt voor een uitkering, dient men rekening te houden met "familieleden": artikel 30, *Zakon o socialnem varstvu* (Sociale Zekerheids Wet). Zowel echtgenoten als geregistreerde partners die ten minste één jaar geregistreerd zijn, worden onder dit begrip gebracht (artikel 30, lid 1); **Pensioen:** Een overlevende echtgeno(o)t(e) heeft recht op het pensioen van haar/zijn echtgeno(o)t(e): Artikel 109, lid 1, *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju* (Wet op pensioene en ongevallenverzekering). Op dit moment is het onzeker of geregistreerde partners hier ook aanspraak op kunnen maken.

²⁹¹ Artikel 6, *Zakon o davkih občanov* (Wet op de belasting).

²⁹² **Nationaliteit:** Artikel 12, *Zakon o državljanstvu Republike Slovenije* (Wet op de Sloveense nationaliteit): Men dient twee jaar te zijn getrouwd voordat men het Sloveense nationaliteit op grond van een huwelijk kan verkrijgen, mist ook aan een aantal andere voorwaarden is voldaan; **Immigratie:** Artikel 36, lid 1, *Zakon o tujcih* (Vreemdelingenwet): Een echtgenoot kan op grond van het huwelijk een voorlopige verblijfsvergunning aanvragen.

²⁹³ Artikel 63, *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih* (Wet op het huwelijk en familierelaties).

²⁹⁴ Artikel 25, lid 2, *Zakon o registraciji istospolne skupnosti* (Wet op de registratie van paren van gelijk geslacht)

²⁹⁵ Er zijn ook twee 2 autonome steden (*ciudades autónomas*), namelijk Ceuta en Melilla.

²⁹⁶ Of de zes regio's die geen bevoegdheid kennen om wetgeving in te voeren op het gebied van het privaatrecht, daadwerkelijk de bevoegdheid hebben om registratiesystemen in te voeren, wordt in dit rapport niet behandeld. Zie verder: GONZÁLEZ BEILFUSS (2004a) p. 44-56 en verwijzingen.

duiden: *parejas de hecho*,²⁹⁷ *parejas estables*,²⁹⁸ *uniones estables*²⁹⁹ en *uniones de hecho*.³⁰⁰ De woorden “pareja” en “union” kunnen als synoniemen worden gezien, net zoals de woorden “estable” en “hecho”. In dit gedeelte wordt de term “*union estable*” gebruikt als overkoepelende begrip. Hoeveel geregistreerde partnerschappen in de verschillende regio’s bestaan is niet te achterhalen.

11.2 Aangaan

In alle elf hierboven genoemde *Comunidades Autónomas* kan een partnerschap slechts worden aangegaan door twee personen, die een nauwe persoonlijke betrekking hebben.³⁰¹ Er wordt op vier verschillende manieren uitdrukking gegeven aan deze nauwe persoonlijke betrekking, namelijk *una relación de afectividad análoga a la conyugal*,³⁰² *una relación de afectividad*,³⁰³ *convivir maritalmente*³⁰⁴ en *una relación afectivosexual*.³⁰⁵ Bovendien kunnen in alle elf regio’s paren van zowel verschillend als gelijk geslacht hun partnerschap registreren,³⁰⁶ mits zij geen aan- of bloedverwanten van elkaar zijn.³⁰⁷ In alle regio’s vormt een huwelijk of een anderszins geregistreerde relatie een beletsel om een partnerschap te registreren.³⁰⁸

De wetten van de verschillende *Comunidades Autónomas* wijzen een register aan voor de inschrijving van de relatie. De inschrijving vormt meestal een constitutief vereiste voor het aangaan van de relatie.³⁰⁹ In **Asturië** is naast inschrijving in het register ook samenwoning gedurende een jaar of het hebben van gezamenlijke kinderen en samenwoning, een mogelijkheid om een partnerschap te vormen.³¹⁰ De inschrijving op de **Canarische Eilanden** vormt geen constitutief vereiste; het heeft slechts declaratoir effect.³¹¹ In **Catalonië** geldt voor paren van verschillend geslacht dat er in beginsel sprake moet zijn van een openbaar geschrift, maar er

²⁹⁷ **Andalusië, Canarische Eilanden, Extremadura en Baskenland.**

²⁹⁸ **Aragon, Asturië, Balearen en Navarra.**

²⁹⁹ **Catalonië.**

³⁰⁰ **Madrid en Valencia.**

³⁰¹ **Andalusië:** artikel 3, Ley 5/2002; **Aragon:** artikelen 1 en 3, Ley 6/1999; **Asturië:** artikelen 1 en 3, Ley 4/2002; **Balearen:** artikel 1, Ley 18/2001; **Baskenland:** artikel 2, Ley 2/2003; **Canarische Eilanden:** artikel 1, Ley 5/2003; **Catalonië:** artikelen 1 en 19, Ley 10/1998; **Extremadura:** artikel 2, Ley 5/2003; **Madrid:** artikel 1, Ley 11/2001; **Navarra:** artikel 1, Ley Foral 6/2000; **Valencia:** artikel 1, Ley 2/2001.

³⁰² **Andalusië, Aragon, Asturië, Balearen, Extremadura en Navarra.**

³⁰³ **Canarische Eilanden, Madrid en Valencia.**

³⁰⁴ **Catalonië.**

³⁰⁵ **Baskenland.**

³⁰⁶ **Andalusië:** artikel 1, Ley 5/2002; **Aragon:** Preambule, Ley 6/1999; **Asturië:** artikel 1, Ley 4/2002; **Balearen:** artikel 1, Ley 18/2001; **Baskenland:** artikel 1, Ley 7/2003; **Canarische Eilanden:** Preambule, Ley 5/2003; **Catalonië:** Preambule, Ley 10/1998; **Extremadura:** Preambule, Ley 5/2003; **Madrid:** Preambule, Ley 11/2001; **Navarre:** Preambule, Ley Foral 6/2000; **Valencia:** Preambule, Ley 1/2001.

³⁰⁷ **Andalusië:** artikel 3, lid 2, sub c en d, Ley 5/2002; **Aragón:** artikel 4, sub b en c, Ley 6/1999; **Asturië:** artikel 3, lid 1, Ley 4/2002; **Balearen:** artikel 2, lid 1, sub b en c, Ley 18/2001; **Baskenland:** artikel 2, lid 1, Ley 7/2003; **Canarische Eilanden:** artikel 2, lid 1, sub d en e, Ley 5/2003; **Catalonië:** artikel 3, lid 1 (verschillend geslacht) en artikel 20, lid 1, sub d en e, Ley 10/1998; **Extremadura:** artikel 3, lid 1, sub d en e, Ley 5/2003; **Madrid:** artikel 2, lid 1, sub d en e, Ley 11/2001; **Navarra:** artikel 2, lid 1, Ley Foral 6/2000; **Valencia:** artikel 2, lid 1, sub d en e, Ley 1/2001.

³⁰⁸ **Andalusië:** artikel 3(2)(b), Ley 5/2002; **Aragon:** artikel 4(a) en (d), Ley 6/1999; **Asturië:** artikel 3(1), Ley 4/2002; **Balearen:** artikel 2(1)(a) en (d), Ley 18/2001; **Baskenland:** artikel 2(1), Ley 2/2003; **Canarische Eilanden:** artikel 2(1)(b) en (c), Ley 5/2003; **Catalonië:** artikelen 1 en 12(1)(e), Ley 10/1998 (verschillend geslacht) en Art. 20, Ley 10.1998 (gelijk geslacht); **Extremadura:** artikel 3(1)(b) en (c), Ley 5/2003; **Madrid:** artikel 2(1)(b) en (c), Ley 11/2001; **Navarra:** artikel 2(1), Ley Foral 6/2000; **Valencia:** artikel 2(1)(b) en (c), Ley 1/2001.

³⁰⁹ **Andalusië:** artikel 6, Ley 5/2002; **Aragon:** artikel 2, Ley 6/1999; **Balearen:** artikel 1, Ley 18/2001; **Extremadura:** artikel 2, Ley 5/2003; **Madrid:** artikelen 1 en 3, Ley 11/2001; **Valencia:** artikel 1, Ley 1/2001.

³¹⁰ Artikel 3, Ley 4/2002.

³¹¹ Artikel 4, Ley 5/3003.

wordt niet gesproken over inschrijving.³¹² Voor paren van hetzelfde geslacht geldt ook dat er sprake moet zijn van een openbaar geschrift, maar hier wordt voor de werking van een dergelijk geschrift gesproken van een autorisatie.³¹³ Het vereiste van een openbaar geschrift houdt in dat er een notariële akte opgemaakt moet worden. Vervolgens wordt die notariële akte wel ingeschreven, maar niet in een bijzonder register. Hoewel in **Navarra** registers voor inschrijving kunnen worden opgericht, ontbreekt een plicht tot inschrijving.³¹⁴ In alle elf regio's dienen zowel aanstaande partners als aanstaande echtgenoten de leeftijd van achttien jaar te hebben bereikt.³¹⁵

11.3 Rechtsgevolgen

11.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Slechts in **Baskenland**, **Catalonië** en **Navarra** is adoptie door geregistreerde partners mogelijk.³¹⁶ Hoewel erfrechtelijke gevolgen verbonden zijn aan het aangaan van een *unión estable* in **Catalonië**, **Aragon**, **Navarra**, **Balearen** en **Baskenland** worden geregistreerde partners slechts in **Baskenland** op identieke wijze als echtgenoten tot een nalatenschap geroepen. Een *unión estable* heeft geen afstammingsrechtelijk gevolg voor kinderen die geboren zijn gedurende de relatie. In Spanje heeft iedereen twee achternamen. Het aangaan van een huwelijk of een *union estable* heeft geen gevolgen voor de geslachtsnamen van de partners.³¹⁷

Ouderlijk gezag kan slechts door juridische ouders worden uitgeoefend. Dit betekent dat een partner van hetzelfde geslacht een kind moet adopteren voordat hij of zij het gezag mag uitoefenen.³¹⁸

11.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geen van de wetten van de *Comunidades Autónomas* kent een expliciete bepaling met een vergelijkbare strekking als de huwelijkse plicht voor echtgenoten om elkaar “het nodige te verschaffen”.³¹⁹ Hoewel er verschil is in de wijze waarop en de mate waarin bijgedragen moet worden in de lasten van de samenleving in de verschillende *Comunidades Autónomas*, kennen de meeste regio's de verplichting tot een evenredige bijdrage in de lasten, indien de partners geen afwijkende overeenkomst hebben gemaakt.³²⁰ Slechts **Andalusië** en **Asturië** voorzien niet in een dergelijke verplichting voor paren in een *union estable*.³²¹

Geen van de wetten roept een vermogensrechtelijk regime in het leven voor personen in een

³¹² Artikel 2, Ley 10/1998.

³¹³ Artikel 21, Ley 10/1998.

³¹⁴ Artikel 2, Ley Foral 6/2000.

³¹⁵ **Andalusië**: artikel 3, lid 2, sub a, Ley 5/2002; **Aragon**: artikel 1, Ley 6/1999; **Asturië**: artikel 3, lid 1, Ley 4/2002; **Balearen**: artikel 2, lid 1, Ley 18/2001; **Baskenland**: artikel 2, lid 1, Ley 7/2003; **Canarische Eilanden**: artikel 2, lid 1, sub a, Ley 5/2003; **Catalonië**: artikel 1, lid 1, sub c (verschillend geslacht) en artikel 20, lid 1, sub a (gelijk geslacht), Ley 10/1998; **Extremadura**: artikel 3, lid 1, sub a, Ley 5/2003; **Madrid**: artikel 2, lid 1, sub a, Ley 11/2001; **Navarra**: artikel 2, lid 1, Ley Foral 6/2000; **Valencia**: artikel 2, lid 1, sub a, Ley 1/2001.

³¹⁶ **Navarra**: Artikel 8, lid 1, Ley Foral 6/2000; **Baskenland**: Artikel 8, lid 1, Ley 2/2003; **Catalonië**: Sinds 31 maart 2005 is het mogelijk in Catalonie. GONZÁLEZ BEILFUSS (2005) p. 413.

³¹⁷ Zie bijvoorbeeld Europese Hof van Justitie, *Garcia Avello t. België*, 2 oktober 2003, zaak nr. 148/02,.

³¹⁸ GONZÁLEZ BEILFUSS (2005) p. 406.

³¹⁹ Artikelen 67 en 68, Spaans BW.

³²⁰ **Aragon**: artikel 5, lid 3, Ley 6/1999; **Balearen**: artikel 5, lid 2, Ley 18/2001; **Baskenland**: artikel 6, lid 1, Ley 7/2003; **Canarische Eilanden**: artikel 7, lid 3, Ley 5/2003; **Catalonië**: artikelen 3 en 4 (verschillend geslacht) en artikelen 22 en 23 (gelijk geslacht), Ley 10/1998; **Extremadura**: artikel 6, lid 2, Ley 5/2003; **Madrid**: artikel 4, lid 3, Ley 11/2001; **Navarra**: artikel 5, lid 3, Ley Foral 6/2000; **Valencia**: artikel 4, lid 2, Ley 1/2001.

³²¹ **Andalusië**: artikel 10, Ley 5/2002; **Asturië**: artikel 5, Ley 4/2002.

union estable. Partners mogen echter overeenkomsten aangaan om hun economische betrekkingen onderling te regelen.³²²

11.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

De meerderheid van de *Comunidades Autónomas* heeft geen bevoegdheid om publiekrechtelijke gevolgen toe te kennen aan een *union estable*. Slechts **Navarra** en **Catalonië** hebben een beperkte bevoegdheid waarvan zij gebruik gemaakt hebben om regionale belastingwetten aan te passen.³²³ Een soortgelijke bevoegdheid bestaat op het gebied van het vreemdelingen- en nationaliteitsrecht niet.

11.4 Beëindiging

Er is een aantal mogelijkheden om een *union estable* in Spanje te beëindigen. In tegenstelling tot het huwelijk, dat slechts door een rechter mag worden beëindigd, mag een *union estable* door de ambtenaar van de burgerlijke stand worden beëindigd. Een *union estable* wordt beëindigd in de volgende gevallen:

- (1) door het overlijden van één der partners;³²⁴
- (2) wanneer één van de partners in het huwelijk treedt;³²⁵
- (3) door het afleggen van een gezamenlijke verklaring door beide partners;³²⁶ of
- (4) door het afleggen van een eenzijdige verklaring;³²⁷ of
- (5) in alle regio's behalve het **Baskenland**, door het feit dat zij gescheiden hebben gewoond, in sommige regio's ten minste één jaar³²⁸ en in andere gedurende ten minste zes maanden.³²⁹

³²² Zie verder MARTÍN CASALS (2003) p. 61-62.

³²³ **Catalonië**: artikel 9 (verschillend geslacht) en artikel 27 (gelijk geslacht), Ley 10/1998; **Navarra**: Artikel 12, Ley Foral 6/2000.

³²⁴ **Andalusië**: artikel 12, lid 1, sub a, Ley 5/2002; **Aragon**: artikel 6, lid 1, sub a, Ley 6/1999; **Asturië**: artikel 4, lid 1, sub a, Ley 4/2002; **Balearen**: artikel 8, lid 1, sub a, Ley 18/2001; **Baskenland**: artikel 18, sub c, Ley 7/2003; **Canarische Eilanden**: artikel 9, lid 1, sub a, Ley 5/2003; **Catalonië**: artikel 12, lid 1, sub c (verschillend geslacht) en artikel 30, lid 1, sub c (gelijk geslacht), Ley 10/1998; **Extremadura**: artikel 5, lid 1, sub a, Ley 5/2003; **Madrid**: artikel 6, lid 1, sub c, Ley 11/2001; **Navarra**: artikel 4, lid 1, sub a, Ley Foral 6/2000; **Valencia**: artikel 6, lid 1, sub c, Ley 1/2001.

³²⁵ **Andalusië**: artikel 12, lid 1, sub b, Ley 5/2002; **Aragon**: artikel 6, lid 1, sub e, Ley 6/1999; **Asturië**: artikel 4, lid 1, sub b, Ley 4/2002; **Balearen**: artikel 8, lid 1, sub d, Ley 18/2001; **Baskenland**: artikel 18, sub d en e, Ley 7/2003; **Canarische Eilanden**: artikel 9, lid 1, sub e, Ley 5/2003; **Catalonië**: artikel 12, lid 1, sub e (verschillend geslacht) en artikel 30, lid 1, sub e (gelijk geslacht), Ley 10/1998; **Extremadura**: artikel 5, lid 1, sub b, Ley 5/2003; **Madrid**: artikel 6, lid 1, sub e, Ley 11/2001; **Navarra**: artikel 4, lid 1, sub b, Ley Foral 6/2000; **Valencia**: artikel 6, lid 1, sub e, Ley 1/2001.

³²⁶ **Andalusië**: artikel 12, lid 1, sub c, Ley 5/2002; **Aragon**: artikel 6, lid 1, sub b, Ley 6/1999; **Asturië**: artikel 4, lid 1, sub c, Ley 4/2002; **Balearen**: artikel 8, lid 1, sub a, Ley 18/2001; **Baskenland**: artikel 18, sub a, Ley 7/2003; **Canarische Eilanden**: artikel 9, lid 1, sub a, Ley 5/2003; **Catalonië**: artikel 12, lid 1, sub a (verschillend geslacht) en artikel 30, lid 1, sub a (gelijk geslacht), Ley 10/1998; **Extremadura**: artikel 5, lid 1, sub c, Ley 5/2003; **Madrid**: artikel 6, lid 1, sub a, Ley 11/2001; **Navarra**: artikel 4, lid 1, sub c, Ley Foral 6/2000; **Valencia**: artikel 6, lid 1, sub a, Ley 1/2001.

³²⁷ **Andalusië**: artikel 12, lid 1, sub d, Ley 5/2002; **Aragon**: artikel 6, lid 1, sub c, Ley 6/1999; **Asturië**: artikel 4, lid 1, sub d, Ley 4/2002; **Balearen**: artikel 8, lid 1, sub b, Ley 18/2001; **Baskenland**: artikel 18, sub b, Ley 7/2003; **Canarische Eilanden**: artikel 9, lid 1, sub b, Ley 5/2003; **Catalonië**: artikel 12, lid 1, sub b (verschillend geslacht) en artikel 30, lid 1, sub b (gelijk geslacht), Ley 10/1998; **Extremadura**: artikel 5, lid 1, sub d, Ley 5/2003; **Madrid**: artikel 6, lid 1, sub b, Ley 11/2001; **Navarra**: artikel 4, lid 1, sub d, Ley Foral 6/2000; **Valencia**: artikel 6, lid 1, sub b, Ley 1/2001.

³²⁸ **Andalusië**: artikel 12, lid 1, sub e, Ley 5/2002; **Aragon**: artikel 6, lid 1, sub d, Ley 6/1999; **Asturië**: artikel 4, lid 1, sub e, Ley 4/2002; **Balearen**: artikel 8, lid 1, sub c, Ley 18/2001; **Catalonië**: artikel 12, lid 1, sub d (verschillend geslacht) en artikel 30, lid 1, sub d (gelijk geslacht), Ley 10/1998; **Extremadura**: artikel 5, lid 1, sub e, Ley 5/2003; **Navarra**: artikel 4, lid 1, sub e, Ley Foral 6/2000.

³²⁹ **Canarische Eilanden**: artikel 9, lid 1, sub d, Ley 5/2003; **Madrid**: artikel 6, lid 1, sub d, Ley 11/2001; **Valencia**: artikel 6, lid 1, sub d, Ley 1/2001.

11.5 *Het opengestelde huwelijk*

Op 30 juni 2004 kondigde de Spaanse Minister van Justitie Juan Fernando LÓPEZ AGUILAR aan dat de Spaanse *Congreso de los Diputados* voorlopig toestemming had gegeven om een wetsvoorstel in te dienen om het huwelijk open te stellen voor paren van gelijk geslacht.³³⁰ Op 1 oktober 2004 werd het wetsvoorstel door het kabinet goedgekeurd en op 21 januari 2005 werd het voorstel aan het Spaanse Parlement voorgelegd.³³¹ Op 21 april 2005 heeft het wetsvoorstel een meerderheid van de stemmen in de *Congreso de los Diputados* gehaald.³³² Op 22 juni 2005 is het voorstel echter door de *Senado* afgewezen.³³³ Op 30 juni 2005 heeft de *Congreso de los Diputados* het veto van de *Senado* terzijde gesteld door het wetsvoorstel met een meerderheid van 187 stemmen tegen 147 alsnog goed te keuren. Op 2 juli 2005 werd de wet van kracht en acht dagen later zijn de eerste homohuwelijken in Spanje voltrokken.³³⁴ Op 2 maart 2006 werd aangekondigd dat meer dan 1.000 huwelijken tussen mensen van gelijk geslacht plaatsgevonden hadden.³³⁵

Net zoals in België en Nederland zijn alle rechtsgevolgen op het gebied van het huwelijk tussen personen van verschillend geslacht ook van toepassing op huwelijken tussen personen van gelijk geslacht. Deze algemene regel geldt echter niet op het gebied van het afstammingsrecht.³³⁶ Gezamenlijke adoptie door echtparen van hetzelfde geslacht is wel mogelijk, evenals stiefouderadoptie.³³⁷

12. Verenigd Koninkrijk: Engeland, Schotland En Noord-Ierland

12.1 *Bron en ontstaansgeschiedenis*

In 1990 begon een aantal Engelse gemeenten op informele basis een vorm van partnerschapsregistratie toe te staan.³³⁸ Deze vorm kreeg bekendheid toen de Greater London Authority een dergelijk systeem introduceerde. Op 24 oktober 2001 en 9 januari 2002 werden twee wetsvoorstellen ingediend door Jane Griffiths MP in de *House of Commons* en door Lord Lester in de *House of Lords*. Hoewel geen van beide voorstellen uiteindelijk wet werden, hebben zij het regeringsbesluit om een regeringwetsvoorstel te lanceren aanzienlijk beïnvloed. In juni 2003 kondigde de *Women and Equality Unit* onder auspiciën van de *Department of Trade and Industry* aan om een registratiesysteem van overheidswege te introduceren voor personen van hetzelfde geslacht. In maart 2004 hebben drie consultaties plaatsgevonden in de drie jurisdicties van het Verenigd Koninkrijk.³³⁹ Ondanks verwachte tegenstand, kreeg de Civil Partnership Bill weinig oppositie en werd de wet op 17 november 2004 aanvaard. Op 5 december 2005 werd de Civil

³³⁰ Tegelijkertijd heeft hij ook beloofd om wetgeving te introduceren om een federale vorm van *pareja de hecho* te creëren: http://www.informativos.telecinco.es/dn_2685.htm.

³³¹ *Bóletin Oficial de las Cortes Generales* (BOE), Series A, nr. 18-1, 21-01-2005, p. 1.

³³² 183 tegen 136 stemmen, *Bóletin Oficial de las Cortes Generales* (BOE), Series A, nr. 18-10, 05-05-2005, p. 41.

³³³ 131 tegen 119 stemmen, *Diario de Sesiones del Senado* (DS), nr. 46, 22-06-2005, p. 2522.

³³⁴ *Ley 13/2005 de 1 de julio, por la que se modifica el Código Civil en materia de derecho a contraer matrimonio*, BOE nr. 157 de 02-07-05, p. 23632-23634.

³³⁵ www.365gay.com/Newscon06/03/030206spain.htm.

³³⁶ Artikel 108, 3e zin, Spaans BW.

³³⁷ Artikel 175, lid 4 en 178, lid 2, Spaans BW.

³³⁸ Deze vorm van registratie had echter geen juridisch gevolg en werd aangeboden door Civil Ceremonies Ltd. Zie verder www.civilceremonies.co.uk.

³³⁹ **Engeland:** WOMEN AND EQUALITY UNIT, *Civil Partnership: A framework for the legal recognition of same-sex couples*, London: Department of Trade and Industry, 2003; **Schotland:** SCOTTISH EXECUTIVE, “Civil partnership registration: A legal status for committed same-sex couples in Scotland”, Edinburgh: Scottish Executive, 2003; **Noord-Ierland:** NORTHERN IRELAND OFFICE OF LAW REFORM, “Civil partnership: A legal status for committed same-sex couples in Northern Ireland”, Belfast: Northern Ireland Department of Finance and Personnel, 2004.

Partnerships Act 2004 van kracht.³⁴⁰ Tussen 5 december 2005 en 31 januari 2006 zijn er in totaal 3.648 *civil partnerships* geregistreerd, waarvan 2.510 tussen twee mannen en 1.138 tussen twee vrouwen.³⁴¹

12.2 Aangaan

Ondanks vele pogingen in beide kamers van het Britse Parlement om het *civil partnership* open te stellen voor personen van verschillend geslacht, laat de wet slechts registratie toe voor personen van hetzelfde geslacht.³⁴² Vanwege deze beperking is een aantal bepalingen opgenomen om het probleem van transseksuelen op te lossen. Deze zien op het geval waarin één partner van een *civil partnership* een geslachtswijziging ondergaat en de relatie omgezet dient te worden in een huwelijk en andersom.³⁴³ Overeenkomstig de eisen die voor het sluiten van een huwelijk gelden, mogen slechts twee personen die de leeftijd van zestien jaar hebben bereikt een *civil partnership* sluiten. In **Engeland** en **Noord-Ierland** kunnen personen jonger dan zestien jaar ouderlijke toestemming vragen om een *civil partnership* te sluiten op dezelfde wijze als voor het huwelijk.³⁴⁴ In alle drie de jurisdicties zijn de woonplaatsvereisten identiek aan die voor het aangaan van een huwelijk.³⁴⁵ Hetzelfde geldt voor de beperkingen die voor relaties tussen verwanten bestaan.³⁴⁶ Een belangrijk verschil tussen de registratie van een *civil partnership* en een huwelijk is dat *civil partnerships* niet in *religious premises* (religieuze panden) mogen worden gesloten.³⁴⁷

12.3 Rechtsgevolgen

12.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Bij het ontwerp van een instituut voor paren van hetzelfde geslacht, heeft de Britse regering zoveel als mogelijk aansluiting gezocht bij het huwelijksrecht. Als gevolg daarvan mogen *civil partners* elkaars geslachtsnaam gebruiken³⁴⁸ en krijgen zij dezelfde positie op het gebied van het erfrecht als gehuwden.³⁴⁹

Op het gebied van de ouder-kind relatie zijn er wezenlijke verschillen tussen de drie jurisdicties

³⁴⁰ Voor meer informatie over de ontstaansgeschiedenis van deze wet, zie CURRY-SUMNER (2005a) pp. 205-210.

³⁴¹ Statistieken zijn te raadplegen op: www.statistics.gov.uk

³⁴² **Engeland:** Sec. 3(1)(a), Civil Partnership Act 2004; **Schotland:** Sec. 86(1)(a), Civil Partnership Act 2004; **Noord-Ierland:** Sec. 138(1)(a), Civil Partnership Act 2004.

³⁴³ Voor een uitgebreide behandeling van deze bepalingen, zie CURRY-SUMNER (2005a) pp. 212-213 en NICOL (2004) pp. 194-198.

³⁴⁴ **Engeland:** Sec. 4, Civil Partnership Act 2004 en Sec. 3, Marriage Act 1949; **Noord-Ierland:** Sec. 141, Civil Partnership Act 2004 en Art. 22, Marriage (Northern Ireland) Order 2003. Deze optie bestaat niet in **Schotland:** EDWARDS en GRIFFITHS (1997) p. 247.

³⁴⁵ In **Engeland** moeten de toekomstige echtgenoten/civil partners ten minste 7 dagen voorafgaand aan het sluiten van het partnerschap of huwelijk in Engeland wonen: Sec. 8(1)(b), Civil Partnership Act 2004 en Sec. 27(1)(a), Marriage Act 1949. In **Schotland** en **Noord-Ierland** worden geen woonplaatsvereisten gesteld.

³⁴⁶ **Engeland:** Sec. 3(1)(d), j.o. Part 1, Schedule 1, Civil Partnership Act 2004; **Schotland:** Sec. 82(1)(b), j.o. Schedule 10, Civil Partnership Act 2004; **Noord-Ierland:** Sec. 132(1)(d), j.o. Schedule 12, Civil Partnership Act 2004.

³⁴⁷ **Engeland:** Sec. 6(b), Civil Partnership Act 2004; **Schotland:** Sec. 93(2), Civil Partnerships Act 2004; **Noord-Ierland:** Sec. 137(5), Civil Partnership Act 2004. Voor verder informatie over de verschillende procedures, zie CURRY-SUMNER (2005a) pp. 217-221.

³⁴⁸ Hoewel er geen naamrecht in het Verenigd Koninkrijk bestaat, moet een *deed poll* worden aangevraagd bij de *United Kingdom Deed Poll Service* indien een persoon haar of zijn achternaam wil wijzigen. Het sluiten van een *civil partnership* betekent dat deze *deed poll* niet meer nodig is.

³⁴⁹ **Engeland:** Sec. 46, Administration of Estates Act 1925, gewijzigd door §7, Schedule 4, Civil Partnership Act 2004; **Schotland:** **Noord-Ierland:** Sec. 7, Administration of Estates Act (Northern Ireland) 1955, gewijzigd door §10, Schedule 14, Civil Partnership Act 2004. Voor verdere informatie, zie CURRY-SUMNER (2005a) pp. 234-237.

van het Verenigd Koninkrijk. In **Engeland** mogen paren van hetzelfde geslacht, ongeacht of zij een *civil partnership* aangegaan zijn, samen een kind adopteren.³⁵⁰ Hoewel in **Schotland** gezamenlijke adoptie nog niet mogelijk is voor paren van gelijk geslacht, mag een aspirant-ouder gebruik maken van de éénouderadoptie-procedure.³⁵¹ In **Noord-Ierland** mogen personen die een *civil partnership* zijn aangegaan, geen kind meer adopteren, noch één ouder alleen, noch gezamenlijk.³⁵² Het *civil partnership* heeft geen gevolgen voor het afstammingsrecht; in alle drie jurisdicties zijn wel mogelijkheden voor *civil partners* om gezamenlijk gezag uit te oefenen.³⁵³

12.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Een jaar na inwerkingtreding van de Civil Partnership Act is nog niet duidelijk welke rechten en plichten *civil partners* jegens elkaar hebben op het gebied van het vermogensrecht. Deze vragen worden in het Britse recht nog steeds sterk beïnvloed is door *common law*. Of de rechters deze beginselen zullen toepassen op *civil partners* is een kwestie van afwachten. Aangezien het parlement voor paren van hetzelfde geslacht een gelijkwaardig instituut wilde invoeren, wordt verwacht dat dezelfde rechten en plichten zullen worden toegepast op *civil partners*, zowel op het gebied van het partnervermogensrecht³⁵⁴ als ook met betrekking tot de rechten en plichten tussen de partners onderling.³⁵⁵

12.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

De wetwijzigingen in Schedule 24 van de Civil Partnership Act 2004 stellen de *civil partner* gelijk met de *spouse*. Dit heeft gevolgen op vele publiekrechtelijke terreinen, zoals bijvoorbeeld *income support*, *income-based jobseekers allowance*, *housing benefit*, etc. Dezelfde gelijkheid is ook doorgevoerd in het belastingsrecht, inclusief de successiebelasting.³⁵⁶

Net als echtgenoten hebben *civil partners* toegang tot een versnelde naturalisatieprocedure als zij met een Britse onderdaan geregistreerd zijn.³⁵⁷ Een partner hoeft dus slechts gedurende drie in plaats van vijf achtereenvolgende jaren in een deel van het Verenigd Koninkrijk te hebben gewoond.³⁵⁸ Voor zowel echtgenoten als *civil partners* geldt een aparte categorie voor het aanvragen van een verblijfsvergunning. Daarnaast geldt voor deze categorie een snellere en minder strenge procedure voor het aanvragen van een verblijfsvergunning.³⁵⁹

12.4 Beëindiging

Op een paar verschillen na, is de beëindigingsprocedure voor *civil partners* gelijkgesteld met die voor gehuwden. Dit betekent dat als *civil partners* hun relatie willen beëindigen, zij een rechterlijke procedure moeten volgen, waarbij zij moeten aantonen dat hun relatie duurzaam is ontworpen. Om dit te kunnen doen moeten zij een van de volgende vier feiten aantonen,³⁶⁰ namelijk dat er sprake is van:

³⁵⁰ Sec. 50(1), j.o. 144(4) Adoption and Children Act 2002, gewijzigd door Sec. 79(12), Civil Partnership Act 2004.

³⁵¹ Sec. 15, Adoption (Scotland) Act 1978.

³⁵² Artikel 15, Adoption (Northern Ireland) Order 1987, gewijzigd door Sec. 203(4), Civil Partnership Act 2004.

³⁵³ Zie verder CURRY-SUMNER (2005a) p. 239-241.

³⁵⁴ Verwacht wordt dat de beginselen die voortvloeien uit de uitspraken *Miller v. Miller* en *MacFarlane v. MacFarlane* [2006] UKHL 24 ook van toepassing zullen zijn op *civil partners*.

³⁵⁵ Zie verder CURRY-SUMNER (2005a) p. 226-234.

³⁵⁶ Sec. 103, Finance Act 2005 geeft de Ministerie van Financiën de bevoegdheid om wetgeving in te voeren om te positie van *civil partners* en echtgenoten gelijk te stellen.

³⁵⁷ Sec. 6(d), British Nationality Act, gewijzigd door Schedule 27, Civil Partnership Act 2004. De *civil partner*/echtgeno(o)t(e) moet getrouwd of geregistreerd zijn met een *British citizen*, en dus niet met iemand die in bezit is van *British Overseas Territories Citizenship* of *British Overseas Citizenship*.

³⁵⁸ §1(2)(a) en §3(a), Schedule 1, British Nationality Act 1981.

³⁵⁹ Sec. 277, Immigration Rules. <http://www.ind.homeoffice.gov.uk/lawandpolicy/immigrationrules>.

³⁶⁰ Voor getrouwde stellen die willen gaan scheiden zijn er 5 feiten. De bovengenoemde 4 feiten plus overspel.

- (1) twee jaar gescheiden leven en instemming van beide partners met de beëindiging van de relatie,³⁶¹ of
- (2) vijf jaar gescheiden leven zonder instemming van de andere partij,³⁶² of
- (3) verlating door één der partners,³⁶³ of
- (4) onredelijk gedrag door één der partners.³⁶⁴

13. Zweden³⁶⁵

13.1 Bron en ontstaansgeschiedenis

Naar aanleiding van de invoering van het geregistreerd partnerschap in Denemarken in 1989, werd de discussie rondom de erkenning van homoseksuele relaties heropend. In 1991 werd een commissie samengesteld en belast met de taak om te onderzoeken of er nog sprake was van discriminatie ten opzichte van paren van hetzelfde geslacht. Omdat de meningen van de commissie sterk verdeeld waren, heeft de regering besloten om een andere commissie in te stellen. De aanbevelingen van deze commissie zijn, min of meer, overgenomen door de regering in de uiteindelijke tekst van de *Lag om registrerat partnerskap* (Wet op het geregistreerd partnerschap).³⁶⁶ Deze wet trad in 1995 in werking.

Tabel 8: Aantal individuele geregistreerde partners per jaar sinds 1995³⁶⁷

Jaar	Aantal		Totaal
	Mannen	Vrouwen	
1995	498	167	665
1996	201	118	319
1997	158	104	262
1998	158	92	250
1999	154	133	287
2000	218	139	357
2001	195	186	381
2002	212	210	422
2003	240	257	497
<i>Totaal</i>	<i>2.034</i>	<i>1.406</i>	<i>3.440</i>

³⁶¹ **Engeland:** Sec. 44(5)(b), Civil Partnership Act 2004; **Schotland:** Sec. 117(3)(c), Civil Partnership Act 2004. Als de Family Law (Scotland) Bill 2005 is goedgekeurd, dan wordt deze termijn tot één jaar teruggebracht in Schotland; **Noord-Ierland:** Sec. 168(5)(b), Civil Partnership Act 2004.

³⁶² **Engeland:** Sec. 44(5)(c), Civil Partnership Act 2004; **Schotland:** Sec. 117(3)(d), Civil Partnership Act 2004; **Noord-Ierland:** Sec. 178(5)(c), Civil Partnership Act 2004.

³⁶³ **Engeland:** Sec. 44(5)(d), Civil Partnership Act 2004; **Schotland:** Sec. 117(3)(b), Civil Partnership Act 2004; **Noord-Ierland:** Sec. 178(5)(d), Civil Partnership Act 2004.

³⁶⁴ **Engeland:** Sec. 44(5)(a), Civil Partnership Act 2004; **Schotland:** Sec. 117(3)(a), Civil Partnership Act 2004; **Noord-Ierland:** Sec. 168(5)(a), Civil Partnership Act 2004.

³⁶⁵ Gebruik werd gemaakt van de vertalingen van wetgeving te vinden in: BOELE-WOELKI en FUCHS (2003) p. 220-223, en op <http://www.sweden.gov.se/sb/d/3288>.

³⁶⁶ SFS 1994:1117.

³⁶⁷ Statistieken te raadplegen op http://www.scb.se/default_2154.asp. De cijfers hebben geen betrekking op het aantal geregistreerde partnerschappen. Geregistreerde partners die geen woonplaats hebben in Zweden worden niet meegeteld.

13.2 Aangaan

Net zoals de vergelijkbare wetten in Denemarken en Noorwegen, heeft Zweden ervoor gekozen om het geregistreerd partnerschap te beperken tot twee meerderjarige personen van hetzelfde geslacht.³⁶⁸ Dezelfde vereisten qua verwantschap, exclusiviteit en formaliteiten als voor het aangaan van een huwelijk gelden voor het aangaan van een geregistreerd partnerschap. Dezelfde autoriteiten die de bevoegdheid bezitten een huwelijk te sluiten zijn bevoegd tot registratie van een partnerschap: de rechter van de plaatselijke rechtbank of een door de gemeente aangestelde ambtenaar.³⁶⁹ Het enige verschil op het gebied van het aangaan van een geregistreerd partnerschap ten opzichte van het aangaan van een huwelijk betreft de rol van de kerk. Kerken zijn niet bevoegd een partnerschap te registreren. Wel is het aan individuele priesters om te bepalen of zij of hij bereid is om een al dan niet geregistreerd partnerschap tussen personen van hetzelfde geslacht kerkelijk in te zegenen, maar dat heeft juridisch geen betekenis.

De vrees voor “registratietoerisme” bestond aanvankelijk ook in Zweden.³⁷⁰ Sinds 2000 zijn de vereisten echter minder streng geworden. Nu geldt de regel dat slechts één van de partners hetzij de voorafgaande twee jaar in Zweden moet hebben gewoond,³⁷¹ hetzij tenminste één van hen Zweeds is en haar of zijn gewone verblijfplaats in Zweden moet hebben.³⁷²

13.3 Rechtsgevolgen

13.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Op het gebied van het familie- en erfrecht zijn geregistreerde partners en echtgenoten in alle opzichten gelijkgesteld, behalve op de onderwerpen genoemd in Hoofdstuk 3, para. 2 tot en met 4, van de *Lag om registrerat partnerskap*. Deze uitzonderingen hebben voornamelijk betrekking op de ouder-kind relatie alsmede op verplichtingen afkomstig uit internationale verdragen.

In 1999 werd een commissie door de regering ingesteld om de positie van kinderen binnen homoseksuele relaties te onderzoeken. Het doel was onder meer te bepalen of er wezenlijke verschillen waren op grond waarvan een onderscheid tussen homoseksuele en heteroseksuele stellen gerechtvaardigd zou zijn. In 2001 heeft de commissie haar rapport gepresenteerd waarin werd voorgesteld om alle verschillen tussen geregistreerde partners en gehuwde stellen met betrekking tot kinderen af te schaffen.³⁷³ Hoewel de voorstellen zowel betrekking hebben op de adoptie als op de kunstmatige inseminatie, heeft de regering in eerste instantie besloten om slechts het adoptierecht aan te passen.³⁷⁴ Vervolgens is echter ook wetgeving tot stand gekomen om de verschillen met betrekking tot inseminatie af te schaffen en de verschillen met betrekking tot de afstamming te verminderen. Vanaf 1 juli 2005 worden twee vrouwen die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan en die een kind hebben gekregen door middel van kunstmatige inseminatie in een ziekenhuis in Zweden, beide als juridische ouders van het kind erkend.³⁷⁵ Geregistreerde partners hebben zowel bij het verkrijgen van de geslachtsnaam van hun partner als bij erfopvolging bij versterf dezelfde rechten als echtgenoten.³⁷⁶

³⁶⁸ De uitzondering met betrekking tot de leeftijdsgrens die voor toekomstige echtgenoten geldt, is niet van toepassing op geregistreerde partners: Hoofdstuk 2, Sec. 1, *Äktenskapsbalk*, SFS 1987:230.

³⁶⁹ Hoofdstuk 1, Sec. 8, *Lag om registrerat partnerskap*.

³⁷⁰ Hoofdstuk 1, Sec. 2, *Lag om registrerat partnerskap*.

³⁷¹ Hoofdstuk 1, Sec. 2.1, *Lag om registrerat partnerskap*.

³⁷² Hoofdstuk 1, Sec. 2.2, *Lag om registrerat partnerskap*. Sinds 1 juli 2000 zijn onderdanen uit Denemarken, Noorwegen, IJsland en Nederland gelijk gesteld aan Zweedse onderdanen.

³⁷³ SOU 2001:10, Del A, Del B. Zie verder JÄNTERÄ-JAREBORG en SÖRGJERD (2004) p. 581.

³⁷⁴ Prop 2001/2002:123, *Partnerskap och adoption*, p. 34.

³⁷⁵ JÄNTERÄ-JAREBORG (2006).

³⁷⁶ Artikelen 9, 10 en 24, *Namlagen* SFS 1982:670 (Namenwet) en Artikel 1, Hoofdstuk 3, *Ärvdabalken* SFS 1958:637

13.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn op het gebied van het vermogensrecht gelijkgesteld met gehuwde paren.³⁷⁷ Zweden kent, net zoals de andere Noordse landen, een wettelijk stelsel van uitgestelde gemeenschap. Zowel echtgenoten als geregistreerde partners die van geen andere intentie blijk hebben gegeven, komen in dit stelsel terecht wanneer zij hun relatie op dusdanige wijze formaliseren.³⁷⁸ Wat de aansprakelijkheid voor schulden betreft die zijn aangegaan door één van beide partners, is de andere partner niet hoofdelijk aansprakelijk.³⁷⁹ Echtgenoten en geregistreerde partners zijn wel hulp en bijstand aan elkaar verschuldigd en zij moeten trouw zijn aan elkaar en met elkaar rekening houden.³⁸⁰

13.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

Geregistreerde partners zijn op het gebied van het publiekrecht gelijkgesteld met gehuwde paren.³⁸¹ Echtgenoten en geregistreerde partners worden op dezelfde wijze behandeld in het belastingsrecht.³⁸² Successiebelasting wordt ten aanzien van de echtgenoot of geregistreerde partner van de overledene niet geheven.³⁸³ Een huwelijk of geregistreerd partnerschap heeft ook invloed op de verkrijging van de Zweedse nationaliteit of van een verblijfsvergunning in Zweden.³⁸⁴

13.4 Beëindiging

Ook met betrekking tot de beëindiging van de relatie, zijn er geen verschillen tussen het huwelijk en het geregistreerd partnerschap.³⁸⁵ Dit betekent dat in Zweden een geregistreerd partnerschap alleen door rechterlijke uitspraak wordt beëindigd.³⁸⁶ De echtscheiding of beëindiging van een geregistreerd partnerschap wordt verkregen indien beide partners instemmen en er geen kinderen zijn onder de leeftijd van zestien jaar.³⁸⁷ Als er kinderen zijn jonger dan zestien jaar moeten de partners een reflectieperiode van zes maanden afwachten voordat hun echtscheiding/beëindiging kan worden uitgesproken.³⁸⁸

14. Zwitserland

14.1 Bron en ontstaansgeschiedenis

In 1994 werd in Zwitserland voor het eerst de vraag gesteld welke gevolgen een Deens of Noors geregistreerd partnerschap in Zwitserland zou hebben.³⁸⁹ Terwijl op federaal niveau tot 1999 geen actie werd ondernomen, is er wel een verandering in gang gezet op kantonale niveau. In **Genève**,

(Wetboek van Erfrecht).

³⁷⁷ §3, stk 1, Lov nr. 372 af 07-06-1989.

³⁷⁸ Hoofdstuk 7, *Äktenskapsbalk* (Wetboek van huwelijk).

³⁷⁹ YTTERBERG (2005) p. 174.

³⁸⁰ Artikel 2, *Äktenskapsbalken* (Wetboek van huwelijk).

³⁸¹ Hoofdstuk 2, Sec. 2, *Lag om registrerat partnerskap*.

³⁸² Bijvoorbeeld ten aanzien van de onroerend goed-belasting worden zowel echtgenoten als geregistreerde partners gezamenlijk belast: artikelen 19 en 21, *Lag om statlig förmögenhetskatt*, SFS 1997:323 (Wet op de onroerende goed-belasting door het Rijk). Iedereen moet inkomstenbelasting op individuele basis betalen: YTTERBERG (2005) p. 177.

³⁸³ Artikel 28, *Lag om arvsskatt och gåvoskatt*, SFS 1941:416 (Wet op successie- en schenkingsbelasting), zoals gewijzigd door *Lag om ändring i lagen om arvsskatt och gåvoskatt*, SFS 2003:1198.

³⁸⁴ Hoofdstuk 2, Sec. 4, *Utlänningslag*, SFS 1989:529 (Vreemdelingenwet) en Artikel 12, para. 2, *Lag om svenskt medborgarskap*, SFS 2001:82 (Rijkswet op de Zweedse nationaliteit). Hoewel een echtgeno(o)t(e) een kortere periode in Zweden hoeft te wonen, wordt niets bepaald over de lengte van deze periode in de wet.

³⁸⁵ Hoofdstuk 2, Sec. 2, *Lag om registrerat partnerskap*.

³⁸⁶ Zie JÄNTERÄ-JAREBORG, in: BOELE-WOELKI, BRAAT en SUMNER (2003).

³⁸⁷ Hoofdstuk 5, *Äktenskapsbalk* (Wetboek van huwelijk).

³⁸⁸ Artikel 1-2, Hoofdstuk 5, *Äktenskapsbalk* (Wetboek van huwelijk).

³⁸⁹ *Conseil des Etats/Ständerat*, BO 1994, No. 94.1027, 778.

Zurich en **Neuchâtel** werden wetten aangenomen die een kantonale vorm van een geregistreerd partnerschap openstelde.³⁹⁰ Op 1 maart 1999 heeft de *Conseil Fédéral* aangekondigd dat zij een rapport zou voorbereiden over de juridische problemen die paren van gelijk geslacht ervaren. In de zomer van 1999 is het rapport gepubliceerd en begon de consultatieprocedure.³⁹¹ De resultaten van de consultatieprocedure zijn in augustus 2000 openbaar gemaakt. Op basis van het rapport en de consultatieprocedure is op 14 november 2001 een wetsvoorstel gepubliceerd.³⁹² Op 29 november 2002 is een nagenoeg identiek wetsvoorstel in de Zwitserse *Assemblée Fédérale* ingediend.³⁹³ Op 18 juni 2004 is het wetsvoorstel aangenomen.³⁹⁴ Op 5 juni 2005 werd een nationaal referendum gehouden dat zich in meerderheid voor invoering van het geregistreerd partnerschap heeft uitgesproken.³⁹⁵ De wet treedt op 1 januari 2007 in werking.

14.2 Aangaan

De basis van het geregistreerd partnerschap in Zwitserland is vergelijkbaar met het huwelijk. Twee meerderjarigen, personen die de leeftijd van achttien jaar hebben bereikt,³⁹⁶ mogen een partnerschap aangaan indien zij niet gehuwd of geregistreerd zijn.³⁹⁷ Terwijl het huwelijk slechts opengesteld is voor personen van verschillend geslacht,³⁹⁸ is het geregistreerd partnerschap slechts opengesteld voor personen van hetzelfde geslacht.³⁹⁹ Aangezien Zwitserland geslachtswijzigingen erkent, verwijst deze beperking naar het geslacht zoals dat staat vermeld op de geboorteakte op het tijdstip van de registratie van het partnerschap.⁴⁰⁰ Voor het aangaan van een geregistreerd partnerschap of een huwelijk gelden dezelfde beperkingen wat betreft verwantschap.⁴⁰¹

Zwitserse autoriteiten zijn bevoegd om een partnerschap te registeren indien één van de partners zijn/haar woonplaats in Zwitserland heeft of de Zwitserse nationaliteit bezit.⁴⁰² Indien geen van beide partners woonplaats in Zwitserland, noch de Zwitserse nationaliteit heeft, mogen zij toch hun partnerschap registeren wanneer beide partners hun gewone verblijfplaats in Zwitserland hebben.⁴⁰³ De uitzondering die voor toekomstige echtgenoten geldt, namelijk dat als aan de hierboven genoemde voorwaarden niet is voldaan, de echtgenoten toch een huwelijk mogen aangaan indien hetzij de staat van hun woonplaats, hetzij de staat waarvan zij de nationaliteit bezitten het huwelijk zou erkennen, geldt niet voor geregistreerde partners.⁴⁰⁴ Dit is terug te voeren op de vrees van de Zwitserse regering dat een dergelijke regel zou leiden tot registratietoerisme.⁴⁰⁵

³⁹⁰ **Genève:** *Loi sur le partenariat du 15 février 2001*; **Zurich:** *Gesetz über die Registrierung gleichgeschlechtlicher Paare vom 21. Januar 2002. Ablauf der Referendumsfrist 2. April 2002*; **Neuchâtel:** *Loi sur le partenariat enregistré du 6 février 2004*.

³⁹¹ DEPARTEMENT FEDERAL DE JUSTICE ET POLICE, *La situation juridique des couples homosexuels en droit Suisse*, Bern: Département fédéral de justice et police, 1999.

³⁹² DEPARTEMENT FEDERAL DE JUSTICE ET POLICE, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré entre personnes du même sexe*, Bern: Département fédéral de justice et police, 2001.

³⁹³ *Feuille Fédérale/Bundesblatt*, 2003, p. 1192.

³⁹⁴ *Feuille Fédérale/Bundesblatt*, 2004, p. 2935.

³⁹⁵ *Feuille Fédérale/Bundesblatt*, 2004, p. 5511. In het referendum zijn 1.557.671 stemmen voor en 1.126.578 stemmen tegen het voorstel uitgebracht.

³⁹⁶ Artikel 3, lid 1, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

³⁹⁷ Artikelen 2, lid 1 en 4, lid 1, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

³⁹⁸ Artikel 94, lid 1, Zwitsers BW.

³⁹⁹ Artikel 2, lid 1, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴⁰⁰ Zie bijvoorbeeld *Tribunal Neuchâtel*, (1946) I *Journal des Tribunaux*: 122.

⁴⁰¹ Artikel 4, lid 1, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴⁰² Artikel 65a, Zwitsers Wetboek van Internationaal Privaatrecht.

⁴⁰³ Artikel 20, lid 2, Zwitsers Wetboek van Internationaal Privaatrecht.

⁴⁰⁴ Artikel 43, lid 2, Zwitsers Wetboek van Internationaal Privaatrecht.

⁴⁰⁵ *Feuille Fédérale/Bundesblatt*, FF 2003, p. 1192, 1259.

14.3 Rechtsgevolgen

14.3.1 FAMILIE- EN ERFRECHTELIJKE GEVOLGEN

Discriminatie tussen mannen en vrouwen op het gebied van het familierecht heeft een grote rol gespeeld bij de invoering van het geregistreerd partnerschap in Zwitserland. Vooral in het naamrecht bestaan grote verschillen tussen mannen en vrouwen. Op grond van het huwelijk verkrijgt de vrouw in beginsel van rechtswege de geslachtsnaam van de man.⁴⁰⁶ Vanwege het verschil in behandeling tussen mannen en vrouwen heeft de Zwitserse wetgever ervoor gekozen om geen rechten of plichten te verbinden aan het geregistreerd partnerschap in het naamrecht. In plaats daarvan mogen geregistreerde partners wél gebruik maken van de *nom d'alliance*.⁴⁰⁷

De Zwitserse wetgever heeft bepaald dat het sluiten van een geregistreerd partnerschap geen gevolg heeft ten aanzien van kinderen binnen de relatie. Gelet op het verbod op zowel adoptie⁴⁰⁸ - binnenlands en buitenlands – als op kunstmatige inseminatie wordt in het algemeen ervan uitgegaan dat binnen homoseksuele relaties geen kinderen worden geboren dan wel opgroeien.⁴⁰⁹ Hoewel éénouderadoptie mogelijk is, is het hoogst onwaarschijnlijk dat een persoon in een geregistreerd partnerschap toestemming zal krijgen om te adopteren, gegeven het feit dat rekening moet worden gehouden met het recht van een kind om een moeder en een vader te hebben.⁴¹⁰ Geregistreerde partners en echtgenoten worden op gelijke wijze tot de nalatenschap geroepen bij het overlijden van hun partner.⁴¹¹

14.3.2 VERMOGENSRECHTELIJKE GEVOLGEN

Met betrekking tot geregistreerde partners heeft de Zwitserse *Conseil Fédéral* tot uitgangspunt genomen dat de meerderheid van paren van hetzelfde geslacht tweeverdieners zijn, waardoor beide personen financieel onafhankelijk van elkaar zijn.⁴¹² Beide partners zijn aldus volgens de *Conseil Fédéral* vrij om hun eigen economische doelen na te streven, zonder dat dit de ander in gevaar brengt. Bovendien wordt ervan uitgegaan dat er geen kinderen in deze relaties zijn. Derhalve werd de scheiding van goederen⁴¹³ voor de vermogensrechtelijke betrekking van de partners gekozen. Indien de partners niet instemmen met dit wettelijke stelsel mogen zij alsnog voor de huwelijkse *participation aux acquêts* kiezen.⁴¹⁴

Net zoals in het huwelijk zijn geregistreerde partners verplicht elkaar het nodige te verschaffen,⁴¹⁵ maar niet om met elkaar samen te wonen.⁴¹⁶ Anders dan in het huwelijk zijn partners niet verplicht tot getrouwheid,⁴¹⁷ noch zijn zij ertoe verplicht om bij te dragen aan de kosten van de

⁴⁰⁶ Artikel 160, lid 1, Zwitsers BW. Er zijn ook mogelijkheden (dit slechts onder bepaalde omstandigheden gelden) om een andere geslachtsnaam te gebruiken, bijvoorbeeld de man wenst de geslachtsnaam van de vrouw over te nemen (Artikel 30, lid 2, Zwitsers BW, j.o. Artikel 12, lid 2, Zwitserse *Ordonnance du 28 avril 2004 sur l'état civil*) of de vrouw wenst haar eigen geslachtsnaam te behouden (Artikel 160, lid 2, Zwitsers BW, j.o. Artikel 12, lid 1, Zwitserse *Ordonnance du 28 avril 2004 sur l'état civil*),

⁴⁰⁷ Zie verder, CURRY-SUMNER (2005a) p. 176-177.

⁴⁰⁸ Artikel 28, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*. Zie verder GRÜTTER en SUMMERMATTER (2004) p. 466.

⁴⁰⁹ Artikel 119, lid 2, sub c, Zwitserse Federale Grondwet, Artikel 3, lid 2, sub a, *Loi fédérale du 18 décembre 1998 sur la procréation médicalement assistée* en Artikel 28, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴¹⁰ HEGNAUER (1984) p. 470, §4; HONSELL, VOGT en SCHYNDER (2002) p. 1394-1396.

⁴¹¹ Artikel 462, Zwitsers BW, gewijzigd door artikel 36, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴¹² *Feuille Fédérale/Bundesblatt*, FF 2003, p. 1192, 1220.

⁴¹³ Artikel 18, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴¹⁴ Artikel 25, lid 1, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴¹⁵ Artikel 12, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴¹⁶ Artikel 2, lid 2, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴¹⁷ Voor het huwelijk zie Artikel 159, lid 3, Zwitsers BW.

famille. Partners zijn echter wel verplicht bij te dragen aan de kosten van de *communauté*.⁴¹⁸

14.3.3 PUBLIEKRECHTELIJKE GEVOLGEN

De federale regering heeft een bepaling in de *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe* opgenomen op grond waarvan geregistreerde partners en echtgenoten op gelijke wijze worden behandeld op het gebied van het belastingrecht⁴¹⁹ en de sociale zekerheid.⁴²⁰ Het is echter niet mogelijk om de kantons ertoe te verplichten om deze gelijkstelling uit te voeren op gebieden waar zij exclusief bevoegd zijn, bijvoorbeeld ten aanzien van de successiebelasting.⁴²¹

Het Zwitserse publiekrecht onderscheidt drie verschillende nationaliteiten, namelijk de *nationalité suisse* (Zwitserse nationaliteit), de *indigénat* (nationaliteit van een kanton) en de *droit de cité* of *bourgeoisie* (nationaliteit van een commune). De *Loi fédérale sur l'acquisition et la perte de la nationalité suisse* kent een bijzondere procedure voor de verkrijging van de Zwitserse nationaliteit. Zowel echtgenoten als geregistreerde partners kunnen gebruik maken van een versnelde naturalisatieprocedure (echtgenoten vallen onder de artikel 27, *Loi fédérale sur l'acquisition et la perte de la nationalité suisse* procedure, terwijl op geregistreerde partners artikel 15 van toepassing is).⁴²² De twee andere vormen van nationaliteitsver verkrijging zijn niet aangepast, omdat dit zou ertoe leiden dat onderscheid zou worden gemaakt tussen mannelijke en vrouwelijke geregistreerde paren.⁴²³

14.4 Beëindiging

Zowel het huwelijk als het *partenariat enregistré* moeten door de rechter worden beëindigd. Hoewel de procedures op elkaar lijken, zijn er echter verschillen. Geregistreerde partners hebben, behoudens het overlijden van één van hen, twee mogelijkheden om hun partnerschap door de rechter te laten beëindigen, te weten door middel van een:

- (1) gezamenlijk verzoekschrift.⁴²⁴ Hierbij wordt, anders dan bij het huwelijk, geen verschil gemaakt tussen een verzoekschrift ingediend met een overeenkomst die betrekking heeft op de gevolgen van de scheiding en een verzoekschrift ingediend zonder een dergelijke overeenkomst.⁴²⁵ De *Conseil Fédéral* heeft dit verschil gerechtvaardigd geacht op grond van het feit dat er geen kinderen aanwezig zijn in geregistreerde partnerschappen.⁴²⁶
- (2) eenzijdig verzoekschrift.⁴²⁷ In tegenstelling tot een gehuwd persoon⁴²⁸ moet een geregistreerde partner kunnen aantonen dat hij tenminste één jaar gescheiden heeft geleefd.⁴²⁹

15. Vergelijking

De vergelijking van de vijftien Europese landen beperkt zich tot het schetsen van een globaal beeld. Wat zijn de belangrijkste overeenkomsten en verschillen en welke tendensen tekenen zich

⁴¹⁸ Dit verschil in terminologie verwijst naar de uitsluiting van kinderen binnen geregistreerde relaties.

⁴¹⁹ *Loi fédérale du 14 décembre 1990 sur l'impôt fédéral direct, Recueil Systématique du droit fédéral*, RS 642.11 en *Loi fédérale du 14 décembre 1990 sur l'harmonisation des impôts directs des cantons et des communes, Recueil Systématique du droit fédéral*, RS 642.14.

⁴²⁰ Zie verder CURRY-SUMNER (2005a) p. 178.

⁴²¹ Zie BAUR (2001) p. 540-541.

⁴²² Zie CURRY-SUMNER (2005a) p. 174-175.

⁴²³ *Feuille Fédérale / Bundesblatt*, FF 2003, p. 1192, 1214-1215.

⁴²⁴ Artikel 29, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴²⁵ Dit is echter wel het geval ten aanzien van de echtscheiding: artikelen 111 en 112, Zwitserse BW.

⁴²⁶ *Feuille Fédérale / Bundesblatt*, FF 2003, p. 1192, 1228.

⁴²⁷ Artikel 30, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

⁴²⁸ Artikel 114, Zwitserse BW. Deze periode is teruggebracht tot vier jaar: *Recueil Officiel* 2004, nr. 2161.

⁴²⁹ Artikel 30, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*.

af?⁴³⁰ Om een globale indruk te kunnen geven is het noodzakelijk om een onderscheid tussen drie verschillende aspecten van de relatie (het aangaan, de rechtsgevolgen en de beëindiging) te maken.

15.1 Aangaan

In de voorafgaande beschrijving zijn vijf verschillende eisen voor het aangaan van de relatie onderzocht, namelijk leeftijd, geslacht, woonplaats, exclusiviteit en de beletselen ten aanzien van aan- en bloedverwantschap, waarbij deels een vergelijking is gemaakt met het huwelijk. Het lijkt erop dat slechts twee van de vijf geselecteerde criteria die voor het aangaan van een niet-huwelijkse geregistreerde relatie⁴³¹ relevant zijn (namelijk het geslacht van de partijen en de woonplaatsvereisten) tot een noemenswaardige discrepantie leiden bij de vergelijking van het materiële recht van de vijftien Europese landen.⁴³²

Tabel 9: Overzicht van criteria voor het aangaan van een niet-huwelijkse geregistreerde relatievorm

	Leeftijd ⁴³³	Geslacht		Exclusiviteit	Verwantschap ⁴³⁴
Andorra	Leeftijdsgrens is gelijk, maar huwelijkse excepties gelden niet	Gelijk	Verschillend	2 personen én ontbonden door later huwelijk	Gelijk
België	Leeftijdsgrens is gelijk, maar huwelijkse excepties gelden niet	Gelijk	Verschillend	2 personen én ontbonden door later huwelijk	Geen verbod
Denemarken	Gelijk	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk
Duitsland	Gelijk	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk
Finland	Gelijk	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk
Frankrijk	Leeftijdsgrens is gelijk, maar huwelijkse excepties gelden niet	Gelijk	Verschillend	2 personen én ontbonden door later huwelijk	Gelijk
IJsland	Gelijk	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk
Luxemburg	Leeftijdsgrens is niet gelijk, en huwelijkse excepties gelden niet	Gelijk	Verschillend	2 personen én ontbonden door later huwelijk	Gelijk
Nederland	Gelijk	Gelijk	Verschillend	2 personen en exclusief	Gelijk
Noorwegen	Gelijk	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk
Slovenië	Gelijk	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk
Spanje	Gelijk	Gelijk	Verschillend	2 personen én ontbonden door later huwelijk	Gelijk
V.K.	Gelijk	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk
Zweden	Leeftijdsgrens is gelijk, maar huwelijkse excepties gelden niet	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk
Zwitserland	Gelijk	Gelijk		2 personen en exclusief	Gelijk

Met betrekking tot de leeftijdsgrenzen, is er meestal voor gekozen om dezelfde grens te hanteren als voor het huwelijk (**Denemarken, Duitsland, Finland, IJsland, Nederland, Noorwegen, Slovenië, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Zwitserland**). In andere landen is weliswaar ook

⁴³⁰ Een vergelijking op detailniveau is gezien het tijdbestek niet mogelijk.

⁴³¹ Voor de keuze van deze term, zie CURRY-SUMNER (2005a) pp. 11-12.

⁴³² Woonplaatsvereisten zijn er niet behandeld omdat deze vaak samenhangen met de geldende IPR-regels. Om registratietoerisme te voorkomen, zijn de woonplaatsvereisten ten aanzien van het aangaan van een geregistreerd partnerschap aanvankelijk veelal strenger dan de desbetreffende woonplaatsvereisten ten aanzien van het aangaan van een huwelijk. Het is dus niet zinvol om deze vereisten te vergelijken zonder de desbetreffende IPR-regels te vergelijken. Zie verder CURRY-SUMNER (2005a) pp. 268-269.

⁴³³ Het woord “gelijk” wijst erop dat er wat betreft deze categorie geen noemenswaardige verschillen zijn met het huwelijk.

⁴³⁴ Het woord “gelijk” wijst erop dat er wat betreft deze categorie geen noemenswaardige verschillen zijn met het huwelijk.

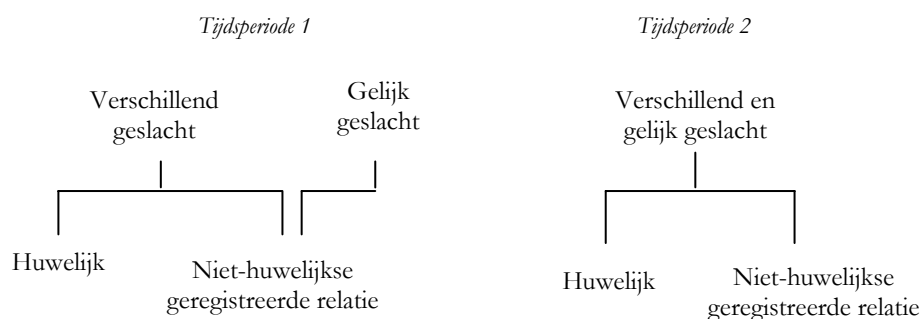
dezelfde leeftijdsgrens als voor het huwelijk gekozen, maar de uitzonderingen die bij het huwelijk gelden, zijn niet van toepassing op de niet-huwelijkse geregistreerde relaties (bijvoorbeeld **Andorra, België, Frankrijk, Luxemburg en Zweden**). Behalve in **België** (waar aan- en bloedverwantschap geen beletsel vormt voor de registratie van een relatie), is aan- of bloedverwantschap overal een beletsel voor het aangaan van een niet-huwelijkse geregistreerde relatie, op dezelfde wijze als bij het sluiten van een huwelijk.

Met betrekking tot de exclusiviteit van de relatie moeten twee voorwaarden worden onderscheiden. Ten eerste is in alle landen de voorwaarde gesteld dat slechts twee personen hun relatie mogen registreren. Ten tweede stellen alle landen de eis dat de personen niet gehuwd of geregistreerd mogen zijn. Sommige landen hebben echter deze exclusiviteit niet doorgevoerd wat betreft het aangaan van een huwelijk (namelijk **Andorra, België, Frankrijk, Luxemburg en Spanje**). In deze landen mogen partners van een niet-huwelijkse geregistreerde relatie weliswaar in het huwelijk treden, maar op dat moment wordt de niet-huwelijkse relatie beëindigd. Hoewel de aanwezigheid van een niet-huwelijkse geregistreerde relatie op zich geen beletsel vormt om een huwelijk aan te gaan, blijven beide instituten exclusief in de zin dat personen op hetzelfde moment niet betrokken kunnen zijn in twee geformaliseerde relaties.

Sommige landen hebben ervoor gekozen om registratie tot paren van hetzelfde geslacht te beperken (**Denemarken, Duitsland, Finland, IJsland, Noorwegen, Slovenië, Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland**) terwijl andere ervoor gekozen hebben om registratie open te stellen voor paren ongeacht hun sekse (**Andorra, België, Frankrijk, Luxemburg, Nederland en de regio's in Spanje**).

Op basis van dit onderzoek is het mogelijk om drie verschillende modellen voor geregistreerde relaties te onderscheiden,⁴³⁵ namelijk het PLURALISTISCHE MODEL (twee instituten die beide open zijn voor paren ongeacht hun geslacht), het DUALISTISCHE MODEL (twee instituten, waarvan er één is opengesteld voor gelijkgeslachtelijke paren en het andere voor paren van verschillend geslacht) en het MONISTISCHE MODEL (één instituut open voor paren ongeacht hun geslacht).⁴³⁶ Het PLURALISTISCHE MODEL is in twee verschillende tijdsperiodes ingedeeld. In periode 1 wordt een niet-huwelijkse geregistreerde relatievorm geïntroduceerd voor paren van zowel gelijk als verschillend geslacht en in periode 2 wordt het huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht opengesteld.

HET PLURALISTISCHE MODEL

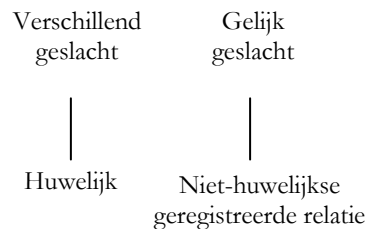

⁴³⁵ Alle landen beginnen bij een TRADITIONEEL MODEL waar slechts het huwelijk open staat voor paren van verschillend geslacht.

⁴³⁶ Het is belangrijk om aan te geven dat het MONISTISCHE MODEL bestaat, hoewel het in Europa niet voor komt. **Massachusetts** en sommige provincies in **Canada** hebben namelijk voor dit model gekozen.

Daarnaast is er het DUALISTISCHE MODEL (twee instituten, waarvan er één is opengesteld voor gelijkgeslachtelijke paren en de ander voor paren van verschillend geslacht).

HET DUALISTISCHE MODEL

De vraag rijst waarom wetgevers voor de verschillende modellen kiezen. Is het mogelijk om een indicatie te geven of een nationale wetgever voor het pluralistische, dualistische of monistische model kiest of gaat kiezen? Hoewel dit uiteraard van het politieke klimaat afhankelijk is, kan een tweetal omstandigheden worden genoemd die de keuze daadwerkelijk beïnvloeden en dus een indicatie kunnen geven voor een ontwikkeling in de richting van het DUALISTISCHE MODEL.

Indien het huwelijk grondwettelijke bescherming geniet, is de kans groter dat een land voor het dualistische model kiest. In **Zwitserland** en **Duitsland** is dit het geval.⁴³⁷ In beide landen is de grondwettelijke bescherming als reden aangevoerd om de niet-huwelijkse geregistreerde relatievorm te beperken tot paren van hetzelfde geslacht. De introductie van een alternatief instituut dat naast het huwelijk zou bestaan, zou het huwelijk in gevaar kunnen brengen.⁴³⁸ Toen de **Zwitserse** Grondwet werd herzien in 1999, heeft de **Zwitserse** *Conseil Fédéral* de traditionele interpretatie van het huwelijk als een relatie tussen één man en één vrouw bevestigd.⁴³⁹ Wijzigingen in de Grondwet kennen vaak moeilijke en lange wegen en om vaart achter de juridische erkenning van gelijkgeslachtelijke relaties te zetten hebben deze regeringen ervoor gekozen om een compromis te accepteren.⁴⁴⁰

Ten tweede, wanneer een land de mogelijkheid kent om een huwelijk rechtsgeldig in de kerk te voltrekken, is de kans groter dat dit land voor het dualistische model zal opteren. Het feit dat de kerk betrokken is bij de voltrekking van het huwelijk, leidt tot weerstand bij de wetgever om een geformaliseerde relatievorm te introduceren die met het “heilige instituut huwelijk” zou kunnen concurreren. In het **Verenigd Koninkrijk** bijvoorbeeld waar het kerkelijke huwelijk dezelfde

⁴³⁷ In Zwitserland op grond van artikel 14, Zwitserse Federale Grondwet en op grond van artikel 6, Duitse Grondwet. Voor informatie over Duitsland zie, *Bundesverfassungsgericht*, 17 juli 2002 *NJW*, 2002, 2543.

⁴³⁸ FF 2003, p. 1192 at 1207-1208.

⁴³⁹ FF 1997, p. 1 at 155.

⁴⁴⁰ Hoewel in **Spanje** mannen en vrouwen het recht hebben om te trouwen volgens artikel 32, **Spaanse Grondwet**, is het huwelijk zelf niet grondwettelijk beschermd (Beslissing van het Spaanse Constitutionele Hof, No. 2628/2004, Justicia, Expediente de anteproyecto de ley por la que se modifica el Código civil en materia de derecho a contraer matrimonio, 16 december 2004, p.9 en 43. Zie verder, ROCA (2001) p. 366). Artikel 39, **Spaanse Grondwet** biedt slechts bescherming aan het “gezin”: zie GONZÁLEZ-BEILFUSS (2004a) p. 44; ROCA (2001) p. 365-367. Men kan deze redenering ook toepassen in Ierland waar de eerste poging tot invoering van een vorm van niet-huwelijkse geregistreerde relatie faalde op grondwettelijke gronden. In het voorstel zouden personen van verschillend geslacht hun partnerschap ook mogen registreren, terwijl qua rechten en plichten er weinig verschil tussen de twee instituten zou hebben bestaan. Omdat Artikel 41(3)(1), **Ierse** Grondwet bijzondere bescherming aan het huwelijk biedt zou dit voorstel in strijd zijn met de Grondwet. Zie MCDOWELL, Minister for Justice, Equality and Law Reform, in *Seanad*, 2004-2005, Vol. 179, No. 8, p. 692 (16 februari 2005). Voor een verdere analyse van de Ierse situatie zie CURRY-SUMNER (2005b) p. 187-195. Het Ierse Mensenrechten Comité heeft recentelijk (12 mei 2006) voor wijziging van de Grondwet gepleit, om dit voorstel te aanvaarden: www.365gay.com/Newscon06/05/051206ireland.htm. Zie III.C.8.2 voor informatie inzake Italië.

juridische status heeft als het burgerlijke huwelijk, blijkt uit de parlementaire geschiedenis dat de kerk een belangrijke rol heeft gespeeld bij de beslissing om het *civil partnership* niet open te stellen voor paren van verschillend geslacht.⁴⁴¹ Dit is ook een belangrijk discussiepunt geweest in alle vijf Noordse landen (**Denemarken, Finland, IJsland, Noorwegen en Zweden**) waar eveneens een huwelijk rechtsgeldig in de kerk kan worden gesloten.⁴⁴²

Duidelijke voorspellingen zijn op grond van bovenstaande verklaringen niet mogelijk. Het is denkbaar dat er landen zijn waar de grondwettelijke bescherming geboden aan het huwelijk geen obstakel vormt om paren van verschillend geslacht ook de mogelijkheid te geven om hun relatie te registreren. Desalniettemin zijn de twee omstandigheden tot nu toe in vele landen mede bepalend geweest om voor het DUALISTISCHE MODEL te kiezen. Dientengevolge is de volgende indeling mogelijk.

Tabel 10: Indeling van landen ten opzichte van het aangaan van de relatie

Pluralistisch model		Dualistisch model	
Fase 1	Fase 2		
Andorra	België	Denemarken	Duitsland
Frankrijk	Spanje	Finland	IJsland
Luxemburg	Nederland	Noorwegen	Slovenië
		Verenigd Koninkrijk	Zweden
		Zwitserland	

15.2 Beëindiging

De indeling van de onderzochte landen in de hierboven genoemde modellen kan ook worden gebruikt voor de ontbinding van de relatie. Het is duidelijk dat de keuze van de voorwaarden die voor het aangaan van de relatie gelden belangrijke gevolgen heeft op de ontbinding ervan. De rechtstelsels die het DUALISTISCHE MODEL hebben gekozen zijn eerder geneigd de ontbinding van de relatie te baseren op het systeem dat in het betreffende land wordt gebruikt voor de ontbinding van een huwelijk. In **Denemarken, Finland, IJsland, Noorwegen en Zweden** bijvoorbeeld is het echtscheidingsrecht van overeenkomstige toepassing op de ontbinding van een niet-huwelijkse geregistreerde relatie. In andere landen, namelijk **Duitsland**, het **Verenigd Koninkrijk** en **Zwitserland**, heeft het echtscheidingsrecht wel als voorbeeld gediend, maar werden kleine aanpassingen noodzakelijk geacht.⁴⁴³

De landen die voor het PLURALISTISCHE MODEL hebben gekozen zijn daarentegen terughoudend ten aanzien van een analoge toepassing van de ontbindingsprocedure, omdat registratie ook mogelijk is voor paren van verschillend geslacht. Om die reden hebben deze landen voor een meer informele ontbindingsprocedure gekozen. Toch moet er bij deze groep landen een onderscheid worden gemaakt tussen landen die een informele, maar toch voor de zwakkere partij beschermende ontbindingsprocedure hebben geïntroduceerd (namelijk **Nederland**: aangeduid in het onderstaande model met ‘eenzijdig verzoek’) en de landen die een informele ontbindingsprocedure zonder bescherming hebben ingevoerd (namelijk **Andorra, België, Frankrijk, Luxemburg** en **Spanje**: aangeduid in het onderstaande model met ‘eenzijdig verklaring’). In deze laatste vijf landen kan de ene partner namelijk een niet-huwelijkse geregistreerde relatie ééenzijdig beëindigen zonder tussenkomst van de rechter of andere bevoegde instantie. In deze landen is geen sprake van een “beslissing” maar van een “verklaring”, of

⁴⁴¹ Zie CURRY-SUMNER (2005a) Hoofdstuk VII.

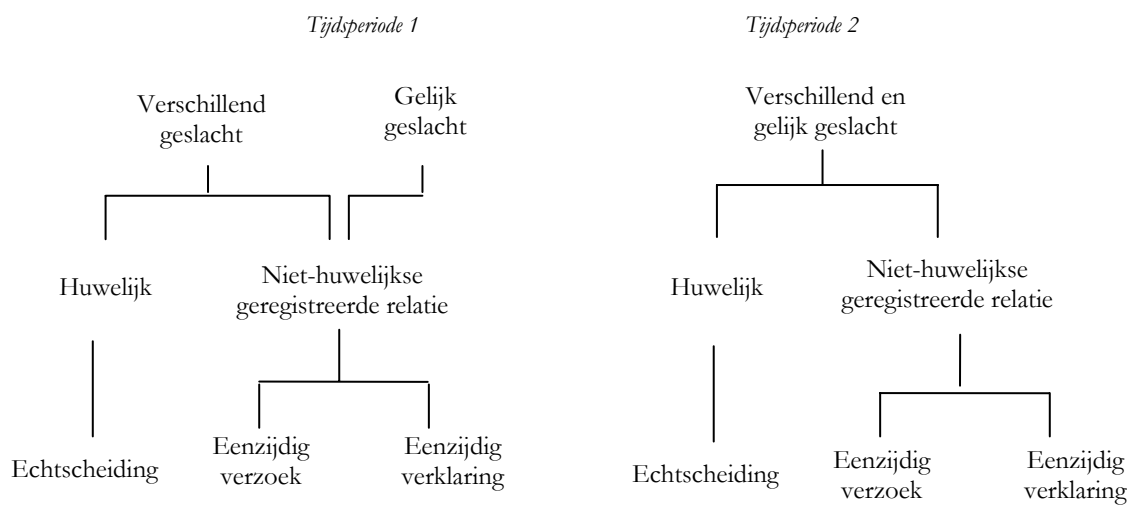
⁴⁴² JÄNTERÄ-JAREBORG en SÖRGJERD (2004) p. 585-587.

⁴⁴³ **Duitsland**: §4.4; **Verenigd Koninkrijk**: §12.4; **Zwitserland**: §14.4.

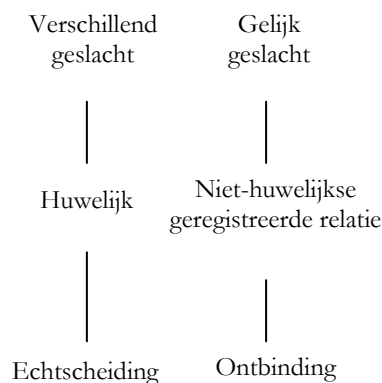
simpelweg van een huwelijk met een derde waardoor de geregistreerde relatie van rechtswege eindigt.

De volgende aanvullingen op de hierboven gemaakte onderverdeling zijn naar aanleiding van de vergelijking van de ontbinding van de geregistreerde relaties mogelijk. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat geen overeenstemming bestaat tussen de partners aangaande de ontbinding van hun relatie.

HET PLURALISTISCHE MODEL

HET DUALISTISCHE MODEL

Aan de hand van deze schema's is het vervolgens mogelijk om de onderzochte landen als volgt in te delen.

Tabel 11: Indeling van landen ten opzichte van de beëindiging van de relatie

Pluralistisch model		Dualistisch model	
<i>Procedure bij geen overeenstemming</i>		<i>Vergelijkbare procedure met echtscheiding</i>	
<i>Eenzijdige verklaring</i>	<i>Eenzijdig verzoek</i>		
Andorra	Nederland	Denemarken	Slovenië
België		Duitsland	Verenigd Koninkrijk
Frankrijk		Finland	Zweden
Luxemburg		IJsland	Zwitserland
Spanje		Noorwegen	

Dit schema laat zien dat hoewel er veel overeenkomsten zijn tussen de landen die voor het pluralistische model hebben gekozen ten aanzien van het aangaan van de relatie, Nederland voor een afwijkende wijze van beëindiging heeft geopteerd. Om dit te kunnen verklaren moet rekening worden gehouden met de rechtsgevolgen die verbonden zijn aan de relatie.

15.3 Rechtsgevolgen

De rechtsgevolgen die in de verschillende landen aan een niet-huwelijkse geregistreerde relatievorm worden verbonden zijn tamelijk divers. Voor de verdere indeling zijn de volgende vier rechtsgebieden relevant:

- Het goederen- en verbintenissenrecht (het vermogensrecht);
- Het publiekrecht (belasting, sociale zekerheid en pensioenen);
- Het familie- en erfrecht; en
- De rechten met betrekking tot kinderen.

De volgende indeling kan worden gemaakt. Landen die de rechten verbonden aan een niet-huwelijkse geregistreerde relatie hebben beperkt tot de eerste twee rechtsgebieden kunnen worden aangeduid als landen met een ZWAKKE REGISTRATIE, terwijl landen die ook rechten uit de laatste twee rechtsgebieden hebben toegekend kunnen worden gekwalificeerd als landen met een STERKE REGISTRATIE.⁴⁴⁴ De mate waarin rechten en plichten in de verschillende landen worden toegekend aan niet-huwelijkse geregistreerde relaties, houdt verband met de politieke discussie omtrent de toekenning van zulke rechten aan niet-gehuwde paren. Hoe gevoeliger het onderwerp, des te meer terughoudendheid de politiek zal betrachten bij het toekennen van zulke rechten aan paren van hetzelfde geslacht, zoals bijvoorbeeld rechten met betrekking tot kinderen.

Vervolgens kan een onderscheid worden gemaakt tussen de verschillende methoden die zijn gehanteerd om zulke rechten en plichten toe te kennen. In een aantal landen is gebruik gemaakt van de zogenaamde UITSLUITINGSMETHODE, waarbij alle rechten die aan het huwelijk zijn verbonden zijn toegekend met uitzondering van een aantal expliciet genoemde rechten en plichten. De landen met een voorkeur voor de OPSOMMINGSMETHODE hebben daarentegen expliciet alle rechten en plichten genoemd die personen in een niet-huwelijkse geregistreerde relatie ten deel vallen.

⁴⁴⁴ Zie voor een uitgebreide motivatie met betrekking tot deze indeling CURRY-SUMNER (2005a) p. 299-306, en WINTEMUTE (2001) p. 759-773.

Tabel 12: Indeling van landen voor de rechtsgevolgen toegekend aan de relatie

Zwakke registratie	Sterke registratie	
Andorra	Denemarken	Noorwegen
België	Duitsland	Verenigd Koninkrijk
Frankrijk	Finland	Zweden
Luxembourg	IJsland	Zwitserland
Slovenië	Nederland	
Spanje		

15.4 Samenvatting

Op basis van dit onderzoek kan gesteld worden dat de landen die vormen van geregistreerd partnerschap hebben geïntroduceerd in verschillende modellen kunnen worden ingedeeld. Deze indelingen, op basis van respectievelijk de structurele aspecten van de relatievorm (namelijk het aangaan en de beëindiging) en de inhoud van relatievorm (namelijk de rechtsgevolgen), kunnen met elkaar worden gecombineerd. Op basis van dit onderzoek blijkt het mogelijk om ten aanzien van de structurele aspecten twee verschillende modellen voor geregistreerde relaties te onderscheiden, namelijk het PLURALISTISCHE MODEL en het DUALISTISCHE MODEL. Ten aanzien van de rechtsgevolgen verbonden aan deze registratie wordt een ander onderscheid gemaakt, namelijk tussen landen met een ZWAKKE REGISTRATIE en landen met een STERKE REGISTRATIE. Aan de hand van de informatie uit dit deel van het rapport kan het onderstaande overzicht worden samengesteld. Het is opmerkelijk dat Nederland het enige onderzochte land is dat voor STERKE REGISTRATIE heeft gekozen, gekoppeld aan een PLURALISTISCH MODEL.

Tabel 13: Algemeen Overzicht

Rechtsgevolgen \ Model	Pluralistisch		Dualistisch
	Fase 1	Fase 2	
Zwakke registratie	Andorra Frankrijk Luxemburg	België Spanje	Slovenië
Sterke registratie		Nederland	Denemarken Duitsland Finland IJsland Noorwegen Verenigd Koninkrijk Zweden Zwitserland

III.C Buitenlands internationaal privaatrecht

1. Inleiding

1.1. Opzet

Hoewel er tegenwoordig meer dan veertig rechtsstelsels ter wereld zijn die een niet-huwelijkse geregistreerde relatievorm kennen,⁴⁴⁵ zijn deze regelingen in geen enkel rechtsstelsel hetzelfde.⁴⁴⁶ Deze diversiteit leidt tot problemen wanneer partners in grensoverschrijdende situaties terecht komen. Het probleem van zogenaamde “hinkende relaties” (namelijk relaties die in één land geregistreerd zijn, maar niet worden erkend in een ander land) is met betrekking tot deze nieuwe relatievormen van groot belang.

Vele vragen van internationaal privaatrechtelijke aard kunnen worden gesteld. Wanneer zijn nationale rechters bevoegd om kennis te nemen van ontbindingsprocedures en welke bevoegdheidsregels moeten zij hanteren? Welk recht moet worden toegepast op het aangaan van deze relaties? Welke buitenlandse relaties komen in aanmerking voor erkenning?⁴⁴⁷ Hoewel veel landen een materieelrechtelijk systeem hebben ingevoerd, zijn regels van internationaal privaatrecht veelal nog niet (zo ver) ontwikkeld, omdat nationale wetgevers deze problematiek niet hebben behandeld of hebben uitgesteld. Het gebrek aan regels van internationaal privaatrecht maakt de situatie nog ingewikkelder en leidt tot veel onduidelijkheid en rechtsonzekerheid.

In deze paragraaf wordt slechts één van deze internationaal privaatrechtelijke vragen behandeld, namelijk de vraag of de nieuwe Nederlandse relatievormen in het buitenland worden erkend. Deze vraag kan in drie subvragen worden onderverdeeld, namelijk met betrekking tot:

- (1) het huwelijk voor paren van gelijk geslacht,
- (2) het geregistreerd partnerschap voor paren van gelijk geslacht, en
- (3) het geregistreerd partnerschap voor paren van verschillend geslacht.

In dit deel zal worden nagegaan of deze instituten in aanmerking komen voor erkenning in de gekozen rechtsstelsels.⁴⁴⁸ De vraag welke rechtsgevolgen dit met zich meebrengt wordt niet behandeld. Zoals al in Deel III.A.2 weergegeven is, is voor de bespreking van de erkenning van Nederlandse relatievormen in het buitenland een selectie gemaakt van die landen die verschillende materieelrechtelijke oplossingen aandragen. Dit zijn binnen Europa:

- (1) Landen die het huwelijk hebben opengesteld voor mensen van gelijk geslacht (**België, Spanje**);
- (2) Landen die het geregistreerd partnerschap hebben beperkt tot paren van gelijk geslacht (**Duitsland, Verenigd Koninkrijk, Zweden, Zwitserland**⁴⁴⁹);
- (3) Landen die het geregistreerd partnerschap ook opengesteld hebben voor paren van verschillend geslacht (**België, Frankrijk, Spanje**); en
- (4) Landen die geen vorm van geregistreerd partnerschap kennen (**Italië**).

⁴⁴⁵ Zie voetnoot 1 van dit deel.

⁴⁴⁶ BOELE-WOELKI (2000) p. 1053.

⁴⁴⁷ In dit verband rijst ook de vraag of een meertalig uittreksel uit de burgerlijke stand conform het ICBS Verdrag inzake meertalige uittreksels (Wenen, 8 september 1976) kan worden verstrekt. De formulieren gaan uit van het traditionele huwelijk tussen man en vrouw.

⁴⁴⁸ Voor uitleg met betrekking tot de keuze van rechtstelsels, zie III.A.2 (p. 88).

⁴⁴⁹ De keuze voor Zwitserland geeft inzicht in de houding van een niet-EU lidstaat ten opzichte van het Nederlandse geregistreerd partnerschap en gelijkgeslachtelijk huwelijk.

Dezelfde criteria zijn eveneens toegepast op de keuze van jurisdicties buiten Europa. Dit heeft geleid tot onderzoek naar de situatie in **Australië, Canada, India, Verenigde Staten van Amerika** en **Zuid-Afrika**. Met deze keuze is ook aandacht besteed aan een geografische verdeling van de onderzochte stelsels.

1.2 *Het Europeese beeld*

Vooraf is het van belang om inzicht te krijgen in een aantal ontwikkelingen binnen het Europese recht. In 2001 heeft het Europese Hof van Justitie een belangrijk arrest gewezen in de zaak *D en Zweden v. Raad*.⁴⁵⁰ Het Hof van Justitie werd gevraagd om uitspraak te doen over de kwestie of het Zweedse geregistreerd partnerschap onder het begrip huwelijk zou vallen in de zin van art. 1, lid 2 van bijlage VII van het Statuut van de ambtenaren van de EG. Het Hof onderkent weliswaar dat steeds meer Europese landen een vorm van geregistreerd partnerschap hebben geïntroduceerd, maar oordeelt dat er vooralsnog verschil bestaat tussen het geregistreerd partnerschap enerzijds en het huwelijk anderzijds.⁴⁵¹ Hoewel het Hof geen oordeel uitspreekt over de erkenning van huwelijken tussen partners van gelijk geslacht, is deze uitspraak belangrijk ten aanzien van de kwalificatie van geregistreerde partnerschappen binnen de Europese rechtssfeer.⁴⁵²

Hoewel de Europese Commissie en de Raad geen competentie hebben om regelgeving op het gebied van het materiële familierecht in te voeren, stelt de Europese wetgever in toenemende mate regelgeving vast op het gebied van het grensoverschrijdend familierecht.⁴⁵³ De Brussel IIbis verordening is hiervan het bekendste voorbeeld,⁴⁵⁴ maar meer regelgeving is in voorbereiding, namelijk Rome III en verordeningen op het gebied van alimentatie, partnervermogensrecht en erfrecht.⁴⁵⁵ De uitspraak in *D en Zweden v. Raad* geeft duidelijk aan dat ten aanzien van regelgeving van Europese afkomst onderscheid moet worden gemaakt tussen geregistreerde partnerschappen enerzijds en huwelijken anderzijds. Wanneer sprake is van “echtgenoten” of “een huwelijkse band” vallen geregistreerde partners daar niet onder.

In een tweetal recente richtlijnen wordt al wel aandacht besteed aan deze nieuwe relatievormen. In richtlijn 2004/38/EG⁴⁵⁶ en richtlijn 2003/86/EG⁴⁵⁷ zijn bepalingen opgenomen die dezelfde rechten toekennen aan gehuwde en geregistreerde partners op het gebied van het vrij verkeer van personen en gezinshereniging. In richtlijn 2003/86/EG luidt het desbetreffende artikel:

⁴⁵⁰ Zaak nr. 122/99 en 125/99P [2001] 1 ECR 4319.

⁴⁵¹ Zaak nr. 122/99 en 125/99P [2001] 1 ECR 4319, §43.

⁴⁵² Na deze uitspraak werd gewezen is het Statuut van de ambtenaren van de EG gewijzigd. Echtgenoten en geregistreerde partners worden nu op gelijke wijze behandeld: Verordening nr. 723/2004 van 22 maart 2004, L124/1, §97, lid a, onder ii.

⁴⁵³ Op grond van artikel 65, Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, zoals gewijzigd door het Verdrag van Amsterdam houdende wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie, de verdragen tot oprichting van de Europese Gemeenschappen en sommige bijkomende akten.

⁴⁵⁴ Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1347/2000, PbEG L 338/1.

⁴⁵⁵ Voor meer informatie hierover zie, BOELE-WOELKI (2006).

⁴⁵⁶ L158/77, Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG.

⁴⁵⁷ L251/12, Richtlijn 2003/86/EG van de Raad van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging.

“De lidstaten kunnen uit hoofde van deze richtlijn, en op voorwaarde dat aan de in hoofdstuk IV gestelde voorwaarden is voldaan, bij wet of bij besluit toestemming tot toegang en verblijf verlenen aan de ongehuwde levenspartner die onderdaan van een derde land is en met wie de gezinshereniger een naar behoren geattesteerde duurzame relatie onderhoudt, of aan de onderdaan van een derde land die door een geregistreerd partnerschap met de gezinshereniger verbonden is, overeenkomstig artikel 5, lid 2, alsmede aan de minderjarige niet-gehuwde kinderen, met inbegrip van geadopteerde kinderen, van deze personen, en hun meerderjarige niet-gehuwde kinderen die wegens hun gezondheidstoestand kennelijk niet in staat zijn zelf in hun levensonderhoud te voorzien.”⁴⁵⁸

Dit betekent dat landen toestemming tot toegang en verblijf mogen verlenen aan geregistreerde partners uit derde landen. De lidstaten zijn hiertoe echter niet verplicht. Zij mogen de nieuwe geregistreerde partner op grond van hun relatie toegang en verblijf weigeren. In richtlijn 2004/38/EC is voor een meer op de niet-huwelijkse geformaliseerde relaties toegespitste benadering gekozen. Onder de definitie van “familielid” valt ook:

“de partner, met wie de burger van de Unie overeenkomstig de wetgeving van een lidstaat een geregistreerd partnerschap heeft gesloten, voorzover de wetgeving van het gastland geregistreerd partnerschap gelijk stelt met huwelijk en aan de voorwaarden van de wetgeving van het gastland is voldaan.”⁴⁵⁹

Hoewel er op dit gebied vooruitgang wordt geboekt, bevatten beide richtlijnen geen dwingende bepalingen ten aanzien van de erkenning van geregistreerde partnerschappen indien in het materiële recht geen mogelijkheid tot registratie bestaat.

Daarnaast zijn er een aantal belangrijke aanbevelingen onder auspiciën van de Raad van Europa totstandgekomen die meer algemeen van belang zijn voor de erkenning van relaties tussen paren van gelijk geslacht, zowel op het terrein van het materiële recht als op het terrein van het internationaal privaatrecht.⁴⁶⁰ Tenslotte heeft het Europees Parlement recentelijk een resolutie aangenomen waarin homofobie wordt veroordeeld.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ Artikel 4, lid 3, Richtlijn 2003/86/EG van de Raad van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging.

⁴⁵⁹ Artikel 1, lid 2, Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van Verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van Richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG.

⁴⁶⁰ Raad van Europa Aanbevelingen 924 (1981) met betrekking tot discriminatie tegen homoseksuelen en Raad van Europa Aanbeveling 1474 (2000) met betrekking tot de situatie van homoseksuelen in Europa.

⁴⁶¹ P6_TA(2006)0018, Resolutie van het Europese Parlement over homofobie in Europa. In artikel 2 staat dat landen ervoor dienen te zorgen dat “partners van hetzelfde geslacht dezelfde mate van respect, waardigheid en bescherming genieten als de rest van de samenleving”. Dit subject is meerdere malen onderwerp geweest van resoluties afkomstige van het Europese Parlement: bijvoorbeeld, Resolutie van 8 februari 1994 over gelijke rechten voor homoseksuelen en lesbiennes in de EG (PB C-61, 28 februari 1994, p. 40); Resolutie van 17 september 1996 over de eerbiediging van de mensenrechten in de EU in 1994 (PB C-320, 28 oktober 1996, p. 36, §84); Resolutie van 8 april 1997 over de eerbiediging van de mensenrechten in de EU in 1995 (PB C-132, 28 april 1997, p. 31, §136); Resolutie van 17 februari 1998 over de eerbiediging van de mensenrechten in de EU in 1996 (PB C-80, 16 maart 1998, p. 43, §69).

2. Australië⁴⁶²

2.1 *Nationaal materieel recht*

Hoewel het huwelijk op federaal niveau is beperkt tot personen van verschillend geslacht,⁴⁶³ zijn er wel vormen van geregistreerd partnerschap in **Tasmania** voor personen van zowel verschillend als gelijk geslacht.⁴⁶⁴ Verder worden bepaalde rechten en plichten aan *de facto* partners toegekend ongeacht hun geslacht en wel in **Australian Capital Territory**,⁴⁶⁵ **New South Wales**,⁴⁶⁶ **Western Australia**,⁴⁶⁷ **Queensland**,⁴⁶⁸ en **Victoria**.⁴⁶⁹ In **South Australia**⁴⁷⁰ en **Northern Territory**⁴⁷¹ is de wetgeving ten aanzien van *de facto* partners beperkt tot paren van verschillend geslacht. Hoewel er in **Australian Capital Territory** pogingen zijn geweest om *civil unions* te introduceren,⁴⁷² heeft de Federale wetgever deze wet vernietigd.

2.2 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Volgens Sec. 51(xxi) van de Australische Federale Grondwet hebben zowel de federale staat als ook de staten de bevoegdheid om het huwelijk wettelijk te regelen. In Sec. 109 van de Grondwet staat echter dat indien een conflict ontstaat tussen verschillende regels, de regelgeving van het federale niveau voorrang heeft. In 2004 heeft Prime Minister HOWARD een wetsvoorstel ingediend om de *Marriage Act 1961* te wijzigen.⁴⁷³ Sec. 88EA van deze wet luidt nu:

A union solemnised in a foreign country between:
 (a) a man and another man; or
 (b) a woman and another woman;
 must not be recognized as a marriage in Australia.

Dit betekent dat een Nederlands homohuwelijk geen erkenning als een huwelijk kan verwachten in de staten en territorien van Australië.

2.3 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)*

Zoals Sec. 88EA van de Australische *Marriage Act* bepaalt, zal geen relatie tussen personen van gelijk geslacht, onder welke benaming dan ook, in Australië als een huwelijk worden erkend. De vraag rijst derhalve of deze relatievorm op een andere wijze in Australië kan worden erkend. Daarbij dient een onderscheid te worden gemaakt tussen het federale en het statelijke niveau. Wat betreft het federale niveau is het met het oog op de geciteerde bepaling uit de *Marriage Act* onwaarschijnlijk dat het Nederlands geregistreerd partnerschap tussen personen van gelijk geslacht zal worden erkend.

Op statelijk niveau bestaat een andere benadering van het erkenningsvraagstuk. Eén staat, namelijk **Tasmania**, kent de mogelijkheid om een partnerschap te registreren.⁴⁷⁴ Deze

⁴⁶² De informatie is deels afkomstig van mevrouw SUZY ARNOLD, promovenda aan de Flinders University te Adelaide, Zuid Australië.

⁴⁶³ Sec. 5, Marriage Act 1961. Zie NYGH (1995) p. 365-391.

⁴⁶⁴ Relationships Act 2003.

⁴⁶⁵ Domestic Relationships Act 1994.

⁴⁶⁶ Property (Relationships) Act 1984, gewijzigd door Property (Relationships) Legislation Amendment Act 1999.

⁴⁶⁷ Family Court Act 1997, zoals gewijzigd door Acts Amendment (Lesbian and Gay Law Reform) Act 2002.

⁴⁶⁸ Property Law Act 1974, zoals laatst gewijzigd door de Property Law (Amendment) Act 1999

⁴⁶⁹ Property Law Act 1958, zoals laatst gewijzigd door de Property Law (Amendment) Act 2001

⁴⁷⁰ De Facto Relationships Act 1996.

⁴⁷¹ De Facto Relationships Act 1991.

⁴⁷² Civil Unions Act 2006.

⁴⁷³ Marriage Amendment Bill 2004.

⁴⁷⁴ Relationships Act 2003.

omstandigheid rechtvaardigt de voorspelling dat tenminste in deze staat een geregistreerd partnerschap zal worden erkend. Fundamentele beginselen worden daardoor niet geschonden.

2.4 Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)

Problemen met de erkenning van geregistreerde relaties tussen personen van verschillend geslacht hebben nauwelijks aandacht gekregen in Australië. Hierdoor is het nagenoeg onmogelijk om uitspraak te doen over de erkenning van zulke relaties in Australië. Gezien de conservatieve houding van de Australische wetgever ten aanzien van het begrip huwelijk, is te verwachten dat een Nederlandse geregistreerde partnerschap tussen personen van verschillend geslacht in Australië problemen zal ondervinden. De vraag rijst echter op welke gronden een Australische rechter of de overheid de weigering een dergelijke relatie te erkennen, zal baseren. In dit verband lijkt een beroep op de openbare orde onwaarschijnlijk. Indien deze relaties niet erkend worden, kunnen partners in ieder geval worden beschouwd als een *de facto couple* en op deze wijze bescherming genieten.⁴⁷⁵

3. België

3.1 Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)

Of een buiten België gesloten huwelijk in België wordt erkend, wordt bepaald aan de hand van een erkenningsregel die een conflictenrechtelijke toets voorschrijft.⁴⁷⁶ Dit betekent dat vóórdat een Nederlandse huwelijksakte in België zal worden ingeschreven, het huwelijk zowel aan de voorwaarden voor erkenning in België moet voldoen als aan de geldende Belgische conflictregels.⁴⁷⁷ Twee vragen dienen te worden beantwoord: (i) voldoet een Nederlands huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht aan het Belgische erkenningsrecht, en (ii) voldoet een dergelijk huwelijk aan de geldende Belgische conflictregels?

3.1.1 BELGISCHE ERKENNINGSREGELS

Een authentieke akte moet voldoen aan de voorwaarden die gesteld worden voor haar echtheid door het recht van de staat waar zij is opgesteld.⁴⁷⁸ Als een paar van gelijk geslacht een huwelijk in Nederland is aangegaan en vervolgens naar België verhuist, dient de akte volgens het Nederlandse recht geldig te zijn.

3.1.2 BELGISCHE CONFLICTREGELS

Bij de erkenning van buiten België gesloten huwelijken wordt met het oog op de geldende Belgische conflictregels een onderscheid gemaakt tussen twee soorten vereisten: materiële en formele vereisten. Volgens artikel 47, lid 1, Belgisch Wetboek van Internationaal Privaatrecht (BWIPR) worden de formele vereisten getoetst aan de hand van het recht van de plaats waar het huwelijk voltrokken is. Materiële vereisten worden echter aan het recht van de nationaliteit van de partijen getoetst.⁴⁷⁹ Een uitzondering op deze regel geldt indien het toepasselijke recht een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht verbiedt. Dit recht is niet van toepassing, indien één van de personen de nationaliteit bezit van een staat waarvan het recht een dergelijk huwelijk toestaat of indien één van de personen zijn gewone verblijfplaats heeft op het grondgebied van een dergelijke staat.⁴⁸⁰ In dit geval is in afwijking van de hoofdregel dat recht toepasselijk en niet het recht van de nationaliteit van de partijen.

⁴⁷⁵ Zie voetnoten 454-461.

⁴⁷⁶ Artikel 27, lid 1, BWIPR.

⁴⁷⁷ Zie verder VAN HECKE en LENAERTS (1989)p. 218, §455; ERAUW (2004) p. 124-125.

⁴⁷⁸ Artikel 27, lid 2, BWIPR.

⁴⁷⁹ Artikel 46, lid 1, BWIPR.

⁴⁸⁰ Artikel 46, lid 2, BWIPR.

Samenvattend: indien het huwelijk geldig is voltrokken in Nederland, wordt het als zodanig in België erkend, mits voldaan is aan de voorwaarde dat tenminste één van de partners de nationaliteit bezit van een land dat het huwelijk tussen personen van gelijk geslacht toelaat of één van hen gewone verblijfplaats heeft op het grondgebied van een dergelijke staat.

3.2 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)*

In België wordt een onderscheid gemaakt tussen de erkenning van een “huwelijk” en de erkenning van een “relatie van samenleven”. Hoewel het Wetboek van Internationaal Privaatrecht geen duidelijk onderscheid maakt tussen deze twee categorieën valt uit de Memorie van Toelichting af te leiden dat artikel 47 (dat betrekking heeft op het toepasselijke recht bij het aangaan van een huwelijk) “alle andere gelijkaardige juridische verhoudingen betreft, wat ook de benaming mag zijn die daaraan gegeven wordt”.⁴⁸¹ In de Memorie van Toelichting wordt expliciet verwezen naar het Scandinavische instituut van het geregistreerd partnerschap.⁴⁸² De vraag rijst dus of het Nederlandse geregistreerd partnerschap ook onder de reikwijdte van deze bepaling valt. Als het instituut “uitwerking heeft op de status van de persoon” dan zou het onder het begrip “huwelijk” moeten vallen.⁴⁸³ Zo niet, dan valt het onder het begrip “relatie van samenleven”. Aangezien het Nederlandse geregistreerd partnerschap wel invloed heeft op de status van de persoon, namelijk op zijn/haar burgerlijke staat, zou een Nederlands geregistreerd partnerschap onder dezelfde regels ressorteren als het huwelijk.⁴⁸⁴ Dit betekent dat dezelfde vragen zullen rijzen als onder §1 aan de orde zijn gesteld.

3.3 *Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)*

Er wordt in België geen onderscheid gemaakt tussen relaties op grond van geslachtsverscheidenheid van de partners. Een partnerschap dat in Nederland geregistreerd is tussen twee personen van verschillend geslacht zal op gelijke wijze als een geregistreerd partnerschap van twee personen van gelijk geslacht worden behandeld.

4. Canada

4.1 *Nationaal materieel recht*

In 2005 was Canada het derde land ter wereld dat het huwelijk openstelde voor paren van gelijk geslacht.⁴⁸⁵ De weg daarnaar toe was erg gecompliceerd,⁴⁸⁶ ondanks het feit dat vier provincies voor de openstelling van het huwelijk al vormen van geregistreerd partnerschap geïntroduceerd hadden, namelijk **Quebec** (*l'union civile*)⁴⁸⁷ **Nova Scotia**,⁴⁸⁸ **Alberta**⁴⁸⁹ en **Manitoba**.⁴⁹⁰

⁴⁸¹ Memorie van Toelichting bij artikel 47, BWIPR.

⁴⁸² Memorie van Toelichting bij artikel 47, BWIPR.

⁴⁸³ Memorie van Toelichting bij artikel 47, BWIPR.

⁴⁸⁴ Zie hierboven onder III.A.1.

⁴⁸⁵ Bill C-38, Act respecting certain aspects of legal capacity for marriage for civil purposes, 2005, c.33.

⁴⁸⁶ Voordat federale wetgeving aangenomen werd hebben rechters in **British Columbia** (*Barbey v. British Columbia*, 2003 BCCA 251), **Manitoba** (*Vogel v. Canada* [2004] MJ Nr. 418 (QL)), **New Brunswick** (*Harrison et al v. AG of Canada* [23 juni 2005]), **Newfoundland** (*Pottle and French v. Canada* [21 december 2004]), **Nova Scotia** (*Boutilier v. Nova Scotia* [2004] NSJ No 357 (QL)), **Ontario** (*Halpern v. Canada* (2003) 65 OR (3d) 161), **Quebec** (*Hendricks and Leboeuf v. Quebec* [2002] RJQ No. 2506), **Saskatchewan** (*NW and JR et al v. AG of Canada* [2004] SJ No. 669 (QL)) en **Yukon Territory** (*Dunbar & Edge v. Government of Yukon (AG)* [2004] YJ No. 61 (QL)) het huwelijk opengesteld voor paren van hetzelfde geslacht. Zie verder GEE en WeBBER (2005) p. 132-143.

⁴⁸⁷ Artikel 521, Quebec Burgerlijk Wetboek.

⁴⁸⁸ Secs. 52-55, Vital Statistics Act, RS c.494.

⁴⁸⁹ Adult Interdependent Relationships Act, SA 2002, c. A-4.5, in werking getreden op 1 juni 2003.

⁴⁹⁰ Vital Statistics Act, zoals gewijzigd door de Common-Law Partners' Property and Related Amendments Act, SM 2002, c. 48.

4.2 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Volgens Canadees internationaal privaatrecht wordt een huwelijk in Canada erkend indien aan twee cumulatieve eisen is voldaan. De wijze waarop het huwelijk wordt voltrokken (de formele vereisten) wordt bepaald door de wet van de plaats van huwelijksvoltrekking, de *lex loci celebrationis*.⁴⁹¹ Wat betreft de materiële vereisten of de huwelijksbevoegdheid wordt naar de wet van de *domicile* van beide echtgenoten verwezen.⁴⁹² De openstelling van het huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht heeft geen invloed gehad op deze regels en hierop worden geen uitzonderingen gemaakt. Als het recht van de *domicile* van partijen het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht niet toelaat, zal het huwelijk niet in aanmerking komen voor erkenning in Canada.⁴⁹³ In Nederland gesloten huwelijken tussen personen van hetzelfde geslacht zullen dus erkend worden in Canada.

4.3 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)*

Slechts **Quebec** heeft aandacht besteed aan de vraag welke relaties in aanmerking zullen komen voor erkenning. Volgens artikel 3090.1 Burgerlijk Wetboek van Quebec worden relaties tussen twee personen van hetzelfde geslacht aangegaan in het buitenland erkend indien zij voldoen aan de voorwaarden van het recht van het land waar zij geregistreerd zijn, *lex loci registrationis*. Geen aandacht is besteed aan de vraag welke relaties onder deze verwijzingscategorie gebracht kunnen worden. Toch is het te verwachten dat, gezien de aard van het instituut in Nederland, een geregistreerd partnerschap dat geldig is aangegaan in Nederland in **Quebec** erkend zal worden.

Hoewel **Nova Scotia** een vorm van geregistreerd partnerschap kent, is geen erkenningsregeling opgenomen in de wet. Door enkele auteurs is dit sterk bekritiseerd.⁴⁹⁴ De regelgeving in zowel **Alberta** als **Manitoba** voorziet slechts in situaties waarbij partijen hun gemeenschappelijke woonplaats in de desbetreffende provincie hebben.⁴⁹⁵ Deze wetten voorzien niet in de mogelijkheid om buitenlandse geregistreerde relaties te erkennen als geregistreerde relaties, hetgeen betekent dat Nederlandse geregistreerde partners die naar **Alberta** en **Manitoba** verhuizen waarschijnlijk opnieuw in deze provincies zich moeten registreren. In de andere provincies en gebieden is het vooralsnog onduidelijk of dergelijke relaties in aanmerking voor erkenning zullen komen.⁴⁹⁶

4.4 *Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)*

De problemen met geregistreerde relaties tussen personen van verschillend geslacht hebben nauwelijks aandacht gekregen in Canada. Of deze relaties zullen worden erkend is onzeker. Gezien de liberale houding van de Canadese wetgever ten aanzien van relaties tussen personen van gelijk geslacht, is het niet uitgesloten dat de Canadese rechter zich ook tegenover geregistreerde relaties tussen paren van verschillend geslacht tolerant zal opstellen.

⁴⁹¹ **Quebec**: artikel 3088, Quebecs Burgerlijk Wetboek. In Quebec wordt ook verwezen naar het recht van de *domicile* van de echtgenoten of het nationale recht van beide partijen, als niet aan de voorwaarden van het *lex loci celebrationis* wordt voldaan; **Common law provincies**: CASTEL en WALKER (2005) §16-2. Uitzondering op deze regel wordt slechts gemaakt indien partijen niet aan de locale eisen hadden kunnen voldoen.

⁴⁹² **Quebec**: artikel 3088 jo 3083 en 75-76, Quebecs Burgerlijk Wetboek, “loi applicable à l’état de chacun des futurs époux”; **Common law provincies**: *Brook v. Brook* [1861-1873] All ER Rep 493, *Schneble v. Ungar* [1964] 1 O.R. 430, 42 D.L.R. (2d) 622 (C.A) en CASTEL en WALKER (2005) §4-1 tot en met §4-18.

⁴⁹³ CASTEL en WALKER (2005) §16-2.

⁴⁹⁴ Zie bijvoorbeeld BAILEY (2004) §30.

⁴⁹⁵ Artikel 13, lid 1 Vital Statistics Act, zoals gewijzigd door de Common-Law Partners’ Property and Related Amendments Act, SM 2002, c. 48.

⁴⁹⁶ GUILLEMARD en PRUIJNER (2006).

5. Duitsland

5.1 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Het *Verwaltungsgericht* Karlsruhe besliste op 9 september 2004 dat het Nederlandse huwelijk tussen partners van gelijk geslacht in Duitsland niet als een huwelijk erkend kan worden, maar wel als een *eingetragene Lebenspartnerschaft*.⁴⁹⁷ In de zaak ging het om een in 2001 in Nederland gesloten huwelijk tussen een Nederlander en een Chinese (Taiwanese) onderdaan die beiden in Duitsland woonden. De Nederlander werkte in Duitsland en had op grond daarvan een EU verblijfsdocument. Zijn partner woonde in verband met zijn studie sinds 1986 in Duitsland. Op grond hiervan beschikte hij over een verblijfsvergunning met een geldigheid van twee jaar. In 2001 zou de verblijfsvergunning weer aflopen. Partijen hebben de *Stadt Pforzheim* om een *Aufenthaltslaubnis-EG* in de zin van §7, lid 1 *Aufenthaltsgesetz/EWG* verzocht. Deze vergunning kan worden verleend op grond van artikel 10, lid 1, Verordening 1612/68. De *Stadt Pforzheim* heeft dit verzoek echter geweigerd, omdat de partner geen familielid was in de zin van artikel 10, lid 1. De huwelijksakte werd geaccepteerd als een geldig document, maar het huwelijk werd niet erkend wegens strijd met de openbare orde.⁴⁹⁸ Het *Verwaltungsgericht* Karlsruhe besliste daarentegen dat het Nederlandse huwelijk tussen personen van gelijk geslacht dient te worden gekwalificeerd als een *Lebenspartnerschaft* onder toepassing van artikel 17b, *Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch* (EGBGB),⁴⁹⁹ aangezien voor de reikwijdte van dit artikel vooral een functionele vergelijkbaarheid vereist is. De *Bundesfinanzhof* kwam in een arrest van 30 november 2004 tot dezelfde conclusie.⁵⁰⁰ Het is aannemelijk dat ook de civiele rechter het Nederlandse gelijkgeslachtelijke huwelijk in Duitsland als een *eingetragene Lebenspartnerschaft* zal erkennen indien het geldig is voltrokken volgens het Nederlandse recht (als het recht van de plaats waar de formele relatie is aangegaan).⁵⁰¹

5.2 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)*

De heersende leer in Duitsland gaat ervan uit dat artikel 17b, EGBGB niet beperkt is tot partnerschappen in de zin van het Duitse recht. Integendeel, artikel 17b is van toepassing op allerlei buitenlandse instituten, die dezelfde functie vervullen als de *eingetragene Lebenspartnerschaft*.⁵⁰² Het is voor de hand liggend dat het Nederlandse geregistreerd partnerschap tussen personen van gelijk geslacht dezelfde functie heeft als de Duitse *eingetragene Lebenspartnerschaft*.

5.3 *Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)*

Ten aanzien van de conflictenrechtelijke kwalificatie van het geregistreerd partnerschap tussen personen van verschillend geslacht naar Nederlands recht worden in de Duitse doctrine twee verschillende meningen verdedigd.⁵⁰³ Enerzijds de analoge toepassing van de conflictregels inzake het huwelijk (artikelen 13 – 17a EGBGB),⁵⁰⁴ anderzijds de directe of analoge toepassing van de conflictregel inzake de *eingetragene Lebenspartnerschaft* (artikel 17b EGBGB).⁵⁰⁵ Jurisprudentie ontbreekt vooralsnog. Indien de Duitse rechter zich laat inspireren door de hieronder besproken

⁴⁹⁷ *Aktenzeichen* AZ 2 K 1420/03 te raadplegen op <http://www.lsvd.de/bund/lpartg/vgkarlsruhe.pdf>. Zie ook *IPRax*, 2006, p. 284.

⁴⁹⁸ Artikel 6, *Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch* (EGBGB).

⁴⁹⁹ Artikel 17b, EGBGB is in 2001 ingevoerd om de internationaal privaatrechtelijke aspecten van de *eingetragene Lebenspartnerschaft* te regelen. Zie hieronder §5.2.

⁵⁰⁰ Zie *IPRax*, 2006, p. 287.

⁵⁰¹ RÖTHEL (2006) p. 250.

⁵⁰² LOOSCHELDERS (2004) p. 280, nr. 3; KOOLHOVEN (2005) p. 141; MANKOWSKI (2003) nr. 7 en 9, p. 815 en nr. 85, p. 837.

⁵⁰³ Zie uitgebreid en met veel literatuurverwijzingen COESTER (2006) Art. 17b, nr. 127-142.

⁵⁰⁴ MARTINY (2005) nr. 12-63.

⁵⁰⁵ DÖRNER (2004) p. 151.

benaderingen dan moet rekening gehouden worden met de erkenning van bepaalde rechtsgevolgen.

5.3.1 ARGUMENTEN VOOR ANALOGE TOEPASSING VAN DE CONFLICTREGELS INZAKE HET HUWELIJK

Het naast elkaar bestaan van twee formele relaties (huwelijk en geregistreerd partnerschap) in het materiële recht is ook naar het internationaal privaatrecht vertaald. Voor beide instituten gelden verschillende conflictregels. Het geregistreerd partnerschap tussen personen van verschillend geslacht is een instituut dat het Duitse recht niet kent. Het aangaan van een geregistreerd partnerschap door personen van verschillend geslacht impliceert een negatieve keuze voor het huwelijk. Een directe toepassing van de conflictregel inzake het huwelijk is aldus niet te rechtvaardigen. Voor een analoge toepassing is aan te voeren dat het geregistreerd partnerschap op het huwelijk lijkt, zowel maatschappelijk als ook ten aanzien van de rechtsgevolgen.

5.3.2 ARGUMENTEN VOOR DIRECTE OF ANALOGE TOEPASSING VAN DE CONFLICTREGEL INZAKE LEBENSPARTNERSCHAFT

Het geregistreerd partnerschap is een alternatief voor personen die geen huwelijk willen aangaan. De Duitse wetgever heeft voor dit bijzondere instituut een aparte conflictregel vastgesteld. De aanknoping aan het recht van registratie past ook op geregistreerde partnerschappen tussen personen van verschillend geslacht. Omdat het concept echter slechts is bestemd voor homoseksuele paren, verdient het echter de voorkeur om art. 17b EGBGB aanloog toe te passen. Conform artikel 17b lid 4 EGBGB heeft een in het buitenland aangegaan geregistreerd partnerschap geen rechtsgevolgen in Duitsland die verder gaan dan die van een *eingetragene Lebenspartnerschaft*. Er bestaat geen overeenstemming over de vraag of deze bepaling kan worden toegepast op geregistreerde partnerschappen tussen personen van verschillend geslacht. Ondanks het feit dat de Duitse wetgever om constitutionele redenen geen geregistreerd partnerschap voor verschillend geslachtelijke paren mag invoeren, bestaan geen redenen om de openbare orde in te roepen. Bepaalde gevolgen kunnen zonder meer worden erkend. De vergelijking met de erkenning van het polygame huwelijk wordt gemaakt. Zelfs de buitenlandse status zou moeten worden erkend indien een van de partners een huwelijk of een *eingetragene Lebenspartnerschaft* zou willen aangaan. Uiteindelijk dient de rechter van geval tot geval te beslissen.

6. Frankrijk

6.1 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Sinds de invoering van het huwelijk tussen mensen van gelijk geslacht in Nederland in 2001, in België in 2003 en in Spanje in 2005 is aan de Franse regering herhaaldelijk de vraag gesteld hoe de Franse overheid met zulke huwelijken zal omgaan. Op 28 september 2005 heeft de Franse regering hierop antwoord gegeven.⁵⁰⁶ De klassieke regels van internationaal privaatrecht inzake het huwelijk zullen worden toegepast.⁵⁰⁷ Aannemelijk is dat op grond van dit ministeriële standpunt een Nederlands gelijkgeslachtelijk huwelijk in Frankrijk als huwelijk zal worden erkend indien de echtgenoten de nationaliteit van een land bezitten dat het huwelijk tussen personen van gelijk geslacht erkent. Gelet op de distributieve toepassing van de *lex patriae*,⁵⁰⁸ moeten beide partners de nationaliteit bezitten van een land dat het huwelijk tussen partners van hetzelfde geslacht toelaat.

⁵⁰⁶ Rép. Min. nr. 41533, Min. Justice: *JOAN*, 26 juli 2005, p. 7437.

⁵⁰⁷ Artikel 3, lid 3, Frans BW.

⁵⁰⁸ Distributieve toepassing betekent dat gekeken wordt naar de nationale wet van beide personen. LOUSSOUARN, BOUREL en DE VAREILLES-SOMMIERES (2005) p. 402-409.

6.2 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk en verschillend geslacht)*

Op dit moment ontbreken wettelijke regels en rechterlijke uitspraken, zodat een definitief antwoord op deze vraag niet kan worden gegeven. Drie verschillende opvattingen zijn in de Franse literatuur te onderscheiden. Deze opvattingen gaan ervan uit dat een bepaalde erkenning plaats zou moeten vinden. Het is allezins onzeker of deze opvattingen in de praktijk ook zullen toegepast, hetgeen vooralsnog de conclusie toelaat dat geen erkenning plaatsvindt.

Zowel in de literatuur als in een rapport van het Franse Ministerie van Justitie⁵⁰⁹ wordt geen onderscheid op grond van geslachtsverscheidenheid gemaakt tussen niet-huwelijkse geregistreerde relaties. De antwoorden hieronder hebben derhalve betrekking op zowel partnerschappen tussen personen van verschillend als op partnerschappen van gelijk geslacht.

6.2.1 ANALOGE TOEPASSING VAN DE FRANSE IPR REGELS INZAKE HET HUWELIJK

Sommige auteurs hebben bepleit dat het begrip huwelijk in het Franse IPR ruim moet worden geïnterpreteerd. Aangezien niet-huwelijkse geregistreerde relaties hun oorsprong hebben in het familierecht en met name in het huwelijksrecht ligt het voor de hand om de IPR-regels inzake het huwelijk analoog toe te passen.⁵¹⁰ Andere auteurs geven aan deze benadering de voorkeur vanwege het argument dat op deze wijze *l'esprit de la loi* en niet *la lettre de la loi* wordt gevolgd.⁵¹¹ Deze benadering wordt ook in het rapport van de Ministerie van Justitie aanbevolen.⁵¹²

6.2.2 ONDERSCHIED TUSSEN VERSCHILLENDE VORMEN VAN GEREgistREERD PARTNERSCHAP

Een andere vaak in de literatuur betoogde oplossing is om de verschillende soorten geregistreerde relaties op uiteenlopende wijze te kwalificeren, zodat afzonderlijke regels van toepassing zouden zijn.⁵¹³ Een onderscheid zou moeten worden gemaakt tussen enerzijds instituten die gelijkwaardig zijn aan het huwelijk en anderzijds instituten die minder verstrekkende gevolgen hebben, zoals de Franse PACS. Hoewel bijvoorbeeld FULCHIRON de verschillen tussen deze instituten onderkent, laat hij dit onderscheid achterwege, omdat dit niet zou resulteren in wezenlijke verschillen op het gebied van het IPR.⁵¹⁴

6.2.3 ANALOGE TOEPASSING VAN DE FRANSE IPR REGELS INZAKE HET CONTRACT

Een aantal andere auteurs heeft een contractuele benadering van de PACS onderschreven. Zij benadrukken dat volgens artikel 515-1, Frans BW *un pacte civil de solidarité est un contrat*. REVILLARD heeft betoogd dat het in strijd zou zijn met de bedoelingen van de wetgever om de PACS en vergelijkbare levensvormen te kwalificeren volgens het recht inzake de persoonlijke status.⁵¹⁵ Hoewel haar argumenten steun vinden bij HUNTER-HENIN en HAUSER,⁵¹⁶ worden zij verder niet algemeen aanvaard.⁵¹⁷ In het rapport van de Ministerie van Justitie uit 2004, wordt deze benadering niet gevolgd.⁵¹⁸

⁵⁰⁹ MINISTRE DE LA JUSTICE, *Le pacte civil de solidarité. Réflexions et propositions de réforme. Rapport remis à Monsieur Dominique Perben*, Paris: Ministre de la Justice, 2004.

⁵¹⁰ CHANTELOUP (2000) p. 1719.

⁵¹¹ KESSLER (2004) p. 69-70, §113-114.

⁵¹² MINISTRE DE LA JUSTICE, *Le pacte civil de solidarité. Réflexions et propositions de réforme. Rapport remis à Monsieur Dominique Perben*, Paris: Ministre de la Justice, 2004, p. 63.

⁵¹³ KHAIRALLAH (2000) p. 320.

⁵¹⁴ FULCHIRON (2000) p. 892.

⁵¹⁵ REVILLARD (2000) p. 340 en REVILLARD (2002) p. 588-590.

⁵¹⁶ HAUSER (1999) p. 6, en HUNTER-HENIN (2004) p. 254-255, §336.

⁵¹⁷ Zie bijvoorbeeld de hierboven aangehaalde literatuur van FULCHIRON, CHANTELOUP, KESSLER, DEVERS etc.

⁵¹⁸ MINISTRE DE LA JUSTICE, *Le pacte civil de solidarité. Réflexions et propositions de réforme. Rapport remis à Monsieur Dominique Perben*, Paris: Ministre de la Justice, 2004.

7. India

7.1 *Nationaal materieel recht*

Er is geen uniform familierecht in India. Elk van de vijf religieuze groepen, namelijk Hindoes, Moslims, Christen, Joden en Parsi's, heeft zijn eigen familierecht.⁵¹⁹ Voor personen die niet tot één van deze groepen behoren, geldt het seculiere Indiase familierecht. Geen enkel systeem kent een niet-huwelijkse geregistreerde relatie of een huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht. Bovendien is volgens sec. 377, Indiaas Wetboek van Strafrecht homoseksualiteit tussen twee mannen een strafbaar feit.⁵²⁰ Sec. 377 bepaalt dat een strafbaar feit wordt gepleegd door een man als hij “carnal intercourse against the order of nature with any man, woman or animal” (tegennatuurlijke, lichamelijke geslachtsgemeenschap met een man, vrouw of dier) heeft.⁵²¹ Deze bepaling is een obstakel voor gelijke behandeling van homoseksuelen in India.⁵²² Bovendien, zijn huwelijken tussen personen van hetzelfde geslacht volgens hindoestaans familierecht nietig *ab initio*, maar indien het huwelijk wordt aangegaan tussen een man of een vrouw en een “eunuch” of een “neuter” is het geldig.⁵²³

7.2 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Het internationaal privaatrecht is in India op federaal niveau vastgesteld. Vanwege de strafbaarheid van homoseksualiteit in India is de vraag of relaties tussen personen van hetzelfde geslacht in India erkenning zullen krijgen, niet vaak aan de orde gesteld. Desalniettemin hebben ten minste twee auteurs zich over deze vragen gebogen.⁵²⁴

7.2.1 ALS ÉÉN OF BEIDE PARTNERS DE INDIASE NATIONALITEIT BEZITTEN

De *Foreign Marriage Act 1969* regelt de erkenning van huwelijken waarbij ten minste één van de partijen de Indiase nationaliteit bezit.⁵²⁵ Deze wet werd ingevoerd om de aanbevelingen van de *Law Commission* te implementeren.⁵²⁶ In de zaak *Abdul Rahim v. Padma*, heeft een Indiaas rechtscollège beslist dat deze wet de vraag of buitenlandse huwelijken in India kunnen worden erkend exclusief regelt.⁵²⁷ Volgens sec. 17 van de wet, worden buitenlandse huwelijken erkend indien aan de volgende voorwaarden is voldaan:

- (1) Het huwelijk is rechtsgeldig volgens het recht van het land waar het is aangegaan.⁵²⁸
- (2) Ten minste één der partijen bezit de Indiase nationaliteit.⁵²⁹
- (3) Aan de van sec. 4 vereisten is voldaan, namelijk:⁵³⁰
 - (a) geen van beide partijen was getrouwd;
 - (b) geen van beide partijen was geestelijk ziek (*an idiot or a lunatic*);
 - (c) de bruidegom had de leeftijd van 21 jaar bereikt en de bruid de leeftijd van 18 jaar

⁵¹⁹ Bovendien hebben Scheduled Tribes en de staten van Jammu en Kashmir, Goa en de Union Territories of Pondicherry, Daman en Diu hun eigen familierecht. Voor verdere uitleg, zie DIWAN (2000) p. 56.

⁵²⁰ Homoseksualiteit tussen vrouwen is niet strafbaar in India.

⁵²¹ Sec. 377, Indias Wetboek van Strafrecht voorziet in een levenslange vrijheidsstraf.

⁵²² SAEXNA (2001) p. 380.

⁵²³ *Parmaswami v. Somathammal*, All India Reporter, 1969, Madras High Court, 124.

⁵²⁴ SAEXNA (2001) p. 375-390 en KHAITAN (2001).

⁵²⁵ Sec. 4, Foreign Marriage Act 1969. Ook als beide partijen de Indiase nationaliteit hebben is deze wet van toepassing: *Abdul Rahim v. Padma*, AIR 1982 Bom 341.

⁵²⁶ LAW COMMISSION OF INDIA, *The Law of Foreign Marriages.: 23rd Report*, Government of India: Ministry of Law, augustus 1962.

⁵²⁷ Dit wordt bovendien duidelijk in de preambule van de wetgeving waarin staat dat “an act to make provision relating to marriages of citizens of India outside India” (een wet inzake huwelijken van Indiase onderdanen buiten India). Deze preambule lijkt op een allesomvattende tekst te wijzen.

⁵²⁸ Sec. 17(1)(a), Foreign Marriage Act 1969.

⁵²⁹ Sec. 17(1)(a), Foreign Marriage Act 1969.

⁵³⁰ Sec. 17(2), Foreign Marriage Act 1969.

- op het tijdstip van het huwelijk; en
- (d) de partijen zijn geen aan- of bloedverwanten van elkaar in de verboden graden.
- (4) Het huwelijk is niet in strijd met het internationale recht.⁵³¹

De wet maakt geen onderscheid tussen materiële en formele vereisten. Volgens het **Indiase** internationaal privaatrecht⁵³² en de redenering van de *Law Commission*,⁵³³ bestaat er geen mogelijkheid om van deze regels af te wijken op grond van een openbare orde exceptie. Aangezien de *Foreign Marriages Act 1969* niet in een openbare orde exceptie voorziet, zou een Nederlandse huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht waarvan één de Indiase nationaliteit bezit volgens de *Foreign Marriages Act 1969* erkend moeten worden, aldus KHAITAN.⁵³⁴

De erkenning zou echter op twee mogelijke problemen kunnen stuiten. Ten eerste, hoewel de voorwaarde in sec. 17(3), *Foreign Marriages Act 1969* niet in een openbare orde exceptie voorziet, wordt wel verwezen naar “*international law or comity of nations*”. Derhalve is eerder met een weigering om het gelijkgeslachtige huwelijk te erkennen te rekenen. Ten tweede zijn er de geslachtspecifieke termen “bruidegom” en “bruid” in sec. 4(c), *Foreign Marriages Act 1969*, elk huwelijk bestaat tussen één man en één vrouw.⁵³⁵

7.2.2 ALS GEEN VAN DE PARTNERS DE INDIASE NATIONALITEIT BEZIT

Volgens artikel 27 *Foreign Marriages Act 1949* worden huwelijken die niet onder het toepassingsgebied van de *Foreign Marriages Act 1949* vallen beheerst door de oude *common law* regels. De oude *common law* regels stammen af van het **Engelse** internationaal privaatrecht toen **India** nog een kolonie van het **Verenigd Koninkrijk** was.⁵³⁶ Volgens de traditionele Engelse regels van internationaal privaatrecht wordt een onderscheid gemaakt tussen twee soorten vereisten, namelijk materiële en formele vereisten. Aanstaande echtgenoten moeten voldoen aan de formele vereisten van het recht van het land waar het huwelijk voltrokken is.⁵³⁷ De materiële vereisten worden echter beoordeeld naar het recht van de *domicile* van de partijen. Slechts indien aan beide vereisten is voldaan wordt het huwelijk erkend. Een uitzondering vormt de openbare orde exceptie. Het is hoogst waarschijnlijk dat een Indiaas rechtscollege geconfronteerd met de vraag of zij een huwelijk tussen twee buitenlandse onderdanen van gelijk geslacht in India moet erkennen, zou oordelen dat de erkenning in strijd zal zijn met de Indiase openbare orde.⁵³⁸

⁵³¹ Sec. 17(3), *Foreign Marriage Act 1969*.

⁵³² Het beginsel van *expressio unis, exclusio alteris* is een belangrijk beginsel in het Indiase IPR. Op grond hiervan kan een uitzondering op bestaande wetgeving niet worden gemaakt tenzij er een expliciete mogelijkheid bestaat.

⁵³³ De *Law Commission* heeft bepaald: “Public policy demands that capacity of any of our citizens to marry abroad should be determined by our law on the basis of the social and moral standards prevailing in our country. But, in order to avoid, as far as possible, conflict with other laws we propose to restrict the provisions regarding capacity and essential validity to the basic and fundamental requirements”. Uit deze zin, zou kunnen worden afgeleid dat alle fundamentele vereisten expliciet op te nemen in de *Foreign Marriages Act 1969*.

⁵³⁴ KHAITAN (2001).

⁵³⁵ In Europa, werd deze redenering vaak voor het Europese Hof van de Rechten van de Mens gebruikt: zie bijvoorbeeld *Rees t. Verenigd Koninkrijk*, 22 oktober 1981, zaak nummer 9532/81, §49 en *Cossey t. Verenigd Koninkrijk*, 27 september 1990, zaak nummer 10843/84. Verandering komt misschien naar aanleiding van de uitspraak in *Goodwin t. Verenigd Koninkrijk*, 11 juli 2002, zaak nr. 28957/95.

⁵³⁶ Een koloniale regering werd tussen 1757 en 1856 in stappen ingevoerd in India. India heeft tot en met augustus 1947 deel uitgemaakt van het Britse Rijk.

⁵³⁷ Zie bijvoorbeeld de oude *common law* uitspraken van *Scrimshire v. Scrimshire* (1752) 2 Hag Con 395; *Dalrymple v. Dalrymple* (1811) 2 Hag Con 54 en *Warrender v. Warrender* (1835) 2 Cl & Fin 488, 530.

⁵³⁸ KHAITAN (2001) en SAEXNA (2001) p. 379.

7.3 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk en verschillend geslacht)*

Het is hoogst waarschijnlijk dat Nederlandse geregistreerde partnerschappen in India niet voor erkenning in aanmerking zullen komen. Hier speelt sec. 377 van het Indiase Wetboek van Strafrecht een belangrijke rol ten aanzien van paren van gelijk geslacht. Zij worden strafrechtelijk vervolgd op het moment dat zij hun liefdesrelatie bekendmaken. In hoeverre geregistreerde partnerschappen van paren van verschillend geslacht op dezelfde wijze als huwelijken zullen worden erkend is vooralsnog een onbeantwoorde vraag.

7.8 Italië

7.1 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Hoewel er geen uitspraak is van een hoger rechtscollege kan met redelijke zekerheid verwacht worden dat het Nederlandse homohuwelijk in Italië niet als een huwelijk zal worden erkend. In die zin heeft een lagere instantie, *Tribunale di Latina*, reeds beslist.⁵³⁹ In deze zaak zijn twee Italiaanse mannen een huwelijk in Den Haag aangegaan. Vervolgens zijn zij naar Italië verhuisd alwaar zij om erkenning van hun huwelijk hebben verzocht. De plaatselijke ambtenaar weigerde om de relatie in te schrijven. De partners hebben om een rechterlijke uitspraak verzocht. Het gerecht heeft bepaald dat er geen huwelijk bestond, zodat de ambtenaar dientengevolge ook geen huwelijk kon inschrijven. De vraag welk recht van toepassing zou zijn op het in Nederland aangegane huwelijk werd niet gesteld. BONINI BARALDI heeft betoogd dat deze uitspraak op verkeerde gronden is gebaseerd. Hij verwijst naar een aantal uitspraken van de *Corte Suprema di Cassazione* waarin wordt besloten dat een huwelijk altijd moet worden ingeschreven totdat een beslissing inzake de nietigheid in Italië is uitgesproken.⁵⁴⁰ Dit zou ook gelden voor een huwelijk tussen personen van gelijk geslacht.

Indien inschrijving van een gelijkgeslachtelijk huwelijk wordt verzocht, zou de Italiaanse Wet op het Internationaal Privaatrecht van 1995 van toepassing zijn. De formele vereisten van een huwelijk worden aan het recht van de staat waar het huwelijk is aangegaan getoetst.⁵⁴¹ De materiële vereisten worden onderworpen aan het recht van de nationaliteit van de partners.⁵⁴² Wanneer aan beide voorwaarden is voldaan zal het huwelijk moeten worden erkend, tenzij het in strijd is met de openbare orde.⁵⁴³ De algemene verwachting is dat een hoger rechtscollege een gelijkgeslachtelijk huwelijk in strijd met de Italiaanse openbare orde zal oordelen, waarbij beroep zal worden gedaan op artikel 29, Italiaanse Grondwet dat bescherming biedt aan het traditionele gezin.⁵⁴⁴

7.2 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk en verschillend geslacht)*

Er bestaat geen wetgeving in Italië om deze vraag te beantwoorden. Er is, voorzover kan worden nagegaan, nog bijzonder weinig gepubliceerd over de erkenning van geregistreerde partnerschappen in Italië. In een recent boek heeft BONINI BARALDI een onderscheid gemaakt tussen twee soorten geregistreerde partnerschappen, namelijk sterke vormen (zoals in Nederland) en zwakke vormen (zoals in Frankrijk en België). Hij bepleit de analoge toepassing van de IPR regels inzake het huwelijk op sterke vormen van geregistreerd partnerschappen.⁵⁴⁵

⁵³⁹ Trib. Latina, decr. 10 juni 2005, (2005) *Fam e dir* p. 411, ann. SCHLESINGER/BONINI BARALDI.

⁵⁴⁰ BONINI BARALDI (2005) p. 236.

⁵⁴¹ Artikel 28, Italiaanse *Legge 31 maggio 1995, nr. 218 di diritto internazionale privato* (Wet van 31 maart 1995, nr. 218 op het internationaal privaatrecht).

⁵⁴² Artikel 27, Italiaanse *Legge 31 maggio 1995, nr. 218 di diritto internazionale privato*.

⁵⁴³ Artikel 16, Italiaanse *Legge 31 maggio 1995, nr. 218 di diritto internazionale privato*.

⁵⁴⁴ BONINI BARALDI (2005) p. 241-244.

⁵⁴⁵ BONINI BARALDI (2005) p. 223-231.

9. Spanje

9.1 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Voor de invoering van het huwelijk van personen van hetzelfde geslacht in Spanje werd algemeen aanvaard dat erkenning van een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht niet in strijd zou zijn met de Spaanse openbare orde.⁵⁴⁶ Met de recente invoering van het huwelijk tussen partners van gelijk geslacht in Spanje, is de vraag eenvoudig te beantwoorden. Het Nederlandse huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht zal in Spanje worden erkend,⁵⁴⁷ aangezien er nu geen beroep op de Spaanse openbare orde meer kan worden gedaan.⁵⁴⁸

9.2 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk en verschillend geslacht)*

Er bestaat geen wetgeving in Spanje om deze vraag te beantwoorden. Uit het feit dat mannen en vrouwen het grondwettelijke recht hebben om te trouwen, wordt in Spanje afgeleid dat een partnerschap niet volledig dezelfde inhoud mag hebben als het huwelijk. Gewezen wordt op de uitdrukkelijke bescherming van het huwelijk in de grondwet en vanwege deze *favor matrimonii* mag een niet-huwelijkse relatievorm niet gunstiger of identiek zijn aan het huwelijk. Vanuit Spaans perspectief is het enige verschil tussen het Nederlandse geregistreerd partnerschap en het huwelijk de ontbinding zonder rechterlijke tussenkomst.⁵⁴⁹ Hoewel de constitutionele bescherming van het huwelijk uitsluit dat de Spaanse wetgever een vergelijkbaar instituut als het Nederlandse geregistreerd partnerschap zal invoeren voor personen van verschillend geslacht, betekent deze aanname echter niet dat het Spaanse IPR het Nederlandse geregistreerd partnerschap niet kan erkennen.⁵⁵⁰

GONZALEZ BEILFUSS wijst erop dat de Spaanse rechter ten opzichte van echtscheidingen een liberaal standpunt ingenomen heeft in vergelijking met de interne Spaanse situatie.⁵⁵¹ De grondwettelijke bescherming schrijft voor dat het huwelijk slechts kan worden ontbonden met tussenkomst van een rechter. Indien een huwelijk zonder tussenkomst van een rechter in het buitenland wordt beëindigd en deze beëindiging wordt in Spanje erkend, kan daaruit worden afgeleid dat de grondwettelijke bescherming van het huwelijk niet toepasselijk is op situaties die hun oorsprong vinden in een buitenlands rechtsstelsel.⁵⁵² De enige redenen die in de Spaanse literatuur tot dusverre werden aangevoerd om geregistreerde partnerschappen tussen personen van gelijk geslacht niet te erkennen zijn gebaseerd op de openbare orde exceptie.⁵⁵³ Sinds de invoering van het huwelijk tussen personen van gelijk geslacht, is dit argument echter niet meer relevant.

Een en ander betekent dat een Nederlands geregistreerd partnerschap in Spanje erkend wordt indien is voldaan aan een tweetal voorwaarden: het geregistreerd partnerschap dient te zijn toegestaan volgens het recht van de staat waar het is aangegaan en er dient een voldoende nauwe band te bestaan met dat land.⁵⁵⁴

⁵⁴⁶ GONZÁLEZ BEILFUSS (2004b) p. 199.

⁵⁴⁷ CALVO CARAVACA en CARRASCOSA GONZALEZ (2006) p.12.

⁵⁴⁸ GONZALEZ BEILFUSS (2004a) p. 107-113 en Resolución Circular de la dirección General de los Registros y de Notariado sobre matrimonios civiles entre personas del mismo sexo, 29 juli 2005.

⁵⁴⁹ GAVIDIA SANCHEZ (1999) p. 243. Zie verder ASUNCION ASIN CABRERA (2004) p. 71-84.

⁵⁵⁰ GONZALEZ BEILFUSS (2004a) p. 132.

⁵⁵¹ GONZÁLEZ BEILFUSS (2004a) p. 134.

⁵⁵² GONZÁLEZ BEILFUSS (2004a) p. 134.

⁵⁵³ ESPINAR VICENTE (1986) p. 152; GOMEZ (1990) p. 188-189.

⁵⁵⁴ GONZALEZ BEILFUSS (2004a) p. 120.

10. Verenigd Koninkrijk: Engeland, Schotland en Noord-Ierland

Het is vooraf belangrijk op te merken dat in alle jurisdicties van het Verenigd Koninkrijk (namelijk **Engeland & Wales**, **Schotland** en **Noord-Ierland**) dezelfde IPR regels gelden op het gebied van erkenning.⁵⁵⁵

10.1 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Volgens sec. 212, Civil Partnership Act 2004 vallen *specified relationships* automatisch onder het materiële toepassingsgebied van de Civil Partnership Act 2004. Aangezien het huwelijk tussen twee personen uitdrukkelijk genoemd wordt (en als *specified relationship* wordt aangemerkt) in de lijst van erkende relaties in Schedule 20, Civil Partnerships Act 2004, zal het huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht onder het toepassingsgebied van de Civil Partnership Act 2004 vallen, en dus erkend worden als ware het een *civil partnership*.⁵⁵⁶

Met betrekking tot de erkenning wordt een onderscheid gemaakt tussen de materiële en formele vereisten. De erkenningsregel inzake formele vereisten wijst het recht van de plaats van registratie aan.⁵⁵⁷ De erkenningsregel inzake materiële vereisten wijst ook het recht van de plaats van registratie aan. Hierop wordt een uitzondering gemaakt.⁵⁵⁸ Indien één der partijen zijn of haar *domicile* in een deel van het Verenigd Koninkrijk heeft op het tijdstip van registratie,⁵⁵⁹ zal hun relatie niet worden erkend, wanneer niet voldaan wordt aan de vereisten in sec. 217, Civil Partnership Act 2004. Tengevolge van deze bepalingen zal een relatie niet worden erkend indien het een relatie betreft tussen personen jonger dan zestien jaar of tussen personen die verboden (aan)verwanten zijn.⁵⁶⁰ Dat is derhalve niet relevant voor het Nederlandse huwelijk tussen partners van gelijk geslacht.

In juli 2006, heeft de Family Court Division van de High Court, in Engeland uitspraak gedaan over de erkenning in Engeland van een huwelijk tussen partners van hetzelfde geslacht. Celia KITZINGER en Sue WILKINSON zijn in 2003 in **British Columbia, Canada** in het huwelijk getreden. In **Engeland** hebben zij om een “declaration of validity of marriage” verzocht dat wil zeggen de erkenning van hun huwelijk als een huwelijk. Sir Mark POTTER, Preident van de Family Division, heeft hun verzoek afgewezen.⁵⁶¹

10.2 *Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)*

Een geregistreerd partnerschap tussen personen van hetzelfde geslacht staat ook uitdrukkelijk vermeld in Schedule 20, Civil Partnership Act 2004 en wordt daarom op dezelfde wijze als het Nederlandse huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht behandeld.

⁵⁵⁵ Op het gebied van bevoegdheid zijn er wel verschillen. Zie verder CURRY-SUMNER (2005a) p. 429-445.

⁵⁵⁶ Deze lijst is recentelijk uitgebreid: the Civil Partnerships Act 2004 (Overseas Relationships) Order Act 2005, SI 2005/3135. De landen die zijn toegevoegd, zijn: Andorra (*union estable de parella*), Tasmania, Australië (*significant relationship*), Canada (huwelijk), Luxemburg (*partenariat enregistré*), Nieuw Zeeland (*civil union*), Spanje (huwelijk), Californië, Verenigde Staten van Amerika (*domestic partnership*), Connecticut, Verenigde Staten van Amerika (*civil union*), Maine, Verenigde Staten van Amerika (*domestic partnership*), Massachusetts, Verenigde Staten van Amerika (huwelijk), New Jersey, Verenigde Staten van Amerika (*domestic partnership*).

⁵⁵⁷ Sec. 215, lid 1, sub b, Civil Partnership Act 2004.

⁵⁵⁸ Sec. 215, lid 1, sub a, Civil Partnership Act 2004.

⁵⁵⁹ Het begrip *domicile* in het Verenigd Koninkrijk heeft een andere betekenis dan woonplaats of gewone verblijfplaats. Zie verder NORTH en FAWCETT (1999) p. 133-176.

⁵⁶⁰ De lijst van verboden relaties (aan- en verwanten) is opgenomen in Part 1, Schedule 1, Civil Partnership Act 2004 (**Engeland & Wales**), Schedule 10, Civil Partnership Act 2004 (**Schotland**) en Schedule 12, Civil Partnership Act 2004 (**Noord-Ierland**).

⁵⁶¹ *Wilkinson v. Attorney-General* [2006] EWHC 2022 (Fam). Zie verder CURRY-SUMNER (2006).

10.3 *Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)*

Gelet op Sec. 216, lid 1, Civil Partnership Act 2004 vallen relaties tussen personen van verschillend geslacht niet onder het materiële toepassingsgebied van de Civil Partnership Act 2004.⁵⁶² Dit heeft echter niet tot gevolg dat deze relaties op geen enkele wijze in het **Verenigd Koninkrijk** zouden kunnen worden erkend. Analoge toepassing van de erkenningsregels inzake het huwelijk is namelijk een verdedigbare mogelijkheid. Volgens het bekende adagium van Lord PENZANCE is een huwelijk “the voluntary union for life of one man and one woman to the exclusion of all others”.⁵⁶³ Aan alle vier de voorwaarden van dit klassieke adagium is voldaan door een geregistreerd partnerschap tussen personen van verschillend geslacht.⁵⁶⁴ Bovendien hebben Britse rechters bevestigd dat zulke vraagstukken functioneel moet worden benaderd, waarbij de nadruk gelegd moet worden op het belang om deze wetten in het licht van hedendaagse normen te bezien.⁵⁶⁵ Betoogd wordt dat de enige mogelijkheid voor een Britse rechter om deze relatie niet te erkennen, gebruikmaking van de openbare orde exceptie is.⁵⁶⁶

11. Verenigde Staten van Amerika

11.1 *Nationaal materiele recht*

Het huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht wordt in één staat toegestaan, namelijk **Massachusetts**.⁵⁶⁷ *Civil unions*, die slechts voor paren van gelijk geslacht openstaan, zijn mogelijk in twee staten, namelijk **Connecticut**⁵⁶⁸ en **Vermont**,⁵⁶⁹ en *domestic partnerships* alleen kunnen worden aangegaan in drie staten, namelijk **Californië**,⁵⁷⁰ **Maine**,⁵⁷¹ en **New Jersey**.⁵⁷² **Hawaiï** heeft een zogenaamd *reciprocal benefits* systeem geïntroduceerd dat zowel voor personen van verschillend als gelijk geslacht opengesteld is.⁵⁷³

Hoewel er in de andere 43 staten geen registratiesysteem op statelijk niveau bestaat, is er wél vaak regelgeving op stedelijk of gemeentelijk niveau. Deze registratiesystemen zijn echter heel beperkt.

11.2 *Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)*

Wat betreft de erkenning van Nederlandse huwelijken van paren van gelijk geslacht vallen de 50 staten in drie categorieën uiteen.

⁵⁶² In Sec. 216, Civil Partnership Act 2004 staat vast dat twee mensen zullen niet erkend worden als *civil partners* indien zij op het tijdstip van de registratie niet van gelijk geslacht waren, volgens Brits recht.

⁵⁶³ *Hyde v. Hyde* (1866) LR 1 P&D 130, 133.

⁵⁶⁴ Namelijk “een vrijwillige relatie” (artikel 1:80a, lid 6, j.o. 1:32, BW), “voor het leven” (geen duur van de relatie genoemd in artikelen 1:80a-80g, BW), “één man en één vrouw” (artikel 1:80a, lid 1, BW) en “tot de uitsluiting van alle andere” (artikel 1:80a, lid 4, BW).

⁵⁶⁵ Zie bijvoorbeeld, House of Lords, *Fitzpatrick v. Sterling Housing Association* [2001] 1 FLR 271.

⁵⁶⁶ CURRY-SUMNER (2005a) pp. 342-343 en 423-424.

⁵⁶⁷ *Goodridge v. Department of Health*, 18 november 2003, 440 Mass. 309, 798 N.E.2d.941.

⁵⁶⁸ An Act concerning Civil Unions, Public Act No. 05-10, Substitute Senate Bill No. 963.

⁵⁶⁹ Act relating to Civil Unions, §1201-1207, Title 15: Domestic Relations; Chapter 23: Civil Unions, Vermont Statutes Annotated.

⁵⁷⁰ Division 2.5, Domestic Partnership Registration, California Family Code. Paren van gelijk geslacht en paren van verschillend geslacht waarvan één van de partners de leeftijd van 62 heeft bereikt mogen hun domestic partnership in Californië registreren.

⁵⁷¹ An Act to promote the financial security of Maine’s families and children. Brengt wijzigingen in de Probate Code (Title 18-A, Maine Revised Statutes Annotated) en de Health and Welfare Statutes (Title 22, Main Revised Statutes Annotated). Slechts paren van gelijk geslacht kunnen hun relatie registreren.

⁵⁷² Act establishing the rights and responsibilities of domestic partners, and revising parts of the statutory law, Chapter 246, New Jersey Statutes. Paren van gelijk geslacht en paren van verschillend geslacht waarvan één van de partners de leeftijd van 62 heeft bereikt mogen hun domestic partnership in New Jersey registreren.

⁵⁷³ Chapter 572C, Reciprocal Benefits, Division 3: Property and Family; Title 31; Family, Hawaiï Revised Statutes Annotated.

11.2.1 GEEN ERKENNING OF ONWAARSCHIJNLIJK

In 40 staten bestaan wetten⁵⁷⁴ of grondwettelijke bepalingen⁵⁷⁵ die het huwelijksrecht beperken tot personen van verschillend geslacht. In deze staten zal een Nederlands huwelijk tussen personen van gelijk geslacht niet worden erkend.⁵⁷⁶ In drie staten, namelijk **New Mexico**, **New York**⁵⁷⁷ en **Rhode Island** is de vraag nog open of huwelijken tussen partners van hetzelfde geslacht erkend zullen worden. In deze staten zijn er namelijk geen wetten of grondwettelijke bepalingen die het huwelijk beperken tot personen van verschillend geslacht, maar er zijn ook nog geen uitspraken met betrekking tot de erkenning van dergelijke huwelijken.

In **Connecticut** heeft Attorney General BLUMENTHAL in een op 20 september 2005 opgestelde *legal opinion*⁵⁷⁸ geconcludeerd dat buiten **Connecticut** voltrokken huwelijken tussen personen van hetzelfde geslacht geen juridisch effect in **Connecticut** sorteren. Betrokkenen werd geadviseerd om alsnog een *civil union* in **Connecticut** aan te gaan.⁵⁷⁹

11.2.2 ERKENNING MOGELIJK ALS CIVIL UNION⁵⁸⁰

In vier van de zes staten die een vorm van *civil union* of *domestic partnership* kennen, zijn wetten aangenomen om het huwelijk te beperken tot personen van verschillend geslacht.⁵⁸¹ De Superior

⁵⁷⁴ **Alabama**: Ala. Code. §30-1-19; **Alaska**: A.S. 25.05.013; **Arizona**: Ariz. Rev. Stat. §25-101 en §25-112; **Arkansas**: Ark. Code. Ann. §9-11-208(b) en (c), §9-11-207; **Colorado**: Col. Rev. Stat. §14-2-104; **Delaware**: Del. Code. Ann. §101; **Florida**: Fla. Stat. §741.04 en §741.212; **Georgia**: Ga. Code Ann. §19-3.3.1; **Idaho**: Idaho Code §32-209; **Illinois**: Ill. Comp. Stat. 5/201, 5/212, 5/213.1; **Indiana**: Ind. Code. Ann. §31-11-1-1; **Iowa**: Iowa Code §595; **Kansas**: Kan. Stat. Ann. §23-101(a) en §23-115; **Kentucky**: Ken. Rev. Stat. Ann. §402.005, §402.20, §402.040 en §402.045; **Louisiana**: La. Civ. Code. Ann. Art. 96 en art. 3520(B); **Maryland**: Md. Code Ann. [Family law] §2-201; **Michigan**: Mich. Comp. Laws §551.1 en §551.271; **Minnesota**: Minn. Stat. §517.03 en §518.01; **Mississippi**: Miss. Code. Ann. §93-1-1.3; **Missouri**: Mo. Rev. Stat. 451.022; **Montana**: Mont. Code. Ann. 40-1-103 en 40-1-401; **Nebraska**: Neb. Rev. Stat. 42-100 en *Citizens for Equal Protection vs. Attorney General Jon C Bruining*, 2005 US Dist. Lexis 9086 (D. Neb. 2005); **Nevada**: N.R.S. 122.020.1; **New Hampshire**: NH. Rev. Stat. Ann. 457:1, 457:2, 457:3 en 457:43; **North Carolina**: NC. Gen. Stat. §51-1-2; **North Dakota**: ND Cent. Code. §14-03-01 en §14-03-08; **Ohio**: Ohio Rev. Code. Ann. §3101.01; **Oklahoma**: Okla. Stat. tit 43, §3.1; **Oregon**: Or. Rev. Stat. §106.010; **Pennsylvania**: 23 PA Cons. Stat. §1704; **South Carolina**: SC Code Ann. §20-1-15; **South Dakota**: SD Codified Laws §25-1-38 en §25-1-1; **Tennessee**: Tenn. Code Ann. §36-3-113; **Texas**: Tex. Fam. Code §2.001 en §6.204; **Utah**: Utah Code Ann. §30-1-4.1; **Virginia**: 15 VA Code Ann. §8, §20-45.2 en §20-45.3; **Washington**: Rev. Code Wash. §26.04.010(1), §26.04.020(1)(c) en §26.04.020(3); **West Virginia**: W. Va Code §48-2-603; **Wisconsin**: Wisc. Stat. §765.001(2), §765.01, §765.04(1) en §765.30(1)(a); **Wyoming**: Wyo. Stat. Ann. §20-1-101.

⁵⁷⁵ **Alaska**: Alaska Constitution, Art. I §25; **Arkansas**: Amendment 83 to 1874 Arkansas Constitution; **Georgia**: Georgia Constitution Art I §IV; **Kansas**: Kansas Constitution Art 15 §16; **Kentucky**: Kentucky Constitution §233A; **Louisiana**: Louisiana Constitution Art XII §15; **Michigan**: Michigan Constitution Art. I §25; **Mississippi**: Mississippi Constitution §263A; **Missouri**: Missouri Constitution Art I Sec. 33; **Montana**: Montana Constitution Art XIII Sec. 7; **Nebraska**: Nebraska Constitution Art 1 Sec. 29; **Nevada**: Nevada Constitution Art I Sec. 21; **Ohio**: Ohio Constitution §15.11; **Oklahoma**: Oklahoma Constitution Art. II §35; **Oregon**: Oregon Constitution Art. XV Sec. 5a; **Texas**: Texas Constitution Art I §32; **Utah**: Utah Constitution Art I §29.

⁵⁷⁶ Bijvoorbeeld in *Wilson v. Ake*, 354 F.Supp.2d 1298 (M.D. Fla. 2005), heeft **Florida** een huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht dat rechtsgeldig voltrokken werd in **Massachusetts** niet erkend.

⁵⁷⁷ De **New York** Solicitor General heeft aangegeven dat de vraag nog open is maar dat het wel mogelijk is om het recht van **New York** dusdanig te interpreteren dat huwelijken tussen partners van gelijk geslacht in aanmerking zouden kunnen komen voor erkenning: 2004 New York Opinions (Inf.) Attorney General 1 *et seq.*

⁵⁷⁸ <http://www.ct.gov/ag/cwp/view.asp?A=1949&Q=303166>.

⁵⁷⁹ “Out-of-state same-sex marriages have no legal force and effect here. Because out-of-state same-sex marriages are not recognized as marriages or civil unions under Connecticut law, same-sex couples may enter into a civil union in Connecticut.”

⁵⁸⁰ De term *civil union* wordt hier gebruikt als overkoepelende term voor *civil union*, *domestic partnership* en *reciprocal benefits*.

⁵⁸¹ **California**: Cal. Fam. Code: §308-5; **Hawaiï**: Haw. Rev. Stat. §572-1, §572-1.6, §572.C-1, §572.C-7; **Maine**: Me. Rev. Stat. Ann. tit. 19, §701; **Vermont**: Vt. Stat. Ann. tit. 15, §1201(4) en tit. 15 §23;

Court of **New Jersey** heeft in juni 2005 besloten dat het niet in strijd met de grondwet van New Jersey was om het huwelijk te beperken tot paren van verschillend geslacht.⁵⁸² Ongeacht deze bepalingen, kan de vraag worden gesteld of “out-of-state” (zowel in het buitenland als buiten de desbetreffende staat) gesloten huwelijken tussen partners van gelijk geslacht in deze staten niet als *civil unions* of *domestic partnerships* zullen worden erkend. In **California** wordt deze mogelijkheid expliciet toegestaan.⁵⁸³ In de andere staten, namelijk **Hawaiï, Maine, New Jersey** en **Vermont** is de vraag vooralsnog open.

11.2.3 ERKENNING ALS EEN HUWELIJK

Sinds de uitspraak van de **Massachusetts** Supreme Court in de zaak *Goodridge v. Public Health Department*, is er geen enkele twijfel dat een Nederlands huwelijk tussen partners van hetzelfde geslacht, in **Massachusetts** als een huwelijk zal worden erkend.⁵⁸⁴

11.3 Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)

11.3.1 GEEN ERKENNING

In negen staten hebben de grondwettelijke bepalingen ook betrekking op *civil unions*,⁵⁸⁵ waardoor niet-huwelijkse geregistreerde relaties niet zullen worden erkend. Bovendien zullen alle staten die het huwelijk wettelijk beperken tot personen van verschillend geslacht en géén vorm van *civil union* hebben geïntroduceerd, deze relatievorm hoogst waarschijnlijk niet erkennen.⁵⁸⁶

11.3.2 ERKENNING ALS EEN CIVIL UNION OF DOMESTIC PARTNERSHIP

In **Hawaiï, Maine, New Jersey** en **Vermont** is vooralsnog geen duidelijkheid met betrekking tot deze vraag. In de andere staten tekenen zich verscheidene ontwikkelingen af.

Connecticut

In 2002 heeft de **Connecticut** Appellate Court in de zaak *Rosengarten v. Downes*⁵⁸⁷ bepaald dat aan de **Connecticut** Superior Court geen bevoegdheid toekwam om een **Vermont** *civil union* te beëindigen. De desbetreffende wetgeving bepaalde namelijk dat de rechter in **Connecticut** slechts bevoegd was als het om een echtscheiding ging. Volgens de **Connecticut** Appellate Court, had de rechter deze *civil union* niet als een huwelijk mogen kwalificeren.

Als deze zaak vandaag de dag bepaald had moeten worden, zou de uitkomst naar alle waarschijnlijkheid anders zijn geweest. Inmiddels bestaat de *Act relating to Civil Unions* (Wet inzake geregistreerd partnerschap), die onder meer bevoegdheidsregels bevat voor de rechter om zowel **Connecticut** als “out-of-state” *civil unions* te beëindigen.⁵⁸⁸ Dezelfde strekking is ook terug te vinden in de *legal opinion* van Attorney General BLUMENTHAL.⁵⁸⁹ Dus een Nederlandse

⁵⁸² Superior Court of New Jersey, *Lewis v. Harris*, Zaaknummer A-2244-03T5, 14 juni 2005, COLLESTER dissenting. Zie ook Superior Court of New Jersey, *MT v. JT*, 140 NJ Super 77, p. 83-84 (App. Div.).

⁵⁸³ §299.2, Cal. Fam. Code.

⁵⁸⁴ *Goodridge v. Department of Public Health*, 18 November 2003, 440 Mass 309, 798 N.E.2d.941.

⁵⁸⁵ Arkansas, Georgia, Kentucky, Louisiana, Michigan, North Dakota, Ohio, Oklahoma, Utah. Zie voetnoot 560.

⁵⁸⁶ Zie verder BATES (1999) p. 49-76 en KRAMER (1997) p. 1965-2008.

⁵⁸⁷ 802 A.2d 170 (Conn. App. 2002).

⁵⁸⁸ Public Act 05-10, §13: “All civil unions in which one or both parties are citizens of this state, celebrated in a foreign country, shall be valid, provided: (1) Each party would have legal capacity to contract such civil union in this state and the civil union is celebrated in conformity with the law of that country; or (2) the civil union is celebrated in the presence of the ambassador or minister to that country from the United States or in the presence of a consular officer of the United States accredited to such country, at a place within his or her consular jurisdiction, by any ordained or licensed member of the clergy engaged in the work of the ministry in any state of the United States or in any foreign country.”

⁵⁸⁹ <http://www.ct.gov/ag/cwp/view.asp?A=1949&Q=303166>.

geregistreerd partnerschap zal hoogst waarschijnlijk in **Connecticut** erkend worden als een *civil union*.

California

§229.2, Californisch Family Code bepaalt dat partnerschappen die in overeenstemming zijn met het *domestic partnership* van **California** in aanmerking zullen komen voor erkenning. Aangezien het Nederlandse geregistreerd partnerschap aan deze voorwaarde voldoet zullen geregistreerde partnerschappen tussen paren van hetzelfde geslacht waarschijnlijk in **California** worden erkend.

11.3.3 ERKENNING ALS EEN HUWELIJK

Massachusetts

In *Salucco v. Alldredge* heeft een *probate* rechter (een rechter gespecialiseerd in erfrechtelijke kwesties) de beëindiging van een in **Vermont** aangegane *civil union* beoordeeld als ot een echtscheiding naar het recht van **Massachusetts**.⁵⁹⁰ De *civil union* werd zo “erkend” als een huwelijk, maar of dat in andere zaken dan scheidingszaken ook zal gebeuren is niet zeker. Dezelfde benadering is echter denkbaar ten aanzien van de beëindiging van een Nederlands geregistreerd partnerschap.

New York

In *Langan v. St. Vincent's Hospital of New York* heeft de **New York** Supreme Court⁵⁹¹ beslist dat partners in een *civil union*, geldig aangegaan volgens het recht van **Vermont**, gelijkgesteld dienen te worden met echtgenoten.⁵⁹² Op 11 oktober 2005 heeft de **New York** Court of Appeal deze beslissing echter verworpen.⁵⁹³ FISHER J. heeft in deze zaak een *dissenting opinion* gegeven op grond van strijd met het gelijkheidsbeginsel. Het is de vraag op welke wijze latere jurisprudentie zich zal gaan ontwikkelen.

11.4 Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)

Vooralsnog is niet aan te nemen dat geregistreerde relaties tussen personen van verschillend geslacht in de **Vereinigde Staten van Amerika** zullen worden erkend. Sommige auteurs hebben dit vraagstuk met de erkenning van “common law marriages” vergeleken.⁵⁹⁴ “Common law marriages” zijn mogelijk in een aantal staten.⁵⁹⁵ Zij komen tot stand wanneer twee personen samenwonen, zich gedragen alsof zij getrouwd zijn en voldoen aan de ter plaatse geldende regels ten aanzien van het totstandkomen van een *common law marriage*. Hoewel de andere 39 staten deze vorm van huwelijk niet toelaten, worden zij volgens de traditionele heersende internationaal privaatrechtelijke leer erkend als huwelijken indien zij rechtsgeldig tot stand zijn gekomen op het

⁵⁹⁰ Essex Probate Court, 19 maart 2004, Zaaknummer 02E0087GC1.

⁵⁹¹ *Let op*: De New York Supreme Court is niet het hoogste rechtscollege in de staat. De New York Court of Appeals is het hoogste rechtscollege op staatsniveau.

⁵⁹² 196 Misc. 2d 440. De desbetreffende bepalingen staan in EPTL 5-4.1, namelijk “the personal representative, duly appointed in this state or any other jurisdiction, of a decedent who is revived by distributes may maintain an action to recover damages for a wrongful act, neglect or default which caused the decedent’s death”. De categorie van *distributes* includeert echtgenoten (EPTL 4-1.1). De vraag rees dus of partners in een *civil union* gelijkgesteld konden worden met echtgenoten.

⁵⁹³ 2005 NY SlipOp 07495, 11 oktober 2005, LIFSON J.

⁵⁹⁴ HAY (2006).

⁵⁹⁵ “Common-law marriage” is mogelijk in **Alabama**, **Colorado**, **Georgia** (indien totstandgekomen vóór 01.01.1997), **Idaho** (indien totstandgekomen vóór 01.01.1996), **Iowa**, **Kansas**, **Montana**, **New Hampshire** (slechts voor erfrechtelijke kwesties), **Ohio** (indien totstandgekomen vóór 10.10.1991), **Oklahoma** (indien totstandgekomen vóór 11.01.1998), **Pennsylvania** (indien totstandgekomen vóór 01.09.2003), **Rhode Island**, **South Carolina**, **Texas**, **Utah** en **Washington D.C.**

grondgebied van een staat die het *common law marriage* toelaat.⁵⁹⁶ Deze redenering zou ten aanzien van geregistreerde relaties tussen personen van verschillend geslacht er toe kunnen leiden dat dergelijke relaties als huwelijken voor erkenning in aanmerking komen.

12. Zuid-Afrika⁵⁹⁷

Volgens het internationaal privaatrecht van Zuid Afrika worden relaties in Zuid Afrika erkend indien zij voldoen aan de vereisten van het recht van het land waar de relatie is aangegaan.⁵⁹⁸ Een Zuid-Afrikaanse rechter heeft echter de vrijheid om een relatie niet te erkennen indien de erkenning “*repugnant to the moral principles of the court*” (weerzinwekkend tegen de morele beginselen van de rechter) zou zijn. Deze uitzondering werd vooralsnog niet toegepast op huwelijken tussen partners van gelijk geslacht of buitenlandse niet-huwelijkse geregistreerde partnerschappen. Op dit moment is de vraag nog open of deze relatievormen in Zuid Afrika zullen worden erkend.⁵⁹⁹

Polygame, incestueuze of kinderhuwelijken werden allemaal in strijd geacht met de fundamentele beginselen van Zuid Afrika. In het licht van het gelijkheidsbeginsel van de *Bill of Rights* in de Zuid Afrikaanse Grondwet, die discriminatie op grond van seksuele gerichtheid verbiedt, alsmede de beslissing van het Zuid Afrikaanse Constitutionele Hof in *Minister of Home Affairs and Another v. Fourie and Another*,⁶⁰⁰ is het echter niet uitgesloten dat een Zuid Afrikaanse rechter geregistreerde partnerschappen niet in strijd zal achten met de Zuid Afrikaanse openbare orde.

13. Zweden

13.1 Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)

In 2003 heeft het Nederlandse Ministerie van Justitie aan het Zweedse Ministerie van Justitie gevraagd welke gevolgen een in Nederland gesloten huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht in Zweden zou hebben. Het antwoord luidde dat een in Nederland rechtsgeldig gesloten huwelijk tussen twee personen van hetzelfde geslacht zou worden erkend als een geregistreerd partnerschap.⁶⁰¹ Dit betekent dat de IPR regels inzake het huwelijk op dit huwelijk moeten worden toegepast, aangezien alle wetten op het gebied van het huwelijk van overeenkomstige toepassing zijn op geregistreerde partnerschappen.⁶⁰²

13.2 Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)

Het wordt als vanzelfsprekend beschouwd dat een Nederlands geregistreerd partnerschap in Zweden zal worden erkend als een geregistreerd partnerschap.⁶⁰³

13.3 Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)

Een geregistreerd partnerschap tussen twee personen van verschillend geslacht wordt

⁵⁹⁶ BLAIR en WEINER (2003) p. 385-386.

⁵⁹⁷ De informatie is deels afkomstig van Honourable Ms. Justice BELINDA VAN HEERDEN, rechter bij Cape High Court, te Kaapstad, Zuid Afrika.

⁵⁹⁸ Bijvoorbeeld *Friedman v. Friedman's Executors & others* (1922) 43 NLR 259. Zie verder FORSYTH (1996) p. 243-245.

⁵⁹⁹ Een wetsvoorstel (B26-2006: Civil Unions Bill) waarin het erkenningsvraagstuk niet wordt geregeld is in voorbereiding. Hoewel in het voorstel *civil unions* zouden worden geïntroduceerd, zou de aanstaande partners kunnen kiezen tussen de benaming *marriage* en *civil union* voor hun relatie (sec. 11(1), Civil Unions Bill). Bovendien betoogt het wetsvoorstel ook (geregistreerd en ongeregistreerd) *domestic partnerships* in te voeren.

⁶⁰⁰ Zaak nr. CCT 60/04, 1 december 2005, door SACHS J.

⁶⁰¹ <http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?Media=Print&&nid=71&rm=0203&nr=498>.

⁶⁰² JÄNTERÄ-JAREBORG (2003) p. 157.

⁶⁰³ JÄNTERÄ-JAREBORG (2003) p. 158.

waarschijnlijk niet erkend in Zweden.⁶⁰⁴ Volgens JÄNTERÄ-JAREBORG zou een dergelijke relatie slechts erkenning krijgen als een vorm van ongehuwde samenwoning.⁶⁰⁵

14. Zwitserland

Vanaf 1 januari 2007 (inwerkingtreding van de *Loi fédérale sur le partenariat enregistré personnes du même sexe*) zullen de hieronder beschreven regels van toepassing zijn.⁶⁰⁶

14.1 Nederlands huwelijk (gelijk geslacht)

Volgens artikel 45, lid 3, Zwitsers Wetboek van Internationaal Privaatrecht (ZWIPR) worden huwelijken tussen personen van hetzelfde geslacht als geregistreerde partnerschappen in Zwitserland erkend, onder de voorwaarde dat zij voldoen aan de Zwitserse erkenningsregels.⁶⁰⁷

14.2 Nederlands geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)

Volgens artikel 65a, ZWIPR zijn de conflict- en erkenningsregels inzake het huwelijk analoog van toepassing op in het buitenland gesloten geregistreerde partnerschappen. Dat betekent dat een Nederlands geregistreerd partnerschap erkend zal worden indien het is aangegaan overeenkomstig het recht van de staat waar het voltrokken is, in dit geval, conform het Nederlandse materiële recht.⁶⁰⁸

14.3 Nederlands geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)

Het eerste voorstel van het Zwitserse Ministerie van Justitie bevatte een definitie van het geregistreerd partnerschap, namelijk:

Au sens de la présente loi, on entend par partenariat enregistré toute communauté de vie entre deux personnes du même sexe, enregistré auprès d'une autorité et entraînant des effets d'état civil, par laquelle elles se sont engagées à assumer une responsabilité l'une envers l'autre.⁶⁰⁹

In de definitieve wetstekst is deze definitie niet opgenomen. Het feit dat het Zwitserse materiële recht een beperking ten aanzien van het geslacht kent, verklaart ten dele waarom er geen beperking nodig werd geacht in het Zwitserse internationale privaatrecht.⁶¹⁰

Desalniettemin is een discussie ontstaan over de vraag of geregistreerde relaties tussen personen van verschillend geslacht wél of niet onder deze wet vallen. Het feit dat de materiële regeling beperkt is, betekent niet dat dit op het internationaal privaatrechtelijk niveau ook beperkt moet zijn.⁶¹¹ Dit standpunt zou leiden tot de situatie waarin huwelijken tussen personen van zowel verschillend als gelijk geslacht en geregistreerde partnerschappen tussen personen van gelijk geslacht erkend zouden moeten worden, maar geregistreerde relaties tussen paren van verschillend geslacht niet. Volgens BUCHER is deze situatie onaanvaardbaar.⁶¹² Hij stelt dat,

⁶⁰⁴ JÄNTERÄ-JAREBORG (2003) p. 158.

⁶⁰⁵ JÄNTERÄ-JAREBORG (2006) p. 12.

⁶⁰⁶ *Recueil Officiel du droit fédéral / Amtliche Sammlung des Bundesrechts*, 2005 5969.

⁶⁰⁷ Een huwelijk wordt in Zwitserland erkend indien het voldoet aan het recht van de staat waar het voltrokken is: Artikel, 45, lid 1, ZWIPR (tenzij het huwelijk in het buitenland voltrokken is met als doel het Zwitserse recht te omzeilen: artikel 45, lid 2, ZWIPR).

⁶⁰⁸ De uitzondering van artikel 45, lid 2, ZWIPR geldt als één van de partners in het Nederlandse geregistreerd partnerschap Zwitser is en het aangaan van de relatie het doel heeft om het Zwitserse recht te omzeilen.

⁶⁰⁹ Artikel 65a, ZWIPR, in MINISTERIE VAN JUSTITIE, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré entre personnes du même sexe*, Bern: Ministerie van Justitie, 2001, p. 63.

⁶¹⁰ BUCHER (2004) p. 186, §516.

⁶¹¹ BUCHER (2004) p. 186, §516.

⁶¹² BUCHER (2004) p. 186, §516.

hoewel de constitutionele bescherming van het huwelijk uitsluit dat de Zwitserse wetgever het geregistreerd partnerschap zou openstellen voor personen van verschillend geslacht,⁶¹³ dit niet betekent dat het Zwitserse IPR het geregistreerd partnerschap tussen personen van verschillend geslacht niet zou kunnen erkennen.⁶¹⁴ BUCHER en BONOMI pleiten derhalve voor analoge toepassing van Hoofdstuk 3a, ZWIPR. Dit zijn de internationaal privaatrechtelijke regels ten aanzien van het geregistreerd partnerschap.⁶¹⁵

15. Vergelijking

De vragen die in dit korte overzicht van een aantal landen zijn gesteld, leiden niet in alle gevallen tot heldere antwoorden. Dit hangt nauw samen met de materieelrechtelijke situatie. In landen waar vooralsnog geen nationaal registratiesysteem voor paren van gelijk geslacht bestaat, is het erkenningsvraagstuk nog niet nader uitgewerkt. Aan de andere kant van het spectrum zijn er landen, zoals **België**, die zowel een vorm van niet-huwelijkse geregistreerd relatie kennen als het huwelijk voor paren van gelijk geslacht. In die landen, is het IPR in het algemeen en in het bijzonder voor buitenlandse relatievormen veel beter uitgewerkt. In landen die een niet-huwelijkse geregistreerde relatievorm kennen, bestaan meestal duidelijke regels met betrekking tot dezelfde “soort” relaties. Dit geldt bijvoorbeeld voor het **Verenigd Koninkrijk** en **Duitsland**, waar het nationale instituut beperkt is tot paren van hetzelfde geslacht. Daar bestaat aanzienlijk meer duidelijkheid ten aanzien van relaties tussen paren van gelijk geslacht dan ten aanzien van paren van verschillend geslacht.

Het volgende schema geeft aan of in de acht gekozen Europese landen alsmede de vijf niet Europese landen de drie nieuwe Nederlandse relatievormen worden erkend.⁶¹⁶ Daarbij moet in aanmerking worden genomen dat het vraagstuk van erkenning zich in zeer uiteenlopende contexten kan voordoen, bijvoorbeeld bij inschrijving in de registers van de burgerlijke stand, het aangaan van een nieuwe formele relatie, bij de beëindiging, of bij toepassing van het erfrecht na overlijden.

⁶¹³ Artikel 14, Zwitserse Grondwet.

⁶¹⁴ BUCHER (2004) p. 186, §517.

⁶¹⁵ BUCHER en BONOMI (2004) p. 193, §700e.

⁶¹⁶ Voorzichtigheid is op zijn plaats. Nuances kunnen niet worden weergegeven. In deze tabel wordt niet aangegeven of de partners in aanmerking zullen komen voor erkenning als *de facto* partners.

Tabel 14: Erkenning van Nederlandse relatievormen in het buitenland

Relatievorm / Land	Huwelijk (gelijk geslacht)	Geregistreerd partnerschap (gelijk geslacht)	Geregistreerd partnerschap (verschillend geslacht)
In Europa			
België	Erkend (als huwelijk)	Erkend (als huwelijk)	Erkend (als huwelijk)
Duitsland	Erkend (als <i>Lebenspartnerschaft</i>)	Erkend (als <i>Lebenspartnerschaft</i>)	Onduidelijk
Frankrijk	Mogelijk erkend (misschien zelfs als huwelijk)	Mogelijk erkend (als wat, onduidelijk)	Onduidelijk
Italië	Waarschijnlijk niet erkend	Waarschijnlijk niet erkend	Waarschijnlijk niet erkend
Spanje	Erkend (als huwelijk)	Onduidelijk	Onduidelijk
Verenigd Koninkrijk	Erkend (als <i>civil partnership</i>)	Erkend (als <i>civil partnership</i>)	Onduidelijk
Zweden	Erkend (als <i>registrerat partnerskap</i>)	Erkend (als <i>registrerat partnerskap</i>)	Onduidelijk
Zwitserland	Erkend (als <i>partenariat enregistré</i>)	Erkend (als <i>partenariat enregistré</i>)	Onduidelijk
Buiten Europa			
Australië	Niet erkend	Niet erkend, behalve misschien in Tasmania	Onduidelijk
Canada	Erkend (als huwelijk)	Onduidelijk (misschien in Quebec, Nova Scotia en Manitoba)	Onduidelijk
India	Waarschijnlijk niet erkend	Waarschijnlijk niet erkend	Onduidelijk
Verenigde Staten			
California	Erkend (als <i>domestic partnership</i>)	Erkend (als <i>domestic partnership</i>)	Onduidelijk
Connecticut	Waarschijnlijk niet erkend	Erkend (als <i>civil union</i>)	Onduidelijk
Hawaiï	Mogelijk (als <i>reciprocal benefits</i>)	Mogelijk (als <i>reciprocal benefits</i>)	Onduidelijk
Maine	Mogelijk (als <i>domestic partnership</i>)	Mogelijk (als <i>domestic partnership</i>)	Onduidelijk
Massachusetts	Erkend (als huwelijk)	Erkend (als huwelijk)	Onduidelijk
New Jersey	Mogelijk (als <i>domestic partnership</i>)	Mogelijk (als <i>domestic partnership</i>)	Onduidelijk
New Mexico	Mogelijk (als huwelijk)	Mogelijk (als huwelijk)	Onduidelijk
New York	Mogelijk (als huwelijk)	Mogelijk (als huwelijk)	Onduidelijk
Rhode Island	Mogelijk (als huwelijk)	Mogelijk (als huwelijk)	Onduidelijk
Vermont	Mogelijk (als <i>civil union</i>)	Mogelijk (als <i>civil union</i>)	Onduidelijk
Andere 40 staten	Niet erkend	Niet erkend	Onduidelijk
Zuid Afrika	Waarschijnlijk erkend (als wat, afhankelijk van toekomstige wetgeving)	Waarschijnlijk erkend (als wat, afhankelijk van toekomstige wetgeving)	Onduidelijk

III.D Gesignaleerde knelpunten uit het nationaal juridisch perspectief in het licht van het internationaal juridisch perspectief

Algemeen

Uit het praktisch juridisch onderzoek in Deel II.B blijkt dat de erkenning van de Nederlandse formele relatievormen in het buitenland als knelpunt aangemerkt wordt door de betrokkenen beroepsgroepen. De onderstaande tabel geeft de percentages weer van de verschillende beroepsgroepen die vinden dat een knelpunt bestaat ten aanzien van een bepaalde relatievorm. De geïnterviewde advocaten zijn hierbij buiten toepassing gebleven, nu deze groep te klein in aantal is.

Tabel 15: Resultaten uit nationaal juridisch onderzoek ten aanzien van gesignaleerde problemen in het buitenland

Relatievorm	Beroepsgroep	
	Notarissen	Ambtenaren van de burgerlijke stand
Huwelijk gelijk geslacht	47 van 74 (64%)	208 van 300 (69%)
Geregistreerd partnerschap gelijk geslacht	58 van 74 (78%)	225 van 300 (75%)
Geregistreerd partnerschap verschillend geslacht	55 van 74 (74%)	193 van 300 (64%)

Het is duidelijk dat onder de beroepsgroepen die een belangrijke rol spelen bij het aangaan c.q. de beëindiging van deze formele relatievormen, een verschil van opvatting bestaat. Hoewel beide groepen van mening zijn dat de meeste problemen te verwachten zijn ten aanzien van geregistreerde partners van gelijk geslacht, geven notarissen aan dat geregistreerde partnerschappen tussen partners van verschillend geslacht meer problemen zullen opleveren dan huwelijken tussen paren van gelijk geslacht. Vastgesteld kan worden dat alle beroepsgroepen eensgezind zijn aangaande mogelijke problemen die paren van de drie formele relatievormen in het buitenland kunnen ondervinden.

Frappant is dat het geregistreerd partnerschap tussen een paar van verschillend geslacht in dit opzicht als minder problematisch wordt aangemerkt dan een geregistreerd partnerschap tussen een paar van gelijk geslacht, terwijl uit Deel III.C blijkt dat juist voor deze eerste groep de problemen in de regel niet onbelangrijk zijn. Gelet op de ingewikkelde juridische vraagstukken die hierbij spelen, is deze onjuiste inschatting niet verwonderlijk. Aan de andere kant is het zorgelijk dat een paar van verschillend geslacht niet altijd het juiste advies krijgt. Dit geldt zeker nu de erkenningsproblematiek in het buitenland voor iedereen relevant kan worden. De consequenties van een niet-erkenning kunnen vergaand zijn voor het paar in kwestie, bijvoorbeeld bij overlijden of hertrouwen.

De flitsscheiding verdient een laatste opmerking. Meer dan 85% van de notarissen en 62% van de ambtenaren van de burgerlijke stand verwachten dat een flitsscheiding problemen oplevert in het buitenland. Hoewel deze vraag niet *per se* geheel op basis van het internationaal onderzoek beantwoord kan worden, is het toch mogelijk om een onderscheid te maken tussen flitsscheidingen tussen paren van gelijk geslacht en paren van verschillend geslacht.

Voor paren van verschillend geslacht is de flitsscheiding om twee redenen een probleem. Ten eerste wordt de omzetting van het huwelijk in een geregistreerd partnerschap vaak niet erkend, waardoor een latere ontbinding van het geregistreerd partnerschap ook niet in aanmerking voor erkenning komt. Ten tweede, ongeacht of de omzetting erkend zal worden, is het onduidelijk of het geregistreerd partnerschap erkend zal worden. In de onderzochte landen is het slechts voor **België** mogelijk om een duidelijk (en positief) antwoord te geven op de vraag of het geregistreerd partnerschap tussen paren van verschillend geslacht erkend zal worden.

Voor paren van gelijk geslacht ligt de situatie iets anders. In de onderzochte landen kan een onderscheid worden gemaakt tussen landen die het huwelijk zullen erkennen en landen die het huwelijk niet zullen erkennen. In **België**, **Duitsland**, het **Verenigd Koninkrijk**, **Zweden** en **Zwitserland** wordt een Nederlands geregistreerd partnerschap tussen partners van gelijk geslacht op dezelfde wijze erkend als het huwelijk tussen partners van gelijk geslacht. Dit betekent dat het onderscheid dat in Nederland gemaakt wordt tussen het huwelijk tussen partners van gelijk geslacht enerzijds en het geregistreerd partnerschap tussen partners van gelijk geslacht anderzijds niet wordt gehonoreerd in die landen. Een omzetting van de ene relatievorm in de andere levert derhalve aldaar vermoedelijk geen problemen op ten aanzien van de erkenning. Dat geldt niet voor **Spanje**, **Canada** en **Frankrijk** waar wel een verschil wordt gemaakt tussen enerzijds de erkenning van het huwelijk tussen partners van gelijk geslacht en anderzijds het geregistreerd partnerschap tussen partners van gelijk geslacht.

Aangezien in het sociologisch deel wordt geconstateerd dat bijna 99 procent van de omzettingen toe te schrijven is aan paren van verschillend geslacht, blijft de flitsscheiding vanuit het internationaal perspectief beoordeeld een knelpunt.⁶¹⁷

⁶¹⁷ Zie Deel IV.A.3, Figuur 4 (p. 164).

DEEL IV

HET SOCIOLOGISCH PERSPECTIEF

DEEL IV HET SOCIOLOGISCH PERSPECTIEF

Algemeen

Om nader te onderzoeken hoe het opengestelde huwelijk en het geregistreerd partnerschap in de praktijk functioneren en of het geregistreerd partnerschap bestaansrecht heeft naast het opengestelde huwelijk, is een grootschalig sociologisch onderzoek uitgevoerd. Het onderzoek bestaat uit vier delen. In het eerste deel (Deel IV.A) zal een algemene beschrijving worden gegeven van de stand van zaken wat betreft het aangaan van de formele relatievormen sinds 1998 op basis van kerncijfers over het geregistreerd partnerschap en huwelijksluitingen.

Het tweede en meest omvangrijke deel (Deel IV.B) bevat de verslaglegging van een grootschalig representatief onderzoek dat is uitgevoerd onder individuen in Nederland die een geregistreerd partnerschap of huwelijk zijn aangegaan na 1 april 2001, de datum waarop het huwelijk is opengesteld. Op basis van schriftelijke enquêtes zijn gegevens verkregen van individuen afkomstig uit vijf groepen namelijk:

- (1) gehuwde paren van verschillend geslacht,
- (2) gehuwde paren van gelijk geslacht,
- (3) geregistreerde partners van verschillend geslacht,
- (4) geregistreerde partners van gelijk geslacht,
- (5) 'flitsscheiders'.

In dit deel wordt in dit deel uitgebreid aandacht besteed aan motieven voor het aangaan van de verschillende relatievormen, de kennis en informatie die individuen hebben over de verschillende relatievormen en de ervaringen die individuen hebben met de bewuste relatievormen. Daarnaast is ook een kleine groep 'flitsscheiders' ondervraagd, oftewel personen die hun huwelijk hebben laten omzetten in een geregistreerd partnerschap ten behoeve van een scheiding. Zij zijn ondervraagd over aanleiding en motieven voor de keuze voor een flitsscheiding, aangewende kennis en informatiebronnen, ervaringen met de procedure en de persoonlijke gevolgen van de procedure. Het is voor het eerst dat een dergelijke unieke dataverzameling wordt gehouden onder paren van gelijk en verschillend geslacht. Er zijn slechts enkele studies bekend in het buitenland waarbij relatievormen van paren van gelijk en verschillend geslacht uitgebreid worden geanalyseerd.¹ Bovendien is een dataverzameling waarin een grote groep personen met een geregistreerd partnerschap specifiek wordt ondervraagd niet eerder uitgevoerd. Een voorloper van dit onderzoek onder een beperkter aantal respondenten is het zogenaamde Quick-scan onderzoek onder 51 heteroparen, 51 man-man paren en 51 vrouw-vrouw paren met een geregistreerd partnerschap.²

In het derde deel (Deel IV.C) wordt verslag gedaan van verdiepende interviews die zijn gehouden met geregistreerde partners, gehuwden en personen die ervaring hebben met de 'flitsscheiding'. In dit deel worden achterliggende motieven en beweegredenen bij het aangaan van een relatievorm en mogelijke knelpunten van een relatievorm nader geanalyseerd. In het vierde en laatste deel (Deel IV.D) worden de bevindingen van de drie delen geïntegreerd.

¹ KURDEK (1998); SHIPMAN & SMART (2006).

² SCHERF (1999).

IV.A Het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk: een demografisch overzicht

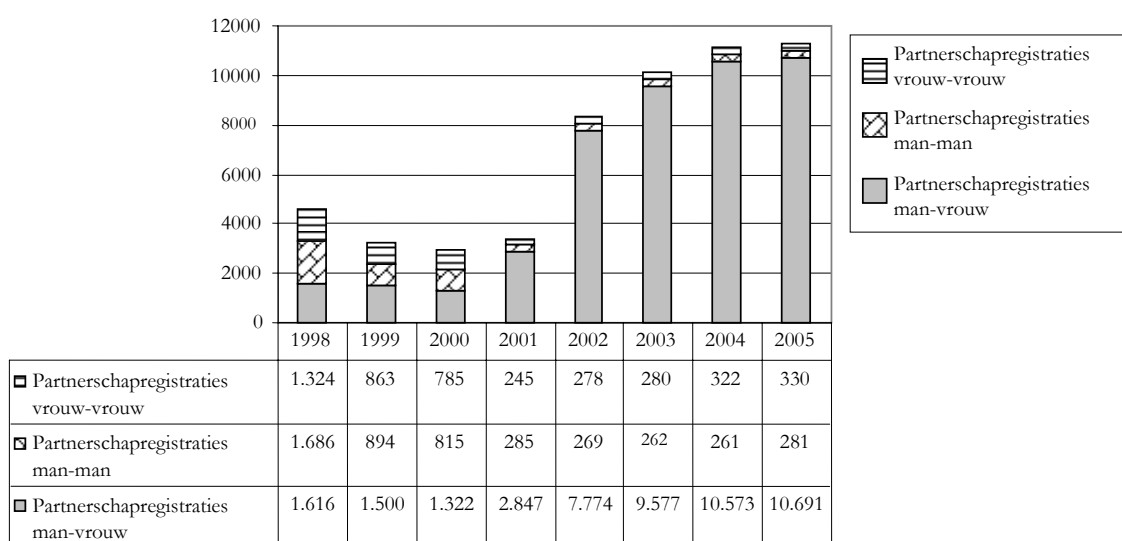
1. Inleiding

Allereerst wordt een kort demografisch overzicht gegeven van de ontwikkelingen in het sluiten van formele relatievormen in Nederland. Dit overzicht is beperkt tot kerncijfers over partnerschapregistraties en huwelijksluitingen tussen zowel partners van gelijk als verschillend geslacht. Alle gepresenteerde cijfers zijn afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2006). Het CBS heeft de cijfers gebaseerd op persoonsgegevens afkomstig uit de Gemeentelijke Basisadministratie van Nederland (GBA).

2. Het geregistreerd partnerschap

Registraties tussen zowel partners van hetzelfde geslacht als partners van verschillend geslacht zijn vanaf 1998 mogelijk. In het jaar na de invoering van het geregistreerd partnerschap zijn 4.626 paren een partnerschap aangegaan. In figuur 1 zijn de absolute aantallen partnerschapregistraties per jaar weergegeven en zijn deze cijfers uitgezet naar paren van verschillend en gelijk geslacht. Voor de laatste groep is een onderscheid gemaakt tussen man-man paren en vrouw-vrouw paren.

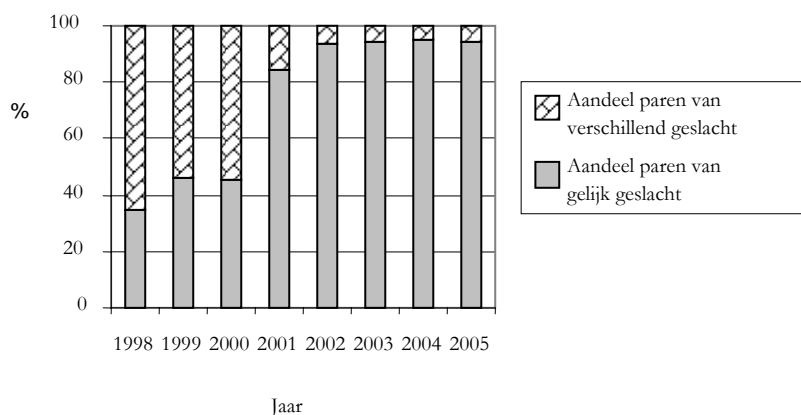
*Figuur 1: Absolute aantallen partnerschapregistraties voor paren van gelijk en verschillend geslacht*³

Het absoluut aantal gesloten partnerschapregistraties daalt in eerste instantie na 1998 maar maakt een sterke stijging door vanaf 2002. Deze stijging is volledig toe te schrijven aan de partnerschapregistraties van paren van verschillend geslacht. Uit figuur 2 blijkt dat in 2000 nog ruim 65 procent van de partnerregistraties werd gesloten tussen partners van gelijk geslacht. In 2005 beslaat dit aandeel ruim 5 procent van het totaal aantal partnerregistraties.

³ CBS (2006).

Figuur 2: Aandelen partnerschapregistraties paren verschillend en gelijk geslacht⁴

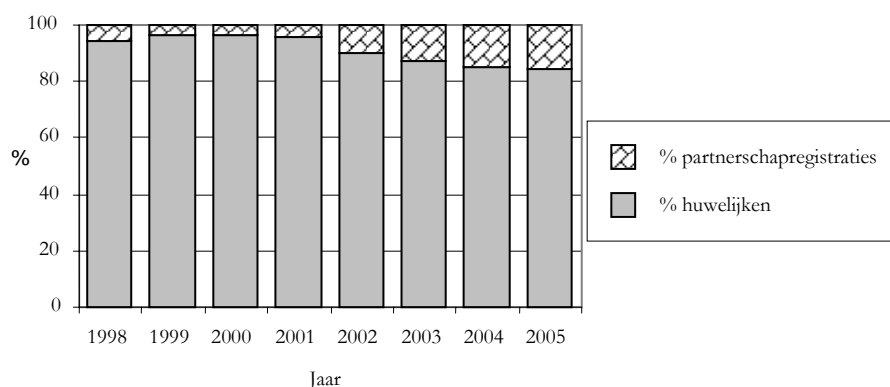

Na de openstelling van het huwelijk in 2001 voor paren van gelijk geslacht zijn er duidelijk minder paren van gelijk geslacht die een partnerschapregistratie zijn aangegaan. Voordat echter wordt ingegaan op de verhouding tussen de openstelling van het huwelijk en de partnerschapregistratie van paren van gelijk geslacht wordt eerst de algemene verhouding tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk nader beschouwd.

3. De verhouding tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk

Heeft het geregistreerd partnerschap een vaste plek veroverd naast de andere formele vorm? Kan het partnerschap worden beschouwd als serieus alternatief voor het huwelijk? Om op deze vragen antwoord te krijgen is eerst een vergelijking van huwelijkssluitingcijfers met de cijfers over het geregistreerd partnerschap gemaakt.

Figuur 3: Percentages partnerschapregistraties en huwelijkssluitingen van het totaal aantal gesloten formele relaties⁵

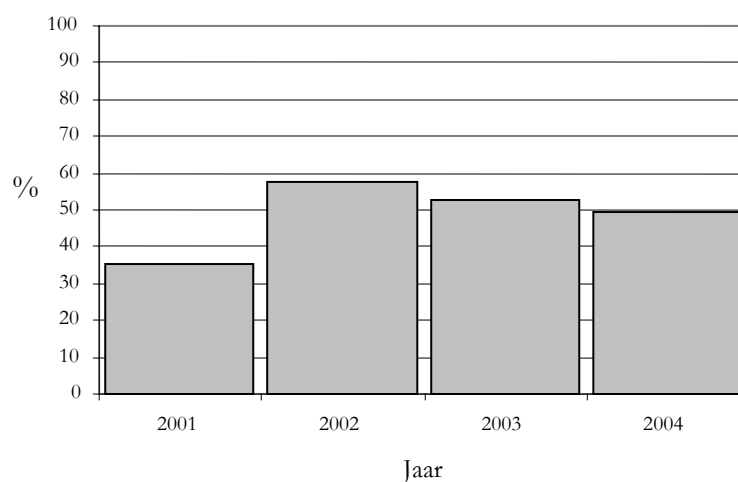
Uit figuur 3 blijkt dat van het totaal aantal jaarlijks gesloten verbintenissen (dus alle partnerregistraties plus alle huwelijkssluitingen per jaar) slechts een marginaal percentage bestaat uit partnerschapregistraties. Wel verandert de onderlinge verhouding gestaag na 2001. In 1998 bestond ongeveer 5 procent van de gesloten verbintenissen uit partnerregistraties en betrof 95 procent huwelijkssluitingen. In 1999 en 2000 daalt het aandeel partnerregistraties ten opzichte van de huwelijkssluitingen enigszins en in 2001 is het aandeel weer ongeveer gelijk aan het

⁴ CBS (2006).

⁵ CBS (2006).

aandeel in 1998. Vanaf 2002 neemt het percentage partnerschapregistraties toe en in 2005 is ruim 15 procent van de in dat jaar gesloten formele verbintenissen een partnerschapregistratie. Alhoewel deze cijfers een afname van het huwelijk ten faveure van het geregistreerd partnerschap lijken te impliceren, kan deze conclusie hier niet getrokken worden. Wanneer namelijk wordt gekeken naar de aard van de partnerschapregistraties blijkt dat een groot deel van de partnerschapregistraties voortkomt uit omzettingen van een huwelijk naar een partnerschap. Deze mogelijkheid bestaat sinds april 2001. Figuur 4 illustreert het percentage omzettingen van het totaal aantal partnerschapregistraties. Dit betreffen partnerschapregistraties van paren van gelijk geslacht en verschillend geslacht. De omzettingen zijn grotendeels toe te schrijven aan paren van verschillend geslacht (bijna 99 procent van de omzettingen). Cijfers over het aantal omzettingen van huwelijken in geregistreerde partnerschappen zijn nog niet bekend voor 2005.

*Figuur 4: Percentage omzettingen van huwelijk in partnerschap van het totaal aantal partnerschapregistraties per jaar*⁶

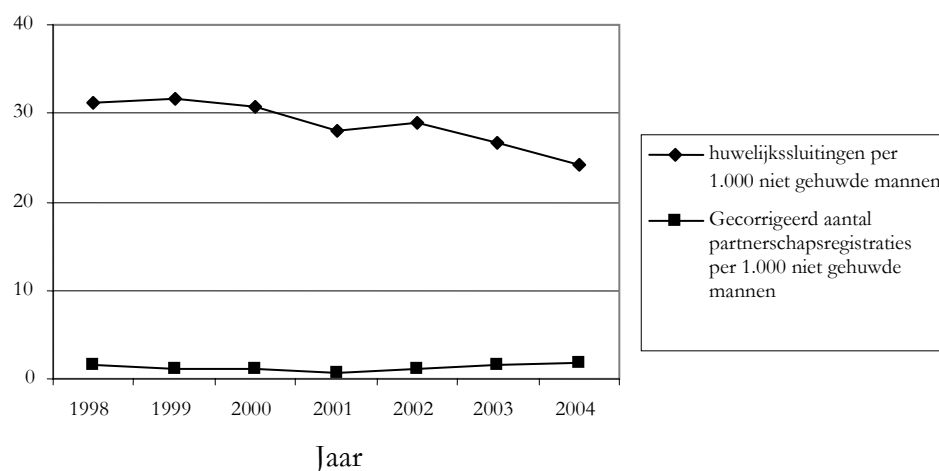
Uit figuur 4 blijkt dat in 2002 en 2003 meer dan de helft van de gesloten registraties is voortgekomen uit een omzetting. Uit deze cijfers is niet direct op te maken of deze paren vervolgens uit elkaar zijn gegaan, maar het is bekend dat het grootste deel van de omzettingen wordt uitgevoerd ten behoeve van de flitscheiding.

Om een zuiver beeld te krijgen over de daadwerkelijke keuze voor een soort verbintenis moeten de bestaande cijfers niet alleen gecorrigeerd worden voor deze omzettingen, maar ook voor het aandeel personen in de bevolking dat daadwerkelijk een verbintenis kan aangaan. Daarom staan in figuur 5 de huwelijkssluitingen en geregistreerd partnerschappen per 1.000 niet-gehuwde mannen van 16 jaar en ouder uitgezet naar het betreffende jaar.⁷ In deze figuur zijn alleen nieuwe partnerschapregistraties meegenomen, dus niet de omzettingen vanaf 2001. De cijfers zijn daarom berekend tot en met 2004 want het aantal omzettingen in 2005 is nog niet bekend.

⁶ CBS (2006).

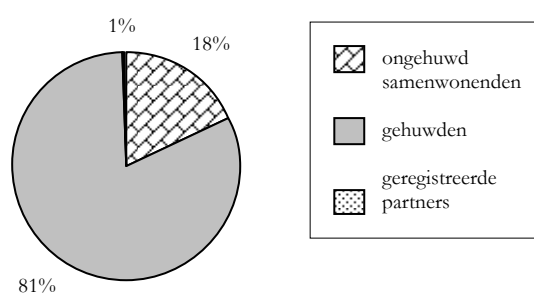
⁷ Door gegevens over relatievorming per jaar te relateren aan gegevens over leeftijdsopbouw van de bevolking en de huwbare bevolking van dat betreffende jaar, wordt een gecorrigeerd beeld per jaar verkregen van de huwelijkssluitingen en partnerregistraties. Huwelijkscijfers relateren aan het aandeel huwbare mannen vanaf 15 jaar is een gangbare methode binnen demografische studies om de huwelijksfrequentie per jaar weer te geven. Zie onder andere VAN POPPEL (1992).

Figuur 5: *Huwelijkssluitingen en partnerschapsregistraties per 1.000 niet-gehuwde mannen*⁸

Uit deze figuur blijkt dat de trouwgeneigdheid over de gehele periode gemiddeld genomen afneemt. Het aandeel partnerregistraties per 1.000 niet-gehuwde mannen vertoont weinig fluctuatie en blijft relatief klein. Het geregistreerd partnerschap kan derhalve geenszins als een grootschalig alternatief voor het huwelijk worden beschouwd. Het aandeel van de ongehuwde bevolking dat kiest voor een geregistreerd partnerschap als formele relatievorm is relatief klein en groeit over de tijd niet sterk. De ogenschijnlijke groei van het aantal sluitingen van het geregistreerd partnerschap is voor een groot deel toe te schrijven aan omzettingen van huwelijk naar partnerschap ten behoeve van een flitscheiding. Wel moet worden opgemerkt dat de tijdsperiode die hier bekeken wordt relatief kort is.

Figuur 5a: *Verdeling samenwonende bevolking over bestaande samenlevingsvormen*⁹

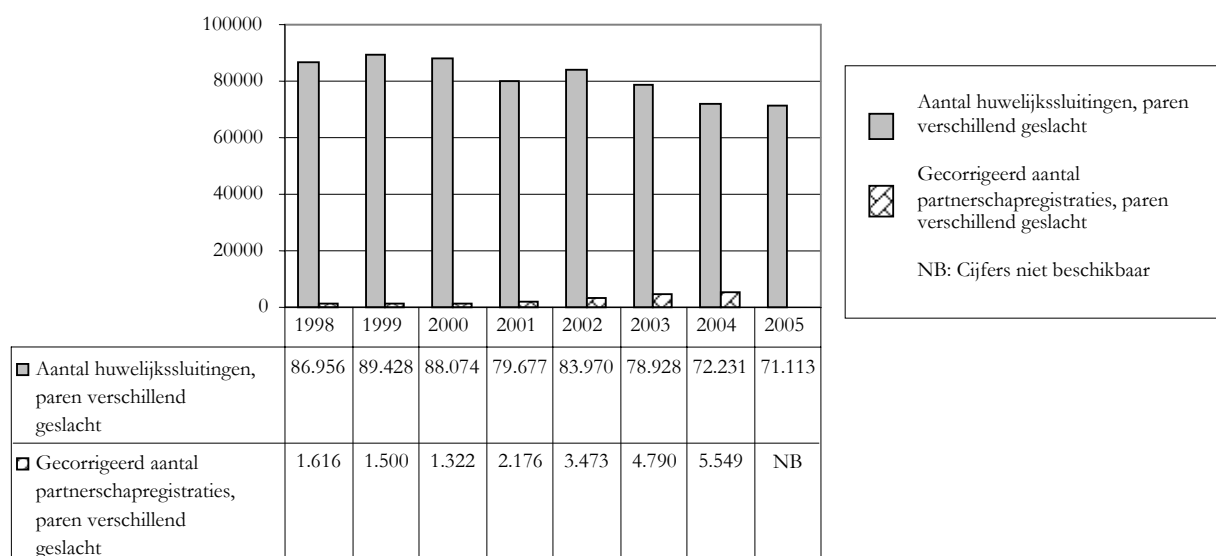

In figuur 5a is vervolgens op basis van cijfers van het CBS berekend hoe de samenwonende bevolking zich op 1 januari 2005 verdeelt over bestaande samenlevingsvormen. De cijfers over het geregistreerd partnerschap zijn gebaseerd op de cumulatieve aantallen uit figuur 1 waarbij omzettingen buiten beschouwing zijn gelaten. Het CBS geeft aan dat op 1 januari 2005 3,4 miljoen paren getrouwd zijn. Ruim 750.000 paren wonen volgens het CBS op dat moment ongehuwd samen. Volgens de cumulatieve cijfers zijn er op 1 januari 2005 bijna 27.000 paren met een geregistreerd partnerschap. Dit beslaat minder dan 1 procent van het totaal aantal samenwonenden. Mogelijke beëindigingen van geregistreerde partnerschappen zijn niet meegenomen (deze cijfers zijn niet bekend) zodat deze cijfers wellicht een overschatting geven van het aandeel geregistreerde partners.

⁸ CBS (2006).

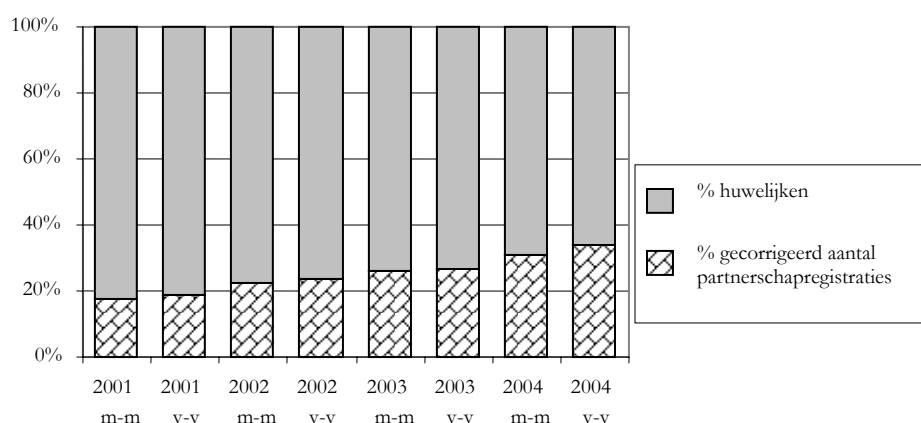
⁹ CBS (2006).

Figuur 5b: Absolute aantallen huwelijksluitingen en partnerschapsregistraties voor paren van verschillend geslacht, gecorrigeerd voor omzettingen

In figuur 5b is het absolute aantal partnerschappen gesloten door paren van verschillend geslacht weergegeven, gecorrigeerd voor het aantal omzettingen van huwelijken in geregistreerd partnerschappen. Het gecorrigeerde aantal partnerschapsregistraties in 2005 is nog niet bekend. De absolute aantallen zijn weergegeven naast het absolute aantal huwelijksluitingen tussen paren van verschillend geslacht. In één oogopslag is te zien dat het aantal huwelijksluitingen veel groter is dan het aantal partnerregistraties voor paren van verschillend geslacht, al neemt het aantal huwelijksluitingen wel af na 2002.

Figuur 5c: Percentages partnerschapsregistraties en huwelijksluitingen van het totaal aantal gesloten formele relaties paren van gelijk geslacht

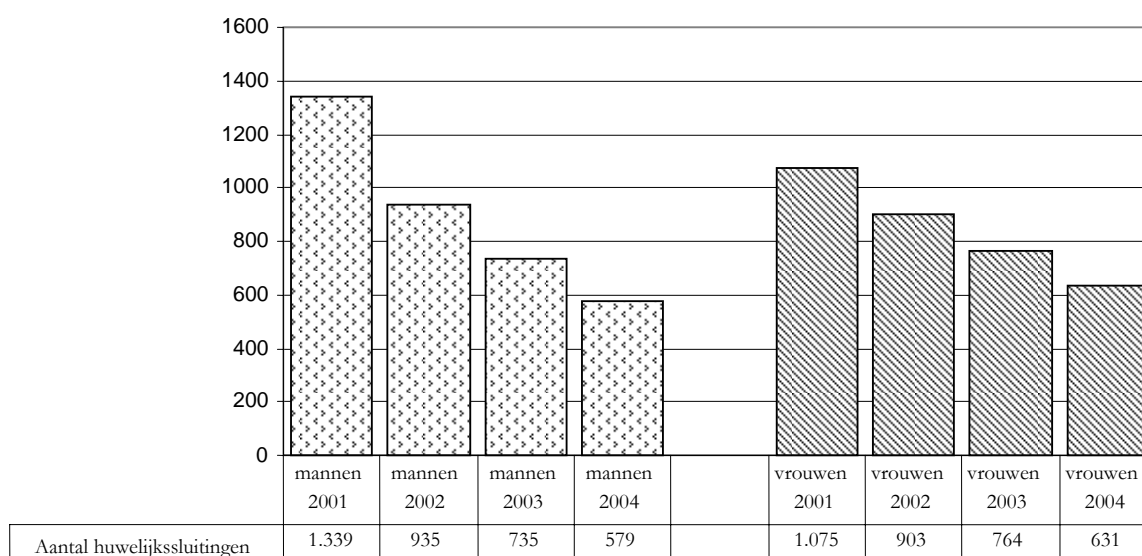
Uit figuur 5c blijkt tot slot dat ondanks de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht, het partnerschap nog steeds door deze groep wordt gebruikt als formele relatievorm. Het gebruik ten opzichte van het huwelijk blijkt voor zowel mannen- als vrouwenparen de afgelopen jaren weer licht te stijgen.

4. De openstelling van het huwelijk

De afname van het absoluut aantal partnerschapregistraties tussen partners van gelijk geslacht na 2001, suggereert dat de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht de oorzaak is van deze afname. Om gegronde uitspraken te kunnen doen over de verhoudingen tussen de verschillende vormen en de keuzes van paren, moet men weten hoeveel homoseksuele individuen er in Nederland zijn. Exacte cijfers hierover bestaan niet en bestaande cijfers zijn gebaseerd op schattingen en spreken elkaar soms tegen.¹⁰ Het CBS heeft in 2005 cijfers gepubliceerd over samenwonende paren van gelijk geslacht. Volgens deze cijfers zijn er op 1 januari 2005 bijna 53 duizend samenwonende paren van gelijk geslacht en waren het er 10 jaar geleden nog geen 39 duizend.¹¹ Op basis van de Gemeentelijke Basisadministratie rapporteert het CBS de leefvormen van deze samenwonende paren in 2005. Ruim 6 duizend samenwonende mannen- en vrouwenparen zijn getrouwd. Dit is bijna 12 procent van alle paren van gelijk geslacht. Daarnaast heeft zo'n 10 procent van de samenwonende paren een geregistreerd partnerschap. In totaal heeft dus bijna een kwart van de samenwonende paren van gelijk geslacht zijn relatie bij de burgerlijke stand laten vastleggen en driekwart woont ongehuwd samen.¹² Mannelijke samenwonende paren zijn iets in de meerderheid. In totaal vormen de paren van gelijk geslacht 1 procent van de samenwonende paren in Nederland.¹³

In figuur 6 wordt een overzicht gegeven van de absolute aantallen gesloten huwelijken tussen partners van gelijk geslacht per jaar.

Figuur 6: Absoluut aantal huwelijksluitingen tussen partners van gelijk geslacht naar jaar en geslacht¹⁴

Uit deze figuur blijkt dat het aantal huwelijksluitingen tussen paren van gelijk geslacht het hoogste was in het jaar waarin het huwelijk werd opengesteld. Voor zowel mannen als vrouwen is een daling te zien over de jaren in het aantal huwelijken dat gesloten wordt. Deze trend is niet verwonderlijk. In de aanlooptijd van de openstelling van het huwelijk kan verwacht worden dat er sprake is van een 'inhaalslag'. In de eerste jaren van de openstelling zullen veel paren die altijd al

¹⁰ LUBBERS *et al.* (2006); CROES (1996).

¹¹ CBS (2005).

¹² CBS (2005).

¹³ CBS (2005).

¹⁴ CBS (2006).

wilden trouwen hun boterbriefje gaan halen. In de beginjaren na de introductie van het geregistreerd partnerschap was een vergelijkbare trend zichtbaar. Deze redenering wordt onderbouwd door een overzicht van de leeftijd van de partners op het moment dat zij in het huwelijk treden. Verwacht kan worden dat de leeftijd in de eerste jaren gemiddeld hoger ligt omdat ook paren die al langer bij elkaar zijn zullen overgaan tot een huwelijk. In tabel 1 staan de verdelingen van de leeftijd van de oudste partner bij huwelijksluiting. De percentages worden afzonderlijk weergegeven voor mannen en vrouwen.

*Tabel 1: Leeftijdsopbouw in percentages, leeftijd oudste partner bij huwelijksluiting voor paren van gelijk geslacht naar jaar van sluiting*¹⁵

	Mannen				Vrouwen			
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
20-25 jaar	0,5	1,2	0,4	0,9	0,6	0,9	0,4	0,8
25-30 jaar	2,2	3,1	5,7	4,5	4,0	5,6	7,6	4,0
30-35 jaar	7,3	8,6	10,5	10,0	11,5	15,3	12,0	14,6
35-40 jaar	14,4	14,0	18,0	16,1	22,4	22,0	16,5	20,3
40-45 jaar	18,8	19,8	21,0	23,8	21,5	18,9	22,6	23,3
45-50 jaar	14,1	15,3	13,1	13,8	15,7	13,2	14,0	14,0
> 50 jaar	42,7	35,8	30,9	30,4	24,3	20,4	24,2	22,4

In tabel 1 is te zien dat in alle jaren de huwelijksleeftijd van de oudste partner relatief hoog ligt. Voor mannen is het zelfs zo dat in 2001, bij de openstelling van het huwelijk, in meer dan 40 procent van de gevallen de oudste partner een leeftijd van boven de 50 jaar had. In de opeenvolgende jaren neemt het aandeel 50-plussers wel af, maar het blijft de grootste groep. Bij vrouwen zien we ook dat veel oudste partners behoren tot de relatief oudere leeftijdscategorie. Wel is de verdeling bij vrouwen iets minder scheef en in 2004 is de grootste groep die tussen de 40 en 45 jaar. De relatief hoge leeftijd bij huwelijksluiting kan te maken hebben met het op latere leeftijd willen regelen van pensioenrecht of erfrecht, of met het feit dat deze paren later settelen.

5. Samenvatting

In de eerste jaren na de invoering van het geregistreerd partnerschap hebben vooral paren van hetzelfde geslacht gebruik gemaakt van deze relatievorm. Na de openstelling van het huwelijk in 2001 neemt het aantal partnerschappen van paren van gelijk geslacht dat jaarlijks wordt aangegaan zeer sterk af. Het absoluut aantal gesloten partnerschapregistraties stijgt sinds 2001 en deze stijging is volledig toe te schrijven aan registraties van paren van verschillend geslacht. Per jaar is echter meer dan de helft van de registraties gesloten door paren van verschillend geslacht toe te schrijven aan omzettingen van een huwelijk in een partnerschap ten behoeve van een versnelde scheidingsprocedure (flitsscheiding). Het aandeel van de ongehuwde bevolking dat heeft gekozen voor een geregistreerd partnerschap als formele relatievorm is relatief klein en vertoont over de jaren weinig fluctuatie. Het aantal huwelijksluitingen tussen paren van gelijk geslacht is het hoogst in het jaar waarin het huwelijk werd opengesteld. Voor zowel mannelijke paren als voor vrouwelijke paren is een lichte daling te zien over de jaren in het absoluut aantal gesloten huwelijken op jaarbasis, maar voor vrouwen is de daling minder sterk dan voor mannen.

¹⁵ CBS (2006).

IV.B Huwelijk of geregistreerd partnerschap? Resultaten enquête

1. Opzet en methodiek

1.1 *Inleiding*

Om te evalueren hoe de openstelling van het huwelijk in de praktijk functioneert en hoe het geregistreerd partnerschap naast het (opengestelde) huwelijk moet worden gewaardeerd is een grootschalige dataverzameling opgezet onder de Nederlandse bevolking. De onderzoekspopulatie bestaat uit gehuwden, geregistreerde partners en ‘flitsscheiders’:

- (1) gehuwd met partner van verschillend geslacht
- (2) gehuwd met partner van gelijk geslacht
- (3) geregistreerd partnerschap met partner van verschillend geslacht
- (4) geregistreerd partnerschap met partner van gelijk geslacht.
- (5) flitsscheiders

1.2 *Steekproef*

Om een representatieve afspiegeling te krijgen van individuen afkomstig uit deze verschillende groepen in Nederland, is een aselechte steekproef getrokken uit alle gemeentes van Nederland. Daarbij is gestratificeerd op een vertegenwoordiging van 3 grote gemeentes (>200.000 inwoners), 4 middelgrote gemeentes (>50.000-<150.000, en 3 kleine gemeentes (< 50.000 inwoners). De 10 geselecteerde gemeentes zijn vervolgens aangeschreven met het verzoek om een voorselectie te maken van adresgegevens uit de Gemeentelijk Basisadministratie. Gelet op het specifieke karakter van een deel van de populatie (geregistreerde partners) was het noodzakelijk om gebruik te maken van bevolkingsregisters.

In de praktijk leverde dit verzoek aan gemeentes verschillende knelpunten op. Enkele gemeentes weigerden medewerking op basis van privacy overwegingen. Andere gemeentes rekenden hoge lege- of administratiekosten. Enkele gemeentes bleken aanschrijfprocedures te hanteren (waarbij geselecteerde personen eerst de gelegenheid krijgen om bezwaar te maken) die te veel tijd kostten gegeven de korte looptijd van dit onderzoek. De kleine gemeentes bleken een zeer beperkt aantal respondenten uit de beoogde doelgroepen in hun bestanden te hebben. Met name het aantal geregistreerde partners van gelijk geslacht blijkt sterk ondervertegenwoordigd in veel gemeentes. Uiteindelijk hebben 8 gemeentes meegewerkt aan het onderzoek.

- (1) Heemskerk (klein)
- (2) Zwolle (middelgroot)
- (3) Leiden (middelgroot)
- (4) Utrecht (middelgroot)
- (5) Nijmegen (middelgroot)
- (6) Maastricht (middelgroot)
- (7) Eindhoven (groot)
- (8) Amsterdam (groot)

Er zijn in totaal 2.553 adressen geleverd. In de periode januari-mei 2006 zijn de respondenten individueel op persoonlijke naam benaderd (dus één persoon per adres). De respondenten hebben een vragenlijst ontvangen met een begeleidende brief (zie bijlagen VI en VII). In sommige gevallen is op verzoek van de gemeentes een extra alinea tekst opgenomen over de wijze waarop de adressen van de gemeentes zijn verkregen. Na 2 weken is een herinneringsbrief uitgegaan indien er nog geen respons was. Een respons overzicht is weergegeven in tabel 2. De totale respons is 48,5 procent, wat relatief hoog is vergeleken met de gemiddelde respons op schriftelijk vragenlijsten bij grootschalige dataverzamelingen, gemiddeld is deze ongeveer 15 tot

20 procent. De respons is het hoogste onder personen met een partner van gelijk geslacht (60 procent en 54 procent). De respons is het laagst onder de groep flitsscheiders (26 procent). De responsgegevens van Amsterdam zijn niet uitgesplitst naar paren van gelijk of verschillend geslacht. Deze adressen zijn helaas aangeleverd zonder informatie over het geslacht van de paren.

1.3 De vragenlijsten

Er zijn drie verschillende vragenlijsten ontwikkeld. Eén vragenlijst richt zich specifiek op het geregistreerd partnerschap en is gestuurd naar personen die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan. Een andere vragenlijst richt zich op het huwelijk en is gestuurd naar gehuwden. De vragenlijsten zijn echter zo opgesteld dat ze grotendeels identieke vragen en items bevatten en onderling vergelijkbaar zijn. Beide vragenlijsten omvatten de volgende onderwerpen:

- Algemene kenmerken respondent
- Kinderen
- Relatiegeschiedenis
- Redenen voor aangaan relatievorm
- Motieven bij keuze tussen relatievormen
- Ceremoniële karakter relatievorm
- Informatiebronnen
- Kennisvragen
- Gepercipieerde en ervaren problemen
- Achtergrond kenmerken

Beide vragenlijsten zijn opgenomen in bijlagen VI en VII.

Daarnaast is er een aparte vragenlijst ontwikkeld voor respondenten die een flitsscheiding hebben meegemaakt. In deze vragenlijst zijn specifieke vragen opgenomen over de keuze voor en ervaringen met een flitsscheiding. Deze vragenlijst omvat de volgende onderwerpen:

- Algemene kenmerken respondent
- Kinderen
- Relatiegeschiedenis
- Motieven bij keuze voor flitsscheiding
- Informatiebronnen
- Hulp van deskundigen
- Ervaring met hulp
- Gepercipieerde en ervaren conflicten en problemen
- Mening over flitsscheiding
- Achtergrond kenmerken

Tabel 2: Respons overzicht

	Eindhoven	Utrecht	Zwolle	Leiden	H-kerk	Nijmegen	Maastricht	A'dam *	Totaal
HV									
Aangeschreven	100	100	70	75	20	105	100		570
Terug	21	40	34	32	5	48	23		203
%	21,0	40,0	48,6	42,7	25,0	45,7	23,0		35,6
HG									
Aangeschreven	100	100	80	68	5	105	100		558
Terug	48	56	50	51	1	61	36		303
%	48,0	56,0	62,5	75,0	20,0	58,1	36,0		54,3
GV									
Aangeschreven	100	100	70	90	20	105	100		585
Terug	58	56	44	50	8	56	38		310
%	58,0	56,0	62,9	55,6	40,0	53,3	38,0		53,0
GG									
Aangeschreven	34	76	22	18	4	85	26		265
Terug	20	44	13	14	4	56	8		159
%	58,8	57,9	59,1	77,8	100,0	65,9	30,8		60,0
FLITS									
Aangeschreven		40						46	86
Terug		14						12	26
%		35,0						26,1	30,2
H Amsterdam*									
Aangeschreven								244	244
Terug								110	110
%								45,1	45,1
GP Amsterdam*									
Aangeschreven								243	243
Terug								127	127
%								52,3	52,3
TOTAAL									
Aangeschreven	334	416	242	251	49	400	326	533	2551
Terug	147	196	141	147	18	221	105	237	1238
%	44,0	47,1	58,3	58,6	36,7	55,3	32,2	44,5	48,5

*voor Amsterdam kan geen onderscheid worden gemaakt naar aangeschreven paren gelijk of verschillend geslacht per relatievorm.

HV: Huwelijk, verschillend geslacht

GV: Geregistreerd partnerschap, verschillend geslacht

HG: Huwelijk, gelijk geslacht

GG: Geregistreerd partnerschap, gelijk geslacht

FLITS: Huwelijk omgezet in geregistreerd partnerschap t.b.v. scheiding, alleen GV

2. Resultaten

2.1 *Het aangaan van een formele relatievorm en de keuze voor de vorm*

Hoe personen hun relatie vormgeven en welke redenen ten grondslag liggen aan beslissingen rondom de relatievorm is een vraag die in sociologisch onderzoek vaak is gesteld. De afgelopen decennia worden gekenmerkt door grote veranderingen in relatievorming en relatievormgeving. Vanaf de jaren zeventig nam het aantal ongehuwd samenwonenden snel toe. Er wordt steeds minder vaak gehuwd en de gemiddelde huwelijksleeftijd is sterk gestegen. Deze veranderingen maken deel uit van een demografische transitie die door sociologen en demografen wordt toegeschreven aan verschillende structurele en culturele veranderingen in de samenleving.¹⁶ Het voert te ver om in deze studie in te gaan op alle achterliggende oorzaken. Echter, één van de belangrijkste genoemde motoren achter de veranderingen op het gebied van relatievorming en – vormgeving is dat mensen minder gericht zijn op burgerlijke tradities en het gezinsideaal en meer individualistisch georiënteerd zijn geraakt. Er is meer ruimte gekomen voor individuele privacy en autonomie, wat geleid heeft tot een meer pluriforme en geïndividualiseerde samenleving. Toegepast op het gebied van relatievorming is de hypothese dat de inrichting van het dagelijkse leven tegenwoordig steeds meer naar eigen voorkeur en behoefte gebeurt. Traditionele normen over huwelijk en gezin zijn minder sturend geworden bij keuzes op het gebied van relatievorming.¹⁷ Het huwelijk is mede daardoor niet meer de vanzelfsprekende relatievorm. Er zijn meerdere gangbare typen partnerrelaties bijgekomen.

Een eerste beslissing die partners nu vaak nemen is om wel of niet te gaan samenwonen. Het ongehuwd samenwonen is sinds de jaren tachtig sterk toegenomen en tegenwoordig gaat ruim 70 procent van de jong-volwassenen ongehuwd samenwonen.¹⁸ Uit huidige cijfers blijkt dat uiteindelijk het grootste deel van de ongehuwd samenwonenden wel tot het formaliseren van de relatie overgaat in de vorm van een huwelijk of partnerregistratie. Wanneer een ongehuwde samenwoning niet binnen 2,5 jaar is beëindigd, blijkt er vrijwel altijd een huwelijk uit voort te komen.¹⁹ Relaties waarin partners langdurig ongehuwd samenwonen komen wel voor, maar behoren tot de uitzonderingen.²⁰

Waarom worden relaties nog wel geformaliseerd middels een huwelijk of partnerschap? Er wordt vaak verondersteld dat met name het huwelijk tegenwoordig wordt ingegeven door romantische overwegingen. Maar ook personen die weinig waarde hechten aan traditie of romantiek blijken vaak over te gaan tot het formaliseren van de relatie. Partners investeren niet alleen in een persoonlijke intieme liefdesrelatie, maar delen ook een huishouden, goederen en vaak worden er kinderen uit hun relatie geboren. Om al deze immateriële en materiële zaken goed te regelen, kiezen partners er voor om hun relatie ook formeel vorm te geven.

In deze studie is rechtstreeks gevraagd welke redenen een belangrijke rol speelden bij het overgaan tot het formaliseren van de relatievorm. Er zijn verschillende mogelijke redenen voorgelegd aan de respondenten waarbij ze voor elke reden konden aangeven of deze wel of niet een rol heeft gespeeld. Daarbij zijn zowel immateriële als materiële redenen opgenomen. In figuur 7 is weergegeven wat voor de vier onderscheiden groepen belangrijke redenen zijn geweest om over te gaan tot een formalisering van de relatie.

¹⁶ KOOY (1987); LESTHAEGHE & VAN DE KAA (1986).

¹⁷ LESTHAEGHE & VAN DE KAA (1986); VAN DE KAA (1987).

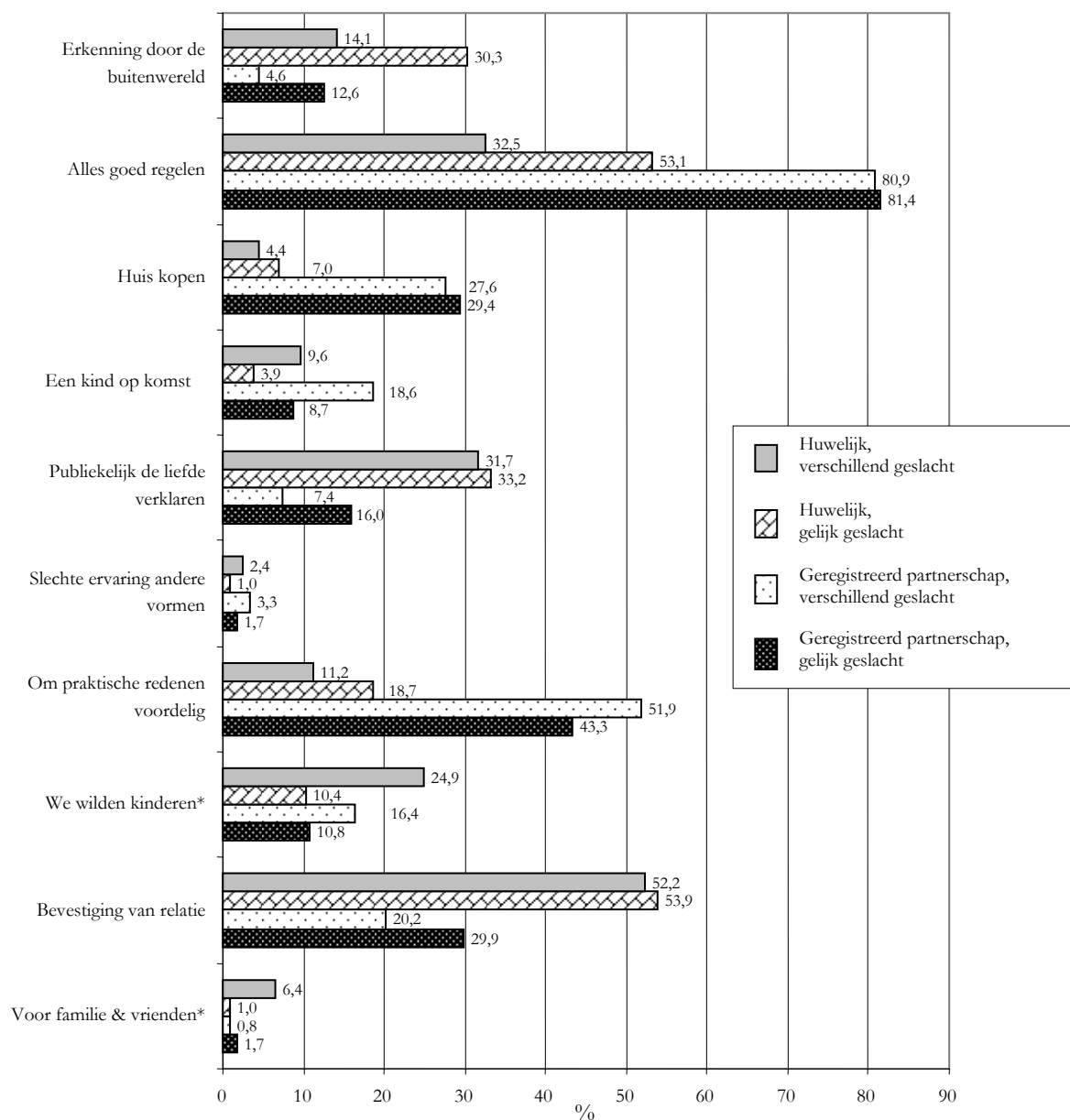
¹⁸ LIEFBROER & DYKSTRA (2000).

¹⁹ LIEFBROER & DYKSTRA (2000).

²⁰ NGR (2003).

In een oogopslag is te zien dat de redenen vaak verschillen voor de vier onderscheiden groepen. Een reden om een verbintenis aan te gaan die door alle groepen relatief belangrijk wordt gevonden is ‘alles goed willen regelen’. Voor geregistreerde partners van zowel gelijk als verschillend geslacht blijkt ‘alles goed te willen regelen’ de grootste rol te spelen bij het formaliseren van de relatie, ruim 80 procent geeft aan dat dit een grote rol speelde. Bij gehuwden van zowel gelijk als verschillend geslacht wordt ‘de bevestiging van de relatie’ door ruim 50 procent genoemd als meest belangrijke reden voor het overgaan tot een verbintenis. Dit is daarmee de reden die het vaakst als meest belangrijk wordt betiteld door gehuwden. Hier is een groot verschil te zien met de geregistreerde partners, want een minderheid van bijna 30 procent van de paren van gelijk geslacht en ruim 20 procent van de paren van verschillend geslacht vindt de bevestiging van de relatie een belangrijke reden. Dit lijkt te duiden op een verschil in aanleiding voor formalisering. Het huwelijk lijkt meer een rituele vorm te vertegenwoordigen en het partnerschap een zakelijk arrangement. Bij de meer romantische reden ‘elkaar publiekelijk de liefde verklaren’ blijkt dit beeld terug te komen. Een derde van de gehuwden van zowel gelijk als verschillend geslacht geeft aan dat dit een belangrijke reden was om over te gaan tot het formaliseren van de relatie. Bij geregistreerde partners is elkaar ‘publiekelijk de liefde verklaren’ duidelijk minder bepalend. Vooral voor de mensen met een partnerschap met partner van het andere geslacht was dit geen aanleiding om de verbintenis aan te gaan, slechts 7 procent noemt dit als reden. Geregistreerde partners noemen vaker meer praktische zaken als een huis kopen, een kind dat op komst is en dat het algemeen praktisch voordelig is om de relatie te formaliseren.

Figuur 7: Redenen om over te gaan tot een formalisering van de relatie

Zijn er naast duidelijke verschillen tussen geregistreerde partners en gehuwden ook overeenkomsten tussen paren van gelijk en verschillend geslacht in de redenen voor het formaliseren van de relatie? Uit de figuur blijkt dat paren van gelijk geslacht vaak dezelfde redenen belangrijk vinden als paren van verschillend geslacht binnen dezelfde relatievorm. Er is één uitzondering, gehuwden met een partner van hetzelfde geslacht noemen in 30 procent van de gevallen ‘erkenning door de buitenwereld’ als een belangrijke beweegreden. Deze meer emancipatoire reden wordt significant minder genoemd door de andere groepen. Van de geregistreerde partners met een partner van gelijk geslacht benoemt slechts 12 procent dit als een belangrijke reden.

Vervolgens is gekeken naar de keuze voor de specifieke vorm. Wanneer personen hun relatie willen formaliseren hebben zij de keuze tussen verschillende mogelijkheden. Motieven bij de

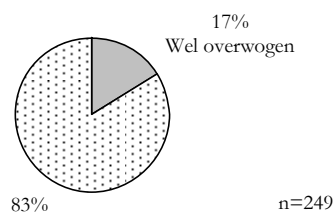
keuze tussen relatievormen worden in sociologisch onderzoek vaak vanuit twee gezichtspunten benaderd. Er kan rechtstreeks worden gevraagd naar overwegingen die een rol hebben gespeeld bij de keuze voor een bepaalde vorm. Maar er wordt ook vaak bestudeerd welke achterliggende kenmerken van individuen bepalend zijn voor keuzes tussen vormen.

In deze studie worden beide zaken meegenomen in de analyse. Aan de respondenten is gevraagd naar redenen voor het aangaan van een specifieke vorm. Er is onderscheid gemaakt naar verschillende praktische overwegingen (financieel, juridisch, geboorte kind) versus meer symbolische of normatieve overwegingen (emotionele waarden van een vorm etc.). In een volgende analyse worden achterliggende kenmerken van individuen geanalyseerd in relatie tot de keuze tussen bestaande arrangementen. Achterliggende kenmerken die worden geanalyseerd zijn sociaal-economische kenmerken, de aanwezigheid van kinderen, relatieduur, relatiegeschiedenis en religiositeit. De keuze tussen de formele vormen wordt steeds vergeleken voor alle te onderscheiden groepen.

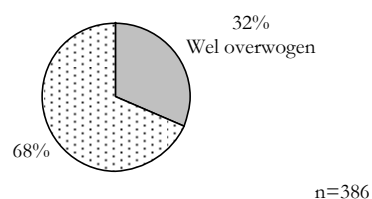
Voordat de redenen die personen hebben opgegeven voor de keuze voor een specifieke vorm worden gerapporteerd, is eerst onderzocht of het alternatief huwelijk of geregistreerd partnerschap überhaupt is overwogen voordat er een definitieve beslissing is genomen.

In figuur 8 is te zien dat gehuwden met een partner van verschillend geslacht in de meeste gevallen geen partnerregistratie hebben overwogen. Een minderheid van 17 procent geeft aan dat het eventueel een optie was, ruim 83 procent heeft het niet meegenomen in de overweging. Voor gehuwden met een partner van gelijk geslacht ligt deze verhouding iets minder scheef, maar de meerderheid (68 procent) heeft een partnerschap niet overwogen. In figuur 10 en figuur 11 wordt aangegeven dat partners met een geregistreerd partnerschap wel vaak het huwelijk als alternatief overwogen hebben. Zowel voor mensen met partners van hetzelfde als verschillend geslacht geldt dat 43 procent een huwelijk heeft overwogen maar de uiteindelijke keuze op het partnerschap is gevallen.

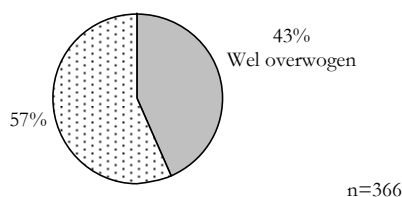
Figuur 8: Overweging partnerregistratie, gehuwden verschillend geslacht

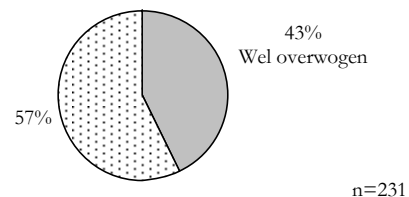
Figuur 9: Overweging partnerregistratie, gehuwden gelijk geslacht

Figuur 10: Overweging huwelijk, geregistreerde partners verschillend geslacht

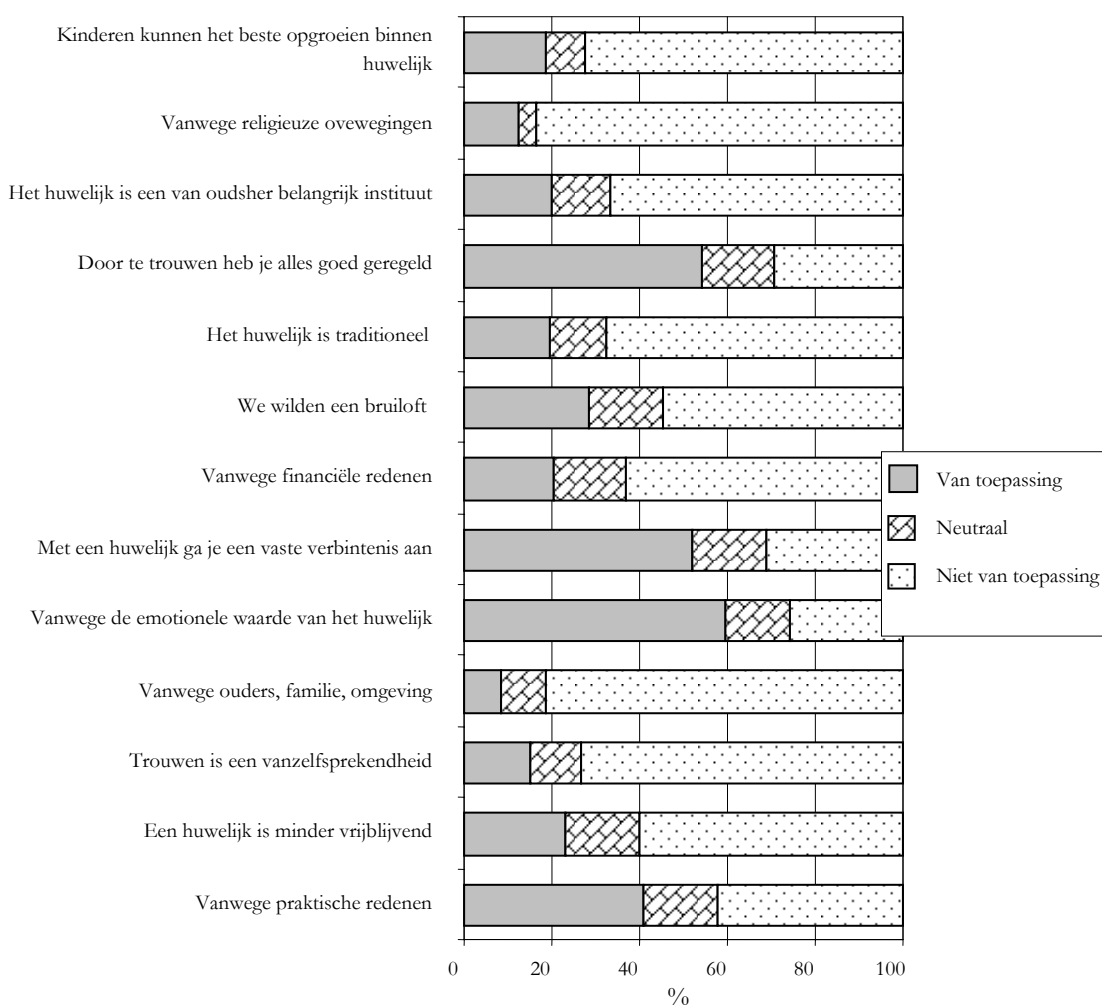

Figuur 11: Overweging huwelijk, geregistreerde partners gelijk geslacht

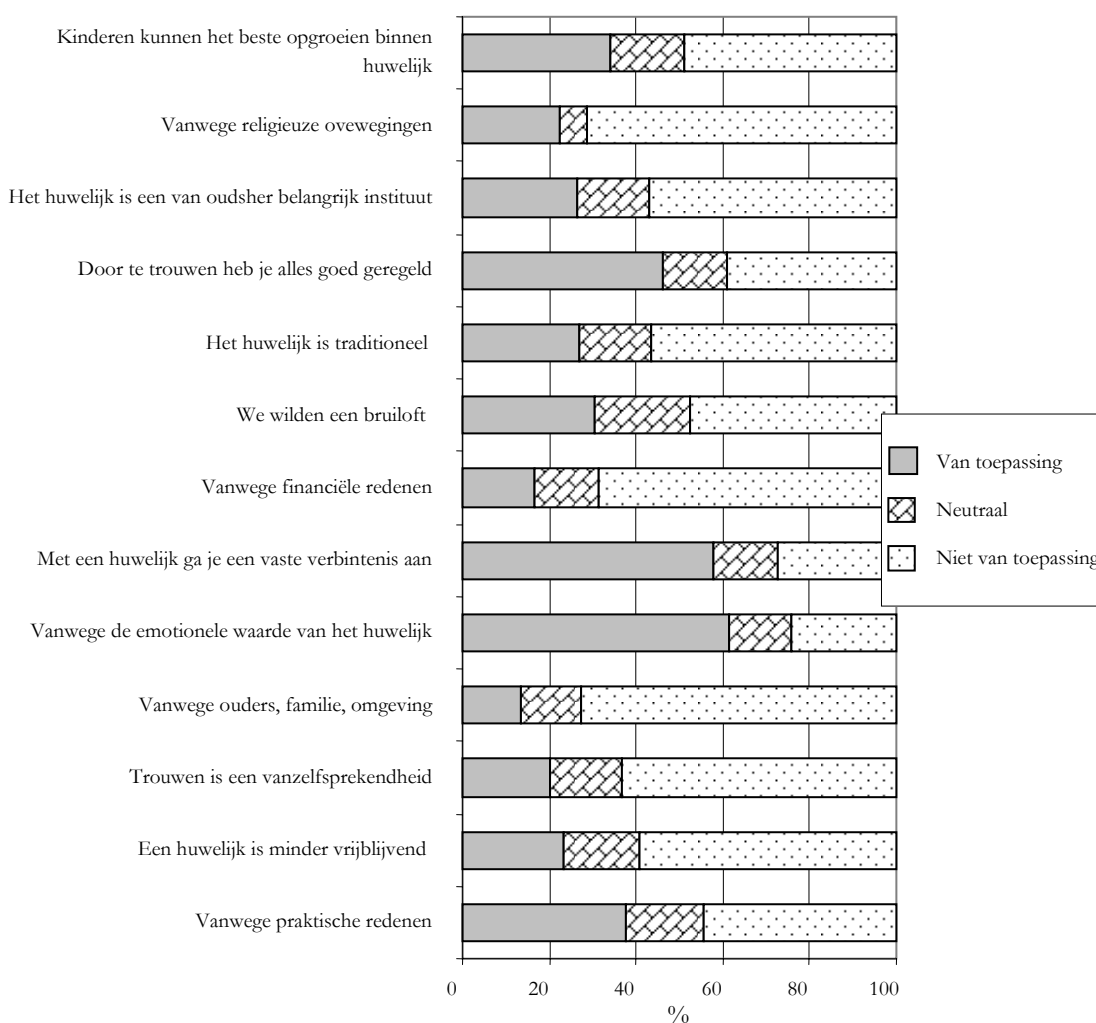
Wat zijn de redenen geweest om te kiezen voor een huwelijk of juist voor een geregistreerd partnerschap? De antwoorden zijn uitgezet in figuur 12 tot en met figuur 15, voor iedere afzonderlijke groep. In figuur 12 staan de redenen om specifiek te kiezen voor het huwelijk, voor gehuwden met een partner van verschillend geslacht. Drie argumenten blijken voor de meerderheid in het bijzonder van toepassing te zijn bij de keuze voor het huwelijk. Ruim 50 procent heeft voor het huwelijk gekozen omdat daarmee alles goed geregeld wordt. Maar meer symbolische redenen zijn nog vaker relevant. De emotionele waarde van het huwelijk vindt 60 procent van de gehuwden een doorslaggevende reden. En meer dan 50 procent vindt dat je met het huwelijk een vaste verbintenis aangaat. Algemene praktische redenen wordt in 40 procent van de gevallen van belang geacht. Symbolische redenen die nog redelijk vaak van belang worden geacht zijn dat mensen een bruiloft wilden (bijna 30 procent), dat het huwelijk minder vrijblijvend is (22 procent) en dat het een van oudsher belangrijk instituut is (20 procent). Religieuze overwegingen en de rol van ouders, familie en omgeving zijn volgens de gehuwden meestal niet van toepassing geweest.

Figuur 12: Redenen voor keuze huwelijk, gehuwden verschillend geslacht

Welke redenen waren zwaarwegend voor gehuwden met een partner van hetzelfde geslacht om te trouwen in plaats van te kiezen voor een andere vorm? Uit figuur 13 blijkt dat ook de gehuwden met een partner van hetzelfde geslacht de emotionele waarde van het huwelijk als belangrijkste reden noemen. Meer dan 60 procent geeft aan dat deze reden van toepassing was op hun situatie. Ook het feit dat het huwelijk een vaste verbintenis is wordt door 50 procent van de personen als belangrijke reden genoemd. Gehuwden met een partner van gelijk geslacht blijken dus net als gehuwden met een partner van verschillend geslacht vooral symbolische motieven te hebben bij de specifieke keuze voor een huwelijk. Dat je met een huwelijk alles goed geregeld hebt is bij 45 procent van de personen echter ook een reden om te trouwen. Hieruit blijkt dat de top-3 redenen gelijk is voor beide categorieën gehuwden, zowel met een partner van verschillend als hetzelfde geslacht. Ook voor gehuwden met een partner van hetzelfde geslacht zijn er enkele symbolische redenen die nog redelijk vaak van toepassing zijn. Een bruiloft willen vieren is in 30 procent van de gevallen een reden. Ook wordt het feit dat het huwelijk minder vrijblijvend is weer redelijk vaak benoemd (22 procent) en dat het een van oudsher belangrijk instituut is (25 procent) weegt ook voor de paren van gelijk geslacht mee.

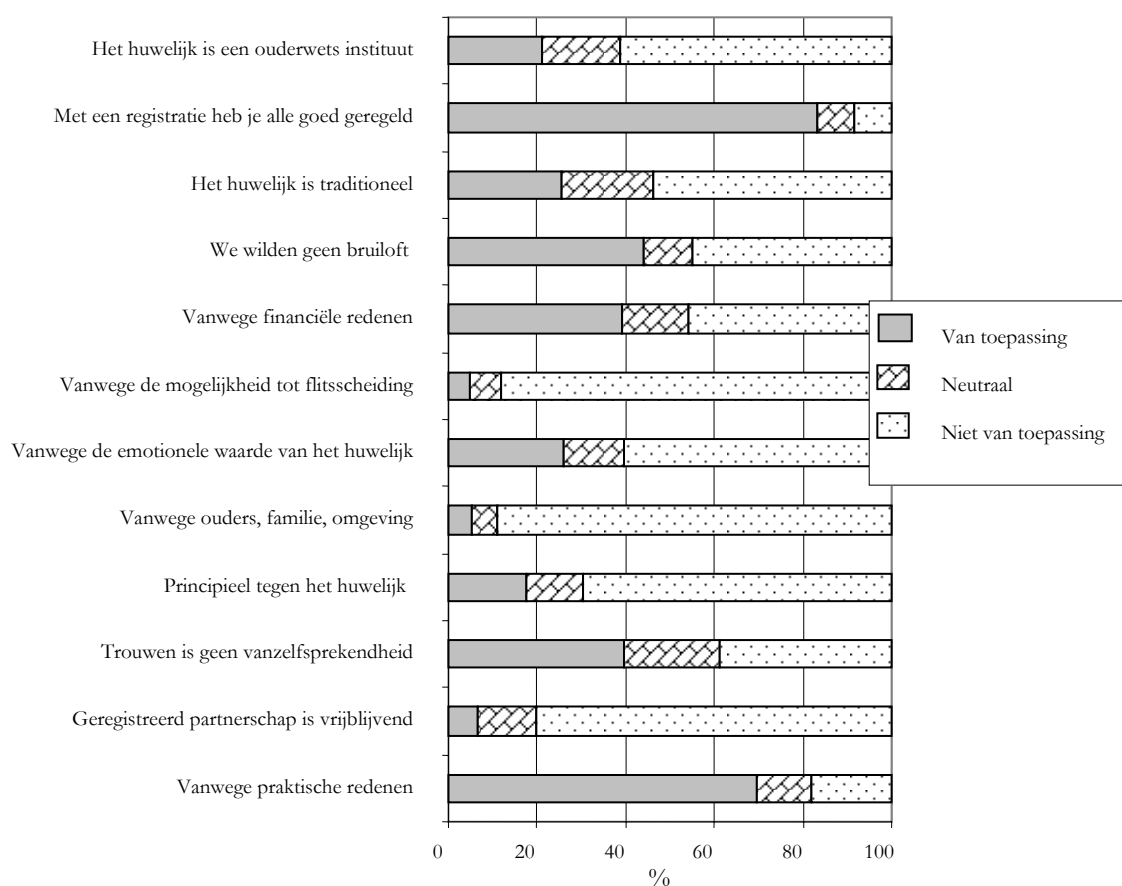
Figuur 13: Redenen voor keuze huwelijk, gehuwden gelijk geslacht

Religieuze overwegingen zijn voor paren van gelijk geslacht in verhouding belangrijker (22 procent) dan voor paren van verschillend geslacht. De rol van ouders, familie en omgeving is volgens de gehuwden met een partner van hetzelfde geslacht het minst van toepassing geweest.

Een groot deel van deze items is ook voorgelegd aan de geregisteerde partners. Sommige items zijn iets anders geformuleerd en er zijn enkele items toegevoegd die specifiek gaan over het partnerschap. De antwoorden van de geregisteerde partners zijn terug te vinden in figuur 14 en figuur 15.

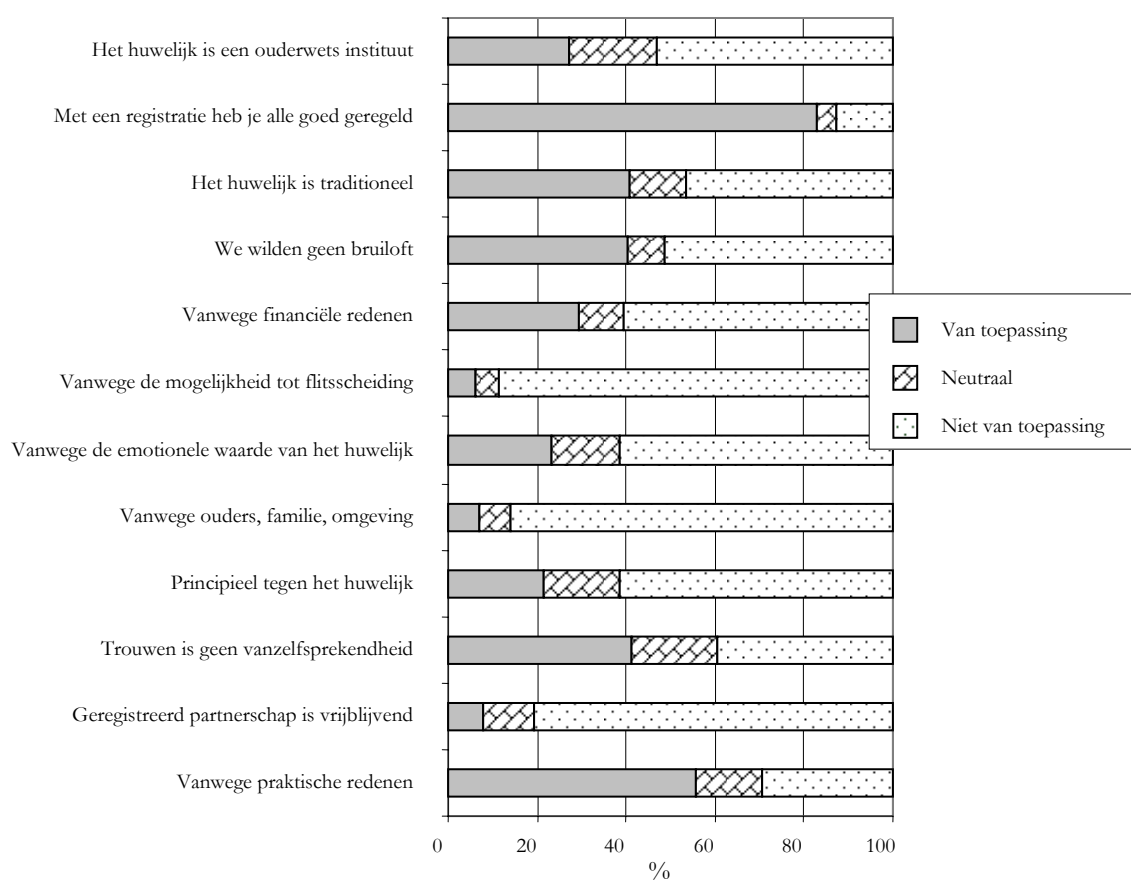
Figuur 14: Redenen voor keuze geregistreerd partnerschap, geregisteerde partners verschillend geslacht

Voor geregisteerde partners met een partner van het andere geslacht springen twee argumenten om te kiezen voor het partnerschap er uit. Ruim 80 procent vindt dat het feit dat je met een registratie alles goed hebt geregeld een argument dat van toepassing is op hun keuze specifiek voor het partnerschap. Bijna 70 procent vindt in aanvulling hierop praktische redenen belangrijk. Een grote groep geregisteerde partners geeft aan dat ze geen bruiloft wilden en dat dit een argument is geweest om te kiezen voor een partnerschap (43 procent). Voor 40 procent van deze personen spelen ook financiële redenen een rol. Meer praktische overwegingen lijken dus voor de grootste groep van toepassing bij de specifieke keuze voor het partnerschap. Maar ook attitudes over het huwelijk blijken niet onbelangrijk, de keuze voor het geregistreerd partnerschap blijkt vaak ook een keuze te zijn tegen het huwelijk. Bijna 40 procent geeft aan dat trouwen geen vanzelfsprekendheid is. Ook de emotionele waarde van het huwelijk blijkt in 25 procent van de gevallen een overweging te zijn geweest om juist voor het partnerschap te kiezen en hetzelfde aandeel vindt het huwelijk traditioneel en koos daarom voor een partnerschap. Ruim 20 procent

koos voor een partnerschap mede omdat zij het huwelijk een ouderwets instituut vinden en bijna 20 procent benoemt dat principieel tegen het huwelijk zijn een overweging is geweest om voor het partnerschap te kiezen. De mogelijkheid tot flitsscheiding is voor de geregistreerde partners nauwelijks een aanleiding geweest om te kiezen voor deze vorm. En de overweging dat het partnerschap een meer vrijblijvende vorm is, wordt slechts door 6 procent van de ondervraagde geregistreerde partners met partner verschillend geslacht genoemd als reden.

Figuur 15: Redenen voor keuze geregistreerd partnerschap, geregistreerde partners gelijk geslacht

Tot slot wordt in figuur 15 bekeken welke redenen van belang zijn voor geregistreerde partners met een partner van gelijk geslacht bij hun keuze. In ruim 80 procent van de gevallen wordt het argument dat je met een registratie alles goed hebt geregeld als relevant aangemerkt. Praktische redenen zijn van belang voor 55 procent van deze groep. Dus ook de geregistreerde partners met een partner van gelijk geslacht lijken praktische argumenten sterk te laten meewegen in hun specifieke keuze voor het partnerschap, al blijken financiële redenen voor deze groep iets minder belangrijk dan voor paren van verschillend geslacht. Ruim 40 procent vindt trouwen geen vanzelfsprekendheid en heeft daarom voor het partnerschap gekozen. Ook het niet willen vieren van een bruiloft speelt bij paren van gelijk geslacht een rol bij de keuze voor een partnerschap, namelijk in 40 procent van de gevallen. Meer nog dan de paren van verschillend geslacht, vinden de paren van gelijk geslacht het feit dat het huwelijk traditioneel is een argument om te kiezen voor het partnerschap en voor bijna 30 procent weegt het feit dat het huwelijk een ouderwets instituut is ook mee. Iets minder van belang bij de keuze voor een partnerschap zijn de emotionele waarde van het huwelijk (22 procent) en het principieel tegen het huwelijk zijn (21 procent). De mogelijkheid tot flitsscheiding wordt bijna door niemand genoemd als motief bij de

keuze voor een partnerschap. En ook de overweging dat het partnerschap een meer vrijblijvende vorm is, wordt slechts door 8 procent van de ondervraagde geregistreerde partners met een partner van hetzelfde geslacht genoemd als van belang voor hun keuze.

In tabel 3 zijn een aantal van de veelvoorkomende redenen op een rij gezet. Weergegeven is het percentage per groep dat deze reden sterk van toepassing vond bij de keuze voor de specifieke relatievorm. In deze tabel is het mogelijk om in één oogopslag veel genoemde redenen van gehuwden en geregistreerde partners met elkaar te vergelijken. De meer symbolische redenen staan bovenaan en worden gevolgd door meer praktische en/of zakelijke redenen.

De emotionele waarde van het huwelijk blijkt voor 60 procent van beide groepen gehuwden sterk van toepassing bij de keuze voor een huwelijk. Exact hetzelfde item is voorgelegd aan de geregistreerde partners. Wanneer geregistreerde partners het sterk eens zijn met dit item, impliceert dit dat de keuze voor het partnerschap een keuze is *tegen* de emotionele waarde van het huwelijk. Een kwart van de geregistreerde partners geeft inderdaad aan dat voor het partnerschap gekozen is vanwege emotionele waarde van het huwelijk.

Andere voorgelegde traditionele redenen, zijn 'het feit dat het huwelijk een instituut is' en 'dat het huwelijk traditioneel is'. De onderlinge verhoudingen in de antwoorden zijn nagenoeg gelijk wanneer gehuwden worden vergeleken met geregistreerde partners. Er zijn ongeveer net zoveel gehuwden die vanwege deze traditionele redenen zijn getrouwd als geregistreerde partners die vanwege deze reden *niet* zijn getrouwd maar een partnerschap zijn aangegaan. Dit geldt met name voor partners van verschillend geslacht. Er is wel een verschil te zien tussen paren van gelijk en verschillend geslacht. Voor paren van gelijk geslacht die zijn gaan trouwen is het feit dat het huwelijk een van oudsher belangrijk en traditioneel instituut is een belangrijkere reden om te trouwen dan voor gehuwden van verschillend geslacht. Andersom zijn geregistreerde partners van gelijk geslacht juist vaker dan partners van verschillend geslacht een geregistreerd partnerschap aangegaan omdat ze het huwelijk een traditioneel instituut.

Het niet willen geven van een bruiloft blijkt vooral voor geregistreerde partners een reden om te kiezen voor het partnerschap. Voor bijna een derde van de gehuwden was het geven van een bruiloft juist een reden om te gaan trouwen. Tot slot leert de vergelijking ons dat de meer zakelijke redenen (financieel en praktisch) duidelijk vaker door geregistreerde partners worden opgevoerd dan door gehuwden als reden voor de specifieke vorm.

Tabel 3: Percentage 'reden sterk van toepassing' bij keuze specifieke vorm, vergeleken voor vier groepen

	Gehuwd, verschillend	Gehuwd, gelijk	Geregistreerde, verschillend	Geregistreerde, gelijk
Vanwege de emotionele waarde van het huwelijk	59,4	61,6	25,8	23,4
Het huwelijk is een instituut	20,1	26,4	21,2	27,4
Het huwelijk is traditioneel	19,4	27	25,6	40,9
We wilden (g)een bruiloft	28,5	30,6	43,8	40,4
Vanwege financiële redenen	20,6	16,5	39	29,3
Vanwege praktische redenen	40,9	37,6	69,5	55,8

Alle genoemde redenen blijken grofweg onder te kunnen worden in meer praktische en meer symbolische redenen. Met behulp van een factoranalyse is onderzocht of er items zijn die statistisch gezien samen dezelfde factor representeren oftewel, of uit de antwoorden van de

respondenten ook blijkt dat bepaalde items door dezelfde personen vaker genoemd zijn dan andere. Uit de analyse blijkt dat er voor gehuwden twee duidelijke factoren zijn te onderscheiden. De volgende items vormen een goede schaal:

‘De praktische redenen schaal’ (*Cronbachs alpha* .75)

- Vanwege praktische redenen
- Vanwege financiële redenen
- Door te trouwen heb je alles goed geregeld

‘De symbolische redenen schaal’ (*Cronbachs alpha* .81)

- Een huwelijk is minder vrijblijvend
- Vanwege de emotionele waarde van het huwelijk
- Met het huwelijk ga je een vaste verbintenis aan
- Het huwelijk is traditioneel
- Het huwelijk is een van oudsher belangrijk instituut

Een factoranalyse van de items over de keuze voor het geregistreerd partnerschap levert geen duidelijke ladingen op specifieke factoren op. Uiteindelijk zijn er twee schalen gevormd op basis van inhoudelijk overwegingen. Deze items vormen tezamen redelijke schalen, af te lezen aan de wat lage *Cronbachs alpha*'s.

‘De praktische redenen schaal’ (*Cronbachs alpha* .48)

- Vanwege praktische redenen
- Vanwege financiële redenen
- We wilden geen bruiloft
- Met een registratie heb je alles goed geregeld

‘De principiële redenen schaal’ (*Cronbachs alpha* .67)

- Principieel tegen het huwelijk
- Vanwege de emotionele waarde van het huwelijk
- Het huwelijk is traditioneel
- Het huwelijk is een ouderwets instituut

In figuur 16 zijn de gemiddelde scores op de schalen (1-5) weergegeven. De gemiddelde score op praktische redenen is hoger voor gehuwden van verschillend geslacht dan voor gehuwden van gelijk geslacht. Dit verschil blijkt na uitvoering van een T-toets²¹ significant te zijn op $p < .005$ ($T=3,20$ $df=601$). Andersom spelen symbolische redenen een groter rol voor paren van gelijk geslacht dan voor paren van verschillend geslacht. Ook dit verschil is significant met $p < .005$ (t-toets, $T= -3,71$, $df=601$). Wat betreft het geregistreerd partnerschap blijkt dat principiële redenen gemiddeld gezien hoger scores dan praktische redenen. Voor paren van gelijk geslacht spelen praktische redenen een iets grotere rol dan voor paren van verschillend geslacht. Dit verschil is

²¹ De T-toets wordt gebruikt om gemiddelden van twee groepen op één variabele met elkaar te vergelijken. De nulhypothese luidt dat de twee gemiddelde niet van elkaar verschillen. Hier is gebruik gemaakt van een tweezijdige toets met een 95% betrouwbaarheidsinterval ($p < .005$). De t-waarde wordt als volgt berekend, uitgaande van verschillende varianties in beide populaties:

$$t = (X1 - X2) / (\sqrt{S1^2 / N1 + S2^2 / N2})$$

N1, N2 =het aantal waarnemingen in groep 1, groep 2

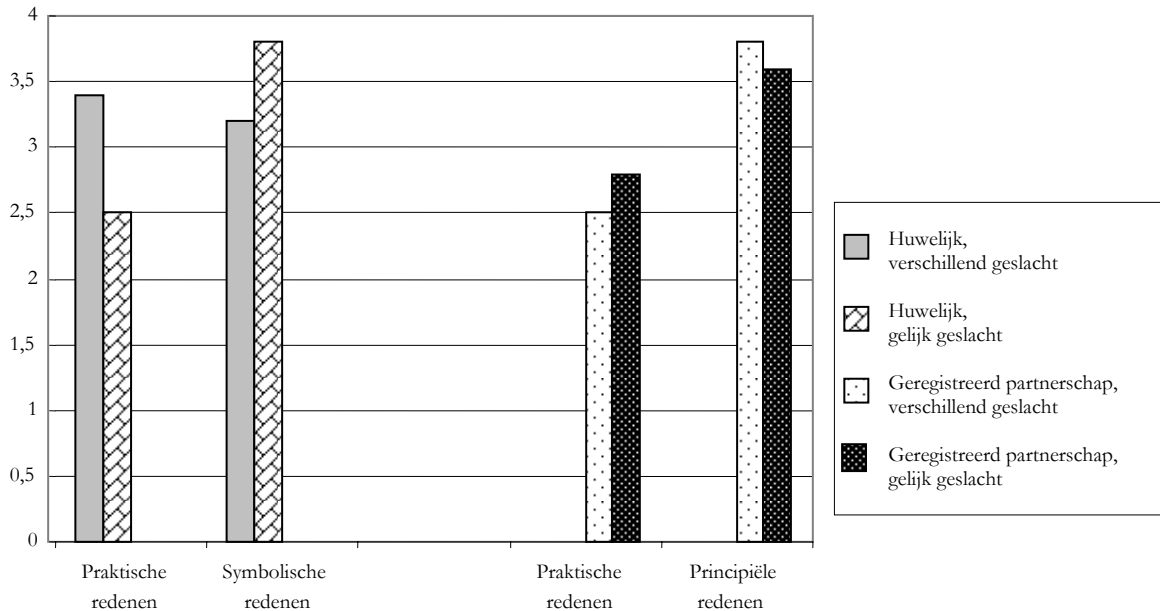
S1², S2² =de variantie in groep 1, groep 2

X1, X2 =het gemiddelde in groep 1, groep 2

df =het aantal vrijheidsgraden, de som van het aantal waarnemingen per in beide groepen min 2.

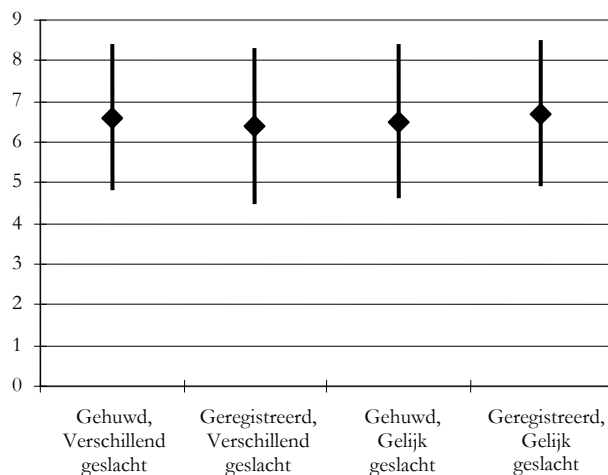
significant ($T=-3,93$; $df=572$). Voor de principiële redenen blijken de verhoudingen omgedraaid te zijn. Geregistreerde partners met partner van verschillend geslacht noemen vaker principiële redenen dan paren van gelijk geslacht. Dit verschil is echter niet significant ($T=1,99$; $df=572$).

Figuur 16: Gemiddelde scores op schalen 'redenen voor keuze relatievorm'

Vervolgens is bestudeerd welke achterliggende kenmerken van individuen mogelijk bepalend zijn voor keuzes tussen vormen. De keuze voor een specifieke relatievorm wordt in onderzoek naar levenslopen vaak verbonden aan kenmerken van iemands sociale positie en sociale herkomst.²² Verschillende kenmerken worden in dit onderzoek bestudeerd: de sociaal-economische positie van een stel, de relatiegeschiedenis, de aanwezigheid kinderen en de mate van religiositeit.

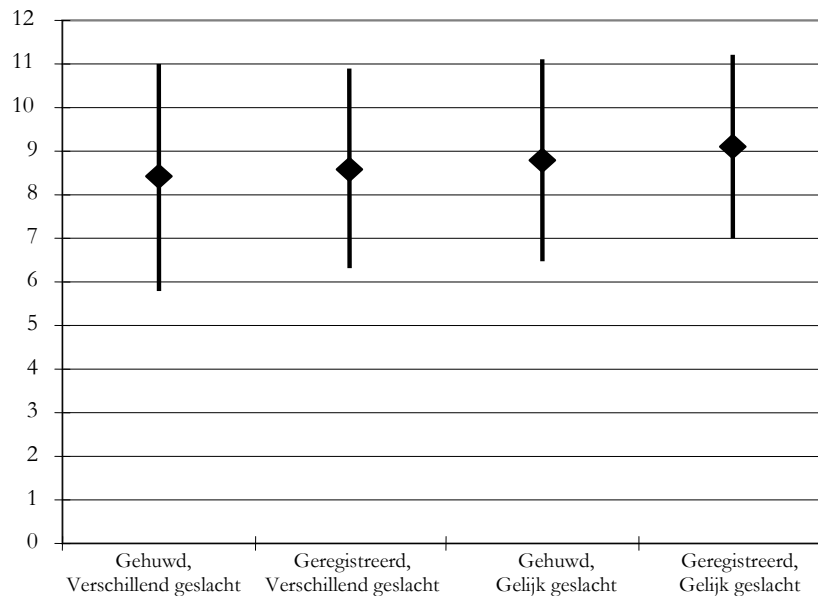
Figuur 17: Gemiddeld opleidingsniveau respondent naar relatievorm (met standaarddeviatie)

²² LIEFBROER (1991).

Allereerst wordt gekeken of geregistreerde partners en gehuwden verschillen wat betreft achterliggend opleidingsniveau. In figuur 17 is het gemiddelde opleidingsniveau van de respondenten uitgezet voor de vier groepen. Het opleidingsniveau is geschaald van (1) - lagere school - tot (9) -postacademisch. Uit figuur 17 blijkt dat er een zeer klein verschil is in opleidingsniveau van geregistreerde partners en gehuwden van verschillend geslacht. De T-toets voor gemiddeldes is net niet statistisch significant ($T=1,69$; $df=604$). Bij paren van gelijk geslacht is ook een klein verschil in opleidingsniveau tussen geregistreerde partners en gehuwden waar te nemen. Ook dit verschil is echter niet statistisch significant blijkt uit de T-toets ($T=-1,58$; $df=615$). Uit gegevens in dit onderzoek blijkt dus niet dat het gemiddelde opleidingsniveau een onderscheidend kenmerk is bij de keuze voor een specifieke relatievorm.

Figuur 18: Gemiddelde inkomensklasse huishouden naar relatievorm (met standaarddeviatie)

Een ander achtergrondkenmerk dat hier wordt geanalyseerd is het gemiddelde huishoudinkomen van paren. In figuur 18 is de gemiddelde inkomensklasse weergegeven waarbinnen de verschillende groepen vallen. De inkomensklasse is geschaald van (0) (€0 - €750 per maand) - tot (11) (meer dan €3.500). Uit de figuur blijkt dat bij paren van verschillend geslacht geregistreerde partners een gemiddeld hoger huishoudinkomen hebben dan gehuwden. Dit verschil is echter net niet statistisch significant ($T=-1,03$; $df=590$). Hetzelfde patroon is terug te zien bij paren van gelijk geslacht. Ook hier geldt dat geregistreerde partners een hoger inkomen hebben dan gehuwden en wederom is het verschil net niet significant ($T=-1,46$; $df=603$). Alhoewel geregistreerde partners dus op het oog afkomstig zijn een hogere inkomensklasse dan gehuwden, blijken de verschillen niet statistisch significant. Er kan dus niet geconcludeerd worden dat huishoudinkomen een factor is die een achterliggende rol speelt bij de keuze tussen beide vormen.

In welke achtergrondkenmerken onderscheiden geregistreerde partners en gehuwden zich wel? Een factor die een rol zou kunnen spelen is de relatiegeschiedenis van personen. In tabel 4 zijn de gemiddelde leeftijd bij de formalisering van de relatie weergegeven en het gemiddeld aantal samenwoonrelaties. Een vergelijking van leeftijden van de respondenten bij het formaliseren van de relatie laat zien dat geregistreerde partners gemiddeld ouder zijn bij het aangaan van de huidige

vorm dan gehuwden. Dit verschil in leeftijd kan voortkomen uit het feit dat geregistreerde partners mogelijk een andere relatiegeschiedenis hebben dan gehuwden. Paren van gelijk geslacht zijn gemiddeld ouder dan paren van verschillend geslacht bij het formaliseren van de relatie.

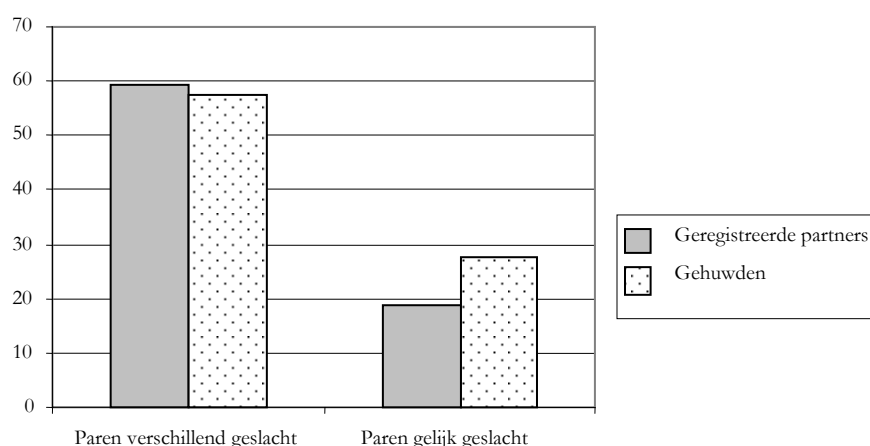
Tabel 4: Gemiddelde leeftijd bij sluiting relatie en relatiegeschiedenis naar relatievorm²³

	Verschillend geslacht		Gelijk geslacht	
	Gereg. partners	Gehuwd	Gereg. partners	Gehuwd
Leeftijd bij aangaan huidige relatievorm	38,2	33,7*	43,6	41,1
Gem. aantal eerdere samenwoningrelaties	0,76	0,49*	0,68	0,76

Uit de eerste twee kolommen van tabel 4 blijkt voor paren van verschillend geslacht dat geregistreerde partners meer eerdere samenwoningrelaties hebben gehad dan gehuwden. Dit verschil is significant bij $p < .005$ ($T = -3,20$; $df = 607$). Voor paren van gelijk geslacht blijkt de verhouding omgekeerd te liggen. Gehuwden hebben gemiddeld meer samenwoningrelaties achter de rug dan geregistreerde partners. Dit verschil blijkt echter niet statistisch significant.

Vervolgens is geanalyseerd of de aanwezigheid van kinderen verschilt tussen geregistreerde partners en gehuwden. In figuur 19 wordt weergegeven welk percentage van de ondervraagden kinderen heeft. Uit de figuur blijkt allereerst dat, niet verrassend, paren van gelijk geslacht minder vaak kinderen hebben dan paren van verschillend geslacht. Toch blijkt dat bijna dertig procent van de gehuwde paren van gelijk geslacht kinderen heeft. Van geregistreerde partners van gelijk geslacht heeft 18 procent kinderen. De meerderheid van de paren van verschillend geslacht heeft kinderen op het moment van ondervraging. Geregistreerde partners hebben iets vaker kinderen dan gehuwden (59 procent tegenover 57 procent), maar dit verschil is erg klein.

Figuur 19: Percentage aanwezigheid kinderen per relatievorm

Speelt religiositeit (nog) een rol bij de keuze voor een relatievorm? Van oudsher is bekend dat binnen veel geloven het huwelijk de enige erkende relatievorm is. Er is nog steeds invloed waarneembaar van religiositeit op keuzes in de primaire leefsfeer. Vaker is aangetoond dat frequente kerkbezoekers vaker en eerder voor gehuwd samenwonen kiezen als samenlevingsvorm dan mensen die niet naar de kerk gaan.²⁴ Bekend is dat met name de combinatie van lid zijn van een genootschap en geïntegreerd zijn binnen het genootschap dat zich uit door frequent bezoek van kerk of gebedshuis bepalend is voor het volgen van religieuze

²³ Het sterretje duidt op significantie bij $p < .005$, T-toets voor gemiddelde.

²⁴ JANSEN (2002).

waarden is de definitie van religiositeit in dit onderzoek daarop is aangepast.²⁵ In dit onderzoek is allereerst gevraagd of iemand zich tot een kerkgenootschap rekent en hoe vaak een kerk of gebedshuis wordt bezocht. De definitie die hier wordt gehanteerd is gebaseerd op het feit of iemand zich tot een kerkgenootschap rekent en een maal of vaker per maand naar de kerk gaat. De gegevens laten zien dat religiositeit een rol speelt bij de keuze voor een vorm. In tabel 5 wordt de verdeling weergegeven van de mate van religiositeit van de verschillende groepen ondervraagde personen.

Tabel 5: Percentage mate van religiositeit naar relatievorm

	Verschillend geslacht		Gelijk geslacht	
	Gereg. partners	Gehuwd	Gereg. partners	Gehuwd
Religieus	22,6	77,4	37,3	62,7
Niet religieus	62,6	37,4	39,0	61,0

Vooraf moet worden opgemerkt dat het absolute aantal religieuzen in de steekproef relatief klein is. In totaal 92 kunnen personen kunnen vallen onder de gehanteerde definitie van religiositeit. Het merendeel hiervan behoort bij de groep van paren van verschillend geslacht. Van de religieuze personen met een partner van verschillend geslacht is de meerderheid gehuwd, dit is ruim 77 procent. Toch heeft nog bijna 23 procent van de religieuzen een geregistreerd partnerschap. Wanneer wordt gekeken naar de specifieke godsdienst van deze groep blijkt dat de meerderheid van deze groep zich rekent tot de Rooms Katholieke kerk. Bij de paren van gelijk geslacht is geen onderscheid te maken tussen religieuzen en niet-religieuzen wat betreft de relatievorm.

2.2 Rituelen

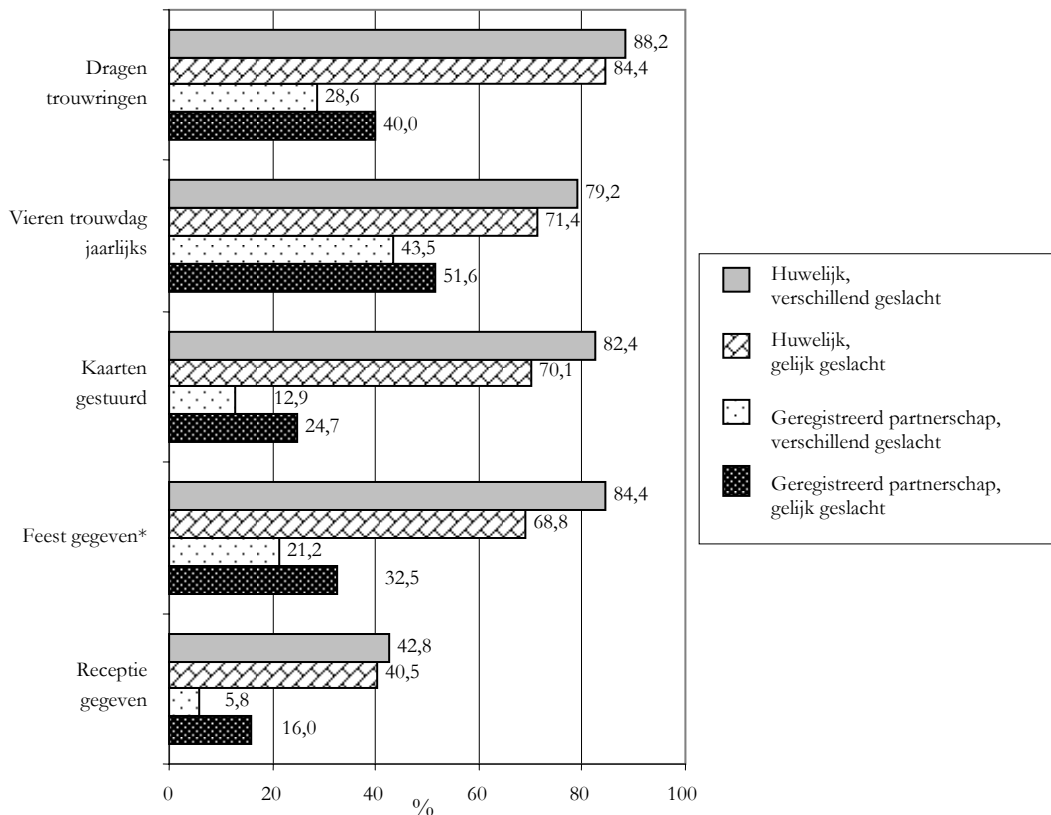
Zoals hierboven is beschreven heeft het overgaan tot een formele relatievorm voor veel gehuwden van zowel gelijk als verschillend geslacht niet alleen een praktische betekenis, maar ook een emotionele en symbolische waarde. Het aangaan van het geregistreerd partnerschap wordt veel vaker ingegeven door praktische en zakelijke redenen en is ook in sommige gevallen op te vatten als een keuze tegen de symboliek die hoort bij het huwelijk. Om nader te analyseren of zakelijke versus symbolische patronen echt gerepresenteerd worden door de verschillende relatievormen, wordt in figuur 20 gekeken naar rituelen rondom de relatievorm.

Traditionele huwelijksrituelen worden vaak beschouwd als een zeer symbolische manier om de overgang tot de nieuwe positie of rol in het leven te bevestigen naar elkaar en naar de buitenwereld.²⁶ Gezien de verschillende redenen die geregistreerde partners en gehuwden hierboven geven voor het aangaan van de relatie en de vorm zou men ook verwachten dat (traditionele) symbolische rituelen minder vaak voorkomen bij geregistreerde partners dan bij gehuwden. Het is bovendien interessant om te kijken of de minimale verschillen tussen de paren van gelijk en verschillend geslacht behorende bij een specifieke relatievorm, zich ook manifesteren wanneer gekeken worden naar traditionele rituelen

²⁵ JANSEN (2002).

²⁶ KALMIJN (2004).

Figuur 20: Rituele activiteiten rondom verbintenissen

Uit figuur 20 blijkt inderdaad dat de rituele activiteiten vaker bij gehuwden (zowel gelijk als verschillend geslacht) dan bij geregistreerde partners voorkomen. Met name de rituelen die de verbintenis kenbaar maken aan de buitenwereld zoals een feest en het sturen van kaarten komen veel vaker voor bij gehuwden. Gehuwden van gelijk geslacht geven wel iets minder vaak een feest (69 procent) dan gehuwden van verschillend geslacht (84 procent). Ook rituelen met een minder publiek karakter zoals het dragen van ringen en het vieren van de dag worden vaker uitgevoerd door gehuwden. Meer dan 51 procent van de geregistreerde partners met een partner van gelijk geslacht en meer dan 43 procent van de geregistreerden met een partner van verschillend geslacht viert jaarlijks wel hun registratiedag.

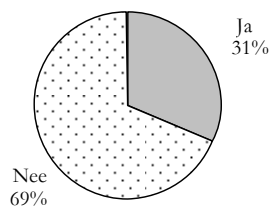
De resultaten impliceren dat symboliek en traditionaliteit in de vorm van rituelen die horen bij het formaliseren van de relatievorm duidelijk meer voorkomen bij huwelijkssluitingen dan bij partnerschappen. Dit bevestigt het idee dat het geregistreerd partnerschap veel meer een zakelijk arrangement is dan een ritueel waarbij op een publieke manier uiting wordt gegeven aan het overgaan naar een nieuwe positie in het leven. Paren van gelijk en verschillend geslacht blijken hierin niet extreem veel van elkaar te verschillen. Ook paren van gelijk geslacht die trouwen, volgen veel van de traditionele rituelen in vergelijking tot paren van gelijk geslacht die een partnerschap aangaan. Wat wel blijkt is dat paren van gelijk geslacht onderling meer op elkaar lijken wat betreft het volgen van rituelen dan paren van verschillend geslacht. Het verschil tussen zakelijkheid versus symboliek is het meest prevalent bij paren van verschillend geslacht.

2.3 Informatiebronnen en kennis over relatievormen

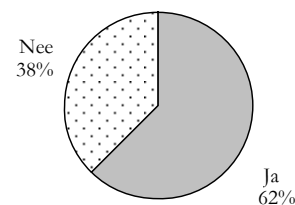
Zoals in de voorgaande delen aan de orde is gekomen brengen het huwelijk en het geregistreerd partnerschap verschillende juridische rechten en plichten met zich mee. Sommige van deze rechten en plichten liggen voor de hand en zijn algemeen bekend, maar andere regelingen zijn wellicht minder bekend onder de bevolking. Het is voor partners mogelijk om zich op verschillende manieren te informeren over hun rechten en plichten voor dat ze besluiten hun relatie formeel te bevestigen. De vraag is of iedereen dat doet, en zo ja, waar mensen de informatie dan vandaan halen.

In onderstaande figuren wordt weergegeven in hoeverre de verschillende groepen hebben geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten die horen bij verschillende relatievormen voordat ze hun eigen formele relatie aangingen. Uit figuur 21 blijkt dat gehuwden met een partner van verschillend geslacht meestal niet hebben geïnformeerd naar de rechten en plichten. Bijna 70 procent heeft geen informatie ingewonnen, ruim 30 procent wel.

Figuur 21: Geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten van relatievormen, gehuwden verschillend geslacht

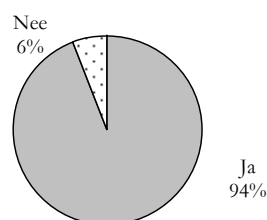
Figuur 22: Geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten van relatievormen, gehuwden gelijk geslacht

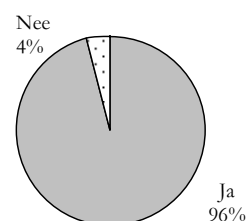
Gehuwden van gelijk geslacht hebben veel vaker informatie ingewonnen dan gehuwden van verschillend geslacht blijkt uit figuur 22. Meer dan 60 procent van de gehuwden van gelijk geslacht heeft informatie ingewonnen over de rechten en plichten die horen bij verschillende relatievormen

Figuur 23 en figuur 24 laten zien in hoeverre geregistreerde partners informatie hebben ingewonnen over juridische rechten en plichten van relatievormen. Geregistreerde partners hebben zich duidelijk veel meer laten voorlichten over de verschillende vormen. Van de geregistreerde partners van verschillend geslacht heeft 94 procent vooraf informatie ingewonnen over de juridische aspecten van formele relatievormen. Het aandeel dat informatie heeft ingewonnen is nog groter bij de geregistreerde partners met een partner van hetzelfde geslacht. Maar liefst 96 procent geeft aan dat er vooraf informatie is ingewonnen.

Figuur 23: Geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten van relatievormen, geregistreerd partners verschillend geslacht

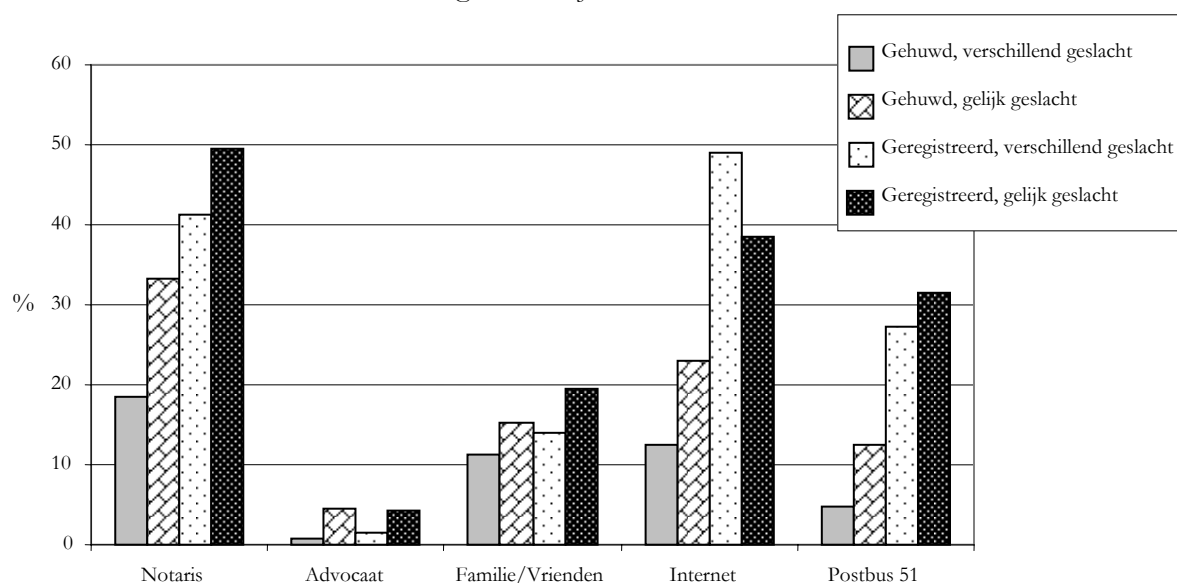

Figuur 24: Geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten van relatievormen, geregistreerd partners gelijk geslacht

Klaarblijkelijk hebben met name de geregistreerde partners bijna altijd informatie ingewonnen over juridische rechten en plichten van formele relatievormen. Ook gehuwden met een partner van gelijk geslacht hebben regelmatig informatie ingewonnen. De vraag is vervolgens waar zij de informatie vandaan hebben gehaald.

Figuur 25: Informatiebronnen

In figuur 25 is uitgezet hoe de geïnformeerde groepen aan deze informatie zijn gekomen. Allereerst blijkt uit de eerste vier kolommen dat de notaris redelijk frequent is gebruikt als informatiebron. Met name de paren met een geregistreerd partnerschap hebben vaak informatie ingewonnen bij een notaris. Gehuwden met een partner van verschillend geslacht hebben het minst vaak informatie ingewonnen bij de notaris. Een advocaat wordt niet veel gebruikt als informatiebron over rechten en plichten van relatievormen. Familie en vrienden worden door paren van gelijk geslacht het meest geraadpleegd als informatiebron, ongeveer 18 à 19 procent van de gehuwden en geregistreerde partners van gelijk geslacht geeft aan informatie via familie en vrienden te hebben gekregen. Het Internet is een populaire informatiebron. Bijna 50 procent van de geregistreerde partners van verschillend geslacht heeft informatie ingewonnen via het Internet. Voor geregistreerde partners van gelijk geslacht ligt dit percentage op bijna 40 procent. Ongeveer 23 procent van de gehuwden van gelijk geslacht heeft informatie van het Internet en de kleinste groep betreft de gehuwden met van partner verschillend geslacht (12 procent). Tot slot is informatie van postbus 51 ook vooral geraadpleegd door geregistreerde partners. Naast deze bronnen is in heel veel gevallen ook de gemeente of de burgerlijke stand genoemd als belangrijke informatiebron. Paren van gelijk geslacht tenslotte benoemen vaak informatiebronnen die specifiek gericht zijn op de doelgroep zoals de Gaykrant en het COC.

Zoals blijkt uit bovenstaande gegevens zijn het vooral geregistreerde partners die zich uitgebreid hebben laten informeren over de verschillende formele relatievormen en bijbehorende juridische rechten en plichten. Door middel van uitspraken in de vragenlijst is de kennis van de respondenten over de wettelijke rechten en plichten behorende bij het huwelijk, het geregistreerd partnerschap en het ongehuwd samenwonen getoetst. Er zijn 11 uitspraken voorgelegd aan de respondenten met het verzoek bij elke uitspraak aan te geven of deze waar of onwaar is. In tabel 6 staan de resultaten van de verschillende groepen voor deze kennistoets en in tabel 7 staat het percentage gemaakte fouten per uitspraak.

Tabel 6: Gemiddeld aantal fouten kennistoets wettelijke rechten en plichten relatievormen naar relatievorm (standaardfout tussen haakjes)

	Gehuwd, verschillend geslacht	Gehuwd, gelijk geslacht	Geregistreerd, verschillend geslacht	Geregistreerd, gelijk geslacht
Gemiddeld aantal fouten	2,12 (1,49)	1,99 (1,33)	1,39 (1,20)	1,48 (1,19)

Uit deze tabel blijkt dat geregistreerde partners met een partner van verschillend geslacht het minst aantal fouten hebben gemaakt, op de voet gevolgd door de geregistreerde partners met een partner van hetzelfde geslacht. Gehuwden met een partner van verschillend geslacht hebben de meeste fouten gemaakt, gemiddeld 2,12 fout van de 11 vragen. De mate van informatievoorziening die paren hebben genoten en kennis van zaken over rechten en plichten lijkt hier dus met elkaar samen te hangen.

In tabel 7 wordt het percentage fouten gegeven per gestelde vraag voor de vier verschillende groepen. De eerste vraag is het meest fout beantwoord, maar dit heeft deels te maken met de wat onduidelijke formulering van deze vraag. Het gezag ontstaat wel van rechtswege indien Piet het kind heeft erkend of indien het kind geen andere juridische ouder heeft.²⁷ Dit punt had mogelijk mee moeten worden genomen in de formulering. Uitspraken over het geregistreerd partnerschap zijn het vaakst fout beantwoord. Opvallend is ook dat veel personen niet op de hoogte zijn van de status van het geregistreerd partnerschap binnen Europa. Ook door geregistreerde partners van verschillend geslacht is de vraag over erkenning in Europa door ruim een kwart fout beantwoord.

²⁷ Zie II.A.5.3.3 (pp. 23-25).

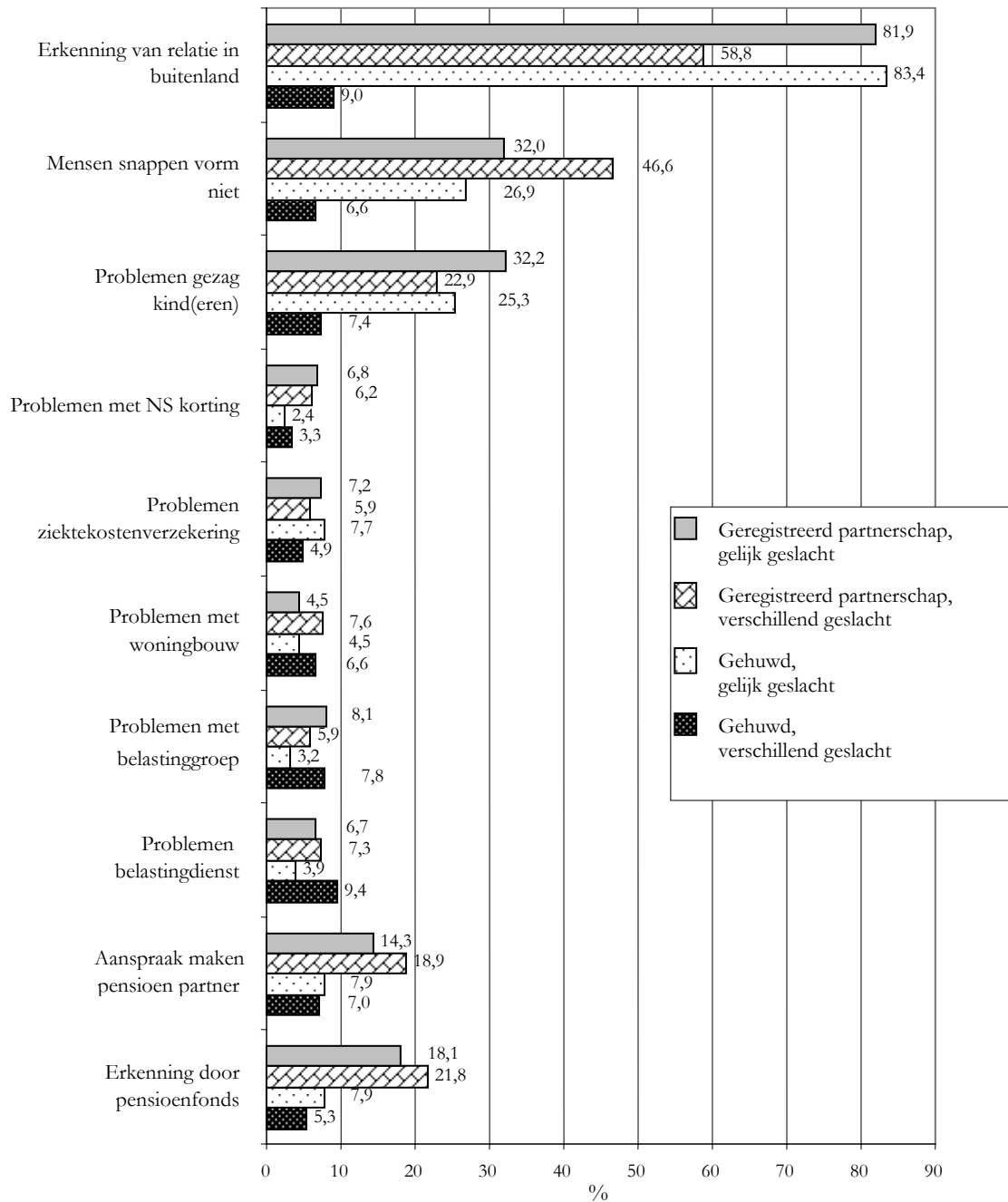
Tabel 7: Percentage gemaakte fouten per vraag (goede antwoord tussen haakjes)

	Percentage fout			
	H verschillend	H gelijk	GP verschillend	GP Gelijk
Piet en Marlies hebben een geregistreerd partnerschap. Wanneer zij een kind krijgen, krijgt Piet automatisch gezag over het kind (ja)	49,8	52,3	59,3	53,2
Piet en Marlies hebben een geregistreerd partnerschap. Wanneer zij een kind krijgen en Piet de juridische vader van het kind wil zijn, moet Piet naar het gemeentehuis om het kind te erkennen (ja)	35,7	30,3	21,9	34,6
Janet en Karel wonen ongehuwd samen. Wanneer zij een kind krijgen, krijgt Karel automatisch gezag over het kind (nee)	4,0	5,4	2,5	3,9
Wim trouwt met Johan. Johan heeft 50.000 euro spaargeld. Als ze in gemeenschap van goederen trouwen wordt dit spaargeld eigendom van beiden (ja)	3,2	4,9	3,3	4,3
Lies en Maaike hebben een geregistreerd partnerschap in gemeenschap van goederen. Lies koopt een Mercedes. Deze auto wordt automatisch eigendom van beiden (ja)	13,3	12,2	9,3	6,5
Alex en David hebben een geregistreerd partnerschap. Henk en Jaap zijn getrouwd. Voor Alex en David geldt dezelfde alimentatie-regeling als voor Henk en Jaap, na de ontbinding van de relatie (ja)	29,7	34,5	13,7	13,9
Tanja en Martin hebben een geregistreerd partnerschap en geen kinderen. Als Martin komt te overlijden is zijn familie volgens de wet zijn enige erfgenaam (nee)	21,3	23,6	6,3	6,9
Alex en David hebben een geregistreerd partnerschap. Hanna en Elise zijn getrouwd. Voor Alex en David gelden dezelfde regels in het belastingrecht als voor Hanna en Elise (ja)	10,4	13,0	1,1	0,4
Een geregistreerd partnerschap wordt in alle Europese landen erkend (nee)	26,1	15,3	26,8	16,9
Een geregistreerd partnerschap kan je in alle Europese landen aangaan (nee)	12,4	5,7	4,6	2,6
Ongehuwd samenwonen en het geregistreerd partnerschap hebben juridisch gezien dezelfde status (nee)	10,0	8,5	10,7	13,9

2.4 Problemen en knelpunten

Tot slot wordt in dit laatste deel ingegaan op mogelijke problemen en knelpunten behorende bij specifieke relatievormen. De respondenten is eerst gevraagd naar gepercipieerde problemen van de eigen relatievorm. Oftewel, is de situatie die wordt voorgelegd mogelijk een probleem binnen de huidige relatievorm? In figuur 26 wordt uiteengezet of personen bepaalde situaties percipiëren als een mogelijk probleem.

Figuur 26: Gepercipieerde problemen eigen relatievorm

Allereerst blijkt dat de erkenning van de relatie in het buitenland duidelijk het meest wordt gezien als een mogelijk probleem dat kan optreden bij de eigen relatievorm. Zoals verwacht kan worden leeft dit idee niet zozeer bij gehuwde paren van verschillend geslacht maar wel bij de drie andere groepen. Van de paren van gelijk geslacht (zowel gehuwd als geregistreerd) meent ruim 80 procent dat dit een mogelijk probleem kan zijn van de eigen relatievorm. Geregistreerde partners van verschillend geslacht zijn wat minder bezorgd over erkenning van de relatie in het buitenland. Ongeveer 59 procent denkt dat dit een mogelijk probleem kan zijn van hun relatievorm. Het niet begrijpen van de relatievorm door anderen is een tweede mogelijk probleem dat relatief vaak

genoemd wordt door verschillende groepen. Van de geregistreerde partners met een partner van verschillend geslacht denkt bijna de helft dat dit een mogelijk probleem kan zijn. Van de geregistreerde partners met een partner van gelijk geslacht verwacht 32 procent dit. Ook de gehuwden met een partner van gelijk geslacht denken in bijna 27 procent van de gevallen dat het niet begrijpen van de relatievorm wel eens een probleem zou kunnen geven. Het gezag over kinderen is het derde issue dat als een potentieel probleem wordt beschouwd. Met name de paren van gelijk geslacht denken dat dit een probleem zou kunnen zijn van hun relatievorm. Geregistreerde partners denken dit in 32 procent van de gevallen en 25 procent van de gehuwden met een partner van gelijk geslacht denkt dat gezag over kinderen een probleem kan zijn binnen hun relatievorm. Maar ook 23 procent van de geregistreerde partners met een partner van het andere geslacht beschouwt dit als een potentieel probleem van hun relatievorm. Andere situatieschetsen die zijn voorgelegd aan de respondenten lijken veel minder als een gepercipieerd probleem te worden beschouwd. Alleen problemen met pensioenfondsen worden nog wel door ongeveer een vijfde van de geregistreerde partners genoemd.

Figuur 27: Voorgekomen problemen eigen relatievorm

Aansluitend is de respondenten gevraagd welke daadwerkelijke problemen zij hebben ervaren met de eigen relatievorm. De percentages ondervonden problemen staan per groep uitgezet in figuur 27. Een vergelijking van figuur 26 en figuur 27 leert dat de gepercipieerde problemen veel groter zijn dan de tot op heden daadwerkelijk ervaren problemen. Het enige probleem dat door een relatief groot deel is ervaren, is het niet begrijpen van de relatievorm door anderen. Ruim 42 procent van de geregistreerde partners met een partner van verschillend geslacht geeft aan dat de omgeving onbegrip toont ten opzichte van hun relatievorm. Ook geregistreerde partners met een partner van gelijk geslacht hebben dit ervaren (24 procent), hetgeen ook geldt voor gehuwden

met een partner van gelijk geslacht (19 procent). Overige voorgekomen problemen beslaan een relatief klein percentage en de meerderheid heeft de geschetste problemen niet ervaren. Wat betreft de erkenning in het buitenland, wat vaak wordt genoemd als één van de grootste mogelijke problemen van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk tussen partners van gelijk geslacht, heeft een grote groep tot op heden geen problemen ervaren. Ruim 10 procent van de gehuwden met een partner van gelijk geslacht geeft aan hier wel eens mee te maken te hebben gehad.

2.5 De flitsscheiding

2.5.1 INLEIDING

Sinds 2001 is het mogelijk om via de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap een huwelijk te beëindigen zonder tussenkomst van de rechter. Zoals blijkt uit de eerder gepresenteerde demografische cijfers werd deze mogelijkheid in 2004 door ruim 4.000 paren benut. Op basis van gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie zijn 86 personen aangeschreven die volgens deze gegevens gebruik hebben gemaakt van de flitsscheiding. Helaas was de respons laag, er zijn slechts 26 schriftelijke vragenlijsten retour gekomen (zie bijlage VIII). Onderstaande cijfers zijn gebaseerd op de gegevens die deze respondenten hebben geleverd.

2.5.2 HUWELIJK EN FLITSSCHEIDING

Alle flitsscheidingen hebben plaatsgevonden tussen 2001 en 2006. De gemiddelde duur van de huwelijken die door de flitsscheiding zijn beëindigd is 12 jaar met een standaardafwijking van 10 jaar. Het langste huwelijk dat op deze manier is beëindigd, duurde 40 jaar, het kortste niet langer dan een jaar. 18 respondenten (69 procent) hebben kinderen, waarvan er vijf één kind hebben, twaalf hebben er twee en een respondent heeft drie kinderen. Het gemiddelde aantal kinderen is 1,2. Eén respondent is in verwachting. In totaal 21 van het aantal van 32 kinderen (66 procent) zijn binnen huwelijken geboren die later door middel van flitsscheiding zijn ontbonden.

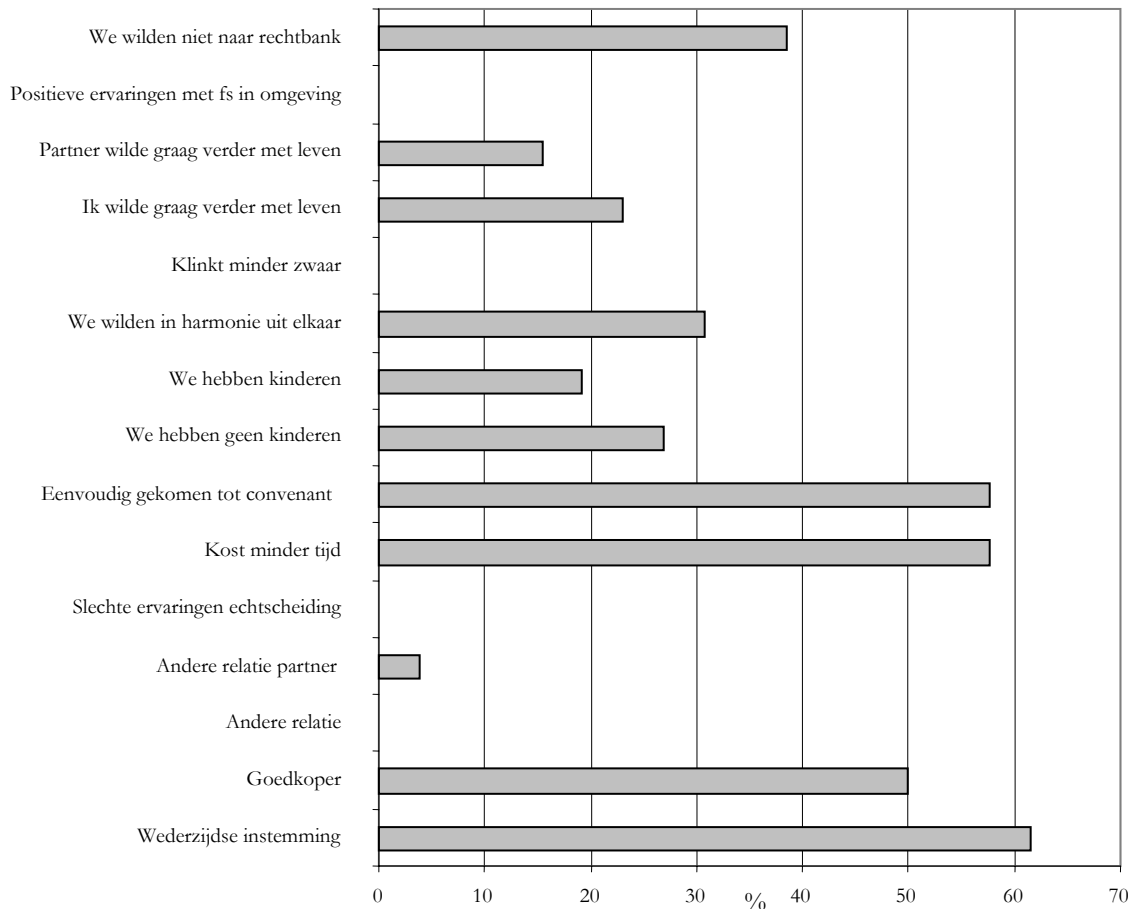
2.5.3 VERLOOP VAN DE FLITSSCHEIDING

Hoe snel is de scheiding verlopen? Is het zo dat flitsscheiders daadwerkelijk snel gaan scheiden wanneer zij hebben besloten uit elkaar te gaan? Bij de meeste respondenten lag ongeveer één jaar tussen het moment van de beslissing om uit elkaar te gaan en de daadwerkelijke flitsscheiding. De gemiddelde tussentijd bedraagt 1,2 jaar. Tien respondenten (38 procent) zijn binnen een jaar na de beslissing gescheiden, bij acht (31 procent) duurde het minder dan één jaar. In de helft van de gevallen was het de respondent zelf die de eerste stap zette om uit elkaar te gaan, in 7 gevallen (27 procent) was het de partner en in slechts 6 gevallen (23 procent) hebben beide partners ongeveer tegelijkertijd aangegeven niet meer met elkaar verder te willen. Deze verdeling is dezelfde voor mannen als voor vrouwen in deze steekproef. Van de 26 ondervraagde respondenten heeft iedereen ook daadwerkelijk zonder tussenkomst van de rechter het geregistreerd partnerschap beëindigd.

2.5.4 REDENEN OM TE KIEZEN VOOR DE FLITSSCHEIDING

In figuur 28 zijn de belangrijkste redenen uiteen gezet om te kiezen voor een flitsscheiding in plaats van voor een reguliere echtscheiding. De belangrijkste reden hiervoor is dat de ontbinding van de relatie met wederzijdse instemming gebeurde: 62 procent van de respondenten geeft aan, dat dit een belangrijke rol speelde bij de beslissing.

Figuur 28: Redenen voor keuze flitsscheiding

Slechts voor 8 procent van de respondenten speelde dit geen enkele rol. De overige 27 procent van de respondenten geven aan dat dit wel meespeelde. Dat de flitsscheiding minder tijd kost dan een echtscheiding en de partners eenvoudig tot een overeenkomst zijn gekomen wordt door 58 procent van de ondervraagde respondenten een belangrijke reden genoemd voor de keuze voor deze mogelijkheid. Slechts 4 procent van de 26 respondenten geeft aan dat deze redenen geen rol speelden. Voor de helft van de respondenten was het belangrijk dat de flitsscheiding goedkoper is dan een echtscheiding via de rechtbank; nog eens 27 procent geeft aan dat de financiële overweging wel heeft meegespeeld bij de beslissing, terwijl dit voor 19 procent geen enkele rol speelde. Voor 39 procent van de respondenten was het voorkomen van de gang naar de rechtbank belangrijk bij hun keuze. Een derde van de 26 respondenten noemt de wens om in harmonie uit elkaar te gaan belangrijk bij de beslissing. Kinderen telden niet tot de meest genoemde redenen voor de keuze voor een flitsscheiding. Slechts 19 procent noemt het hebben van kinderen belangrijk voor de beslissing.

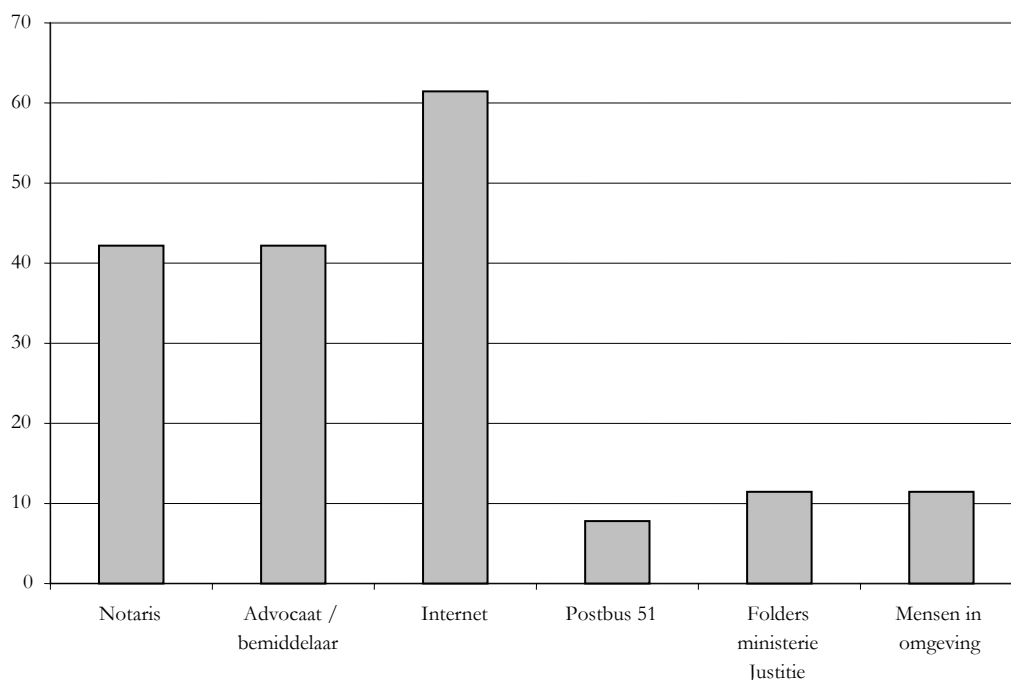
Dat de echtgenoten ieder hun eigen leven wilden voeren was voor 23 procent van de respondenten een belangrijke reden om te kiezen voor de flitsscheiding; in 15 procent van de gevallen was het de partner die verder wilde gaan met zijn/haar eigen leven en daarom de keuze voor een flitsscheiding heeft bepleit. Weinig invloed hadden andere relaties: slechts één respondent geeft aan dat een nieuwe relatie van de partner een belangrijke rol speelde bij de beslissing, alle andere respondenten noemen relaties van henzelf of van hun voormalige partners geen belangrijke redenen.

Dat een flitsscheiding minder zwaar klinkt dan een echtscheiding en dat er in de omgeving positieve ervaringen waren met de flitsscheiding werd door geen enkele respondent als belangrijk genoemd in de keuze voor deze mogelijkheid. Naast de in de vragenlijst genoemde redenen komen nog twee andere naar voren: een respondente vertelt dat haar ex-man de keuze voor een flitsscheiding heeft bepaald, omdat hij op deze manier geen inzicht hoefde te verlenen in zijn financiële zaken, en een andere respondente geeft aan dat haar ex-man met de keuze voor de flitsscheiding probeerde onder de alimentatieplicht uit te komen.

2.5.5 HET OPSTELLEN VAN HET CONVENANT

Waar hebben de flitsscheiders hun informatie vandaan en met behulp van wie is het convenant opgesteld? De gebruikte informatiebronnen staan weergegeven in figuur 29. Voor het verzamelen van informatie over de flitsscheiding speelde Internet de grootste rol: 62 procent van de respondenten geeft aan deze bron te hebben gebruikt. Ruim 42 procent van de respondenten hebben daarnaast een notaris, advocaat of bemiddelaar geraadpleegd. En 12 procent van de respondenten hebben zich door folders van het ministerie van Justitie en door personen in hun omgeving geïnformeerd. Slechts 3 van de 26 respondenten maakten gebruik van folders van postbus 51. Ook de gemeente en het Nibud worden als informatiebronnen genoemd. De helft van de 26 respondenten heeft een advocaat opgezocht voor het opstellen van het convenant en 42 procent van de respondenten is naar een notaris gegaan. Drie respondenten maakten gebruik van de diensten van een mediator. Ruim 30 procent van de respondenten gebruikte informatie van het Internet voor het opstellen van het convenant.

Figuur 29: Informatiebronnen bij flitsscheiding

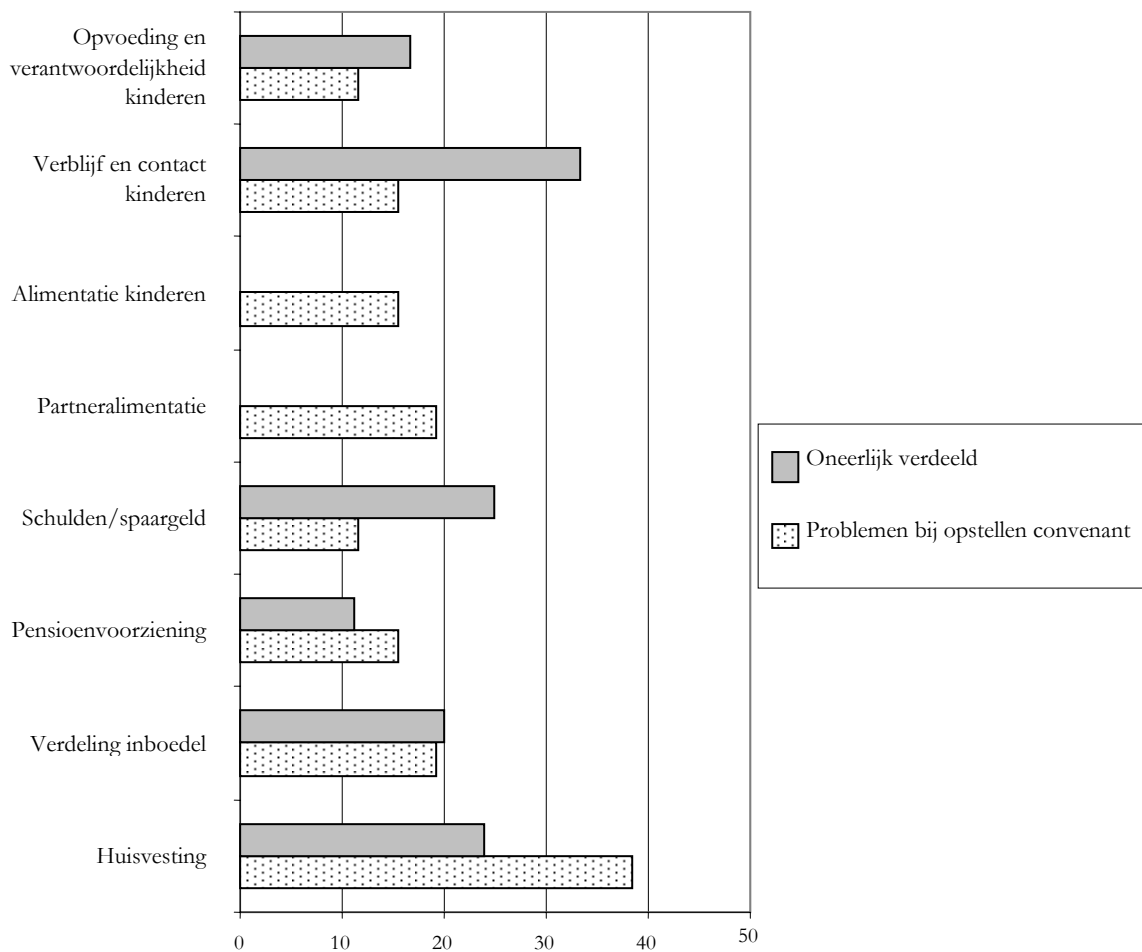
De betreffende instanties stelden zich bij het opstellen van de overeenkomst vooral adviserend op; dit wordt door 62 procent van de ondervraagde respondenten genoemd. Ruim 11 procent vond dat de betreffende instantie zich sturend opstelde en 23 procent noemt hun rol bemiddelend. In 15 procent van de gevallen werd de betreffende instantie als passief ervaren. Geen enkele respondent geeft aan dat er sterk werd ingegrepen. Eén respondent geeft aan dat de

notaris de kant van de partner koos in plaats van onafhankelijk te zijn. De meerderheid, 77 procent, zegt dat beide partners even veel invloed hadden op het opstellen van het convenant. In 15 procent van de gevallen speelde de partner de sturende rol. Geen enkele respondent geeft aan, zelf de meeste invloed op de overeenkomst uitgeoefend te hebben.

2.5.6 KNELPUNTEN BIJ HET OPSTELLEN VAN DE OVEREENKOMST

De respondenten is gevraagd naar mogelijke knelpunten die kunnen voorkomen bij het opstellen van de beëindigingsovereenkomst. Het grootste knelpunt bij het opstellen van het contract was de huisvesting van een van de partners: dit leverde in 38 procent van de gevallen enkele keren of zelfs vaak spanning op. In 19 procent van de gevallen waren de verdeling van de inboedel en de alimentatie van de partner onderwerp van conflict. Voor 15 procent van de respondenten leverde de pensioenvoorziening een probleem op. Hetzelfde percentage noemt de alimentatie van kinderen en het verblijf van en het contact met kinderen een knelpunt. Voor 12 procent van de respondenten was de opvoeding van en de verantwoordelijkheid voor de kinderen een probleem. Even vaak werden schulden of spaargeld genoemd als knelpunt.

Figuur 30: Ervaren problemen bij opstellen convenant en afwijking afspraken

2.5.7 EERLIJK VERDEELD?

Hoe vinden de respondenten de uiteindelijke verdeling van de zaken? Grote meerderheden van respondenten vinden dat de volgende zaken, achteraf gezien, eerlijk zijn geregeld door de overeenkomst: huisvesting; verdeling inboedel; pensioenvoorziening; schulden/spaargeld. Ook als het om alimentatie en de kinderen gaat, zijn de meeste respondenten van mening dat alles eerlijk is verdeeld. De percentages van respondenten die dit hebben aangegeven zijn logischerwijs lager, omdat voor een aanzienlijk gedeelte van hen deze vragen niet van toepassing zijn. Ruim 42 procent vindt dat alimentatie van de partners eerlijk is geregeld en voor de resterende groep bleek deze vraag niet van toepassing. Ruim 30 procent vindt dat het verblijf van en contact met de kinderen eerlijk is geregeld, maar 15 procent geeft aan dat dit niet het geval is. Ruim 38 procent vindt dat de opvoeding van en verantwoordelijkheid voor de kinderen eerlijk is geregeld tegenover 8 procent van de 26 respondenten die deze mening niet delen.

2.5.8 POTENTIËLE EN ERVAREN PROBLEMEN VAN DE FLITSSCHIEDING

Welke problemen kunnen er optreden en met welke problemen hebben de flitsscheiders in de praktijk ervaring? Een grote meerderheid van 76 procent van de respondenten denkt dat de erkenning van de scheiding in het buitenland mogelijk een probleem is van de flitsscheiding, maar slechts in één geval is dit daadwerkelijk een probleem geweest. Ruim 19 procent van de respondenten vreest dat het pensioenfonds de scheiding niet erkent, maar dit is geen enkele keer voorgekomen. Bijna een derde van de 26 respondenten denkt dat het aanspraak maken op het pensioen van de partner een probleem zou kunnen opleveren, maar dit is alleen voor één respondent het geval gebleken. Ruim 23 procent van de respondenten verwacht problemen met de belastingdienst omtrent de scheiding, maar deze hebben zich in geen enkel geval voorgedaan. Eenderde van de 26 respondenten denkt dat de omzetting wel eens een probleem zou kunnen zijn wanneer één van de partners niet de Nederlandse nationaliteit heeft, en dit probleem is ook bij twee respondenten daadwerkelijk voorgekomen. Slechts 11 procent van de respondenten kan zich voorstellen dat het gezag behouden over eventuele kinderen een probleem zou kunnen opleveren; één van de respondenten geeft aan dat dit voor hem/haar het geval is geweest. Ruim 15 procent is bang dat mensen in de omgeving niet zouden begrijpen wat een flitsscheiding is, maar dit kwam slechts in een geval voor. Een kwart van de 26 respondenten verwacht dat het omzetten van huwelijkse voorwaarden problemen zou kunnen opleveren, maar dit is wederom slechts in één geval voorgekomen. Een groter probleem is het naleven van onderlinge afspraken uit de overeenkomst: meer dan de helft van de 26 respondenten denkt dat dit probleem zou kunnen voorkomen en in ruim 19 procent van de gevallen is dat ook gebeurd. Bijna 43 procent van de ondervraagden denkt dat het naleven van alimentatieplichten een mogelijk probleem van de flitsscheiding is; dit is ook in twee gevallen voorgekomen.

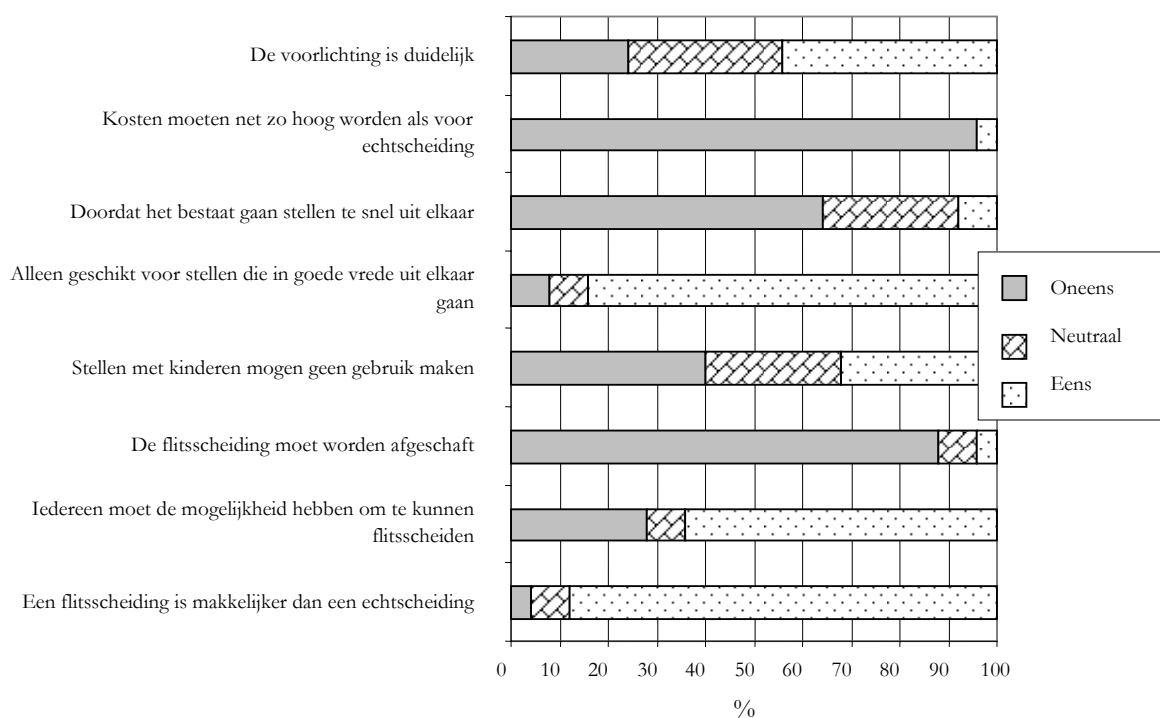
Overige problemen die door de respondenten naar voren werden gebracht zijn de emoties die in een dergelijke situatie kunnen overheersen en door de snelle afloop van de procedure kunnen daarom dingen over het hoofd gezien worden. Eén respondent geeft aan dat door de korte duur misschien niet over alle aspecten even goed wordt nagedacht. Ook het aanvragen van een hypotheek leverde voor een aantal respondenten problemen op, met name omdat hypotheekverleners niet bekend waren met de flitsscheiding.

2.5.9 MENING OVER FLITSSCHIEDING

Een ruime meerderheid van 85 procent van de respondenten vindt dat een flitsscheiding makkelijker is dan een echtscheiding, slechts één respondent deelt deze mening niet. Ruim 61 procent vindt dat iedereen de mogelijkheid moet hebben om te kunnen flitsscheiden, maar 31 procent vindt dat niet. Bijna 85 procent van de respondenten is niet van mening dat de flitsscheiding moet worden afgeschaft. Wel vindt eenderde van de 26 respondenten dat stellen

met kinderen geen gebruik zouden mogen maken van de flitsscheiding. Een kwart van deze respondenten heeft hierover geen mening, maar een meerderheid van 38 procent is het oneens met deze uitspraak. Een grote meerderheid van de 26 respondenten, namelijk 81 procent, vindt dat een flitsscheiding alleen geschikt is voor mensen die in goede vrede uit elkaar gaan, slechts twee respondenten delen deze mening niet. Twee respondenten denken dat stellen te snel uit elkaar gaan vanwege het bestaan van de flitsscheiding, 37 procent heeft hierover geen mening, maar een ruime meerderheid van 62 procent is het oneens met deze uitspraak. Geen enkele respondent is van mening dat de kosten voor een flitsscheiding net zo hoog moeten worden als die voor een echtscheiding via de rechter; één respondent heeft hierover geen mening en de rest is hier tegen. Niet eens de helft van de respondenten (42 procent) geeft aan dat in hun ogen de voorlichting over de flitsscheiding duidelijk is; 31 procent heeft hierover geen mening, maar 23 procent is het daarmee ronduit oneens.

Figuur 31: Uitspraken over de flitsscheiding

2.5.10 POSITIEVE KANTEN VAN DE FLITSSCHEIDING

De respondenten hebben een open vraag ingevuld over wat volgens hen de positieve en negatieve kanten zijn van de flitsscheiding. De meest genoemde positieve eigenschappen van de flitsscheiding zijn het gemak, de snelheid en het financiële voordeel ten opzichte van een scheiding via de rechtbank. Ook dat men in harmonie uit elkaar kan gaan en zelf de controle heeft over het proces wordt door de ervaringsdeskundigen als voordeel genoemd. Een respondent vindt het prettig dat door de flitsscheiding de overheid niet gemoeid is met het persoonlijk leven van de burgers.

Wat vinden de respondenten negatief aan de flitsscheiding? Veel respondenten denken dat een flitsscheiding geen goed idee is voor stellen die niet in harmonie uit elkaar gaan. Ook ligt in de snelheid van het proces het gevaar besloten dat dingen over het hoofd worden gezien en een partij daardoor wordt benadeeld. Volgens een respondent is dat vooral voor vrouwen het geval. Sommigen vinden dat het beter is om via de rechtbank te scheiden als er kinderen zijn. Ook de slechte informatievoorziening en problemen met erkenning van de flitsscheiding door

verschillende instanties en in het buitenland worden als nadelen genoemd. Een respondent denkt dat mensen door het bestaan van de flitsscheiding makkelijker gaan trouwen zonder er goed over na te denken.

3. Conclusie

De redenen om over te gaan tot het formaliseren van de relatie blijken duidelijk te verschillen voor geregistreerde partners en gehuwden. De meeste personen die gehuwd zijn met een partner van verschillend en gelijk geslacht formaliseren hun relatie vanwege symbolische en romantische overwegingen zoals het willen bevestigen van de relatie en elkaar publiekelijk de liefde willen verklaren. De meeste personen die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan, formaliseren de relatie om alles goed te regelen en vanwege praktische redenen. Het huwelijk blijkt een rituele vorm te vertegenwoordigen en het partnerschap blijkt meer een zakelijke regeling. De tweedeling tussen symboliek en zakelijkheid is ook terug te zien in de argumenten die personen geven bij de keuze voor de specifieke vorm en in de toepassing van traditionele rituelen. Gehuwden hebben vaak specifiek voor het huwelijk gekozen vanwege symbolische redenen en maken veel vaker gebruik van traditionele rituelen rondom de gebeurtenis. Geregistreerde partners geven aan dat ze met name voor het partnerschap hebben gekozen vanwege praktische redenen en vanwege principiële bezwaren tegen het huwelijk. Traditionele rituelen komen veel minder voor rondom een partnerregistratie. Paren van gelijk geslacht blijken grotendeels dezelfde redenen belangrijk te vinden als paren van verschillend geslacht binnen dezelfde relatievorm. Ook wat betreft rituele activiteiten lijken paren met hetzelfde geslacht op paren van verschillend geslacht die dezelfde relatievorm zijn aangegaan. Wel zijn de verschillen tussen paren van gelijk geslacht hierin kleiner dan de verschillen tussen paren van niet gelijk geslacht.

Personen met een geregistreerd partnerschap blijken wat betreft achtergrondkenmerken niet altijd sterk te verschillen van gehuwden. Sociaal-economische achtergronden lijken niet sturend bij de keuze voor een huwelijk of geregistreerd partnerschap. Ook hebben geregistreerde partners uiteindelijk net zo vaak kinderen als gehuwden. Religiositeit speelt wel een rol, religieuze personen kiezen vaker voor een huwelijk dan voor een partnerschap. Personen in een huwelijk of een geregistreerd partnerschap onderscheiden zich ook duidelijk in de leeftijd bij het aangaan van de huidige vorm en de relatiegeschiedenis. Personen met een geregistreerd partnerschap zijn gemiddeld ouder op het moment van de sluiting en hebben meer samenwoonrelaties achter de rug dan gehuwden. Deze verschillen zijn er overigens alleen voor paren met verschillend geslacht. Voor paren van gelijk geslacht zijn onderling geen verschillen gevonden in leeftijden en relatiegeschiedenis. Wel hebben personen met een partner van hetzelfde geslacht gemiddeld een hogere leeftijd bij sluiting en een langere relatiegeschiedenis dan personen met een partner van het andere geslacht.

Alhoewel personen met een geregistreerd partnerschap wel meer kennis blijken te hebben over wettelijke rechten en plichten die behoren bij relatievormen dan gehuwden, blijkt dat ook zij niet altijd volledig op de hoogte zijn van rechtsgevolgen van hun relatievorm.

Personen met een geregistreerd partnerschap (zowel van gelijk als verschillend geslacht) en personen gehuwd met een partner van hetzelfde geslacht zien de erkenning van de relatie in het buitenland als een belangrijk knelpunt van hun eigen relatievorm. Ook problemen met het gezag over kinderen het feit dat de relatievorm niet altijd wordt begrepen worden gezien als een mogelijk probleem. Feitelijke ervaringen met problemen in het buitenland en met gezag over kinderen blijken er echter nauwelijks te zijn. Het belangrijkste probleem dat is ervaren, is het feit dat de omgeving niet begrijpt wat een geregistreerd partnerschap inhoudt.

IV.C Huwelijk of geregistreerd partnerschap? Resultaten verdiepende interviews

1. Inleiding

Een aantal respondenten dat heeft meegedaan aan het schriftelijk onderzoek is benaderd met het verzoek mee te werken aan een persoonlijk interview. De respondenten representeren verschillende groepen:

- (1) gehuwd met partner van verschillend geslacht (5 interviews)
- (2) gehuwd met partner van gelijk geslacht (6 interviews)
- (3) geregistreerd partnerschap met partner van verschillend geslacht (8 interviews)
- (4) geregistreerd partnerschap met partner van gelijk geslacht (6 interviews)
- (5) 'flitsscheiders' (3 interviews)

De selectie van de respondenten heeft op aselecte wijze plaatsgevonden. Criteria voor selectie waren de aanwezigheid van een telefoonnummer, een stratificatie naar bovenstaande groepen en er is gelet op variatie in achtergronden zoals het geslacht van de respondent, relatiegeschiedenis en wel of niet aanwezigheid van kinderen. De respondenten zijn aangeschreven met een verzoek tot medewerking aan een persoonlijk interview. Een week na de aanschrijving zijn respondenten telefonisch benaderd voor het maken van een afspraak. De interviews hebben allen plaatsgevonden bij de respondenten thuis en zijn allen uitgevoerd door dezelfde vrouwelijke interviewster. Gemiddeld duurden de interviews een uur tot anderhalf uur. In sommige gevallen was de partner van de respondent aanwezig bij het interview. De interviews zijn afgenomen met behulp van een topic lijst (zie bijlage IX). Deze topic lijst is gebaseerd op de schriftelijke vragenlijsten. Het interview biedt de mogelijkheid om dieper op onderwerpen in te gaan die in de algemene vragenlijsten kort aan de orde komen. De interviews hebben de aard van semi-diepte interviews waarbij de interviewster de respondent laat praten over een bepaald topic en het gesprek alleen stuurt wanneer er wordt afgedwaald. In onderstaande verslaggeving worden de geïnterviewden verder aangeduid als respondenten. Er worden letters gebruikt ter aanduiding van de betreffende respondent; deze letters zijn niet herleidbaar tot de geïnterviewde personen.

2. Resultaten

2.1 *De verbintenis en de keuze voor de vorm*

In Deel IV.B is uitgebreid geanalyseerd wat redenen zijn om een relatie te formaliseren en welke motieven personen hebben om te kiezen voor een bepaalde vorm. Symbolische en romantische overwegingen blijken vooral bij gehuwden de reden om te formaliseren. Meer praktische redenen worden door de geregistreerde partners genoemd als reden om de relatie te formaliseren. In de verdiepende interviews zijn achtergronden bij mogelijke redenen verder ter sprake gebracht.

2.1.1 GEHUWD MET PARTNER VERSCHILLEND GESLACHT

Symboliek en romantiek zijn volgens de geïnterviewden inderdaad vaak overwegingen die een rol blijken te spelen voor paren bij de keuze voor een huwelijk. B.E. (vrouw) "heeft altijd al willen trouwen en kreeg een echt aanzoek, wat zij heel romantisch vond" Officiële erkenning speelde volgens B.E. geen rol maar hoofdreden was "de behoefte een soort vastigheid te verlenen aan de relatie". Respondent C.S. (vrouw) geeft aan dat je met een huwelijk "uitdrukt dat je samen verder de toekomst in wilt en bovendien is het een reden voor een leuk feest".

"Het huwelijk heeft een grote gevoelswaarde en is daarom de optimale relatievorm" aldus respondent B.E. (vrouw). Een geregistreerd partnerschap was geen optie in haar ogen: "het heeft een meer zakelijk karakter en voelt als "net niet". Het mist de dimensie van de belofte die je aan elkaar doet in een huwelijk en heeft daarom geen gevoelswaarde. Een geregistreerd partnerschap

is iets wat je doet om formeel dingen te regelen”. Ook respondent S.M. (vrouw) vindt het geregistreerd partnerschap een meer zakelijke afspraak: “er is iets wat ontbreekt aan het geregistreerd partnerschap. Het is niet diepgaand genoeg terwijl je bij een huwelijk echt voor elkaar kiest ... het heeft een lange traditie legt meer nadruk op het emotionele en de spirituele band tussen twee zielsverwanten”. Opvallend is de uitspraak van respondent B.E. (vrouw). Zij geeft aan dat de openstelling van het huwelijk voor homoseksuelen het trouwen een minder burgerlijk karakter heeft gegeven en daardoor is het voor haarzelf een meer aantrekkelijke optie geworden. “Ik vond het huwelijk vroeger zo’n burgerlijk en patriarchaal iets”.

Uit deel B blijkt dat gehuwde paren van verschillend geslacht vaak niet een andere vorm overwogen hebben. Sommige geïnterviewden blijken dan ook weinig kennis te hebben over andere vormen. Respondent A.H. (man) had wel eens van het geregistreerd partnerschap gehoord, maar wat de precieze verschillen zijn is hem eigenlijk niet bekend. Ook C.S (vrouw) denkt achteraf dat het geregistreerd partnerschap voor haar een optie was geweest in plaats van het samenlevingscontract wat ze destijds heeft afgesloten in 1996 voordat ze ging trouwen in 2004.

2.1.2 GEHUWD MET PARTNER GELIJK GESLACHT

Respondenten die zijn gehuwd met een partner van gelijk geslacht noemen ook vaak emotionele redenen voor het aangaan van het huwelijk. B.V. (man) zegt dat de keuze om te gaan trouwen vooral gemotiveerd is door het romantische karakter van het huwelijk en het wederzijds bevestigen van de gevoelens voor de ander. E.M. (vrouw) geeft aan dat haar partner en zij “altijd al hebben willen trouwen”. Deze respondente denkt dat dit idee vaak voorkomt bij lesbiennes “omdat het idee om te trouwen met een grote bruiloft bij meisjes in de opvoeding zit”. Een reden die niet is benoemd in deel B wordt verteld door C.L. Hij geeft aan dat het informatierecht bij artsen in geval van ernstige ziekte ook een reden was om te trouwen

Maar daar bovenop noemen de respondenten gehuwd met partners van gelijk geslacht vaak ook een meer emancipatoire reden. De erkenning van de relatie door de buitenwereld als familie en officiële instellingen wordt door deze respondenten vrijwel altijd genoemd. Respondent K.M. (vrouw) verwoordt het als volgt: “het homohuwelijk is veel meer dan bij een heterohuwelijk, een soort statement waarmee je niet alleen zegt ik kies voor deze persoon, maar ik als vrouw kies om samen te leven met een vrouw”. De wens om te trouwen was er bij B.V. (man) al voor de openstelling van het huwelijk en hij beschouwde “het geregistreerd partnerschap als een tweederangs huwelijk, niet *the real thing*”. G.C. (vrouw) had al een geregistreerd partnerschap met haar partner, dat waren ze “uit praktisch oogpunt aangegaan zodat ze niet over alles na hoefden te denken”. Tot de omzetting in een huwelijk hebben zij direct in april 2001 besloten omdat ze dachten “nu het eindelijk kan, dan gaan wij het ook doen”.

E.M. (vrouw) geeft aan dat zij en haar partner voor het sluiten van het huwelijk niet hebben overwogen om eventueel een geregistreerd partnerschap aan te gaan. “Het geregistreerd partnerschap is eigenlijk een beetje nep. Ik ben een gewoon mens en een mens wil trouwen en niets anders”. K.M. (vrouw) heeft echter niet echt een voorkeur voor een relatievorm. “De zaken zijn minder goed geregeld bij een geregistreerd partnerschap maar het geregistreerd partnerschap is na het huwelijk wel een goede tweede”.

Het eerder gesignaleerde gebrek aan kennis over het geregistreerd partnerschap komt ook terug bij paren van gelijk geslacht. Respondent C.L. (man) zegt dat huwelijk de beste optie was omdat bij een geregistreerd partnerschap of samenlevingscontract de gemaakte afspraken over een erfenis pas van kracht zijn als een relatie 5 jaar heeft geduurd. En het huwelijk heeft volgens deze

respondent het voordeel van gemeenschap van goederen, wat de andere vormen niet hebben. Deze respondent was klaarblijkelijk niet op de hoogte of geïnformeerd over het feit dat het geregistreerd partnerschap wat betreft erfrecht en gemeenschap van goederen wel volledig gelijk staat aan het huwelijk.

2.1.3 GEREGISTREERD PARTNERSCHAP MET PARTNER VERSCHILLENDE GESLACHT

Uit deel B blijkt dat geregistreerde partners vaak de relatie formaliseren vanwege praktische overwegingen. De verdiepende interviews bevestigen dit beeld nogmaals. R.M. (vrouw) geeft aan dat de aanleiding voor het aangaan van het partnerschap was regelingen te treffen met betrekking tot erfenis en pensioen aangezien haar vader ernstig ziek was zij bezig was met zijn erfenis. J.E. (vrouw) geeft aan dat zij zwanger was en er een noodzaak ontstond om dingen te gaan regelen. Romantische of symbolische overwegingen komen in deze verhalen niet of nauwelijks terug als motivatie voor het aangaan van de verbintenis. Een zwangerschap was ook de reden voor T.M. (vrouw) om het geregistreerd partnerschap aan te gaan: “het geregistreerd partnerschap was een uitkomst, een eenvoudige manier om in één keer goed te regelen”.

Alle geïnterviewde respondenten die vanwege een zwangerschap een geregistreerd partnerschap aan zijn gegaan geven echter aan dat het niet een bewuste keuze *tegen* het huwelijk was. “Als je zeven maanden zwanger bent is het niet handig om een bruiloft te vieren” aldus J.E. Ook T.M. (vrouw) vond het huwelijk geen optie omdat zij dat met 34 weken zwanger zijn geen leuk idee vonden. “Maar door het bestaan van het geregistreerd partnerschap is het huwelijk als een cadeautje op de plank blijven liggen”. Zij en haar partner zijn dan ook wel voornemens ooit nog te gaan trouwen. Ook I.Z. (man) is van plan later te trouwen met een grote bruiloft. Ze hebben voor het geregistreerd partnerschap gekozen “omdat zij geen zin hadden om een groot huwelijk op te tuigen, en een huwelijk met een zwangere bruid is niet optimaal”.

Maar zeker niet alle geïnterviewde geregistreerde partners zijn van plan om ooit nog in het huwelijk te treden. Sommige respondenten vinden het huwelijk absoluut geen optie. “Een huwelijk is voor ons niks, dat past psychologisch niet bij ons ... het geregistreerd partnerschap heeft geen emotionele waarde en daar zijn we dus ook niet naar op zoek”. Een interessant gegeven dat naar voren komt uit de interviews is dat partners het niet altijd met elkaar eens zijn over de geprefereerde vorm. U.V. (man) geeft aan dat hij het geen probleem zou vinden, maar dat vooral zijn partner bezwaren heeft, “het idee van het huwelijk gaat haar te ver, ze vindt het een eng idee”. Voordat zij haar handtekening zette onder het document heeft ze het uitgebreid doorgelezen omdat ze bang was dat er door een foutje misschien toch een huwelijksakte voor haar lag. Zelf ziet hij wel de toegevoegde waarde van een huwelijk “niet zozeer juridisch maar wel romantisch, voor de leuk, vanwege het feestje en voor de familie”. Uit deze gegevens blijkt dat een beslissing over de vormgeving van relaties niet altijd een bewuste keuze is voor de vorm, maar een keuze is waarbij partners moeten toegeven aan elkaars wensen.

2.1.4 GEREGISTREERD PARTNERSCHAP MET PARTNER GELIJK GESLACHT

Net als in deel B noemen ook geïnterviewde respondenten die een partnerschap zijn aangegaan met iemand van gelijk geslacht met name de praktische en juridische redenen om over te gaan tot een verbintenis. Vaak wordt ook genoemd dat de keuze voor het partnerschap niet zozeer een keuze was tussen huwelijk of partnerschap maar een keuze tussen samenlevingscontract of partnerschap. F.M. (man) noemt dat de concrete aanleiding om het partnerschap aan te gaan de koop was van een huis. Vanwege de koop ontstond de behoefte om dingen te regelen en het partnerschap is een “gemakkelijk alternatief in vergelijking met het gedoe van een samenlevingscontract”. Ook B.F. (vrouw) geeft aan dat zij en haar partner behoefte hadden aan zekerheid omdat ze zijn gaan samenwonen. Daaruit ontstond de wens om praktische en

juridische aspecten van hun relatie goed te regelen, “maar een samenlevingscontract was veel te duur en te veel gedoe omdat je dan alles zelf moet bedenken”. X.S. (vrouw) benoemt dat ze niks hadden geregeld met betrekking tot eigendommen en erfenissen. Een testament was ook een optie maar “het geregistreerd partnerschap was een snelle en makkelijk manier om alles te regelen”.

De meeste geïnterviewden geven, in tegenstelling tot respondenten met een partner van verschillend geslacht, aan dat ze heel bewust niet voor het huwelijk hebben gekozen. F.M. (man): “het huwelijk is te traditioneel en in eerste instantie gereserveerd voor relaties tussen man en vrouw”. Toch zeggen ze in het dagelijks leven vaak dat ze getrouwd zijn. F.M. (man): “dit is een makkelijkere oplossing omdat heel veel mensen niet bekend zijn met het geregistreerd partnerschap en je dan altijd veel uit moet leggen ... ik ben niet tegen het huwelijk maar word niet goed van de beelden op tv over het homohuwelijk ... daar wil je toch niet mee geassocieerd worden, het is zo’n cliché”. H.J. (man) en zijn partner besloten niet voor het huwelijk te kiezen omdat “het dan lijkt of je moet trouwen alleen maar omdat het eindelijk kan ... we geven sowieso een laag profiel aan onze relatie en seksuele geaardheid”. Een geregistreerd partnerschap was daarom de betere optie. Ook I.G. (man) vond het huwelijk geen optie. Vanwege zijn katholieke opvoeding vindt hij dat het huwelijk hoort bij een relatie tussen een man en vrouw die samen kinderen willen hebben.

De geïnterviewde vrouwelijke respondenten met een geregistreerd partnerschap lijken iets meer pro-huwelijk te zijn; “omdat onze familie de relatie nog niet accepteert zouden ze niet naar een bruiloft komen.... over 10 jaar gaan we misschien wel trouwen en we hopen dat de familie dan volwassen is geworden en de relatie accepteren zodat ze bij de bruiloft kunnen zijn... het geregistreerd partnerschap is een perfecte oplossing voor stellen die weten dat het huwelijk er aan zit te komen maar door de omstandigheden er nog niet naar zijn om hun droomhuwelijk te vieren” aldus B.F. (vrouw). “Het geregistreerd partnerschap is een huwelijk waar ze een stukje uit hebben gelaten” zegt X.S. Ze had zelf willen trouwen maar “haar vriendin is allergisch voor het woord huwelijk”. Ook hier blijkt dat sommige geïnterviewden een vorm hebben gekozen omdat hun partner het wilde. X.S. had het handiger gevonden als er één relatievorm zou zijn en dan zou de keuze voor het huwelijk meer voor de hand liggen. Zij wil haar partnerschap graag omzetten in een huwelijk, maar haar vriendin heeft er problemen mee.

2.2 Informatie en instanties

Uit deel B blijkt dat het inwinnen van informatie vooral wordt gedaan door geregistreerde partners en minder door gehuwden. Gedurende de interviews is het aspect kennis over juridische aspecten van de verschillende vormen ook verschillende malen aan bod gekomen. Soms gebeurde dit meer impliciet in het gesprek wanneer werd doorgevraagd naar redenen om te kiezen voor een bepaalde vorm of naar gepercipieerde problemen.

2.1.1 GEHUWD MET PARTNER VERSCHILLEND GESLACHT

Dat gehuwde personen vaak niet bewust op zoek gaan naar informatie over relatievormen blijkt ook uit de interviews. “Wij wisten wel van het bestaan van andere relatievormen maar hebben er verder niet naar geïnformeerd ... het regelen van financiële dingen stond immers niet op de voorgrond” aldus B.E. (vrouw). Omdat alles vanuit het niets samen is opgebouwd vond deze respondent het niet nodig om iets vast te leggen over “wat van wie is” en zijn zij in gemeenschap van goederen getrouwd. S.M. (vrouw) werd overvallen door een aanzoek van haar man “en heeft verder dus niet nagedacht over alternatieve vormen”.

2.1.2 GEHUWD MET PARTNER VAN GELIJK GESLACHT

In meerdere gevallen hebben de geïnterviewden die getrouwd zijn met een partner van gelijk geslacht bij de invoering van het geregistreerd partnerschap in 1998 al uitgebreid geïnformeerd naar het partnerschap. H.D. (man) kwam al snel tot de conclusie “dat het geen toegevoegde waarde had omdat ze de juridische kant van hun relatie al met testamenten hadden geregeld”. Ook C.L. (man) had met zijn partner op dat moment al een samenlevingscontract en heeft wel uitgezocht wat het geregistreerd partnerschap inhoudt maar zag geen toegevoegde waarde.

E.M. (vrouw) heeft zich uitgebreid laten informeren over de regelgeving binnen het huwelijk in het licht van de kinderen die ze met haar partner wil. Hierbij heeft ze de hulp ingeroepen van een advocaat. “Dat we na het huwelijk vervolgens nog een adoptieprocedure in moeten stoort me ... het is een verschillende behandeling van homo- en heterostellen op dit punt”. De procedure is in haar woonplaats redelijk makkelijk via een advocaat te regelen, maar “in sommige gemeentes moet zelfs de kinderbescherming betrokken worden bij een adoptie binnen een homoseksuele relatie”. De respondente ervaart de adoptieprocedure als een enorme inbreuk op haar privacy en zij voelt zich door de wet niet gelijk behandeld als heteroseksuele stellen. De invoering van het homohuwelijk is een goede stap maar “als je het doet, doe het dan goed”.

K.M. (vrouw) “wist dat bij een geregistreerd partnerschap de situatie rondom kinderen niet goed geregeld was”. Dat was een reden om hier verder niet meer informatie over in te winnen. Ook wisten ze dat er na het huwelijk nog meer geregeld moest worden omtrent adoptie en hiervoor hebben ze een advocaat ingeschakeld. Ze hebben bewust een advocaat ingeschakeld die veel ervaring heeft met de materie. “De adoptieprocedure valt heel erg mee, maar het zou handiger zijn als door het huwelijk meteen geregeld zou zijn dat alle kinderen die binnen de relatie worden gebaard juridisch kinderen van beide partners zijn”. Ondanks dat het veel “geregeld en kostbaar is”, vindt K.M. het in tegenstelling tot E.M. wel te begrijpen en niet discriminerend.

2.1.3 GEREGISTREERD PARTNERSCHAP MET PARTNER VERSCHILLEND GESLACHT

Uit de interviews blijkt, net als uit deel B, dat geregistreeerde partners wel informatie hebben ingewonnen over relatievormen. Wel blijkt uit de interviews dat dit vaak geen informatie betreft over de procedure rondom de sluiting. Omdat R.M. te maken kreeg met financiële problemen rondom een erfenis in de familie was er contact met een notaris. Op basis van informatie van de notaris kozen ze voor een partnerschap “omdat ze een zakelijke en juridische overeenkomst nodig hadden”. De notaris had echter in eerste instantie niet verteld dat ze hiervoor naar de gemeente moesten. R.M.: “ik was verbaasd wat er allemaal bij kwam kijken ... ik was in de veronderstelling dat deze overeenkomst bij de notaris kon worden opgesteld ... deze poespas had niet gehoeven en het leek behoorlijk op een huwelijk”. Wat de informatievoorziening betreft vindt deze respondent het niet goed geregeld maar “ik ging dan ook blind af op het advies van de notaris.....bij de gemeente kregen we een boekje mee, maar daarin werd alleen uitgelegd wat er bij de gemeente geregeld moest worden en verder niets”. Zo is deze respondent niet op de hoogte van het feit dat een geregistreerd partnerschap niet overal in het buitenland wordt erkend en hoorde ze onlangs tot haar verbazing dat er zelfs alimentatieplicht is bij een scheiding.

K.Q. (man) kreeg het advies om een geregistreerd partnerschap of huwelijk aan te gaan van zijn notaris nadat zijn partner en hij een tijdje uit elkaar waren geweest van de notaris. Zij hadden een scheidingscontract opgesteld dat hun samenlevingscontract ongeldig verklaarde. Toen ze wel weer met elkaar verder wilden raadde de notaris een nieuw samenlevingscontract af omdat dit te ingewikkeld zou zijn. Vervolgens heeft K.Q. informatie ingewonnen over het partnerschap bij de notaris, op internet en bij de gemeente. Achteraf is hij er niet zo tevreden over: “ik had toch liever een samenlevingscontract, de procedure was waardeloos en hoort meer bij een huwelijk”.

U.V. (man) zegt zich te slecht te hebben voorbereid. Hij heeft zich samen met zijn partner via de gemeente en internet geïnformeerd over het partnerschap en heeft niet met een ambtenaar gepraat. “Maar dat de ceremonie zo officieel zou zijn, daarover hebben we een stukje voorlichting gemist”.

2.1.4 GEREgistREERD PARTNERSCHAP MET PARTNER GELIJK GESLACHT

Uit deel B blijkt dat geregistreerde partners van gelijk geslacht zich vooraf het meest laten informeren. Toen F.M. (man) met zijn partner een huis ging kopen hebben zij met veel mensen om hen heen gepraat over de verschillende juridische relatievormen. Daarnaast hebben ze een notaris bezocht voor informatie. Ook H.E. (man) heeft contact opgenomen met een bevriende notaris toen ze besloten hadden “om eindelijk dingen vast te leggen”. Deze gaf hen drie folders, over het huwelijk, het geregistreerd partnerschap en het samenlevingscontract. “De voor- en nadelen van deze relatievormen werden opgevoerd”. Dat het partnerschap niet overal in het buitenland wordt erkend, daar werden ze op gewezen door de ambtenaar van de gemeente. “Het werd niet genoemd in de folder die we van de notaris hebben gekregen en daar hebben we hem op aangesproken en er op aangedrongen dit in de toekomst wel op te nemen in de folder ... verder zijn we heel tevreden over de notaris en de gemeente”.

B.F. (vrouw) zegt alles van het bestaan van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk uit de media te weten en heeft de debatten in 1998 als ook in 2001 gevolgd. Ze geeft aan er ook veel over te hebben gelezen. Ook X.S. (vrouw) heeft veel gelezen. “Via verschillende websites en folders van de gemeente heb ik me verdiept in de verschillende vormen en ik vond het geregistreerd partnerschap de meest aantrekkelijke en makkelijke ... het enige verschil tussen een huwelijk en partnerschap is dat je de laatste makkelijker kunt ontbinden maar dat zou een slechte reden zijn om deze vorm te kiezen” aldus X.S. (vrouw). Omdat haar partner Belgische is, moesten er veel formulieren uit België worden gehaald “maar dat was bij een huwelijk niet anders geweest”.

2.3 *Ervaringen*

Uitgebreid is ingegaan op de ervaringen die de respondenten hebben met de relatievorm die ze gekozen hebben. Zowel positieve als negatieve ervaringen werden benoemd. Kijkende naar het verloop van de gesprekken kan er een onderscheid worden gemaakt naar ervaringen voor en tijdens de sluiting (de ceremonie) en ervaringen op latere momenten. In de rapportage wordt deze tweedeling gehandhaafd.

2.3.1 ERVARINGEN VOOR EN TIJDENS DE SLUITING

Gehuwd met partner verschillend geslacht

De gehuwde paren die zijn geïnterviewd hebben hun trouwdag meestal traditioneel vormgegeven. B.E. (vrouw): “we hadden vooraf het idee dat we het gewoon wilden houden ... maar toen het zover was draaide het uit op een traditionele bruiloft met alles erop en eraan, omdat het anders voelt alsof je niet helemaal trouwt”. C.S. (vrouw) had wel in de kerk willen trouwen, maar gezien haar man dat niet wilde, hebben zij een alternatief bedacht in de vorm van een zelf bedacht ritueel dat zij zijn ondergaan in aanwezigheid van alle gasten. Hiermee is C.S. nog steeds blij: “als het ceremonieel beperkt was gebleven tot het gedeelte op het stadhuis, dat zou dat meer de nadruk hebben gelegd op het formele en de uiterlijke kant zoals bij een partnerschap”. De man van S.M.(vrouw) had een aanzoek voorbereid zonder dat zij er iets van merkte. ze vond het heel romantisch en twijfelde geen seconde. “Ik had het huwelijk niet willen missen ... ook al verandert het niets aan onze relatie, het huwelijk geeft iets extra’s, iets bijzonders ... het maakt

het nog duidelijker dat je ervoor kiest om samen oud te worden en altijd bij elkaar te blijven”. Het was een huwelijk met alles er op en er aan, “het ging gepaard met een hele dag feestvieren”.

Gehuwd met partner gelijk geslacht

Ook de geïnterviewde paren van gelijk geslacht hebben vaak gekozen voor een traditionele invulling van de dag. Voor respondent H.D. (man) en zijn partner werd de keuze voor het huwelijk gemotiveerd door het romantische karakter en het werd dan ook op de traditionele manier gedaan: “we droegen beide een zwart pak met bloemstuk, hadden een Rolls Royce gehuurd en er was een feest met bruidstaart”. Ze zijn uitermate tevreden over de behandeling van de gemeente ambtenaren tijdens de voorbereiding en de uitvoering van het huwelijk. E.M. (vrouw) en haar partner wilden altijd al trouwen en hebben een groot feest gevierd “iedereen die ons na aan het hart staat hebben we uitgenodigd”. De omgeving reageerde wel gemengd “een buurman zei dat hij het belachelijk vond dat homo’s moesten trouwen”.

K.M. (vrouw) heeft gekozen voor een baliehuwelijk (een verkorte procedure bij de gemeente) en is aansluitend naar de kerk gegaan om daar een uitgebreide ceremonie te houden. Daarna is er een groot feest gevierd. “Er waren allemaal positieve reacties op ons huwelijk ... er waren veel mensen geïnteresseerd juist omdat ze wel eens wilden zien hoe dat gaat, zo’n homohuwelijk”.

Toch hebben niet alle paren van gelijk geslacht hun huwelijk groots aangepakt. G.C. (vrouw) verwoordt het als volgt “gewoon even naar het stadhuis, even een handtekening zetten”. Na de ceremonie was een lunch maar geen groot feest. C.L. (man) en zijn partner hebben het in stilte gedaan in de vorm van een “baliehuwelijk”. “Een bevriend homostel dat ook ging trouwen waren getuigen en andersom wij bij hen ... al met al duurde het sluiten van de huwelijken niet langer dan 10 minuten”. Pas later vertelden zij aan vrienden en familie dat zij getrouwd waren en die reageerden allen positief.

Geregistreerd partnerschap met partner verschillend geslacht

Meerdere personen die het geregistreerd partnerschap zijn aangegaan waren verbaasd over het karakter van de ceremonie. K.Q. (man): “het geheel kreeg veel meer het karakter van een huwelijk... de gemeente ambtenaren zijn helemaal ingesneden op het huwelijk en veel te traditioneel ingesteld”.

U.V. (man) en zijn partner waren overrompeld door het officiële karakter van het geregistreerd partnerschap. “Het voelde precies hetzelfde als een huwelijk... voor ons was het partnerschap alleen een zakelijke transactie en we hadden geen romantische bijbedoelingen”. Omdat er getuigen mee moesten hebben ze samen nog een ontbijtje gepland en het geheel iets aangekleed. Hadden zij die niet nodig gehad, dan waren zij alleen snel even naar het stadhuis gegaan om hun handtekening te zetten. Ook K.Q. (man) heeft vanwege de verplichte aanwezigheid van getuigen nog iets feestelijks ondernomen: “we zijn gaan brunchen omdat het anders zo lullig is als je speciaal je moeders laat overkomen om te laten getuigen en dan weer naar je werk gaat”. Verder hebben ze niets gevierd. Maar ook K.Q. zat eigenlijk niet te wachten op deze gang van zaken “door de aanwezigheid van de twee getuigen en het feit dat zij het erg leuk vonden, kreeg het partnerschap toch iets van een ceremonie en daar zaten we eigenlijk niet op te wachten ... dat is niet mijn stijl”. En ook T.M. (vrouw) staat het tegen dat de hele gang van zaken omtrent een partnerschap eigenlijk hetzelfde is als een huwelijk “ik hou niet van bruiloften en partijen en we hadden bewust tegen het huwelijk gekozen om dit gedoe te ontlopen”. T.M. noemt het erg vreemd dat er een ceremonie is met getuigen en een ambtenaar in vol ornaat.

De gemeente waar R.M. (vrouw) en haar partner een geregistreerd partnerschap wilden afsluiten had geen ervaring met het partnerschap “de ambtenaar had helemaal geen kennis van het geregistreerd partnerschap en liet aan de telefoon blijken dat hij deze vorm flauwekul en minderwaardig vond ... ik maakte uit het gesprek op dat men in zijn ogen gewoon hoorde te trouwen”. Ook I.Z. (man) en zijn partner hadden het gevoel dat de ambtenaar hen liet merken dat zij het huwelijk een betere keuze had gevonden. “Bij het aanvragen werd ons bedenktijd opgedrongen door de ambtenaar en ze vroeg of we wel zeker wisten dat het partnerschap de juiste relatievorm was”.

Geregistreerd partnerschap met partner gelijk geslacht

Ook geregistreerde partners van gelijk geslacht vonden de ceremonie vaak op een huwelijk lijken. “De intentie was om alles klein te houden,” aldus F.M. (man), “maar het voelde als een echte bruiloft”. De oorzaak daarvan was vooral dat de omgeving het als zodanig opvatte. Vrienden en familie beschouwden het als een echte trouwerij en organiseerden van alles voor hen. “Tijdens de voorbereiding kregen we dus de indruk dat het wel verdomd veel op een huwelijk ging lijken ... achteraf hadden we dus net zo goed kunnen trouwen”. De notaris waar ze informatie gingen inwinnen was kritisch: hij zei “nu kunnen jullie eindelijk trouwen en dan kies je voor een geregistreerd partnerschap?”. Ook H.J. (man) wilde het sluiten van het geregistreerd partnerschap klein houden. Dit lukte niet omdat de wethouder die de ceremonie verzorgde een goede vriend was en het had doorverteld aan anderen. “Hierdoor werd het partnerschap gesloten in de burgermeesterskamer en niet in het lokaal dat wij hadden uitgezocht ... er waren veel vrienden en collega’s die het met ons wilden vieren ... achteraf wel leuk maar het hoefde allemaal niet”.

2.3.2. ERVARINGEN NA DE SLUITING

Gehuwd met partner gelijk geslacht

Uit deel B blijkt dat alle paren weinig problemen in de praktijk tegen komen met hun specifieke vorm. Bij de geïnterviewden zijn wel wat achtergrondverhalen over ervaringen met hun vorm bovengekomen. “De wettelijke erkenning van onze relatie heeft het makkelijker gemaakt om om te gaan met de eigen homoseksualiteit” aldus B.V. (man). Wel zijn er wat praktische problemen die vooral met de status van hun huwelijk in het buitenland te maken hebben. Bij beiden is in het paspoort de naam van de wettelijke partner vermeld. Omdat de partner van B.V. vaak naar het buitenland moet, heeft hij een tweede paspoort genomen. De gemeente ambtenaar adviseerde hem om de naam van zijn man niet in het tweede paspoort te zetten omdat dit in het buitenland tot problemen kan leiden. Dit was hen niet verteld bij de sluiting van het huwelijk en het bijschrijven. Bij buitenlandse reizen gaan ze nu expres in aparte rijen staan bij de douane om te voorkomen dat er een link tussen hen beide wordt gelegd. Ook hebben ze een internationale versie van hun huwelijksakte aangevraagd om in het buitenland te kunnen aantonen dat ze getrouwd zijn, mocht er iets gebeuren. Het was volgens de gemeente echter niet mogelijk om een Engelse versie van de akte te verstrekken in het geval van partners van gelijk geslacht. De klacht die ze hierover hebben ingediend is zelfs in de Tweede Kamer aan de orde gesteld.

Opvallend is dat veel respondenten los van elkaar een recent voorval aanhaalden dat betrekking heeft op de erkenning van het opengestelde huwelijk, namelijk de uitspraken van premier Balkenende in Indonesië. Premier Balkenende heeft in Indonesië aangegeven zelf als Tweede Kamer lid tegen het opengestelde huwelijk te hebben gestemd. C.L. (man): “hij heeft hiermee zijn staatsburgers beledigd ... zo’n uitspraak zou voor mij een extra reden zijn geweest om te gaan trouwen”. Ook F.M. (man) wilde er wat over kwijt: “zo’n opmerking is ontzettend lullig, hij moet premier van alle Nederlanders zijn en niet alleen zijn eigen achterban representeren”. “Deze opmerkingen zijn beneden alle peil ... ik vind het een gemiste kans” aldus H.J. (man). Ondanks

het feit dat ze het huwelijk vooral praktisch vindt, geeft ook G.C. (vrouw) aan dat ze de daaraan gekoppelde emancipatie van homoseksuelen heel belangrijk vindt. “Er is nu meer gedoe omdat vooral allochtonen er anders tegenaan kijken en reageren”. In de praktijk komt de partner van G.C. hier dagelijks mee in aanraking omdat ze les geeft op een basisschool. “Het is altijd wel heel leuk en grappig als een kind helemaal overdonderd reageert op het nieuws dat de juf is getrouwd met een vrouw”.

K.M. (vrouw) merkt op dat na de komst van hun kind mensen bijna verbaasd zijn dat “we zo goed het heteroprofiel na kunnen spelen... de buurt die nogal gemengd is, heeft minder moeite met ons huwelijk sinds we een dochter hebben omdat daardoor meer contact ontstaat met andere gezinnen”. K.M. verzwijgt soms wel bewust dat ze getrouwd is: “ik geef les aan Turkse en Marokkaanse vrouwen en zij zouden dan denken dat ik getrouwd ben met een man en dat is verder van de waarheid dan dat zij niet weten dat ik getrouwd ben met een vrouw”. Ook in het buitenland kiest K.M. er soms voor om het niet naar buiten te brengen, met name in landen waar homoseksualiteit een taboe is.

Een heel ander probleem dat genoemd is en niet in deel B aan de orde is gekomen, heeft te maken met naamvoering. F.H. (man) heeft besloten de naam van zijn echtgenoot aan te nemen in combinatie met zijn eigen naam. Later heeft hij dit teruggedraaid omdat bij een aantal instellingen, zoals het ziekenhuis, men altijd verwachtte dat hij een vrouw zou zijn vanwege zijn dubbele achternaam.

E.M. (vrouw) merkt vooral praktische problemen omtrent de geboorte van het kind van haar vrouw. “Sommige ambtenaren begrepen niet hoe het zat, toen ik aangifte van de geboorte kwam doen ... en veel formulieren voorzien niet in de mogelijkheid van relaties tussen twee vrouwen of twee mannen en dit zou moeten worden aangepast”.

Geregistreerd partnerschap met partner verschillend geslacht

Het niet begrijpen van de vorm door buitenstaanders is in deel B genoemd als probleem van het geregistreerd partnerschap. De geïnterviewden benoemen deze ervaring ook. “In het dagelijks leven zeg ik meestal dat ik getrouwd ben omdat dit makkelijker is”, aldus R.M. (vrouw). Ook bij sollicitaties is een geregistreerd partnerschap volgens haar niet altijd handig omdat niet iedereen weet wat het inhoudt en men eventueel kan denken dat ze lesbisch is. J.E. (vrouw) noemt het partnerschap nog steeds een uitkomst en is blij dat het bestaat “sommige formulieren zijn er niet op ingesteld, dat is het enige nadeel”. Ze promoot deze vorm ook bij vrienden, ook al moet ze wel vaak uitleggen wat de vorm precies inhoudt. “Veel mensen associëren het met het homohuwelijk en vroegen me of ik een relatie had met een vrouw”. Ook K.Q. (man) noemt zijn partner altijd zijn vrouw en zegt vaak dat hij getrouwd is omdat veel mensen niet weten wat het is en hij het niet iedere keer wil uitleggen. U.V. (man) vindt dat het in de praktijk perfect werkt. “Mijn werkgever, het pensioenfonds en alle andere instanties hebben het partnerschap direct geaccepteerd”. Het stond niet altijd op alle formulieren maar daar zijn nooit problemen uit voortgekomen. Het enige nadeel van het partnerschap is dat hun families het raar vinden..

Dat er bij een partnerschap sprake moet zijn van een erkenning van kinderen is voor de meeste respondenten geen probleem blijkt uit deel B. “Dat bij een geregistreerd partnerschap de kinderen nog extra door de vader moeten worden erkend vind ik niet bezwaarlijk” benoemt ook T.M. (vrouw) “maar ik was wel verbaasd dat het tweede kind ook nog weer erkend moest worden”.

Geregistreerd partnerschap met partner gelijk geslacht

Ook geregistreerde partners van gelijk geslacht benoemen het gebrek aan kennis over het partnerschap nogmaals in de interviews. B.F. (vrouw) en haar partner zijn opgehouden met uitleggen wat het geregistreerd partnerschap is en zeggen meestal dat ze getrouwd zijn. B.F. kreeg wel problemen met haar baas, omdat ze verlof had genomen met de woorden dat ze ging trouwen. Toen ze hem een kaart stuurde waarop stond dat ze het partnerschap was aangegaan werd haar baas boos omdat hij niet wist dat ook voor deze vorm een verlofregeling geldt.

H.E. (man) heeft de ervaring niet direct maar kan zich voorstellen dat er problemen komen wanneer ze zich in het buitenland willen vestigen “iets wat niet ver is van de denkbare mogelijkheden” aldus H.E. Hij zegt dat hij pas een huwelijksakte kan krijgen voor het buitenland wanneer het partnerschap wordt ontbonden en hij en zijn partner gaan trouwen “een omzetting is geen oplossing”. Hij zou er voor willen pleiten om bij een mogelijke omzetting wel een huwelijksakte te verstrekken zodat dit probleem wat makkelijker omzeilt kan worden.

2.4 Meningen over de toekomst van het huwelijk en het geregistreerd partnerschap

Tot slot is in de interviews soms expliciet, soms impliciet de mening van de respondenten ter sprake gekomen over de verschillende relatievormen in Nederland en de toekomst van deze vormen.

2.4.1 GEHUWD MET PARTNER VERSCHILLEND GESLACHT

“Het is goed om verschillende vormen van verbintenis te hebben omdat dit mensen een keuze biedt”, aldus A.H. (man). Hij denkt dat mensen voor het geregistreerd partnerschap kunnen kiezen als ze het huwelijk te beladen vinden of een bruiloft hun tegen staat. Wel geeft A.H. aan dat de mogelijkheden tot flitsscheiding wat hem betreft beperkt kunnen worden. Ook C.S (vrouw) vindt het goed dat het partnerschap bestaat en dat mensen die een principiële weerzin tegen het huwelijk hebben iets kunnen regelen: “wel vind ik dat de informatievoorziening over de precieze verschillen tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk beter en overzichtelijker kan”.

B.E. (vrouw) heeft echter een tegenovergestelde mening: “Ik kan me niet voorstellen dat mensen een geregistreerd partnerschap aangaan zonder later te willen trouwen ... Ik kan me ook niet voorstellen dat mensen het kiezen als alternatief. B.E. vindt het partnerschap overbodig omdat iedereen die zijn relatie vast wil leggen en wil regelen gewoon kan trouwen, “en dat hoeft niet met een traditionele bruiloft maar kun je gewoon op je eigen manier invullen”.

2.4.2 GEHUWD MET PARTNER GELIJK GESLACHT

Bijna alle gehuwden met een partner van gelijk geslacht zijn negatief over het partnerschap. “Het geregistreerd partnerschap was een surrogaat voor het huwelijk en een zoethoudertje toen men homoseksuelen nog niet dezelfde rechten toekende als hetero’s”, aldus C.L. (man). Hij vindt het partnerschap niet nodig als alternatief voor het huwelijk. Ook pleit hij er voor om een echtscheiding altijd zonder tussenkomst van een rechter mogelijk te maken, “tenzij er ruzie is tussen de partners en er voor kinderen wel goede afspraken zijn gemaakt”. F.H. (man) gebruikt min of meer dezelfde bewoording: “het partnerschap is een surrogaat huwelijk”. Hij heeft moeite met de mogelijkheid van een flitsscheiding “vooral als er kinderen zijn is het zorgwekkend dat partners makkelijk uit elkaar gaan”.

G.C. (vrouw) vindt het “allemaal weer ingewikkelder nu er meerdere vormen bestaan ... Het geregistreerd partnerschap en het huwelijk zijn vrijwel voor elkaar inruilbaar, er zit niet zoveel verschil tussen.”. E.M. (vrouw) gaat nog een stapje verder “afschaffing van het geregistreerd

partnerschap zou er toe kunnen bijdragen dat de ongelijkheden in het huwelijk tussen homo's en hetero's worden weggelaten en dat het homohuwelijk beter zal worden geregeld". B.V. (man) vindt het partnerschap juist wel een mooie mogelijkheid voor mensen die niet willen trouwen maar wel alles goed willen regelen.

Tot slot zegt K.M. (vrouw) dat het partnerschap "alleen nodig is voor de gevoelige zielen die liever niet willen trouwen, misschien omdat ze het huwelijk te burgerlijk vinden". Dus wat haar betreft zou het geregistreerd partnerschap best afgeschaft kunnen worden al besluit ze met te zeggen dat er wellicht wel behoefte is aan een vorm die verschilt van het huwelijk die zonder ceremonie gesloten kan worden.

2.4.3 GEREgistREERD PARTNERSCHAP MET PARTNER VERSCHILLEND GESLACHT

Wat vinden de geregistreerde partners van de verschillende vormen? Ook hier blijken de meningen verdeeld. "Het geregistreerd partnerschap is eigenlijk overbodig omdat het zoveel op een huwelijk lijkt...ik zou zeggen maak het wat simpeler ... geen verklede meneer van de gemeente en het moet geregeld kunnen worden na vijf uur met een handtekening", aldus R.M. (vrouw).

K.Q. (man) vindt niet dat je dit soort grote dingen maarzo kunt gaan veranderen: " ik zou me zwaar genept voelen". Hij heeft wel ideeën hoe het mogelijk beter kan, hij zou ervoor pleiten om de wetgeving binnen Europa te egaliseren en het geregistreerd partnerschap beter te profileren als tussenvorm tussen huwelijk en samenlevingscontract nu de directe aanleiding voor het partnerschap is weggefallen door de invoering van het homohuwelijk, "geen ritueel meer, maar gewoon een zakelijke en wettelijke constructie". X.B. (man) zegt enerzijds "dat er niet echt een noodzaak meer is om het partnerschap in stand te houden nu het homohuwelijk er is ... het voegt niets toe wat niet op een andere manier net zo goed geregeld kan worden". Anderzijds is er ook geen noodzaak om het partnerschap af te schaffen "het bestaan ervan levert geen problemen op en het levert een stuk extra keuzevrijheid op". Daarentegen zegt C.M.(vrouw): "Onzin om het partnerschap in leven te houden voor mensen die emotionele bezwaren hebben tegen het huwelijk ... alleen de flitsscheiding is een toegevoegde waarde van het partnerschap".

Toch zijn er ook geregistreerde partners die erg tevreden zijn. T.M (vrouw) is juist heel blij dat het partnerschap bestaat " ik kan niks negatiefs bedenken en hoop dat het blijft bestaan". Ook U.V. (man) vindt het geregistreerd partnerschap "perfect werken ... met een handtekening is alles waterdicht geregeld... het is een hele mooie regeling ... een samenlevingscontract is veel duurder". Ook de mogelijkheid tot flitsscheiding vindt deze respondent een voordeel: "een scheiding met rechter en advocaten veroorzaakt veel kosten en het vergroot de kans op drama ... alleen met kinderen is het met een rechter misschien beter".

2.4.4 GEREgistREERD PARTNERSCHAP MET PARTNER GELIJK GESLACHT

"Het geregistreerd partnerschap is een luxe die eigenlijk overbodig is", aldus F.M. (man) "het is vergelijkbaar met de keuze voor de kleur auto, je hebt de beslissing genomen over het model en dan kun je nog een kleur kiezen". Volgens hem is het partnerschap als alternatief niet meer noodzakelijk want uiteindelijk blijkt het hetzelfde te zijn als een huwelijk. H.E. (man) ziet ook niet veel verschil tussen het huwelijk en het partnerschap: "ik zou de minister adviseren om het partnerschap af te schaffen".

H.J. (man) is er nog steeds niet over uit of het huwelijk of geregistreerd partnerschap beter is. Hij is eigenlijk blij met alle vormen en vindt het "heel positief dat het homohuwelijk is ingevoerd ... een bezegeling van een lange ontwikkeling". Respondent I.G. (man) heeft een alternatief voorstel:

“laat het huwelijk uitsluitend gereserveerd zijn voor heterostellen die kinderen krijgen en alle andere stellen kunnen een partnerschap aangaan ... de relatievormen moeten dan wel op dezelfde hoogte staan ... De acceptatie van homoseksuele relaties zal dan onder bepaalde bevolkingsgroepen groter worden omdat het voor hen niet te snappen is dat homo's mogen trouwen”.

“Het is handiger en overzichtelijker als er alleen één relatievorm zou zijn, dan zou de keuze voor een huwelijk direct voor de hand liggen.. het geregistreerd partnerschap had beter kunnen worden afgeschaft bij de invoering van het homohuwelijk” zegt X.S. (vrouw). Deze respondent had zelf graag willen trouwen, maar haar partner was er erg op tegen. Een andere reden voor afschaffing zou zijn “dat het een verschrikkelijke term is die niet lekker bekt”.

2.5 De flitsscheiding

Naast interviews met respondenten die een partnerregistratie of huwelijk hebben gesloten zijn er ook interviews afgenomen bij respondenten die gekozen hebben voor de zogenaamde flitsscheiding. Helaas was er onder de flitsscheiders niet heel veel bereidheid tot medewerking aan een persoonlijk gesprek. Er zijn uiteindelijk drie respondenten bereid gevonden tot een gesprek over hun flitsscheiding. Deze drie respondenten hebben wel uiteenlopende achtergronden. Het betreft een vrouw met kinderen, een vrouw zonder kinderen en een man zonder kinderen.

2.5.1 WAAROM DE KEUZE VOOR DE FLITSSCHEIDING?

In het gesprek is allereerst de vraag aan de orde gekomen waarom de respondent en zijn of haar partner hebben gekozen voor de procedure van een flitsscheiding in plaats van voor een reguliere scheiding via de rechtbank. Het belangrijkste motief dat A.C (vrouw, geen kinderen) geeft is dat alle financiële aspecten al voor de scheiding in onderling overleg en goede harmonie waren geregeld en een langdurig proces met tussenkomst van een rechter haar en haar partner onnodig tijd- en geldrovend leek. “Na de eerste tekenen van de relatiecrisis ben ik naar een nieuw huis vertrokken en mijn man bleef in ons woonhuis ... de afspraak was om alle lasten van mijn en ons huis op een hoop te gooien en door tweeën te delen”. Zo is het ook gebeurd en dit is typerend in haar verhaal: er zijn vanaf het begin af aan duidelijke afspraken gemaakt en daaraan is later ook niet gemorreld.

H.B. (man, geen kinderen) zegt dat de keuze voor de flitsscheiding voornamelijk werd gemotiveerd door een praktische zaak, namelijk het feit dat zijn ex-vrouw op deze manier sneller een hypotheek kon aanvragen voor haar nieuwe huis. “De omzetting was binnen een week geregeld en toen kon ze direct een eigen hypotheek krijgen”. Ook waren er verder geen onenigheden of knelpunten tussen de partners, wat de keuze voor een flitsscheiding heeft vergemakkelijkt. “We zaten elkaar op een gegeven moment aan te kijken met het idee, dit wordt gewoon niet meer wat”, en hij en zijn partner zijn vervolgens in harmonie uit elkaar gegaan. Ook waren H.B en zijn partner op huwelijkse voorwaarden getrouwd, waardoor er niet veel afgehandeld hoefde te worden.

De derde respondent, S.T. (vrouw, twee kinderen) vertelt dat niet zozeer de gemaakte afspraken die er al waren een rol speelde bij de keuze voor de flitsscheiding. Haar man was zo geschokt over het feit dat zij bij hem weg wilde na 25 jaar, dat hij zei: “als we al uit elkaar moeten, dan moet het ook maar zo snel mogelijk gebeuren”.

2.5.2 DE PROCEDURE

Alhoewel A.C. en haar partner al in de zomer van 2002 hadden besloten uit elkaar te gaan, duurde het nog tot februari 2005 voordat de flitsscheiding een feit was. Dit had te maken met

feit dat het langer duurde dan verwacht om het koophuis dat de partners bezaten te verkopen. Wel hadden beide partners alle afspraken al van te voren allemaal zelf gemaakt en opgesteld en zijn deze ook goed nageleefd door beide partijen. A.C. en haar partner hebben eerst informatie ingewonnen via het internet en vervolgens hebben ze een advocaat in de arm genomen die alles heeft geregeld. A.C. is erg tevreden over de informatievoorziening en de onpartijdige opstelling van de advocaat. De advocaat maakte hen er op attent dat de flitsscheiding in het buitenland niet altijd erkend wordt.

H.B. en zijn partner hebben op het moment dat ze uit elkaar besloten te gaan op internet informatie gezocht over de mogelijkheid van een flitsscheiding. Vervolgens heeft H.B. vrij snel het dichtstbijzijnde advocatenkantoor benaderd. Hij en zijn vrouw hebben telefonisch hun wensen voor het convenant kenbaar gemaakt en daarna zijn zij een keer persoonlijk langs gegaan om alles te tekenen. “Alles werd netjes geregeld en dat was voor ons heel comfortabel ... de advocaat regelde ook alles verder met de gemeente ... en hij was heel neutraal, niet partijdig”.

S.T. en haar man hebben gebruik gemaakt van een mediator. Omdat ze zelf al veel afspraken hadden gemaakt was hun zaak slechts gedurende korte tijd in behandeling bij de mediator. Doordat de mediator niet vertrouwd was met hun case zijn er wel wat fouten gemaakt zoals versturen van documenten naar slechts één partij. Het convenant hadden S.T. en haar man al voornamelijk zelf opgesteld buiten de mediator om, met behulp van informatie op internet en alle voorbeeld-convenanten die daar te vinden zijn. “Ondanks alle emoties en boosheid zijn we er toch zelf vrij goed in geslaagd om tot duidelijke afspraken te komen ... dit viel al met al niet tegen”. De mediator heeft S.T. nog wel gewaarschuwd voor de afwikkeling rondom de verkoop van het gezamenlijk huis, “dus hier hebben we nog een apart contract voor opgesteld”. Ook werd ze door de mediator gewezen op het feit dat de flitsscheiding in het buitenland niet overal wordt erkend. Sommige kleine dingen zijn niet zo goed verlopen zoals gezamenlijk geld dat terug kwam van de belasting, waar ze niets van heeft teruggezien.

2.5.3 ERVARINGEN EN MENING

“Twee mensen die op een volwassen manier een aantal zakelijke afspraken met elkaar maken hebben geen rechter of overheid nodig” zegt A.C. “Misschien is het geen goede optie voor mensen die ruzie maken ... maar ik ben voluit tevreden”. Het maakt volgens A.C. voor het resultaat niet uit of men voor een gewone of een flitsscheiding kiest, het gaat er om of de betrokken personen geen misbruik van elkaar maken. “Het doet hoe dan ook zeer, maar je moet in staat zijn om goede afspraken te maken ... het is voor niemand een makkelijke beslissing om uit elkaar te gaan emotioneel gezien”. A.C. is zeker tegen afschaffing van de flitsscheiding

“Het is een goede optie voor stellen die uit elkaar willen gaan maar het is een dom idee als je het niet met elkaar eens bent” is de mening van H.B. over de flitsscheiding. Eigenlijk maakt het allemaal niet zoveel uit volgens H.B. “qua waarde is gewoon scheiden of flitsscheiden hetzelfde, de flitsscheiding is alleen vlotter”. Hij vindt wel dat het flitsscheiden via internet aan banden zou moeten worden gelegd. Goede voorlichting is dan volgens hem niet gegarandeerd en individuele gevolgen zijn dan misschien niet voor iedereen duidelijk. Maar als er een advocaat bij ingezet kan worden zoals bij hem het geval was, is een flitsscheiding een goede zaak.

“Een flitsscheiding zorgt er heus niet voor dat mensen maar zo uit elkaar gaan, daar gaat altijd een langdurig proces aan vooraf” zegt S.T.. “En als twee volwassenen in staat zijn om onderling alles netjes te regelen, moet het niet ingewikkelder worden”. De flitsscheiding moet dan ook niet worden afgeschaft volgens S.T., maar men zou er voor moeten zorgen dat het dezelfde status krijgt als een echtscheiding, zodat het ook in het buitenland erkend wordt.

3. Samenvatting

De verdiepende interviews blijken de resultaten uit het kwantitatieve onderzoek grotendeels te ondersteunen. Dat huwelijksluitingen vaak een meer symbolische en traditionele redenen hebben en dat partnerregistraties gezien kunnen worden als zakelijke arrangementen is ook een patroon dat in de verhalen van de geïnterviewden terugkomt. Het inwinnen van informatie en kennis blijkt vooral beperkt te zijn bij gehuwde paren van verschillend geslacht. Uit de interviews blijkt tevens dat de keuze voor de vorm een afweging is tussen twee partners. Onder de geïnterviewde paren was niet altijd overeenstemming over de te kiezen vorm. En wanneer één van de partners niet wilde trouwen, werd door deze paren gekozen voor een geregistreerd partnerschap. Dit is een interessante aanvullende bevinding omdat in het kwantitatieve deel alleen informatie is verkregen over keuzes van één van beide partners.

Erkenning en emancipatie van homoseksuelen zijn thema's die in de interviews bij paren van gelijk geslacht veel aan de orde zijn gekomen. Bijna alle geïnterviewden vinden het een grote aanwinst dat het huwelijk is opengesteld voor paren van gelijk geslacht. Toch worden er nog wel problemen onderkend met betrekking tot erkenning van het homohuwelijk in de samenleving en gelijkstelling met heteroseksuele gehuwde paren op onderdelen als adoptie en huwelijksaktes.

Een ander punt dat tot slot uit de verdiepende interviews naar voren komt is dat veel geregistreerde partners het moment van de daadwerkelijke registratie vaak teveel op een huwelijk vinden lijken. Deze paren geven aan te hebben gekozen voor een korte zakelijke vorm en ervaren de procedure als een verkapt huwelijk. Verder blijken veel van deze geïnterviewden zich getrouwd te noemen om onbegrip van de buitenwereld weg te nemen.

IV.D Conclusies vanuit het sociologisch perspectief

Algemeen

Van 1998 tot 2001 wordt vooral gebruik gemaakt van het geregistreerd partnerschap door paren van gelijk geslacht. Na de openstelling van het huwelijk in 2001 neemt het aantal partnerschapregistraties van paren van gelijk geslacht af en tegelijkertijd stijgt het aantal partnerschappen dat wordt gesloten door paren van verschillend geslacht. Vanaf 2001 is de helft van de partnerschappen gesloten door paren van verschillend geslacht toe te schrijven aan omzettingen van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap ten behoeve van een versnelde scheidingsprocedure. Het aandeel van de ongehuwde bevolking dat kiest voor een geregistreerd partnerschap als formele relatievorm is relatief klein ten opzichte van paren die ongehuwd samenwonen en paren die trouwen.

Het aantal huwelijksluitingen tussen partners van gelijk geslacht is het hoogst in het jaar van de openstelling van het huwelijk. Voor zowel mannelijke paren als voor vrouwelijke paren is een lichte daling te zien over de jaren in het absoluut aantal gesloten huwelijken, maar voor vrouwen is de daling minder sterk dan voor mannen. Verhoudingsgewijs neemt het aandeel partnerschappen in vergelijking tot huwelijksluitingen na 2002 weer enigszins toe.

De redenen om over te gaan tot het formaliseren van de relatie verschillen voor geregistreerde partners en gehuwden. Personen die gehuwd zijn, formaliseerden hun relatie vanwege symbolische en romantische overwegingen zoals het willen bevestigen van de relatie en elkaar publiekelijk de liefde willen verklaren. De meeste personen die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan, formaliseren de relatie om alles goed te regelen en vanwege praktische redenen. Het huwelijk blijkt een rituele vorm te vertegenwoordigen terwijl het partnerschap meer als een zakelijk arrangement tussen twee partners wordt gezien. Deze tweedeling gaat op voor zowel paren van gelijk als verschillend geslacht.

De tweedeling tussen symboliek en zakelijkheid is ook terug te zien in de argumenten die personen aanvoeren bij de keuze voor de ene of andere specifieke vorm. Naast de overweging om alles goed te willen regelen, blijken gehuwden vaak specifiek vanwege symbolische redenen te hebben gekozen voor het huwelijk. Geregistreerde partners geven aan dat zij voor het partnerschap hebben gekozen vanwege praktische redenen en vanwege principiële bezwaren tegen het huwelijk. Paren van gelijk geslacht blijken grotendeels dezelfde redenen belangrijk te vinden als paren van verschillend geslacht binnen dezelfde relatievorm. De verdiepende interviews ondersteunen deze resultaten uit het kwantitatieve onderzoek. Huwelijksluitingen hebben vaak een meer symbolische en traditionele betekenis, terwijl partnerregistraties gezien worden als zakelijke arrangementen.

Uit de interviews blijkt bovendien dat de keuze voor de vorm afstemming van de twee partners vereist. Onder de geïnterviewde paren was niet altijd overeenstemming over de te kiezen vorm. En wanneer één van de partners niet wilde trouwen, werd door deze paren gekozen voor een geregistreerd partnerschap.

Traditionele rituelen als het geven van een feest of bruiloft blijken veel minder voor te komen bij een partnerregistratie dan bij een huwelijk. Ook wat betreft rituele activiteiten lijken paren van hetzelfde geslacht op paren van verschillend geslacht die dezelfde relatievorm zijn aangegaan. Wel zijn de verschillen tussen paren van gelijk geslacht hierin kleiner dan de verschillen tussen paren van verschillend geslacht. Een punt dat uit de verdiepende interviews naar voren komt is dat veel

geregistreerde partners het moment van de daadwerkelijke registratie vaak teveel op een huwelijk vinden lijken. Deze paren geven aan te hebben gekozen voor een korte zakelijke vorm en ervaren de procedure als een verkapt huwelijk. Het onderzoek toont aan dat het geregistreerd partnerschap blijkt te voorzien in een behoefte van stellen om hun relatie te formaliseren om op deze wijze alles goed te regelen, zonder te moeten trouwen.

Personen met een geregistreerd partnerschap blijken wat betreft sociaal-economische achtergrondkenmerken niet altijd sterk te verschillen van gehuwden. Geregistreerde partners hebben uiteindelijk net zo vaak kinderen als gehuwden. Religiositeit speelt een rol, religieuze personen kiezen vaker voor een huwelijk dan voor een partnerschap. Personen in een huwelijk of een geregistreerd partnerschap onderscheiden zich ook duidelijk in de leeftijd bij het aangaan van de huidige vorm en de relatiegeschiedenis. Personen met een geregistreerd partnerschap zijn gemiddeld ouder op het moment van de sluiting en hebben meer samenwoonrelaties achter de rug dan gehuwden. Deze verschillen bestaan overigens alleen voor paren van verschillend geslacht. Personen met een partner van hetzelfde geslacht hebben gemiddeld een hogere leeftijd bij sluiting en een langere relatiegeschiedenis dan personen met een partner van het andere geslacht.

Alhoewel personen met een geregistreerd partnerschap wel meer kennis blijken te hebben over wettelijke rechten en plichten die behoren bij hun relatievorm dan gehuwden, blijkt dat ook zij niet volledig op de hoogte zijn van rechtsgevolgen van het geregistreerd partnerschap.

Personen met een geregistreerd partnerschap (zowel van gelijk als verschillend geslacht) en personen gehuwd met een partner van hetzelfde geslacht zien de erkenning van de relatie in het buitenland als een belangrijk knelpunt van hun eigen relatievorm. Ook het gezag over kinderen en het feit dat de relatievorm niet altijd wordt begrepen worden gezien als mogelijke problemen. Feitelijke ervaringen met problemen in het buitenland en met het gezag over kinderen blijken er echter nauwelijks te zijn. Het belangrijkste probleem dat is ervaren, is het feit dat de omgeving niet begrijpt wat een geregistreerd partnerschap inhoudt. Geregistreerde partners blijken zich soms getrouwd te noemen om onbegrip van de buitenwereld weg te nemen.

Tot slot vinden bijna alle ondervraagden het een grote aanwinst dat het huwelijk is opengesteld voor paren van gelijk geslacht. Toch worden er nog problemen onderkend met betrekking tot de erkenning van het homohuwelijk in de samenleving en de gelijkstelling met heteroseksuele gehuwde paren op onderdelen als adoptie en huwelijksaktes.

CONCLUSIES

CONCLUSIES

1. Doelstellingen

Het doel van dit onderzoek is om naar aanleiding van de invoering van het geregistreerd partnerschap en de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht inzicht te verkrijgen in het functioneren van het huidige formele relatierecht. Daarbij gaat het in de eerste plaats om de vraag of zich knelpunten voordoen. In de tweede plaats is van belang welke rol het geregistreerd partnerschap naast het opengestelde huwelijk vervult.

2. Onderzoeksvragen

De volgende onderzoeksvragen zijn gesteld:

- (1) Wat waren de overwegingen van de wetgever en welke achtergronden speelden een rol bij de beslissing om het geregistreerd partnerschap mogelijk te maken en om het huwelijk open te stellen voor gelijkgeslachtelijke paren?
- (2) Wat zijn de rechten en plichten verbonden aan het geregistreerd partnerschap en het huwelijk?
- (3) Wie kiezen voor het geregistreerd partnerschap en het huwelijk en waarom?
- (4) Welke knelpunten spelen een rol bij het geregistreerd partnerschap en het opengestelde huwelijk? Hierbij worden onder meer de internationale aspecten aan de orde gesteld: in hoeverre kent men in het buitenland (een vorm van) het geregistreerd partnerschap en welke rechten en plichten zijn daaraan verbonden? In hoeverre kent men in het buitenland het opengestelde huwelijk en welke rechten en plichten zijn daaraan verbonden? Wordt een Nederlands geregistreerd partnerschap, ook van gelijkgeslachtelijke paren, in het buitenland erkend? Wordt een Nederlands huwelijk tussen een partners van gelijk geslacht in het buitenland erkend?

3. Opzet

Deze conclusie is als volgt opgebouwd. Hierna worden eerst de onderzoeksvragen beantwoord (§4). In §4.1 worden de overwegingen van de wetgever weergegeven om het geregistreerd partnerschap in te voeren en het huwelijk open te stellen. In §4.2 worden de verschillen en overeenkomsten tussen het huwelijk en het geregistreerd partnerschap ten aanzien van het aangaan, de rechtsgevolgen en de beëindiging uiteen gezet. In §4.3 wordt geanalyseerd welke groep paren voor het geregistreerd partnerschap of huwelijk kiest en om welke redenen. In §4.4 worden de knelpunten van de wettelijke regelingen geïnventariseerd. Niet alle verschillen leiden tot knelpunten, en niet aan alle knelpunten liggen verschillen ten grondslag. Het is dus belangrijk om deze twee vraagstukken los van elkaar te behandelen. In §5 worden suggesties gedaan om zowel de gesignaleerde knelpunten op te lossen als ook de nog bestaande verschillen weg te nemen. Deze suggesties zijn onderverdeeld in enerzijds aanpassingen en anderzijds aanbevelingen, die betrekking hebben op de noodzaak nader onderzoek te verrichten. Ervan uit gaande dat deze suggesties leiden tot wetswijzigingen, is de vraag gesteld hoe de twee formele relatievormen zich tot elkaar verhouden. Wat zijn de argumenten voor en tegen het instandhouden of afschaffen van deze instituten (§6)? De gevolgen van de afschaffing of instandhouding van het huwelijk worden in §7 behandeld en de gevolgen van de afschaffing of instandhouding van het geregistreerd partnerschap in §8. Ten slotte volgt een slotbeschouwing (§9).

4. Onderzoeksresultaten

4.1 *Wat waren de overwegingen van de wetgever om het geregistreerd partnerschap in te voeren en het huwelijk open te stellen voor paren van gelijk geslacht?*

(Onderzoeksvraag 1, beantwoord in Deel I)

Aan de Wet geregistreerd partnerschap liggen twee onderscheiden doelstellingen ten grondslag. Primair is het geregistreerd partnerschap ingevoerd om op het terrein van het relatierecht gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht te realiseren. Ook paren van gelijk geslacht zouden in de gelegenheid gesteld moeten worden om publiekelijk erkenning aan hun relatie te geven, waaraan grotendeels dezelfde rechtsgevolgen als aan een huwelijk verbonden zouden moeten zijn. Om te onderstrepen dat niet opnieuw een ongerechtvaardigd onderscheid werd gemaakt en vanwege de gedachte dat onder paren van verschillend geslacht mogelijkwjs behoefte aan een dergelijk instituut zou kunnen bestaan, werd het geregistreerd partnerschap ook voor paren van verschillend geslacht geïntroduceerd. Na de openstelling van het huwelijk werd de (voorlopige) instandhouding van het geregistreerd partnerschap door de staatssecretaris van Justitie gegrond op het argument dat onder heteroparen behoefte zou bestaan aan het geregistreerd partnerschap.

De doelstelling van de Wet openstelling huwelijk betreft eveneens de gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht. De introductie van het geregistreerd partnerschap was in de visie van de wetgever niet voldoende om aan de vereisten van het gelijkheidsbeginsel recht te doen: noodzakelijk was dat precies hetzelfde instituut voor paren van gelijk geslacht werd opengesteld als voor paren van verschillend geslacht bestaat.

4.2 *Wat zijn de rechten en plichten verbonden aan geregistreerd partnerschap en huwelijk?*

(Onderzoeksvraag 2, beantwoord in Deel II.A)

In Deel II.A zijn de wettelijke regelingen van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk aan de orde gesteld. Daaruit blijkt dat het geregistreerd partnerschap gemodelleerd is naar de wettelijke regeling van het huwelijk, hetgeen vanuit het perspectief van de gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht bij het opstellen van de Wet geregistreerd partnerschap voor de hand lag. Aldus is het geregistreerd partnerschap, net als het huwelijk, een wettelijk geregeld instituut, waarbij tussenkomst van de Staat bij het aangaan een constitutief vereiste is. Het geregistreerd partnerschap staat, net als het huwelijk, open voor twee personen, ongeacht hun geslacht. Aan het geregistreerd partnerschap is een pakket van in de wet neergelegde rechten en plichten verbonden, die op velerlei rechtsgebieden betrekking hebben en zowel zien op de verhouding tussen de partners onderling, als tussen partners en derden, en tussen partners en de Staat. Bij de omzetting of beëindiging van een geregistreerd partnerschap is de Staat evenzeer betrokken. Zowel het geregistreerd partnerschap als het huwelijk zijn formele relatievormen.

Hoewel de wettelijke regeling van het geregistreerd partnerschap geënt is op het huwelijksmodel, doet zich toch een aantal verschillen voor. Wat betreft het *aangaan* van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk zijn de wettelijke regelingen op hoofdlijnen gelijk, maar is sprake van enkele kleinere verschillen.¹ Bij de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk en omgekeerd doet zich een tweetal verschillen voor vergeleken met de wettelijke regeling van het directe aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk.²

¹ Zie hierover II.A.4.1 (pp. 13-16) en II.A.4.2 (pp. 16-17).

² Zie II.A.4.2 (pp. 16-17) en II.A.7.2 (p. 34).

De *rechtsgevolgen* van een geregistreerd partnerschap en een huwelijk zijn op de meeste rechtsgebieden gelijk. Dit geldt onder meer voor het relatievermogensrecht, het naamrecht, het erfrecht, het belastingrecht, het sociale zekerheidsrecht, het straf(proces)recht en het nationaliteitsrecht. De belangrijkste uitzondering betreft de rechtspositie ten opzichte van kinderen. Hierbij moet een onderscheid worden gemaakt tussen paren van verschillend en gelijk geslacht.

Alleen bij geboorte binnen een huwelijk van partners van verschillend geslacht staat het kind direct tot beide ouders in een familierechtelijke betrekking. Bij geboorte binnen een geregistreerd partnerschap van partners van verschillend geslacht geldt de vaderschapspresumptie niet, zodat de mannelijke geregistreerde partner het kind dient te erkennen om het juridisch ouderschap te vestigen. Indien geen erkenning plaatsvindt, heeft dit verstrekking gevolgen voor de rechtspositie van de man en het kind (onder meer op het terrein van het naamrecht, omgang, erfrecht, nationaliteitsrecht, publiekrecht).

Voor paren van gelijk geslacht geldt geen ouderschapspresumptie, ongeacht of zij gehuwd zijn of een geregistreerd partnerschap hebben gesloten. Wordt het kind geboren binnen de relatie van twee vrouwen, dan kan slechts de moeder direct in een familierechtelijke betrekking tot het kind komen te staan. De mee-moeder kan het kind niet erkennen, maar dient via een partneradoptie ouder van het kind te worden. Daarvoor is rechterlijke tussenkomst vereist en geldt een aantal voorwaarden, waaronder het vereiste dat de partners drie jaar met elkaar samengeleefd hebben. In gevallen waarin het kind niet wordt geboren uit een van de partners, is adoptie vereist om beiden juridisch ouder te worden. Hieraan zijn voorwaarden, termijnen en kosten verbonden, terwijl rechterlijke tussenkomst altijd noodzakelijk is. Bovendien gelden beperkingen voor adopties van kinderen afkomstig uit het buitenland. Alleen een gehuwd paar van verschillend geslacht kan gezamenlijk een kind uit het buitenland adopteren; geregistreerde paren en echtgenoten van gelijk geslacht kunnen niet samen een kind uit het buitenland adopteren. In dat geval dient eerst een eenpersoonsadoptie plaats te vinden, waarna in een later stadium partneradoptie kan plaatsvinden. Er bestaan concrete plannen om het adoptierecht voor adopties binnen Nederland te versoepelen, maar erkenning of invoering van een ouderschapspresumptie dan wel een gelijkwaardige regeling wordt door de regering niet overwogen. De regelingen van het gezag over minderjarige kinderen zijn wel gelijk voor geregistreerde partners en echtgenoten.

De wettelijke regelingen van de *beëindiging* van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk zijn grotendeels gelijk, maar op een belangrijk punt verschillend. De regeling van het geregistreerd partnerschap wijkt af van die van het huwelijk waar het gaat om de ontbinding zonder rechterlijke tussenkomst, hetgeen bij een geregistreerd partnerschap wel mogelijk is, en bij een huwelijk niet. Daarnaast geldt het alimentatierecht dat van toepassing is op een rechterlijke ontbinding van een geregistreerd partnerschap of huwelijk niet geldt bij de beëindiging van het geregistreerd partnerschap op basis van wederzijds goedvinden.

Ten slotte is het procesrecht verschillend waar het de positie (ten opzichte) van kinderen betreft. Het is bij de beëindiging van een geregistreerd partnerschap door de rechter niet mogelijk om een voorlopige of nevenvoorziening te verzoeken met betrekking tot de kinderen. Een klein verschil is dat scheiding van tafel en bed niet mogelijk is bij een geregistreerd partnerschap en wel bij een huwelijk.

4.3 **Wie kiezen voor het geregistreerd partnerschap en huwelijk en waarom?** (Onderzoeksvraag 3, beantwoord in Deel IV)

In de eerste jaren na de invoering van het geregistreerd partnerschap hebben vooral partners van hetzelfde geslacht gebruik gemaakt van deze relatievorm. Na de openstelling van het huwelijk in 2001 neemt het aantal partnerschappen van partners van gelijk geslacht aanzienlijk af en stabiliseert daarna. Het absoluut aantal gesloten partnerschapregistraties stijgt sinds 2001 en deze stijging is volledig toe te schrijven aan registraties van paren van verschillend geslacht. Per jaar is meer dan de helft van de registraties gesloten door partners van verschillend geslacht toe te schrijven aan omzettingen van een huwelijk naar een partnerschap ten behoeve van een versnelde ontbindingsprocedure ('flitsscheiding'). Het aandeel van de ongehuwde bevolking dat heeft gekozen voor een geregistreerd partnerschap als formele relatievorm is echter relatief klein. Desalniettemin tonen de CBS statistieken wel aan dat in toenemende mate gebruik van het instituut geregistreerd partnerschap wordt gemaakt door paren van verschillend geslacht.³ In relatieve termen blijft ongeveer één derde van de geformaliseerde relaties die in 2004 zijn aangegaan tussen paren van gelijk geslacht, geregistreerd partnerschappen.⁴ Het aantal huwelijkssluitingen tussen paren van gelijk geslacht is het hoogst in het jaar waarin het huwelijk werd opengesteld. Voor zowel mannelijke als vrouwelijke paren is een lichte daling te zien over de jaren daarna in het absoluut aantal gesloten huwelijken, maar voor vrouwen is de daling minder sterk dan voor mannen.

De redenen om over te gaan tot *het formaliseren van de relatie* blijken duidelijk te verschillen tussen geregistreerde partners en gehuwden. Personen die gehuwd zijn met een partner van verschillend of gelijk geslacht formaliseren hun relatie vooral vanwege symbolische en romantische overwegingen zoals het willen bevestigen van de relatie en het elkaar publiekelijk de liefde willen verklaren. Personen die een geregistreerd partnerschap aangaan, formaliseren de relatie om vooral alles goed te regelen en vanwege praktische redenen. Het huwelijk blijkt nog steeds een meer rituele vorm te vertegenwoordigen. Het partnerschap blijkt daarentegen meer gezien te worden als een zakelijk arrangement.

Deze tweedeling tussen symboliek en zakelijkheid is ook terug te zien in de argumenten die personen geven bij de *keuze tussen de twee formele relatievormen* en het gebruik van traditionele rituelen. Gehuwden hebben vaak specifiek voor het huwelijk gekozen vanwege symbolische en romantische redenen, en maken veel vaker gebruik van traditionele rituelen rondom de gebeurtenis. Geregistreerde partners geven aan dat zij met name voor het partnerschap hebben gekozen vanwege praktische redenen en/of vanwege principiële bezwaren tegen het huwelijk. Traditionele rituelen komen veel minder voor rondom een partnerschapsregistratie. Personen met een partner van hetzelfde geslacht blijken grotendeels dezelfde redenen belangrijk te vinden als personen met een partner van het andere geslacht binnen dezelfde relatievorm. Ook wat betreft rituele activiteiten lijken partners van hetzelfde geslacht op partners van verschillend geslacht die dezelfde vorm zijn aangegaan.

Geregistreerde partners blijken wat betreft achtergrondkenmerken niet altijd significant te verschillen van gehuwden. Sociaal-economische achtergronden van een paar lijken niet sturend bij de keuze voor een huwelijk of geregistreerd partnerschap. Ook hebben geregistreerde paren net zo vaak kinderen als gehuwden. Religiositeit speelt wel een rol. Personen die een religie aanhangen, kiezen vaker voor een huwelijk dan voor een partnerschap. Personen in een huwelijk of een geregistreerd partnerschap onderscheiden zich ook duidelijk in de leeftijd bij het aangaan

³ Zie IV.A.3, Figuur 5b (p. 166).

⁴ Zie IV.A.3, Figuur 5c (p. 166).

van de huidige relatievorm en de relatiegeschiedenis. Geregistreerde partners zijn gemiddeld ouder op het moment van de sluiting en hebben meer al dan niet geformaliseerde relaties achter de rug dan gehuwden. Deze verschillen doen zich overigens alleen voor bij partners van verschillend geslacht. Voor partners van hetzelfde geslacht zijn geen verschillen in leeftijd en relatiegeschiedenis gevonden tussen degenen die een huwelijk zijn aangegaan en degenen die voor partnerschapsregistratie hebben gekozen. Wel hebben personen met een partner van hetzelfde geslacht gemiddeld een hogere leeftijd bij sluiting en een langere relatiegeschiedenis dan personen met een partner van het andere geslacht.

4.4 Welke knelpunten spelen een rol bij het geregistreerd partnerschap en het huwelijk?

(Onderzoeksvraag 4, beantwoord in Deel II.A, II.B, III en IV)

Er is sprake van een aantal verschillen tussen het huwelijk enerzijds en het geregistreerd partnerschap anderzijds. Sommige van deze verschillen leiden tot knelpunten. In deze paragraaf worden de knelpunten onderverdeeld in knelpunten vanuit het Nederlandse recht en de Nederlandse maatschappij (§4.4.1) en knelpunten ten aanzien van de erkenning van de Nederlandse formele relatievormen in het buitenland (§4.4.2).

4.4.1 KNELPUNTEN VANUIT HET NEDERLANDSE RECHT EN DE NEDERLANDSE MAATSCHAPPIJ

Aangaan: Omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk

Het feit dat de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk in de regel niet wordt aangekleed met getuigen en een bijhorende openbare plechtige ceremonie, hoewel partners daar wel behoefte aan kunnen hebben, is door sommige beroepsgroepen als een knelpunt voor de partners gesignaleerd.⁵ Bovendien kan een latere omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk of andersom alleen plaatsvinden in de woonplaats van een van de partners ten tijde van de omzetting en niet, zoals bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk, in een gemeente naar keuze.⁶

Kinderen: Vaderschapspresumptie (geregistreerde partners van verschillend geslacht)

In dit onderzoek zijn vanuit verschillende perspectieven enkele aspecten van de rechtspositie van kinderen onderzocht. Vanuit formeel-juridisch, praktisch-juridisch en sociologisch perspectief blijkt dat het verschil in het afstammingsrecht tussen gehuwde en geregistreerde partners van verschillend geslacht een groot knelpunt vormt.⁷ Alleen bij geboorte binnen een huwelijk van verschillend geslacht staat het kind direct tot beide ouders in een familierechtelijke betrekking. Bij geboorte binnen een geregistreerd partnerschap van verschillend geslacht geldt de vaderschapspresumptie niet, zodat de mannelijke geregistreerde partner het kind dient te erkennen. Indien geen erkenning plaatsvindt, heeft dit verstrekking gevolgen voor de rechtspositie van het kind en de man, onder meer op het terrein van het naamrecht, omgang, erfrecht, nationaliteitsrecht en publiekrecht.⁸ Uit het sociologisch onderzoek blijkt dat 59 procent van de aangeschreven geregistreerde paren van verschillend geslacht kinderen heeft,⁹ terwijl bijna 22 procent van die aangeschreven personen denkt dat de mannelijke partner van de juridische

⁵ Zie bijvoorbeeld II.B.4.3 (pp. 55-58).

⁶ Zie II.A.4.2 (pp. 16-17) en II.B.4.3 (pp. 55-58).

⁷ Zie II.A.5.3.1 (pp. 20-22), II.B.3.3.1 (p. 44), II.B.4.3 (pp. 55-58), IV.B.2.4, Figuur 26 (p. 191) en IV.B.2.4, Figuur 27 (p. 193).

⁸ Zie II.A.7.3 (pp. 34-35).

⁹ Zie IV.B.2.1, Figuur 19 (p. 184).

moeder het kind **niet** hoeft te erkennen.¹⁰ Dit gebrek aan kennis wordt onderkend door de beroepsbeoefenaren. Bovendien merkt een aanzienlijk deel van zowel de notarissen als de ambtenaren van de burgerlijke stand het ontbreken van een vaderschapspresumptie voor de mannelijke geregistreerde partner als potentieel problematisch aan.¹¹

Kinderen: Ouderschapspresumptie (paren van gelijk geslacht, gehuwd of geregistreerd)

Bijna dertig procent van de bij dit onderzoek betrokken gehuwde paren van gelijk geslacht en achttien procent van geregistreerde partners van gelijk geslacht uit het onderzoek hebben kinderen.¹² Voor paren van gelijk geslacht geldt geen ouderschapspresumptie, ongeacht of zij gehuwd zijn of een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan. Slechts de moeder kan direct in een familierechtelijke betrekking tot het kind komen te staan. De partner kan het kind niet erkennen, en zal dit dus desgewenst eerst moeten adopteren. Indien geen adoptie plaatsvindt, heeft dit verstrekken gevolgen voor de rechtspositie van het kind en de partner.

Kinderen: Internationale adoptie (gehuwde paren van gelijk geslacht)

Hoewel niet gebleken uit het sociologisch onderzoek, is het feit dat gehuwde paren van gelijk geslacht niet in het buitenland mogen adopteren ook aan te merken als een knelpunt vanwege strijd met het gelijkheidsbeginsel.¹³

Beëindiging van een geregistreerd partnerschap zonder rechterlijke tussenkomst en de flitsscheiding

Uit het sociologisch onderzoek is gebleken dat ruim 5.000 gehuwde paren jaarlijks gebruik maken van de mogelijkheid hun huwelijk om te zetten in een geregistreerd partnerschap, om het geregistreerd partnerschap vervolgens zonder tussenkomst van de rechter te kunnen beëindigen (flitsscheiding). De meeste paren die voor een flitsscheiding kiezen, zien als voordeel de verwachte snelheid van de procedure, de lagere kosten in vergelijking met een echtscheidingsprocedure, de wederzijdse instemming van de partijen en de wens om niet naar de rechtbank te gaan. Hoewel sommige paren de flitsscheiding positief ervaren, zijn er ook knelpunten gesignaleerd door zowel de paren zelf als de betrokkenen beroepsbeoefenaren.¹⁴ Het grootste probleem van de flitsscheiding is niet-erkenning in het buitenland (zie hierna onder §4.4.2). 76 procent van de respondenten dacht dat de erkenning van de scheiding in het buitenland mogelijk een probleem zou zijn.¹⁵

Beëindiging: Executoriale titel

Ingeval een geregistreerd partnerschap wordt beëindigd met wederzijds goedvinden en de beëindigingsovereenkomst door een advocaat wordt opgesteld, ontbreekt een executoriale titel. Een dergelijke titel is vereist voor de tenuitvoerlegging van hetgeen in de overeenkomst is neergelegd. Dat betekent dat indien niet wordt nagekomen door een partner, de ander alsnog een executoriale titel moet verkrijgen bij de rechter, hetgeen extra tijd en geld kost.¹⁶

Kennisniveau

Uit het onderzoek blijkt dat het kennisniveau van geregistreerde partners, met name bij paren van verschillend geslacht, door een groot aantal notarissen en ambtenaren als onvoldoende wordt aangemerkt waar het de verschillen tussen de wettelijke regelingen van geregistreerd partnerschap

¹⁰ Zie IV.B.2.3, Tabel 7 (p. 190).

¹¹ Zie II.B.3.3.2 (pp. 44-45) en II.B.4.3 (pp. 55-58).

¹² Zie IV.B.2.1, Figuur 19 (p. 184).

¹³ Zie II.A.5.3.2 (pp. 22-24), II.A.7.3 (pp. 34-35).

¹⁴ Zie II.B.3.6.2 (p. 52), II.B.4.6.3 (p. 66), II.B.5.2.3 (pp. 69-70).

¹⁵ Zie IV.B.2.5.8 (p. 198).

¹⁶ Zie II.A.6.4 (pp. 31-32), II.B.3.3.3 (p. 45), II.B.4.3 (p. 55-58) en II.B.6.4 (pp. 74-76).

en huwelijk betreft.¹⁷ Uit het sociologisch onderzoek blijkt dat geregistreerde partners meer kennis hebben van de wettelijke rechten en plichten van de relatievormen dan gehuwden, maar toch zijn ook zij niet altijd goed op de hoogte van de rechtsgevolgen van hun relatievorm.¹⁸

Uit de verdiepende interviews blijkt bovendien dat veel paren die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan de daadwerkelijke sluiting vaak ongewild hebben ervaren als een huwelijksluiting en vooraf niet op de hoogte waren van deze procedure.

Begrip, traditie en symboliek

Uit het sociologisch onderzoek is gebleken dat als belangrijkste knelpunt wordt ervaren dat de omgeving niet begrijpt wat een geregistreerd partnerschap inhoudt. Een deel van de geregistreerde partners blijkt zich bovendien naar de buitenwereld toe ‘getrouwd’ te noemen.¹⁹

4.4.2 KNELPUNTEN TEN AANZIEN VAN DE NEDERLANDSE FORMELE RELATIES IN HET BUITENLAND

De analyse van het buitenlandse materiële recht laat zien dat zich binnen Europa een variëteit aan modellen voordoet. In de afgelopen 17 jaar hebben zich op het gebied van het formele relatierecht belangrijke ontwikkelingen voorgedaan. Opvallend is dat aanvankelijk weinig rechtsvergelijking heeft plaatsgevonden door de betrokken ministeries en dat op internationaal of Europees niveau nauwelijks werd samengewerkt om tot enige afstemming te komen. In een aantal landen zijn de rechtsontwikkelingen in andere landen wel bestudeerd, zoals bijvoorbeeld in Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland.

Het feit dat aanzienlijke verschillen bestaan tussen de verschillende relatiemodellen, heeft implicaties voor partners die zich over de landsgrenzen heen begeven of die een relatie krijgen met een partner die een andere nationaliteit heeft. In welke mate een formele relatie erkend zal worden en welke concrete rechtsgevolgen daaraan verbonden zijn, is afhankelijk van het internationaal privaatrecht van het betreffende land. Dit brengt twee problemen van onderscheiden aard met zich mee. In de eerste plaats is onder omstandigheden sprake van rechtsonzekerheid, omdat op voorhand zelfs door deskundigen niet kan worden vastgesteld of erkenning in een bepaald land plaats zal vinden. Dit geldt vooral voor het geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht. In de tweede plaats doen zich problemen voor in verband met niet-erkenning van een geregistreerd partnerschap of huwelijk (of omzetting). De consequenties van een niet-erkenning zijn groot. De partners in kwestie zullen door het buitenlandse recht worden aangemerkt als ongehuwd en/of niet-geregistreerd. Dit heeft doorgaans vergaande gevolgen voor de onderlinge vermogensrechtelijke verhouding tussen de partners, in de verhouding tot derden en tot de Staat (bijvoorbeeld inschrijving in de registers van de burgerlijke stand, aangaan van een nieuwe formele relatie, beëindiging, erfrecht etc.) en mogelijk ook in de verhouding tot de kinderen.

Uit het onderzoek blijkt dat in veel gevallen geen eenduidig antwoord kan worden gegeven op de vraag of een Nederlands opengesteld huwelijk of een Nederlands geregistreerd partnerschap in het buitenland zal worden erkend. De mogelijke erkenning van deze relatievormen in het buitenland hangt nauw samen met de materieelrechtelijke regelingen in het land waar erkenning wordt verzocht. In landen waar vooralsnog geen nationaal registratiesysteem voor paren van gelijk geslacht bestaat is het erkenningsvraagstuk nog niet nader uitgewerkt. Aan de andere kant van het spectrum zijn er landen zoals België, die zowel een vorm van niet-huwelijkse

¹⁷ Zie II.B.3.5 (pp. 50-51), II.B.4.5 (pp. 64-65), II.B.6.8 (pp. 79).

¹⁸ Zie IV.B.2.3, Figuren 21 tot en met 24 (p. 187).

¹⁹ Zie IV.B.2.4, Figuren 26 en 27 (pp. 191 en 193).

geregistreerde relatie kennen als ook het opengestelde huwelijk. In die landen zijn de internationaal privaatrechtelijke regelingen in het algemeen wel geregeld. Desalniettemin is het opvallend dat, hoewel er in Nederland een onderscheid wordt gemaakt tussen het opengestelde huwelijk en het geregistreerd partnerschap, dit onderscheid in geen van de onderzochte landen wordt gerespecteerd. Zowel het Nederlandse huwelijk tussen partners van gelijk geslacht als het Nederlandse geregistreerd partnerschap van gelijk geslacht worden in Duitsland bijvoorbeeld als *Lebenspartnerschaft* erkend, terwijl beide Nederlandse relatievormen in België als huwelijk worden erkend. Ten aanzien van erkenning van een geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht bestaat in vele landen rechtsonzekerheid.

Uit het onderzoek onder de betrokken beroepsgroepen blijkt dat de professionals zich niet altijd bewust zijn van de mogelijke internationale knelpunten van een geregistreerd partnerschap tussen paren van verschillend geslacht. De knelpunten voor de echtgenoten en geregistreerde partners van gelijk geslacht zijn wel bekend en leiden veelal tot advisering aan de partners.²⁰ Uit het sociologisch onderzoek onder paren blijkt dat slechts een klein gedeelte daadwerkelijk problemen in verband met niet-erkenning heeft ervaren.²¹ Dit wil niet zeggen dat de problematiek in de praktijk niet speelt. De doelgroep waar zich deze problemen daadwerkelijk manifesteren is niet in de selectie ondervraagde partners aanwezig. Voordat deze knelpunten zich manifesteren, is namelijk in de regel een langdurig verblijf buiten de Nederlandse grenzen vereist.

Tenslotte is een omzettingsakte van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk in het buitenland niet bekend. Hoewel het niet precies bekend is tot welke problemen dit leidt, is te verwachten dat extra administratieve handelingen verricht moeten worden, waaraan mogelijk extra kosten verbonden zijn.²² Bovendien zijn een internationale huwelijksakte en een uittreksel niet verkrijgbaar bij een geregistreerd partnerschap van gelijk of verschillend geslacht en bij een in een huwelijk omgezet geregistreerd partnerschap.²³

5. Aanbevelingen

In deze paragraaf wordt aangegeven of, en op welke wijze de verschillende knelpunten kunnen worden opgelost, zodat de doelstellingen die de wetgever had bij de invoering van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk beter gerealiseerd kunnen worden. De knelpunten in verband met het internationale perspectief zijn door de Nederlandse wetgever niet op te lossen, voor zover deze buiten diens competentie vallen. Wel zou naar het tot stand brengen van verdragen en andere vormen van internationale samenwerking gestreefd kunnen worden.

Hierna wordt per onderwerp aangegeven welke aanpassingen of aanbevelingen voorgesteld worden. De aanpassingen zijn onderverdeeld in noodzakelijke, wenselijke, en mogelijke suggesties. Deze indeling is gebaseerd op een waardering van de argumenten vanuit juridisch en sociologisch perspectief. Als er sprake is van strijd met een grond- of mensenrecht als het gelijkheidsbeginsel resulteert het in een ‘noodzakelijke aanpassing’, ongeacht of zich op dit punt ook in de praktijk knelpunten doen gevoelen. Aanpassingen die voortvloeien uit een in de praktijk regelmatig gesignaleerd probleem zijn ‘wenselijke aanpassingen’. Aanpassingen die hooguit vanuit het juridisch domein enig belang hebben, maar in de praktijk niet spelen, krijgen een kwalificatie als ‘mogelijke aanpassing’. De wenselijkheid van deze aanpassingen vloeit

²⁰ Zie II.B.3.3, Figuur 4 (p. 43), II.B.3.4, Figuur 5 (p. 47), II.B.4.3, Figuur 11 (p. 56), II.B.4.4, Figuur 12 (p. 60), II.B.5.2.1 (pp. 67-68), II.B.6.2 (pp. 71-73).

²¹ Zie IV.B.2.4, Figuur 27 (p. 193).

²² Zie II.B.4.3 (pp. 55-58).

²³ Zie II.B.4.3 (pp. 55-58) en III.D (pp. 159-160).

bovendien vooral voort uit het belang van een niet nodeloos gecompliceerde wetgeving. Daarnaast kunnen voor een aantal knelpunten geen concrete voorstellen tot aanpassing worden gedaan, omdat eerst nader onderzoek dient plaats te vinden. In dat geval wordt volstaan met een aanbeveling tot verder onderzoek.

In deze paragraaf ligt de nadruk op aanpassing van de wetgeving van het geregistreerd partnerschap. De meeste knelpunten hebben namelijk betrekking op het geregistreerd partnerschap. Voor het gelijkgeslachtelijke huwelijk is de rechtspositie ten aanzien van kinderen het enige knelpunt. Dit punt wordt tegelijk aan de orde gesteld met de knelpunten die zich terzake voordoen bij het geregistreerd partnerschap. Hierna worden eerst de aanpassingen ten aanzien de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk weergegeven (§5.1). Daarna worden achtereenvolgens de benodigde aanpassingen op het gebied van de rechtsgevolgen (§5.2), de beëindiging (§5.3) en de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap en flitsscheiding (§5.4) besproken.

Voorafgaand aan een bespreking van de meer concrete punten wordt hier nog de algemene aanbeveling gedaan tot gerichte voorlichting over de rechten en plichten van de formele relatievormen. Zowel uit het juridisch onderzoek als uit het sociologisch onderzoek blijkt dat de kennis van burgers en van sommige beroepsgroepen omtrent de relatiewetgeving in bepaalde opzichten niet voldoende is.²⁴ Gerichte informatievoorziening kan bijdragen aan een verbetering op dit punt.

Aanbeveling

Gerichte informatievoorziening over de rechten en plichten van de formele relatievormen.

5.1 Omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk

5.1.1 CEREMONIE

Bij de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk is de aanwezigheid van getuigen niet wettelijk verplicht (art. 1:77a BW). Anders dan bij het aangaan van een geregistreerd partnerschap of huwelijk is in de wet ook niet voorgeschreven dat het een openbare plechtigheid moet betreffen (art. 1:77a BW) en is geen regeling toepasselijk als art. 1:67 BW inzake het ‘ja-woord.’ In het onderzoek onder de betrokken beroepsgroepen wordt dit regelmatig als een knelpunt aangemerkt. In het sociologisch onderzoek is hieromtrent geen vraag opgenomen, maar daaruit blijkt wel dat geregistreerde partners andere redenen hebben voor hun keuze dan echtparen. Het huwelijk wordt vaak gekozen vanwege de symbolische aspecten en de traditie. Juist om die reden kan verwacht worden dat een omzetting die juist grotendeels ontdaan is van de rituele effecten, voor een deel van de ‘omzetters’ op bezwaren zal stuiten. Gelet op het feit dat dit knelpunt in de praktijk regelmatig wordt gesignaleerd, is dit een ‘wenselijke aanpassing’.

Wenselijke aanpassing

De formele vereisten voor het aangaan van een huwelijk (art. 1:63, art. 67 BW) zoveel mogelijk van toepassing verklaren op de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk.

5.1.2 WOONPLAATSGEMEENTE

De omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk dient plaats te vinden in de woonplaatsgemeente van een van de partners. Uit het nationaal juridisch gedeelte blijkt dat ondervraagde ambtenaren regelmatig aangeven dat paren onder omstandigheden voor een andere

²⁴ Zie IV.B.2.1, Figuur 18 (p. 183) en IV.B.2.1, Figuur 20 (p. 186).

gemeente zouden willen kiezen. Dit aspect komt niet terug uit het sociologisch onderzoek onder de paren. Het aantal ‘omzetters’ dat zich in de data bevindt, is beperkt en problemen gerelateerd aan de keuze voor een gemeente waar de omzetting plaats vindt, zijn niet genoemd door de betreffende personen.

Wenselijke aanpassing

Invoering van keuzevrijheid voor de gemeente waar de omzetting plaats zal vinden door art. 1:43 lid 2 BW van toepassing te verklaren op de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk.

5.2 Rechtsgevolgen

5.2.1 AFTAMMINGSRECHT EN GEZAG

Aanpassing van het afstammingsrecht is noodzakelijk om bestaande formeel-juridische knelpunten op te lossen en om zo de doeleinden van de Wet geregistreerd partnerschap zo veel mogelijk te realiseren. Aanzienlijke verbetering is mogelijk door de verschillen tussen het geregistreerd partnerschap enerzijds en het huwelijk anderzijds op te heffen, met name waar het betreft de relatie tussen ouders en kinderen.

Geregistreeerde partners van verschillend geslacht

Mannelijke geregistreeerde partners dienen wat betreft het afstammingsrecht volledig gelijkgesteld te worden met mannelijke echtgenoten, omdat de huidige regeling voor wat betreft de rechtspositie van het kind en de mannelijke geregistreeerde partner in strijd met het gelijkheidsbeginsel is. Daar komt bij dat in de praktijk op relatief grote schaal problemen op dit punt worden gesignaleerd door notarissen en ambtenaren van de burgerlijke stand.²⁵ Uit het sociologisch onderzoek blijkt in dit opzicht dat het kennisniveau van geregistreeerde partners op dit terrein niet goed is.²⁶ Indien deze suggestie wordt gevolgd, dient tevens de regeling van het bezit van staat (art. 1:80 BW) van een kind dat tijdens een huwelijk is geboren, te worden uitgebreid tot het geregistreerd partnerschap.

Noodzakelijke aanpassing

Vaderschapspresumptie voor kinderen geboren tijdens een huwelijk tussen personen van verschillend geslacht van overeenkomstige toepassing verklaren op kinderen geboren tijdens een geregistreerd partnerschap tussen partners van verschillend geslacht.

Gehuwden en geregistreeerde partners van gelijk geslacht

Voor paren van gelijk geslacht kan de vraag gesteld worden of op dit punt sprake is van strijd met het gelijkheidsbeginsel. Het antwoord lijkt vooralsnog negatief te luiden, met name omdat door de betrokkenheid van een derde niet zonder meer een gelijke situatie als bij een paar van verschillend geslacht bestaat. Dit neemt niet weg dat uit het onderzoek onder notarissen en ambtenaren blijkt dat zij dit onder omstandigheden als een knelpunt aanmerken voor paren van gelijk geslacht. Uit het sociologisch onderzoek blijkt dat een derde van de geregistreeerde partners van gelijk geslacht zelf denkt dat het verkrijgen van gezag over kinderen een potentieel knelpunt is van de relatievorm.

Het is noodzakelijk om na te denken over het complexe vraagstuk hoe de rechtspositie van kinderen die binnen een relatie van een paar van gelijk geslacht worden geboren en opgroeien,

²⁵ Zie II.A.5.3.1 (pp. 20-21), II.B.3.3.1 (p. 44) en II.B.4.3 (pp. 55-58).

²⁶ Zie IV.B.2.3, Tabel 7 (p. 190).

het beste vorm kan krijgen. Is dit mogelijk via het versoepelen van het adoptierecht, zoals de regering voornemens is, door erkenning mogelijk te maken of door een functioneel equivalent van de erkenning in het leven te roepen? Hierover bestaat (nog) geen *communis opinio*, maar duidelijk is dat hier aandacht aan besteed moet worden. Dit aspect is zowel van belang voor gehuwde als geregisteerde paren van gelijk geslacht.

Aanbevelingen

Onderzoeken op welke wijze wetgeving kan bijdragen aan een goede rechtsverhouding tot de sociale ouder. Daarbij zou erkenning (of een gelijkwaardig instituut) voor partners van gelijk geslacht als mogelijke oplossing geanalyseerd te worden.

5.2.2 INTERLANDELIJKE ADOPTIE DOOR ECHTPAREN VAN GELIJK GESLACHT

Echtparen van gelijk geslacht mogen gezamenlijk geen kind uit het buitenland adopteren en echtparen van verschillend geslacht wel. Hier dient verandering in te komen met het oog op het gelijkheidsbeginsel. Uit het onderzoek onder notarissen en ambtenaren komt naar voren dat een klein deel van hen knelpunten signaleert voor paren van gelijk geslacht. Het sociologisch onderzoek bevat op dit punt geen relevante gegevens.

Noodzakelijke aanpassing

Het opheffen van het verbod op gezamenlijke adoptie van kinderen uit het buitenland door paren van gelijk geslacht, zoals wordt voorgesteld in wetsvoorstel 30 551.

5.2.3 INTERLANDELIJKE ADOPTIE DOOR GEREGEREERDE PAREN

Interlandelijke adoptie door geregisteerde partners gezamenlijk is in Nederland niet toegestaan, noch voor partners van gelijk geslacht, noch voor partners van verschillend geslacht. Een gehuwd paar van verschillend geslacht kan wel een kind uit het buitenland adopteren. Uit het praktijkonderzoek onder de beroepsgroepen blijkt niet van knelpunten op dit gebied. Het sociologisch onderzoek bevat op dit punt geen relevante gegevens. Voordat aanbevelingen op dit gebied kunnen worden gedaan, moet onderzocht worden in hoeverre in het buitenland kinderen ter beschikking worden gesteld voor gezamenlijk adoptie door geregisteerde paren.

Aanbeveling

Onderzoeken of in het buitenland kinderen ter beschikking worden gesteld voor gezamenlijke interlandelijke adoptie door geregisteerde partners uit Nederland.

5.2.4 NIETIGVERKLARING VAN EEN GEREGEREERD PARTNERSCHAP

Nietigverklaring van een geregisteerd partnerschap leidt er toe dat de moeder van rechtswege alleen met het gezag over een gezamenlijk kind is belast en de mannelijke geregisteerde partner niet meer. De gehuwde vader houdt, ondanks de nietigverklaring van zijn huwelijk, wel het gezamenlijk gezag met de moeder. Bij de Tweede Kamer is een wetsvoorstel aanhangig waarin dit probleem wordt geredresseerd.²⁷ Op dit punt blijken geen problemen uit het praktisch-juridisch onderzoek en het sociologisch onderzoek, hetgeen mogelijk in verband staat met het feit dat een nietigverklaring niet veel voorkomt.

Mogelijke aanpassing

Regeling aanpassen, zoals wordt voorgesteld in wetsvoorstel 29 353.

²⁷ *Kamerstukken II* 2004-2005, 29 353, nr. 8, p. 1 en 2, Wijziging van enige bepalingen van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het geregisteerd partnerschap, de geslachtsnaam en het verkrijgen van gezamenlijk gezag.

5.2.5 TOESTEMMINGSVEREISTE BIJ ERKENNING

Een gehuwde man heeft rechterlijke toestemming nodig om het kind van een andere vrouw dan zijn echtgenote te mogen erkennen²⁸ en een mannelijke geregistreerde partner niet. Uit het onderzoek onder beroepsgroepen en paren blijkt niet van een knelpunt. Vanuit het streven naar het gelijktrekken van beide wettelijke regelingen verdient een gelijke regeling de voorkeur, waarbij kan worden overwogen de regeling van het huwelijk aan die van het geregistreerd partnerschap aan te passen. Aantekening verdient dat aanpassing van de regeling van het geregistreerd partnerschap aan die van het huwelijk draagmoederschapsconstructies kan bemoeilijken, omdat de wensvader in een geregistreerd partnerschap het kind van de draagmoeder wel op eenvoudige wijze kan erkennen, maar de gehuwde man niet.

Mogelijke aanpassing

Opheffen van verschillen in de wetgeving tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap ten aanzien van rechterlijke toestemming voor de erkenning van kinderen van een andere partner.

5.2.6 AANVERWANTSCHAP

Anders dan bij het huwelijk, is er voor het geregistreerd partnerschap geen bepaling dat aanverwantschap niet eindigt na ontbinding van het geregistreerd partnerschap.²⁹ Gelet op het ondergeschikte belang van aanverwantschap, is de betekenis van dit verschil niet groot. Bovendien zal de rechter, indien nodig, de leemte waarschijnlijk opvullen. Van knelpunten blijkt niet, noch uit het praktisch-juridisch onderzoek, noch uit het sociologisch onderzoek.

Mogelijke aanpassing

De wetgeving inzake het geregistreerd partnerschap gelijkstellen met de huwelijkse regeling voor wat betreft het voortbestaan van aanverwantschap na de ontbinding van een huwelijk.

5.3 *Beëindiging*

5.3.1 BEËINDIGING MET OF ZONDER RECHTERLIJKE TUSSENKOMST

Een punt van aandacht betreft de ontwikkelingen inzake de beëindiging van een geregistreerd partnerschap zonder rechterlijke tussenkomst. De vraag rijst of dit onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap enerzijds en het huwelijk anderzijds op dit punt in strijd komt met het gelijkheidsbeginsel. Vastgesteld is immers dat de enige reden waarop de wetgever dit onderscheid gebaseerd heeft, het feit is dat binnen het geregistreerd partnerschap geen kinderen zouden opgroeien.³⁰ Nu dit door latere ontwikkelingen onder druk is komen te staan, rijst de vraag of het onderscheid in stand kan blijven. Uit het onderzoek onder notarissen, ambtenaren en advocaten blijkt dat de meningen op dit punt verdeeld zijn, maar dat ervoor gepleit wordt om in ieder geval voldoende kwaliteitswaarborgen te verbinden aan een dergelijke beëindiging.³¹ In dat kader wordt de huidige situatie door een aantal ondervraagde professionals als onbevredigend gekenschetst, in die zin dat het opstellen van een beëindigingsovereenkomst kennis en ervaring vereist die in de praktijk niet altijd aanwezig blijken te zijn, met name op het punt van de alimentatieberekeningen. Het repareren van slechte overeenkomsten is moeilijk en kostbaar.

Daarnaast spelen nog twee bijkomende problemen een rol. Enerzijds wijkt het alimentatierecht bij de beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst af van de ontbindingsprocedure via de rechter (zie §5.3.2) en anderzijds levert een dergelijke beëindiging niet zonder meer een executoriale titel

²⁸ Zie II.A.5.3.1 (p. 21) en II.A.5.3.3 (pp. 23-25).

²⁹ Zie II.A.5.1, voetnoot 108 (p. 18)

³⁰ Zie II.A.6.2 (p. 31).

³¹ Zie II.B.3.6.2 (p. 52), II.B.4.6.3 (p. 66), II.B.5.2.3 (p. 69-70) en II.B.5.2.4 (pp. 70-71)

op (zie §5.3.3). Uit het sociologisch onderzoek komt naar voren dat een beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst met name door paren is gekozen die gemakkelijk tot onderlinge afspraken zijn gekomen. Er wordt voor een beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst gekozen vanwege het veronderstelde gemak, de tijdswinst en het financiële voordeel.

Wenselijke aanpassing

De beëindiging van geregistreerd partnerschap en huwelijk moeten op dezelfde wijze worden geregeld.

5.3.2 ALIMENTATIE

Het alimentatierecht bij de regeling van de beëindiging van het geregistreerd partnerschap op basis van wederzijds goedvinden wijkt af van de wettelijke regeling van een rechterlijke ontbinding van een geregistreerd partnerschap of huwelijk. Op dit punt is de regering voornemens om de huwelijks limiteringsregeling van de alimentatie van overeenkomstige toepassing te verklaren.³² Daarmee komt een einde aan de problemen die door de drie betrokken beroepsgroepen op dit punt worden gesignaleerd. Uit het sociologisch onderzoek komen geen specifieke problemen op het gebied van het alimentatierecht naar voren.

Wenselijke aanpassing

Aanpassing van het alimentatierecht voor geregistreerde partners die hun geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden beëindigen, zodat precies dezelfde regeling geldt als bij ontbinding van een huwelijk. Wetsvoorstel 29 520 dat deels die strekking heeft, is aanhangig bij de Tweede Kamer.

5.3.3 EXECUTORIALE TITEL

Het ontbreken van een executoriale titel ingeval een geregistreerd partnerschap wordt beëindigd via een beëindigingsovereenkomst die wordt opgesteld door een advocaat, verdient aandacht. Dit wordt in de praktijk herhaaldelijk als problematisch gesignaleerd. Bij niet-nakomen van de afspraken uit de overeenkomst dient, voordat ten uitvoer kan worden gelegd, alsnog een executoriale titel verkregen te worden bij de rechter, hetgeen extra tijd en geld kost. Bij de ontbinding van een geregistreerd partnerschap of huwelijk door de rechter in Nederland vormen de grossen van diens beschikking een executoriale titel op grond waarvan tenuitvoerlegging mogelijk is. Ook een beëindiging van een geregistreerd partnerschap bij wederzijds goedvinden waarbij de beëindigingsovereenkomst is neergelegd in een notariële akte levert een executoriale titel op (art. 430 Rv). Uit het sociologisch onderzoek komen op dit punt geen bijzonderheden naar voren, omdat er geen vragen zijn gesteld over ontbonden huwelijken en partnerschappen.

Wenselijke aanpassing

Onderzoeken op welke wijze het ontbreken van een executoriale titel in geval van de beëindiging van een geregistreerd partnerschap met wederzijds goedvinden waarbij de beëindigingsovereenkomst niet in een notariële akte is neergelegd, kan worden voorkomen.

5.3.4 NEVENVOORZIENINGEN TERZAKE VAN KINDEREN

Voor geregistreerde partners van zowel verschillend als gelijk geslacht, geldt dat aanpassing van de wet gewenst is waar het gaat om de mogelijkheid om bij de rechterlijke ontbinding van een

³² *Kamerstukken II* 2003-2004, 29 520, nr. 1, p. 9 en *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 2, p. 2 en nr. 3, p. 13. Voorgesteld wordt om art. 157 leden 4 en 6 en art. 158 van overeenkomstige toepassing te verklaren. Waarom art. 157 lid 5 niet van toepassing wordt verklaard, is niet gemotiveerd, doch opmerkelijk, mede gelet op art. 158 BW.

geregistreerd partnerschap (voorlopige) voorzieningen terzake van de kinderen te kunnen vragen, bijvoorbeeld inzake gezag, verblijf en omgang. Uit de jurisprudentie en het onderzoek in de praktijk blijkt dat dit aspect ook in de praktijk problemen oplevert. Uit het sociologisch onderzoek komen op dit punt geen bijzonderheden naar voren, omdat er geen vragen zijn gesteld over ontbonden huwelijken en partnerschappen. Op dit punt is een wetsvoorstel aanhangig.³³

Wenselijke aanpassing

Art. 828 Rv zonder uitzonderingen van overeenkomstige toepassing verklaren bij de ontbinding van geregistreerde partnerschappen, zoals wordt voorgesteld in wetsvoorstel 30 145.

5.3.5 SCHEIDING VAN TAFEL EN BED

Deze mogelijkheid staat niet open voor geregistreerde partners, maar wel voor echtgenoten. De regering meende dat onder geregistreerde partners geen behoefte zou bestaan aan deze mogelijkheid, die vooral tegemoet komt aan geloofsovertuigingen op het punt van echtscheiding. Uit het onderzoek onder professionals en paren zijn geen knelpunten naar voren gekomen. Desalniettemin zou het goed zijn om ook dit punt van verschil tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap op te heffen.

Mogelijke aanpassing

Een met de scheiding van tafel en bed vergelijkbaar instituut openstellen voor geregistreerde partners.

5.3.6 OMZETTING VAN EEN HUWELIJK IN EEN GEREĞISTREERD PARTNERSCHAP EN DE DAAROPVOLGENDE BEËINDIGING VAN HET GEREĞISTREERD PARTNERSCHAP (FLITSSCHEIDING)

Aanpassing van de wetgeving is wenselijk om de problemen verbonden aan de flitsscheiding op te lossen. Vooral vanuit internationaal privaatrechtelijk perspectief is afschaffing van de flitsscheiding wenselijk. De omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap wordt in het buitenland vaak niet erkend.³⁴ Echtgenoten die gebruik maken van een flitsscheiding worden niet als gescheiden beschouwd. De flitsscheiding levert volgens veel van de ondervraagde professionals belangrijke knelpunten op, met name in internationale verhoudingen, waar de vraag rijst of deze wijze van beëindiging wel op erkenning kan rekenen. Daarnaast zijn de problemen die gesignaleerd zijn inzake de limitering van de alimentatie en het ontbreken van een executoriale titel ook bij de flitsscheiding van belang (zie §5.3.2 en §5.3.3).

Onder de drie beroepsgroepen bestaat geen eenstemmigheid over de flitsscheiding. De voor- en nadelen worden uiteenlopend gewaardeerd. De niet-erkenning in het buitenland wordt door een grote groep respondenten (maar zeker niet de hele groep) als problematisch gezien. In toenemende mate weigeren notarissen en advocaten mee te werken aan een flitsscheiding. Voor een goed geregelde beëindiging zonder rechterlijke tussenkomst bestaat meer steun, maar een belangrijk punt is dat de betrokken instanties en functionarissen voldoende expertise moeten hebben om goede beëindigingsovereenkomsten op te stellen.

Uit het sociologisch onderzoek onder paren blijkt dat in de meeste gevallen voor een flitsscheiding wordt gekozen vanwege de tijdswinst, het gemak en het financiële voordeel. De ondervraagde paren zijn allen gemakkelijk tot onderlinge afspraken gekomen en daarom was rechterlijke tussenkomst niet nodig. De paren denken wel dat erkenning van hun

³³ *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, nr. 2, p. 2.

³⁴ Zie III.D (pp. 159-160).

huwelijksontbinding in het buitenland een probleem kan opleveren, maar hebben hier tot nu toe geen ervaring mee. Een deel van de paren vindt de informatievoorziening rondom de flitsscheiding slecht. De ondervraagde paren menen allen dat de flitsscheiding niet geschikt is wanneer er sprake is van conflicten en gebrek aan overeenstemming tussen de partners. Ook geeft een deel van deze paren aan dat zij een flitsscheiding ongeschikt achten voor paren met kinderen. In een wetsvoorstel van de minister van Justitie wordt voorgesteld de mogelijkheid van omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap af te schaffen.³⁵ Het inperken van het recht op relativiteit, neergelegd in art. 10 lid 1 Gw, zou gerechtvaardigd kunnen worden door het belang nadelige effecten van de flitsscheiding te voorkomen. Verder lijkt er nauwelijks behoefte te bestaan aan een omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap anders dan ten behoeve van een flitsscheiding.

Wenselijke aanpassing

De mogelijkheid van omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap dient afgeschaft te worden, zoals voorgesteld in wetsvoorstel 30 145.

5.4 Overige aanpassingen

Uit het nationaal juridisch onderzoek is gebleken dat er op sommige punten nog kleine verschillen bestaan tussen het huwelijk enerzijds en het geregistreerd partnerschap anderzijds.³⁶ Anders dan bij het huwelijk mogen bijvoorbeeld godsdienstige plechtigheden aan de burgerlijke plechtigheid van een geregistreerd partnerschap vooraf gaan.³⁷ Deze verschillen blijken echter niet tot knelpunten te leiden. Desalniettemin zou moeten worden onderzocht hoe deze verschillen kunnen worden weggenomen.

Aanbeveling

Onderzoeken en inventariseren welke andere verschillen bestaan in de toepasselijke wetgeving op het huwelijk en het geregistreerd partnerschap. Nagegaan moet worden hoe deze verschillen kunnen worden weggenomen.

6. De rol van het huwelijk en het geregistreerd partnerschap

6.1 Inleiding

Op basis van de beantwoording van de onderzoeksvragen is het nu ook mogelijk om de tweede doelstelling van het onderzoek te evalueren. Het functioneren van de formele relatiewetgeving en de vraag wat de rol is van het geregistreerd partnerschap naast het huwelijk, zijn namelijk met elkaar verbonden. De verschillende argumenten die voor of tegen instandhouding dan wel afschaffing van een van de relatievormen pleiten, zijn onderverdeeld in drie categorieën:

- (1) juridische argumenten (§6.2)
- (2) socio-juridische argumenten (§6.3), en
- (3) sociologische argumenten (§6.4).

De *juridische argumenten* vinden hun grondslag in het juridische perspectief, dat wil zeggen uit Deel II en III. Aan deze argumenten kan geen sociologische component gekoppeld worden, de argumenten zijn van puur juridische aard. Het tweede cluster argumenten, afkomstig uit de Delen II, III en IV, is van *socio-juridische* aard. Een feit uit het juridische domein is in dat geval ook in sociologisch opzicht relevant. Daarmee zijn het niet langer puur juridische argumenten. De

³⁵ *Kamerstukken II* 2003-2004, 29 520, nr. 1-9.

³⁶ Zie II.A.5.5 (p. 29).

³⁷ Zie II.A.4.1 (p. 15).

sociologische argumenten vormen een derde categorie en zijn slechts op het sociologisch onderzoek gebaseerd. Er zijn geen juridische gegevens die deze argumenten kunnen ondersteunen.

In §6.5 worden deze argumenten met elkaar gecombineerd en in een tabel weergegeven om een overzicht te geven. De tabel maakt een onderscheid tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap, waarbij voor beide relatievormen een onderverdeling is gemaakt tussen paren van gelijk en van verschillend geslacht.

6.2 *Juridische argumenten*

Mensenrechten spelen in verschillende opzichten een belangrijke rol bij een evaluatie van de formele relatiewetgeving en met name bij de vraag in hoeverre het geregistreerd partnerschap zou moeten worden afgeschaft. Art. 12 EVRM en art. 23 lid 2 IVBPR waarborgen *het recht om te huwen*.³⁸ Dit geldt alleen voor (huwelijken tussen) paren van verschillend geslacht en niet voor (huwelijken tussen) paren van gelijk geslacht.³⁹ Dit impliceert dat afschaffing van het huwelijk voor paren van verschillend geslacht, geen optie is.⁴⁰

Het geregistreerd partnerschap is door de EG-wetgever deels erkend met name in EG richtlijnen 2004/38/EG en 2003/86/EG. Dit is echter geen argument dat aan afschaffing van het geregistreerd partnerschap in de weg staat, omdat er in mensenrechtenverdragen of de Grondwet geen recht is neergelegd om een geregistreerd partnerschap aan te gaan.⁴¹

Een ander mensenrecht dat van fundamenteel belang is voor de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk, is het *gelijkheidsbeginsel*. Dit is verankerd in verdragen (zoals in art. 26 IVBPR en art. 14 EVRM) en nationale rechtsbronnen. Het is door de wetgever ten grondslag gelegd aan zowel de invoering van het geregistreerd partnerschap als de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht.⁴² De belangrijkste grondslag voor het instandhouden van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht is het gelijkheidsbeginsel. Door de openstelling van het huwelijk worden paren van gelijk geslacht gelijk behandeld aan paren van verschillend geslacht. Dit argument is van doorslaggevend belang.

Het *gelijkheidsbeginsel* speelt ook een rol in de verhouding tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk. De vraag rijst immers of naar de huidige stand van zaken beoordeeld, er nog voldoende grond is voor een verschillende regeling van beide relatievormen. Dit geldt in het bijzonder ten aanzien van de vaderschapspresumptie,⁴³ maar ook ten aanzien van de andere verschillen rijst de vraag of aanpassing niet geboden is. Dit zou zowel een aanpassing van het geregistreerd partnerschap aan het huwelijk, als andersom kunnen zijn. Zie verder hierboven onder §5.

Het *recht op relativiteit* is neergelegd in onder meer art. 10 lid 1 Gw.⁴⁴ Dit brengt mee dat burgers in de verhouding tot de Staat een bepaalde keuzeruimte moet worden geboden om hun relatie in te richten zoals zij wensen. Het huidige relatierecht, waarin weliswaar verschillen bestaan tussen de relatievormen, biedt burgers in de verhouding tot de Staat evenwel voldoende vrijheid. Mogelijk komt wetgeving waarin twee vergelijkbare, maar op een of meer cruciale punten niet-

³⁸ Deel II.A.2 (p. 12).

³⁹ Deel I.3.1 (p. 10).

⁴⁰ Deel I.3.2 (p. 11).

⁴¹ Deel III.C.1 (pp. 137-138).

⁴² Zie I.3.1 (pp. 6-7) I.3.2 (p. 7-8) en I.5 (p. 9).

⁴³ Zie §5.2.1 en §5.2.2.

⁴⁴ Zie II.A.2 (p. 14).

identieke instituten als het geregistreerd partnerschap en het huwelijk, waarin een overgang van de ene naar de andere relatievorm onmogelijk is of zeer ernstig bemoeilijkt wordt, in strijd met art. 10 lid 1 Gw. Afschaffing van het instituut geregistreerd partnerschap (onder uitsterving van reeds bestaande geregistreerde partnerschappen) komt vermoedelijk niet in strijd met de ruime vrijheid die de Staat toekomt ter inrichting van het relatierecht.

6.3 Socio-juridische argumenten

Het tweede cluster argumenten, afkomstig uit de Delen II, III en IV, is van socio-juridische aard. Het betreft de volgende punten:

- (1) of de formele relatievorm een duidelijk pakket rechtsgevolgen heeft dat niet ter discussie staat (§6.3.1),
- (2) keuze versus schijnkeuze (§6.3.2),
- (3) hoe de wettelijke regeling van rechten en plichten van de formele relatievorm inhoud heeft gekregen (§6.3.3) en
- (4) of zich op internationaal vlak en wat betreft de rechtspositie van kinderen knelpunten voordoen (§6.3.4).

6.3.1 ONOMSTREDEN INSTITUUT

Het eerste punt is dat het huwelijk een instituut is dat vanwege zijn lange historie en traditie onomstreden is voor zover het betreft paren van verschillend geslacht.⁴⁵ Dit argument pleit voor instandhouding van het huwelijk.

6.3.2 KEUZE OF NIET?

Aan het argument van de toegenomen keuzemogelijkheden in het formele relatierecht (relatie *à la carte*) zijn zowel juridische als sociologische aspecten verbonden. Vanuit juridisch perspectief zijn de verschillen tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk minimaal. In die zin is van een daadwerkelijk toegenomen keuze geen sprake.⁴⁶ Ook in het buitenland wordt het verschil in relatievorm niet zonder meer erkend.⁴⁷

Dat ligt anders voor de symbolische en traditionele aspecten die aan beide relatievormen zijn verbonden. Het geregistreerd partnerschap heeft geen traditie en vrijwel geen symbolische betekenis vergeleken met het huwelijk. In dit opzicht zijn beide instituten niet hetzelfde.⁴⁸ Deze omstandigheid heeft juist tot de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht geleid.⁴⁹ Tegelijkertijd betekent dit dat paren van verschillend en van gelijk geslacht kunnen kiezen voor het geregistreerd partnerschap als minder traditioneel en minder symbolisch beladen instituut.⁵⁰

6.3.3 ALLES-IN-ÉÉN PAKKET

Een derde socio-juridisch argument is dat zowel het geregistreerd partnerschap als het huwelijk relatievormen zijn die alle terreinen waar een relatievorm is rechtens relevant kunnen zijn, in één keer beslaat. Hieraan is vanuit het perspectief van de burger het voordeel verbonden dat een alles-in-één pakket (met enkele mogelijkheden om af te wijken) voordelen heeft.⁵¹ Vanuit het perspectief van het rechtssysteem bezien zijn dergelijke relatievormen bijzonder eenvoudig en

⁴⁵ Zie II.B.4.4.4 (pp. 51-52).

⁴⁶ Zie II.B.3.6.1 (pp. 51-52), II.B.3.6.3 (p. 52), II.B.4.6.1 (pp. 55-56) en II.B.5.2.1 (pp. 67-68).

⁴⁷ Zie III.C.15 (pp. 157-158).

⁴⁸ Zie II.B.4.4.4 (pp. 51-52), II.B.4.6.4 (p. 66) en IV.B.2.1, Figuren 12 tot en met 15 (pp. 176-179).

⁴⁹ Zie I.3.2 (p. 9-10) en I.5 (p. 11).

⁵⁰ Zie II.B.4.6.4 (pp. 66-67).

⁵¹ Zie IV.B.2.1, Figuur 7 (p. 174) en IV.B.2.1, Figuren 12 tot en met 15 (pp. 176-179).

efficiënt. Dit argument pleit dan ook voor instandhouding van tenminste een van beide relatievormen.

6.3.4 INTERNATIONALE ASPECTEN

Hierbij doet zich een belangrijk verschil voor tussen een huwelijk van een paar van verschillend geslacht enerzijds en een huwelijk tussen een paar van gelijk geslacht en het geregistreerd partnerschap (ongeacht geslacht) anderzijds. Bij het huwelijk tussen man en vrouw doen zich in internationaal opzicht geen juridische problemen voor. Dit staat in direct verband met het argument dat het instituut huwelijk tussen partners van verschillend geslacht in nagenoeg alle rechtsstelsels bestaat en een lange geschiedenis heeft. Het is daarnaast door verdragen gegarandeerd. Deze omstandigheden garanderen dat een paar van verschillend geslacht dat in Nederland gehuwd is, in het buitenland aangaande hun personeel statuut geen problemen zal ondervinden.

Dat ligt geheel anders bij een huwelijk tussen personen van gelijk geslacht. Hier rijst bij (langdurige) grensoverschrijding door (een van) de echtgenoten de vraag of zij als echtgenoten worden aangemerkt in bijvoorbeeld het land van woonplaats. In een groot aantal onderzochte rechtsstelsels leidt dit tot problemen. In landen of jurisdicties waar een registratiesysteem bestaat voor paren van gelijk geslacht, worden in Nederland gesloten huwelijken tussen paren van gelijk geslacht meestal gelijkgesteld met deze nationale of regionale registratievorm (bijvoorbeeld als *civil partnership* in het **Verenigd Koninkrijk**, als *domestic partnership* in **Californië** en als *Lebenspartnerschaft* in **Duitsland**).⁵³ In landen waar voornamelijk nog geen nationaal registratiesysteem bestaat is het erkenningsvraagstuk nog niet nader uitgewerkt en zal het opengestelde huwelijk veelal niet worden erkend (bijvoorbeeld in **Italië** en de meeste staten van de **Verenigde Staten**).⁵⁴ Deze problemen worden ook als zodanig expliciet benoemd door de ondervraagde beroepsgroepen.⁵⁵

Voor het geregistreerd partnerschap geldt dat een onderscheid gemaakt moet worden tussen paren van gelijk en verschillend geslacht. Voor paren van gelijk geslacht is het antwoord op de erkenningsvraag vaak hetzelfde als voor het opengestelde huwelijk. Wanneer een land een registratiesysteem geïntroduceerd heeft, worden in Nederland geregistreerde partnerschappen veelal gelijkgesteld met deze relatievorm (bijvoorbeeld als *registrerat partnerskap* in **Zweden** en *partenariat enregistré* in **Zwitserland**). Ten aanzien van **Frankrijk** en **Spanje** bestaat echter meer onduidelijkheid over de erkenning van deze relatievorm ten opzichte van het opengestelde huwelijk.

Voor paren van verschillend geslacht is de situatie heel anders. Aangezien de meeste buitenlandse registratiesystemen slechts opgesteld zijn voor paren van gelijk geslacht, levert de erkenning van deze relatievorm veel meer problemen op. Een duidelijk antwoord is slechts te geven voor **België**, waar sinds 2004 internationaal privaatrechtelijke wetgeving op dit gebied is ingevoerd. Voor wat betreft alle andere onderzochte rechtsstelsels kan geen duidelijk antwoord worden verstrekt. Uit het sociologisch onderzoek onder paren blijkt dat hoewel paren van zowel gelijk als verschillend geslacht op de hoogte zijn van deze internationale erkenningproblemen,⁵⁶ slechts een

⁵³ Zie III.C.

⁵⁴ Zie III.C.

⁵⁵ Zie II.B.3.3 (pp. 41-45), II.B.3.4 (pp. 46-50), II.B.3.6 (pp. 51-52), II.B.4.3 (pp. 55-58), II.B.4.4 (pp. 58-64), II.B.4.6 (pp. 65-67) en II.B.5.2.1 (pp. 67-68).

⁵⁶ Zie IV.B.2.4, Figuur 26 (p. 193).

klein gedeelte daadwerkelijk problemen in verband met niet-erkenning heeft ervaren.⁵⁷ Dit wil niet zeggen dat de problematiek in de praktijk niet speelt. De doelgroep waar zich deze problemen daadwerkelijk manifesteren is niet in de selectie ondervraagde partners aanwezig. Voordat deze knelpunten zich manifesteren, is namelijk in de regel een langdurig verblijf buiten de Nederlandse grenzen vereist.

6.4 *Sociologische argumenten*

Het derde cluster argumenten is sociologisch van aard. De volgende argumenten worden hiertoe gerekend:

- (1) de mate van traditie en de symbolische betekenis van de formele relatievorm (§6.4.1), en
- (2) het daadwerkelijke gebruik van de formele relatievorm (§6.4.2).

6.4.1 TRADITIE EN SYMBOLISCHE WAARDE

De argumenten traditie en symbolische betekenis representeren de betekenis die formele relatievormen hebben voor partners en de buitenwereld.

Het huwelijk representeert een ritueel dat een zeer lange traditie kent en een bekend instituut is binnen de samenleving. Bijbehorende traditionele publieke huwelijksrituelen zoals een bruiloft zijn gangbaar. Hiermee wordt volgens de traditie de overgang tot de nieuwe positie in het leven naar de buitenwereld toe bevestigd. De instandhouding van het geregistreerd partnerschap biedt de mogelijkheid om een formele relatievorm aan te gaan waarbij men zich minder verplicht voelt om te kiezen voor de traditie. Bovendien zijn bij het geregistreerd partnerschap traditionele rituelen geen vanzelfsprekende norm en biedt het partnerschap daardoor een eenvoudige mogelijkheid om een formele vorm aan te gaan zonder bijbehorende rituelen.⁵⁸

Naast traditie heeft het huwelijk voor veel partners een symbolische betekenis. Het biedt personen de mogelijkheid om uiting te geven aan symbolische en romantische overwegingen zoals het wederzijds bevestigen van de relatie en het publiekelijk voor elkaar kiezen. Het huwelijk is een symbolische vorm die binnen de samenleving een erkende uiting geeft aan de keuze voor een vaste levenspartner. Deze argumenten gelden zowel voor paren van verschillend geslacht als voor paren van gelijk geslacht. Instandhouding van het geregistreerd partnerschap biedt de mogelijkheid om een formele vorm aan te gaan waarbij symboliek ondergeschikt kan blijven. Het gebrek aan kennis in de samenleving over het geregistreerd partnerschap is een vaak gesignaleerd probleem door geregistreerde partners. De onbekendheid met het geregistreerd partnerschap zorgt voor minder erkenning van deze relatievorm. Dit leidt er onder omstandigheden toe dat partners zich naar buiten toe gaan presenteren als zijnde getrouwd.⁵⁹

6.4.2 GEBRUIK

Het gebruik van het geregistreerd partnerschap ten opzichte van het huwelijk is klein, maar de ontwikkeling van de laatste jaren geeft een stijging weer van het totale aantal jaarlijks gesloten geregistreerde partnerschappen (die geen flits scheiding zijn). Deze stijging kan geheel worden toegeschreven aan paren van verschillend geslacht. Een niet onbeduidend deel van de paren die sinds 2001 zijn overgegaan tot het formaliseren van hun relatie heeft voor het geregistreerd partnerschap en niet voor het huwelijk gekozen. Voor paren van gelijk geslacht is dit een groter

⁵⁷ Zie IV.B.2.4, Figuur 27 (p. 195).

⁵⁸ Zie IV.B.2.1, Figuur 7 en bijhorende uitleg (p. 174) en IV.B.2.1, Figuren 12 tot en met 15 en bijhorende uitleg (pp. 176-179).

⁵⁹ Zie IV.B.2.1, Figuur 7 en bijhorende uitleg (p. 167) en IV.B.2.1, Figuren 12 tot en met 15 en bijhorende uitleg (pp. 176-179).

gedeelte dan voor paren van verschillend geslacht. Terwijl het aantal huwelijksluitingen per 1.000 niet-gehuwde mannen afneemt, stijgt het aantal partnerschapsregistraties per 1.000 niet-gehuwde mannen licht, althans onder paren van verschillend geslacht. Desondanks zijn de absolute aantallen redelijk klein in vergelijking met het huwelijk.⁶⁰

6.5 Samenvatting van de argumenten

In de onderstaande tabel worden de hierboven genoemde argumenten die voor en tegen instandhouding dan wel afschaffing van één van de relatievormen pleiten in een overzicht weergegeven. Voorzichtigheid met de interpretatie van de tabel is uiteraard op zijn plaats, nu nuances niet kunnen worden weergegeven.

⁶⁰ Zie I.5 (p. 11), IV.A.3, Figuur 3 (p. 163), IV.A.3, Figuur 5 (p. 165) en IV.A.5 (p. 168).

Tabel 1: Overzicht van argumenten voor en tegen instandhouden en/of afschaffen van huwelijk en geregistreerd partnerschap

Soort argumenten		Huwelijk				Geregistreerd partnerschap			
		Verschillend geslacht		Gelijk geslacht		Verschillend geslacht		Gelijk geslacht	
		<i>Instandhouden</i>	<i>Afschaffen</i>	<i>Instandhouden</i>	<i>Afschaffen</i>	<i>Instandhouden</i>	<i>Afschaffen</i>	<i>Instandhouden</i>	<i>Afschaffen</i>
Juridische argumenten	1	Door verdragen gegarandeerd instituut		Gelijkheid					
Socio-juridische argumenten	2	Onomstreden rechtsinstituut		Keuze-mogelijkheid	Schijnkeuze	Keuze-mogelijkheid	Schijnkeuze	Keuze-mogelijkheid	Schijnkeuze
	3	Alles juridisch in één keer geregeld		Alles juridisch in één keer geregeld		Alles juridisch in één keer geregeld		Alles juridisch in één keer geregeld	
	4	Geen juridische problemen in het buitenland			Juridische problemen in het buitenland		Juridische problemen in het buitenland		Juridische problemen in het buitenland
Sociologische argumenten	5	Traditie (bruiloft)				Geen traditie (geen bruiloft)		Geen traditie (geen bruiloft)	
	6	Symbolische waarde		Symbolische waarde		Geen symbolische waarde	Partners geven aan “te zijn getrouwd”	Geen symbolische waarde	
	7	Veel gebruik t.o.v. geregistreerd partnerschap		Veel gebruik t.o.v. geregistreerd partnerschap		Behoeft – wettelijke regeling wordt gebruikt	Zeer beperkt, maar toenemend gebruik t.o.v. huwelijk	Behoeft – wettelijke regeling wordt gebruikt	Beperkt gebruik t.o.v. huwelijk

7. Instandhouden of afschaffen van het huwelijk

Zoals al in §6.2 aangegeven is het huwelijk tussen paren van verschillend geslacht onder meer door verdragen gegarandeerd. Dit impliceert dat afschaffing van het huwelijk voor paren van verschillend geslacht geen optie is. Het gelijkheidsbeginsel, verankerd in internationale en nationale rechtsbronnen, vormt de belangrijkste grondslag voor het instandhouden van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht. Door de openstelling van het huwelijk worden paren van gelijk geslacht gelijk behandeld aan paren van verschillend geslacht. Dit argument is van doorslaggevend belang. Dit betekent dat het opengestelde huwelijk in stand dient te blijven.

8. Instandhouden of afschaffen van het geregistreerd partnerschap

Hierna wordt eerst summier aandacht besteed aan de vraag welke gevolgen het afschaffen of instandhouden van het geregistreerd partnerschap zou kunnen hebben. Vervolgens wordt in §8.3 aangegeven hoe de belangen die in §6 aan de orde zijn gesteld, gewogen kunnen worden.

8.1 *Gevolgen van het afschaffen van het geregistreerd partnerschap*

Het afschaffen van het geregistreerd partnerschap zou betekenen dat een keuze moet worden gemaakt ten aanzien van de reeds bestaande geregistreerde partnerschappen. Vanuit dit perspectief zijn verschillende opties denkbaar.

- Geregistreerde partners zouden bijvoorbeeld verplicht kunnen worden om een keuze te maken tussen omzetting van hun partnerschap in een huwelijk of voor ontbinding van hun geregistreerd partnerschap.
- Een andere mogelijkheid is om nieuwe partnerschapsregistraties niet meer toe te laten met als gevolg dat de bestaande geregistreerde partnerschappen zullen uitsterven.

Aan beide mogelijkheden zijn voor- en nadelen verbonden. Wanneer de wetgever alle geregistreerde partners zou verplichten om hun relatie om te zetten in een huwelijk of te ontbinden, is de kans aanzienlijk dat een dergelijke verplichting in strijd zou zijn met artikel 10 lid 1 Gw, waarin het recht op relativiteitsvrijheid ligt besloten. Juist omdat zich op het punt van de symboliek en traditie belangrijke verschillen voordoen tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk, gaat het ver om een dergelijke keuze van overheidswege op te dringen. Bovendien kan het vertrouwensbeginsel in stelling worden gebracht. De wetgever heeft bij de openstelling van het huwelijk bewust het besluit genomen, tegen het advies van de Raad van State en de commissie Kortmann II in, om het geregistreerd partnerschap in stand te houden. Het verplicht stellen van een keuze, waarbij het geregistreerd partnerschap met onmiddellijke werking wordt afgeschaft, komt in strijd met het vertrouwensbeginsel. Het voordeel van deze optie zou zijn dat de wetgeving voor burgers en juristen minder gecompliceerd is, aangezien niet nog decennia lang verschillende instituten naast elkaar bestaan. Een bijkomend voordeel zou zijn dat aanpassingen van de wetgeving inzake het geregistreerd partnerschap niet hoeven plaats te vinden

De beslissing om het instituut af te schaffen voor toekomstige paren, maar de huidige wetgeving in stand te houden voor bestaande geregistreerde partnerschappen zal ertoe leiden dat volgens het interne Nederlandse recht het instituut na circa zestig jaar zal uitsterven. Deze optie getuigt van respect jegens burgers die een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan. De vraag dient dan wel beantwoord te worden of aanpassing van de wetgeving op de punten zoals voorgesteld, wenselijk is. Afgezien van de kosten die deze aanpassingen met zich mee zullen brengen zouden in dit geval specifieke overgangsregelingen en regels van internationaal privaatrecht nodig zijn voor geregistreerde partnerschappen die in het buitenland zijn aangegaan.

Ten slotte vereist de afschaffing van het geregistreerd partnerschap, en dat geldt voor beide opties, extra financiële middelen wat betreft de aanpassing van registers en formulieren van de burgerlijke stand en van de GBA.

8.2 *Gevolgen van het instandhouden van het geregistreerd partnerschap*

Indien het geregistreerd partnerschap in stand wordt gehouden, doen zich deze problemen niet voor. Tegelijkertijd blijven ook alle bestaande problemen ten opzichte van het geregistreerd partnerschap bestaan die niet door de in §5 aanbevolen aanpassingen zullen worden opgelost.

8.3 *De belangen gewaardeerd*

De vraag naar het al dan niet afschaffen van het geregistreerd partnerschap is een rechtspolitieke vraag. In deze paragraaf wordt aangegeven op welke wijze onzes inziens de afweging die aan de rechtspolitieke beslissing vooraf gaat, inhoud zou kunnen krijgen. Twee opties komen in aanmerking. De eerste mogelijkheid is dat de voorgestelde aanbevelingen en aanpassingen zoals in §5 worden gedaan, worden overgenomen en uitgevoerd. In dat geval bestaan de in dit onderzoek gesignaleerde knelpunten niet meer. De tweede mogelijkheid is dat de aanpassingen niet plaatsvinden en daarmee de aangewezen knelpunten blijven bestaan. Hierna wordt voor beide situaties aangegeven welke belangen uiteindelijk tegenover elkaar moeten worden afgewogen.

8.3.1 AANPASSING VAN DE WETGEVING

Uitgaande van de mogelijkheid dat aanpassing van de wetgeving volgt, is het resultaat dat twee juridisch identieke instituten naast elkaar komen te staan. De vraag die dan rijst is hoe de in §6 aangegeven argumenten moeten worden gewaardeerd.

Uit de parlementaire geschiedenis blijkt dat de primaire reden voor invoering van het geregistreerd partnerschap de gelijkstelling van partners van gelijk geslacht was. Met de openstelling van het huwelijk is volledig aan het gelijkheidsbeginsel voldaan, zodat beargumenteerd kan worden dat het geregistreerd partnerschap vanuit nationaal juridisch perspectief wellicht niet langer nodig is. In juridisch opzicht is geen sprake meer van een reële keuzevrijheid, omdat alle rechtsgevolgen hetzelfde zullen zijn ongeacht of men gaat trouwen of registeren. Vanuit het juridisch domein bezien is er geen reden om het geregistreerd partnerschap in stand te houden. Dat ligt echter genuanceerder indien de keuzevrijheid wordt bezien vanuit sociologisch oogpunt. Partners kiezen om verschillende redenen voor het huwelijk dan wel het geregistreerd partnerschap. Het geregistreerd partnerschap is een instituut dat een meer zakelijke betekenis voor paren heeft die afwijkt van het huwelijk met zijn van oudsher grote symbolische betekenis en traditie. In die zin voegt het geregistreerd partnerschap een extra mogelijkheid toe, ook al is het slechts een keuzemogelijkheid voor een andere benaming van de relatie. Tenslotte dient in aanmerking te worden genomen dat een deel van de paren van verschillend geslacht die zijn overgegaan tot het formaliseren van hun relatie voor het geregistreerd partnerschap heeft gekozen. Voor paren van gelijk geslacht is dit sinds de openstelling van het huwelijk in 2001 een aanzienlijk groter gedeelte dan voor paren van verschillend geslacht. Voor paren van verschillen geslacht is dit aandeel sinds de invoering van het geregistreerd partnerschap gestegen. Desondanks zijn de absolute aantallen redelijk klein in vergelijking met het aantal huwelijksluitingen.

Het voorgaande impliceert dat uiteindelijk de volgende drie belangen tegen elkaar afgewogen dienen te worden bij een beslissing over afschaffing of instandhouding van het geregistreerd partnerschap:

- (1) Het belang vanuit macroperspectief bij heldere wetgeving die gericht is op het voorkomen of oplossen van problemen in rechtsverhoudingen tussen mensen. Dit belang zou mogelijk geschaad worden door wetgeving waar twee juridisch identieke instituten als het huwelijk en het geregistreerd partnerschap naast elkaar bestaan.
- (2) Het belang om zoveel mogelijk hinkende rechtsverhoudingen te vermijden. Het huwelijk tussen paren van verschillend geslacht leidt in het buitenland in het geheel niet tot problemen, terwijl bij een geregistreerd partnerschap van een paar van verschillend geslacht grote rechtsonzekerheid bestaat met betrekking tot de internationale aspecten. In veel onderzochte rechtsstelsels vindt erkenning niet plaats of is onduidelijk of erkenning zal plaatsvinden. Dit geldt ook voor het geregistreerd partnerschap tussen paren van gelijk geslacht dat in het overgrote deel van het buitenland wegens gebrek aan een vergelijkbaar instituut niet wordt erkend.
- (3) Het belang van paren die een keuze willen maken voor een formele relatievorm die een andere symbolische betekenis heeft dan het huwelijk, maar wel een goede juridische regeling geeft. Er bestaat daadwerkelijk een verschil in symboliek tussen het huwelijk en het geregistreerd partnerschap, hetgeen ook door paren zelf zo wordt ervaren.

Een keuze voor afschaffing van het geregistreerd partnerschap impliceert dat meer belang wordt gehecht aan heldere wetgeving, die tevens in relatie tot het buitenland gericht is op het voorkomen van hinkende rechtsverhoudingen, dan aan het belang van paren bij een ‘neutrale’ formele relatievorm. Het argument dat bij een bepaalde groep mensen een behoefte blijkt te bestaan aan een formele relatievorm zonder de symboliek en traditie van het huwelijk, weegt bij een dergelijke keuze niet op tegen beide andere belangen. Hierbij zou op de achtergrond nog een rol kunnen spelen dat het tot nu toe om een in absolute aantallen kleine groep mensen gaat, vergeleken met huwelijk.

Een keuze voor instandhouding van het geregistreerd partnerschap daarentegen houdt in dat meer gewicht wordt toegekend aan de behoefte van een relatief kleine, maar groeiende groep in de maatschappij om gebruik te kunnen maken van een formeel instituut zonder symboliek en traditie, maar wel met een goede juridische regeling. Tevens veroorzaakt afschaffing van het geregistreerd partnerschap de nodige overgangsprikelen, aangezien gesteld kan worden dat bestaande relaties niet van rechtswege mogen worden ontbonden of omgezet in een huwelijk.

8.3.2 GEEN AANPASSING VAN DE WETGEVING

De tweede mogelijkheid is dat de in dit onderzoek voorgestelde aanbevelingen en aanpassingen niet worden opgevolgd. Dezelfde belangen als hierboven – heldere wetgeving, voorkomen van hinkende rechtsverhoudingen en toegang tot een formele relatievorm zonder symboliek en traditie – zijn ook hier in het geding. In zijn totaliteit zijn in dat geval de in dit onderzoek gesignaleerde knelpunten onzes inziens dermate zwaarwegend dat afschaffing van het geregistreerd partnerschap overwogen dient te worden.

8.3.3 TENSLOTTE

De beslissing het geregistreerd partnerschap in het Nederlandse familierecht af te schaffen, ongewijzigd dan wel in aangepaste vorm te laten voortbestaan moet uiteindelijk door de wetgever worden genomen. De afweging van belangen zou idealiter in een bredere context (inclusief het relatierecht) bezien moeten worden, aangezien daarin belangen of argumenten besloten liggen,

die direct of indirect relevant zijn voor het gehele relatierecht. De resultaten die het onderhavige onderzoek hebben opgeleverd, dienen daarbij in aanmerking te worden genomen.

9. Slotbeschouwing

De totstandkoming van de Wet geregistreerd partnerschap en de Wet openstelling huwelijk maakt duidelijk welk complex proces ten grondslag ligt aan het huidige recht met twee bijna identieke instituten die beide openstaan voor paren van gelijk en verschillend geslacht. Aan het begin van de jaren negentig was onvoorzienbaar dat het in een korte periode van een jaar of tien, daadwerkelijk mogelijk zou zijn om het huwelijk open te stellen voor paren van gelijk geslacht. Politieke veranderingen in de samenstelling van de wetgever en voortschrijdende maatschappelijke veranderingen hebben bijgedragen aan de snelle rechtsontwikkelingen op dit terrein. De maatschappelijke opvattingen waren er, zo valt achteraf vast te stellen, rijp voor.

De Wet geregistreerd partnerschap heeft de weg geëffend voor de openstelling van het huwelijk. Het is aannemelijk dat het geregistreerd partnerschap de katalysator is geweest voor het debat over de openstelling van het huwelijk. In dit opzicht dient dit aspect bij iedere evaluatie van de wet positief mee te wegen. Bij de evaluatie van het instituut geregistreerd partnerschap op basis van de huidige stand van zaken – afschaffen of instandhouden – dienen het belang van heldere wetgeving, het voorkomen van hinkende rechtsverhoudingen en toegang tot een goed geregeld formeel instituut zonder de symboliek en traditie van het huwelijk, tegen elkaar afgewogen te worden.

Met de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht is recht gedaan aan het gelijkheidsbeginsel op het terrein van het relatierecht. Afgezien van problemen met de erkenning in internationaal verband en de dringende vraag hoe kinderen die binnen relaties van gelijk geslacht opgroeien, beter beschermd kunnen worden, doen zich geen knelpunten voor. De openstelling van het huwelijk is dan ook als een succes aan te merken.

SAMENVATTING

1. Doelstellingen van het onderzoek

Dit onderzoek heeft tot doel om twee belangrijke wetten uit het Nederlandse familierecht te evalueren, de *Wet openstelling huwelijk* en de *Wet geregistreerd partnerschap*. De minister van Justitie heeft in 2001, na de invoering van de *Wet openstelling huwelijk*, toegezegd de *Wet openstelling huwelijk* te evalueren waarbij met name dient te worden ingegaan op de relatie van het opengestelde huwelijk tot het geregistreerd partnerschap. Daaraan is met dit onderzoek gevolg gegeven. Hoe functioneert de wetgeving in de praktijk? Zijn de doelstellingen van de wetgeving bereikt? Hebben zich praktische of technische problemen voorgedaan? Welke rol vervult het geregistreerd partnerschap naast het opengestelde huwelijk? Deze en andere vragen liggen ten grondslag aan de evaluatie van beide wetten.

2. Opzet en methodiek van het onderzoek

Het onderzoek valt uiteen in drie perspectieven: het nationaal juridisch perspectief (Deel II), het internationaal juridisch perspectief (Deel III) en het sociologisch perspectief (Deel IV). De socio-juridische conclusies die dit onderzoek afsluiten, vormen één geheel van deze drie samenhangende, maar duidelijk te onderscheiden perspectieven.

Het nationaal juridisch perspectief bestaat uit een analyse van de wettelijke regelingen van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk en met name van verschillen en overeenkomsten tussen beide relatievormen. De resultaten zijn gebaseerd op een literatuurstudie van de relevante wetgeving, jurisprudentie en literatuur. Daarnaast is de analyse aangevuld met onderzoek op basis van schriftelijke enquêtes onder notarissen en ambtenaren van de burgerlijke stand en interviews met advocaten met een familiepraktijk.

Het internationaal juridisch gedeelte bestaat uit twee onderdelen. In het eerste onderdeel wordt het formele relatierecht van veertien Europese buitenlandse rechtsstelsels geanalyseerd. Welke voorwaarden worden gesteld voor het aangaan van deze relatievormen, welke rechtsgevolgen zijn eraan verbonden en hoe vindt beëindiging van de relatie plaats? Deze systematische beschrijving geeft aldus een overzicht van het materiële buitenlandse recht op deze punten. Het tweede onderdeel geeft inzicht in het internationaal privaatrecht van dertien Europese en niet-Europese rechtsstelsels op het punt van de juridische status van een in Nederland aangegaan geregistreerd partnerschap of gelijkgeslachtelijk huwelijk. De methode van onderzoek is een literatuurstudie van wetgeving, jurisprudentie en literatuur.

Het sociologisch perspectief is gericht op het verkrijgen van inzicht in de vraag welke groep personen in Nederland om welke redenen voor een geregistreerd partnerschap of een huwelijk kiest. Dit perspectief is opgebouwd uit drie pijlers. In de eerste pijler wordt informatie van het CBS geanalyseerd over het aantal huwelijken en geregistreerde partnerschappen. In de tweede pijler worden gegevens onderzocht die verkregen zijn door een grootschalige representatieve dataverzameling. Een gedetailleerde questionnaire is verstuurd naar 2500 partners, van wie circa 1200 partners hebben gereageerd. De partners zijn geselecteerd uit de groep mensen die na 2001 een geregistreerd partnerschap of een huwelijk zijn aangegaan. De derde pijler van het sociologisch perspectief bestaat uit resultaten afkomstig uit diepte-interviews die zijn afgenomen bij de geselecteerde partners.

Bij de evaluatie van de wetgeving dient een onderscheid gemaakt te worden tussen de inventarisatie van de verschillen in de wetgeving voor geregistreerd partnerschap en huwelijk, de

knelpunten die vanuit theoretisch en/of praktisch oogpunt zijn gesignaleerd en suggesties om deze verschillen op te heffen en knelpunten op te lossen. Het is hierbij van belang te beseffen dat niet alle verschillen in de wetgeving tot knelpunten leiden en dat niet alle knelpunten voortkomen uit verschillen in de wetgeving. In de conclusies wordt eerst ingegaan op de verschillen in wetgeving tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk en de knelpunten die zich daarbij manifesteren. Daarna wordt aandacht besteed aan de aanbevelingen die door het onderzoeksteam worden gedaan om de geconstateerde knelpunten op te lossen of te verminderen en/of de verschillen op te heffen. Vervolgens worden de argumenten voor en tegen de afschaffing of instandhouding van het geregistreerd partnerschap geïnventariseerd, uitgaande van de presumptie dat de aanbevolen suggesties tot verbetering van de wetgeving worden opgevolgd.

3. Doelstellingen van de wetgeving

Aan de *Wet geregistreerd partnerschap* liggen twee onderscheiden doelstellingen ten grondslag. Primair is het geregistreerd partnerschap ingevoerd om op het terrein van het relatierecht gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht te realiseren. Ook paren van gelijk geslacht moesten in de gelegenheid worden gesteld publiekelijke erkenning aan hun relatie te geven, waaraan bovendien grotendeels dezelfde rechtsgevolgen verbonden moesten zijn, om niet opnieuw een ongerechtvaardigd onderscheid in het leven te roepen. De tweede doelstelling was om een alternatief te bieden aan paren van verschillend geslacht die behoefte zou kunnen hebben aan het geregistreerd partnerschap, dat weliswaar veel gelijkenis met het huwelijk vertoonde, maar er anderzijds toch duidelijk van te onderscheiden was.

De doelstelling van de *Wet openstelling huwelijk* betreft eveneens de gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht. De introductie van een gelijkwaardig instituut als het geregistreerd partnerschap was in de visie van de wetgever niet voldoende om aan de vereisten van het gelijkheidsbeginsel recht te doen: noodzakelijk was dat precies hetzelfde instituut voor paren van gelijk geslacht zou worden opengesteld als voor paren van verschillend geslacht bestond.

4. Onderzoeksresultaten

4.1 De Wet openstelling huwelijk

De *Wet openstelling huwelijk* voldoet in grote lijnen aan de doelstelling van gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht, het belangrijkste doel van de invoering van de wet. Hiermee is nu dezelfde wetgeving van toepassing op alle echtparen. In het onderzoek zijn evenwel twee reeds eerder gesignaleerde knelpunten van het opengestelde huwelijk bevestigd. In de eerste plaats betreft dat de rechtspositie van gehuwde paren van gelijk geslacht in het buitenland en in de tweede plaats de rechtspositie van sociale ouders en kinderen die geboren worden of opgroeien in een gelijkgeslachtelijk huwelijk.

De vrees bij Nederlandse beroepsbeoefenaren en de paren zelf, dat een huwelijk tussen partners van gelijk geslacht niet zou worden erkend in het buitenland, blijkt op basis van de gegevens uit het internationaal juridisch gedeelte gegrond te zijn. De niet-erkenning van een huwelijk tussen partners van gelijk geslacht kan belangrijke en verstrekkende gevolgen voor de betrokkenen hebben. Uit het internationaal juridisch onderzoek blijkt dat in veel gevallen geen helder antwoord kan worden gegeven of, en hoe deze huwelijken in de onderzochte buitenlandse rechtsstelsels zullen worden erkend. Het antwoord op deze vraag hangt nauw samen met de materieelrechtelijke regeling in het betrokken land. In de landen waar het burgerlijk huwelijk is opengesteld voor paren van gelijk geslacht is de erkenning in het algemeen niet problematisch. In de landen waar een vorm van geregistreerd partnerschap bestaat, worden gelijkgeslachtelijke huwelijken vaak aangepast aan het eigen materieelrechtelijke instituut. In de rechtsstelsels waar

geen materieelrechtelijke regelingen voor gelijkgeslachtelijke paren bestaan, is de kans groot dat een Nederlands gelijkgeslachtelijk huwelijk niet erkend zal worden.

Het tweede probleem dat uit dit onderzoek naar voren komt voor gelijkgeslachtelijke huwelijken geldt in de verhouding tot kinderen. Anders dan voor gehuwde paren van verschillend geslacht geldt dat bij gehuwde paren van gelijk geslacht alleen de moeder van rechtswege juridisch ouder van het kind is. De betrokkenheid van een derde voor de conceptie en/of de geboorte van het kind impliceert dat gehuwde paren van gelijk en verschillend geslacht in termen van het gelijkheidsbeginsel niet vergelijkbaar zijn. Van strijdigheid met het gelijkheidsbeginsel lijkt dan ook geen sprake. Wel blijft de essentiële vraag staan in hoeverre kinderen die binnen deze relaties geboren worden en opgroeien, juridisch beschermd kunnen worden. Erkenning van het kind staat niet open voor de vrouwelijke echtgenoot van de moeder. Adoptie is derhalve het enige alternatief om juridisch ouder te worden, waarbij een rechter dient vast te stellen of aan de wettelijke voorwaarden en termijnen is voldaan en waaraan kosten zijn verbonden. Daarnaast is gezamenlijke adoptie van kinderen afkomstig uit het buitenland door echtgenoten van gelijk geslacht (nog) niet mogelijk. Een gehuwd paar van gelijk geslacht dat een kind uit het buitenland wenst te adopteren, moet eerst de procedure voor eenpersoonsadoptie volgen, waarna in een later stadium partneradoptie kan plaatsvinden. Vanuit het gelijkheidsbeginsel rijst de vraag waarom een gehuwd paar van gelijk geslacht niet gezamenlijk een kind uit het buitenland kan adopteren, terwijl een gehuwd paar van verschillend geslacht die mogelijkheid wel heeft. Momenteel is bij de Tweede Kamer een wetsvoorstel aanhangig waarin wordt voorgesteld de wetgeving aan te passen, zodat ook gehuwde paren van gelijk geslacht samen een kind uit het buitenland kunnen adopteren.

Andere knelpunten zijn ten aanzien van het opengestelde huwelijk niet gesignaleerd. De openstelling van het huwelijk is dan ook als een succes aan te merken, omdat hiermee recht gedaan is aan het gelijkheidsbeginsel.

4.2 De Wet geregistreerd partnerschap

Bij de evaluatie van de *Wet geregistreerd partnerschap* dient een onderscheid gemaakt te worden tussen enerzijds de primaire doelstelling van gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht en anderzijds het creëren van een alternatief voor paren van verschillend geslacht die niet willen trouwen. De *Wet geregistreerd partnerschap* heeft de weg geëffend voor de openstelling van het huwelijk en heeft daarmee bijgedragen aan de openstelling van het huwelijk. In dit opzicht is de wet onmisbaar geweest.

Vanuit het streven naar gelijke behandeling van paren van gelijk geslacht is het geregistreerd partnerschap door de wetgever zoveel mogelijk ingericht naar het huwelijkse model. De wetgeving voor huwelijk en geregistreerd partnerschap stemt, zo blijkt uit het nationaal juridisch perspectief, inderdaad in grote lijnen met elkaar overeen. Dit geldt zowel voor het aangaan en de omzetting, als de rechtsgevolgen en de beëindiging van het geregistreerd partnerschap. Op dit streven naar gelijkheid bestaan evenwel naast een aantal kleine verschillen, ook fundamentele uitzonderingen. Twee aspecten verdienen in het bijzonder aandacht. Het eerste verschil betreft het huwelijkse afstammingsrecht dat niet van overeenkomstige toepassing is verklaard op het geregistreerd partnerschap. In dit opzicht moet een onderscheid gemaakt worden tussen geregistreerde partners van verschillend en gelijk geslacht.

Indien een kind wordt geboren tijdens een geregistreerd partnerschap van een man en een vrouw geldt, anders dan bij geboorte tijdens een huwelijk van een man en een vrouw, de vaderschapspresumptie niet. Dit betekent dat de mannelijke geregistreerde partner niet van

rechtswege de juridisch vader van het kind is dat tijdens het geregistreerd partnerschap wordt geboren. Derhalve dient de mannelijke geregistreerde partner van de moeder het kind te erkennen. Indien erkenning om wat voor reden dan ook, achterwege blijft, zijn de gevolgen voor de rechtsverhouding tussen de man en het kind verrekend (dit geldt onder meer voor het naamrecht, omgangsrecht, erfrecht, nationaliteitsrecht en publiekrecht).

Aanvankelijk was het doel van de wetgever om met het geregistreerd partnerschap een formele relatievorm te introduceren die alleen gevolgen had voor de verhouding tussen de partners onderling. Van 1998 tot 2002 was dit inderdaad het geval, maar gaandeweg is hierin verandering gekomen. Sinds 2001 ontstaat van rechtswege gezamenlijk gezag over een kind dat tijdens het geregistreerd partnerschap wordt geboren. Deze verandering geeft aan dat niet langer gesteld kan worden dat het geregistreerd partnerschap geen effect heeft op de ouder-kind relatie. De resultaten van het sociologisch onderzoek laten zien dat de veronderstelling van de wetgever dat in een geregistreerd partnerschap geen kinderen opgroeien niet correct is, nu bij een meerderheid van de ondervraagde paren van verschillend geslacht kinderen opgroeien. Het is derhalve van fundamenteel belang dat de problemen gesignaleerd door de juridische beroepsbeoefenaren en de paren zelf in relatie tot het ontbreken van een vaderschapspresumptie zo snel mogelijk worden opgeheven. Een bijkomend argument is dat dit onderscheid mogelijk in strijd is met het gelijkheidsbeginsel.

Voor paren van gelijk geslacht zijn de vragen in deze context complexer, nu een derde betrokken is bij de geboorte of conceptie van een kind. Er wordt voor wat betreft ouderschap en gezag geen onderscheid gemaakt tussen een huwelijk en een geregistreerd partnerschap tussen partners van gelijk geslacht. Een ouderschapspresumptie ontbreekt, zodat gelijkgeslachtelijke paren aangewezen zijn op adoptie. Uit het sociologisch onderzoek blijkt dat bij 20 tot 30 procent van de ondervraagde partners kinderen opgroeien. Het is daarom van groot belang dat deze kinderen adequate rechtsbescherming krijgen.

De tweede doelstelling van de *Wet geregistreerd partnerschap* is het creëren van een alternatief voor het huwelijk voor paren van verschillend geslacht die hun relatie wilden formaliseren. Uit het sociologisch onderzoek blijkt dat het geregistreerd partnerschap door paren van gelijk en verschillend geslacht wordt ervaren als een alternatief voor het huwelijk. Het geregistreerd partnerschap wordt meer als een zakelijke regeling gezien, terwijl de redenen om voor een huwelijk te kiezen meer in de emotionele en symbolische sfeer liggen. Ook al is het aantal partnerschapsregistraties dat is aangegaan vergeleken met het huwelijk gering, toch kan worden vastgesteld dat van de paren die sinds 2001 zijn overgegaan tot een formalisering van hun relatie, een niet onbeduidend deel kiest voor het geregistreerd partnerschap en niet voor het huwelijk. In die zin voorziet het geregistreerd partnerschap dus in een bepaalde behoefte bij een kleine groep paren.

Los van de maatschappelijke behoefte aan een alternatief voor het huwelijk, komt uit het onderzoek een aantal knelpunten naar voren. In de eerste plaats is de kans op niet-erkenning, net als voor gelijkgeslachtelijke huwelijken, in het buitenland groot. Twee afzonderlijke problemen moeten in dit opzicht worden onderscheiden. In de eerste plaats is de kans op niet-erkenning groot, in het bijzonder voor paren van gelijk geslacht. Een tweede probleem betreft rechtsonzekerheid. In bijna alle onderzochte rechtsstelsels (met uitzondering van België), bestaat onduidelijkheid hoe een geregistreerd partnerschap tussen partners van verschillend geslacht behandeld zal worden. Beide problemen kunnen resulteren in hinkende rechtsverhoudingen. Dit zijn rechtsverhoudingen die erkend worden in het ene land, maar niet in het andere. Hoewel in Nederland een onderscheid wordt gemaakt tussen geregistreerd partnerschap en huwelijk wordt

dit onderscheid in de meerderheid van de onderzochte landen niet gerespecteerd. In Duitsland bijvoorbeeld worden zowel een gelijkgeslachtelijk huwelijk als een geregistreerd partnerschap erkend als *Lebenspartnerschaft*, terwijl beide relaties in België als huwelijk worden erkend.

Overigens blijkt uit het nationaal juridisch en het sociologisch onderzoek dat de betrokken beroepsgroepen en de geregistreerde paren potentiële niet-erkenning ook als knelpunt aanmerken.

Op basis van de onderzoeksresultaten is een aantal aanbevelingen en aanpassingen gedaan om de knelpunten te verminderen. De tweede doelstelling van het onderzoek, het evalueren van de rol van het geregistreerd partnerschap naast het huwelijk, heeft plaatsgevonden uitgaande van de veronderstelling dat de concrete suggesties ter verbetering van de wetgeving worden overgenomen. De argumenten voor en tegen mogelijke afschaffing en instandhouding van zowel het geregistreerd partnerschap als het huwelijk zijn in kaart gebracht. Daarbij is een indeling in drie categorieën gemaakt: juridische, socio-juridische en sociologische argumenten. De juridische argumenten vinden hun grondslag in het nationaal juridisch deel (Deel I en II). Deze categorie ligt buiten het domein van de sociologische argumenten, die derhalve niet relevant zijn, omdat het om puur juridische aspecten gaat. Bij het tweede cluster socio-juridische argumenten, afkomstig uit de Delen II, III en IV, vormen juridische en sociologische aspecten samen een argument. De derde categorie bestaat uit puur sociologische argumenten. Bij de vraag of het geregistreerd partnerschap of huwelijk zouden moeten worden afgeschaft of in stand gehouden, is van belang welke argumenten tegen elkaar moeten worden afgewogen. In dit onderzoek zijn de relevante argumenten voor beide situaties geanalyseerd.

5. Conclusies

Dit onderzoek heeft als doel twee belangrijke wetten te evalueren. De *Wet openstelling huwelijk* voor paren van gelijk geslacht en de *Wet geregistreerd partnerschap* laten het complexe proces zien dat de basis vormt van het huidige recht met twee bijna identieke juridische instituten die zij aan zij functioneren, en die beide open staan voor paren van verschillend en gelijk geslacht. In het begin van de jaren '90 was het bijna onmogelijk om te voorzien dat het in een periode van tien jaar tijd mogelijk zou zijn het huwelijk open te stellen voor paren van gelijk geslacht. Politieke veranderingen in de samenstelling van de wetgever en voortschrijdende maatschappelijke veranderingen hebben bijgedragen aan de snelle rechtsontwikkelingen op dit terrein.

De *Wet geregistreerd partnerschap* heeft de weg geëffend voor de openstelling van het huwelijk. Het is aannemelijk dat het geregistreerd partnerschap de katalysator is geweest voor het debat over de openstelling van het huwelijk. In dit opzicht dient dit aspect positief mee te wegen. Bij de evaluatie van de wet en het instituut van het geregistreerd partnerschap dienen enerzijds het belang van heldere wetgeving en het voorkomen van hinkende rechtsverhoudingen en anderzijds toegang tot een goed geregeld formeel instituut zonder de symboliek en traditie van het huwelijk, tegen elkaar afgewogen te worden.

Met de *Wet openstelling van het huwelijk* voor paren van gelijk geslacht is recht gedaan aan het gelijkheidsbeginsel op het terrein van het formele relatierecht. Afgezien van problemen met de erkenning in internationaal verband en de dringende vraag hoe kinderen die binnen relaties van gelijk geslacht opgroeien, beter beschermd kunnen worden, doen zich geen knelpunten voor met betrekking tot de implementatie of het functioneren van deze wet. De openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht is dan ook als een succes aan te merken.

SUMMARY

1. Aims of this research

This research is aimed at evaluating two central pieces of Dutch family law legislation, namely the *Act opening civil marriage to same-sex couples* (*Wet openstelling huwelijk*) and the *Act introducing registered partnership* (*Wet geregistreerd partnerschap*). Although initially the Act introducing registered partnership was to be evaluated five years subsequent to its implementation, the Dutch Minister of Justice announced in 2001 the intention to evaluate both these pieces of legislation simultaneously in 2006.

How does this legislation function in practice? Has this legislation attained the objectives that lay at the foundation of its implementation? Have there been technical or practical problems associated with the introduction of this legislation and exactly what role does registered partnership now fulfil alongside a marital institution open to couples regardless of sex? These and many other questions have formed the basis for the evaluation of these two pieces of Dutch legislation.

2. Structure and methodology of this research

This research embodies three perspectives: a national legal perspective (Part II), an international legal perspective (Part III) and a sociological perspective (Part IV). The socio-legal conclusions at the end of this research are accordingly a *mélange* of these three interrelated, yet distinct angles.

The *national legal perspective* consists of an analysis of the statutory rules relating to registered partnership and marriage, concentrating on the similarities and differences between these two regimes. This research is based on an analysis of the relevant legal provisions, case law and legal literature. This black-letter and case law analysis has been complemented by a questionnaire-study distributed amongst Dutch notaries and Dutch Registrars of Births, Deaths, Marriages and Registered Partnerships, as well as with interviews with Dutch lawyers practicing in this field of law.

The *international legal perspective* is divided into two sections. In the first section, the registration schemes for non-married couples in fourteen European jurisdictions are described and compared. The systematic description of the establishment, the rights and duties and the termination of the registered relationship in each of these systems forms the basis for a comprehensive overview of the internal substantive regime. Furthermore, this description contains the necessary information for a fertile external comparison. The second section focuses on the private international law rules of thirteen European and non-European jurisdictions in relation to the recognition of Dutch registered partnerships and same-sex marriages. This research is based on an analysis of the relevant legal provisions, case law and legal literature.

The *sociological perspective* is aimed at ascertaining insight into the reasons underpinning a couple's choice to formalise their relationship, as well as the reasons associated with their choice of formal relationship, *i.e.* registered partnership or marriage. This perspective comprises three sections. In the first section, demographic information relating to the number of marriages and registered partnerships is analysed. In the second section, the results of a large-scale, representative sociological survey are expounded. A detailed questionnaire was sent to approximately 2,500 partners, of whom approximately 1,200 responded. The survey was limited to those partners who had celebrated a marriage or registered a partnership since 2001. The third and final section

provides the results of a number of follow-up interviews conducted with respondents from those persons who had responded to the detailed questionnaire.

The results of these three perspectives have subsequently been combined with each other to form the basis for the conclusions. In answering the main research questions posed at the commencement of this research, a distinction has been made between the problems experienced as a result of the legislation, the differences between the two formal relationship forms in Dutch law and the possible recommendations for removing these problems and differences. It is important to note that not all differences lead to problems, and not all problems are a result of differences. In the conclusions, attention is first devoted to summarising the problems experienced in relation to these two pieces of legislation. Thereafter, focus shifts to the proposed recommendations put forward by the research team, aimed at tackling the problems and/or removing the differences. In §6 of the conclusions, the arguments for and against the abolition or retention of registered partnership (assuming that the amendments and recommendations listed in §5 are carried out) are laid out.

3. Aims of the legislation

Two distinct objectives underpin the implementation of the *Act introducing registered partnership*. The institution of registered partnership was primarily created to ensure equal treatment for same-sex couples wishing to formalise their relationship. It was argued that same-sex couples should also be provided with an opportunity to have their relationship publicly recognised. In doing so, this Act aimed to provide those couples opting to register their relationship with the same rights and duties as attached to marriage. To have done otherwise would once again have created an unjustified distinction. The second objective was to provide an alternative to different-sex couples who may have preferred to register a partnership than get married. Although registered partnership was similar to marriage, it was clearly distinguishable from it.

Equal treatment of same-sex couples also formed the foundation-stone of the *Act opening marriage to same-sex couples*. The creation of registered partnership was, in the eyes of the legislature, not sufficient to satisfy the requirements imposed by the principle of equality, as laid down in the Dutch Constitution. This principle necessitated that *exactly* the same institution be open to same-sex and different couples.

4. Research results

4.1 Act opening marriage to same-sex couples

On the whole, the *Act opening marriage to same-sex couples* has satisfied the principle of equal treatment, the core objective at the heart of its enactment. As a result of this Act, the same legislation applies to spouses regardless of their sex; one marital institution open to couples regardless of sex. Nonetheless, this research has substantiated two previously indicated problems in relation to same-sex marriages. Firstly, the legal recognition of same-sex marriages abroad and secondly the legal position of social parents and children born in or being raised in same-sex marriages.

Substantial problems arise in relation to the recognition of same-sex marriages once one or both of the partners leaves The Netherlands. The fear that same-sex marriages may not be recognised, appreciated by both Dutch practitioners active in this field as well as the couples themselves, is confirmed by the information collated in the international legal perspective. The non-recognition of a couple's marriage can have important and far-reaching consequences for those concerned. From the international legal research it would appear that in many instances no clear answer can

be provided as to whether, and if so how, these marriages will be recognised abroad. The answer to the question is heavily dependent upon the substantive law rules in force in that country. In those countries to have opened civil marriage to same-sex couples, the recognition of Dutch same-sex marriages is generally not problematic. In those countries where a domestic form of registered partnership has been created, same-sex marriages celebrated abroad are often afforded recognition as this domestic form of registered partnership. In those jurisdictions where no substantive law regime is available for same-sex couples to formalise their relationship, the chances are great that a Dutch same-sex marriage will not be recognised.

The second problem substantiated by this research in relation to same-sex marriages arises in relation to children. Unlike children born in different-sex marriages, legal parentage is only created by operation of law as regards the birth mother in different-sex marriages. The fact that a third party is required for the conception and/or the birth of the child, implies that same-sex married couples are not comparable for the purposes of the principle of equality to different-sex married couples. Nonetheless, the question remains how children born in and raised in such relationships can be protected. According to current Dutch law, only the legal parentage of the birth mother is determined by operation of law upon the child's birth. The female spouse of the birth mother is not permitted to recognise the child. Adoption is therefore the only alternative, along with the associated costs, conditions, judicial intervention and waiting periods. In relation to the adoption of a foreign child, a prohibition still operates preventing same-sex married couples from jointly adopting abroad. Same-sex married couples wishing to adopt a foreign child are thus obliged to first follow the single-person adoption procedure, and then at a later stage make use of the possibility for step-parent adoption. The question can be raised whether this prohibition against joint same-sex adoption of a foreign child is not contrary to the principle of equality. At present, a legislative proposal before the Dutch Second Chamber aims to repeal this prohibition, thus permitting same-sex couples to jointly adopt a foreign child.

Other problems associated with the opening of civil marriage to same-sex couples have not been uncovered in this research. The opening of same-sex marriage is therefore to be regarded as a success, since hereby justice has been done to the principle of equality.

4.2 Act introducing registered partnership

In evaluating the Act introducing registered partnership it is important to draw a distinction between the two distinct objectives underpinning this legislation, namely the primary aim of equal treatment of same-sex couples and the secondary aim of providing an alternative for different-sex couples who do not wish to marry. It is plausible that the discussion enveloping the introduction of registered partnership paved the way or, at the very least, contributed to the opening of civil marriage to same-sex couples. In this respect the legislation was indispensable.

In attempting to fulfil the obligations imposed by the principle of equality, the Dutch legislature sought to sculpt the institution of registered partnership as far as possible according to the marital model. As is clear from the national legal perspective, legislation with respect to registered partnership and marriage are indeed very similar, in terms of the establishment of the relationship, the conversion of one relationship into another, the rights and duties attributed to the relationship and the procedures available for terminating the relationship. Nevertheless, a number of exceptions to this overall resemblance deserve particular attention. Two aspects deserve particular attention. The first difference relates to the marital presumption of parentage that are not *mutatis mutandis* applicable to registered partnerships. In this respect it is important to draw a distinction between different-sex and same-sex couples.

Unlike in different-sex married couples where the legal parentage of both birth mother and her husband are legally established at the moment of birth, the male registered partner of the birth mother is not regarded as the legal father of the child by operation of law. Consequently, the male partner of the birth mother must recognise the child. Should the male partner of the birth mother fail to recognise the child for whatever reason, the consequences can be far-reaching (especially in the field of name law, contact, inheritance law, nationality law and public law).

The initial objectives of the Government were, however, to introduce a formalised relationship scheme which was only to have consequences for partners themselves. Between 1998 and 2001, this was indeed the case, but over time this legislation has been amended. Since 2001, legislative change granting joint parental authority by operation of law to registered partners over a child born during a registered partnership has come into force. This change coupled with the results from the sociological perspective which indicate that a majority of those different-sex registered partners questioned were raising children, indicates that it can no longer be said either that registered partnership has no effect on the parent-child relationship, nor that no children are being born in or growing up in registered partnerships. It is therefore vital that the problems signalled by the legal professionals and the couples themselves in relation to the absence of a legal presumption of paternity be rectified immediately. A subsidiary argument is that this difference in treatment is contrary to the principle of equality.

When turning one's attention to same-sex couples, the questions raised are to some extent more complicated, due to the presence of a third party. No legal distinction is drawn as regards legal parentage or parental responsibility in relation to children born during or growing up in a marriage or registered partnership between couples of the same-sex. No presumption of parentage results with regards same-sex couples, obliging same-sex couples wishing to establish legal parentage to adopt. Furthermore, as demonstrated in the sociological perspective, a significant minority of same-sex couples are indeed raising children. It is therefore important that these children are afforded adequate legal protection in field of legal parentage.

The second objective upon which the *Act introducing registered partnership* was the creation of an alternative for different-sex couples who did not wish to marry. From the sociological research it would appear that registered partnership is regarded by both same-sex and different-sex couples as an alternative to marriage. Registered partnerships is regarded more a business arrangement, whilst the reasons for choosing to marry lie more embedded in the symbolic and emotional sphere. Even though the absolute number of partnerships registered each year is relatively small compared to the absolute number of marriages, it can still be concluded that, of the couples who since 2001 have decided to formalise their relationship, a small, but not insignificant group of people have chosen to register their partnership instead of getting married. In this sense, registered partnership would seem to fulfil an apparent demand from a small group of couples.

Regardless of the societal demand for a marital alternative, a number of problems have been revealed by this research. Firstly, as stated above in relation to same-sex marriages, the possibility that the relationship will not be recognised abroad is great. Two separate problems in this respect need to be distinguished. First of all, the chances of non-recognition, especially in relation to same-sex registered partnerships, are high, and secondly legal uncertainty. In nearly all of the jurisdictions studied (apart from Belgium), it was unclear how different-sex registered partnerships will be dealt with. It may be that they will be recognised, and it may be that they will not be recognised. Both these problems could lead to "limping relationships" (relationships recognised in one country, yet not recognised in another). It is noteworthy to mention that although a distinction is made in The Netherlands between registered partnership and marriage,

in the majority of countries researched this distinction is not respected. In Germany for example, both same-sex marriages and Dutch registered partnerships will be recognised as *Lebenspartnerschaft*, whilst at the other end of the spectrum in Belgium both relationship forms will be recognised as marriages. It would also appear from both the national legal perspective and the sociological research that those professional involved with the registration of partnerships as well as the couples themselves regard the potential non-recognition of the relationship as a problem.

5. Conclusion

This research was aimed at evaluating two fundamental pieces of Dutch family law legislation. The *Act opening civil marriage to same-sex couples* and the *Act introducing registered partnership* clearly illustrate the complex process which has formed the basis for the current legislative situation of two almost identical legal institutions functioning side-by-side, both open to couples regardless of sex. At the start of the 1990s it was almost impossible to foresee that within ten years it would have been possible to open civil marriage to same-sex couples. Changes in the political composition of the government and unremitting social change both contributed to the rapid legal developments in this field.

The *Act introducing registered partnership* smoothed the path for the opening of civil marriage to same-sex couples. It is plausible that this piece of legislation provided the catalyst for the debate surrounding the opening of civil marriage. In this respect, any evaluation of this Act should view this point positively. However, in evaluating the Act and the resulting institution of registered partnership through the eyes of the current legislature, one must balance, on the one hand, the need for clear legislation and the prevention of limping relationships, against, on the other, the access to a well-regulated formalised institution without the symbolism and tradition of marriage.

The *Act opening civil marriage to same-sex couples* has satisfied the obligation embodied in the principle of equality in relation to formalised relationships. In spite of the problems of international recognition and the vital question of how best to protect children born in or growing up in same-sex relationships, there are no problems in relation to the implementation or functioning of this Act. The opening of civil marriage to same-sex couples is therefore to be regarded as a success.

BIJLAGEN

Bijlage I De leden van de begeleidingscommissie

Prof. dr. W.C. ULTEE (voorzitter)
Radboud Universiteit Nijmegen

Dhr. J.C. JANSEN VERPLANKE
Dienst Burgerzaken

Mw. mr. drs. J. KOK
Ministerie van Justitie

Mw. mr. C.L.M. SMEETS
Smeets Gijbels Advocaten

Mw. mr. Y. VISSER
Ministerie van Justitie

Dr. C. WAALDIJK
Universitair Hoofddocent, Universiteit Leiden

Bijlage II Figuren en Tabellen

Deel II

Figuur 1	Ervaring van notarissen
Figuur 2	Ervaring van notarissen met geregistreerd partnerschap verschillend geslacht
Figuur 3	Ervaring van notarissen met flitsscheiding
Figuur 4	Door notarissen gesignaleerde knelpunten
Figuur 5	Advisering door notarissen
Figuur 6	Methode advisering door notarissen
Figuur 7	Kennis aanstaande geregistreerde partners gepercipieerd door notarissen
Figuur 8	Ervaring van ambtenaren
Figuur 9	Ervaring van ambtenaren met geregistreerd partnerschap verschillend geslacht
Figuur 10	Ervaring van ambtenaren met flitsscheiding
Figuur 11	Door ambtenaren gesignaleerde knelpunten
Figuur 12	Advisering door ambtenaren
Figuur 13	Methode advisering door ambtenaren
Figuur 14	Kennis aanstaande geregistreerde partners gepercipieerd door ambtenaren

Deel III

Tabel 1	Aantal nieuwe wettelijke samenwoningen en huwelijken sinds 2000 (België)
Tabel 2	Cumulatief aantal geregistreerde partnerschappen sinds 1990 (Denemarken)
Tabel 3	Aantal <i>eingetragene Lebenspartnerschaft</i> sinds 2001 (Duitsland)
Tabel 4	Cumulatief aantal registraties sinds 2002 (Finland)
Tabel 5	Aantal PACS-registraties sinds 1999 (Frankrijk)
Tabel 6	Aantal bevestigde samenlevingen en beëindigingen sinds 1996 (IJsland)
Tabel 7	Aantal partnerschapsregistraties sinds 1993 (Noorwegen)
Tabel 8	Aantal individuele geregistreerde partners per jaar sinds 1995 (Zweden)
Tabel 9	Overzicht van criteria voor het aangaan van de relatie
Tabel 10	Indeling van landen ten opzichte van het aangaan van de relatie
Tabel 11	Indeling van landen ten opzichte van de beëindiging van de relatie
Tabel 12	Indeling van landen ten opzichte van de rechtsgevolgen toegekend aan de relatie
Tabel 13	Algemeen overzicht
Tabel 14	Erkenning van Nederlandse relatievormen in het buitenland
Tabel 15	Resultaten uit nationaal juridisch onderzoek ten aanzien van gesignaleerde problemen in het buitenland

Deel IV

Figuur 1	Absolute aantallen partnerschapsregistraties voor paren van gelijk en verschillend geslacht
Figuur 2	Aandelen paren verschillend en gelijk geslacht partnerschapsregistraties
Figuur 3	Percentages registraties en huwelijkssluitingen van het totaal aantal gesloten formele relaties
Figuur 4	Percentage omzettingen van huwelijk in geregistreerd partnerschap van het totaal aantal partnerschapsregistraties per jaar
Figuur 5	Huwelijkssluitingen en partnerschapsregistraties per 1.000 niet-gehuwde mannen
Figuur 5a	Verdeling samenwonende bevolking over bestaande samenlevingsvormen
Figuur 5b	Absolute aantallen huwelijkssluitingen en partnerschapsregistraties voor paren van verschillend geslacht, gecorrigeerd voor omzettingen van huwelijken in geregistreerd partnerschappen
Figuur 5c	Percentages partnerschapsregistraties en huwelijkssluitingen van het totaal gesloten formele relaties paren van gelijk geslacht
Figuur 6	Absoluut aantal huwelijkssluitingen tussen partners gelijk geslacht naar jaar en geslacht
Figuur 7	Redenen om over te gaan tot een formalisering van de relatie
Figuur 8	Overweging partnerschapsregistratie, huwelijk, verschillend geslacht
Figuur 9	Overweging partnerschapsregistratie, huwelijk, gelijk geslacht
Figuur 10	Overweging huwelijk, geregistreerd partnerschap, verschillend geslacht

Figuur 11	Overweging huwelijk, geregistreerd partnerschap, gelijk geslacht
Figuur 12	Redenen voor keuze huwelijk, gehuwd verschillend geslacht
Figuur 13	Redenen voor keuze huwelijk, gehuwd gelijk geslacht
Figuur 14	Redenen voor keuze geregistreerd partnerschap, partner verschillend geslacht
Figuur 15	Redenen voor keuze geregistreerd partnerschap, partner gelijk geslacht
Figuur 16	Gemiddelde scores op schalen 'redenen voor keuze relatievormen'
Figuur 17	Gemiddeld opleidingsniveau respondent naar relatievorm (met standaarddeviatie)
Figuur 18	Gemiddelde inkomensklasse huishouden naar relatievorm (met standaarddeviatie)
Figuur 19	Percentage aanwezigheid kinderen per relatievorm
Figuur 20	Rituele activiteiten rondom verbintenissen
Figuur 21	Geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten die horen bij relatievormen, huwelijk verschillend geslacht
Figuur 22	Geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten die horen bij relatievormen, huwelijk gelijk geslacht
Figuur 23	Geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten die horen bij relatievormen, geregistreerd partnerschap verschillend geslacht
Figuur 24	Geïnformeerd naar wettelijke rechten en plichten die horen bij relatievormen, geregistreerd partnerschap gelijk geslacht
Figuur 25	Informatiebronnen
Figuur 26	Gepercipieerde problemen eigen relatievorm
Figuur 27	Voorgekomen problemen eigen relatievorm
Figuur 28	Redenen voor keuze flitsscheiding
Figuur 29	Informatiebronnen bij flitsscheiding
Figuur 30	Ervaren problemen bij opstellen convenant en afwikkeling afspraken
Figuur 31	Uitspraken over de flitsscheiding
Tabel 1	Leeftijdsopbouw in percentages, leeftijd oudste partner bij huwelijkssluiting voor paren van gelijk geslacht naar jaar van sluiting
Tabel 2	Respons overzicht
Tabel 3	Percentage 'reden sterk van toepassing' bij keuze specifieke vorm, vergeleken voor vier groepen
Tabel 4	Gemiddelde leeftijd bij sluiting relatie en relatiegeschiedenis naar relatievorm
Tabel 5	Percentage mate van religiositeit naar relatievorm
Tabel 6	Gemiddeld aantal fouten kennistoets wettelijke rechten en plichten relatievormen naar relatievorm (standaardfout tussen haakjes)
Tabel 7	Percentage gemaakte fouten per vraag (goede antwoord tussen haakjes)
Conclusies	
Tabel 1	Overzicht argumenten voor en tegen instandhouden en/of afschaffen van huwelijk en geregistreerd partnerschap

Bijlage III Onderzoeksmethode van Deel II.B

In deze bijlage wordt aangegeven welke stappen zijn gezet bij de selectie en benadering van de drie beroepsgroepen die in het onderzoek zijn betrokken. Ook zijn opgenomen de brieven aan de notariskantoren en de ambtenaren van de burgerlijke stand en de bijbehorende vragenlijsten.

1. *Notariaat*

Het KNB is in november 2005 benaderd met de vraag of zij adresgegevens wilde verstrekken ten behoeve van het onderzoek. Vanwege de daaraan verbonden kosten voor de adresgegevens van (916) notariskantoren (1459 notarissen), is er voor gekozen om de adressen zelf te verzamelen op internet (www.notaris.nl) waar alle kantoren in Nederland per provincie in zijn opgenomen. We hebben in eerste instantie een selectie gemaakt van 250 adressen van de circa 500 aanwezige kantoren, die we zo goed mogelijk gespreid hebben over het land en waarbij zowel kantoren in grote als kleine steden zijn uitgezocht. Daarnaast zijn zoveel mogelijk kantoren gekozen uit gemeenten die ook zijn benaderd voor de sociologische onderzoek (Eindhoven, Maastricht, Nijmegen, Leiden, Amsterdam).

Deze eerste groep heeft per e-mail in de week van 20 januari een begeleidende brief (opgenomen als bijlage IV) en een elektronische vragenlijst ontvangen. Dit heeft een relatief lage respons opgeleverd. Half februari is een reminder verstuurd.

Naar aanleiding van de lage respons zijn op 14 februari de andere 250 notariskantoren geselecteerd via www.notaris.nl. Zij hebben op 14-2-2006 een brief en vragenlijst ontvangen. Ook zij hebben na verloop van twee weken een reminder gekregen. Dit alles leverde een respons op van 71 ingevulde lijsten. Vervolgens is getracht om de respons te verhogen via Netwerknotarissen, waar op intranet een oproep werd gedaan mee te doen aan het onderzoek en waar de vragenlijst was opgenomen. Dit leverde 1 reactie op. Ook via het informele circuit via het netwerk van een hoogleraar notariaat is getracht de respons te verhogen, doch dit heeft nauwelijks mogen baten. De tijdsinvestering werd in het algemeen te groot geoordeeld. In totaal is de respons 74 notarissen.

2. *Ambtenaren van de burgerlijke stand*

De Bestuursacademie Maarssen is in november 2005 benaderd met de vraag of zij adresgegevens van ambtenaren van de burgerlijke stand wilde verstrekken. De Bestuursacademie stelde voor om, in verband met de privacy, niet de adresgegevens zelf te verstrekken, maar de vragenlijsten via hen te laten versturen. Op 2 februari 2006 zijn de begeleidende brief (zie bijlage V) en de vragenlijsten verzonden aan circa 700 cursisten van de bestuursacademie uit de cursusjaren 2004-2005 en 2005-2006.

Eind januari 2006 hebben we contact gezocht met de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB) die in Nieuwsbrief 2006, nr. 4 (1700 abonnees) aandacht aan het onderzoek heeft besteed en gemeenten en ambtenaren heeft opgeroepen medewerking aan het onderzoek te verlenen. Dit heeft zeker bijgedragen aan de respons.

Vervolgens is de VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten) benaderd en zijn adressen van de 458 gemeenten gekocht. Alle gemeenten zijn in februari aangeschreven met een persoonlijke brief en drie vragenlijsten per gemeente. In totaal zijn 300 vragenlijsten geretourneerd. Niet bekend is hoeveel ambtenaren van de burgerlijke stand (niet zijnde bijzonder ambtenaar van de burgerlijke stand) in Nederland werkzaam zijn, doch tenminste meer dan 900.

3. *Advocaten*

Een selectie van vijf advocatenkantoren is gemaakt, verspreid door Nederland, maar wel de wat grotere steden en grotere advocatenkantoren. Deze keuze is gebaseerd op het streven zoveel mogelijk informatie te verkrijgen over alle relevante onderwerpen en met name ook over paren van gelijk geslacht.

Deze kantoren zijn in maart en april benaderd met een verzoek om meewerking te verlenen aan een interview. Eén advocaat weigerde medewerking, maar heeft ons doorverwezen naar een ander kantoor. Dat kantoor is vervolgens benaderd en was bereid meewerking te verlenen.

Interviews zijn in april 2006 afgenomen met:

- Mevrouw B.E.S. CHIN-A-FAT, advocaat-stagiair op de familierechtpraktijk bij Mannaerts & Appels Advocaten en Notarissen te Breda (in totaal 21 advocaten).
- Mevrouw E. LOEB, advocaat met een echtscheidingsbemiddelingspraktijk, Loeb Mediation, in Utrecht (1 advocaat).
- Dhr A.W.M. WILLEMS, advocaat bij Nolen Advocaten te Amsterdam (7 advocaten).
- Mevrouw A.R. VAN MAAS DE BIE, advocaat met een internationale familierechtspraktijk bij Van Maas de Bie, Meeteren Schelfaut Advocaten, Eindhoven (3 advocaten).
- Mevrouw K. SLOB-SCHUIT, Advocaat/scheidingsbemiddelaar met een familierechtpraktijk in Drachten (1 advocaat).

De interviews duurden gemiddeld drie kwartier en zijn in persoon afgenomen (twee keer) en telefonisch (drie keer) aan de hand van een vragenlijst. De betrokkenen hebben ingestemd met het noemen van hun naam en kantoor in dit onderzoek.

Utrecht
19-01-2006

Betreft: Onderzoek Wet openstelling huwelijk en geregistreerd partnerschap

Geachte heer/mevrouw,

Hierbij doen wij u een vragenlijst toekomen in het kader van de evaluatie van de 'Wet openstelling huwelijk' en het geregistreerd partnerschap. Voor een goede evaluatie is het van groot belang dat u uw medewerking verleent door het invullen van deze vragenlijst. Het onderzoek wordt in opdracht van het Ministerie van Justitie uitgevoerd door het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht van de Universiteit Utrecht in samenwerking met de capaciteitsgroep Sociologie van de Universiteit Utrecht. Deze evaluatie is door de minister van Justitie aan het parlement toegezegd bij de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht in 2001. Het gaat met name om de verhouding van het opengestelde huwelijk tot het in 1998 ingevoerde geregistreerd partnerschap.

Voor een evenwichtige evaluatie is het van groot belang om niet alleen de wettelijke regelingen te evalueren, maar om ook inzicht te genereren in het functioneren in de praktijk van het opengestelde huwelijk, het geregistreerd partnerschap en de flitsscheiding. Het notariaat vervult daarbij een bijzonder belangrijke rol vanwege de adviserende rol naar cliënten. Om die reden vragen wij u als (kandidaat-)notaris de bijgaande vragenlijst in te vullen, hetgeen ongeveer een kwartier duurt. Dit stelt ons in staat om het functioneren van de wetgeving in de praktijk te analyseren.

De vragenlijst is bestemd voor (kandidaat-)notarissen die in hun notariële praktijk betrokken zijn bij advisering aan cliënten die een geregistreerd partnerschap of huwelijk willen aangaan, omzetten of ontbinden. Indien deze vragenlijst bij u terecht is gekomen, maar een collega-notaris binnen uw kantoor de betreffende ervaring heeft, verzoeken wij u vriendelijk om de vragenlijst aan de betreffende notaris door te geven.

Vertrouwelijkheid van de door u, desgewenst anoniem, in te vullen vragenlijst is vanzelfsprekend gewaarborgd. Indien u de vragenlijst anoniem wenst te versturen, kunt u de uitgeprinte versie opsturen naar:

Mevrouw M. Hofman
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht
Universiteit Utrecht
Nobelstraat 2a
3512 EN Utrecht.

Wij verzoeken u vriendelijk om de lijst vóór **30 januari 2006** aan ons te retourneren.

Indien er vragen zijn, kunt u contact opnemen met: de heer dr. I. Curry-Sumner (030-2537184, i.curry-sumner@law.uu.nl) of mevr. dr. W. Schrama (030-2538021, w.schrama@law.uu.nl). Indien u geïnteresseerd bent in de resultaten van het onderzoek, verwijzen wij u naar de website van het WODC, <http://www.wodc.nl/>, waarop naar verwachting in oktober 2006 de uitkomsten van de evaluatie gepresenteerd zullen worden.

Wij hopen op uw medewerking om de evaluatie tot een succes te maken, en daarmee bij te kunnen dragen aan goede wetgeving.

Hoogachtend,

Prof. dr. K. Boele-Woelki,

Namens de onderzoeksgroep, bestaande uit de volgende drie juristen werkzaam aan het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht, Universiteit Utrecht:

- Prof. dr. K. Boele-Woelki
- Dr. I. Curry-Sumner
- Dr. W. Schrama, en
- Dr. M. Jansen als socioloog verbonden aan de Capaciteitsgroep Sociologie/ICS, Universiteit Utrecht.

HUWELIJK OF GEREGISTREERD PARTNERSCHAP

Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie

Universiteit Utrecht
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht
Capaciteitsgroep Sociologie

Vragenlijst Evaluatie van de ‘Wet openstelling huwelijk’ en het geregistreerd partnerschap

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Justitie door de Onderzoeksgroep:

- Prof. dr. K. Boele-Woelki
- Dr. I. Curry-Sumner
- Dr. W. Schrama, en
- Dr. M. Jansen als socioloog verbonden aan de Capaciteitsgroep Sociologie/ICS, Universiteit Utrecht.

Correspondentieadres:

Mevr. M. Hofman
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht
Nobelstraat 2a
3512 EN Utrecht
tel. 030-2537153, fax: 030-2537203
e-mail: m.hofman@law.uu.nl.

Voor wie is deze vragenlijst bestemd?

Deze lijst is bestemd voor (kandidaat-)notarissen die in hun notariële praktijk betrokken zijn bij advisering aan:

1. Cliënten – van gelijk geslacht – die een huwelijk willen sluiten en bij de notaris komen voor advies en aktes inzake bijvoorbeeld huwelijkse voorwaarden of een testament;
2. Cliënten die een geregistreerd partnerschap aan willen gaan en bij de notaris voor advies komen inzake bijvoorbeeld partnerschapsvoorwaarden of een testament;
3. Cliënten die een geregistreerd partnerschap in een huwelijk wensen om te zetten (of omgekeerd) en bij de notaris komen voor advies en aktes inzake bijvoorbeeld huwelijkse voorwaarden of een testament.
4. Cliënten die een geregistreerd partnerschap willen beëindigen en bij de notaris komen voor advies inzake de beëindigingsovereenkomst;
5. Cliënten die een flitsscheiding wensen te realiseren en bij de notaris komen voor advies inzake bijvoorbeeld de beëindigingsovereenkomst.

Indien deze vragenlijst bij u terecht is gekomen, maar een collega-notaris binnen uw kantoor de betreffende ervaring heeft, verzoeken wij u vriendelijk om de vragenlijst aan de betreffende notaris door te geven.

Het invullen van de 20 vragen kost circa 15 minuten.

Indien er onduidelijkheden of opmerkingen zijn over de vragenlijst, kunt u contact opnemen met:

- de heer dr. I. Curry-Sumner: 030-2537184, i.curry-sumner@law.uu.nl;
- mevr. dr. W. Schrama: 030-2538021, w.schrama@law.uu.nl.

A. Algemene gegevens

	Vul in of markeer/omcirkel het goede antwoord.
1. Wat is de grootte van het notariskantoor waar u werkzaam bent, gemeten naar het aantal (kandidaat)-notarissen?	
2. Waar is het kantoor gevestigd waar u werkzaam bent?	
3. Wat is uw positie binnen het kantoor waar u werkzaam bent?	Notaris Kandidaat-notaris
4. Hoe lang bent u werkzaam als (kandidaat)-notaris? jaar
5. Heeft u de afgelopen vijf jaar een cursus of opleiding gevolgd waarin voldoende aandacht is besteed aan de openstelling van het huwelijk, het geregistreerd partnerschap, de flitsscheiding en de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap of andersom?	Ja, namelijk..... Nee.

B. Ervaring met het huwelijk voor paren van gelijk geslacht, het geregistreerd partnerschap, de flitsscheiding en de omzetting in een huwelijk/geregistreerd partnerschap

6. Kunt u aangeven hoe vaak u gedurende de afgelopen vijf jaar cliënten geadviseerd heeft of anderszins als notaris betrokken bent geweest bij:	Markeer/Omcirkel het juiste antwoord.
een huwelijkssluiting tussen partners van gelijk geslacht.	1. 0 keer 2. 1 keer 3. 2-5 keer 4. 6-10 keer 5. meer dan 10 keer, circa. ... keer
het aangaan van een geregistreerd partnerschap door partners van gelijk geslacht.	1. 0 keer 2. 1 keer 3. 2-5 keer 4. 6-10 keer 5. meer dan 10 keer, circa. ... keer
het aangaan van een geregistreerd partnerschap door partners van verschillend geslacht.	1. 0-1 keer 2. 2-5 keer 4. 6-10 keer 5. 11-15 keer 6. 15-25 keer 7. meer dan 25 keer, circa. ... keer
het omzetten van een huwelijk in een	1. 0-5 keer

geregistreerd partnerschap om dit via wederzijds goedvinden te beëindigen (flitsscheiding).	<ul style="list-style-type: none"> 2. 6-10 keer 3. 11-25 keer 4. 25-50 keer 5. meer dan 50 keer, circa ...keer
het omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap om een andere reden dan een flitsscheiding.	<ul style="list-style-type: none"> 1. 0 keer 2. 1 keer 3. 2-5 keer 4. 6-10 keer 5. meer dan 10 keer, circa ... keer
het omzetten van een geregistreerd partnerschap tussen partners van gelijk geslacht in een huwelijk.	<ul style="list-style-type: none"> 1. 0 keer 2. 1 keer 3. 2-5 keer 4. 6-10 keer 5. meer dan 10 keer, circakeer
het omzetten van een geregistreerd partnerschap tussen partners van verschillend geslacht in een huwelijk.	<ul style="list-style-type: none"> 1. 0 keer 2. 1 keer 3. 2-5 keer 4. 6-10 keer 5. meer dan 10 keer, circa ...keer

Zie volgende pagina.

C. Knelpunten

7. Kunt u aangeven wat u als mogelijke (toekomstige) knelpunten ziet voor cliënten die:	U kunt hierbij denken aan knelpunten in verband met het buitenland, kinderen, etc.
een huwelijk met een partner van gelijk geslacht aangaan.	
een geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk geslacht aangaan.	
een geregistreerd partnerschap met een partner van verschillend geslacht aangaan.	
hun huwelijk omzetten in een geregistreerd partnerschap om dit via wederzijds goedvinden te beëindigen (flitsscheiding).	
hun huwelijk in een geregistreerd partnerschap omzetten om een andere reden dan een flitsscheiding.	
hun geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk geslacht omzetten in een huwelijk.	
hun geregistreerd partnerschap met een partner van verschillend geslacht omzetten in een huwelijk.	

D. Advisering

8. Welke knelpunten brengt u in uw advisering expliciet onder de aandacht van uw cliënten, wanneer zij:	
a) een huwelijk met een partner van gelijk geslacht aangaan.	
b) een geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk geslacht aangaan.	
c) een geregistreerd partnerschap met een partner van verschillend geslacht aangaan.	
d) hun huwelijk omzetten in een geregistreerd	

partnerschap om dit via wederzijds goedvinden te beëindigen (flitsscheiding).	
e) hun huwelijk in een geregistreerd partnerschap omzetten om een andere reden dan een flitsscheiding.	
f) hun geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk geslacht omzetten in een huwelijk.	
hun geregistreerd partnerschap met een partner van verschillend geslacht omzetten in een huwelijk.	

9. Op welke wijze adviseert u uw cliënten, wanneer zij:	Markeer/Omcirkel het goede antwoord. U kunt meerdere antwoorden kiezen.
a) een huwelijk met een partner van gelijk geslacht willen aangaan.	<ol style="list-style-type: none"> 1. mondeling 2. brochures van het Ministerie van Justitie 3. brochures van de KNB 4. eigen brochures 5. websites, namelijk..... 6. andere methode, namelijk ...
b) een geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk of verschillend geslacht willen aangaan.	<ol style="list-style-type: none"> 1. mondeling 2. brochures van het Ministerie van Justitie 3. brochures van de KNB 4. eigen brochures 5. websites, namelijk..... 6. andere methode, namelijk ...
c) hun huwelijk willen omzetten in een geregistreerd partnerschap om dit via wederzijds goedvinden te beëindigen (flitsscheiding).	<ol style="list-style-type: none"> 1. mondeling 2. brochures van het Ministerie van Justitie 3. brochures van de KNB 4. eigen brochures 5. websites, namelijk..... 6. andere methode, namelijk ...
hun geregistreerd partnerschap willen omzetten in een huwelijk, zowel indien het	<ol style="list-style-type: none"> 1. mondeling 2. brochures van het Ministerie van

een paar van verschillend als van gelijk geslacht betreft.	Justitie 3. brochures van de KNB 4. eigen brochures 5. websites, namelijk..... 6. andere methode, namelijk ...
--	--

Zie volgende pagina

Hierna volgen tot slot nog een aantal open vragen over de advisering aan cliënten.

10a. Adviseert u partners die voornemens zijn voor een flitsscheiding te opteren om voor een rechterlijke ontbinding van hun huwelijk te kiezen?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

10b. Geeft u op dit punt hetzelfde advies aan een paar van gelijk geslacht als aan een paar van verschillend geslacht?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

11a. Indien u partners adviseert voor een rechterlijke ontbinding van hun huwelijk te kiezen in plaats van de door hen voorgenomen flitsscheiding, kunt u dan aangeven in hoeverre uw advies wordt opgevolgd?

11b. Doet zich op dit punt een verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht?

Ja/nee. Zo ja, welk verschil?

12a. Adviseert u partners die voornemens zijn voor een rechterlijke ontbinding van hun huwelijk te opteren om voor een flitsscheiding te kiezen?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

12b. Geeft u op dit punt hetzelfde advies aan een paar van gelijk geslacht als aan een paar van verschillend geslacht?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

13a. Indien u partners adviseert voor een flitsscheiding te kiezen in plaats van de door hen voorgenomen rechterlijke ontbinding van het huwelijk, kunt u dan aangeven in hoeverre uw advies wordt opgevolgd?

13b. Doet zich op dit punt een verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht?

Ja/Nee. Zo ja, welk verschil?

14a. Adviseert u partners die voornemens zijn een geregistreerd partnerschap aan te gaan om voor een huwelijk te kiezen?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

14b. Geeft u op dit punt hetzelfde advies aan een paar van gelijk geslacht als aan een paar van verschillend geslacht?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

15a. Indien u cliënten adviseert een huwelijk aan te gaan in plaats van een door hen voorgenomen geregistreerd partnerschap, kunt u dan aangeven in hoeverre uw advies wordt opgevolgd?

15b. Doet zich op dit punt een verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht?
Ja/Nee. Zo ja, welk verschil?

16a. Adviseert u partners die voornemens zijn een huwelijk aan te gaan om voor een geregistreerd partnerschap te kiezen?
Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

16b. Geeft u op dit punt hetzelfde advies aan een paar van gelijk geslacht als aan een paar van verschillend geslacht?

17a. Indien u cliënten adviseert een geregistreerd partnerschap aan te gaan in plaats van een door hen voorgenomen huwelijk, kunt u dan aangeven in hoeverre uw advies wordt opgevolgd?

17b. Doet zich op dit punt een verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht?
Ja/Nee. Zo ja, welk verschil?

18a. Zijn aanstaande geregistreerde partners van verschillend geslacht zich naar uw idee voldoende bewust van de verschillen en overeenkomsten tussen de juridische regeling van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk en met name de gevolgen voor het juridisch vaderschap van een kind dat tijdens een geregistreerd partnerschap wordt geboren?
Ja/Nee. Op welke verschillen en overeenkomsten heeft dit met name betrekking?

18b. Zijn aanstaande geregistreerde partners van gelijk geslacht zich naar uw idee voldoende bewust van de verschillen en overeenkomsten tussen de juridische regeling van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk?
Ja/Nee. Op welke verschillen en overeenkomsten heeft dit met name betrekking?

19. Wat ervaart u zelf in uw hoedanigheid van notaris als knelpunten van het opengestelde huwelijk, het geregistreerd partnerschap, de flits scheiding en de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap of andersom?
Kunt u dit toelichten?

20. Ruimte voor opmerkingen over andere onderwerpen die betrekking hebben op het opengestelde huwelijk, het geregistreerd partnerschap, de flitsscheiding en de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk of andersom.

Dit is het einde van de vragenlijst. Wij danken u hartelijk voor uw medewerking!

Indien u de vragenlijst per post wilt terugsturen:

Mevrouw M. Hofman
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht,
Universiteit Utrecht
Nobelstraat 2a, 3512 EN Utrecht

Indien u de vragenlijst per e-mail wilt terugsturen: m.hofman@law.uu.nl.

Utrecht

13-02-2006

Betreft: Onderzoek Wet openstelling huwelijk en geregistreerd partnerschap

Geachte heer/mevrouw,

Hierbij doen wij u een vragenlijst toekomen in het kader van de evaluatie van de 'Wet openstelling huwelijk' en het geregistreerd partnerschap. Voor een goede evaluatie van de wetgeving is het van groot belang dat u uw medewerking verleent door het invullen van deze vragenlijst. Het onderzoek wordt in opdracht van het Ministerie van Justitie uitgevoerd door het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht van de Universiteit Utrecht in samenwerking met de capaciteitsgroep Sociologie van de Universiteit Utrecht. Deze evaluatie is door de minister van Justitie aan het parlement toegezegd bij de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht in 2001. Het gaat met name om de verhouding van het opengestelde huwelijk tot het in 1998 ingevoerde geregistreerd partnerschap. Aan dit onderzoek en het belang van uw medewerking daarbij is ook aandacht besteed in de Nieuwsbrief nummer 3 van de NVvB.

Voor een evenwichtige evaluatie is het van groot belang om inzicht te krijgen in het functioneren van de wetgeving in de praktijk. De ambtenaren van de burgerlijke stand spelen daarbij een bijzonder belangrijke rol vanwege hun tussenkomst bij het aangaan, omzetten of ontbinden van een huwelijk of geregistreerd partnerschap. We hebben reeds via verschillende routes vragenlijsten verstuurd, maar tot nu toe zijn er veel te weinig vragenlijsten geretourneerd om voldoende inzicht in de praktijk te krijgen. Voor een goede evaluatie is dat vereist, zeker nu de respons bij het sociologisch onderzoek onder geregistreerde en gehuwde paren juist bijzonder hoog is. Indien de respons vanuit de ambtenaren van de burgerlijke stand te laag is, gaat dit ten koste van de evenwichtigheid van de evaluatie. Om die reden verzoeken wij u met klem om de vragenlijst in te vullen, hetgeen hooguit een kwartier tijd in beslag neemt.

Deze lijst is bestemd voor ambtenaren van de burgerlijke stand die betrokken zijn bij het aangaan, eindigen of omzetten van een huwelijk of geregistreerd partnerschap. Het is nadrukkelijk de bedoeling dat de vragenlijst individueel door iedere ambtenaar afzonderlijk wordt ingevuld. Indien deze vragenlijst bij u terecht is gekomen, maar een collega-ambtenaar binnen uw gemeente die ervaring heeft, verzoeken wij u vriendelijk om de vragenlijst aan die collega door te geven. Heeft u meer vragenlijsten nodig, dan kunt u een e-mail sturen naar m.hofman@law.uu.nl. Heeft u de vragenlijst reeds aan ons geretourneerd, dan danken wij u hartelijk voor uw medewerking. In dat geval is deze brief niet voor u bestemd.

Vertrouwelijkheid van de door u, desgewenst anoniem, in te vullen vragenlijst is vanzelfsprekend gewaarborgd. In dat geval kunt u de uitgeprinte lijst opsturen naar:

Mevrouw M. Hofman

Molengraaff Instituut voor Privaatrecht

Nobelstraat 2a

3512 EN Utrecht.

Wij verzoeken u vriendelijk om de lijst vóór 1 maart 2006 aan ons te retourneren.

Indien er vragen zijn, kunt u contact opnemen met: de heer dr. I. Curry-Sumner (030-2537184, i.curry-sumner@law.uu.nl) of mevr. dr. W. Schrama (030-2538021, w.schrama@law.uu.nl).

Indien u geïnteresseerd bent in de resultaten van het onderzoek, verwijzen wij u naar de website van het WODC, <http://www.wodc.nl/>, waarop naar verwachting in oktober 2006 de uitkomsten van de evaluatie gepresenteerd zullen worden.

Uw kennis en inzicht in de praktijk zijn echt noodzakelijk om de evaluatie tot een succes te maken! Wij rekenen dan ook op uw medewerking en danken u bij voorbaat hartelijk.

Hoogachtend,

Prof. dr. K. Boele-Woelki

HUWELIJK OF GEREGISTREERD PARTNERSCHAP

Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie

Universiteit Utrecht
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht
Capaciteitsgroep Sociologie

Vragenlijst ten behoeve van de Evaluatie van de ‘Wet openstelling huwelijk’ en het geregistreerd partnerschap

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Justitie door de Onderzoeksgroep:

- Prof. dr. K. Boele-Woelki
- Dr. I. Curry-Sumner
- Dr. W. Schrama, alle drie als jurist verbonden aan het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht, Universiteit Utrecht

en

- Dr. M. Jansen, als socioloog verbonden aan de Capaciteitsgroep Sociologie/ICS, Universiteit Utrecht.

Correspondentieadres:

Mevrouw M. Hofman
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht
Universiteit Utrecht
Nobelstraat 2a,
3512 EN Utrecht
tel. 030-2537153, fax: 030-2537203
E-mail: m.hofman@law.uu.nl

Voor wie is deze vragenlijst bestemd?

Deze lijst is bestemd voor ambtenaren van de burgerlijke stand (abs) die ervaring hebben met de volgende situaties:

1. Een paar – van gelijk geslacht – dat bij de abs komt om aangifte te doen van hun voornemen een huwelijk te sluiten;
2. Een paar dat bij de abs komt om aangifte te doen van hun voornemen een geregistreerd partnerschap aan te gaan;
3. Een paar dat bij de abs komt om een omzettingsakte op te laten maken van hun geregistreerd partnerschap in een huwelijk.
4. Een paar dat bij de abs komt om een omzettingsakte op te laten maken van hun huwelijk in een geregistreerd partnerschap;
5. Een paar dat bij de abs komt om een beëindigingsverklaring omtrent hun geregistreerd partnerschap in de registers te doen inschrijven.

Het is nadrukkelijk de bedoeling dat de vragenlijst individueel door iedere ambtenaar afzonderlijk wordt ingevuld. Indien deze vragenlijst bij u terecht is gekomen, maar een collega-ambtenaar binnen uw gemeente die ervaring heeft, verzoeken wij u vriendelijk om de vragenlijst aan die collega door te geven. Het invullen van de 17 vragen kost circa een kwartier. Heeft u meer vragenlijsten nodig, dan kunt u een e-mail sturen naar m.hofman@law.uu.nl. Heeft u de vragenlijst reeds aan ons geretourneerd, dan danken wij u hartelijk voor uw medewerking. In dat geval is deze lijst niet voor u bestemd.

Indien er onduidelijkheden of opmerkingen zijn over de vragenlijst, kunt u contact opnemen met:

- de heer dr. I. Curry-Sumner: 030-2537184, i.curry-sumner@law.uu.nl;
- mevr. dr. W. Schrama: 030-2538021, w.schrama@law.uu.nl.

A. Algemene gegevens

	Vul in of markeer/omcirkel het goede antwoord.
1. In welke gemeente bent u werkzaam?	
2. Hoe lang bent u als abs werkzaam?jaar
3. Heeft u de afgelopen vijf jaar een cursus of opleiding gevolgd waarin voldoende aandacht is besteed aan de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht, het geregistreerd partnerschap, de flitsscheiding en de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap of vice versa?	Ja, namelijk..... Nee.

B. Ervaring met het huwelijk voor paren van gelijk geslacht, het geregistreerd partnerschap, de flitsscheiding en de omzetting in een huwelijk/geregistreerd partnerschap

4. Kunt u aangeven hoe vaak u gedurende de afgelopen vijf jaar als abs betrokken bent geweest bij:	Markeer/Omcirkel het juiste antwoord.
a) een huwelijkssluiting tussen partners van gelijk geslacht.	1. 0-1 keer 2. 2-5 keer 3. 6-10 keer 4. 11-25 keer 5. meer dan 25 keer, circakeer
b) het aangaan van een geregistreerd partnerschap door partners van gelijk geslacht.	1. 0-1 keer 2. 2-5 keer 3. 6-10 keer 4. 11-25 keer 5. meer dan 25 keer, circakeer
c) het aangaan van een geregistreerd partnerschap door partners van verschillend geslacht.	1. 0-10 keer 2. 11-20 keer 3. 21-40 keer 4. 41-60 keer 5. 61-80 keer 6. 81-100 keer 7. meer dan 100, circa.....keer
d) het omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap om dit met wederzijds goedvinden te beëindigen (flitsscheiding).	1. 0-1 keer 2. 2-6 keer 3. 6-10 keer 4. 11-20 keer

	<p>5. 21-50 keer 6. 51-75 keer 7. meer dan 75 keer, circa.....keer</p>
e) het omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap om een andere reden dan een flitsscheiding.	<p>1. 0-1 keer 2. 2-5 keer 3. 6-10 keer 4. 11-25 keer 5. meer dan 25 keer, circakeer</p>
f) het omzetten van een geregistreerd partnerschap tussen partners van gelijk geslacht in een huwelijk.	<p>1. 0-1 keer 2. 2-5 keer 3. 6-10 keer 4. 11-25 keer 5. meer dan 25 keer, circakeer</p>
g) het omzetten van een geregistreerd partnerschap tussen partners van verschillend geslacht in een huwelijk.	<p>1. 0-1 keer 2. 2-5 keer 3. 6-10 keer 4. 11-25 keer 5. meer dan 25 keer, circakeer</p>

C. Knelpunten

5. Kunt u aangeven wat u als abs als mogelijke (toekomstige) knelpunten ziet voor personen die:	U kunt hierbij denken aan knelpunten in verband met het buitenland, kinderen, etc.
a) een huwelijk met een partner van gelijk geslacht aangaan.	
b) een geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk geslacht aangaan.	
c) een geregistreerd partnerschap met een partner van verschillend geslacht aangaan.	
d) hun huwelijk omzetten in een geregistreerd partnerschap om dit via wederzijds goedvinden te beëindigen (flitsscheiding).	
e) hun huwelijk in een geregistreerd partnerschap omzetten om een andere reden dan een flitsscheiding.	
f) hun geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk geslacht omzetten in een huwelijk.	

g) hun geregistreerd partnerschap met een partner van verschillend geslacht omzetten in een huwelijk.	
---	--

D. Advisering

6. Welke knelpunten brengt u in uw functie van abs expliciet onder de aandacht van personen die:	
a) een huwelijk met een partner van gelijk geslacht willen aangaan.	
b) een geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk geslacht willen aangaan.	
c) een geregistreerd partnerschap met een partner van verschillend geslacht willen aangaan.	
d) hun huwelijk willen omzetten in een geregistreerd partnerschap om dit via wederzijds goedvinden te beëindigen (flitsscheiding).	
e) hun huwelijk in een geregistreerd partnerschap willen omzetten om een andere reden dan een flitsscheiding.	
f) hun geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk geslacht willen omzetten in een huwelijk.	
g) hun geregistreerd partnerschap met een partner van verschillend geslacht willen omzetten in een huwelijk.	

7. Op welke wijze adviseert u personen die:	Markeer/Omcirkel het juiste antwoord. Meerdere antwoorden zijn mogelijk.
a) een huwelijk met een partner van gelijk geslacht willen aangaan.	1. niet 2. mondeling

	<ol style="list-style-type: none"> 3. brochures van het Ministerie van Justitie 4. andere brochures, nl..... 5. gemeentelijke websites, namelijk http://... 6. andere methode, nl.....
b) een geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk of verschillend geslacht willen aangaan.	<ol style="list-style-type: none"> 1. niet 2. mondeling 3. brochures van het Ministerie van Justitie 4. andere brochures, nl..... 5. gemeentelijke websites, namelijk http://..... 6. andere methode, namelijk ...
c) hun huwelijk willen omzetten in een geregistreerd partnerschap om dit via wederzijds goedvinden te beëindigen (flitscheiding).	<ol style="list-style-type: none"> 1. niet 2. mondeling 3. brochures van het Ministerie van Justitie 4. andere brochures, nl..... 5. gemeentelijke websites, namelijk http://..... 6. andere methode, nl.....
d) hun geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk of verschillend geslacht willen omzetten in een huwelijk.	<ol style="list-style-type: none"> 1. niet 2. mondeling 3. brochures van het Ministerie van Justitie 4. andere brochures, nl. 5. gemeentelijke websites, namelijk http://..... 6. andere methode, nl.

8. Laat u partners een document ondertekenen over de voorlichtende functie die u als abs heeft vervuld in de volgende situaties:	Markeer/Omcirkel het juiste antwoord en licht uw keuze toe.
a) het aangaan van een huwelijk met een partner van gelijk geslacht.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ja. Toelichting: 2. Nee. Toelichting:
b) het aangaan van een geregistreerd partnerschap met een partner van gelijk of verschillend geslacht.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ja. Toelichting: 2. Nee. Toelichting:

c) het omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap om dit via wederzijds goedvinden te beëindigen (flitsscheiding).	1. Ja. Toelichting: 2. Nee. Toelichting:
d) het omzetten van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap om een andere reden dan een flitsscheiding.	1. Ja. Toelichting: 2. Nee. Toelichting:
e) het omzetten van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk (van verschillend of gelijk geslacht).	1. Ja. Toelichting: 2. Nee. Toelichting:

Hierna volgen tot slot nog een aantal open vragen over (mogelijke) advisering aan partners.

9a. Adviseert u partners die voornemens zijn voor een flitsscheiding te opteren om voor een rechterlijke ontbinding van hun huwelijk te kiezen?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

9b. Geeft u op dit punt hetzelfde advies aan een paar van gelijk geslacht als aan een paar van verschillend geslacht?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

10a. Indien u partners adviseert voor een rechterlijke ontbinding van hun huwelijk te kiezen in plaats van de door hen voorgenomen flitsscheiding, kunt u dan aangeven in hoeverre uw advies wordt opgevolgd?

10b. Doet zich op dit punt een verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht?

Ja/nee. Zo ja, welk verschil?

11a. Adviseert u partners die voornemens zijn een geregistreerd partnerschap aan te gaan om voor een huwelijk te kiezen?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

11b. Geeft u op dit punt hetzelfde advies aan een paar van gelijk geslacht als aan een paar van verschillend geslacht?

Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

12a. Indien u partners adviseert een huwelijk aan te gaan in plaats van een door hen voorgenomen geregistreerd partnerschap, kunt u dan aangeven in hoeverre uw advies wordt opgevolgd?

12b. Doet zich op dit punt een verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht?
Ja/Nee. Zo ja, welk verschil?

13a. Adviseert u partners die voornemens zijn een huwelijk aan te gaan om voor een geregistreerd partnerschap te kiezen?
Ja/nee. Zo ja, waarom en zo nee, waarom niet?

13b. Geeft u op dit punt hetzelfde advies aan een paar van gelijk geslacht als aan een paar van verschillend geslacht?

14a. Indien u partners adviseert een geregistreerd partnerschap aan te gaan in plaats van een door hen voorgenomen huwelijk, kunt u dan aangeven in hoeverre uw advies wordt opgevolgd?

14b. Doet zich op dit punt een verschil voor tussen paren van gelijk en verschillend geslacht?
Ja/Nee. Zo ja, welk verschil?

15a. Zijn aanstaande geregistreerde partners van verschillend geslacht zich naar uw idee voldoende bewust van de verschillen en overeenkomsten tussen de juridische regeling van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk en met name de gevolgen voor het juridisch vaderschap van een kind dat tijdens een geregistreerd partnerschap wordt geboren?
Ja/Nee. Op welke verschillen en overeenkomsten heeft dit met name betrekking?

15b. Zijn aanstaande geregistreerde partners van gelijk geslacht zich naar uw idee voldoende bewust van de verschillen en overeenkomsten tussen de juridische regeling van het geregistreerd partnerschap en het huwelijk?
Ja/Nee. Op welke verschillen en overeenkomsten heeft dit met name betrekking?

16. Wat ervaart u zelf in uw hoedanigheid van abs als knelpunten van het opengestelde huwelijk, het geregistreerd partnerschap, de flitsscheiding en de omzetting van een huwelijk in een geregistreerd partnerschap of andersom?
Kunt u dit toelichten?

17. Ruimte voor opmerkingen over andere onderwerpen die betrekking hebben op het opengestelde huwelijk, het geregistreerd partnerschap, de flitscheiding en de omzetting van een geregistreerd partnerschap in een huwelijk of andersom.

Dit is het einde van de vragenlijst. Wij danken u hartelijk voor uw medewerking!

Indien u de vragenlijst per post wilt terugsturen:

Mevrouw M. Hofman
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht,
Universiteit Utrecht
Nobelstraat 2a, 3512 EN Utrecht

Indien u de vragenlijst per e-mail wilt terugsturen: m.hofman@law.uu.nl.

Heidelberglaan 2, De Uithof, Utrecht

Faculteit Sociale Wetenschappen

Afzender: SOC, Postbus 80140, 3508 TC, Utrecht

Gebied ACS

Sociologie

Datum

31 januari 2006

Onderwerp

Onderzoek relatievormen

Faxnummer

(030) 253 44 05

Telefoon

(030) 253 19 43

E-mail

M.Jansen@fss.uu.nl

Blad

Blad 1 van 1-h

Geachte heer/mevrouw

Het Wetenschappelijk onderzoek en documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie heeft de Universiteit Utrecht opdracht gegeven voor **een onderzoek onder de Nederlandse bevolking naar huidige relatievormen**. Het Ministerie wil beslissingen over het Nederlandse familierecht baseren op de ervaringen en beleving van de Nederlandse bevolking en daarbij wordt uw medewerking gevraagd. Uw mening is voor ons van groot belang!

Sinds 1998 is er een nieuwe relatievorm in Nederland geïntroduceerd namelijk het 'geregistreerd partnerschap'. Een geregistreerd partnerschap is niet hetzelfde als een samenlevingscontract maar het is een formele wettelijke relatievorm die in vele opzichten gelijkwaardig is aan het huwelijk. Het Ministerie van Justitie wil graag weten waarom sommige stellen kiezen voor een geregistreerd partnerschap en anderen voor een huwelijk. **Op basis van dit onderzoek gaat het Ministerie nadenken over de toekomst van het geregistreerd partnerschap. Uw rol is daarbij dus van grote betekenis.** Wanneer voldoende mensen meewerken aan dit onderzoek kan het Ministerie haar beslissingen daadwerkelijk baseren op wat de mensen in ons land denken.

Wat is de bedoeling? Bijgevoegd vindt u een korte schriftelijke vragenlijst over het geregistreerd partnerschap en het huwelijk. Wij hopen dat **één van u beiden** deze vragenlijst wil invullen. U kunt de lijst retourneren met behulp van bijgevoegde antwoordenvolp (geen postzegel nodig). Het invullen kost u ongeveer een kwartiertje.

We willen benadrukken dat uw antwoorden **anoniem** blijven en uw gegevens worden **geheel vertrouwelijk** behandeld. Uw adresgegevens zijn aan ons verstrekt door de Gemeente XX onder strikte privacyvoorwaarden.

Wij willen nogmaals benadrukken dat uw medewerking van groot belang is en we hopen dat u de moeite wilt nemen om de vragenlijst in te vullen en te retourneren. De algemene resultaten van het onderzoek kunt u medio zomer nalezen op de internetpagina: <http://www.wodc.nl>.

Mocht u nog vragen of opmerkingen hebben dan kunt u contact opnemen met:
Miranda Jansen, Universiteit Utrecht, 030-2531943, e-mail: m.jansen@fss.uu.nl

Vriendelijke groet,

Dr. M. Jansen

HUWELIJK OF GEREGISTREERD PARTNERSCHAP

Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie

Universiteit Utrecht
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht
Capaciteitsgroep Sociologie

Kenmerk: H

Hoe kunt u deze vragenlijst invullen?

Er zijn verschillende typen vragen. Hoe u deze kunt invullen staat hieronder beschreven.

De meeste vragen bestaan uit een vraag met verschillende antwoordmogelijkheden. U kunt dan het **cijfer omcirkelen** dat naast of onder het antwoord staat dat op u van toepassing is.

Soms staat er een verwijzing achter een antwoord. Dit betekent, dat als u dit antwoord kiest, u verder kunt gaan met de vraag waarnaar verwezen wordt.

Invullijn

Bij enkele vragen staat er een leeg lijntje waarop u een maand, jaar of aantal kunt invullen. Wat u moet invullen staat er achter of boven. **Vul de datum altijd in cijfers in.** Dus januari is '1' etc. Als u een datum niet meer weet, schrijft u dan de maand of het jaar op, waarin het ongeveer was.

Vult u alstublieft alle vragen in. Ook als u niet helemaal zeker bent van het antwoord. Indien u nog vragen heeft, dan kunt u bellen of mailen met Miranda Jansen (030-2531943) of m.jansen@fss.uu.nl.

Bij voorbaat onze hartelijke dank voor uw medewerking!

1. Wat is uw geboortedatum? ___ - ___ -19 ___
2. Bent u vrouw of man? 1. Vrouw
2. Man
3. Wat is uw nationaliteit ___ - ___ - ___ - ___ - ___
4. Wat is uw huidige situatie met
betrekking tot relaties? 1. Ik ben getrouwd
2. Ik heb een geregistreerd partnerschap
3. Ik woon ongehuwd samen
4. Ik heb een vaste relatie, maar woon niet samen
5. Ik heb momenteel geen vaste relatie - ga door naar vraag 8
5. Wat is de geboortedatum van uw
partner? ___ - ___ -19 ___
6. Is uw partner een vrouw of man? 1. Vrouw
2. Man
7. Wat is de nationaliteit van uw
partner? ___ - ___ - ___ - ___ - ___
8. Heeft u kinderen? 1. Nee → door naar vraag 10
2. Ja

9. Wilt u het onderstaande schema invullen voor elk kind dat u heeft? Indien u niet de biologische ouder van het kind bent, kunt u in de derde kolom invullen welke relatie u heeft tot het kind (bijvoorbeeld adoptief ouder, stiefouder).

Kind	Geboorte		Woont dit kind bij u?		Relatie tot kind (indien niet de biologische ouder)	* Indien v. toepassing: Heeft u het kind erkend?	
	maand	jaar					
1	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
2	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
3	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
4	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
5	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja

* Indien u een man bent en het kind buiten een huwelijk is geboren, wilt u aangeven of u het desbetreffende kind heeft erkend?

10. Relatiegeschiedenis: wanneer, hoe lang en binnen welke vorm heeft u met een partner samengeleefd?

Begin bij uw huidige of laatste relatie. Vul voor iedere samenwoning het schema in voor zover dat van toepassing is; dus ook de relatie met uw huidige partner.

	Sekse partner		Start samenwonen:	Geregistreerd partnerschap in:	Getrouwd in:	Beëindiging samenwoonrelatie:	Wijze beëindiging		
	1. Vrouw	2. Man	jaar	jaar	jaar	jaar	1= Uit elkaar /scheiding	2 = "Flitsscheiding" (zie *)	3= Overlijden partner
a.	1	2	----	----	----	----	1	2	3
b.	1	2	----	----	----	----	1	2	3
c.	1	2	----	----	----	----	1	2	3
d.	1	2	----	----	----	----	1	2	3
e.	1	2	----	----	----	----	1	2	3
f.	1	2	----	----	----	----	1	2	3

* Met een "flitsscheiding" bedoelen we het ontbinden van het geregistreerd partnerschap of de ontbinding van een huwelijk via omzetting naar een geregistreerd partnerschap.

Het aangaan van het huwelijk

In dit deel van de vragenlijst stellen wij vragen over de mogelijke redenen die u had bij het aangaan van het huwelijk.

11. Kunt u van de volgende omstandigheden zeggen in hoeverre deze destijds voor u een rol speelden om te trouwen met uw huidige partner?

	Speelde geen rol	Speelde wel mee	Speelde belangrijke rol
a. Trouwen was voor familie en vrienden belangrijk	1	2	3
b. Trouwen was een bevestiging van de relatie	1	2	3
c. We wilden samen kinderen	1	2	3
d. Trouwen was om praktische redenen voordelig	1	2	3
e. Slechte ervaringen met andere relatievormen	1	2	3
f. Met trouwen verklaar je publiekelijk de liefde voor elkaar	1	2	3
g. Er was een kind op komst	1	2	3
h. Het kopen van een eigen huis	1	2	3
i. We wilden alles goed geregeld hebben	1	2	3
j. Erkenning van onze relatie door de buitenwereld	1	2	3
h. Zijn er andere omstandigheden die voor u een rol speelden bij het aangaan van het geregistreerd partnerschap die u wilt noemen?			

12. Indien u gekozen heeft voor het huwelijk, heeft u ook overwogen om voor het geregistreerd partnerschap te kiezen?	1. Ja
	2. Nee

Het huwelijk versus andere vormen

13. Bij het aangaan van een relatievorm heeft u de keuze uit verschillende mogelijkheden. Welke van de onderstaande redenen zijn van belang geweest bij het kiezen voor het huwelijk in plaats van voor een andere vorm zoals het geregistreerd partnerschap?

Redenen om te kiezen voor het huwelijk	Helemaal van toepassing					Helemaal niet van toepassing				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
a. Vanwege praktische redenen	1	2	3	4	5					
b. Een huwelijk is minder vrijblijvend	1	2	3	4	5					
c. Trouwen is een vanzelfsprekendheid	1	2	3	4	5					
d. Vanwege ouders, familie of omgeving	1	2	3	4	5					
e. Vanwege de emotionele waarde van het huwelijk	1	2	3	4	5					
f. Met een huwelijk ga je een vaste verbintenis aan	1	2	3	4	5					
g. Vanwege financiële redenen	1	2	3	4	5					
h. We wilden een bruiloft	1	2	3	4	5					
i. Het huwelijk is traditioneel	1	2	3	4	5					
j. Door te trouwen heb je alles goed geregeld	1	2	3	4	5					
k. Het huwelijk is een van oudsher belangrijk instituut	1	2	3	4	5					
l. Vanwege religieuze overwegingen	1	2	3	4	5					
m. Kinderen kunnen het beste opgroeien binnen een huwelijk	1	2	3	4	5					

Zijn er nog andere redenen die u wilt noemen die van belang zijn geweest bij het kiezen voor het huwelijk?

14. We willen nu iets weten over de dag van het huwelijk	Ja	Nee
a. Heeft u een receptie gegeven?	1	2
b. Heeft u een feest gegeven?	1	2
c. Heeft u kaarten rondgestuurd?	1	2
d. Viert u doorgaans de trouwdag?	1	2
e. Dragen jullie trouwringen?	1	2
f. Gebruikt u uw partners achternaam?	1	2
g. Gebruikt uw partner uw achternaam?	1	2
h. Maakt u gebruik van dubbele achternamen (van beide)?	1	2
i. Maakt uw partner gebruik van dubbele achternamen (van beide)?	1	2

15. Heeft u voordat u het huwelijk aanging geïnformeerd naar de wettelijke rechten en plichten die horen bij verschillende relatievormen?

1. Ja (ga door naar vraag 16)
2. Nee (ga door naar vraag 17)

16. Zo ja, hoe bent u aan deze informatie gekomen? (meerdere antwoorden mogelijk)

1. Notaris
2. Advocaat
3. Familie/vrienden
4. Internet
5. Postbus 51 folder
6. Anders, namelijk

17. Hieronder staan een aantal uitspraken over wettelijke rechten en plichten en verschillen tussen het huwelijk, het geregistreerd partnerschap en ongehuwd samenwonen. Wilt u steeds aangeven of een uitspraak volgens u waar of onwaar is. Het gaat er niet dat u uw mening geeft over of iets al dan niet rechtvaardig is, maar dat u aangeeft of uitspraken volgens de wet onwaar of waar zijn.

	Onwaar	Waar
a. Piet en Marlies hebben een geregistreerd partnerschap. Wanneer zij een kind krijgen, krijgt Piet automatisch gezag over het kind	1	2
b. Piet en Marlies hebben een geregistreerd partnerschap. Wanneer zij een kind krijgen en Piet de juridische vader van het kind wil zijn, moet Piet naar het gemeentehuis om het kind te erkennen.	1	2
b. Janet en Karel wonen ongehuwd samen. Wanneer zij een kind krijgen, krijgt Karel automatisch gezag over het kind.	1	2
c. Wim trouwt met Johan. Johan heeft 50.000 euro spaargeld. Als ze in gemeenschap van goederen trouwen wordt dit spaargeld eigendom van beiden	1	2
d. Lies en Maaike hebben een geregistreerd partnerschap in gemeenschap van goederen. Lies koopt een Mercedes. Deze auto wordt automatisch eigendom van beiden	1	2
e. Alex en David hebben een geregistreerd partnerschap. Henk en Jaap zijn getrouwd. Voor Alex en David geldt dezelfde alimentatieregeling als voor Henk en Jaap, na de ontbinding van de relatie.	1	2
f. Tanja en Martin hebben een geregistreerd partnerschap en geen kinderen. Als Martin komt te overlijden is zijn familie volgens de wet zijn enige erfgenaam	1	2
g. Alex en David hebben een geregistreerd partnerschap. Hanna en Elise zijn getrouwd. Voor Alex en David gelden dezelfde regels in het belastingrecht als voor Hanna en Elise.	1	2
h. Een geregistreerd partnerschap wordt in alle Europese landen erkend	1	2
i. Een geregistreerd partnerschap kan je in alle Europese landen aangaan	1	2
j. Ongehuwd samenwonen en het geregistreerd partnerschap hebben juridisch gezien dezelfde status	1	2

18. We noemen hieronder verschillende situaties die kunnen voorkomen. Kunt u van de volgende situaties aangeven of u **deze ziet als een mogelijk probleem** van uw huidige huwelijk. Kunt u vervolgens aangeven of **deze situaties zijn voorgekomen** sinds u uw huidige huwelijk bent aangegaan?

	Is dit een mogelijk probleem van het huwelijk volgens u?		Is in uw geval deze situatie voorgekomen?	
	Ja	Nee	Ja	Nee
a. problemen met de erkenning van het huwelijk in het buitenland	1	2	1	2
b. het pensioenfonds erkent het huwelijk niet	1	2	1	2
c. problemen met aanspraak maken op het pensioen van uw partner of andersom	1	2	1	2
d. problemen met de belastingdienst die te maken hebben met het huwelijk	1	2	1	2
e. problemen met indelen in juiste belastinggroep door werkgever	1	2	1	2
f. problemen met woningbouwverenigingen die te maken hebben met het huwelijk	1	2	1	2
g. problemen met meeverzekeren van partner bij ziektekostenverzekering	1	2	1	2
h. problemen met NS (Nederlandse Spoorwegen) wat betreft verkrijgen voordeel voor kortingskaarten partner	1	2	1	2
i. problemen met het gezag verkrijgen voor kind(eren)	1	2	1	2
j. mensen in mijn omgeving snappen niet dat we daadwerkelijk getrouwd zijn	1	2	1	2
k. kunt u aangeven of u andere problemen heeft ervaren die te maken hebben met het huwelijk?				

Tot slot willen we nog graag enkele algemene vragen aan u stellen

19. Wat is uw hoogst voltooide opleiding?

1. Lagere school
2. Lager beroepsonderwijs (LBO/LTS)
3. MAVO, ULO, MULO
4. HAVO, MMS
5. VWO, Atheneum, Gymnasium
6. Middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
7. Hoger beroepsonderwijs (HBO)
8. Universiteit
9. Postacademisch onderwijs

20. Wat is de hoogst voltooide opleiding van uw partner?

1. Lagere school
2. Lager beroepsonderwijs (LBO/LTS)
3. MAVO, ULO, MULO
4. HAVO, MMS
5. VWO, Atheneum, Gymnasium
6. Middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
7. Hoger beroepsonderwijs (HBO)
8. Universiteit
9. Postacademisch onderwijs

21. Tot welke godsdienst, kerkgenootschap of religie rekent u zichzelf?

1. Geen enkele - door naar vraag 23
2. Rooms Katholiek
3. Protestants Nederlandse Kerk (PKN; voormalig hervormden en synodaal gereformeerden)
4. Overige protestantse kerkgenootschappen
5. Islam
6. Hindoeïsme
7. Anders, nl_____

22. Hoe vaak gaat u naar de kerk of gebedshuis?

1. Eenmaal per week of vaker
2. Een of enkele malen per maand
3. Enkele keren per jaar
4. Eenmaal per jaar
5. Minder dan één keer per jaar of nooit

23. Tot welke godsdienst, kerkgenootschap of religie rekent uw partner zich?
1. Geen enkele - door naar vraag 25
 2. Rooms Katholiek
 3. Protestants Nederlandse Kerk (PKN; voormalig hervormden en synodaal gereformeerden)
 4. Overige protestantse kerkgenootschappen
 5. Islam
 6. Hindoeïsme
 7. Anders, nl _____
24. Hoe vaak gaat uw partner naar de kerk of gebedshuis?
1. Eenmaal per week of vaker
 2. Een of enkele malen per maand
 3. Enkele keren per jaar
 4. Eenmaal per jaar
 5. Minder dan één keer per jaar of nooit
25. Kunt u aangeven welke van de situaties die hiernaast staan het meest op u van toepassing is?
1. Ik heb een betaalde baan
 2. Ik volg een voltijdsopleiding
 3. Ik ben werkloos/werkzoekend
 4. Ik zorg voor het huishouden
 5. Ik ben arbeidsongeschikt/ziek
 6. Anders, namelijk _____
26. Om een goed beeld te krijgen van uw financiële situatie zouden we graag informatie hebben over uw inkomen. Hoe hoog is het bedrag dat maandelijks bij u binnen komt? Dus het totaalbedrag van het inkomen dat u en uw eventuele partner samen verdienen. Ook een uitkering of alimentatie kan hierbij horen. Kinderbijslag, een 13^e maand en vakantiegeld horen er niet bij.
- Is dit totale bedrag **netto** per maand:
1. Tussen de 0-750 euro	5. Tussen 1500-1750 euro	9. Tussen 2500-3000 euro
2. Tussen 750-1000 euro	6. Tussen 1750-2000 euro	10. Tussen 3000-3500 euro
3. Tussen 1000-1250 euro	7. Tussen 2000-2250 euro	11. Meer dan 3500 euro
4. Tussen 1250-1500 euro	8. Tussen 2250-2500 euro	

Dit is het einde van de vragenlijst. Controleert u alstublieft of u alle vragen heeft ingevuld. Mocht u nog opmerkingen hebben over de vragenlijst, of mocht u ons nog bepaalde dingen laten weten, dan kunt u die hiernaast vermelden. U kunt de vragenlijst aan ons terugsturen in de bijgevoegde antwoordenvolp. Hierop hoeft u géén postzegel te plakken.

Hartelijk bedankt voor uw medewerking!

Heidelberglaan 2, De Uithof, Utrecht

Faculteit Sociale Wetenschappen

Afzender: SOC, Postbus 80140, 3508 TC, Utrecht

Gebied ACS
Sociologie

Datum

9 januari 2006

Onderwerp

Onderzoek relatievormen

Faxnummer

(030) 253 44 05

Telefoon

(030) 253 19 43

E-mail

M.Jansen@fss.uu.nl

Blad

Blad 1 van 1-gp

Geachte heer/mevrouw

Het Wetenschappelijk onderzoek en documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie heeft de Universiteit Utrecht opdracht gegeven voor **een onderzoek onder de Nederlandse bevolking naar huidige relatievormen**. Het Ministerie wil beslissingen over het Nederlandse familierecht baseren op de ervaringen en beleving van de Nederlandse bevolking en daarbij wordt uw medewerking gevraagd. Uw mening is voor ons van groot belang!

Sinds 1998 is er een nieuwe relatievorm in Nederland geïntroduceerd namelijk het 'geregistreerd partnerschap'. Volgens onze gegevens bent u samen met uw partner het geregistreerd partnerschap aangegaan. Het Ministerie van Justitie wil graag weten waarom sommige stellen kiezen voor het geregistreerd partnerschap en anderen voor het huwelijk. **Op basis van dit onderzoek gaat het Ministerie nadenken over de toekomst van het geregistreerd partnerschap. Uw rol is daarbij dus van grote betekenis**. Wanneer voldoende mensen meewerken aan dit onderzoek kan het Ministerie haar beslissingen daadwerkelijk baseren op wat de mensen in ons land denken.

Wat is de bedoeling? Bijgevoegd vindt u een korte schriftelijke vragenlijst over het geregistreerd partnerschap en het huwelijk. Wij hopen dat **één van u beiden** deze vragenlijst wil invullen. U kunt de lijst retourneren met behulp van bijgevoegde antwoordenvolp (geen postzegel nodig). Het invullen kost u ongeveer een kwartiertje.

We willen benadrukken dat uw antwoorden **anoniem** blijven en uw gegevens **geheel vertrouwelijk** worden behandeld. Uw adresgegevens zijn aan ons verstrekt door de Gemeente XX onder strikte privacyvoorwaarden.

Wij willen nogmaals benadrukken dat uw medewerking van groot belang is en we hopen dat u de moeite wilt nemen om de vragenlijst in te vullen en te retourneren. De algemene resultaten van het onderzoek kunt u medio zomer nalezen op de internetpagina: <http://www.wodc.nl>.

Mocht u nog vragen of opmerkingen hebben dan kunt u contact opnemen met:
Miranda Jansen, Universiteit Utrecht, 030-2531943, e-mail: m.jansen@fss.uu.nl

Vriendelijke groet,

Dr. M. Jansen

HUWELIJK OF GEREGISTREERD PARTNERSCHAP

Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie

Universiteit Utrecht
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht
Capaciteitsgroep Sociologie

Kenmerk: P

Hoe kunt u deze vragenlijst invullen?

Er zijn verschillende typen vragen. Hoe u deze kunt invullen staat hieronder beschreven.

De meeste vragen bestaan uit een vraag met verschillende antwoordmogelijkheden. U kunt dan het **cijfer omcirkelen** dat naast of onder het antwoord staat dat op u van toepassing is.

Soms staat er een verwijzing achter een antwoord. Dit betekent, dat als u dit antwoord kiest, u verder kunt gaan met de vraag waarnaar verwezen wordt.

Invullijn

Bij enkele vragen staat er een leeg lijntje waarop u een maand, jaar of aantal kunt invullen. Wat u moet invullen staat er achter of boven. **Vul de datum altijd in cijfers in.** Dus januari is '1' etc. Als u een datum niet meer weet, schrijft u dan de maand of het jaar op, waarin het ongeveer was.

Vult u alstublieft alle vragen in. Ook als u niet helemaal zeker bent van het antwoord. Indien u nog vragen heeft, dan kunt u bellen of mailen met Miranda Jansen (030-2531943) of m.jansen@fss.uu.nl.

Bij voorbaat onze hartelijke dank voor uw medewerking!

1. Wat is uw geboortedatum? ___ - ___ -19 ___
2. Bent u vrouw of man? 1. Vrouw
2. Man
3. Wat is uw nationaliteit ___ - ___ - ___ - ___ - ___
4. Wat is uw huidige situatie met
betrekking tot relaties? 1. Ik ben getrouwd
2. Ik heb een geregistreerd partnerschap
3. Ik woon ongehuwd samen
4. Ik heb een vaste relatie, maar woon niet samen
5. Ik heb momenteel geen vaste relatie - ga door naar vraag 8
5. Wat is de geboortedatum van uw
partner? ___ - ___ -19 ___
6. Is uw partner een vrouw of man? 1. Vrouw
2. Man
7. Wat is de nationaliteit van uw
partner? ___ - ___ - ___ - ___ - ___
8. Heeft u kinderen? 1. Nee → door naar vraag 10
2. Ja

9. Wilt u het onderstaande schema invullen voor elk kind dat u heeft? Indien u niet de biologische ouder van het kind bent, kunt u in de derde kolom invullen welke relatie u heeft tot het kind (bijvoorbeeld adoptief ouder, stiefouder).

Kind	Geboorte		Woont dit kind bij u?		Relatie tot kind (indien niet de biologische ouder)	* Indien van toepassing, heeft u het kind erkend?	
	maand	jaar					
1	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
2	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
3	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
4	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
5	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja

* Indien u een man bent en het kind buiten een huwelijk is geboren, wilt u aangeven of u het desbetreffende kind heeft erkend?

10. Relatiegeschiedenis: wanneer, hoe lang en binnen welke vorm heeft u met een partner samengeleefd?

Begin bij uw huidige of laatste relatie. Vul voor iedere samenwoning het schema in voor zover dat van toepassing is; dus ook de relatie met uw huidige partner.

	Sekse partner		Start samenwonen:	Geregistreerd partnerschap in:	Getrouwd in:	Beëindiging samenwoonrelatie:	Wijze beëindiging		
	1. Vrouw	2. Man	jaar	jaar	jaar	jaar	1= Uit elkaar /scheiding	2 = "Flitsscheiding" (zie *)	3= Overlijden partner
a	1	2	----	----	----	----	1	2	3
b	1	2	----	----	----	----	1	2	3
c	1	2	----	----	----	----	1	2	3
d	1	2	----	----	----	----	1	2	3
e	1	2	----	----	----	----	1	2	3
f	1	2	----	----	----	----	1	2	3

* Met een "flitsscheiding" bedoelen we het ontbinden van het geregistreerd partnerschap of de ontbinding van een huwelijk via omzetting naar een geregistreerd partnerschap

Het aangaan van het geregistreerd partnerschap

In dit deel van de vragenlijst stellen wij vragen over de mogelijke redenen die u had bij het aangaan van het geregistreerd partnerschap.

11. Kunt u van de volgende omstandigheden zeggen in hoeverre deze destijds voor u een rol speelden om het geregistreerd partnerschap aan te gaan met uw huidige partner?

	Speelde geen rol	Speelde wel mee	Speelde belangrijke rol
a. Het geregistreerd partnerschap was voor familie en vrienden belangrijk	1	2	3
b. Het geregistreerd partnerschap was een bevestiging van de relatie	1	2	3
c. We wilden samen kinderen	1	2	3
d. Het geregistreerd partnerschap was om praktische redenen voordelig	1	2	3
e. Slechte ervaringen met andere relatievormen	1	2	3
f. Met het geregistreerd partnerschap verklaar je publiekelijk de liefde voor elkaar	1	2	3
g. Er was een kind op komst	1	2	3
h. Het kopen van een eigen huis	1	2	3
i. We wilden alles goed geregeld hebben	1	2	3
j. Erkenning van onze relatie door de buitenwereld	1	2	3
h. Zijn er andere omstandigheden die voor u een rol speelden bij het aangaan van het geregistreerd partnerschap die u wilt noemen?			

12. Indien u gekozen heeft voor een geregistreerd partnerschap, heeft u ook overwogen om voor een huwelijk te kiezen?	1. Ja
	2. Nee

Het geregistreerd partnerschap versus het huwelijk

13. Bij het aangaan van een relatievorm heeft u de keuze uit verschillende mogelijkheden. Welke van de onderstaande redenen zijn van belang geweest bij het kiezen voor het geregistreerd partnerschap in plaats van voor het huwelijk?

Redenen om te kiezen voor het geregistreerd partnerschap	Helemaal van toepassing			Helemaal niet van toepassing	
	1	2	3	4	5
a. Vanwege praktische redenen	1	2	3	4	5
b. Geregistreerd partnerschap is vrijblijvend	1	2	3	4	5
c. Trouwen is geen vanzelfsprekendheid	1	2	3	4	5
d. Principieel tegen het huwelijk	1	2	3	4	5
e. Vanwege ouders, familie of omgeving	1	2	3	4	5
f. Vanwege de emotionele waarde van het huwelijk	1	2	3	4	5
g. Vanwege de mogelijkheid tot een flitscheiding	1	2	3	4	5
h. Vanwege financiële redenen	1	2	3	4	5
i. We wilden geen bruiloft	1	2	3	4	5
j. Het huwelijk is traditioneel	1	2	3	4	5
k. Met een partnerschapregistratie heb je alles goed geregeld	1	2	3	4	5
l. Het huwelijk is een ouderwets instituut	1	2	3	4	5

m. Zijn er nog andere redenen die u wilt noemen die van belang zijn geweest bij het kiezen voor het geregistreerd partnerschap in plaats van voor het huwelijk?

14. We willen nu iets meer weten over de partnerregistratie	Ja	Nee
a. Heeft u een receptie gegeven?	1	2
b. Heeft u een feest gegeven?	1	2
c. Heeft u kaarten rondgestuurd?	1	2
d. Viert u doorgaans de dag van de partnerregistratie?	1	2
e. Dragen jullie ringen sinds de registratie?	1	2
f. Gebruikt u uw partners achternaam?	1	2
g. Gebruikt uw partner uw achternaam?	1	2
h. Maken jullie gebruik van dubbele achternamen (van beide)?	1	2

15. Heeft u voordat u het geregistreerd partnerschap aanging geïnformeerd naar de wettelijke rechten en plichten die horen bij verschillende relatievormen?

1. Ja (ga door naar vraag 16)
2. Nee (ga door naar vraag 17)

16. Zo ja, hoe bent u aan deze informatie gekomen? (meerdere antwoorden mogelijk)

1. Notaris
2. Advocaat
3. Familie/vrienden
4. Internet
5. Postbus 51 folder
6. Anders, namelijk

17. Hieronder staan een aantal uitspraken over wettelijke rechten en plichten en verschillen tussen het huwelijk, het geregistreerd partnerschap en ongehuwd samenwonen. Wilt u steeds aangeven of een uitspraak volgens u **waar** of **onwaar** is. Het gaat er niet om dat u uw mening geeft over of iets al dan niet rechtvaardig is, maar dat u aangeeft of uitspraken **volgens de wet** onwaar of waar zijn.

	Onwaar	Waar
a. Piet en Marlies hebben een geregistreerd partnerschap. Wanneer zij een kind krijgen, krijgt Piet automatisch gezag over het kind	1	2
b. Piet en Marlies hebben een geregistreerd partnerschap. Wanneer zij een kind krijgen en Piet de juridische vader van het kind wil zijn, moet Piet naar het gemeentehuis om het kind te erkennen.	1	2
b. Janet en Karel wonen ongehuwd samen. Wanneer zij een kind krijgen, krijgt Karel automatisch gezag over het kind.	1	2
c. Wim trouwt met Johan. Johan heeft 50.000 euro spaargeld. Als ze in gemeenschap van goederen trouwen wordt dit spaargeld eigendom van beiden	1	2
d. Lies en Maaike hebben een geregistreerd partnerschap in gemeenschap van goederen. Lies koopt een Mercedes. Deze auto wordt automatisch eigendom van beiden	1	2
e. Alex en David hebben een geregistreerd partnerschap. Henk en Jaap zijn getrouwd. Voor Alex en David geldt dezelfde alimentatieregeling als voor Henk en Jaap, na de ontbinding van de relatie.	1	2
f. Tanja en Martin hebben een geregistreerd partnerschap en geen kinderen. Als Martin komt te overlijden is zijn familie volgens de wet zijn enige erfgenaam	1	2
g. Alex en David hebben een geregistreerd partnerschap. Hanna en Elise zijn getrouwd. Voor Alex en David gelden dezelfde regels in het belastingrecht als voor Hanna en Elise.	1	2
h. Een geregistreerd partnerschap wordt in alle Europese landen erkend	1	2
i. Een geregistreerd partnerschap kan je in alle Europese landen aangaan	1	2
j. Ongehuwd samenwonen en het geregistreerd partnerschap hebben juridisch gezien dezelfde status	1	2

18. We noemen hieronder verschillende situaties die kunnen voorkomen. Kunt u van de volgende situaties aangeven of u **deze ziet als een mogelijk probleem** van het geregistreerd partnerschap met uw huidige partner. Kunt u vervolgens aangeven of **deze situaties zijn voorgekomen** sinds u het geregistreerd partnerschap met uw huidige partner bent aangegaan?

	Is dit een mogelijk probleem van het geregistreerd partnerschap volgens u?		Is in uw geval deze situatie voorgekomen?	
	Ja	Nee	Ja	Nee
	a. problemen met de erkenning van het geregistreerd partnerschap in het buitenland	1	2	1
b. het pensioenfonds erkent het geregistreerd partnerschap niet	1	2	1	2
c. problemen met aanspraak maken op het pensioen van uw partner of andersom	1	2	1	2
d. problemen met de belastingdienst die te maken hebben met het geregistreerd partnerschap	1	2	1	2
e. problemen met indelen in juiste belastinggroep door werkgever	1	2	1	2
f. problemen met woningbouwverenigingen die te maken hebben met het geregistreerd partnerschap	1	2	1	2
g. problemen met meeverzekeren van partner bij ziektekostenverzekering	1	2	1	2
h. problemen met NS (Nederlandse Spoorwegen) wat betreft verkrijgen voordeel voor kortingskaarten partner	1	2	1	2
i. problemen met het gezag verkrijgen voor kind(eren)	1	2	1	2
j. mensen in mijn omgeving snappen niet wat het geregistreerd partnerschap is	1	2	1	2
k. kunt u aangeven of u andere problemen heeft ervaren die te maken hebben met het geregistreerd partnerschap?				

Tot slot willen we nog graag enkele algemene vragen aan u stellen

19. Wat is uw hoogst voltooide opleiding?

1. Lagere school
2. Lager beroepsonderwijs (LBO/LTS)
3. MAVO, ULO, MULO
4. HAVO, MMS
5. VWO, Atheneum, Gymnasium
6. Middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
7. Hoger beroepsonderwijs (HBO)
8. Universiteit
9. Postacademisch onderwijs

20. Wat is de hoogst voltooide opleiding van uw partner?

1. Lagere school
2. Lager beroepsonderwijs (LBO/LTS)
3. MAVO, ULO, MULO
4. HAVO, MMS
5. VWO, Atheneum, Gymnasium
6. Middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
7. Hoger beroepsonderwijs (HBO)
8. Universiteit
9. Postacademisch onderwijs

21. Tot welke godsdienst, kerkgenootschap of religie rekent u zichzelf?

1. Geen enkele - door naar vraag 23
2. Rooms Katholiek
3. Protestants Nederlandse Kerk (PKN; voormalig hervormden en synodaal gereformeerden)
4. Overige protestantse kerkgenootschappen
5. Islam
6. Hindoeïsme
7. Anders, nl_____

22. Hoe vaak gaat u naar de kerk of gebedshuis?

1. Eenmaal per week of vaker
2. Een of enkele malen per maand
3. Enkele keren per jaar
4. Eenmaal per jaar
5. Minder dan één keer per jaar of nooit

23. Tot welke godsdienst, kerkgenootschap of religie rekent uw partner zich?
1. Geen enkele - door naar vraag 25
 2. Rooms Katholiek
 3. Protestants Nederlandse Kerk (PKN;
 4. voormalig hervormden en synodaal gereformeerden)
 5. Overige protestantse kerkgenootschappen
 6. Islam
 7. Hindoeïsme
 8. Anders, nl _____
24. Hoe vaak gaat uw partner naar de kerk of gebedshuis?
1. Eenmaal per week of vaker
 2. Een of enkele malen per maand
 3. Enkele keren per jaar
 4. Eenmaal per jaar
 5. Minder dan één keer per jaar of nooit
25. Kunt u aangeven welke van de situaties die hiernaast staan het meest op u van toepassing is?
1. Ik heb een betaalde baan
 2. Ik volg een voltijdsopleiding
 3. Ik ben werkloos/werkzoekend
 4. Ik zorg voor het huishouden
 5. Ik ben arbeidsongeschikt/ziek
 6. Anders, namelijk _____
26. Om een goed beeld te krijgen van uw financiële situatie zouden we graag informatie hebben over uw inkomen. Hoe hoog is het bedrag dat maandelijks bij u binnen komt? Dus het totaalbedrag van het inkomen dat u en uw eventuele partner samen verdienen. Ook een uitkering of alimentatie kan hierbij horen. Kinderbijslag, een 13^e maand en vakantiegeld horen er niet bij.

Is dit totale bedrag **netto** per maand:

1. Tussen de 0-750 euro	5. Tussen 1500-1750 euro	9. Tussen 2500-3000 euro
2. Tussen 750-1000 euro	6. Tussen 1750-2000 euro	10. Tussen 3000-3500 euro
3. Tussen 1000-1250 euro	7. Tussen 2000-2250 euro	11. Meer dan 3500 euro
4. Tussen 1250-1500 euro	8. Tussen 2250-2500 euro	

Dit is het einde van de vragenlijst. Controleert u alstublieft of u alle vragen heeft ingevuld. Mocht u nog opmerkingen hebben over de vragenlijst, of mocht u ons nog bepaalde dingen laten weten, dan kunt u die hiernaast vermelden. U kunt de vragenlijst aan ons terugsturen in de bijgevoegde antwoordenvolp. Hierop hoeft u géén postzegel te plakken.

Hartelijk bedankt voor uw medewerking!

Heidelberglaan 2, De Uithof, Utrecht

Faculteit Sociale Wetenschappen

Afzender: SOC, Postbus 80140, 3508 TC, Utrecht

Gebied ACS
Sociologie

Datum

22 mei 2006

Onderwerp

Onderzoek relatievormen

Faxnummer

(030) 253 44 05

Telefoon

(030) 253 19 43

E-mail

M.Jansen@fss.uu.nl

Blad

Blad 1 van 1-f

Geachte heer/mevrouw

Het Wetenschappelijk onderzoek en documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie heeft de Universiteit Utrecht opdracht gegeven voor een onderzoek onder de Nederlandse bevolking naar huidige relatievormen. Het Ministerie wil beslissingen over het Nederlandse familierecht baseren op de ervaringen en beleving van de Nederlandse bevolking en daarbij wordt uw medewerking gevraagd. Uw mening en ervaringen zijn van groot belang!

Sinds 1998 is er een nieuwe relatievorm in Nederland geïntroduceerd namelijk het 'geregistreerd partnerschap'. Volgens de gegevens die door de gemeente Utrecht beschikbaar zijn gesteld, heeft u te maken gehad met de ontbinding van een geregistreerd partnerschap. **Op basis van dit onderzoek gaat het Ministerie nadenken over de toekomst van het geregistreerd partnerschap en de zogenaamde 'flitsscheiding'.** Uw rol is daarbij dus van grote betekenis. Wanneer voldoende mensen meewerken aan dit onderzoek kan het Ministerie haar beslissingen daadwerkelijk baseren op wat de mensen in ons land denken en hebben ervaren.

Wat is de bedoeling? Bijgevoegd vindt u een korte schriftelijke vragenlijst over het ontbinden van een geregistreerd partnerschap. Wij hopen dat u deze vragenlijst wilt invullen. U kunt de lijst retourneren met behulp van bijgevoegde antwoordenvolp (geen postzegel nodig). Het invullen kost u ongeveer een kwartiertje.

We willen nadrukkelijk benoemen dat uw antwoorden **anoniem** blijven en uw gegevens **geheel vertrouwelijk** worden behandeld.

Uw medewerking is van groot belang en we hopen dat u de moeite wilt nemen om de vragenlijst in te vullen en te retourneren. De algemene resultaten van het onderzoek kunt u medio september nalezen op de internetpagina: <http://www.wodc.nl>.

Mocht u nog vragen of opmerkingen hebben dan kunt u contact opnemen met:
Miranda Jansen, Universiteit Utrecht, 030-2531943, e-mail: m.jansen@fss.uu.nl

Vriendelijke groet,

Dr. M. Jansen

HUWELIJK OF GEREGISTREERD PARTNERSCHAP

Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie

Universiteit Utrecht
Molengraaff Instituut voor Privaatrecht
Capaciteitsgroep Sociologie

Hoe kunt u deze vragenlijst invullen?

Er zijn verschillende typen vragen. Hoe u deze kunt invullen staat hieronder beschreven.

De meeste vragen bestaan uit een vraag met verschillende antwoordmogelijkheden. U kunt dan het **cijfer omcirkelen** dat naast of onder het antwoord staat dat op u van toepassing is.

Soms staat er een verwijzing achter een antwoord. Dit betekent, dat als u dit antwoord kiest, u **verder** kunt gaan met **de vraag waarnaar verwezen** wordt.

Invullijn

Bij enkele vragen staat er een leeg lijntje waarop u een maand, jaar of aantal kunt invullen. Wat u moet invullen staat er achter of boven. **Vul de datum altijd in cijfers in**. Dus januari is '1' etc. Als u een datum niet meer weet, schrijft u dan de maand of het jaar op, waarin het ongeveer was.

Vult u alstublieft alle vragen in. Ook als u niet helemaal zeker bent van het antwoord. Indien u nog vragen heeft, dan kunt u bellen met Miranda Jansen (030-2531943).

Bij voorbaat onze hartelijke dank voor uw medewerking!

1. Wat is uw geboortedatum? ___ - ___ -19 ___
2. Bent u vrouw of man? 1. Vrouw
2. Man
3. Wat is uw nationaliteit _____
4. Wat is uw huidige situatie met
betrekking tot relaties? 1. Ik ben getrouwd
2. Ik heb een geregistreerd partnerschap
3. Ik woon ongehuwd samen
4. Ik heb een vaste relatie, maar woon niet samen
5. Ik heb momenteel geen vaste relatie - ga door naar vraag 8
5. Wat is de geboortedatum van uw
partner? ___ - ___ -19 ___
6. Is uw partner een vrouw of man? 1. Vrouw
2. Man
7. Wat is de nationaliteit van uw
partner? _____
8. Heeft u kinderen? 1. Nee → door naar vraag 10
2. Ja

9. Wilt u het onderstaande schema invullen voor elk kind dat u heeft? Indien u niet de biologische ouder van het kind bent, kunt u in de derde kolom invullen welke relatie u heeft tot het kind (bijvoorbeeld adoptiefouder, stiefouder).

Kind	Geboorte		Woont dit kind bij u?		Relatie tot kind (indien niet de biologische ouder)	* Indien van toepassing, heeft u het kind erkend?	
	maand	jaar					
1	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
2	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
3	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
4	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja
5	__	____	1. nee	2. ja		1. nee	2. ja

* Indien u een man bent en het kind buiten een huwelijk is geboren, wilt u aangeven of u het desbetreffende kind heeft erkend?

10. Relatiegeschiedenis: wanneer, hoe lang en binnen welke vorm heeft u met een partner samengeleefd?

Begin bij uw huidige of laatste relatie. Vul voor iedere samenwoning het schema in voor zover dat van toepassing is; dus ook de relatie met uw huidige partner.

	Sekse partner		Start samenwonen:	Geregistreerd partnerschap in:	Getrouwd in:	Beëindiging samenwoonrelatie:	Wijze beëindiging		
	1. Vrouw	2. Man	jaar	jaar	jaar	jaar	1= Uit elkaar /scheiding	2 = "Flitsscheiding" (zie *)	3= Overlijden partner
a	1	2	----	----	----	----	1	2	3
b	1	2	----	----	----	----	1	2	3
c	1	2	----	----	----	----	1	2	3
d	1	2	----	----	----	----	1	2	3
e	1	2	----	----	----	----	1	2	3
f	1	2	----	----	----	----	1	2	3

* Met een "flitsscheiding" bedoelen we het ontbinden van het geregistreerd partnerschap of de ontbinding van een huwelijk via omzetting naar een geregistreerd partnerschap

De scheiding

Volgens onze gegevens heeft u een geregistreerd partnerschap ontbonden. In dit deel willen we enkele vragen stellen over de periode waarin u en uw ex-partner uit elkaar zijn gegaan.

11. Op welke datum viel de beslissing om uit elkaar te gaan (bij benadering)?	___ - ___ - _____
12. Op welke datum is het partnerschap daadwerkelijk officieel ontbonden?	___ - ___ - _____
13. Bij een scheiding is het soms zo dat één van de twee de eerste stap zet. Wie nam in uw geval als eerste de beslissing om uit elkaar te gaan?	1. Ik
	2. Ex-partner
	3. Beide min of meer tegelijk
14. Was u voorheen getrouwd met deze partner?	1. Ja - ga naar vraag 15
	2. Nee - ga naar vraag 17
15. Op welke datum heeft u uw huwelijk omgezet naar een geregistreerd partnerschap?	___ - ___ - _____
16. Heeft u uw huwelijk destijds laten omzetten tot het geregistreerd partnerschap om gebruik te kunnen maken van een zogenaamde 'flitsscheiding'?	1. Ja
	2. Nee
17. Heeft u het geregistreerd partnerschap daadwerkelijk ontbonden zonder tussenkomst van een rechter?	1. Ja
	2. Nee

Indien u gekozen heeft voor de zogenaamde 'flitsscheiding' (het omzetten van een huwelijk naar een geregistreerd partnerschap en deze vervolgens ontbinden) kunt u doorgaan naar de volgende vragen.

Indien dit niet het geval is, kunt u doorgaan naar vraag 20

18. Kunt u van de volgende omstandigheden zeggen in hoeverre deze een rol speelden om te kiezen voor de zogenaamde 'flitsscheiding' in plaats van voor een scheiding via de rechtbank?
Let op, we vragen dus niet waarom u bent gaan scheiden, maar waarom er, toen u ging scheiden, voor een 'flitsscheiding' is gekozen .

	Speelde geen rol	Speelde wel mee	Speelde belangrijke rol
a. De ontbinding van de relatie gebeurde met wederzijdse instemming	1	2	3
b. Het ontbinden van de relatie via omzetting was veel goedkoper dan een echtscheiding via de rechtbank	1	2	3
c. Ik had een andere relatie	1	2	3
d. Mijn partner had een andere relatie	1	2	3
e. Slechte ervaringen met een echtscheiding via de rechtbank	1	2	3
f. Een 'flitsscheiding' kost minder tijd dan een echtscheiding	1	2	3
g. We kwamen eenvoudig tot een convenant/overeenkomst	1	2	3
h. We hebben geen kinderen	1	2	3
i. We hebben kinderen	1	2	3
j. We wilden in harmonie uit elkaar gaan	1	2	3
k. Een 'flitsscheiding' klinkt minder zwaar dan een echtscheiding	1	2	3
l. Ik wilde graag snel verder met mijn eigen leven	1	2	3
m. Mijn partner wilde graag snel verder met zijn/haar eigen leven	1	2	3
n. In onze omgeving waren positieve ervaringen met 'flitsscheiden'	1	2	3
o. We wilden niet naar de rechtbank	1	2	3

- p. Zijn er nog andere redenen die u wilt noemen die van belang zijn geweest bij het kiezen voor een 'flitsscheiding'?

19. Bij wie of welke instantie heeft u vooraf informatie opgevraagd of gekregen over een 'flitsscheiding'? (meerdere antwoorden mogelijk)

1. Notaris
2. Advocaat / bemiddelaar
3. Internet
4. Folders postbus 51
5. Folders Ministerie van Justitie
6. Mensen in omgeving
7. Anders, namelijk

20. Bij wie of met behulp van welke instantie heeft u een overeenkomst/convenant opgesteld waarmee het geregistreerd partnerschap kon worden beëindigd? (meerdere antwoorden mogelijk)

1. Notaris
2. Advocaat
3. Mediator
4. Internet (b.v. flitsscheiding.nl)
5. Anders, namelijk

21. Kunt u mogelijk typeren op welke wijze de betreffende instantie(s) zich opstelden bij het opstellen van de overeenkomst/convenant?

1. Sturend
2. Adviserend
3. Bemiddelend
4. Passief
5. Sterk ingrijpen
6. Anders, namelijk

22. Wie heeft volgens u de meeste invloed gehad bij het opstellen van de uiteindelijke overeenkomst/convenant?

1. Ik zelf
2. Mijn partner
3. Mijn partner en ik samen
4. De adviserende instantie
5. Anders, namelijk

23. Wilt u voor de volgende onderwerpen aangeven in hoeverre daarover spanningen of conflicten tussen u en uw ex-partner zijn geweest bij de opstelling van een overeenkomst/convenant?

	nooit	enkele keren	vaak	n.v.t.
a. huisvesting van u of uw ex-partner	1	2	4	5
b. verdeling inboedel	1	2	4	5
c. pensioenvoorziening	1	2	4	5
d. schulden/spaargeld	1	2	4	5
e. alimentatie voor u of uw ex-partner	1	2	4	5
f. alimentatie kinderen	1	2	4	5
g. verblijf en contact kinderen	1	2	4	5
h. opvoeding en verantwoordelijkheid kinderen	1	2	4	5

24. Als u nu terug kijkt op de afwikkeling van de scheiding, heeft u dan het gevoel dat de volgende zaken eerlijk zijn afgewikkeld, of dat de afwikkeling in uw voordeel of nadeel was?

	eerlijk	in uw voordeel	in uw nadeel	n.v.t.
a. huisvesting van u of uw ex-partner	1	2	3	4
b. verdeling inboedel	1	2	3	4
c. pensioenvoorziening	1	2	3	4
d. schulden/spaargeld	1	2	3	4
e. alimentatie voor u of uw ex-partner	1	2	3	4
f. alimentatie kinderen	1	2	3	4
g. verblijf en contact kinderen	1	2	3	4
h. opvoeding en verantwoordelijkheid kinderen	1	2	3	4

25. We noemen hieronder verschillende situaties die kunnen voorkomen. Kunt u van de volgende situaties aangeven of u **deze ziet als een mogelijk probleem** van het ontbinden van een huwelijk via het omzetten naar een geregistreerd partnerschap (oftewel de 'flitsscheiding'). Kunt u vervolgens aangeven of **deze situaties in uw geval zijn voorgekomen**?

	Is dit een mogelijk probleem van de flitsscheiding volgens u?		Is in uw geval deze situatie voorgekomen?	
	Ja	Nee	Ja	Nee
a. problemen met de erkenning van de scheiding in het buitenland	1	2	1	2
b. het pensioenfonds erkent de scheiding niet	1	2	1	2
c. problemen met aanspraak maken op het pensioen van uw partner of andersom	1	2	1	2
d. problemen met de belastingdienst die te maken hebben met de scheiding	1	2	1	2
e. problemen met de omzetting wanneer één van de partners niet de Nederlandse nationaliteit heeft	1	2	1	2
f. problemen met het gezag behouden over kind(eren)	1	2	1	2
g. mensen in mijn omgeving snappen niet wat een flitsscheiding is	1	2	1	2
h. problemen met omzetten van huwelijkse voorwaarden	1	2	1	2
i. problemen met het naleven van onderlinge afspraken uit overeenkomst	1	2	1	2
j. problemen met naleven van alimentatieplichten	1	2	1	2
k. kunt u aangeven of u andere problemen heeft ervaren die te maken hebben met de flitsscheiding?				

26. In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken:
 (1=helemaal oneens, 2=oneens, 3=noch eens/noch oneens, 4= eens, 5= helemaal eens)

	Helemaal oneens			Helemaal eens	
	1	2	3	4	5
a. Een 'flitsscheiding' is makkelijker dan een echtscheiding	1	2	3	4	5
b. Iedereen moet de mogelijkheid hebben om te kunnen 'flitsscheiden'	1	2	3	4	5
c. De flitsscheiding moet worden afgeschaft	1	2	3	4	5
d. Stellen met kinderen mogen geen gebruik maken van de flitsscheiding	1	2	3	4	5
e. Een flitsscheiding is alleen geschikt voor stellen die in goede vrede uit elkaar gaan	1	2	3	4	5
g. Doordat de flitsscheiding bestaat, gaan stellen te snel uit elkaar	1	2	3	4	5
h. De financiële kosten voor een flitsscheiding moeten net zo hoog worden als de kosten voor een echtscheiding via de rechter	1	2	3	4	5
i. De voorlichting over de flitsscheiding is duidelijk	1	2	3	4	5

27. Wat is volgens uw ervaring positief aan het bestaan van de mogelijkheid tot een 'flitsscheiding?'

28. Wat is volgens uw ervaring negatief aan het bestaan van de mogelijkheid tot een 'flitsscheiding?'

Tot slot willen we nog graag enkele algemene vragen aan u stellen

29. Wat is uw hoogst voltooide opleiding?
1. Lagere school
 2. Lager beroepsonderwijs (LBO/LTS)
 3. MAVO, ULO, MULO
 4. HAVO, MMS
 5. VWO, Atheneum, Gymnasium
 6. Middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
 7. Hoger beroepsonderwijs (HBO)
 8. Universiteit
 9. Postacademisch onderwijs
30. Tot welke godsdienst, kerkgenootschap of religie rekent u zichzelf?
1. Geen enkele - door naar vraag 32
 2. Rooms Katholiek
 3. Protestants Nederlandse Kerk (PKN; voormalig hervormden en synodaal gereformeerden)
 4. Overige protestantse kerkgenootschappen
 5. Islam
 6. Hindoeïsme
 7. Anders, nl _____
31. Hoe vaak gaat u naar de kerk of gebedshuis?
1. Eenmaal per week of vaker
 2. Een of enkele malen per maand
 3. Enkele keren per jaar
 4. Eenmaal per jaar
 5. Minder dan één keer per jaar of nooit
32. Kunt u aangeven welke van de situaties die hiernaast staan het **meest** op u van toepassing is?
1. Ik heb een betaalde baan
 2. Ik volg een voltijdsopleiding
 3. Ik ben werkloos/werkzoekend
 4. Ik zorg voor het huishouden
 5. Ik ben arbeidsongeschikt/ziek
 6. Anders, namelijk _____

33. Om een goed beeld te krijgen van uw financiële situatie zouden we graag informatie hebben over uw inkomen. Hoe hoog is het bedrag dat maandelijks bij u binnen komt? Dus het totaalbedrag van het inkomen dat u en uw eventuele partner samen verdienen. Ook een uitkering of alimentatie kan hierbij horen. Kinderbijslag, een 13^e maand en vakantiegeld horen er niet bij.

Is dit totale bedrag **netto per maand**:

1. Tussen de 0-750 euro	5. Tussen 1500-1750 euro	9. Tussen 2500-3000 euro
2. Tussen 750-1000 euro	6. Tussen 1750-2000 euro	10. Tussen 3000-3500 euro
3. Tussen 1000-1250 euro	7. Tussen 2000-2250 euro	11. Meer dan 3500 euro
4. Tussen 1250-1500 euro	8. Tussen 2250-2500 euro	

Dit is het einde van de vragenlijst. Controleert u alstublieft of u alle vragen heeft ingevuld. Mocht u nog opmerkingen hebben over de vragenlijst, of mocht u ons nog bepaalde dingen laten weten, dan kunt u die hieronder vermelden. U kunt de vragenlijst aan ons terugsturen in de bijgevoegde antwoordenvolp. Hierop hoeft u géén postzegel te plakken.

Hartelijk bedankt voor uw medewerking!

Ruimte voor eventuele opmerkingen:

Bijlage IX Topic lijsten

1. Interview geregistreeerde partners & gehuwden

1.1 *Achtergrond*

- datum partnerschap/huwelijk
- geslacht partner
- kinderen

1.2 *Waarom is de verbintenis aangegaan (niet: reden soort)*

- ceremonie
- liefde
- praktisch juridisch (bv testament)
- regelen (bv huis)
- geld
- status

1.3 *Waarom heeft u gekozen voor deze vorm?*

- ceremonie
- praktisch juridisch
- regelen
- geld
- status

1.4 *Waar heeft u informatie vandaan gehaald over de vorm?*

- internet
- notaris
- advocaat
- gemeente

1.5 *Problemen, ervaringen*

- buitenland
- kinderen

1.6 *Afschaffen geregistreerd partnerschap?*

- Mening

2. Topic lijst Flitsscheiding

2.1 *Achtergrond*

- datum partnerschap/huwelijk
- geslacht partner
- kinderen

2.2 *Redenen keuze voor een flitsscheiding*

- snel
- goedkoop
- harmonie
- rechtbank te zwaar

2.3 *Informatie*

- waar vandaan?

2.4 *Hoe is het convenant opgesteld?*

- welke partner meeste initiatief
- hulp van buitenaf?
- mediator/advocaat/notaris

2.5 *Problemen tijdens opstellen convenant?*

- huis
- kinderen
- geld

2.6 *Nu problemen bij naleven convenant?*

- geld/alimentatie
- kinderen

2.7 *Eindoordeel flitsscheiding*

- vergelijk met gewone scheiding

2.8 *Afschaffen flitsscheiding?*

- Mening

Bijlage X Literatuurlijst

1. Juridische literatuur

- Achermann en Caroni, 2001:** A. Achermann en M. Caroni, 'Homosexuelle und heterosexuelle Konkubinatspaare im schweizerischen Ausländerrecht', *RSDIE* 2001, p. 125-141.
- Adams, 1996:** W.A. Adams, 'Same-sex relationships and Anglo-Canadian choice of law: an argument for universal validity', *CYIL* 1996, p. 103-136.
- Agnosti, 2004:** E. Agnosti, 'Le mariage homosexuel? Peut-être jamais, peut-être demain: mais pas aujourd'hui, c'est certain?' *Carmen, Acte I, scène III, D* 2004, p. 2392-2395.
- Alleaume, 2000:** C. Alleaume, 'Solidarité contre solidarité. Étude comparative des avantages respectifs du mariage et du PACS au regard du droit du crédit', *D* 2000, p. 450-454.
- Allen, 1996:** B.A. Allen, 'A conflict of laws analysis for Oregon', *Will. LR* 1996, p. 619-675.
- Alt-Maes, 2000:** F. Alt-Maes, 'Le PACS à l'épreuve du droit pénal', *JCP Éd G* 2000, p. 2171-2178.
- Ancel en Lequette, 2001:** B. Ancel en Y. Lequette, *Les grands arrêts de la jurisprudence française de droit international privé*, Paris: Dalloz 2001.
- Andersen, 1997:** L. Andersen, 'Registered personal relationships', *Fam. Law* 1997, p. 174-177.
- Anton en Beaumont, 1990:** A.E. Anton en P.R. Beaumont, *Private international law. A treatise from the standpoint of Scots Law*, Edinburgh: W. Green, 1990.
- Asland, 2005:** J. Asland, 'Major legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners in Norway', in: K. Waaldijk (red.), *More or less together* (Documents de Travail nr. 125) Paris: INED 2005.
- Asunción Asín Cabrera, 2004:** M. Asunción Asín Cabrera, 'Le partenariat en droit espagnol: quel avenir pour une réglementation en droit international privé', in: A. Bonomi en B. Cottier (red.), *Aspects de droit international privé des partenariats enregistrés en Europe*, Zurich: Schulthess 2004, p. 71-84.
- Audit, 2000:** B. Audit, *Droit international privé*, Paris: Economica 2000.
- Audit, 2004:** M. Audit, 'L'interprétation autonome du droit international privé communautaire', *JDI* 2004, p. 789-808.
- August von Sachsen Gessaphe, 2004:** K. August von Sachsen Gessaphe, 'Le partenariat enregistré en droit international privé allemand', in: A. Bonomi en B. Cottier (red.), *Aspects de droit international privé des partenariats enregistrés en Europe*, Zurich: Schulthess 2004, p. 9-28.
- Baattrup, 2005:** S. Baattrup, 'Major legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners in Denmark', in: K. Waaldijk (red.), *More or less together* (Document de Travail, nr. 125) Paris: INED 2005.
- Bailey, 1998:** M. Bailey, 'How will Canada respond to same-sex marriages?', *Creighton LR* 1998, p. 105-119.
- Bailey, 2004:** M. Bailey, 'Beyond sexuality. Same-sex relationships across borders', *Rev. D. McGill* (49) 2004, p. 1005.
- Bailey-Harris, 1999:** R. Bailey-Harris, 'Third Stonewall Lecture – Lesbian and gay family values and the law', *Fam. Law* 1999, p. 560-570.
- Bailey-Harris, 2000:** R. Bailey-Harris, 'New families for a new society?', in: S. Cretney (red.), *Family law essays for the new millennium*, Bristol: Jordan Publishing 2000, p. 67-77.
- Bailey-Harris, 2001:** R. Bailey-Harris, 'Same-sex partnerships in English family law', in: R. Wintemute en M. Andenæs (red.), *Legal recognition of same-sex partnerships*, Oxford: Hart Publishing 2001, p. 605-619.
- Bainham, 1998:** A. Bainham, 'Gay survivors and lesbian parents: Sexual orientation in family law', *CLJ* 1998, p. 42-45.
- Bainham, 2000a:** A. Bainham, 'Homosexuality and the Lords: Shifting definitions of marriage and the family', *CLJ* 2000, p. 39-42.
- Bainham, 2000b:** A. Bainham, 'Family rights in the next millennium', *CLP* 2000, p. 471-503.
- Bainham, 2005:** A. Bainham, *Children: The modern law*, Bristol: Jordans 2005.
- Barlow, 1999:** A. Barlow, *Advising gay and lesbian clients*, London: Butterworths 1999.
- Barlow, 2001:** A. Barlow, *Cohabitants and the law*, London: Butterworths 2001.
- Barlow en Bisset Johnson, 2003:** A. Barlow en A. Bisset-Johnson, 'Cohabitation and the reform of Scots law', *JR* 2003, p. 105-128.

- Barlow en James, 2004:** A. Barlow en G. James, 'Regulating marriage and cohabitation in 21st century Britain', *MLR* 2004, p. 143-176.
- Barlow en Probert, 1999a:** A. Barlow en R. Probert, 'Addressing the legal status of cohabitation in Britain and France: Plus ça change ...?', *Web JCLI* 1999, <http://webjcli.ncl.ac.uk/1999/issue3/barlow3.html>.
- Barlow en Probert, 1999b:** A. Barlow en R. Probert, 'Reforming the rights of cohabitants – lessons from across the channel', *Fam.* 1999, p. 477-479.
- Barnich, 2000:** L. Barnich, 'Union libre et cohabitation légale, questions de droit international privé', in: D. Sterckx en J.-L. Ledoux (red.), *Mélanges offerts à R. De Valkeneer*, Brussels: Bruylant 2000, p. 1.
- Barton, 1996:** C. Barton, 'The homosexual in the family', *Fam. Law* 1996, p. 626-630.
- Barton, 1998:** C. Barton, 'Pre-marital contracts and equal shares on divorce', *Fam. Law* 1998, p. 423-424.
- Bates, 1999:** F. Bates, 'Same-sex marriages, conflict of laws and public policy. A modern commentary', *LLR* 1999, p. 49-76.
- Batiffol en Lagarde, 1983:** H. Batiffol en P. Lagarde, *Traité de droit international privé. Tome II*, Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence 1983.
- Batiffol en Lagarde, 1993:** H. Batiffol en P. Lagarde, *Traité de droit international privé. Tome I*, Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence 1993.
- Baur, 2001:** F.E. Baur, 'At the end of the fairy tale, will Heidi stay single? Same-sex partnerships in Switzerland', in: R. Wintemute en M. Andenæs (red.), *Legal recognition of same-sex partnerships*, Oxford: Hart 2001.
- Baurain, 1998:** P. Baurain, 'La cohabitation légale: miracle ou mirage législatif?', *Rev. not. Bel.* 1998, p. 618-627.
- Beignier, 2000:** B. Beignier, 'Pacte civil de solidarité: Problème quant à l'acte authentique', *Rép. Not.* 2000, p. 211-213.
- Beignier, 2001:** B. Beignier, 'Pacte civil de solidarité. Nécessité du double original', *Rép. Not.* 2001, p. 232-236.
- Beignier, 1998:** B. Beignier, 'A propos du concubinage homosexuel', *D* 1998, p. 215-217.
- Bell, 2002:** M. Bell, 'We are family? Same-sex partners and EU migration law', *MJ* 2002, p. 335-355.
- Bénabent, 1999:** A. Bénabent, *Droit civil. Les obligations*, Paris: Montchrestien 1999.
- Bénabent, 2001:** A. Bénabent, *Droit de la famille*, Paris: Litec 2001.
- Bernigaud, 2002:** S. Bernigaud, 'PACS et filiation', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages. Droit interne, droit international et droit comparé. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 183-191.
- Björgvinsson, 1997:** D.T. Björgvinsson, 'General principles and recent developments in Icelandic family law', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law*, Dordrecht: Nijhoff 1997, p. 215-236.
- Blair en Weiner 2003:** D.M. Blair en M.H. Weiner, *Family law in the world community. Cases, materials and problems in comparative and international family law*, Carolina Academic Press: Durham 2003.
- Boele-Woelki, 1999a:** K. Boele-Woelki, 'Le partenariat enregistré: législation des Pays-Bas' (26e maart 1999, Paris, Questions d'actualité en droit des personnes dans les Etats de la CIEC, Commission de l'Etat Civil).
- Boele-Woelki, 1999b:** K. Boele-Woelki, 'De prijs van het homohuwelijk', *FJR* 1999, p. 113.
- Boele-Woelki, 1999c:** K. Boele-Woelki, 'De wenselijkheid van een IPR-verdrag inzake samenleving buiten huwelijk', *FJR* 1999, p. 11-13.
- Boele-Woelki, 2000:** K. Boele-Woelki, 'Private international law aspects of registered partnerships and other forms of non-marital cohabitation in Europe', *Louisiana LR* 2000, p. 1053-1059.
- Boele-Woelki, 2001:** K. Boele-Woelki (red.), *Algehele gemeenschap van goederen: Afschaffen!?*, Deventer: Kluwer 2001.
- Boele-Woelki 2003:** K. Boele-Woelki, 'Registered partnership and same-sex marriage in The Netherlands', in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *EFL Series: Volume 1. Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 49-52.
- Boele-Woelki, Braat en Curry-Sumner, 2005:** K. Boele-Woelki, B. Braat en I. Curry-Sumner (red.), *EFL Series: Volume 9. European family law in action. Volume III: Parental responsibilities*, Antwerp: Intersentia 2005.
- Boele-Woelki, Braat en Sumner, 2003a:** K. Boele-Woelki, B. Braat en I. Sumner (red.), *EFL Series: Volume 2. European family law in action. Volume I: Grounds for divorce*, Antwerp: Intersentia 2003.
- Boele-Woelki, Braat en Sumner, 2003b:** K. Boele-Woelki, B. Braat en I. Sumner (red.), *EFL Series: Volume 3. European family law in action. Volume II: Maintenance between former spouses*, Antwerp: Intersentia 2003.
- Boele-Woelki en Schrama, 2000:** K. Boele-Woelki en W. Schrama, 'Die Rechtsstellung von Menschen mit homosexueller Veranlagung im niederländischen Recht', in: J. Basedow, K.J. Hopt en P. Dopffel (red.), *Die Rechtsstellung gleichgeschlechtlicher Lebensgemeinschaften*, Tübingen: Mohr Siebeck 2000, p. 70.

- Boele-Woelki en Schrama, 2005:** K. Boele-Woelki en W. Schrama, 'Die nichteheliche Lebensgemeinschaft im niederländischen Recht', in: J. Scherpe en N. Yassari (red.), *Die Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften. Beiträge zum ausländischen und internationalen Privatrecht. Teil 81*, Tübingen: J.C.B. Mohr 2005, p. 307-374.
- Boele-Woelki en Tange, 1989:** K. Boele-Woelki en P.C. Tange, 'De Deense Wet inzake het geregistreerd partnerschap: een voorbeeld voor Nederland?' *NJB* 1989, p. 1537-1543.
- de Boer, J., 1998:** J. de Boer, 'Familierechtelijke vernieuwingen', *NJB* 1998.
- de Boer, J. 2002:** J. de Boer, *Mr. C Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. Personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2002.
- Bogdan, 2001a:** M. Bogdan, 'Registered partnerships and EC law', in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *Legal recognition of same-sex couples in Europe*, Antwerp: Intersentia 2001, p. 171-177.
- Bogdan, 2001b:** M. Bogdan, 'Amendment of Swedish private international law regarding registered partnerships', *IPRax* (4) 2001, p. 353.
- Bogdan, 2004:** M. Bogdan, 'Private international law of registered partnerships in the Nordic countries', in: A. Bonomi en B. Cottier (red.), *Aspects de droit international privé des partenariats enregistrés en Europe*, Zurich: Schulthess 2004, p. 61-69.
- Bogdan en Ryrstedt, 1995:** M. Bogdan en E. Ryrstedt, 'Marriage in Swedish family law and Swedish conflicts of law', *FLQ* 1995, p. 675-684.
- Bonini Baraldi, 2005:** M. Bonini Baraldi, *Le nuove convivenze, tra discipline straniere e diritto interno*, Bologna: Kluwer IPSOA 2005.
- Bonomi, 2002:** A. Bonomi, 'Le nouveau règlement européen de divorce et de responsabilité parentale et ses implications pour la Suisse?: prélude à une Convention de 'Lugano II'?', *PJA* 2002, p. 248-262.
- Borghs, 1998:** P. Borghs, *Juridische aspecten van homoseksueel ouderschap. Het recht om lief te hebben*, Ghent: Mys & Breesch 1998.
- Borghs, 2004a:** P. Borghs, 'Homoseksualiteit en ouderschap: Actuele stand van zaken', *NJT* 2004, p. 290-302.
- Borghs, 2004b:** P. Borghs, 'Homoseksualiteit en ouderschap: Situatie in het buitenland en toekomstperspectief', *NJT* 2004, p. 326-336.
- Borrillo, 2001a:** D. Borrillo, 'The Pacte Civil de Solidarité in France' in: R. Wintemute en M. Andenæs (red.), *Legal recognition of same-sex partnerships*, Oxford: Hart Publishers 2001, p. 475.
- Borrillo, 2001b:** D. Borrillo, 'Le pacte civil de solidarité: une reconnaissance timide des unions de même sexe', *PJA* 2001, p. 299-306.
- Borrillo, Fassin en Iacub, 1999:** D. Borrillo, E. Fassin en M. Iacub, *Au-delà du PACS*, Paris: Presses Universitaires de France 1999.
- Bosse-Platière, 2002:** H. Bosse-Platière, 'PACS et autorité parentale', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages. Droit interne, droit international et droit compare. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 193-211.
- Braat, 2000:** B. Braat, 'Nieuw Frans relatierecht: de PACS', *FJR* 2000, p. 75.
- Braat, 2004:** B. Braat, *EFL Series: Volume 6. Indépendance et interdépendance patrimoniales des époux dans le régime matrimonial légal des droits français, néerlandais et suisse*, Antwerp: Stämpfli 2004.
- Braat, Oderkerk en Steenhoff, 1999:** B. Braat, M. Oderkerk en G. Steenhoff, *Huwelijksvermogensrecht in rechtsvergelijkend perspectief*, Utrecht: Universiteit Utrecht in opdracht van het Ministerie van Justitie 1999.
- Bradley, 2001:** D. Bradley, 'Regulation of unmarried cohabitation in West-European jurisdictions – determinants of legal policy', *IJLPF* 2001, p. 22-50.
- Bräm en Hasenböhler, 1998:** V. Bräm en F. Hasenböhler, *Das Familienrecht. Teilband II 1c. Die Wirkungen der Ehe im allgemeinen. Arts. 159-180. Zürich Kommentar*, Zurich: Schulthess Polygraphischer Verlag 1998.
- Brat, 1998:** S. Brat, 'Le nouveau régime de la cohabitation légale: modèle revu et corrigé', *Divorce* 1998, p. 121-125.
- Braun, 2003:** J. Braun, 'Das Lebenspartnerschaftsgesetz auf dem Prüfstand – BVerfG, NJW, 2002, 2543', *NJW* 2003, p. 21.
- Bridge en Swindels, 2003:** C. Bridge en H. Swindels, *Adoption. The modern law*, Bristol: Jordans 2003.
- Broberg, 1996:** M. Broberg, 'Registered partnership for same-sex couples in Denmark', *CFLQ* 1996, p. 149-155.
- Broekhuijsen-Molenaar, 1999:** A. Broekhuijsen-Molenaar, 'Goorloofdheid van draagmoederschap naar Nederlands (wenselijk) recht' in: K. Boele-Woelki en M. Oderkerk (red.), *(On)geoorloofdheid van het draagmoederschap in rechtsvergelijkend perspectief*, Intersentia: Antwerp 1999, p. 33-45.

- Bucher, 1994:** A. Bucher, 'Jurisprudence suisse en matière de droit international privé des personnes et de la famille', *RSDIE* 1994, p. 279-282.
- Bucher, 2001:** A. Bucher, 'Jurisprudence suisse en matière de droit international privé des personnes et de la famille', *RSDIE* 2001, p. 205-250.
- Bucher, 2004a:** A. Bucher, *Le couple en droit international privé*, Basel: Helbing & Lichtenhahn 2004.
- Bucher, 2004b:** A. Bucher, 'Le regard du législateur suisse sur les conflits de lois en matière de partenariat enregistré', in: A. Bonomi en B. Cottier (red.), *Aspects de droit international privé des partenariats enregistrés en Europe*, Zurich: Schulthess 2004, p. 137-147.
- Bucher en Bonomi, 2004:** A. Bucher en A. Bonomi, *Droit international privé*, Basel: Helbing & Lichtenhahn 2004.
- Buckley en Ribstein, 2001:** F.H. Buckley en L.E. Ribstein, 'Calling a truce in the marriage wars', *University of Illinois Law Review* 2001, p. 561-608.
- van der Burg, 1997:** W. van der Burg, 'Het huwelijk – een omstreden instituut', *NJB* 1997, p. 1321-1325.
- van der Burght en Doek, 2002:** G. van der Burght en J.E. Doek, *Pitlo. Deel 1. Personen- en Familierecht*, Deventer: Kluwer 2002.
- Burrows, 2002:** N. Burrows, 'This is Scotland's Parliament; let Scotland's Parliament legislate', *JR* 2002, p. 213-236.
- Cabrillac, 1999:** R. Cabrillac, 'Libres propos sur le PACS', *D* 1999, p. 71-74.
- Cabrillac, 2004:** R. Cabrillac, *Droit civil. Les régimes matrimoniaux*, Paris: Montchrestien 2004.
- Calais-Auloy, 1998:** M-T. Calais-Auloy, 'Faut-il craindre le contrat d'union civile et sociale?', *Les Petites Affiches* (37) 1998, p. 6-7.
- Calvo Caravaca en Carrascosa González, 2006:** A.L. Calvo Caravaca en J. Carrascosa González, 'Matrimonio entre personas del mismo sexo y el derecho internacional privado Español', *Diario la Ley* (6391) 2006.
- Canor, 2000:** I. Canor, 'Equality for lesbians and gay men in the European legal order – 'they shall be male and female'', *MJ* 2000, p. 273-299.
- Carbonnier, 2002:** J. Carbonnier, *Droit civil. Tome II. La famille, l'enfant, le couple*, Paris: Presses Universitaires de France 2002.
- Castel en Walker, 2005:** J.-G. Castel en J. Walker, *Canadian Conflict of Laws*, Ottawa: Butterworths 2005.
- Champenois, 2002 :** G. Champenois, 'Les présomptions d'indivision dans le PACS', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages. Droit interne, droit international et droit compare. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 83-95.
- Chanteloup, 2000:** H. Chanteloup, 'Menus propos autour du pacte civil de solidarité en droit international privé', *Gaz. Pal.* 2000, p. 4
- Clarkson en Hill, 2002:** C.M.V. Clarkson en J. Hill, *Jaffey on conflict of laws*, London: Butterworths/LexisNexis 2002.
- Clive, 1992:** E.M. Clive, *The law of husband and wife in Scotland*, Edinburgh: W. Green 1997.
- Coene, 1998:** E. Coene, 'Wetsontwerp aangaande de wettelijke samenwoning', *EJ* 1998, p. 67-68.
- Coester, 2002:** M. Coester, 'Same-sex relationships: a comparative assessment of legal developments across Europe', *FamPra.ch* 2002, p. 748-764.
- Coester, 2006:** M. Coester, 'Art. 17b nrs. 127-142', in: *Münchener Kommentar, Internationales Privatrecht*, München: C.H. Beck, 2006.
- Coipel, 1993:** N. Coipel, 'Réflexions sur la loi applicable aux effets du mariage', *Rev. trim. dr. fam.* 1993, p. 141-179.
- Collier, 2001:** J. Collier, *Conflict of laws*, Cambridge: Cambridge University Press 2001.
- Collins, 2000:** L. Collins, *Dicey and Morris on the conflict of laws*, London: Sweet and Maxwell 2000.
- Collins, 2004:** L. Collins, *Dicey and Morris on the conflict of laws. Fourth supplement to the thirteenth edition*, London: Sweet and Maxwell 2004.
- Conway, 2004:** H.L. Conway, 'The Gender Recognition Bill', *Fam.* 2004, p. 140-141.
- Cornu, 1997:** G. Cornu, *Les régimes matrimoniaux*, Paris: Presses Universitaires de France 1997.
- Cornu, 2003:** G. Cornu, *Droit civil. La famille*, Paris: Montchrestien 2003.
- Cottier, 2005:** M. Cottier, 'Registered partnerships for same-sex couples in Switzerland: constructing a new model of family relationships', in: M. MacClean (red.), *Family law and family values*, Oxford: Hart Publishing 2005, p. 181-200.
- Crawford, 1998:** E.B. Crawford, *International private law in Scotland*, Edinburgh: W. Green 1998.
- Cretney et al., 2003:** S. Cretney, J. Masson en R. Bailey-Harris, *Principles of family law*, London: Butterworths 2003.
- Currie, Kay en Kramer, 2001:** D.P. Currie, H.H. Kay en L. Kramer, *Conflict of laws. Cases-Comments-Questions*, St. Paul, Minnesota: West Group 2001.

- Curry-Sumner, 2005a:** I. Curry-Sumner, *All's well that ends registered? The substantive and private international law aspects of non-marital registered relationships in Europe*, Antwerp: Intersentia 2005.
- Curry-Sumner, 2005b:** I. Curry-Sumner, 'General patterns in registration schemes for unmarried couples and the implications for Ireland', *IJFL* (3) 2005, p. 187-195.
- Curry-Sumner, 2005c:** I. Curry-Sumner, 'Uniform patterns regarding same-sex relationships', *ILF* 2005, p. 9-14.
- Curry-Sumner, 2006:** I. Curry-Sumner, 'It's marriage Jim but not as we know it! Is it ban on same-sex marriage in the United Kingdom still justified?', *IJFL* (4) 2006, p. 2-10.
- Curry-Sumner en Vonk, 2006:** I. Curry-Sumner en M. Vonk, 'Adoptie door paren van gelijk geslacht: wie probeert de wet te beschermen?', *FJR* 2006, p. 226-229.
- Damslet, 1993:** O. Damslet, 'Same-sex marriage', *NYLSJHR* 1993, p. 555-593.
- De Busschere, 1999:** C. De Busschere, 'Het wettelijke samenwonen', *Notaris* 1999, p. 18-25.
- De Kezel, 1999:** E. De Kezel, 'De wet tot invoering van de wettelijke samenwoning: Een maat voor niets?', *AJT* 1999-2000, p. 129.
- Debusscher, 1999:** E. Debusscher, 'De wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning en zijn belang voor de notariële praktijk', *WA* 1999, p. 165-170.
- Dekeuwer-Défossez, 2001:** F. Dekeuwer-Défossez, 'PACS et famille. Retour sur l'analyse juridique d'un contrat controversé', *Rev. trim. dr. civ.* 2001 p. 529-546.
- Dekeuwer-Défossez en Decoux, 2002:** F. Dekeuwer-Défossez en A. Decoux (red.), *Droit des personnes et de la famille*, Paris: Collection Lamy Droit Civil 2002.
- Deschenaux et al., 2000:** H. Deschenaux, P-H. Steinauer, en M. Baddeley, *Les effets du mariage*, Bern: Stämpfli 2000.
- Dethloff, 2001:** N. Dethloff, 'Reform of German family law – a battle against discrimination', *EJLR* 2001, p. 221-241.
- Dethloff, 2003:** N. Dethloff, 'Arguments for and against unification and harmonisation of family law in Europe', in K. Boele-Woelki (red.), *EFL Series: Volume 4. Perspectives for the unification and harmonisation of family law in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 37-64.
- Devers, 2004:** A. Devers, *Le concubinage en droit international privé*, Paris: LGDJ 2004.
- Dibos-Lacroux, 2001:** S. Dibos-Lacroux, *PACS: Le guide pratique. Pour qui? Pourquoi? Comment?*, Paris: PART 2001.
- Diwan, 2000:** P. Diwan, *Law of marriage & divorce. Indian Personal Law Series*, Delhi: Universal 2000.
- Doek, 2000:** J.E. Doek. 'Het gezag over minderjarigen, iets over een doolhof en het zoeken van (rode?) draden', *FJR* 2000, p. 217-226.
- Doek, 2004:** J.E. Doek, 'Rechten van kinderen: some concluding observations and recommendations. Afscheidsrede', Amsterdam: Vrije Universiteit 2004.
- Dörner, 2004:** H. Dörner, 'Grundfragen der Anknüpfung gleichgeschlechtlicher Partnerschaften', in: *Festschrift für E. Jayme, Band I*, 2004, p. 143.
- Douglas, 2000a:** G. Douglas, 'Supporting families', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law*, Britsol: Jordans 2000.
- Dutoit, 2005:** B. Dutoit, *Droit international privé suisse. Commentaire de la loi fédérale du 18 décembre 1987*, Basel: Stämpfli Verlag 2005.
- Edwards en Griffiths, 1997:** L. Edwards en A. Griffiths, *Family Law*, Edinburgh: W. Green 1997.
- Eekelaar, 1994:** J. Eekelaar, 'Parenthood, social engineering and rights', in: D. Morgan en G. Douglas (red.), *Constituting families: A study in governance*, Stuttgart: Franz Steiner 1994.
- Eekelaar, 1998:** J. Eekelaar, 'Registered same-sex partnerships and marriages – a statistical comparison', *Fam Law*, 1998, p. 561.
- Eggen, 2003:** M. Eggen, *Praxis der Rechtspsychologie* (13.1) 2003, p. 25.
- Elhoueiss, 2005:** J.-L. Elhoueiss, 'Retour sur la qualification *leges causae* en droit international privé', *JDI* 2005, p. 281-313.
- Erauw, 1985:** J. Erauw, *Beginselen van international privaatrecht*, Ghent: Story-Scientia 1985.
- Erauw, 2001a:** J. Erauw, 'De codificatie van het Belgisch internationaal privaatrecht met het ontwerp van Wetboek IPR', *RW* 2001-2002, p. 1557-1566.
- Erauw, 2001b:** J. Erauw, 'Een terugblik naat het IPR bij de uitgang van de twintigste Eeuw', *TPR* 2001, p. 55-67.
- Erauw, 2002:** J. Erauw, 'Brief description of the draft Belgian code of private international law', in: P. Sarcevic en P. Volken (eds.), *Volume 4. Yearbook of private international law*, The Hague: Kluwer 2002.

- Erauw, 2002:** J. Erauw, 'Het voorstel van Belgische wetboek internationaal privaatrecht en zijn algemene beplanningen', *WPNR* (6537) 2002 p. 481-490.
- Erauw, 2004:** J. Erauw, 'Het vernieuwde internationaal privaatrecht van België wordt van kracht', *RW* 2004, p. 121-132.
- Erauw, 2005:** J. Erauw, 'Het aankomende Wetboek IPR en de nieuwe minister en de senaat', Ghent: ipr.be 2005, toegankelijk via www.ipr.be.
- Erauw en Verhellen, 1999:** J. Erauw en J. Verhellen, 'Het conflictenrecht van de wettelijke samenwoning internationaal aspecten van de niet-huwelijkse samenwoningsvorm', *EJ* 1999, p. 150-161.
- van Erp, 2005:** S. van Erp, 'European Private International Law as a Transition Stage?', *EJCL* (6.1) 2002.
- Espinar Vicente, 1990:** J.M. Espinar Vicente, *El matrimonio y las familias*, Madrid 1986, p. 152.
- Estin, 2004:** A. Laquer Estin, 'Human rights, pluralism and family law', in: P. Lødrup en E. Modvar (red.), *Family life and human rights*, Oslo: Gyldendal 2004, p. 210-228.
- Ettelbrick, 2001:** P.L. Ettelbrick, 'Domestic partnership, civil unions or marriage. One size does not fit all', *ALR* 2001, p. 905-911.
- Festy, 2001:** P. Festy, 'PACS l'impossible bilan', *Population et Sociétés* 2001.
- Flour, 1999:** Y. Flour, 'Breves remarques sur l'indivision entre partenaires d'un pacte civil de solidarité', *Gaz. Pal.* 1999, p. 284.
- Forder, 1997:** C. Forder, 'Re-thinking marriage, parenthood and adoption', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law 1995*, Dordrecht: Nijhoff 1997, p. 359-382.
- Forder, 1999a:** C. Forder, 'National report on The Netherlands', Den Haag: Raad van Europa, 5^e Europees bijeenkomst inzake Familierecht, 15^e maart 1999.
- Forder, 1999b:** C. Forder, 'Spiegelmatrimoniael', *NJB* 1999, p. 1559-1560.
- Forder, 1999c:** C. Forder, 'National report on Iceland', The Hague: Council of Europe, 5^e Europees bijeenkomst inzake Familierecht, 15^e maart 1999.
- Forder, 2000a:** C. Forder, 'Opening up marriage to same sex partners and providing for adoption by same sex couples, managing information on sperm donors and lots of private international law', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law 2000 Edition*, Britsol: Jordans 2000, p. 239-277.
- Forder, 2000b:** C. Forder, 'European models of domestic partnership laws: the field of choice', *CJFL* 2000, p. 371-454.
- Forder, 2001:** C. Forder, 'To marry or not to marry: that is the question', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law. 2001 Edition*, Bristol: Family Law 2001, p. 301-320.
- Forder en Verbeke, 2005:** C. Forder en A. Verbeke, *Geen woorden maar daden*, 2005.
- Forsyth, 1996:** C.F. Forsyth, *Private international law: The modern Roman-Dutch law including the jurisdiction of the Supreme Court*, Cape Town: Juta 1996.
- Frank, 2001:** R. Frank, 'Civil marriages without legal consequences', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law*, Bristol: Jordans 2001.
- Freeman, 2002:** M. Freeman, 'Some reflections on gay marriages at the beginning of the twenty-first century', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages, droit intern, droit international et droit compare. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 357-373.
- Freiburghaus, 2001:** D. Freiburghaus, 'Schweiz: Aktueller Stand der Diskussion über eine Gesetzgebung für gleichgeschlechtliche Paare', *AJT* 2001, p. 243-251.
- Frensel, 2001:** F. Frensel, 'L'intérêt de la qualification de l'acte dans le cadre d'une mesure de protection juridique', *Rev. jur. per. fam.* 2001, p. 6.
- Fridriksdóttir, 2005:** H. Fridriksdóttir, 'Major legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners in Iceland', in: K. Waaldijk (red.), *More or less together* (Documents de Travail nr. 125) Paris: INED 2005.
- Frye en Meiselman, 2001:** P.R. Frye en A.D. Meiselman, 'Same-sex marriages have existed legally in the United States for a long time now', *ALR* 2001, p. 1031-1068.
- Fulchiron, 2000:** H. Fulchiron, 'Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé', *JDI* 2000, p. 889.
- Fulchiron, 2001a:** H. Fulchiron, 'Les présomptions d'indivision et de communauté dans le couple', *Rép. Not.* 2001, p. 949-969.
- Fulchiron, 2001b:** H. Fulchiron, 'La séparation du couple en droit international privé', *PA* (62) 2001, p. 4.

- Fulchiron, 2002:** H. Fulchiron, 'Couples, mariages et différence des sexes: une question de discrimination', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages. Droit interne, droit international et droit compare. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 29-52.
- Fulchiron, 2004:** H. Fulchiron, 'Pacs et partenariats enregistrés en DIP français', in: A. Bonomi en B. Cottier (red.), *Aspects de droit international privé des partenariats enregistrés en Europe*, Zurich: Schulthess 2004, p. 85-84.
- Garcia Cantero, 1996:** G. Garcia Cantero, 'Marriage before the mayor and other matters' in: A. Bainham, *International survey of family law 1994*, Dordrecht: Nijhoff 1996
- Gaudu, 1998:** F. Gaudu, 'A propos du contrat d'union civile: critique d'un profane', *D* 1998, p. 19-24.
- Gavidia Sanchez, 1999:** J.V. Gavidia Sanchez, '¿Es la unión libre una situación análoga al matrimonio?', *Revista Jurídica del Notariado* 1999, p. 199-355.
- Gee en Webber 2005:** G. Gee en G.C.N. Webber, 'Same-sex marriage in Canada: Contributions from the courts, the executive and Parliament', *King's College Law Journal* (16.1) 2005, p. 132-143.
- Gerards, 2002:** J. Gerards, *Rechterlijke toetsing aan het gelijkheidsbeginsel. Een rechtsvergelijkend onderzoek naar een algemeen toetsingsmodel*, Den Haag: SDU 2002.
- Gijbels, 2003:** L.J.H. Gijbels, 'Reparatie van de flitsscheiding', *EB* 2003, p. 127-130.
- Gijbels en Kamerling, 2003:** L.J.H. Gijbels en J.A. Kamerling, 'De flitsscheiding; een snelle route maar niet zonder haken en ogen!', *JBN* 2003, p. 3-4.
- Girsberger en Droese, 2001:** D. Girsberger en L. Droese, 'Registrierte Partnerschaften – schweizerisches IPR de lege ferenda', *RSDIE* 2001, p. 73-100.
- Glennon, 2000:** L. Glennon, 'Fitzpatrick v. Sterling Housing Association Ltd – An endorsement of the functional family?', *IJLPF* 2000, p. 226-255.
- Gómez, 1990:** Y. Gómez, *Familia y matrimonio en la constitución española de 1978*, Madrid: Publicaciones del Congreso de los Diputados 1990, p. 188-189.
- González Beilfuss, 2004a:** C. González Beilfuss, *Parejas de hecho y matrimonios del mismo sexo en la unión europea*, Madrid: Marcial Pons 2004.
- González Beilfuss, 2004b:** C. Gonzalez Beilfuss, 'Non-marital cohabitation, registered partnership and same-sex marriage', in: P. Šarčević, P. Volken en A. Bonomi (red.) *Yearbook of private international law. Volume VI*, Bern: Stämpfli 2004, p. 185-202.
- González Beilfuss, 2005:** C. González Beilfuss, 'Spanish national report', in: K. Boele-Woelki, B. Braat en I. Curry-Sumner (red.), *European Family Law in Action: Volume III. Parental responsibilities*, Antwerp: Intersentia 2005.
- Goonsekere, 2000:** S. Goonsekere, 'Human rights as the foundation for family law reform', *IJCR* 2000, p. 83-99.
- Goossens, 1984:** B. Goossens, 'Recht in kort bestek. De homosexueel en zijn relatie tot een partner in het kader van artikel 8 §1 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens', *JF* 1984-1985, p. 527-541.
- Goransson, 1998:** L. Goransson, 'International trends in same-sex marriage' in: R.P. Cabaj en D.W. Purcell (red.), *On the road to same-sex marriage*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers 1998, p. 165.
- Gourdou en Lemouland, 2004:** J. Gourdou en J.-J. Lemouland, 'Contentieux à l'occasion de la déclaration d'un PACS: les juridictions administratives ne sont pas compétentes', *D* 2004, p. 295-299.
- de Graaf, 2003:** J.H. de Graaf, 'De modernisering van het ouderlijk gezag, de afgelopen twee decennia', *Advocatenblad* 2003, p. 792-794.
- Graham-Siegenthaler, 1995:** B. Graham-Siegenthaler, 'International marriage and divorce regulation and recognition in Switzerland', *FLQ* 1995, p. 685-700.
- Granet, 2002:** F. Granet, 'Concubinages, partenariats enregistrés et mariages entre homosexuels en Europe', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages. Droit interne, droit international et droit compare. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 375-392.
- Granet en Lécuyer, 1999/2001:** F. Granet en H. Lécuyer, *Juris-Classeur Droit Civil, V^o Pacte Civil de Solidarité*, Fasc. 10, Supplement 11.
- Gremper, 2004:** P. Gremper, 'Vermögensrechtliche Wirkungen der eingetragenen Partnerschaft', *FamPra.ch* 2004, p. 475-506.
- Grillet-Ponton, 2002:** D. Grillet-Ponton, 'Quasi-conjugalité, pluri et post-conjugalité: Libres propos sur quelques situations atypiques', *JCP Éd. G* 2002, p. 229-234.
- Grimaldi, 2001:** M. Grimaldi (ed.), *Droit patrimonial de la famille. 2001-2002*, Paris: Dalloz 2001.
- Grillet-Ponton, 2002:** D. Grillet-Ponton, 'La fiscalité du PACS', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages. Droit interne, droit international et droit compare. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 271-284.

- de Groot, 2002:** G.R. de Groot, *Personen- en familierecht*, Dordrecht: Kluwer 2002, losbladig.
- Grossen en Guillod, 1989:** J.-M. Grossen en O. Guillod, 'Le concubinage en droit Suisse', in: J. Rubellin-Devichi (ed.), *Les concubinages en Europe*, Paris: Centre National de la Recherche 1989, p. 269-299.
- Grütter en Summermatter, 2004:** M. Grütter en D. Summermatter, 'Das Partnerschaftsgesetz', *FamPra.ch* 2004, p. 449-474.
- Guiho, 1993:** P. Guiho, *Droit civil. 3: La famille*, Paris: L'Hermès 1993.
- Guillaume, 2002:** F. Guillaume, 'Une proposition de réglementation du partenariat insérable dans la LDIP' in: F. Guillaume en R. Arn (red.), *Cohabitation non maritale. Evolution récente en droit suisse et étranger*, Geneva: Librairie Droz 2002, p. 180-199.
- Guillemard en Pruijner, 2006:** S. Guillemard en A. Pruijner, 'Les couples de personnes de même sexe: aspects de droit international privé canadien', Rapport voor het wereld congres voor rechtsvergelijking, 2006, te raadplegen op www.law.uu.nl/aidc-utrecht-2006.
- Guillod, 1997:** O. Guillod, 'Choosing its own way or following others?', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law 1995*, Dordrecht: Nijhoff 1997, p. 487-502.
- Hale, 2004:** B. Hale, 'Homosexual rights', *CFLQ* 2004, p. 125-134.
- Hamilton en Perry, 2002:** C. Hamilton en A. Perry (red.), *Family law in Europe*, London: Butterworths 2002.
- Hangartner, 2001:** Y. Hangartner, 'Verfassungsrechtliche Grundlagen einer registrierten Partnerschaft für gleichgeschlechtliche Paare', *AJT* 2001, p. 252-263.
- Harper et al., 2005:** M. Harper, M. Downs, K. Landells en G. Wilson, *Civil Partnership. The New Law*, Bristol: Family Law 2005.
- Hauser, 1998:** J. Hauser, *Comité de réflexion sur les conséquences financières de la séparation des couples. Le projet de pacte d'intérêt commun*, Paris: Ministry of Justice 1998.
- Hauser, 1999:** J. Hauser, 'Aujourd'hui et demain, le Pacs', *Droit de la famille* (8/9) 1999, p. 6.
- Hauser, 2000:** J. Hauser, 'Statut civil des partenaires', *JCP Éd N* 2000, p. 411-415.
- Hauser, 2001:** J. Hauser, 'Le pacte civil de solidarité est-il un contrat consensuel ou un contrat solennel', *Rép. Not.* 2001, p. 673-679.
- Hausheer, 1999:** H. Hausheer, 'Die wesentlichen Neuerungen des neuen Scheidungsrechts', *Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins* (135) 1999, p. 1-35.
- Hausheer, Reusser en Geiser, 1999:** H. Hausheer, R. Reusser en T. Geiser, *Berner Kommentar zum schweizerischen Privatrecht, Die Wirkungen der Ehe im allgemeinen*, Bern: Stämpfli 1999.
- Hausmann, 2000:** R. Hausmann, 'Überlegungen zum Kollisionsrecht registrierter Partnerschaft', in: P. Gottwald, E. Jayme en D. Schawb (red.), *Festschrift für Dieter Henrich zum 70. Geburtstag*, Bielefeld: Gieseking 2000, p. 241.
- Hay, 2006:** P. Hay, 'Recognition of same-sex legal relationships in the United States', Rapport voor het wereld congres voor rechtsvergelijking, 2006, te raadplegen op www.law.uu.nl/aidc-utrecht-2006.
- Hegnauer, 1984:** C. Hegnauer, *Berner Kommentar. Volume II. Die Verwandtschaft. Teilband 1. Die Entstehung des Kindesverhältnisses*, Bern: Verlag Stämpfli AG, 1984.
- Hegnauer en Breitschmid, 2000:** C. Hegnauer en C. Breitschmid, *Grundriss des Eherechts*, Bern: Stämpfli 2000.
- Heida, 2000:** A. Heida, *Gids geregistreerd partnerschap*, Deventer: Kluwer 2000.
- Heida, 2002:** A. Heida, 'Vaderschapsprocedures en DNA-onderzoek', *FJR* 2002, p. 122-129.
- Heida, 2003:** A. Heida, 'Problemen bij flits scheiding, een inventarisatie', *EB* 2003, p. 112.
- Heini et al., 1993:** A. Heini et al., *Kommentar zum Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht (IPRG) vom 1. Januar 1989*, Zurich 1993.
- Helin, 1999:** M. Helin, 'Enforcement of custody, access and residence orders, intercountry adoptions and registration of same-sex couples', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law 1997*, Dordrecht: Nijhoff 1999.
- Henneron, 2003:** S. Henneron, 'New forms of cohabitation: private international law aspects of registered partnerships' in: K. Boele-Woelki (red.), *EFL Series: Volume 4, Perspectives for the harmonisation and unification of family law in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 462-470.
- Henson, 1993:** D.M. Henson, 'A comparative analysis of same-sex partnership protections: recommendations for American reform', *IJLF* 1993, p. 181-189.
- Henstra, 1998:** A. Henstra, 'Kroniek van het personen- en familierecht', *Nemesis* 1998, p. 181-189.
- Henstra, 2002:** A. Henstra, *Van afstamming naar ouderschapsrecht*, Amsterdam: Boom Juridische Uitgevers 2002.
- Herring, 2003:** J. Herring, *Family law*, Harlow, England: Pearson Publishing 2003.

- Heyvaert, 2002:** A. Heyvaert, *Belgisch internationaal privaatrecht, een inleiding*, Mechelen: Kluwer 2002.
- Hitchings, 2003:** E., Hitchings, 'Mendoza v. Ghaidan – Two steps forward, one step back', *CFLQ* 2003, p. 313-325.
- Hoevenaars, 1997:** P.P.M. Hoevenaars, 'Het wetsvoorstel partnerschapregistratie', *WPNR* (6264) 1997, p. 226-232.
- Hohloch en Kjelland, 2001:** G. Hohloch en C. Kjelland, 'The new German conflicts rules for registered partnerships', *Yearbook of private international law* 2001, p. 223-235.
- de Hondt en Holtrust, 1996:** I. de Hondt en N. Holtrust, 'Met het afstammingsrecht naar de eenentwintigste eeuw', *NJB* 1996, p. 754.
- Honsell, Vogt en Geiser, 2002:** H. Honsell, P. Vogt en T. Geiser (red.), *Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht. Zivilgesetzbuch I*, Basel: Helbing & Lichtenhahn 2002.
- Honsell, Vogt en Schnyder, 1996:** H. Honsell, P. Vogt en A. Schnyder (red.), *Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht. Internationales Privatrecht*, Basel: Helbing & Lichtenhahn 2002.
- Hörster, 2001:** H.E. Hörster, 'Does Portugal need to legislate on *de facto* unions?', *IJLPF* 2001, p. 274-279.
- Houbolt, 2001:** K. Houbolt, 'Wettelijke samenlevingsvormen in België, Frankrijk en Nederland', *FJR* 2001, p. 108-110.
- Houserand en Huet-Weiller, 1993:** J. Houserand en D. Huet-Weiller, *Traité de droit de la famille. Part I: Foundation et vie de la famille*, Paris: Librairie Général de Droit et de Jurisprudence 1993.
- Huet, 2002:** A. Huet, 'Le séparation des concubins en droit international privé', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages. Droit interne, droit international et droit compare. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 539-554.
- Hunter-Henin, 2004:** M. Hunter-Henin, *Pour une redéfinition du statut personnel*, Marseille: Presses Universitaires d'Aix-Marseille 2004.
- Inglis, 2001a:** A. Inglis, 'We are family? The uneasy engagement between gay men, lesbians and family law', *Fam. Law* 2001, p. 830-834.
- Inglis, 2001b:** A. Inglis, 'We are family (after all) – inclusive family law', *Fam. Law* 2001, p. 895-899.
- Jakob, 2002:** D. Jakob, *Die eingetragene Lebenspartnerschaft im Internationalen Privatrecht*, Cologne: Verlag Dr. Otto Schmidt, Schriften der Deutschen Notarrechtlichen Vereinigung 2002.
- Jansegers, 2002:** K. Jansegers, 'Problemen bij de erkenning in België van de Nederlandse 'flitsscheiding'', *Ipr.be* 2002, p. 61-75.
- Jänterä-Jareborg, 2003:** M. Jänterä-Jareborg, 'Registered partnerships in private international law: Scandinavian approach' in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *EFL Series: Volume 1. Legal recognition of same-sex couples in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 137-158.
- Jänterä-Jareborg, 2006:** M. Jänterä-Jareborg, 'Parenthood for same-sex couples: Challenges of private international law from a Scandinavian perspective' (nog niet verschenen).
- Jänterä-Jareborg en Sörgjerd, 2004:** M. Jänterä-Jareborg en C. Sörgjerd, 'The experiences with registered partnership in Scandinavia', *FamPra.ch* 2004, p. 577-597.
- Jeppesen-de Boer, 2005:** C.G. Jeppesen-de Boer, 'Administratieve echtscheiding in Denemarken', *FJR* 2005, p. 231-235.
- Jessurun d'Oliveira, 1995:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Geregistreerd partnerschap en de Europese Unie', *NJB* 1995, p. 1566-1570.
- Jessurun d'Oliveira, 1996:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Het raadselachtige buitenland, de partnerschapregistratie en het burgerlijk huwelijk voor homo's en lesbo's', *NJB* 1996, p. 755-756.
- Jessurun d'Oliveira, 2000a:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Registered partnerships, PACSs and private international law', *RDIPP* 2000, p. 293.
- Jessurun d'Oliveira, 2000b:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Freedom of movement and registered partners in the European Union', in: J. Basedow (red.), *Liber Amicorum Kurt Siebr*, The Hague: T.M.C Asser 2000.
- Jessurun d'Oliveira, 2000c:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Het pacte civil de solidarité, het geregistreerd partnerschap en het Nederlandse internationaal privaatrecht', *NJB* 2000, p. 884-886.
- Jessurun d'Oliveira, 2001a:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Vrijheid van verkeer voor geregistreerde partners in de Europese Unie', *NJB* 2001, p. 205-210.
- Jessurun d'Oliveira, 2001b:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'De Europese Commissie erkent het Nederlands huwelijk', *NJB* 2001, p. 2035-2040.
- Jessurun d'Oliveira, 2002:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Het homohuwelijk en de Europese Unie', *NJB* 2002, p. 973.

- Jessurun d'Oliveira, 2003:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Autonome kwalificatie in het internationaal privaatrecht: geregistreerde niet-huwelijkse relaties', in: K. Boele-Woelki, C.H. Brants, en G.J.W. Steenhoff (red.), *Het plezier van de rechtsvergelijking. Opstellen over unificatie en harmonisatie van het recht in Europa, aangeboden aan prof. mr. E.H. Hondius bij gelegenheid van zijn afscheid als voorzitter en bestuurslid van de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking*, Deventer: Kluwer 2003, p. 141-154.
- Jessurun d'Oliveira, 2004:** H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Een plan voor het Nederlandse voorzitterschap van de EU: erkenning van geregistreerde niet-huwelijkse relaties', *NJB* 2004, p. 1170-1171.
- Joppe, 2000a:** I.S. Joppe, 'Het geregistreerd partnerschap in het Nederlandse IPR (I)', *WPNR* 2000, p. 371-375.
- Joppe, 2000b:** I.S. Joppe, 'Het geregistreerd partnerschap in het Nederlandse IPR (II)', *WPNR* 2000, p. 391-395.
- Joppe, 2003:** I.S. Joppe, *Huwelijksvermogensrecht*, Deventer: Kluwer 2003.
- Josselin-Gall, 2000:** M. Josselin-Gall, 'Pacte civil de solidarité. Quelques éléments de droit international privé', *JCP Éd. N.* 2000, p. 489.
- Kaddous, 2001:** C. Kaddous, 'La situation des partenaires de même sexe en droit communautaire et dans le cadre de l'Accord sectoriel sur la libre circulation des personnes entre la Suisse et l'Union européenne', *RSDIE* 2001, p. 143-172.
- Kaddous, 2004:** C. Kaddous, 'Le droit communautaire et les partenaires de même sexe', *FamPra.ch* 2004, p. 598-621.
- Kaiser, 2002:** D. Kaiser, 'Entpartnerung – Aufhebung der eingetragenen Lebenspartnerschaft gleichgeschlechtlicher Partner', *FamRZ* 2002, p. 866.
- Katz, 1999:** S. Katz, 'Domestic partnership laws', in: A. Bainham (ed.), *International survey of family law 1997*, Dordrecht: Nijhoff 1999.
- Kemper, 2005:** R. Kemper, 'Der zweite Schritt. Die Lebenspartnerschaft auf dem Weg vom eheähnlichen zum ehelichen Rechtsinstitut', *Forum Familien- und Erbrecht* (3) 2005, p. 88-96.
- Kessler, 2004:** G. Kessler, *Les partenariats enregistrés en droit international privé*, Paris: LGDJ 2004.
- Khairallah, 2000:** G. Khairallah, 'Les "partenariats organisés" en droit international privé (propos autour de la loi du 15 novembre 1999 sur le pacte civil de solidarité)', *Rev. crit. DIP* 2000, p. 317-330.
- Khaitan, 2001:** T. Khaitan, 'Validity of same sex marriages in private international law', *Alternative Law Forum*, <http://www.altlawforum.org/Resources/lexlib/samesex/view?searchterm=private%20india>
- Kiernan, 1999:** K. Kiernan, 'Cohabitation in Western Europe', *Population Trends* 1999, p. 25-32.
- Kiernan, 2001:** K. Kiernan, 'The rise of cohabitation and childbearing outside marriage in Western Europe', *IJLPF* 2001, p. 1-21.
- Knoepfler et al., 2005:** F. Knoepfler, P. Schweizer en S. Othenin-Girard, *Précis de droit international privé Suisse*, Bern: Stämpfli 2005.
- Koens, 2001:** M.J.C. Koens, *Personen- en familierecht. Supplement 152. Titel 12. Adoptie*, Deventer: Kluwer 2001.
- Koolhoven, 2005:** R. Koolhoven, 'Het Nederlandse opengestelde huwelijk in het Duitse IPR. De eerste rechterlijke uitspraak is daar!', *NIPR* 2005, p. 138-142.
- Koppen en Lekkerkerker, 1992a:** P.A. Koppen en J.G.C. Lekkerkerker, 'Geregistreerd samenwonen, verbintenis en lotsverbondenheid (I)', *WPNR* (6067) 1992, p. 772-775.
- Koppen en Lekkerkerker, 1992b:** P.A. Koppen en J.G.C. Lekkerkerker, 'Geregistreerd samenwonen, verbintenis en lotsverbondenheid (II)', *WPNR* (6068) 1992, p. 794-797.
- Kortmann, 1997:** Kortmann Commissie, *Commissie inzake openstelling van het burgerlijk huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht*, Den Haag: Ministerie van Justitie 1997.
- Kostkiewicz, 2001:** J.K. Kostkiewicz, 'Registrierte Partnerschaften gleichgeschlechtlicher Personen aus der Sicht des IPR (de lege lata)', *RSDIE* 2001, p. 101-107.
- Kotterman-Van De Vosse, 2001:** I. Kotterman-Van De Vosse, 'Krijgt het homohuwelijk een wettige status?', *FJR* 2001, p. 108-111.
- Kraan, 1997:** C.A. Kraan, 'Het geregistreerd partnerschap', *EB* 1997, p. 4.
- Kraan 2003:** C.A. Kraan, *Het huwelijksvermogensrecht*, The Hague: Boom Legal Publishers 2003.
- Kramer, 1997:** L. Kramer, 'Same-sex marriage, conflict of laws and the unconstitutional public policy exception', *Yale LJ* 1997, p. 1965-2008.
- Krause, 2000:** H.D. Krause, 'Marriage, the new millennium: Heterosexual, same-sex or not at all?', *FLQ* 2000, p. 271-300.
- Kren Kostkiewicz, 2001:** J. Kren Kostkiewicz, 'Registrierte Partnerschaften gleichgeschlechtlicher Personen aus der Sicht des IPR (de lege lata)', *RSDIE* 2001, p. 101-107.

- Labbée, 2003:** X. Labbé, 'PACS Hominibus ... ou l'infidélité entre homosexuels', *D* 2003, p. 515.
- Labbée, 2004:** X. Labbé, 'Le faux PACS et les vrais papiers', *D* 2004, p. 587-589.
- Le Guidec, 2002:** R. Le Guidec, 'Le PACS et la transmission des biens entre concubins', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (eds.), *Des concubinages. Droit interne, droit international et droit comparé. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 133-142.
- Leadercramer, 2000:** D. Leadercramer, 'Prenuptial agreements – an idea whose time has come?', *Fam. Law* 2000, p. 359-360.
- Leadercramer, 2001:** D. Leadercramer, 'Prenuptial contracts – new safeguards, new problems?', *Fam. Law* 2001, p. 295-296.
- Leduc, 2003:** J. Leduc, P. Mahoux, M. Vandeberghe en N. de Tsercales, 'Voorontwerp van het houdende wetboek van international privaatrecht', Ghent: Ipr.be 2003, available on website: www.ipr.be.
- Lekkerkerker, 1999:** G.J.C. Lekkerkerker, 'Het samenlevingscontract; zijn ordenende functie in privaatrechtelijke zin', *WPNR* (6364) 1999, p. 529-534.
- Leleu, 1998:** Y.H. Leleu, 'Examen de jurisprudence (1982-1996). Régimes matrimoniaux', *Rev. crit. jur. belge* 1998.
- Leleu, 1999:** Y.H. Leleu, 'De vermogensrechtelijke gevolgen van de wettelijke samenwoning. Commentaar bij de virtuele wet van 23 november 1998', *Notarieel en Fiscaal Maandblad* 1999, p. 123-134.
- Leleu, 2001:** Y.H. Leleu, 'Erfrechtelijke discriminatie van buitenhuwelijkse kinderen', *TPR* 2001, p. 1353-1383.
- Lemouland, 1997:** J-J. Lemouland, 'Le pluralisme et le droit de la famille, post modernité ou pré-déclin?', *D* 1997, p. 133-137.
- Lemouland, 1999:** J-J. Lemouland, 'Présentation de la loi N°. 99-944 du 15 novembre 1999 relative au pacte civil de solidarité', *D* 1999, p.483-487.
- Lemouland, 2000:** J-J. Lemouland, 'Pacte civil de solidarité. Formation et la dissolution du pacte civil de solidarité', *JCP Éd N* 2000, p. 406.
- Lemouland, 2004:** J-J. Lemouland, 'La loi du 26 mai 2004 relative au divorce', *D* 2004, p. 1825-1837.
- Leveneur, 1997:** L. Leveneur, 'Les dangers du contrat d'union civile ou sociale', *JCP Éd G* 1997, p. 513-515.
- Levy en Kashi, 2000:** D. Levy en T. Kashi, 'Getting married abroad', *Fam. Law* 2000, p. 191-198.
- Locher, 1998:** P. Locher, *Rapport de la commission d'experts chargée d'examiner le système suisse d'imposition de la famille (Commission Imposition de la Famille)*, Bern: Federal Department of Finances 1998.
- Lødrup, 1996:** P. Lødrup, 'Registered partnership in Norway', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law 1994*, Dordrecht: Nijhoff 1996.
- Loenen, 1995:** T. Loenen, 'Echte of onechte ouders', *Nemesis* 1995, p. 93.
- Loonstein, 2005:** H. Loonstein, 'Geregistreerd partnerschap en het kerkelijk huwelijk', *FJR*, 2005, p. 126-128.
- Looschelders, 2004:** D. Looschelders, *Internationales Privatrecht – Art. 3-46 EGBGB*, Berlijn: Springer-Verlag 2004.
- Loussouran en Bourel, 2004:** Y. Loussouran en P. Bourel, *Droit international Privé*, Paris: Dalloz 2004.
- Lowe en Douglas, 1998:** N. Lowe en G. Douglas (red.), *Bromley's Family Law*, London: Butterworths 1998.
- Luijendijk, 2005:** H. Luijendijk, *Nederlandse gemeenten en het Europese personenverkeer*, Deventer: Kluwer 2005.
- Lund-Andersen, 1998:** I. Lund-Andersen, 'Cohabitation and registered partnership in Scandinavia: The legal position of homosexuals', in: J. Eckelaar en T. Nhalpo (red.), *The changing family*, Oxford: Hart 1998, p. 397-404.
- Lund-Andersen, 2003:** I. Lund-Andersen, 'The Danish Registered Partnership Act', in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *EFL Series: Volume 1. Legal recognition of same-sex couples in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 13-23.
- Mahinga, 2004:** J-G. Mahinga, 'L'interdiction de se marier deux fois avec la même personne: la fausse bigamie de l'article 147 du code civil', *D* 2004, p. 3171-3174.
- Malaurie, 1997a:** P. Malaurie, 'Les dangers du contrat d'union civile et sociale', *D* 1997, N°. 35.
- Malaurie, 1997b:** P. Malaurie, 'Le mariage et les homosexuels', *D* 1997, N°. 35.
- Malaurie, 1998:** P. Malaurie, *Droit civil. Famille*, Paris: Cujas 1998.
- Mankowski, 2003:** P. Mankowski, in: J. Von Staudingers, *Kommentar zum BGB mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlijn: Sellier-de Gruyter 2003, Art. 17b EGBGB, nr. 7 en 9, p. 815 en nr. 85, p. 837.
- Markus, 2001:** A. Markus, 'Registrierte Partnerschaften – Handlungsbedarf und Handlungsmöglichkeiten im IPR', *RSDIE* 2001, p. 109-123.
- Markus, 2004:** A. Markus, 'Le droit international privé suisse du partenariat enregistré', in: A. Bonomi en B. Cottier (red.), *Aspects de droit international privé des partenariats enregistrés en Europe*, Zurich: Schulthess 2004, p. 149-152.

- Martin, 1994:** J. Martin, 'English polygamy law and the Danish registered partnership act: a case for the consistent treatment of foreign polygamous marriages and Danish same-sex marriages in England', *Cornell ILJ* 1994, p. 419-446.
- Martin Casals, 2003:** M. Martin Casals, 'Same-sex partnerships in the legislation of Spanish autonomous communities', in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *EFL Series: Volume 1. Legal recognition of same-sex couples in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 54-67.
- Martin en Théry, 2001:** C. Martin en I. Théry, 'The PACS and marriage and cohabitation in France', *IJLPF* 2001, p. 135-158.
- Martiny, 2005:** D. Martiny, in: Hausmann en Hohloch, *Das Recht der nichtehelichen Lebensgemeinschaft*, 2005, nrs. 12-63.
- Martiny en Dethloff, 2005:** D. Martiny en N. Dethloff, 'German national report', in: K. Boele-Woelki, B. Braat en I. Curry-Sumner (red.), *European Family Law in Action: Volume III. Parental responsibilities*, Antwerp: Intersentia 2005.
- Masson, 2003:** J. Masson, 'The impact of the Adoption and Children Act 2002. Part I – Parental responsibility', *Fam. Law* 2003, p. 580-585.
- Maxwell, 1999:** N.G. Maxwell *et al.*, 'Legal protection for all the children: Dutch-American comparison of lesbian and gay parent adoptions', *EJCL* (3.1) 1999 (<http://law.kub.nl/ejcl/31/art31-2.html>).
- Maxwell, 2001:** N.G. Maxwell, 'Opening civil marriage to same-gender couples: A Netherlands-United States comparison', *Arizona JICL* 2001, 141-207.
- Mayer en Heuzé, 2001:** P. Mayer en V. Heuzé, *Droit international privé*, Paris: Montchrestien 2001.
- McCafferty, 2002:** C. McCafferty, 'Gays, transsexuals and the right to marry', *Fam Law* 2002, p. 362-366.
- McClean, 2000:** D. McClean, *Morris: The conflict of laws*, London: Sweet and Maxwell 2000.
- McGlynn, 2000:** C. McGlynn, 'The Europeanisation of family law', *CFLQ* 2000, p. 35-49.
- McGlynn, 2003:** C. McGlynn, 'Challenging the European harmonisation of family law: Perspectives on 'the family'', in: K. Boele-Woelki (red.), *EFL Series: Volume 4. Perspectives for the unification and harmonisation of family law in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 219-238.
- Mead, 1995:** H. Mead (red.), *Change of Name*, London: Law & Tax 1995.
- Mellema-Kranenburg, 1997:** T.J. Mellema-Kranenburg, 'Gehuwd, ongehuwd of ... geregistreerd partner', *Nauta Dutilh Informatie* (35) 1997, p. 2.
- Mércay, 2000:** C. Mércay, 'Droit et homosexualité', *D* 2000, p. 193.
- Merin, 2002:** Y. Merin, *Equality for same-sex couples*, Chicago: University of Chicago Press 2002.
- Mignot, 2001:** M. Mignot, 'Le partenariat enregistré en droit international privé', *Rev. int. dr. com.* 2001, p. 601.
- Ministre de la Justice, 2004:** Ministre de la Justice, *Le pacte civil de solidarité. Réflexions et propositions de réforme. Rapport remis à Monsieur Dominique Perben*, Paris: Ministry of Justice 2004.
- Ministry of Justice, 1999:** Ministry of Justice, *La situation juridique des couples homosexuels en droit Suisse*, Bern: Ministry of Justice 1999.
- Ministry of Justice, 2000:** Ministry of Justice, *Résultats de la procédure de consultation. Rapport relative à la situation juridique des couples homosexuels en droit Suisse*, Bern: Ministry of Justice 2000.
- Ministry of Justice, 2001:** Ministry of Justice, *Loi fédérale sur le partenariat enregistré entre personnes du même sexe*, Bern: Ministry of Justice 2001.
- Ministry of Justice, 2002:** Ministry of Justice, *Résultats de la procédure de consultation. Loi fédérale sur le partenariat enregistré entre personnes du même sexe*, Bern: Ministry of Justice 2002.
- Molfessis, 2000:** N. Molfessis, 'Le réécriture de la loi relative du PACS par le conseil constitutionnel', *JCP Éd G* 2000, p. 399-407.
- Mosselmans, 2000:** S. Mosselmans, 'De wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning en het gelijksbeginsel', *RW* 2000, p. 1041-1048.
- van Mourik, 1997:** M.J.A. Van Mourik, 'Geregistreerd Partnerschap!', *WPNR* (6264) 1997, p. 225-226.
- van Mourik en Burgerhart, 2005:** M.J.A. van Mourik en W. Burgerhart, 'De ontwikkeling in de praktijk der huwelijks- en partnerschapsvoorwaarden in de periode 1997-2003', *WPNR* (6648) 2005, p. 1027-1039.
- van Mourik en Nuytinck, 1998:** M.J.A. van Mourik en A.J.M. Nuytinck, *Personen- en Familierecht, huwelijksvermogensrecht*, Deventer: Kluwer 1998.
- Moutouh, 1998:** H. Moutouh, 'La question de la reconnaissance du couple homosexuel: entre dogmatisme et empirisme', *D* 1998, p. 369-372.
- Murphy, 1996:** J. Murphy, 'The recognition of overseas marriages and divorces in the United Kingdom', *NILQ* 1996, p. 35-49.

- Murphy, 2000:** J. Murphy, 'Rationality and cultural pluralism in the non-recognition of foreign marriages', *ICLQ* 2000, p. 643-659.
- Murphy, 2002:** J. Murphy, 'The recognition of same-sex families in Britain: the role of private international law', *IJLPPF* 2002, p. 181-201.
- Murphy, 2004:** J. Murphy, 'Same-sex marriages in England: a role for human rights?', *CFLQ* 2004, p. 245-259.
- Murray, 2004:** C. Murray, 'Same-sex families and outcomes for children and parents', *Fam Law* 2004, p. 136-139.
- Näf-Hofmann en Näf-Hofmann, 1998:** M. Näf-Hofmann en H. Näf-Hofmann, *Schweizerisches Ehe- und Erbrecht*, Zurich: Schulthess Verlag 1998.
- Neels, 1989:** J.C. Neels, 'Current legal developments: Lesotho', *Comparative and International Law Journal of South Africa* 1989, p. 248.
- Nicol, 2004:** D. Nicol, 'Gender reassignment and the transformation of the Human Rights Act', *LQR* 2004, p. 194-198.
- Nielsen, 1990:** L. Nielsen, 'Family rights and the 'registered partnership' in Denmark', *IJLPPF* 1990, p. 297-307.
- Nielsen en Kronborg, 1998:** L. Nielsen en A. Kronborg, 'Legislation on assisted reproduction, reports on adoption, the family principle and the individual principle and blessing registered partnerships', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law 1996*, Dordrecht: Nijhoff 1998.
- Nieuwenhuis, 2004:** J.H. Nieuwenhuis *et al.*, *Personen- en Familierecht. Tekst en Commentaar*, Deventer: Kluwer 2004.
- Noack, 2001:** T. Noack, 'Cohabitation in Norway: An accepted and gradually more regulated way of living', *IJLPPF* 2001, p. 102-107.
- Norrie, 1994:** K.McK. Norrie, 'Reproductive technology, transsexualism and homosexuality: New problems for international private law', *ICLQ* 1994, p. 757-775.
- Norrie, 2002:** K.McK. Norrie, 'Marriage is for heterosexuals – may the rest of us be saved from it', *CFLQ* 2000, p. 363-369.
- Norrie, 2003a:** K.McK. Norrie, 'Sewel motions, devolution and family law', *Family Law Update* 2003, Vol. 10.
- Norrie, 2003b:** K.McK. Norrie, 'Would Scots law recognise a Dutch same-sex marriage?', *Edin. LR* 2003, p. 147-173
- North, 1993:** P.M. North, 'Marriage', in: P.M. North (red.), *Private international law problems in common law jurisdictions*, Dordrecht: Martinus Nijhoff 1993, p. 23-56.
- North, 2001:** P.M. North, 'Private international law: change or decay?', *ICLQ* 2001, p. 477-508.
- North en Fawcett, 1999:** P.M. North en J.J. Fawcett, *Cheshire and North's private international law*, London: Butterworths 1999.
- Northern Ireland Office of Law Reform, 2004a:** Northern Ireland Office of Law Reform, 'Civil Partnership: A Legal status for committed same-sex couples in Northern Ireland', Belfast: Northern Ireland Department of Finance and Personnel 2004.
- Northern Ireland Office of Law Reform, 2004b:** Northern Ireland Office of Law Reform, 'Civil Partnership: A Legal status for committed same-sex couples in Northern Ireland. Analysis of Responses', Belfast: Northern Ireland Department of Finance and Personnel 2004.
- Nuytinck, 1996:** A.J.M. Nuytinck, 'Het hete hangijzer van het homohuwelijk', *FJR* 1996, p. 125
- Nuytinck, 1999:** A.J.M. Nuytinck, 'De wet openstelling huwelijk en de wet adoptie door personen van hetzelfde geslacht', in: M.J. Van Mourik (red.), *Liber Amicorum Van Mourik*, Den Haag: T.M.C. Asser 1999.
- Nuytinck, 2002:** A. Nuytinck, 'De complexiteit van de gezagsregeling', *FJR* 2002, p. 190-191.
- Nuytinck, 2004:** A.J.M. Nuytinck, 'Nietigverklaard partnerschap en gezag', *FJR* 2004, p. 81
- Nygh, 1995:** P.E. Nygh, *Conflict of laws in Australia*, 6e Druk, Butterworths: Sydney 1995.
- O'Donovan, 2002:** K. O'Donovan (2002), 'Unmarried partners and 'traditional marriage' in English law', in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages, droit interne, droit international et droit compare. Etudes offertés à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 455-471.
- O'Halloran, 1997:** K. O'Halloran, *Family law in Northern Ireland*, Dublin: Gill & Macmillan 1997.
- Othenin-Girard, 1999a:** S. Othenin-Girard, *La réserve d'ordre public en droit international privé. Personnes - Famille - Successions*, Zurich: Schulthess 1999.
- Othenin-Girard, 1999b:** S. Othenin-Girard, 'Quelques observations sur le for de nécessité en droit international privé suisse (art. 3 LDIP)', *RSDIE* 1999, p. 251-285.
- Palmer, 2003:** A. Palmer, 'Discrimination on grounds of sexual orientation', *New LJ* 2003, p. 1829-1830.

- Pålsson, 1978:** L. Pålsson, 'Chapter 16: Marriage', in: K. Lipstein (red.), *International Encyclopaedia of Comparative Law. Volume III: Private International Law*, Mouton: The Hague 1978.
- Pansier, 1999:** F.-J. Pansier, 'De la contractualisation du droit de la famille en général et du droit du mariage en particulier', *Gaz. Pal.* 1999, p. 287-289.
- Paolo en Geeroms, 2004:** G. Paolo Romano en S. Geeroms, 'La loi belge du 13 février 2003 et le droit international privé: de la circulaire ministérielle du 23 janvier 2004 à l'aliénéa 2 de l'article 46 du nouveau code', in: A. Bonomi en B. Cottier (red.), *Aspects de droit international privé des partenariats enregistrés en Europe*, Zurich: Schulthess 2004, p. 105-136.
- Patocchi en Geizinger, 1995:** P.M. Patocchi en E. Geizinger, *Code de droit international privé Suisse annoté*, Lausanne: Éditions Payot 1995.
- Pellis, 1996:** L.Th.L.G. Pellis, *Alimentatie. Praktijkreeks IPR. Deel 6*, Deventer: Kluwer 1996.
- Pellis, 2002:** L.Th.L.G. Pellis, 'Het homohuwelijk: een bijzonder nationaal product', *FJR* 2002, p. 162-168.
- Pertegás Sender, 2003:** M. Pertegás Sender, 'Huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht in België: internrechtelijke en internationale implicaties', in: P. Senaev en F. Swennen (red.), *De hervorming in het personen- en familierecht 2002-2003*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 257-280.
- Piastra, 2000:** R. Piastra, 'Loi relative au PACS', *D* 2000, p. 203-208.
- Pichonnaz, 2004:** P. Pichonnaz, 'Le partenariat enregistré: sa nature et ses effets', *RDS* 2004, p. 389-433.
- Pillebout, 2000:** J.-F. Pillebout, *Le PACS. Pacte civil de solidarité*, Paris: Litec 2000.
- Pintens, 1981:** W. Pintens, *Naam*, Ghent-Leuven: E. Story 1981.
- Pintens, 2001:** W. Pintens, 'Partnerschaft im belgischen und niederländischen Recht', *FamRZ* 2001, p. 69-77.
- Pintens, 2001b:** W. Pintens, *Casebook. European Family Law*, Leuven: Leuven University Press 2001.
- Pintens, Van Der Meersch en Vanwinckelen, 2002:** W. Pintens, B. Van Der Meersch en K. Vanwinckelen, *Inleiding tot het familiaal Vermogensrecht*, Leuven: Universitaire Pers Leuven 2002.
- Pintens en Vanwinckelen, 2001:** W. Pintens en K. Vanwinckelen, *Casebook: European family law*, Leuven: Leuven University Press 2001.
- Plasschaert, 1998:** J.N.E. Plasschaert, *Het geregistreerd partnerschap*, The Hague: Elsevier 1998.
- Plasschaert, 1999:** J.N.E. Plasschaert, 'Anderhalf jaar geregistreerd partnerschap in de praktijk', *FJR* 1999, p. 182-189.
- Plasschaert, 2002:** J.N.E. Plasschaert, *Burgerlijke Stand*, Amsterdam: Stadsdrukkerij Amsterdam 2002.
- Probert en Barlow, 2000a:** R. Probert en A. Barlow, 'Cohabitation and the law: recent European reforms', *DEuFamR* 2000, p. 76-81.
- Probert en Barlow, 2000b:** R. Probert en A. Barlow, 'Displacing marriage – diversification and harmonisation within Europe', *CFLQ* 2000, p. 153-165.
- Registrar General, 2002:** Registrar General for England and Wales, *Registration: Modernising a Vital Service*, London: GRO 2002.
- Reinhartz, 2002a:** B.E. Reinhartz, 'Flitsscheidingen in Nederlands-Duits verhoudingen' in: H.F.G. Lemarie en P. Vlas (red.), *Liber Amicorum I.S. Joppe*, Deventer: Kluwer 2002, p. 155-166.
- Reinhartz, 2002b:** B.E. Reinhartz, 'Gehuwd in Law Vegas of Thailand, wat nu?', *WPNR* (6487) 2002, p. 346-348.
- Reinhartz, 2004:** B.E. Reinhartz, 'Het wetsvoorstel Wet conflictenrecht geregistreerd partnerschap', *WPNR* (6583) 2004, p. 491-498.
- Renchon, 1998:** J.-L. Renchon, 'Mariage, cohabitation légale et union libre', in: (red.), *Liber Amicorum M. Meulders-Klein*, Brussels: Bruylant 1998, p. 549-573.
- Renchon, 2003:** J.-L. Renchon, 'L'avènement du mariage homosexuel dans le Code civil belge', *Rev. trim. dr. fam.* 2003, 439-469.
- Revillard, 2000:** M. Revillard, 'Le pacte civil de solidarité en droit international privé', *Rép. Not.* 2000, p. 337.
- Revillard, 2002:** M. Revillard, 'Les unions hors mariage. Regards sur la pratique de droit international privé' in: J. Rubellin-Devichi en L. Balestra (red.), *Des concubinages, droit interne, droit international et droit compare. Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris: Litec 2002, p. 579.
- van Rhee, 1990:** R. van Rhee, 'Een bijzonder gezin', *NJB* 1990, p. 1670-1675.
- Richards, 2002:** C. Richards, 'The legal recognition of same-sex couples – The French perspective', *ICLQ* 2002, p. 305-324.

- Richez-Pons, 2005:** A. Richez-Pons, 'Habitual residence considered as a European harmonisation factor in family law (regarding the Brussels IIbis regulation', in: K. Boele-Woelki (red.), *EFL Series: Volume 10. Common core and better law in European family law*, Antwerp: Intersentia 2005, p. 355-360.
- Rigaux, 2000:** F. Rigaux, 'The law applicable to non traditional families', in: J. Basedow *et al.* (red.), *Liber Amicorum Kurt Siebr*, The Hague: T.M.C. Asser Press 2000, p. 647.
- Rigaux en Fallon, 1993:** F. Rigaux EN M. Fallon, *Droit international privé. Tome II. Droit positif belge*, Brussels: Larcier 1993.
- Rix, 2000:** B. Rix, 'State of the union: The States' interest in the marital status of their citizens', *University of Miami Law Review* (55) 2000, p. 1
- Rix, 2002:** B. Rix, 'Choice of law and marriage: A proposal', *FLQ* 2002, p. 255.
- Roberts, 2000:** N. Roberts, '*Fitzpatrick v. Sterling* – A case with wider implications?', *Fam. Law* 2000, p. 417-422.
- Roca, 2001:** E. Roca, 'Same-sex relationships in Spain: family, marriage or contract', *EJLR* 2003, p. 365-382.
- Roes, 2001:** S. Roes, 'De scheiding van Kerk en Staat en het huwelijk', *FJR* 2001, p. 111-113
- Roland, 1998:** R-M. Roland, 'Du mariage sans contrat au contrat sans mariage', *Les Petites Affiches* (28) 1998, p. 12-16.
- Röthel, 2000:** A. Röthel, 'Registrierte Partnerschaften im internationalen Privatrecht', *IPRax* 2000, p. 74-79.
- Röthel, 2006:** A. Röthel, 'Anerkennung gleichgeschlechtlicher Ehen nach deutschem europäischem Recht (VG Karlsruhe, S. 284 und BFH, S. 287)', *IPRax* 2006, p. 250-253.
- Rothenbacher, 1998:** F. Rothenbacher, 'Social change in Europe and its impact on family structures', in: J. Eekelaar en T. Nhlapo (red.) *The changing family. Family forms and family law*, Oxford: Hart 1998, p. 3-23.
- Roy, 2002:** A. Roy, 'Le partenariat civil, d'un continent a l'autre', *Rev. int. dr. com.* 2002, p. 759.
- Rubellin-Devichi, 1999:** J. Rubellin-Devichi, 'Présentation de la loi adoptée le 13 octobre 1999 relative au PACS', *JCP Éd G* 1999, p. 1909.
- Rubellin-Devichi, 2000:** J. Rubellin-Devichi, 'How matters stand in relation to family law reform', in: A. Bainham (red.), *International survey of family law 2000 Edition*, Bristol: Jordans 2000, p. 143-164.
- Rubellin-Devichi, 2001:** J. Rubellin-Devichi (red.), *Droit de la famille. 2001-2002*, Paris: Dalloz 2001.
- Rutten, 1999:** S. Rutten, 'Consulaire huwelijken: wijziging Wet conflictenrecht huwelijk', *FJR* 1999, p. 114-121.
- Saexna, 2001:** P. Saexna, 'Same-sex partnerships and Indian law', in: R. Wintemute en M. Andenæs (red.), *Legal recognition of same-sex partnerships*, Oxford: Hart 2001, p. 375-390.
- Sandoz, 1995 :** S. Sandoz, 'Régime matrimonial de la participation aux acquêts. Acquisition d'un bien à crédit avec constitution de gage', *RNRF* 1995, p. 201-214.
- Sandoz, 1999:** S. Sandoz, 'Le point sur le droit de la famille', *RSJ* 1999, p. 118-121.
- Sandoz, 2000a:** S. Sandoz, 'Le contrat de partenariat stable', in: F. Guillaume en R. Arn (red.), *Cohabitation non maritale. Evolution récente en droit suisse et étranger*, Geneva: Librairie Droz 2000, p. 148-162.
- Sandoz, 2000b:** S. Sandoz, 'Le point sur le droit de la famille', *RSJ* 2000, p. 135-139.
- Sandoz, 2001a:** S. Sandoz, 'Partenariats enregistrés. La situation en Suisse de lege ferenda: tendances et options', *RSDIE* 2001, p. 61-70.
- Sandoz, 2001b:** S. Sandoz, 'Le point sur le droit de la famille', *RSJ* 2001, p. 93-98.
- Sandoz, 2002:** S. Sandoz, 'Le point sur le droit de la famille', *RSJ* 2002, p. 150-157.
- Sandoz, 2003:** S. Sandoz, 'Le point sur le droit de la famille', *RSJ* 2003, p. 145-152.
- Sandoz, 2004:** S. Sandoz, 'Le point sur le droit de la famille', *RSJ* 2004, p. 133-139.
- Sandoz, 2005:** S. Sandoz, 'Le point sur le droit de la famille', *RSJ* 2005, p. 138-144.
- Sandoz en Terrier, 1997:** S. Sandoz en C. Terrier, 'Participation aux acquêts et acquisition d'un bien à credit', *RNRF* 1997, p. 73-83.
- Šarčević, 1999:** P. Šarčević, 'Private international law aspects of legally recognised regulated forms of non-marital cohabitation and registered partnerships', *Yearbook of Private International Law* 1999, p. 37-48.
- Savolainen, 2003:** M. Savolainen, 'The Finnish and Swedish partnership acts – Similarities and divergencies', in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *EFL Series: Volume 1. Legal recognition of same-sex couples in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 24-40.
- Scappucci, 2000:** G. Scappucci, 'Court of First Instance refuses to recognise Swedish 'registered partnership' rights and duties', *EPL* 2000, p. 355-366.

- Schanke ,2004:** R. Schanke, 'Rituals and same-sex unions', in: M. Digoix en P. Festy (reds.), *Same-sex couples, same-sex partnerships & homosexual marriages. A focus on cross-national differentials* (Documente de travail nr. 124) Paris: INED 2004, p. 273-292.
- Scherf, 1999:** Y. Scherf, *Registered partnership in The Netherlands*, Den Haag: Ministerie van Justitie 1999.
- Scherpe en Yassari, 2005:** J.M. Scherpe en N. Yassari (red.), *Die Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften. Beiträge zum ausländischen und internationalen Privatrecht. Teil 81*, Tübingen: Mohr Siebeck 2005.
- Schimdt, 2004:** H. Schimdt, 'Nog drie maanden een dilemma voor de ambtenaar van de burgerlijke stand (de omzendbrief over homohuwelijken)', *Ipr.be* 2004, p. 93-102.
- Schneider, 1987:** B. Schneider, 'Le concubinage et la loi', *RSJ* 1987, p. 288-290.
- Schrama, 1999a:** W. Schrama, 'Registered partnership in The Netherlands', *IJLPF* 1999, p. 315-327.
- Schrama, 1999b:** W. Schrama, 'Niet-huwelijkse leefvormen en het IPR', *FJR* 1999, p. 131-133.
- Schrama, 2004:** W. Schrama, *De niet-huwelijkse samenleving in het Nederlandse en Duitse recht*, Amsterdam: Ars Notarius Kluwer 2004.
- Schutte Heide-Jørgensen, 1997:** L. Schutte Heide-Jørgensen, 'Recht op homohuwelijk?', *AA* 1997, p. 86-92.
- Schwander, 1993:** I. Schwander, 'Entscheidungen/Jurisprudence', *PJA* 1993, p. 1265-1268.
- Schwander, 2001:** I. Schwander, 'Registrierte Partnerschaften im Internationalen Privat- und Zivilprozessrecht', *PJA* 2001, p. 350-356.
- Schwenzer, 2002:** I. Schwenzer, 'Registrierte Partnerschaft: Der Schweizer Weg', *FamPra.ch* 2002, p. 223-237.
- Scoles, Hay, Borchers en Symeonides, 2001:** E.F. Scoles, P. Hay, P.J. Borchers en S.C. Symeonides, *Conflict of laws*, St. Paul, Minnesota: West Group 2001.
- Scottish Executive, 2003a:** Scottish Executive, *Civil partnership registration: A legal status for committed same-sex couples in Scotland*, Edinburgh: Scottish Executive 2003.
- Scottish Executive, 2003b:** Scottish Executive, *Adoption policy review group. Choices for children in fostering and adoption*, Edinburgh: Scottish Executive 2003.
- Scottish Executive, 2004a:** Scottish Executive, *The consultation on civil partnership registration: Analysis of the responses*, Edinburgh: Scottish Executive 2004.
- Scottish Executive, 2004b:** Scottish Executive, *Family matters: Improving family law in Scotland*, Edinburgh: Scottish Executive 2004.
- Scottish Registrar, 2001:** Registrar General of Births, Deaths and Marriages for Scotland, *Civil registration in the 21st Century. A consultation paper*, Edinburgh: General Register Office for Scotland 2001.
- Scoular, 2001:** J. Scoular (red.), *Family dynamics. Contemporary issues in family law*, Edinburgh: Butterworths LexisNexis 2001.
- Scyboz en Gillieron, 1999:** G. Scyboz en P-R. Gilliéron, *Code civil Suisse et Code des obligations annotés*, Lausanne: Editions Payot 1999.
- Senaeve, 1992:** P. Senaeve, 'Rechtswaardering van het concubinaat', in: P. Senaeve (red.), *Concubinaat. De buitenhuwelijkse tweerelatie*, Leuven: Acco 1992, p. 19-71.
- Senaeve, 1996:** P. Senaeve, 'Familierechtelijke aspecten van ongehuwd samenwonen', in: W. Pintens en B. Van Der Meersch (red.), *Ongehuwd Samenwonen*, Antwerpen: Kluwer 1996 p. 62-118.
- Senaeve, 1998:** P. Senaeve, 'De wettelijke samenwoning en het geregistreerd partnerschap in het Belgisch recht', *FJR* 1998, p. 254.
- Senaeve, 2000:** P. Senaeve, 'De Belgische 'wettelijke samenwoning' en het Franse 'pacte civil de solidarité'. Enkele rechtsvergelijkende beschouwingen', in: A. Verbeke en F. Bouckaert (red.), *Liber Amicorum Bouckaert*, Leuven: Universitaire Pers 2000, p. 451.
- Senaeve, 2002:** P. Senaeve, 'Naar de invoering van het homohuwelijk in het Belgische recht?', *EJ* 2002, Vol. 4, p. 50-52.
- Senaeve, 2003a:** P. Senaeve, *Compendium van het Personen- en Familierecht. Deel 1*, Leuven: Acco 2003.
- Senaeve, 2003b:** P. Senaeve, *Compendium van het Personen- en Familierecht. Deel 2*, Leuven: Acco 2003.
- Senaeve, 2003c:** P. Senaeve, *Compendium van het Personen- en Familierecht. Deel 3*, Leuven: Acco 2003.
- Senaeve, 2003d:** P. Senaeve, 'De Wet van 13 februari 2003 tot invoering van het homohuwelijk in het Belgische recht', *EJ* 2003, p. 50.
- Senaeve en Coene, 1998a:** P. Senaeve en E. Coene, 'De wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning', *EJ* 1998, p. 156.

- Senaeve en Coene, 1998b:** P. Senaeve en E. Coene, *Geregistreerd Partnerschap*, Antwerp/Appeldoorn: Maklu 1998.
- Sériaux, 1998:** A. Sériaux, 'Être et ne pas être: les ambiguïtés juridiques de la constitution légale d'un contrat d'union civile', *Droit de la Famille Chronique* (4) 1998.
- Siehr, 1982:** K. Siehr, 'Domestic relations in Europe: European equivalents to American evolutions', *AJCL* 1982, p. 37-53.
- Siehr, 1989:** K. Siehr, 'Private international law at the end of the twentieth century – progress or regress?', *AJCL* 1989, p. 193.
- Siehr, 2002:** K. Siehr, *Das Internationale Privatrecht der Schweiz*, Zurich: Schulthess 2002.
- Siehr, 2003:** K. Siehr, 'Family unions and private international law', *NILR* 2003, p. 419-435.
- Simons, 2004:** N. Simons, 'Adoptie door personen van gelijk geslacht', *FJR* 2004, p. 152-155.
- Sinclair, 2004:** J. Sinclair, 'Embracing new family forms, entrenching outmoded stereotypes: building the rainbow nation', in: P. Lødrup en E. Modvar (red.), *Family life and human rights*, Oslo: Gyldendal 2004, p. 801-838.
- Sörgjerd, 2005:** C. Sörgjerd, 'Neutrality: The death or the revival of the traditional family? Regulating informal partnerships in Sweden', in: K. Boele-Woelki (red.), *EFL Series: Volume 10. Common core or better law*, Antwerp: Intersentia 2005, p. 335-352.
- Staatscommissie, 1998:** Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht, *Geregistreerd partnerschap*, Den Haag: Staatscommissie 1998.
- Staatscommissie, 2001:** Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht, *Advies van de Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht inzake het internationaal privaatrecht in verband met de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht*, Den Haag: Staatscommissie 2001.
- Steenhoff, 2005:** G. Steenhoff, 'Nieuwe IPR-regels voor het partnerschapsvermogensregime in de WCGP', *JBN* 2005, p. 9-11.
- Steiner, 2002:** E. Steiner, 'The spirit of the new French registered partnership law – promoting autonomy and pluralism or weakening marriage?', *CFLQ* 2002, p. 1-14.
- Stettler, 1987:** M. Stettler, *Le droit Suisse de la filiation. Traité de droit privé Suisse. Volume III. Tome II.1*, Fribourg: Editions Universitaires 1987.
- Stettler en Germani, 1999:** M. Stettler en L. Germani, *Droit Civil III. Effets généraux du mariage*, Fribourg: Editions Universitaires 1999.
- Stone, 1995:** P. Stone, *The conflict of laws*, London/New York: Longman 1995.
- Storme, 2005:** H. Storme, 'Brussel IIbis Vo van toepassing met ingang van 1 maart 2005', *Ipr.be* 2005, p. 50-65.
- Stüber, 2005:** S. Stüber, 'Gesetz zur überarbeitung des Lebenspartnerschaftsrechts', *Fam RZ* 2005, p. 574-578.
- Sumner, 2002a:** I. Sumner, 'Comparative analysis and assessment of the gradual recognition of homosexuality with respect to The Netherlands and England', *MJ* 2002, p. 29-55.
- Sumner, 2002b:** I. Sumner, 'Will the sky fall in above England? The proposed registered partnership bill', *FJR* 2002, Vol. 1, p. 24-28.
- Sumner, 2002c:** I. Sumner, 'The Charter of Fundamental Rights of the European Union and sexual orientation', *IFL* 2002, p. 156-165.
- Sumner, 2003a:** I. Sumner, 'Transformers: Marriages in disguise?', *IFL* 2003, p. 15.
- Sumner, 2003b:** I. Sumner, 'Legal position of same-sex couples in English law' in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *European family law in action. Volume I: Legal recognition of same-sex couples*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 99.
- Sumner, 2004a:** I. Sumner, 'Dissolution of Registered Partnerships. An excursion in Conversion!', *IFL* 2004, p. 231-237.
- Sumner, 2004b:** I. Sumner, 'Happy ever after? The problems of terminating registered partnerships', in: M. Digoix en P. Fetsy (red.), *Same-sex couples, same-sex partnerships and homosexual marriages. A focus on cross-national differentials* (Documents de Travail nr. 124) Paris: INED 2004, p. 35-46.
- Sumner, 2004c:** I. Sumner, 'Private international law aspects of registered partnerships: Great Britain and The Netherlands compared', in: A. Bonomi en B. Cottier (red.), *Aspects de droit international privé des partenariats enregistrés en Europe*, Zurich: Schulthess 2004, p. 29-59.
- Sumner en Forder, 2003:** I. Sumner en C. Forder, 'Bumper Issue: All you ever wanted to know about Dutch family law (and were afraid to ask)' in: A. Bainham (red.), *International Survey of Family Law. 2003 Edition*, Bristol: Family Law 2003, p. 263-321.

- Sumner en Forder, 2004:** I. Sumner en C. Forder, 'Proposed revision of matrimonial property law, a new inheritance law and the first translation of the Dutch Civil Code, Book 1 (Family Law) into English', in: A. Bainham (ed.), *International Survey of Family Law. 2004 Edition*, Bristol: Family Law 2004, p. 337-369.
- van Teefflen, 2001:** P. van Teeffelen, 'Sociaal en biologisch ouderschap', *FJR* 2001, p. 133-137.
- Terré en Fenouillet, 1996:** F. Terré en D. Fenouillet (red.), *Droit Civil. Les personnes; la famille; les incapacités*, Paris: Dalloz 1996.
- Terré en Lequette, 1997:** F. Terré en Y. Lequette, *Les successions, les libéralités*, Paris: Dalloz 1997.
- Terré en Simler, 2001:** F. Terré en P. Simler, *Les régimes matrimoniaux*, Paris: Dalloz 2001.
- Théry, 1998:** I. Théry, *Couple, filiation et parenté aujourd'hui, en droit face aux mutations de la famille et de la vie privée*, Paris: Ministry of Justice and Ministry of Employment and Solidarity 1998.
- Théry en Schulz, 1997:** I. Théry en M. Schulz, 'Le contrat d'union sociale en question', *Esprit* (236) 1997, p. 159-211.
- Thompson, 1996:** J.M. Thomson, *Family Law in Scotland*, Edinburgh: Butterworths/LexisNexis 1996.
- Thomson, 2003:** H. Thomson, 'Met elkaar gehuwde vrouwen en naamskeuze', *Burgerzaken & Recht* 2003, p. 390.
- Thorn, 2003a:** K. Thorn, 'The German conflict of laws rules on registered partnerships', in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *Legal recognition of same-sex couples in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003.
- Thorn, 2003b:** K. Thorn, 'The German law on same-sex partnerships', in: K. Boele-Woelki en A. Fuchs (red.), *Legal recognition of same-sex couples in Europe*, Antwerp: Intersentia 2003, p. 84-98.
- Tobler, 2001:** C. Tobler, 'Europe: same-sex couples under the law of the EU', *PJA* 2001, p. 269-286.
- Traest, 2001:** M. Traest, 'Buitenhuwelijkse samenlevingsvormen in het international privaatrecht: een materie in volle evolutie', *AJT* 2000-2001, p. 384-388.
- Van De Woesteyne, 2001:** I. Van De Woesteyne, 'De hervorming van de personenbelasting door de Wet van 10 augustus 2001: Wijzigingen in de gezinsfiscaliteit', *EJ* 2001, p. 150-162.
- Van Den Plas, 2000:** U. Van Den Plas, 'Wettelijke samenwoning procedures', *De Schakel* 2000, p. 11-14.
- Van Hecke en Lenaerts, 1989:** G. Van Hecke en K. Lenaerts, *Internationaal Privaatrecht*, Ghent: Story Scientia 1989.
- Vander Elst, 1983:** R. Vander Elst, *Droit international privé belge et droit conventionnel international*, Brussels: Bruylant 1983.
- Verbreek, 2000:** M. Verbreek, 'De wet tot invoering van de wettelijke samenwoning', *De Burgerlijke Stand* 2000, p. 120-124.
- Verhellen, 2000:** J. Verhellen, 'Enkele IPR-aspecten voor het huwelijk en niet-huwelijkse samenwoningsvorm', in: W. de Mulder *et al.* (red.), *Tot de dood ons scheidt?*, Antwerp: Maklu 2000.
- Verschelden, 2004:** G. Verschelden, *Afstamming*, Ghent: Story Scientia 2004.
- Verschraegen, 1995:** B. Verschraegen, 'Huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht in rechtsvergelijkend perspectief', *FJR* 1995, p. 229-231.
- Verstappen, 1997:** L.C.A. Verstappen, 'Het geregistreerd partnerschap', *FJR* 1997, p. 277.
- Verstappen, 2002:** L.C.A. Verstappen, 'Renovatiewerkzaamheden aan het Nederlandse huwelijksvermogensrecht', *Themis* 2002, p. 307-318.
- Verwilghen, 1985:** M. Verwilghen, *Le Code de la Nationalité Belge*, Brussels: Bruylant 1985.
- Vivier, 2001:** J.-L. Vivier, *Le pacte civil de solidarité. Un nouveau contrat*, Paris: L'Harmattan 2001.
- Vlaardingebroek, 1995:** P. Vlaardingebroek, 'Marriage, divorce and living arrangements in the Netherlands', *FLQ* 1995, p. 635-644.
- Vlaardingebroek, 2000:** P. Vlaardingebroek, 'Adoptie door paren van gelijk geslacht', *FJR* 2000, p. 198-202.
- Vlaardingebroek, 2004:** P. Vlaardingebroek *et al.*, *Het hedendaagse personen- en familierecht*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink, 2004, 4^e Druk.
- Vlaardingebroek, 2005:** P. Vlaardingebroek, 'Maakt het iets uit voor de positie van kinderen?', *FJR* 2005.
- van Vliet, 1998:** F. van Vliet, 'Van achterdeur naar zij-ingang: Commissie Kortmann en gelijkgeslachtelijke leefvormen', *Nemesis* 1998, p. 13.
- Vonk, 2003:** M. Vonk, 'Een, twee of drie ouders?', *FJR* 2003, p. 122.
- Vonk, 2004:** M. Vonk, 'One, two or three parents? Lesbian co-mothers and a known donor with 'family life' under Dutch law', *IJLPF* 2004, p. 103-117.
- Vonk, 2006:** M. Vonk, 'Voorkinderen en gezamenlijk gezag door huwelijk', *WPNR* (6671) 2006, p. 457-459.
- Waaldijk, 1991:** K. Waaldijk, 'De heteroseksuele exclusiviteit van het huwelijk na Hoge Raad 19 oktober 1990', *AA* 1991, p. 47-56.

- Waaldijk, 1992:** K. Waaldijk, 'Vrij Samen. Over het advies van de commissie-Kortmann inzake de vrijwillige registratie van leefvormen', *Regel Maat* (2) 1992, p. 43-49.
- Waaldijk, 1995:** K. Waaldijk, 'Naar een gelijkgeslachtelijk huwelijk', *FJR* 1995, p. 223-228.
- Waaldijk, 1996:** K. Waaldijk, 'Free movement of same-sex partners', *MJ* 1996, p. 271-285.
- Waaldijk, 1999:** K. Waaldijk, 'De voorgestelde wet openstelling huwelijk', *FJR* 1999, p. 198-213.
- Waaldijk, 2000:** K. Waaldijk, 'Partnerschapsregistratie en huwelijk: toenemende rechtsgelijkheid voor geslachtsgelijke partners en hun kinderen' in: H. Lenters *et al.*, *De familie geregld. Preadvies voor KNB*, Lelystad: Vermande 2000, p. 178.
- Waaldijk, 2001a:** K. Waaldijk, 'Civil developments: Patterns of reform in the legal position of same-sex partners in Europe', *Canadian Revue of Family Law* (17) 2001, p. 63-88.
- Waaldijk, 2001b:** K. Waaldijk, 'Small change: How the road to same-sex marriage got paved in the Netherlands', in: R. Wintemute en M. Andenæs (red.), *Legal recognition of same-sex partnerships*, Oxford: Hart 2001, Appendix VI.
- Waaldijk, 2004:** K. Waaldijk, 'Others may follow: the introduction of marriage, quasi-marriage and semi-marriage for same-sex couples in other European countries', *New Eng. LR* 2004, p. 569-590.
- Wagner, 2001:** R. Wagner, 'Das neue Internationale Privat- und Verfahrensrecht zur eingetragenen Lebenspartnerschaft', *IPRax* 2001, p. 281-293.
- Walker, 2001:** D.M. Walker, *The Scottish legal system*, Edinburgh: W. Green 2001.
- van Wamelen, 1997:** C.G.M. van Wamelen, 'Nieuw gezagsrecht', *FJR* 1997, p. 264.
- van Wamelen, 1998:** C.G.M. van Wamelen, 'Registratie-dispensatie', *FJR* 1998, p. 33.
- van Wamelen, 2000:** C.G.M. van Wamelen, 'Gezamenlijk gezag van rechtswege bij geregistreerd partnerschap', *FJR* 2000, p. 155-156.
- Wardle, 1995:** L. Wardle, 'International marriage and divorce regulation and recognition: a survey', *FLQ* 1995, p. 497-515.
- Wardle, 1998:** L. Wardle, 'Same-sex marriage and the limits of legal pluralism', in: J. Eekelaar en T. Nhalpo (red.), *The changing family*, Oxford: Hart 1998.
- Washington en Alexander, 2005:** J. Washington en S. Alexander, 'Civil partnership made easy', *Fam. Law* 2005, p. 243-247.
- Wautelet, 2004:** P. wautelet, 'Note sur l'ouverture du mariage aux ressortissants étrangers de même sexe', *Ipr.be* 2004, p. 97-105.
- Wellenhofer, 2005:** M. Wellenhofer, 'Das neue Recht für eingetragene Lebenspartnerschaften', *NJW* 2005, p. 705-709.
- Werro, 2000:** F. Werro, *Concubinage, mariage et démariage*, Bern: Stämpfli 2000.
- Wilkinson en McK.Norrie, 1993:** A.B. Wilkinson en K. McK.Norrie, *The law relating to parent and child*, Edinburgh: W. Green 1993.
- Willekens, 1998:** H. Willekens, 'Long term developments in family law in Western Europe: an explanation', in: J. Eekelaar en T. Nhalpo (red.), *The changing family*, Oxford: Hart 1998, p. 47-71.
- Willems, 1999:** A.W.M. Willems, 'Het homohuwelijk: een te hoge prijs?', *FJR* 1999, p. 217.
- Willems, 2000:** A.W.M. Willems, 'Adoptie door homo-ouders en de positie van de spermdonor', *FJR* 2000, p. 226-229.
- Wintemute, 2000:** R. Wintemute, 'Lesbian and Gay Inequality 2000: the potential of the Human Rights Act 1998 and the need for an Equality Act 2002', *EHRLR* 2000, p. 603-632.
- Wintemute, 2001:** R. Wintemute, 'Conclusion' in: R. Wintemute en M. Andenæs (red.), *Legal Recognition of Same-Sex Partnerships*, Oxford: Hart Publishing 2001, p. 759-773.
- Woelke, 2004:** A. Woelke, 'International aspects of civil partnerships', *IFL* 2004, p. 111-114.
- Women and Equality Unit, 2003a:** Women and Equality Unit, 'Civil Partnership: A framework for the legal recognition of same-sex couples', London: Department of Trade and Industry 2003.
- Women and Equality Unit, 2003b:** Women and Equality Unit, 'Responses to Civil Partnership. A framework for the legal recognition of same-sex couples', London: Department of Trade and Industry 2003.
- Woods, 2004:** U. Woods, 'Rights for cohabitantes – who should qualify?', *NILQ* 2004, p. 8-32.
- Wortmann, 2001:** S.F.M. Wortmann, 'Sekseneutraal afstammingsrecht?', *FJR* 2001, p. 231-236.
- Wortmann, 2002:** S.F.M. Wortmann, 'Rechtsontwikkelingen in het personen- en familierecht: flitscheidingen en verrekenbedingen', *WPNR* (6477) 2002, p. 165.

- Wortmann, 2003:** S.F.M. Wortmann, 'Kroniek van het personen- en familierecht', *WPNR* 2003, p. 1665-1671.
- Wortmann en van Duijvendijk-Brand, 2002:** S.F.M. Wortmann en J. van Duijvendijk-Brand, *Compendium van het Personen- en Familierecht*, Deventer: Kluwer 2002.
- Yew, 2003:** J. Yew, 'A new dawn?', *NLJ* 2003, p. 1226-1227.
- Ytterberg, 2001:** H. Ytterberg, 'Additional regulations besides the registered partnership', *PJA* 2001, p. 291.
- Ytterberg, 2005:** H. Ytterberg, 'Major legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners in Sweden', in: K. Waaldijk (ed.), *More or less together* (Documents de Travail nr. 125) Paris: INED 2005, p. 169-185.

2. Sociologische literatuur

- CBS (2006):** Centraal Bureau voor de Statistiek, *Kerncijfers huwen en partnerschapregistraties*. Juli 2006 van <http://statline.cbs.nl>
- Croes (1996):** Croes, M.M. Samenwoners van gelijk geslacht. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 96, 10.
- Giessen (1999):** Giessen, D., Juridische arrangementen, in: Kalmijn, M., Bernasco, W., en Weesie, J. (red.). *Huwelijks- en samenwoonrelaties in Nederland*. De organisatie van afhankelijkheid, Assen: Van Gorcum.
- Jansen (2002):** Jansen, M., Religiositeit en relatie- en gezinsvorming in Nederland nader beschouwd. *Bevolking en Gezin*, 31, 125-150.
- Van de Kaa (1987):** Kaa, D.J. van de, Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42.
- Kalmijn (2004):** Kalmijn, M., Marriage rituals as reinforcers of role transitions: an analysis of weddings in The Netherlands. *Journal of Marriage and the Family*, 66, 582-594.
- Kooij (1977):** Kooij, G.A., *Het modern-westers gezin*. Deventer: Van Loghum-Slaterus.
- Kurdek (1998):** Kurdek, L.A., Relationship outcomes and their predictors: longitudinal evidence from heterosexual married, gay cohabiting, and lesbian cohabiting couples. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 553-568.
- Lesthaeghe en Van de Kaa (1986):** Lesthaeghe, R. en Van de Kaa, D.J., Twee demografische transitie? In: R. Lesthaeghe & D.J. van de Kaa (red.). *Bevolking: groei of krimp?* Deventer: Van Loghum-Slaterus (boekaflevering Mens & Maatschappij).
- Liefbroer (1991):** Liefbroer, A.C., *Kiezen tussen ongehuwd samenwonen en trouwen*. Proefschrift. VU Amsterdam, Amsterdam.
- Liefbroer en Dykstra (2000):** Liefbroer, A.C. en Dykstra, P.A., *Levenslopen in verandering*. WRR-voorstudie en achtergronden. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Lubbers, Jaspers en Ultee (2006):** Lubbers, M., Jaspers, E. en Ultee, W., Het homohuwelijk na invoering: voor- en tegenstanders. *Mens & Maatschappij*, 81, 101- 120.
- NGR (2003):** Nederlandse Gezinsraad, *Tussen partners. Gezamenlijke keuzen tijdens de levensloop*. Den Haag: NGR.
- Van Poppel (1992):** Poppel, F. van., *Trouwen in Nederland. Een historisch-demografische studie van de 19e en vroeg 20e eeuw*. Landbouw Universiteit Wageningen: A.A.G. Bijdragen 33/ Den Haag: NIDI-rapport nr. 31.
- Scherf (1999):** Scherf, Y., *Registered partnership in the Netherlands, a quick scan*. Ministerie van Justitie, WODC. Den Haag: Van Dijk, Van Soomeren en Partners BV.
- Shipman en Smart (2006):** Shipman, B. en Smart, C., It's made a huge difference: Recognition, Rights and the Personal Significance of Civil Partnership. *Sociological Research Online*, forthcoming.
- Steenhof (2005):** Steenhof, L., Ruim 50 duizend homoparen. *Webmagazine Centraal Bureau voor de Statistiek*, november 2005.